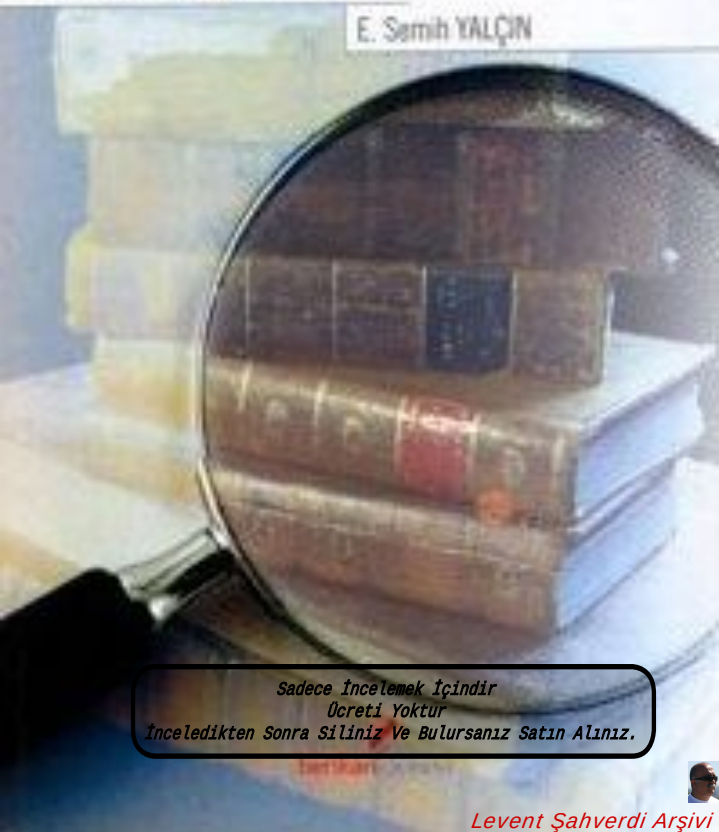
TÜRKİYE CUMHURİYETİ

Tarihinin Kaynakları

E. Semih YALÇIN

Sadece İncelemek İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz Ve Bulursanız Satın Alınız.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları

E. SEMİH YALÇIN

Yayın Yönetmeni
Cuma Ağca

Kapak
Dinçer Hacıdağlı

Dizgi - Sayfa Düzeni
Hasibe Ünal

Baskı Tarihi
Berikan-1. Bas. Ağustos 2003
Siyasal Kitabevi-2. Baskı 2004
Berikan-3. Bas. Ağustos 2007

Baskı-Cilt
Yıldırım Ajans
0312.397 32 75

BERİKAN YAYINLARI
Eti Mah. G.M.K. Bulvarı
Bulvar Apt. No: 80/1
Maltepe/ANKARA
Tel: 0312.232 62 18 pbx
Fax: 0312.232 14 99

internet: www.kitapalacaksan.com

ISBN. 975-8736-36-1

© Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak Berikan Basım Yayın'a aittir. İzinsiz, kısmen ya da tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

Levent Şahverdi Arşivi

İçindekiler

Ön Söz IX
Giriş 1
a) Tarihin Tanımı ve Tarih İlmi 1
b) Modern Dönem Tarihçiliği ve
Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Metodolojisi 16

Birinci Bölüm

ARŞİVLER 35
A. Başbakanlık Arşivi 39
a) Osmanlı Arşivi 39
b) Cumhuriyet Arşivi 44
B. Cumhurbaşkanlığı Arşivi 47
C. ATASE Arşivi 48
D. TBMM Arşiv ve Kütüphanesi 52
a) TBMM Arşivi 52
b) TBMM Kütüphanesi 53

Levent Şahverdi Arşivi

E. Türk Tarih Kurumu Arşivi 56
F. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi 56
G. Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Arşivi....57
H. Bakanlık Arşivleri....59
a) Millî Savunma Bakanlığı Arşivi....59
b) Dışişleri Bakanlığı Arşivi 60
c) İçişleri Bakanlığı Arşivi 62
d) Millî Eğitim Bakanlığı Arşivi 62
e) Nafıa Vekâleti (Bayındırlık) Arşivi 63
I. Emekli Sandığı Arşivi 63
J. Osmanlı Bankası Arşivi 63

İkinci Bölüm

RESMÎ YAYINLAR 65
A. Resmî Gazeteler 65
a) Takvim-i Vekayi 65
b) Ceride-i Resmiye (Resmi Ceride) 69
c) Resmî Gazete....70
B. Düsturlar....74
a) Sicilli Kavanin 77
C. Kavanin Mecmuası (Kanunlar Dergisi)....103
D. Zabıt Cerideleri (Tutanak Dergileri) 105
a) Âyân Meclisi Zabıt Cerideleri....106

Levent Şahverdi Arşivi

b) Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri 108
c) TBMM Zabıt Cerideleri 109
d) TBMM Gizli Celse Zabıtları 117
E. Başbakanlık Mevzuat Külliyatı 119
a) Yürürlükteki Kanunlar Külliyatı ve Fihristi 121
b) Yürürlükteki Bazı Kanunların Mülga Hükümleri Külliyatı ve Fihristi 123
c) Kanun Hükmünde Kararnameler Külliyatı 124
d) Yürürlükteki Tüzükler Külliyatı ve Fihristi 125
e) Bakanlar Kurulu Kararıyla Yürürlüğe Konulan Yönetmelikler Külliyatı 127
F. Türkiye Cumhuriyeti Tüzükleri 127
G. Ayın Tarihi 128

Üçüncü Bölüm

SÜRELİ YAYINLAR (Periyodikler) 137
A. Tanzimat Dönemi Süreli Yayınları 141
B. Meşrutiyet Dönemi Süreli Yayınları 152
C. Millî Mücadele Dönemi Süreli Yayınları 161
a) İstanbul Basını 162
b) Anadolu Basını 174
D. Cumhuriyet Dönemi Dergileri 191

Levent Şahverdi Arşivi

Dördüncü Bölüm

BAŞVURU ESERLERİ **237**
A. Bibliyografik Eserler 237
a) Bibliyografik Eser Örnekleri 238
b) Süreli Yayınlarda Çıkan Bibliyografya Örnekleri 250
c) Tanıtım ve Kataloglara Örnekler 253
B. Ansiklopediler, Sözlükler, Rehberler, Kronolojiler, Haritalar 255
a) Ansiklopediler 255
b) Sözlükler 257
c) Rehberler 258
d) Kronolojiler 265
e) Haritalar 267
C. Yayımlanmış Belge Katalogları 268
D. Anayasalar 270

Beşinci Bölüm

HATIRALAR ve BİYOGRAFİLER **273**
A. Nutuk 277
B. Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemine Ait Hatıra Örnekleri 285

Levent Şahverdi Arşivi

C. Dergi ve Gazetelerde Yayımlanmış Hatıra Örnekleri 331
D. Yabancı Yazarlara Ait Hatıra Örnekleri 341
E. Yayımlanmamış Hatıra Örnekleri 344

Altıncı Bölüm

GÖRÜNTÜLÜ, SESLİ VE SÖZLÜ KAYNAKLAR 347
A. Görüntülü ve Sesli Kaynaklar 347
B. Sözlü Kaynaklar 362

Yedinci Bölüm

TELİF VE TETKİKLER 367
A. Millî Mücadele Dönemi Telif ve Tetkik Örnekleri 373
B. Makale, Risale ve Monografi Örnekleri 436

Bibliyografya 449
Dizin 461

Levent Şahverdi Arşivi

Önsöz

Tarih, yaşanan tarihî olaylardan kalan eskimiş izlerin anlamlı bilgiye dönüştürülmesinden başka bir şey değildir. O hâlde tarihte "bilgi" esastır ve tarih yazıcılığında bilginin elde edilmesi zarurettir. Bilgiye ulaşabilmek ise, bilgi kaynaklarını sıhhatli bir şekilde tespit etmekle mümkündür. Kaynak, inceleme konusu hakkında tarihî olayla ilgili doğrudan her türlü bilgi anlamına gelir. Diğer bir ifade ile kaynağın en büyük özelliği, doğrudan bilgileri ihtiva etmesidir. Ayrıca tarihçinin kaynaklara dayanarak tarihî gerçeklik adına ortaya koyduğu "orijinal bakış açıları" da kanıt ve kaynak yerine geçebilmelidir.

Tarihin kaynaklarını oluşturan izler ise dönemlere ve coğrafyaya göre değişiklik arz edebilir. Bazı dönem ve coğrafî bölgeler, toplumu her yönüyle tahlil etmemize imkân verecek arşiv ve diğer yazılı malzeme zenginliğine sahiptir. Özellikle içinde yaşadığımız modern dönemin tarihçileri, zengin bir yazılı kaynağa ulaşabilme imkânına sahiptirler.

Tarih ilminde kaynakların diğer bir ifade ile belgelerin dili hiçbir dönemde arzu edildiği anlamda açık olmamıştır. Tarihçi kolay olamayacağını bildiği hâlde, belgelerin

Levent Şahverdi Arşivi

taşıdığı "tarihî gerçekliği" görmeye çalışır. Bu işlemi yaparken sahip olduğu kaynaklardan "değişmez bir gerçek" ve "tek bir doğru" anlam da çıkaramaz. Ayrıca elde ettiği kaynağa kendi arzusu istikametinde istediği anlamı da yükleyemez. Dominick La Capra'nın da belirttiği gibi tarihçinin yapmaya çalıştığı, kendisi ile belgelerinin anlamları arasında kurduğu diyalog yardımıyla tarihî araştırmanın zeminini hazırlamaktır.

Bu çalışmayla modern dönem Türk tarihinin yazılı kaynaklarının tasnifi yapılmaya çalışılmıştır. Bu işlemi yaparken klâsik anlamda bir sınıflama metodu seçilmiştir. Modern dönemde zikredilmesi gereken bazı alt başlıklar ayrı bir çalışma konusu olarak görüldüğünden söz konusu tasnife tâbi tutulmamıştır. Bütün bunlar yapılırken "Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi" temel alınmıştır.

Özellikle bu temel konularda çalışan araştırmacılar için bu çalışmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Böyle bir tasnif çalışmasında göstermiş olduğumuz "Sözlü Kaynaklar" alt başlığı farklı bir ilmî değeri ifade ettiği için mutlak surette müstakil bir çalışma konusu olarak tarihçiler tarafından incelenmesi zaruridir. Yine aynı anlamda görsel kaynak niteliği arz eden çeşitli kaynaklar da bu anlamda değerlendirilmiştir. Çünkü, radyo, sinema, ses ve görüntü bantları, bilgisayarlar ve elektronik veri tabanları, "world wide web" günümüzde tarihçiler için yeni kaynak malzemesi biçimleri üretmektedir. Ancak bunlardan internet ortamında yer alan bilgiler tarihçilerin klâsik kaynak tasnifine uymamaktadır. Bunlar bir yerlerde saklanmış bilgi ve belgeye ulaşma vasıtalarıdır. Bir başka ifadeyle bunlar he-

Levent Şahverdi Arşivi

men hemen her kaynağa ulaşmanın en hızlı araçlarıdır ve her an için değişebilen bilgilerdir. Üstelik Türkiye Cumhuriyeti tarihi için her görsel kaynak, hemen hemen temelini yazılı bir kaynaktan almaktadır.

Bu çalışmamızın hazırlanmasında Dr. Şennur Şenel, Emine Erdoğan, Şarika Gedikli ve İsmail Özer'in sarf etmiş oldukları mesaî oldukça önemlidir. Bu sebeple meslektaşlarıma teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. E. Semih YALÇIN

Keçiören-2004

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Giriş

a) Tarihin Tanımı ve Tarih İlmi

"Tarih nedir?" sorusu tarihle ilgilenenleri gerek amatör, gerekse de profesyonel çalışmalarda meşgul etmiştir. Bir yazın türü olarak başlayan ve yüzyıllar boyunca bir bilim mi yoksa, sanat dalı mı olduğu tartışılan tarihin XIX. yüzyıl Avrupa'sında sosyal bilimlerde yaşanan gelişmeler sonucunda bilimlerin sınıflandırılmasındaki yerini aldığı bilinmektedir.

Geniş ve genel anlamıyla tarih[1], her türlü olayın, maddenin veya nesnenin geçmişteki ve o anki hâlini konu alır. Bu anlamıyla bütün bilim dallarını tarih içerisinde mütalâa edebiliriz veya bütün bilimlere ait tarihten söz edebiliriz. Ancak bizim için tarihin esas konusu ve araştırma alanı; insanlık ve milletlerdir. Toplum hâlinde yaşayan insanların meydana getirdiği kültür ve medeniyet, toplum düze-

[1] Arapça olan tarih kelimesi; İbranice ay görmek anlamına gelen "verrehe" kökündendir ve hâdiseleri Sami kavimlerdeki ay takvimini kullanmak suretiyle bir takvime bağlamak, yani ferdî vakaları tarihlendirme esasına dayanan kronolojik bir tasnif anlamına gelir. (Bk. Şahin Uçar,**Tarih Felsefesi Meseleleri,** Nehir Yayınları, İstanbul 1997, s. 39.)

Levent Şahverdi Arşivi

ni, iktisadî hayat tarihin konusunu teşkil eder. Buna bağlı olarak, sanat, dil ve edebiyat, din, ahlâk, ilim, teknik, şehirleşme, idarî yapı, hukuk, kısacası maddî ve manevî olarak ortaya konan her şey tarihin konusu kapsamındadır. Dolayısıyla tarih, beşerî bilimlerin merkezinde yer alır. Bazı tarih ekollerinin yerleştirmeye çalıştığı tarih anlayışı, tüm uzmanlık tarihlerinin toplamıdır.

Öyleyse, tarihin toplumsal bir rolü olduğu açıktır. Toplumlar, geleceklerine yön verirken her zaman geçmişlerine ihtiyaç duymuşlardır. Toplumların iç düzenlerine ilişkin farklı kavrayışlar da birbirlerine rakip tarihler yaratmıştır. Birçok tarihçi, bunlardan biri ya da diğerinin yanında yer almış, şu ya da bu grup kimliğini geliştirmek veya devlet otoritesini pekiştirmek gibi toplum adına bir sorumluluk taşıdığına inanmıştır. Tarihin, ne kadar saygıdeğer olursa olsun bir ideolojiyi desteklemek üzere kullanılabilecek bir vasıta mı olması veya bağımsız bir bilim dalı olarak kendi başına bir değer mi ifade etmesi gerektiği konusunda farklı uygulamalar yaşanmıştır. Hâlbuki tarih, bireye önceden tasarlanmış dünya görüşlerini pekiştirmekten ziyade bilgelik kazandırır. Kuşaklar boyunca tarihçiler ile okurları, iki konuda kendilerine yol göstermesi için tarihe yönelmişlerdir. Bunlar; "*daha önce yaşanmış durumlarda nasıl davranmak gerektiğini görmek* ve *zamanın akışı içinde hangi noktada yer aldıklarını, dolayısıyla da önlerinde nasıl bir geleceğin uzanıyor olabileceğini anlamak*"tır. Birey için hafızasındaki deneyimler neyse, toplum için de tarih odur. İnsanlar, tıpkı birer birey olarak günlük yaşamlarında da yaptıkları gibi, kolektif yaşamlarında da hatalarından ders çıkarmaya ve başarılarının da devamını sağlamaya çalışırlar[2].

[2] John Tosh, **Tarihin Peşinde** (çev. Özden Arıkan), İstanbul 1997, s. 12.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarih ilmindeki ilk çalışmalar; Bodrumlu Herodotos'un insanoğullarının yaptıklarının zamanla unutulmaması için yaşadıklarını, gördüklerini ve duyduklarını kaleme almasıyla başlamıştır. Aynı zamanda Herodotos, edindiği tüm bilgileri hiçbir eleştiri süzgecinden geçirmeden aktardığı için kullandığı yöntem de, "hikâye edici" olarak adlandırılmıştır. Buna karşın çağdaşı Thukydides, yazdıklarında gerçeği aktarma gibi bir ölçüt kabul etmişti. Kitabını da "*geçmişi açık biçimde algılamak ve toplumsal hayatın akışına göre olayların aynı ya da benzer biçimlerde oluşacağını düşündürmek*" amacıyla yazdığını açıklamıştır. Bu nedenle de o, öğretici ya da faydacı tarih anlayışının ilk temsilcisi kabul edilmiştir.

Tarih kelimesinin çok farklı manalarının olması bu hususta farklı tanımların ve anlayışların doğmasına da sebep olmuştur. İnsan ne ölçüde kendi tarihini yapmıştır, yoksa tarih bir dalga gibi insanı sırtında mı taşımıştır? Bu soruları soranların hepsi de insana kendi kaderini değiştirmek hususunda imkân tanımışlar, ancak bu müdahalenin imkân ve sınırları konusunda farklı görüşlere varmışlardır[3]. Bu yüzden tarihi ele alış, dönemlere ve bakış açılarına göre farklı olmuştur.

"Tarih" kelimesiyle mahdut bir sahaya inhisar etmeksizin, meydana gelen hâdiselerin nakledilişi ifade edilmek istenir. Fakat "tarih ilmi" dendiğinde sırf insan dünyasını alâkadar eden hâdiseler anlaşılır. Aslında "araştırılmış haber" demek olup bugün bu manada kullanılan Yunanca "istoria" kelimesi, Yunanlılar tarafından aynı anlamda

[3] **Millî Kültür**, Devlet Plânlama Teşkilâtı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 1984, s. 4.

Levent Şahverdi Arşivi

kullanılmıştır. Bugün "tarih" kelimesiyle yalnızca hâdiseler değil aynı zamanda tarih bilgisi, tarih araştırmaları, tarihin tasviri ve tarih ilmi kastedilir[4].

Bilhassa Avrupa'da 19. yüzyılda tarih, herkesin kendi subjektif kuramını, tasavvurunu, hatta özlemlerini belgelediği geçmiş bir alan olarak yorumlanmıştır. Bundan dolayı felsefe, sosyoloji, antropoloji, medeniyet tarihi ve dinler tarihi gibi tarihe dayalı pek çok bilim dalı 19. yüzyılda geliştirilmiş, Avrupa'nın bu yüzyılda karşılaştığı karmaşıklıkları meşrulaştırarak, ilerleme ve gelişme inancının belgelenmesi görevini yerine getirmiştir.

Bu dönemde tarihe dayandırılabilen her fikir, ebediyen meşruluk kazanmıştır. Aynı zamanda olayların bilinçli olarak seçimi, sunuluşu ve yorum tarzı iyi ayarlandığında, zihnen geliştirilen bir kurama veya iyi tasarlanmış bir kavramsal modele tekabül ettirilebilmiştir. Araştırma yönteminde, ifade gücünde baskın çıkan bir kuram, kısa zaman içinde "bilimsel bir kesinlik" kazanmakla kalmamış, geçmiş bütün zamanlar hemen bu yeni kuram içinde iş gören bir fonksiyon kazanmıştır[5].

Batıda bilimin genel bir disiplin hâlini almasında ve bunların arasında tarihin yer almasında, St. Simon, Hobbes, Ferguson, Morgan, Fourier, Hegel, Marx, Auguste Comte, Ferdinand Tönnies, Emil Durkheim, Herbert Spencer gibi isimlerin rolleri göz ardı edilemez. Bunların tarihe ve tarihin oluş tarzına bakış açıları önemli farklılıklar ihtiva etmekle birlikte, tarihe bilim olma niteliğini de kazandırmışlardır[6].

[4] E. Bernheim, **Tarih İlmine Giriş-Tarih Metodu ve Felsefesi** (çev. M. Şükrü Akkaya), İstanbul 1936, s. 4.

[5] Ali Bulaç, **Tarih, Toplum ve Gelenek**, İstanbul 1996, s. 15-16.

[6] BULAÇ, **Tarih, Toplum...** , s. 25-59.

Levent Şahverdi Arşivi

Max Weber, tarihin insanın rehberliğinde, tarih güçlerinin insan toplumunun içinden doğduğunu, kendi iç dinamiği icabı olarak kabul eder. Marc Bloch'a göre tarih, zaman içinde insanların ilmi iken Amerikalı tarihçi Turner'in tanımına göre, geçmişten bize ulaşan, günümüzde ortaya çıkan, tenkitçi ve yorumcu bir anlayışla incelenen kalıntılardır. Voltaire ise, tarihin tamamının ilk esaslarını bir nesilden öbür nesle intikal eden hikâyelerin teşkil ettiğini, hayatın ferdî uzviyetteki devamı gibi, tarihin de sosyal bünyede bir devamlılık arz ettiğini söyler. Lucien Febvre'in ifadesiyle, geçmiş ve bugünün incelenmesi bir bakıma bugünün açıklanmasıdır. Yine Annales Okulu mensuplarından Fernand Braudel de tarihi, bütün tarihlerin toplamı, geçmiş, hâl ve gelecekteki meslekî kabiliyet ve bakış açılarının bir araya gelmesi olarak görür. Ona göre, her günlük olay, değişik menşeli ve ritmli hareketleri bir araya getirir. Bugünün zamanı geri çevrilemez ve dünyanın dönüşüyle aynı ritim içinde akar.

Bunun yanı sıra tarih, hatıra, tecrübe ve mülâhaza ilmi olarak da tarif edilmiştir. Bu tarifi yapan Gabriel Hanotaux, tarihin beşerî bir kabiliyet olduğunu; ferdî bütün tecrübeleri birbirine birleştirerek bunları beşerî bir uzviyet hâline getirdiğini söyler[7]. Historisizm ya da tarihsiciliğin gelişiminde öncü görevi üstlenen Leopold von Ranke (1795-1886) ise *"her çağın, kendi kültürü ve kendi değerleriyle insan ruhunun benzersiz bir tezahürü olduğunu"* ifade eder. Tarih alanındaki akademik araştırmalarda tarihsiciliğin hâkim akım hâline gelmesini sağlayan Ranke, hem Fransızların Almanya'yı işgaliyle sonuçlanan Devrimi, hem

[7] Mübahat Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usul**, İstanbul 1990, s. 2

Levent Şahverdi Arşivi

de Aydınlanmanın ilerleme kültünü reddetmiştir. Ranke, tarih araştırmasının kendi dışında bir amaca hizmet ettiği görüşünde değildi; aslına bakılırsa kendisininki gibi çalışmaların sonucunda, insanlık tarihinde Tanrının yönlendirici rolünün ortaya konacağına inanan belki de son büyük tarihçiydi[8].

19. yüzyılın büyük bir bölümünde, yukarıdaki örneklerle açıklanmaya çalışılan, "bilimsel tarih" kavramı etkileyici olmuştur. Yüzyılın sonunda ortaya çıkan tarih yöntemini ihtiva eden el kitapları ile bu doruğa ulaşmıştır. Özellikle Alman Ernest Bernheim'ın 1894'te çıkardığı "Lehrbuch der Historischen Methode (Tarih Araştırmaları İçin El Kitabı)" ve C. V. Langlois ve C. Seignobos'un ortak çalışmaları olan ve "Introduction to The Study of History" adıyla İngilizceye çevrilen Fransızca eser önemlidir. Bilimsel tarih yönteminin İngiltere'de uygulanması 1902-1911 yılları arasında çıkan ve derleme niteliğine haiz bir çalışma olan "Cambridge Modern History" ile olmuştur. Bu eser, bir düzine ciltten meydana gelmiş, bölümleri de çeşitli ülkelerden iki yüzü aşkın bilim adamı tarafından hazırlanmıştır[9]. Batı, aydınlarıyla yakaladığı ve yeni açılım sağladığı bu tarz bilimsel ve pozitivist tarih anlayışını uzun süre uygulamıştır.

Bizde de tarih hususunda çalışmaların yine 19. yüzyılda yoğunlaştığı görülmektedir. Tarihin ne olduğu hakkında birbirine benzer veya farklı tanımlar yapan Osmanlı aydınlarının sayısı oldukça fazladır. Meselâ, Takvim-i Vekayi'de tarihin tanımı şöyle yapılmıştır: "*Tarih denen fen,*

[8] TOSH, **Tarihin Peşinde,** s. 14-15.

[9] David Thomson, **Tarihin Amacı** (çev. Salih Özbaran), İzmir 1983, s. 23.

Levent Şahverdi Arşivi

âlemde cereyan eden ahvali, zamaniyle zapt ve beyan etmekten ibarettir. Tarih denen fenn-i celil karargâh-ı âlemde vuku bulan ahvali vakt ve zamaniyle zapt ve beyan etmekten ibaret ve seleften halefe hisse alacak bir yadigâr bırakmaktır".

Ahmet Cevdet Paşanın tarifi ise şöyledir: "*İlm-i tarih, efrad-ı nası vekayi ve ma'sir-i maziyeye ve vükelâ ve havassı hafaya ve serair-i mutkeziyeye muttali idüb, nef'i amme-i âleme aid ve raci olduğundan amme-i eşhas mütalâasına mecbul ve beyne'l havas makbul ve mergub bir fenn-i kesir'ül-menafidir.*" Yani Ahmet Cevdet Paşa, devlet adamlarına ve seçkinlere tarihi geçmişin olaylarını ve güzelliklerini anlatan, onlara gereken gizli-sırlı bilgileri edindiren; herkese faydalı olan bütün insanların okumak isteyeceği ve seçkinlerce de makbul olan ve onlar tarafından da rağbet gören çok yararlı bir ilimdir, şeklinde tanımlamaktadır. Zeki Velidî Togan'a göre tarih, bir ilimdir: "*İnsanların zaman ve mekân çerçevesinde husule getirdikleri tekâmül hâdiselerini bunların şuursuz iptidaî hâllerinde, tabiat esirlerinin yahut maşerî bir vücudun fertleri ve toplulukları sıfatıyla yaptıkları fiillerinde tecelli eylemeleri itibarıyla; ve maşeri hayatının mevzu bahis ayrı hâllerde rol ve ehemmiyetleri tayin ve tespit edilen psikofizik âmillerinin teşkil ettiği millî bağlılıklar çerçevesinde tetkik ve tasvir eder*". Fuat Köprülü'ye göre tarih; "*Geçmiş zaman hayatını, mümkün olduğu kadar hakikate uygun olarak yeniden ihya etmektir*". Tayyip Gökbilgin ise bu tanımı; "*İnsan faaliyet ve tasavvurlarının meydana getirdiği bir bütün olarak*" ifade etmektedir. İbrahim Kafesoğlu'na göre tarih; "*İnsanların zaman ve mekân içinde geçirdikleri gelişmeleri ve bu insanların psikofizik hareketlerini, bu hareketlerin sebep-netice münasebetlerine dayanan ortak değerlerini araştıran ve tasvir eden*

Levent Şahverdi Arşivi

ilimdir"[10] şeklinde değerlendirilir. Bekir Sıtkı Baykal ise tarih ilmini; *"İnsanların üyesi oldukları toplumu etkileyen eylemlerinden doğan olayları zaman ve yer göstererek anlatan; bu olaylar arasındaki nedensel ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri araştırıp gösteren bilim olarak"* tanımlamaktadır.

Türk Dil Kurumunun hazırlamış olduğu Türkçe Sözlükte tarihin tanımı, yukarıda yapılan tanımları kapsayıcı muhteviyata sahiptir. Burada tarih *"Toplulukları, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan, olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantıları, karşılıklı etkilenmeleri, her milletin kurduğu medeniyetleri, kendi iç sorunlarını inceleyen bilim"* olarak tarif edilmektedir.

O hâlde tarihin tanımında iki önemli husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki "objektif tarihî süreç", diğeri ise bu sürecin "tasvirini ve tahlilini" ele alan süreçtir. Yani tarih kavramı, bir taraftan dışarıda tanınan bir zihinden bağımsız olarak var olan tarihî gerçekliği, diğer taraftan bu gerçekliğe ait araştırma ve düşünceyi ifade etmektedir. Bu gerçekliği araştırıp tahlil ederek anlamaya ve anlatmaya çalışan kişinin yaptığı ise tarihçiliktir.

Öte yandan tarihin tanımı, bir anlamda tarihçinin görevini nasıl anlamış olduğu ile yakından ilişkilidir. Başka bir deyişle kemiyetin mi, keyfiyetin mi önem kazanmış olması, tarihin ele alınış biçimini ortaya koymaktadır. Burada da farklı iki görüşü göz önünde tutmak gerekir. Zira kimi

[10] Detaylı bilgi için bk. İbrahim Kafesoğlu, "Tarih İlmi ve Bizde Tarihçilik", **Tarih Dergisi**, Sayı 17-18, 1963.; İbrahim Kafesoğlu, "Türkiye'de İlmin Millileşmesi Lâzımdır", **Tarih Mecmuası**, Sayı 7, 1965.

Levent Şahverdi Arşivi

tarihçiler hâlâ olayların tarihiyle uğraşırken, kimileri de sosyal tarihle meşgul olmaktadır. Bir kısım tarihçiler tarihî gerçekleri olduğu gibi tespit ve geçmiş zamanı yeniden inşa etme inancı ve çabası içinde bulunurken, diğerleri bunun mümkün olmadığına inanarak tarih incelemelerinin geçmiş olgular üzerinde yapılan fikir egzersizleri olduğunu ve ortaya konulan tarih eserlerinin de bir ilmî tahlil olmaktan daha çok, bir sanat eseri olduğunu ileri sürmektedirler. Ancak günümüzde tarih ilmi artık var olan ekoller içinde benliğini bulmuştur. Kemiyet veya keyfiyet tartışmaları bir yana, bugün tarihin faydası ve amacı kaidelere oturtulmuştur. Her ne kadar bütünün parçası dahi olsalar bu prensipler kısaca şöyle zikredilebilir.

◆ İnsan, tarihin tek ölçütü olduğu gibi onun var olma sebebidir. Bu varoluşta tarihçi, yani insan, yeni esaslar üzerinde bilginin öznesi ve nesnesidir.

◆ Tarih bir ilim dalı olarak diğer sosyal ilimlere açılmak ve "ortak çalışma"prensibi uygulamak zorundadır.

◆ Uzun süreli zaman dilimi içerisinde gerçekleşen tarihî olaylar arasında benzerlikleri bulmak ve bunlardan sağlıklı sonuçlar çıkarabilmek esas olandır. Böylece tarih, insanların vazgeçemeyeceği bir bilim olmak değerini koruyacaktır.

Yukarıda yaptığımız tanım ve açıklamalardan sonra şunu da ilâve etmek gerekir ki, diğer ilim dallarında olduğu gibi tarih ilmi de gelişmekte, olayların ele alınış biçimi, tarihî olayların değerlendirilme şekli tekâmül etmektedir. Bugün yeni meseleler bizzat tarihi yeniden problem hâline getirirken yeni yaklaşımlar tarihin ananevî bölümlerini değişikliklere uğratmakta; yeni konular tarihin epistemo-

Levent Şahverdi Arşivi

lojik sahasında boy göstermektedir. Bugün tarih, geçmişin kaderci veya pozitivistlerin inandıkları gibi mutlak olarak değil, fakat bir durumun veya bir tarihin olayı olarak değerlendirilmektedir.

Yunanca "epistemi"den gelen epistemoloji sözcüğü, bilgi kuramlarının felsefî alanını ifade eder. Bu alan herhangi bir şeyi nasıl bildiğimizle ilgilidir. Bu anlamda tarih, felsefenin bir parçası olarak görünür. Geçmişin gerçekte bilinemeyeceğini kabul etmek tarihi, olmasını istediğiniz bir şey olarak görmek, belli tarihlerin sadece epistemolojik değil yöntem bilimsel ve ideolojik olarak, nasıl başka türlü değil de bu tarzda oluşturuldukları sorusunu ortaya çıkartır. Burada bilebildiklerimizin ve bilebilme biçimimizin güçle bir etkileşimi söz konusudur. Bir anlamda bu, tarihin epistemolojik olarak kırılgan bir niteliğe sahip olmasından ileri gelir[11].

Tarih kavramı hem bir realiteyi, yani yaşanan tarihi, hem de bu realite üzerindeki inceleme ve düşünceyi yani bilgiyle dolu olan tarihi ifade etmekte; bu iki tarih arasında dalgalanan ilim de tarih ilmi olmaktadır. Bu şuurda olan tarihçi, üzerinde çalıştığı ilim dalının epistemolojik temelleri üzerinde yeniden düşünmeye yani tarih ilminin mantıkî menşelerini, değerini ve kapsamını belirlemeye yönelik tetkikini yapmaya mecburdur. Artık yeni tarihçilik, tarih felsefesinden uzaklaşmaktadır.

Tarih bir bilinç varlığıdır. Bu özelliği yüzünden daima gelişen, geçmişin üzerine yeniyi bina eden ve yükselen basamaklar düzenidir. Onda geriye dönüş olmadığı gibi de-

[11] Keith Jenkins, **Tarihi Yeniden Düşünmek**, (çev. B. Sina Şener), Ankara 1997, s. 22-23.

Levent Şahverdi Arşivi

ğişmeyen, daima yenilenen bir örnek, bir ölçek de aranmaz. Değişmeyen bir varlığın tarihi olmaz, onu tarihin sınırları içerisinde açıklama imkânı da yoktur. Belli bir ölçeğe göre kalan, bütünlüğünü koruyan varlıkların tarih bakımından taşıdığı değer, onları sınırlı bir ortamda görmenin sağladığı manaya bağlıdır. Burada tarih değil, tarihin akışı içinde göze çarpan nesneler söz konusudur. Tarihin akışı, bu değişmeyen nesneyi ortadan kaldırmaz, onun unutulmasına da sebep olmaz, onunla ilgilenecek disiplinin ilgisini bekler[12].

Antropoloji ve sosyolojinin kavşak noktasında yer alan tarih, kendisini sosyal ve politik bir uygulamaya doğru yönlendirmeyi ve modernleşen dünyanın değişimine uyum sağlamayı arzulamaktadır. Tarih, sadece geriye bakarak tarihin manasını keşfetme ve hükümran bir tarzda insanlara gelecekteki davranış çizgilerini dikte ettirme iddiasında değildir. Fakat tarih, tamamlanmamış aksiyonu, faillerin aksiyon hakkında sahip oldukları bugünkü şuuru ve onların gelecek için öngördükleri projeleri bütünleştirerek yeni olanı bulma arzusundadır.

Tarihin tanımı, bugünkü anlamıyla dünün ve yarının prestijini hayal etmek değil; bugünün ihtiyacı olan tarihi yazmayı bilmektir. Geçmişe hâkim olmanın ilmi ve şimdiki zamanın şuuru olan tarih, değişmenin ilmi olarak tanımlanmalıdır. Bunun içinde tarih, istatistik, paleografi, filoloji, diplomatik, kronoloji, coğrafya, arkeoloji, nümizmatik, epigrafi, sicilliyografiden yardımcı ilimler olarak yararlanmaktadır.

[12] İsmet Zeki Eyüpoğlu, **Tarihin İlkeleri**, İstanbul 1991, s. 5.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihin bilgi olmasının ötesinde ilim olması, onun metoda, tenkide ve yardımcı ilimlere sahipliği ile mümkündür. Böylece tarih, beşerî ilimlerin en beşerisi olan sosyal bir ilimdir. Sosyal bilimler, tanımları gereği insanların bireyler hâlinde değil, topluca yaptıklarıyla ilgilenir; çalışma alanlarının birer bütün olarak toplumları kucaklaması sebebiyle de sosyal bilimciler, konularını ele alabilmek için baştan itibaren teoriye ihtiyaç duyarlar. Zaten tarih, her zaman disiplin dışından teorisyenlerden etkilenmiştir ve Smith ile Comte da buna örnektir. Tarihçilerin sosyal bilim teorilerinden bütün kapsamı ve çeşitliliğiyle yararlanmaya başlaması ise ancak son dönemlerde meydana gelen bir gelişmedir. Yine tarihçilerin sosyal bilimlerden aldıkları bir çok şeyi, yüzeysel biçimde ve eleştiriye tâbi tutmadan kullandıkları doğrudur. Teoriler, sosyal bilimciler arasında bile keskin ideolojik farklılıklara konu olmaktadır. Ancak bu itirazların hiçbiri teorilerden uzak durmak için sebep olamaz; sadece tarihçilerin, dağarcıklarına katacakları bilgiler konusunda seçici olması gerektiğini gösterir. Zaten yakın dönem tarihçileri üzerinde özellikle çok etkili olanlar, sosyal yapıyı veya sosyal değişimi bir bütün olarak ele alma çabasında olan teorilerdir. Bunlar içinde en etkili olanları da, geçtiğimiz yüzyılda Max Weber ve hepsinden önce Karl Marx gibi derin bir tarih anlayışına varmış olan büyük sosyal düşünürlerin geliştirdikleridir[13].

İnsan problemlerinin, kaynağını tarihten alan bir hızla çözülebileceğini savunan İngiliz tarihçisi ve filozofu Collingwood, tarihin neye yaradığı sorusunu şu şekilde cevaplamaktadır: "*Tarih, insanın kendisini bilmesine yarar. Ge-*

[13] TOSH, **Tarihin Peşinde**, s. 152-153.

Levent Şahverdi Arşivi

nellikle insanın kendisini bilmesinin çok önemli olduğu düşünülür. Kendisini bilmesi de yalnız kişisel özelliklerini, kendisini başka kimselerden ayıran şeyleri değil, insan olarak kendi tabiatını bilmesidir". Collingwood'un görüşleri şöyle özetlenebilir: Tarih felsefesi "kendi başına geçmiş"le ya da "tarihçinin kendi başına onun hakkındaki düşünceleri" ile değil, karşılıklı ilişkileri içinde olan bu iki şeyle birden ilgilidir. *"Tarihçinin üstünde çalıştığı geçmiş ölü bir geçmiş olmayıp, belli bir anlamda bugün hâlâ yaşayan bir geçmiştir."* Fakat tarihî bir olayı, tarihçi onun ardında yatan düşünceyi anlamadıkça ölüdür, yani tarihçi için anlamsızdır. Bu nedenle, *"tarih düşüncenin tarihidir"* ve *"tarih, üstünde çalışılan düşüncenin tarihçinin zihninde yeniden oluşmasıdır".* Tarihçinin zihninde geçmişin yeniden kurulması deneysel kanıtlara dayanır. Ancak bu kendi içinde deneysel bir süreç değildir ve yalnızca olguların art arda dizilmesinden ibaret olamaz. Aksine olguların seçilmesini ve yorumlanmasını yeniden kurma sürecidir. Bu noktada düşünceleri Collingwood'un düşüncelerine yakın olan Oakeshott *"Tarih, tarihçilerin yaşantısıdır. Tarihçiden başkası onu yapamaz; tarihi yapmanın tek yolu yazmaktır"*[14] diyerek modern anlamda bir yaklaşım tarzı sergilemiş, günümüzde Cumhuriyet tarihi metodolojisinin oluşturulmasında bize yeni ipuçları vermiştir.

Collingwood, Cenkins ve Oakeshott'un tarih ve tarihçi tanımlarıyla ilgili yaklaşımlarından hareketle, bir tarihçi her bilginin, her olayın anlamını bulmayı amaç edinmelidir. Tarihin ve buna bağlı olarak insanın yeryüzündeki yazgısının anlamı onun için önemli olmalıdır. Tarihçi, son altı bin yıldır bilinen ve insanın etrafında meydana gelen

[14] Edward Hallet Carr, **Tarih Nedir,** (çev. M. Gizem Gürtürk), İstanbul 1993, s. 28.

Levent Şahverdi Arşivi

olaylar kaosunda her şeyin bir anlamı olduğu varsayımından hareket etmelidir. İyi ve kötünün, başarı ve başarısızlığın, artıların ve eksilerin bir yerde kesinlikle bir bütün oluşturduğuna ve incelendiğinde evrensel bir önem taşıdığına tarihçinin inancı tamdır. Onun için "tarih", tamamlanmamış öykülerden çok başlangıcı, ortası ve sonucu olan tek bir öyküdür[15].

Tarih, insanlığın sosyal ve siyasî konularda doğru karar vermesini sağlar. Öte yandan toplumu kaynaştıran, ona güç veren unsurların da başında yer alır. Modern tarih, bugün kültürler arasındaki benzerliklerden daha çok farklılıklar üzerinde durmaktadır. Eskiden bu farklılıklar algılanmıyor veya bunları ifade edecek kelimeler bulunamıyordu. Bugün incelenen konunun asıl hususiyetlerini kavramak ve onları ifade edebilmek için yeni kavramlar oluşturulmaktadır. Tarih araştırmalarında, kültürlere karşı duyulan bu ilgi ve metodolojik gelişme; toplumları veya onların temsil ettiği kültürleri, bunların değişme ve tekâmüllerinin kendi bütünlükleri içinde tam olarak anlama ihtiyacından doğmaktadır.

Tarih bilgisi, kesin öngörüler için değil, toplumsal, siyasî ya da ekonomik eğilimlerin geleceğe ışık tutması için zemin oluşturur. Bu da, gelecekteki olayların gerçekleşeceği koşulları çok güçlü bir şekilde görebilmemize imkân sağlar[16]. Tarih ilminde asıl amaç, geçmişte toplumları etkileyen ve ilgilendiren tarihî olayları, tarihî olguları tasnif, tahlil ve tenkit ederek terkibe ulaşmak ve buradan tarihî

[15] Jacques Barzun-Henry F. Graff, **Modern Araştırmacı** (çev. Fatoş Dilber), Ankara 1999, s. 178

[16] TOSH, **Tarihin Peşinde**, s. 19.

Levent Şahverdi Arşivi

gerçeği yakalamaktır. Tarihî gerçek, olayları günümüze bağlamak suretiyle geleceğin kuruluşuna hizmet eder.

Tarih pedogojik disiplinlerin de en önemli olanlarından biridir. Çünkü tarih, her mesleğe hitap eden müstesna ilimlerden biridir. Bunun yanı sıra modern insanın, tarihî şahsiyetlerin hayatı, düşünceleri ve eserleri hakkında bilmek istediklerine cevap veren ve böylece mazide kalmış olayları yeni nesillere ulaştıran bir bilgi kaynağıdır. Bir müellifin dediği gibi "*Tarih yirminci asrın insanlarına kendi yaşadıkları zamanın olaylarını değerlendirme bakımından iyi bir mukayese zeminidir. Bu sosyal ilim siyasî, içtimaî ve ekonomik problemleri aydınlatmak için herkese yardımcı olur. Vesikaları objektif olarak mütalâa etmeyi kabul eden bir nesil, iyiyi yani doğruyu demagojiden ayırma kabiliyetini kazanır*"[17].

Milletlerin, millî kültürlerini ortaya çıkarma, yaşatma ve geliştirmesinde tarih, hayatî bir role sahiptir. Kültür ve tarih, maziden gelen kökleri, geleceğe doğru filizlendiren ana gövdenin yani milletin can damarıdır. Bu sebeple, milleti ve kültürü doğru teşhis etmek, tarihin, ilmî metotlarla ortaya konulmasına bağlıdır.

Bugün tarihin pek çok alt dalları ve bunların da kendine özgü metotları vardır. Genel metot hepsi için geçerli olmakla beraber, tarihin alt dallarının her birinin metodu ve kaynakları farklıdır. Bu açıdan tarihi ele alış ve değerlendirme, araştırmaya konu olan tarihî gerçeğin zamanı, mekânı ve insan unsuru ile birlikte düşünülmelidir. Meselâ, Selçuklu tarihinin kaynakları ile Osmanlı tarihinin kaynakları birbirinden farklıdır. Keza Osmanlı iktisat tarihi ile Cumhuriyet Dönemi iktisat tarihini aynı şekilde değerlen-

[17] Afet İnan, **Tarih Üzerine İnceleme ve Makaleler**, Ankara 1960, s. 246-247.

Levent Şahverdi Arşivi

dirmek mümkün değildir. Osmanlı tarihinin kaynakları ile Türkiye Cumhuriyeti tarihinin kaynakları da aynîlik arz etmez. Bu itibarla tarihi kendi içinde alt dallara ayırmak ve her birinin kaynaklarını, ele alış ve değerlendirme metodunu tam olarak izah etmek gerekir.

b) Modern Dönem Tarihçiliği ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Metodolojisi

Tarihte "bilgi" esastır. Dolayısıyla tarihin yazılabilmesi için bilginin elde edilmesi zarurettir. Bilgiye ulaşabilmek ise, bilgi kaynaklarını tespit etmekle mümkündür. Kaynak, inceleme konusu hakkındaki tarihî olayla ilintili olan doğrudan her türlü bilgi anlamına gelir. Kaynağın en büyük özelliği, doğrudan bilgileri ihtiva etmesidir. Dolaylı bilgileri de kaynaklar içerisinde değerlendirmenin mümkün olduğunu kabul etmekle birlikte kıymetleri daha azdır. Ancak burada kaynakları birinci elden ve ikinci elden kaynaklar şeklinde tasnife tâbi tutmak, isabetli bir yaklaşım tarzı değildir. Günümüzde tarihî araştırmaların üzerine temellendiği birincil, ikincil kaynak ayrımı artık ortadan kalkmaktadır[18]. Çünkü kaynaklar doğrudan ve vasıtasız bilgilerdir. Kaynakların çeşitliliği ve çok yönlülüğü de böyle bir tasnifi zarurî kılmaz.

Tarihte metot[19] ise, hakikati mazide araştırmanın, ona yaklaşmanın yolu veya yollarıdır. Metot meselesinde tari-

[18] Tuncer Baykara, **Tarih Araştırma ve Yazma Metodu**, İzmir 1995, s. 41.; Richard J. Evans, **Tarihin Savunusu**, (çev. Uygur Kocabaşoğlu), Ankara 1999, s. 107.

[19] Tarih metodu konusunda özellikle de Modern Dönem Tarihinin metodolojisi hususunda yazılmış önemli eserler mevcuttur. Örnek olması açısından bunlardan bazıları şunlardır; Keith Jenkins, **On What is History**, New York, 1996.; Abdülkadir El-Murabıt, **Diyalektiğin Sonu**, (çev. Ersin Balcı), Ankara, 1995.;

Levent Şahverdi Arşivi

hin bütüncü yönü ve karakteri daima göz önünde tutulması gereken bir hususdur. Tarih metodolojisi her geçen gün gelişmektedir. Günümüzde tarih metodolojisi uygulanırken, artık bilgi üretimi ile yetinilmemekte; üretilen bilgi, fikir ve görüş üretiminde de kullanılmaktadır[20]. Her tarihçi, yeteneği, bilgisi, kültürü bakımından olduğu gibi fikir yapısı yönünden de tarih metodolojisini kullanmak durumundadır. Hangi oluşumların karakteristik ve tipik olduğu hususu tarihçiye bağlıdır. Tabiatıyla iyi yetişmemiş tarihçi, bu seçme sanatında ve ilminde çok başarılı olamayabilir; teferruata ve ikinci derecedeki oluşumlara dalıp, asıl tipik olanı yakalayamaz. Bu noktadan bakıldığında Türk tarihinin incelenmesinde takip edilecek metodun kendine has özelliklerinin de olduğu inkâr edilemez. Ancak tarih metodu, metodoloji kitapları okuyarak değil, metodu uygulayarak öğrenilir[21].

Max Nordau, **Tarih Felsefesi,** (çev. Levent Öztürk), İstanbul, 2001.; R. G. Collingwood, **Tarih Tasarımı,** (çev. Kurtuluş Dinçer), Ankara, 1996.; İlhan Tekeli, **Tarihyazımı Üzerine Düşünmek,** Ankara, 1998.; Mutahhari, **Tarih ve Toplum,** (çev. Cengiz Şişman), İstanbul, 1991.; Doğan Özlem, **Tarih Felsefesi,** İzmir, 2000.; John Tosh, **Tarihin Peşinde,** (çev. Özden Arıkan), Longman Group Limited, 1984.; Richard J. Evans, **Tarihin Savunusu,** (çev. Uygur Kocabaşoğlu), Ankara 1999.; Francis Fukuyama, **Tarihin Sonu ve Son İnsan,** (çev. Zülfü Dicleli), 1993.; Marc Bloch, **Tarihin Savunusu Ya da Tarihçilik Mesleği,** (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara 1985.; Tuncer Baykara, **Tarih Araştırma ve Yazma Metodu,** İzmir 1996.; **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu,** Elazığ 1990.; Léon-E Halkin, **Tarih Tenkidinin Unsurları,** (çev. Bahaeddin Yediyıldız), Ankara 1989.; R. G. Collingwood, **Tarih Felsefesi ÜzerineDenemeler,** (çev. Erol Özvar), 1999.; **Türkiye'de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi,** Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1971.; A. Zeki Velidî Togan, **Tarihte Usûl,** İstanbul.; Salih Özbaran, **Tarih Tarihçi ve Toplum,** İstanbul 1997.

[20] Bayram Kodaman, "Tarih Araştırmalarında Metod Meselesi", **Millî Kültür,** Sayı 81, Şubat 1991, s. 31.; M. Altay Köymen, "Türk Tarihinde Araştırma Metodu", **Millî Kültür,** Sayı 81, Şubat 1991, s. 16.

[21] Yılmaz Öztuna, "Tarihçilik; Tarih Yazmak San'atıdır. ", **Millî Kültür,** Sayı 81, Şubat 1991, s. 8-9.

Levent Şahverdi Arşivi

Metodoloji meselesinin bu kadar önemli olmasına rağmen, araştırmanın muhteva bakımından mükemmel olmasına fazlaca katkıda bulunduğu da söylenemez. Metodolojinin tavsiye ettiği bütün öngörülere rağmen yapılan araştırmada ortaya çıkan sonuçlar, tarihin dönemiyle ilgili özelliklerine bağlı kalmaktadır. Bu sebeple neticede analizi, sentezi yapacak ve akılcı bir tavırla orijinal bilgi üretecek olan da tarihçinin kendisidir. Hiçbir metodoloji kitabı araştırmacıya bu tür yetenekleri kazandırmadığı gibi, ilim adamında zaten var olan bu hususiyetleri de engelleyemez. Orijinal bir eser ancak tarihçinin sahip olduğu kabiliyetler ile onun metot bilgisinin sentezi sonucunda ortaya çıkabilir. Türü ne olursa olsun, bir araştırmanın asgarî düzeyde dahi olsa, ilmî karaktere sahip olması isteniyorsa, onun tahlilî bir çalışma olması şarttır. Tarihî bir olayın güçlüklerini giderebilmek, iyi çözebilmek ve anlayabilmek için mutlaka o olayı mümkün olduğu kadar parçalara ayırmak ve her parçayı da ayrı ayrı tahlil etmek gereklidir. İkinci kaide olarak ise terkip gelmektedir. Terkip, basit ve iyi bilinen hususlardan hareketle düşünceyi safha safha ilerleterek genel ve karmaşık bilgiye, yani bütüne ulaştırmaktan ibarettir[22].

Burada bahis konusu edilmesi gereken bir diğer mevzu da eski ve yeni dönemlerin çalışılmasındaki metot farklılıklarıdır. Her şeyden önce "modern dönem"[23] de tarihin dönemidir ve onun kendine has özellikler ihtiva ettiği artık kabul edilen bir gerçektir.

[22] KODAMAN, "Tarih Araştırmalarında Metod Meselesi", s. 33.

[23] "Modern dönem" olarak kastedilen zaman periyodu yakın geçmiş olup, yaşanılan dönemi, anı da kapsamaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Günümüzde modern dönem tarihçisi için tarihin zaman derinliği, Fernand Braudel'nin tespit ettiği gibi 18. yüzyıla kadar inmelidir. Ancak burada kesin bir tarih vermekten ziyade tarihçinin olayları ele alış şekli ve uyguladığı metodolojiye göre farklılıkların olabileceği de kabul edilmelidir. Braudel, uygarlıklar üzerine bir tarihçi yaklaşımını kendine ölçü alarak 18. yüzyıla gitme zorunluluğunu hissetmiştir. Ona yakın bir tespit yapan Geofray Barraclough için ise geriye gidilen tarih, dünya meselelerinin ortaya çıktığı 1890'lı yıllardır. Başta Braudel olmak üzere, modern dünya ve modern tarihle ilgilenen birçok batılı ilim ve fikir adamının üzerinde ittifak ettikleri konu, her çalışmanın yaşadığımız ana kadar uzanmasının gerektiğidir.

"Bugün için tarih yazma anlayışının" öncülerinden olan Benedetto Croce (1866-1952) "*Gerçek tarih bugünün tarihidir.*" diyerek tarihin fonksiyonunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Croce'nin düşüncesini alarak tarihin bugüne hizmet etmesi yolunda genişleten R. G. Collingwood "*Olaylar ne kadar geçmişe, eskiye bağlanmış görünürse görünsün, tarih, gerçekte bu olayların içinde oynaştığı bugünün ihtiyaçlarına ve bugünkü durumu dayanır*" diyerek tarihi bugüne getirmiştir[24].

Bu noktada ortaya çıkan farklı bir mesele de modern dönemi çalışan tarihçilerin, ele aldığı dönemi yaşamasından dolayı objektif olamayacağı ve subjektif yaklaşım tarzının tarihçiyi etkilemesiyle çalışmasında ön yargısız sonuçlara ulaşamayacağı görüşüdür. Bu endişenin mevcudiyetini kabullenmekle birlikte, "objektif olamama" veya "ön yargılı

[24] Fatma Acun, "Yakın Dönem Tarih Metodolojisi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Cilt XIV, Sayı 42, Kasım 1998, s. 724.

Levent Şahverdi Arşivi

olma" gibi arazların muhatabının sadece modern dönem tarihçileri olmadığını göz ardı etmemek gerekir. Farklı dönemleri çalışan tarihçilerin de geçmişteki bir şahsiyeti haklı çıkarma gayretiyle hareket edebileceği gibi herhangi bir tarihî olayı yaşadığı dönemin siyasî mülâhazalarıyla ele alarak tarihî gerçekliğin dışında çok farklı bir istikamette yazması da ihtimal dâhilindedir. Ayrıca millî duyguların hemen hemen her tarihçiyi tarih yazımında etkilediği de gerçektir. Ancak bütün bunlar "objektif olamama" ve "ön yargılı olma" gibi tarih yazıcılığını çarpıtacak yanlış uygulamaların meşrulaştırılmasına bir sebep olarak gösterilemez. Çünkü tarih temel bir ilim disiplini olduğuna göre, akademik seviyede bir tarihçilik anlayışının her türlü subjektifliğin ve ön yargının üzerinde olması gerekir.

R. G. Collingwood ve E. H. Carr'ın dediği gibi "tüm tarihin düşünce tarihi" olduğu kabul edilirse, modern dönem tarihi için tarihten beklenen fayda, düşünce gücünü geliştirerek toplumsal olayları çabuk kavramaya ve anlamaya yardımcı olmasıdır. Tarih, daima değişen ve gelişen bilgi çeşidi olduğuna göre modern dönemi çalışanların ürettiklerinin "mutlak" olmaktan ziyade "varsayım" olma tehlikesine rağmen, bu varsayımlardan doğan farklı yorumların tarihçinin düşünce gücünün gelişmesine ve ufkunun berraklaşmasına yol açacağı göz ardı edilmemelidir.

Modern dönem tarihi çalışan araştırmacılar için farklı olan diğer bir husus da ulaşabildiği "kaynaklar" konusudur. Modern dönem tarihçisinin malzemesi oldukça fazladır, devamlı artabilir, ulaşılabilirliği oldukça kolay ve hızlıdır. Buna karşılık Orta Çağ dönemiyle ilgili alanda çalışma yapan bir araştırmacının kaynakları, kolay kolay de-

Levent Şahverdi Arşivi

ğişmeyen ve artmayan türden sınırlı bilgilerdir. Kaynakların eskimemişliği ve fevkalâde fazlalığı, modern dönem tarihçisi için önemli bir 'zorluk' olmakla birlikte aynı zamanda kaynakların zenginliği büyük bir avantajdır.

Bu noktada kaynak türlerindeki niteliğin eksikliğini, zengin kaynak çeşidi ile avantaja dönüştürecek olan ise bizatihi tarihçinin kendisidir. Tarih formasyonu almış bir araştırmacının tahlil ve terkipteki ustalığı, metodolojik eksiklikleri giderme ve karmaşık olan bilgiyi bütüne ulaştırma adına oldukça önemlidir. Bu sonuç bize "tarihçi olunmaz, tarihçi doğulur" iddialarını hatırlatmaktadır.

Tarih artık günümüzde, sırf geçmiş tecrübeler üzerinde yapılan bir bilgi egzersizi olarak değil, insanın harekete geçerek yeni eserler ortaya koyması ve toplumda anî veya yavaş değişmeler meydana getirmesi olarak algılanmaktadır[25]. Tarih, sırf geçmişin bilgisinden ibaret olmayıp ilmî faaliyet sonucu anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışılan, geçmişten hareketle tasarlanan geleceğin inşasının bugün gerçekleştirilen eylemlerden oluştuğunun şuuruna varma meselesidir. Toplumları milletler arası yarışta yaratıcı kılacak ve onlara millî kimlik kazandıracak olan da bu şuurdur. Ancak tarih araştırmalarında daima Batının metodu alınmış ve bu metotlarla Türk tarihinin meseleleri halledilmeye çalışılmıştır. Ülkemizde Cumhuriyet Dönemi Türkiye tarihinin 1938'lere kadar okutulması, Türk milleti için tarihin bu noktada durması anlamına gelmektedir. Oysa modern dönem-

[25] Bahaeddin Yediyıldız, "Tarih; Yazarak Yapmak ve Yaşarken Yazmaktır", **Millî Kültür**, Sayı 81, Şubat 1991, s. 8.; Mutahhari *"Bilimsel tarih geleceği de denetleme gibi bir fonksiyona sahiptir"* demektedir. Bu konuda geniş bilgi için bk. Murtaza Mutahhari, **Tarih ve Toplum** (çev. Cengiz Şişman), İstanbul 1991, s. 54.

Levent Şahverdi Arşivi

de olması gereken "yazılarak yapılan ve yaşanırken yazılan" bir tarih anlayışıyla tarih öğretiminin yapılmasıdır[26].

Cumhuriyet devri tarihçilerinin çıkmazı, yeni devletin kuruluş aşamasında Batı Oryantalizmine ve onun yorumlarına karşı, "gerçeği açıklama" gibi çok önemli bir görevle karşı karşıya kalmış olmasıdır[27]. Gerçeğe ulaşma çabalarında dış etkenlerin tesirinden sıyrılabildiği ölçüde, bir sosyal bilimci olarak tarihçinin yaptığı iş ilmî özellikler taşır[28]. Bununla birlikte modern tarih metodolojisine göre eser yazmak isteyen bir tarihçi için askerî ve siyasî mahiyetteki konuların araştırılması, artık eski önemini yitirmiştir. Bunun yerini, toplumların ve bu toplumların oluşturdukları medeniyetler tarihinin araştırılması almıştır[29]. Bu noktada bir sosyal bilim olarak tarih disiplininin artık kendine has dünya görüşü ve kavrayış biçimi olduğu ve metodolojisinin pozitif bilimlerin metodolojisi olmadığı söylenebilir. Tarih metodolojisi, zamanın akışı içerisinde "bir defalık" olan olayları tanımlamaktan ziyade anlamaya ve açıklamaya yöneliktir. Eski Türklerde "sosyal sınıf meselesini" inceleyen bir tarihçi, her şeyden önce dönemin sosyal yapısını anlamaya ve açıklayıcı bir bakış açısıyla kavramaya çalışmalıdır. Bu nedenle tarihin incelenmesi, bir bakıma, sosyal olayları yorumlayarak anlamamızı belirlemede atılacak ilk önemli adımdır. Zaman perspektifi içinde olayların durumunu ve nedenlerini düşünüp kavramamız gerektiğini belirten İbn-i Haldun, modern anlamda Léon E. Halkın'ın ileri sürdüğü tarihin tenkidini

[26] YEDİYILDIZ, "Tarih; Yazarak Yapmak... ", s. 10-11.

[27] Yaşar Yücel, "Ülkemizde Tarih Metodu Akademik Seviyede Tartışılmamıştır", **Millî Kültür**, Sayı 81, Şubat 1991, s. 12.

[28] YÜCEL, "Ülkemizde Tarih Metodu Akademik... ", s. 13.

[29] KÖYMEN, "Türk Tarihinde Araştırma Metodu", s. 18.

Levent Şahverdi Arşivi

oluşturan "tanıklıkları araştırmak, onları anlamak" ilkelerinin ilk habercisi olmuştur[30].

Bu düşünce, toplum bilimlerini tarihselleştirmeye ve tarihi, bir toplum bilimine dönüştürmeye yöneltmiştir. Orhan Türkdoğan'ın da belirttiği gibi tarih araştırmalarında araştırılan ile araştırıcıyı birbirinden ayırmanın doğru olmadığı kanaatindeyiz. Ancak tarih, soruşturma ve anlama süreci olduğuna göre tarihçilik onun tarihi anlayabilmesi ve yorumlayabilmesiyle gerçekleştirebilir. Dikkat edilirse burada önemli olan metinler ve arkeolojik belgelere sahip olmak değil, onları sorgulamayı bilebilmemiz ve anlayabilmemizdir.

Karl Popper'in ifadesiyle *"toplum bilimcilerin görevinin tarihî kehanetlerde bulunmak"* olduğu ve siyasetin rasyonel bir şekilde yürütülebilmesi için de tarihî kehanetlere ihtiyaç duyulduğu tarzında birtakım komplo teorilerine rastlamak mümkündür. Bu tip komplo teorilerinin yanı sıra Marksist tarih modeli veya Batı tipi bir başka modelle, Türk toplum yapısını ve tarihî gelişimini açıklamak da mümkün değildir. Tarihî olayları anlama, inceleme, kavrama ve açıklama İbn-i Haldun'da rastladığımız biçimde yeni metodolojilerin kazanılmasında bize büyük ölçüde katkıda bulunur. Bu sebeple de düşünce kalıplarımıza yerlilik niteliği kazandırmamız gerekecektir[31].

Cumhuriyet tarihinin ele alınış şekli irdelenirken, Osmanlı sonrasında Türk inkılâbıyla meydana gelen toplumun oluşumunu ve bu oluşumdaki tesirleri iyi anlayabilmek gereklidir. Bu tesirlerin tetiklediği yaklaşım tarzları

[30] Orhan Türkdoğan, "Tarih Araştırmalarında Metod Tartışmaları", **Millî Kültür**, Sayı 81, Şubat 1991, s. 28.

[31] TÜRKDOĞAN, "Tarih Araştırmalarında Metod Tartışmaları", s. 29-30.

Levent Şahverdi Arşivi

akla Cumhuriyet tarihi için günümüzde çözülmesi gereken bir "dönemlendirme" probleminin mevcut olduğunu göstermektedir. Dönemlendirmeyi yaparken değişmelerin gözlemleneceği uygun tarihlerin tespiti gerekir. Zira bu noktada durum tespitini iyi yapabilmek; konumuzu teşkil eden tarih kesitinin, kronolojisinin, şematik ayrımlardaki kıstasların nasıl belirleneceğini tartışmaya açmak bugün için tarihçilerin temel meselelerinden birisidir[32]. Tarihin, kültürel etkileşmeler sonucu ortaya çıkan değişmeler olduğunu düşünecek olursak, Cumhuriyet tarihinin tutarlı bir zaman derinliğinin ne kadar geriye gideceğinin tespit edilmesi gerekmektedir.

Cumhuriyet tarihinin dönemlendirmesini yaparken Türk tarihinin başlangıcından itibaren bu periyodu herhangi bir yerde durdurmak mümkün değildir. Tarih sürekliliğe sahip olduğuna göre bu çizgi günümüze kadar uzanmaktadır. Türk tarihinin bu son 200 yıllık devresi sadece siyasî açıdan değil, günümüzde popüler olan diğer disiplinler açısından da değerlendirilmeli, kesişme noktalarının neler olduğu tespit edilmelidir. Dönemlendirmeyi gerçekleştirirken, tarihin coğrafî sınırları ve dünya tarihiyle olan ilişkileri mutlak surette dikkate alınmalıdır[33]. Cumhuriyet tarihini, Türk kültürünün ve tarihinin Batı kültürleriyle etkileşim tarihi olarak ele aldığımızda söz konusu arka plânı, yukarıda F. Braudel'in fikirlerine atıf yapmak suretiyle izahına çalışmamızın yanı sıra, 18. yüzyıl başlarına kadar da dayandırabilmemiz gerekir.

[32] Bahaeddin Yediyıldız,"Cumhuriyet Tarihi Araştırmalarında Yöntem Arayışları Sempozyumu", Davetiye Metni, 1998, s.1.; İlhan Tekeli, **Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek**, Ankara 1998, s. 46.

[33] YEDİYILDIZ, "Cumhuriyet Tarihi Araştırmalarında Yöntem ...", s. 1-2.

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyet tarihinin konuları ele alındığında meseleye geniş bir perspektifle bakılmalı, siyasî tarihten toplum tarihine, iktisat tarihinden zihniyetler tarihine kadar günlük hayatta toplumun oluşturduğu ve toplumu ilgilendiren her şey incelenmelidir. Türk ve Batı kültürlerinin etkileşiminden doğan değişmelerin, Türk halkı tarafından bu değişimlerin nasıl algılandığının ve uygulandığının, bundan sonraki gelişmelerin nasıl olacağının tespiti ve irdelenmesi mutlak surette gereklidir. Bugün Türk toplumunun yaşadığı gerçeklik yukarıda izahına çalıştığımız tarihî sürecin nesnel bir sonucu olarak Cumhuriyet tarihinin temel konularını teşkil etmektedir. O hâlde Cumhuriyet tarihinin yöntemi içerisinde konuları derinliğine inceleyebilmek ve açık seçik anlayabilmek için birtakım bölünmelere ihtiyaç vardır[34]. Başka bir ifadeyle Cumhuriyet Tarihi toplum, hukuk, iktisat, siyaset, bilim ve teknoloji, felsefî düşünce, din, zihniyet ve ideolojiler, dil, edebiyat, sanat ve eğitim alt başlıklarına ayrılarak ele alınabilmelidir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihi, Osmanlının bakiyesi üzerine tesis edilmiş bir tarihtir. Yeni devletin kuruluşu ile birlikte Cumhuriyet tarihinin kendine özgü bir kuruluş mantığı ve felsefesi ortaya çıkmış, ortaya çıkan bu temel felsefe ile birlikte dönemin tarihi, kendi gelişme mantığıyla hareket etmiştir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti tarihi kendinden önce var olmuş Türk tarihinin bir devamı niteliğindedir. Dolayısıyla Osmanlı Tarihini yok saymak suretiyle, Türk tarihinin temel özelliği olan "sürekliliği" inkâr etmek

[34] YEDİYILDIZ, "Cumhuriyet Tarihi Araştırmalarında Yöntem...", s. 2.; Léon-E. Halkın, **Tarih Tenkidinin Unsurları** (çev. Bahaeddin Yediyıldız), TTK yay., Ankara 1989, s. 45.; Ergün Aybars, "Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Durum Tesbiti", **I. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Semineri (11-13 Mayıs 1985)**, Samsun 1985, s. 73.

Levent Şahverdi Arşivi

mümkün değildir. Cumhuriyet dönemi aydınları Türkiye ile Osmanlı Devleti arasındaki süreklilikten kaynaklanan zorlukları, bu bağı dikkate almayarak çözmeye çalışmışlardır. Bu noktada söz konusu olan Osmanlıdan Cumhuriyete geçiş sürecindeki farklılaşmadır. Burada tarihî kesintiden söz edilemez. Çünkü farklılaşma, sürekliliği kesintiye uğratan bir olgu değildir. Bu görüşümüzü teyit etmesi bakımından günümüzdeki tarih anlatım tarzı örnek olarak verilebilir. Bugün Türkiye Cumhuriyeti tarihi 1923'ten itibaren değil de Tanzimattan itibaren ele alınmaya başlanmıştır. Çünkü Cumhuriyet öncesini ihmal ederek Cumhuriyet tarihini ele almaya çalışmak, Cumhuriyet tarihi yazımının "tamam" olmayacağı anlamına gelir. Zira her tarihî olay çok defa kendisinden önceki olayın neticesi ve kendisinden sonrakinin ise sebebidir.

Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti tarihinin zaman sınırlarını tespit ederken Selçuklu tarihi, Osmanlı tarihi, İnkılâp tarihi, Cumhuriyet tarihi gibi ayrımlara dikkat edilmesi gerekir. Türkiye Cumhuriyeti tarihi, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunu ve toplum hayatını inceler. Türk inkılâp tarihi[35] ise öncesinde Osmanlı yenileşmesi ve Millî Mücadele tarihinin yer aldığı Türk inkılâbını inceler[36]. Bu nok-

[35] İnkılâp Tarihi'nin eğitimi-öğretimi hususunda yapılmış geniş bir araştırma için bkz.İlhan Aksoy, **Yüksek Öğretim Kurumlarında Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihinin Öğretimi**, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.

[36] Türk üniversitelerinde okutulan Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılâp Tarihi dersinin farklı özellikleri vardır. Her şeyden önce bu ders, millî bir ders olarak mütalâa edilmektedir. Yani farklı bir yaklaşım tarzıyla söylemek gerekirse, İnkılâp Tarihi dersleri bir devlet dersidir ve devlete saygıyı, sevgiyi, güveni aşılaması düşünülmüştür. Bk. Yuluğ Tekin Kurat, "Ortadoğu Teknik Üniversitesinde Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılâp Tarihi Öğretimi", **I. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Semineri (11-13 Mayıs 1985)**, Samsun 1985, s. 61.

Levent Şahverdi Arşivi

tadan hareketle Türk inkılâp tarihi, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun ve Türk milletinin geçirdiği değişimin tarihi olduğu için Cumhuriyet tarihi ile iç içedir ve onun başlangıcıdır. Türk İnkılâbı, Atatürk'ün ölümüyle birlikte durağan hâle gelmiştir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti tarihi hâlen yaşanmakta olan bir tarihtir. Yaşamakta olan ve devam eden bir tarihi, başlangıcı ve sonucu belli olan bir periyoda hapsetmek metodolojik anlamda hatadır.

Carl. C. Zimmerman, tarihte meydana gelmiş büyük inkılâpların *"Bir felsefeye ve halkın yardımına dayanan bir programa sahip olmaları lâzımdır"* diyerek, Türk inkılâbını insanlığın 20. yüzyıldaki büyük inkılâbının bir parçası olarak görmektedir. Gerçekten de Türkiye Cumhuriyeti tarihini temellendiren Türk inkılâbını ne Marx'ın maddeci tarih anlayışıyla ne de Hegel'in idealist tarih anlayışıyla değerlendirmek mümkün değildir. O hâlde Türk inkılâp tarihini Thomas Carlyle'ın *"kahramanların ve büyük adamların tarihi"* olarak, Türkiye Cumhuriyeti tarihini ise Arnold Toynbee'nin tarih telâkkisi doğrultusunda Ziya Gökalp'te ifadesini bulduğumuz kendine has kültür ve medeniyet anlayışıyla *"toplumların yarattıkları medeniyetlerin tarihi"* olarak değerlendirmek iki farklı yol olacaktır. Çünkü gerek Türk inkılâp tarihi gerekse Cumhuriyet tarihi yazımında bunların kendi anlatım tarzlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada alternatif tarih görüşleri arasında tercih yapma hususundaki kıstası, tarihçi tespit etmek durumundadır.

Türkiye'de hâlâ faydacı tarihçilik anlayışının geçerli olduğu iddiası hâkimdir. Modern dönem araştırmacılarının bir kısmı kendilerini, millî tarihin yüceliğini göstermek ve

Levent Şahverdi Arşivi

resmî devlet görüşünü savunmakla yükümlü saymaktadırlar. Hiç şüphesiz, millî mefahirin gençlere ve vatandaşlara öğretilmesi gereklidir[37]. Türk inkılâbının gerçekleşmesinden sonra "milliyetçi bir tarih görüşü"nün benimsenmesiyle birlikte Türk tarihçileri, Batının 19. yüzyıldaki tarih düşüncesinden etkilenerek, tarihin anlamını 19. yüzyıl tarihçisi L. V. Ranke'nin *"belgelere kaydedilmiş olgulara dayanan objektif bir tarih"* metodunu kavramak zorunda kalmışlardır[38]. Ancak 19. yüzyıla mahsus ve filoloji disiplinine ait bir metin tenkidi metodu ile 20. yüzyılın tarihini anlayabilmenin zorlukları, modern dönem tarihçilerini 20. yüzyılda ortaya çıkan tarih metodolojisi meselelerini tartışmaya itmiştir. Cumhuriyet dönemi aydınlarının bu tartışmaları, yeni devletin kuruluşu ile birlikte ortaya çıkan "resmî tarih görüşü"nün oluşturduğu baskı, tarihçileri "historisizm" gibi modern bir tarih metodolojisi problemleri ile ilgilenmeyip 19. yüzyıldan kalma bir tarih metodu uygulamak mecburiyetinde bırakmıştır[39].

19. yüzyıl tarihçiliğinin geleneksel biçimlerinden kopmuş olması, iktisat ve toplum tarihini leyhte, siyasî tarihi ise aleyhte etkilemiştir. Bunun sonucunda meydana gelen alt üst oluş, inkâr edilemez bir yenilenmeyi de beraberin-

[37] Ercüment Kuran, "Türkiye'de Hâlâ Faydacı Tarihçilik Geçerlidir", **Millî Kültür**, Sayı 81, Şubat 1991, s. 5.; Türkiye'de tarih araştırmalarının, tarih eğitiminden daha ilerde olduğunu, çünkü nispeten daha serbest şartlarda yapıldığını söylemek mümkündür. Tarih eğitimi ise, bir yerde resmî görüşün içinde yapılmak zorundadır. Bu görüşün zaman zaman şu veya bu şekilde değişikliğe uğruyor görünmesi, temel çizgiyi değiştirmeye gücü yetmeyen aldatıcı bir izlenimdir. (Bk. Ahmet Yaşar Ocak, "Türkiye'de Halk, Tarihin Kendisine Verdiği Kimliğin Ne Demek Olduğunu Aydından Çok Daha İyi Kavramıştır", **Millî Kültür**, Sayı 81, Şubat 1991, s. 5.)

[38] UÇAR,**Tarih Felsefesi...** , s. 24.

[39] UÇAR,**Tarih Felsefesi...** , s. 21.

Levent Şahverdi Arşivi

de getirmiştir. Yenilenmenin sonucunda kaçınılmaz olarak yeni yöntem değişiklikleri ve tarihin ilgi merkezlerinin yer değiştirmesi gerçekleşmiş, geleneksel tarihî zaman anlayışında ise bozulmalar yaşanmıştır[40]. Bu durum, tarih anlatımının yeni ve farklı tarzlarını ortaya çıkarmıştır. Bu farklılık doğaldır. Çünkü herhangi bir tarihî olayın ya da tarihî sürecin bir tek doğru görünümü yoktur. Tam aksine pek çok doğru görünümü olduğu hususu, artık modern tarihçilik anlayışında kabul görmektedir.

Ancak modern tarih anlayışındaki bu değişmeler ve bu değişmelerin Türk tarihçiliği üzerindeki etkisi, kendisini koruma içgüdüsü ile hareket eden Cumhuriyetin ulusal bir mutabakatı geliştirmek istemesinden kaynaklanmaktaydı. Fakat bütün meşruluğuna rağmen engellenmiş gibi görünen bir tarih araştırmacılığının yıkıcı olabileceği farkına varılmamıştır. Çünkü geçmişi bilmek, işlerin hep bugünkü gibi olmadığını bilmek demektir ve bu gelecekte de mutlaka aynı olmayacağını gösterir. Bu durumda tarih, yerleşmiş düşüncelere kuşkuyla bakılmasına zemin hazırlamaktadır[41].

"Alternatif tarihçiler" resmî tarihçi olarak görülen akademisyenler hakkında resmî devlet tezini ispata çalışıyorlarmış gibi bir intiba uyandırmak istemektedirler. Esasında ortada "tez" diye bir şey yoktur[42]. Onların karşı tez oluşturdukları şey, sadece ve sadece "tarihî gerçeklik"tir. "Tarihî gerçeklik"e karşı tez oluşturmanın mantıkî bağ-

[40] Fernand Braudel, **Tarih Üzerine Yazılar**, Ankara 1992, s. 58.; Tarihin nesnelliği ve geçirdiği değişim için bk. EVANS, **Tarihin Savunusu**, s. 44-50.

[41] TOSH, **Tarihin Peşinde**, s. 8.

[42] İlber Ortaylı, "Tarih Öğretimi İçin Yazılacak Kitaba İlişkin Sorunlar", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, (yy. hzl. Salih Özbaran), İzmir, 1998, s. 50.

Levent Şahverdi Arşivi

lamlarını bulmak mümkün değildir. Tarih hakikatin ilmidir. Onun "tez" ve "antitez" şeklinde algılanması, tarihin mana ve mahiyetinin kavranamamasından ileri gelmektedir. Tarihçilik, kaynağı meçhul ve şaibeli rivayetlerin, yalan ve iftiranın "tarihî gerçeklik" olamayacağını bilmekle başlar. "Tarihî gerçeklik"e karşı bir "tepki"nin kaynağının, tarih anlayışı farkından değil, siyasî ve ahlâkî değer yargılarından kaynaklandığına şüphe yoktur[43]. Hâlbuki tarihle, ahlâk ve siyaset ilimlerinin mahiyeti gibi metotları da çok farklıdır. Bu sebeple tarih ilmi, değer yargılarında bulunmamak yönüyle diğerlerinden ayrılır. Bu bakış açısıyla, Türkiye Cumhuriyeti tarihine metodolojik olarak bakıldığında, bugün Türkiye'de yapılanın sadece "resmî tarihçilik" olduğu da iddia edilemez.

Toynbee'nin de belirttiği gibi artık "*Bütün insanlığı içine alan ve çok süratle gelişen Batılılaşma hareketi yakın bir gelecekte bütün insanlık için tek bir cemiyet hâline gelecek ve bir tek tarih yaşamaya başlayacaktır*"[44]. Geleneksek yöntemler ve araştırma konuları modern tarihçilik için artık yeterli olamamaktadır. Modern tarih, toplum bilimlerinin merkezinde yer alan sentezci disiplin olmak zorundadır[45]. Robert Fogel'in "bilimsel" ve "geleneksel" tarih arasında kesin çizgilerle yapmış olduğu ayrım yukarıda ifade ettiğimiz bu temel görüşten kaynaklanmaktadır. O hâlde modern tarihi algılayış biçimimiz, onu toplumların tarihi olarak görmek, dolayısıyla bütün bir tarih olarak ele almak olmalıdır. Ancak Gökalp sosyolojisinde olduğu gibi "*millî kül-*

[43] Dursun Ali Akbulut, "Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Araştırma Metodu Hakkında Bazı Mülâhazalar", **Millî Kültür**, Sayı 81, Şubat 1991, s. 41.

[44] Halil İnalcık, "Sosyal Değişme, Gökalp ve Toynbee", **Türk Kültürü**, Sayı 31, Mayıs 1995, s. 428.

[45] EVANS, **Tarihin Savunusu**, s. 46.

Levent Şahverdi Arşivi

türleri ortadan kaldıran bir enternasyonellik ile modern tarihe bakmanın" mahsurları da göz ardı edilmemelidir.

Bu noktada modern tarih bilincinin iki temel unsuru hemen akla gelmektedir. Bu unsurlardan ilki eski çağlar ile kendi çağımız arasındaki uçurumu yaratan zihniyet farklılıklarını kavramak, ikincisi ise bizim dünyamızın kendine özgü karakterinin geçmişteki zihniyetten bugüne nasıl geldiğini anlamaktır[46]. İfade etmeliyiz ki, bugün yeni konuları kendi inceleme alanına dâhil eden modern tarih ilmi, yeni olduğunu ispat etmektedir. Yeni tarihçilik ve tarih ilmi anlayışında, sosyal zümreler, hayat tarzları, zihniyetler, ekonomik durum, sosyal hareketlilik gibi kavramlar artık ön plânda görülmektedir.

Tarih yaşanan bir vakıa olduğuna göre, Cumhuriyet tarihçilerinin en büyük problemi sonuçlanmamış tarihî olayları inceleme ve değerlendirme şansına sahip olamamaktan kaynaklanmaktadır. Yaşadığımız an da tarihî bir andır. Dolayısıyla tarih bilimi de yaşanan tarihe paralel olarak yaşadığımız anı da içine alacak tarzda günümüze kadar uzanmak zorundadır. Diğer bir zorluk da Türkiye Cumhuriyeti tarihini oluşturan kaynakların farklılığıdır. Üstelik söz konusu bu kaynakların sistematiği de yapılmamıştır.

Amatörlüğün tarihçilikle karıştırıldığı bir ülkede tarihi "bilim" olarak kabullenip, tarih adına her yazılanda metot aramak mümkün değildir. Bununla birlikte Türkiye'de bir tarafta tarih ilminin arşiv belgesi[47] hamallığı olduğunu zanneden, tahliline ve terkibine gerek duyulmadan belge-

[46] TOSH, **Tarihin Peşinde**, s. 16.

[47] "Belgeler, onu yaratanın niyetlerinden basit bir görünümü olarak değerlendirilemezler; söylenen şeyin ve nasıl söylendiğinin belirlenmesinde bu belgelerin yaratılmasıyla ilişkili olan toplumsal kurumların ve maddî uygulamaların

Levent Şahverdi Arşivi

lerin ortaya koyduğu soruların dışında hiçbir soru sormayan vakânüvislerin yanı sıra, diğer taraftan birinci elden kaynaklara inme zaruretini hissetmeden Batıdan ithal ettiği herhangi bir siyaset teorisi kalıpları içine Türk tarihini hapsetmek isteyen bazı tarihçilerin bulunduğu gerçektir. Yine bulduğu bir belgeyi olduğu gibi kabul eden, yani yazılanı "doğru" gören, belgenin hangi ortamda yazıldığını araştırmayan ve diğer kaynaklarla karşılaştırmayan tarihçilerin olduğu da bilinmektedir. Türkiye'deki tarih araştırmalarında tahlil ve terkip meselesindeki bu mahzurlar ve ayrıca siyasetle tarih ilmi arasındaki iç içelik, Türkiye'deki modern tarih çalışmalarında tarihçiliğinin çıkmazları olarak görülmektedir[48]. Yukarıda izah etmeye çalıştığımız şekilde Türkiye'de tahlilî ve terkibî eser çok az verilmektedir. Daha ziyade olayların hikâyesini anlatan, tespitini ve tasvirini yapan eserler ağırlık kazanmaktadır. Çoğu defa da belge yayımlamak seviyesinde kalınmaktadır. Tarihin disiplinler arası ve disiplinler üstü bir ilim olduğu göz ardı edilmektedir[49]. Hâlbuki tarihçinin görevi, teknik usullere göre vesikalar toplandıktan sonra başlamaktadır. Türkiye'de ise tarihçilerin görevi başlaması gereken yerde bitmektedir. Tarih sosyal bir ilim olduğuna göre, mazideki tarihî olaylar

önemli bir payı vardır. Tarihçilerin kanıtları titiz bir şekilde alınmasının, bunu yazanın söylemek istediği ile ya da çağdaş okurun anladığının söylenen şeyle ortak çok az noktası bulunabilir. " Bk. (Ellen Samekawa and Elizabeth A. Smith, "Theorizing the Writing of History, or, "I Can't Think Why İt Sould Be So Dull, For A Great Deal Of İt Must Be İnvention", **Journal of Social History**, Cilt 22 (1998), s. 153.; EVANS, **Tarihin Savunusu,** s. 98'den iktibas.)

[48] Mim Kemal Öke, "Tarih Araştırmalarında Tahlil ve Terkip, Siyasetle Tarih Arasındaki İncelikten Doğan Mahzurlar Paketidir", **Milli Kültür**, Sayı 81, Şubat 1991, s. 6-7.; İlber Ortaylı,"Kendi Dışımızdaki Dünyayı Tetkik Edip Tanımalıyız", **Milli Kültür**, Sayı 81, Şubat 1991, s. 7.

[49] KODAMAN, "Tarih Araştırmalarında Metod Meselesi... ", s. 34.

Levent Şahverdi Arşivi

da birer sosyal olaydır ve sosyal olaylar değişkendir. Zira sosyal hayatta her zaman her şey değişebilmekte ve bu değişiklikler ise belli sınırlar içinde gerçekleşmektedir[50].

Tarih araştırmalarında her hâdise mutlak surette şu üç temel olay üzerine oturmak zorundadır: Zaman, mekân ve toplum. Her tarihî hâdisenin hâl ve istikbal için birtakım mesajlar taşıdığı muhakkaktır. Olayların yakın zamanda meydana gelmiş olması, olayın tazeliğini koruduğunu, etkilerinin hâlâ devam ettiğini ve meselenin henüz küllenmediğini gösterir. Büyüklük dereceleri aynı olmakla birlikte, üzerinden bin yıl geçen olaylarla altmış yetmiş yıl geçen olayları aynı ölçüde tesirli görmek ya da göstermek mümkün değildir. Her tarihî olay önemli ve değerlidir. Ancak hangi tarihî hâdisenin geçmişten günümüze getirilmesi ve incelenmesi gerektiğini de tayin ve tespit bir o kadar önem arz etmektedir.

Bir olayın tarihin konusu olabilmesi için, o olayın toplum hayatına birinci derecede tesir ve toplumun bütün kesimlerine derece derece nüfuz etmiş olması lâzımdır. Bu itibarla geçmişten günümüze getirilecek tarihî hâdiselerin de şu anda toplumu etkilemekte ya da en azından ilgilendirmekte olan olaylar nevinden olması, tesirlerinin toplum üzerinde hâlâ devam etmesi, tarih ilminin faydacılık yönü göz önünde tutulduğunda, şarttır[51]. Türkiye Cumhuriyeti tarihi de yaşadığımız ana kadar gelen tarihtir. O hâlde Cumhuriyet tarihçileri yaşadığı ve kaydettiği henüz bitmiş olan tarihî olayları yazabilmeli ve yorumlayabilmelidir. Bu noktada tarihçi için olayların "eskimemişliği" temel bir problem olarak ortaya çıkıyor gibi görünse de, ta-

[50] KODAMAN, "Tarih Araştırmalarında Metod Meselesi... ", s. 32.
[51] AKBULUT, "Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Araştırma Metodu... ", s. 41.

Levent Şahverdi Arşivi

rihî olayların "olup bitmiş" olması, sonuçları bilinmese de tarihçi için onu yazabilmek adına yeterlidir. Bu şekilde bilgi üreterek, ürettikleri bilgiyi yeni fikir ve yorumlarla kullanmak suretiyle sentezler yapabilen modern tarih araştırıcıların mevcudiyetinden bahsedilebilir. Aksi takdirde Türkiye Cumhuriyeti tarihi araştırmacıları, birer "modern vak'anüvis" olurlar.

Raymond Aron'un da ifade ettiği gibi günümüzde modern dönem tarihçisi artık *"Toplumları ve toplumlar içinde var olan düşünce kalıplarını da biçimlendirebilmelidir. Bir tarihî sürecin bütünlüğü ancak görüşlerin çokluğu yani bağımsız tarihlerin çokluğu ve açıklayıcı sistemler ile sağlanabilir. Tarihçi ve tarihî çalışma farklıdır, ancak sonuç itibarıyla aynı bütünlüğe aittirler"*[52]. Bu bütünlük farklı tarihçilerin farklı dönemlerde yaptıkları çalışmalarında da görülebilir. Buna en güzel örnek *"Eğer tarihi öğrenmezsek onu tekrar tekrar yaşamak zorunda kalırız"* diyen Santayana'nın tespitine karşı *"doğru ama geleceği değiştirmezsek ona katlanmak zorunda kalacağız ki bu daha da kötü"* diyen Tofler'in ifadeleridir.

Modern dönemin tarihçiliği üzerine burada yazdıklarımız konu ile ilgili olarak yazılanların ufak bir cüz'üdür. Tarihle ilgili çok şeyin yazılmış olmasına rağmen gelecekte de daha çok yazılacak ve tartışılacaktır. Çünkü hiçbir tarihçi aslında metodolojik kurallara uygun olarak ve elinden gelen her şeyi yaparak yazdıklarının kesin doğruluğuna inanmaz, onun yalnızca muhtemel doğruluğuna inanır. Bu durum, Pieter Geyl'in meşhur *"Tarih sonu gelmeyen bir tartışmadır"* sözünü de doğrulamaktadır.

[52] Henri Lefebvre, "Tarihî Geçmiş Nedir?", (çev. Fatma Tümen), **Tarih ve Tarihçilik**, (yay. hzl. Ali Boratav), s. 176.

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci Bölüm

ARŞİVLER

Yunancadaki **arkheion** ve Lâtince'deki **archivum**dan gelen arşiv terimi; resmî daire, belediye sarayı anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla bu terim, belli bir yönetim dairesine ait işlemi bitmiş, resmî evrakın düzenli bir şekilde bir araya toplanması ve bu yazılı belgelerin saklanıp korunduğu mekân anlamlarında da kullanılmıştır.

İngilizce **archives**, Fransızca **archives**, Almanca **archiv** ve başka dillerde de ortak olan bu terim, Türkçeye de **arşiv** olarak geçmiştir. Osmanlı Devleti döneminde arşive **Hazine-i Evrak** ve **Mahzen-i Evrak** denmiştir[1].

Bazı kaynaklarda, arşivin çokluk şekliyle kullanılan bir tabir olduğu, bir binayı gösterdiği ve bu binada bir devlete, cemiyete yahut bir aileye ait evrakın, fermanların ve diğer kâğıtların muhafaza edildiği mekân[2] şeklinde bir tarifi yapılmıştır.

---

[1] İsmet Binark, **Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri**, Ankara 1980, s. 3.

[2] Adnan Darendeliler-İhsan Dede, **Arşiv İdaresi**, Ankara 1968, s. 75.; **Encyclopedio Britannica**, Vol. II, 9th ed. , s. 476.

Levent Şahverdi Arşivi

Tanınmış arşivist ve Türk tarihçisi Macar Lajos Fekete'ye göre arşiv; "tabiî ve hukukî bir şahsiyetin resmî muamelelerinden hasıl olan ve yanında bulundurması icap eden yazılmış, resmedilmiş veya tabedilmiş evrakın bütünüdür"[3]. 1962 yılında Madrit'te toplanan "VII. Uluslar arası Arşiv Yuvarlak Masa Konferansı"'nda yapılan ve konferansa katılan ülkelerce benimsenen ortak tarife göre ise arşiv; "Kurumların, gerçek ve tüzel kişilerin gördükleri hizmetler, yaptıkları haberleşme veya işlemler sonucu meydana gelen (toplanan, biriken) ve bir maksatla saklanan dokümantasyon; söz konusu dokümantasyona bakan Kurum; bunları barındıran yerlerdir"[4]. O halde arşiv bir devletin, bir şehrin veya bir şahsın geçmişine ait belgeler topluluğudur[5].

Arşivler milletlerin tarihî-kültürel mirasıdır ve tarih, sosyoloji, antropoloji gibi bilim dalları için kaynak oluştururlar. Arşiv malzemesinin tarifinde yer alan çeşitli belgelerin yanı sıra sesli, görüntülü malzeme, plân proje gibi kartografik belgeler, dijital veriler(dijital fotoğraflar ve textler) de arşiv malzemesinin içine girmiştir. Arşiv malzemesi "3473 sayılı Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin İmha Edilmesine Dair Kanun Hükmündeki Kararname"nin değiştirilerek kabulüne dair kanunda:

[3] Lajos Fekete, **Arşivin Ön Vazifeleri**, Ankara 1937, s. 4.; **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tasnif Talimatnamesi**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No. 8 Ankara 1992, s. 5. Diğer tarifler için bk. Tülin Aren, **Arşiv Problemleri ve Arşivcilik**, Ankara 1976.; Adnan Darendeliler-İhsan Dede, **Arşiv İdaresi**, Ankara 1968.

[4] BİNARK, **Arşiv ve...** , s. 7. ; Fazıl Işıközlü (hzl.), **28-31 Mayıs 1962 Tarihinde Madrid'de Toplanan VII. Uluslararası Arşiv Yuvarlak Masa Konferansı Hakkında Rapor**, Ankara 1962, s. 4.

[5] Tülin Aren, **Arşiv Problemleri ve Arşivcilik**, Ankara 1976, s. 13.

Levent Şahverdi Arşivi

"Türk Devlet ve Millet hayatını ilgilendiren ve en son işlem tarihi üzerinden otuz yıl geçmiş veya üzerinden on beş yıl geçtikten sonra kesin sonuca bağlanmış olup, kurum ve kuruluşların işlemleri sonucunda teşekkül eden ve onlar tarafından muhafazası gereken, Türk Milletinin geleceğine tarihî, siyasî, sosyal, kültürel, hukukî ve teknik değer olarak intikal etmesi gereken belgeler ve Devlet hakları ile milletlerarası hakları belgelemeye, korumaya, bunlarla ilgili işlem ve münasebetler bakımından tarihî, hukukî, idarî, askerî, iktisadî, dinî, ilmî, edebî, estetik, kültürel, biyografik, jeneolojik ve teknik herhangi bir konuyu aydınlatmaya, düzenlemeye, tespite yarayan, ayrıca ait olduğu devrin ahlâk, örf ve âdetlerini veya çeşitli sosyal özelliklerini belirten her türlü yazılı evrak, defter, resim, plân, harita, proje, mühür, damga, fotoğraf, film, plâk, ses ve görüntü bandı, baskı ve benzeri belgeler ve malzemedir" şeklinde tarif edilir.

Arşivin görev ve fonksiyonlarını ise şu şekilde sıralamak mümkündür: Arşiv malzemesini tespit etmek ve ayırmak, arşiv malzemesini kayba uğratmaktan korumak, arşiv malzemesini gerekli şartlarda saklamak, arşiv malzemesini yararlanmaya sunmak, arşiv malzemesinin yeniden teşekkülü safhasında bunu kontrol altına almak[6].

Geçmişle günümüz arasında bağlantı kurmak gibi hayatî bir görev yüklenen arşivler, tereddütsüz bir milletin en değerli müessesesi ve devlet varlığının hafızası sayılmalıdır. Ana hatlarıyla arşivin önem ve değeri şöyle ifade edilebilir: "Devletler ile kişilerin haklarını ve milletler arası münasebetlerini belgeler ve korur, bir konuyu aydınlat-

[6] BİNARK, **Arşiv ve...** , s. 4.; Nejat Göyünç, "Arşivlerimizin Öncesi", **Belleten,** Cilt XXXVII, Sayı 147'den ayrı basım, Temmuz 1973, s. 305-306.; Ayrıca Arşivlerimizin durumu hakkında bk. Turgut Işıksal, "Arşivlerimizin Durumu ve Problemleri", **Türk Kültürü,** Sayı 119, Temmuz 1972, s. 36-47.

Levent Şahverdi Arşivi

maya, düzeltmeye ve tespite yarar, ait olduğu devrin örf ve âdetlerini içtimaî yapısını müesseselerini ve aralarındaki bağlantı ve münasebetleri belirtir, ilmî araştırmalara imkân sağlar"[7].

Yazının icadıyla birlikte toplum hayatı için gerekli belgelerin saklanmaya başlaması, devlet arşivleri ya da aile arşivlerinin kurulmasını gerektirmiştir. İlk çağlara kadar gittiği anlaşılan arşiv anlayışının Türklerde de var olduğu yapılan ilmî çalışmalar sonucunda tespit edilmiştir. Türk İslâm devletlerinde, devlet işlemlerine ait vesikaların tamamının titizlikle muhafaza edildiği bilinmektedir. Aynı anlayışın Anadolu Selçuklarında ve Osmanlı Devletinde de mevcut olduğunu görmekteyiz. Bugün Türkiye'nin geniş bir arşiv koleksiyonuna sahip olmasını ise, Osmanlı Devleti arşiv mirasının intikal etmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple Türkiye, arşivler açısından dünyanın en zengin potansiyeline sahip ülkelerinden birisidir.

Osmanlı Devleti döneminde asırlar boyunca normal bürokratik yollarla oluşturulan ve muhafaza edilen arşiv malzemesi, 18. yüzyılın ortalarına kadar titizlikle korunmuş, bu tarihten sonra ortaya çıkan ihmal yüzünden bir kısmı tahrip edilmiştir. Devlet kayıtlarının korunması yolunda asıl gelişmeler ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra gerçekleşmiştir.

Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti tarihi alanında çalışma yapacak araştırmacıların sahalarıyla bağlantılı olarak müracaat etmeleri gereken arşivler oldukça fazladır. Türkiye'de, arşivlerin araştırmacılara sundukları imkânlar ol-

[7] BİNARK, **Arşiv ve...** , s. 11-12.; B. Delmas, **Arşivler,** (çev. Nihal Somer), Ankara 1991, s. 10.

Levent Şahverdi Arşivi

dukça geniştir. Bu arşivlere örnek teşkil edebileceklerden bazıları ise şunlardır:

A. Başbakanlık Arşivi

Başbakanlığın ana hizmet birimlerinden olan Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü[8] Ankara'dadır. Genel Müdürlüğün hizmet birimlerinden Cumhuriyet Arşivi ve Dokümantasyon Daire Başkanlıkları Ankara'da, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı ise İstanbul'da bulunmaktadır.

a) Osmanlı Arşivi

Türkiye'de Osmanlı Devleti dönemine ait zengin arşiv malzemesi ihtiva eden arşivlerin başında, şüphesiz İstanbul'daki Başbakanlık Devlet Arşivi gelmektedir. Ankara'da Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne bağlı olan fakat İstanbul'da bulunan Osmanlı Arşivi Daire

[8] Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünün Görevleri: Millî arşiv politikasının esaslarını belirlemek, bu esasların uygulanmasını takip etmek ve denetlemek. Devlet ve millet hayatını ilgilendiren her türlü bilgi ve belgeleri toplamak, değerlendirmek ve saklamak. Çeşitli kamu kurum ve kuruluşları ile özel şahısların elinde bulunan arşiv malzemesini tespit etmek, toplamak, gerektiğinde satın almak, bunların tamir ve restorasyonunu yapmak, tasnif ve tercüme etmek, uygun görülenle yayımlamak. Yurt içi ve yurt dışı arşivciliği, bununla ilgili bilimsel gelişmeleri takip etmek, bu alandaki eserleri tercüme etmek, yayımlamak, önemli ve değerli arşiv malzemesini yurt içindeki ve dünyadaki bilim çevresine sunmak. Tarihî, kültürel ve estetik değeri olan arşiv malzemesinden koleksiyonlar yapmak, gerektiğinde arşiv müzesi kurmak ve sergiler açmak. Arşiv malzemesinin tahribini önleyici tedbirleri almak, arşiv laboratuvarı kurmak. Arşiv malzemesinin kopyalarını çıkararak devamlılığını sağlamak ve bunları küçük hacimlere döndürmek için film, mikrofilm, fotokopi ve gerektiğinde diğer ileri teknikleri uygulamak. Devlet arşivlerinden yararlanma esaslarını belirlemek, arşivlerdeki araştırma taleplerini değerlendirmek ve gerektiğinde izin vermek. Her türlü bilgi ve arşiv malzemesini derlemek, ayırmak ve her an kullanılır hâle gelecek şekilde tasnif ederek muhafaza etmek. Kamu kurum ve kuruluşlarının arşivlerinde ayıklama, saklama ve imha işlemlerini denetlemek. (BİNARK, **Arşiv ve...**, s. 4 vd.)

Levent Şahverdi Arşivi

Başkanlığının sahip olduğu malzeme, Osmanlı İmparatorluğunun ana arşivi niteliğini taşır. Bu özelliği ile Türkiye'deki arşivlerden ayrı bir üstünlüğü vardır: Diğer arşivlerin daha özel bir mahiyet arz etmesine rağmen, Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki söz konusu malzeme, nicelik ve nitelik bakımından çeşitlilik göstermesi yanında Osmanlı Devletinin yayıldığı ülkelerdeki devletlerin ve ulusların tarihi için de önemlidir.

Osmanlı arşivlerinin tasnif çalışmaları ilk olarak Mustafa Reşid Paşanın Sadarete gelişiyle birlikte Hazine-i Evrak'ın kuruluşundan itibaren düşünülmüş, 12 Mayıs 1849 tarihli bir nizamname ile kurulan "geçici komisyon" marifetiyle nelerin tasnif edileceği ve çalışacak elemanların vasıfları tespit edilmiştir. Hazine-i Evrak'ın kuruluşundan itibaren günümüze kadar geçen sürede Osmanlı dönemi arşiv malzemesi üzerinde yapılan tasnif ve kataloglama çalışmaları üç safhada ele alınmıştır.

- Hazine-i Evrakın kuruluşundan I. Meşrutiyete kadar,
- I. Meşrutiyetin ilânından II. Meşrutiyetin ilânına kadar olan devrede ve Meşrutiyetten sonra yapılan çalışmalar,
- Cumhuriyet döneminde yapılan tasnif çalışmaları[9].

8 Kasım 1846 tarihinden II. Meşrutiyete kadar olan dönemde Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliyye kararlarının Hazine-i Evrak'a konulmasına karar verilmiş ve vesikaların saklanmasıyla ilgili esaslar bu dönemde tespit edilmiştir. Tasnif çalışmaları Sultan II. Mahmut dönemine ait resmî yazışmalara ait evrakın saklanmasıyla başlamış ve bunda da "konularına" göre tasnif usulü benimsenmiştir. Daha sonraki dönemlerde resmî evrak 76 konu başlığı altında ve

[9] "Osmanlı Dönemi Arşivciliğimiz", **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt 6, s. 304.

Levent Şahverdi Arşivi

31 cilt hâlinde tasnife tâbi tutulmuş ve Hatt-ı Hümayûn tasnifi adı altında araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

Abdurrahman Şeref Bey'in vakânüvisliğe tayiniyle birlikte Fatih döneminden Tanzimata kadar olan sürede biriken evrak Bâb-ı Âli'ye nakledilerek yeni bir tasnife tâbi tutulmuştur. Dört yıl süren bir çalışma sonunda Vesaik-i Tarihiyye Tasnif Encümeninin başına getirilen Ali Emirî Efendi, mevcut evrakın tasnifine yeniden başlamış ve bu çalışmasını Nisan 1924 yılına kadar sürdürmüştür. Neticede Ali Emirî Tasnifi gerçekleştirilmiştir. Ali Emirî Tasnifinin başlıca özelliği, belgelerin padişahların saltanatı sırasına göre düzenlenmiş olmasıdır. Osman Gaziden Sultan Abdülmecid dönemine kadar 182. 527 vesikayı ihtiva eden Ali Emirî Tasnifinin 53 cilt katalogu vardır. Bu tasnifteki katalogların ilki 1278, sonuncusu ise 1860 tarihlidir. Konuları arasında; siyasî ve askerî muamelât, yabancı ülkelerle münasebetler; tımar ve zeamet tevcihleri, inşa ve tamir ile maarif ve Divan-ı Hümayun meseleleri zikredilebilir.

Ali Emirî'nin başkanlığındaki heyetin dağılmasından sonra, buraya 12 Mayıs 1924 tarihinde İbnülemin Mahmud Kemal (1870-1957) başmemur olarak tayin edilmiştir. İbnülemin Tasnifindeki evrak 23 ana başlık altında ve müesseselere göre düzenlenmiştir. 30 cilt katalogda mevcut 47. 371 adet belge, 1290-1873 yılları arasına dağılmıştır. İbnülemin Tasnif Kataloglarında yer alan belgelerin muhtevası ise şöyledir: Vakıf muameleleri, Dâhiliye, Bahriye; Nafia ile ilgili işler; Tımar ve Zeamet Tevcîhleri, Maliye; Hariciye; teşekkür ve şikâyetle ilgili konular, Muhallefat; saray işleri, Madenler; Hilât, Hususî Tahrirat, Tevcihler, Sıhhiye, Vergi Muafiyeti ve İmtiyaz, isteklerle ilgili işler, Darphane, Hatt-ı Hümâyun, Askeriye, Adliye.

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyet döneminde ilk ciddî tasnif çalışmasını ise "Resmî ve Tarihî Evrak Tedkik ve Tasnif Heyeti"nin başına getirilen Muallim Cevdet Bey başkanlığındaki heyet gerçekleştirmiştir. 1932-1937 tarihleri arasında yapılan tasnif neticesinde 216. 256 adet belge işlenmiştir. Toplam 34 ciltte toplanan bu belgeler, 17 konu başlığı altında ele alınarak tasnif edilmiştir. Cevdet Tasnifi adı verilen bu tasnifte yer alan konular şunlardır: Adliye, Askeriye, Bahriye, Belediye, Dahiliye, Darphane, Evkaf, Hariciye, İktisad, Eyalât-ı Mümtaze, Maarif, Maliye, Nafia, Sıhhiye, Saray, Tımar ve Zaptiye.

Cevdet Tasnifinden sonra Cumhuriyet dönemindeki en ciddî tasnif çalışmalarından birisi de Macar arşiv mütehassısı Dr. Lajos Fekete'nin Türkiye'ye daveti üzerine 1936-1937 yılları arasında hazırlanan "Arşiv Tasnif Talimatnamesi"ne göre yapılan çalışmalardır. Fekete'nin öngördüğü yeni tasnif sistemine ancak 1956 yılında geçilebilmiştir. Kronolojik olarak ve konulara göre yapılan tasniften vazgeçilerek arşiv malzemesinin işlem gördüğü tarihlerdeki aslî tertibine ve bürokratik çıkış yerlerine göre tasnif edilmesine başlanmıştır. Bu esaslar üzerine yapılan katalog çalışmaları 1987 yılına kadar devam etmiş, fakat araştırmaya açılan vesika sayısı istenilen ölçüye ulaşmamıştır.

1987 yılından günümüze kadar yapılan çalışmaları iki bölümde değerlendirmek gerekmektedir. Bunlardan ilki 1987-1992 dönemi tasnif çalışmalarıdır. Bu dönemde de arzulanan neticeye ulaşılamamıştır. Bunun nedeni personelin yetersizliği, sistemin henüz oturtulamamış olması ve plânsız çalışmalardır. Bu dönemde 2. 135. 000 adet belge; 148. 895 adet defter; 229 adet katalog tasnif edilmiştir. İkin-

Levent Şahverdi Arşivi

cisi ise 1992-1995 dönemindeki tasnif çalışmalarıdır. Bu dönemde, dosya usulü envanter çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Bunun neticesinde yaklaşık 3,5 yılda 10. 664. 628 vesikanın ve 32. 248 defterin tasnifi bitirilip bunlar kataloglanarak hizmete sunulmuştur. Bugün Osmanlı Arşivinde 20 milyonu defter ve 11. 273. 810'u varak hâlinde olmak üzere 32. 000. 000 belge araştırmaya açılmış bulunmaktadır.

Osmanlı Arşivinde muhafaza edilen arşiv malzemesi tamamen Osmanlı Devleti dönemine aittir ve hemen hemen hepsi de Arap harfleri ile yazılı olan belgelerdir. Bu belgeler şeklî bakımdan değerlendirildiğinde Osmanlı bürokratik sisteminin bir sonucu olarak "defter" ve "evrak" olarak iki ana gruba ayrılırlar. Bunlardan başka son döneme ait bazı haritalar, fotoğraflar ve albümler de yer almaktadır. Arapça ve Farsça yazılı belgelerin yanı sıra, ayrıca 19. yüzyılın diplomasi dili olan Fransızca belgeler de mevcuttur.

Arşivde, Divân-ı Hümâyûn, Bâb-ı Âli defterleri ile bu temel müesseselere bağlı olan kalemler ve dairelere ait arşiv malzemesinin yanı sıra 19. yüzyıl Sadaretine ve kalemlerine mahsus vesikalar da bulunmaktadır. Topkapı Sarayı Arşivinin devamı niteliğinde olan II. Abdülhamid'in Yıldız Arşivi de Başbakanlık Arşivinin bir bölümünü oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nin sona ermesi üzerine ortadan kalkan bazı nezaretlerin ve resmî müesseselerin evrakı da bu arşive intikal etmiştir. Bunlar Şura-yı Devlet, Maliye, Hazine-i Hassa, Evkaf, Nafia, Ticaret ve Orman nezaretlerinin belgeleridir. Diğer taraftan değişik tarihlerde çeşitli kaynaklardan gelmiş olan Osmanlı Devleti'ne ait arşiv malzemesi de buraya devredilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

b) Cumhuriyet Arşivi

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı 1976 yılı Ekim ayında Başbakanlık Merkez Teşkilâtına bağlı olarak kurulmuştur. 18 Haziran 1948 yılına kadar Başbakanlık Merkez Teşkilâtına bağlı olarak çalışmalarını sürdüren Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, 10 Ekim 1984 tarih ve 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilâtı Hakkında Kanun gereğince yeniden teşkil edilen Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünün bir hizmet birimi hâline getirilmiştir[10].

Millî Mücadele dönemi, Türkiye Cumhuriyeti devletinin doğuşunu, ilerleme yolunda geçirdiği çeşitli safhaları, elde edilen neticeleri gösteren tarihî, idarî, siyasî, hukukî, ilmî ve çeşitli konulardaki malzemelerden meydana gelen ve Cumhuriyet dönemi arşiv malzemesinin büyük bir kısmını oluşturan belgeler, hâlen ait oldukları dairelerde yeterli koruma şartlarından uzak bir şekilde muhafazaya çalışılmaktadır.

Cumhuriyet dönemi arşiv malzemesinin Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü çatısı altında kontrol altına alınması bunların ilmî esaslara göre tasnif edilip istifadeye sunulması ve bunlarla ilgili işlerin de merkezî bir şekilde yürütülmesi düşüncesiyle 1976 yılı Ekim ayında Başbakanlık Merkez Teşkilâtı içerisinde Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı kurulmuştur. Böylece, Cumhuriyet döneminde teşekkül eden devlet evrakının gelecekte ne olacağı, nasıl muhafaza edileceği ve nasıl değerlendirileceği üzerindeki endişeler de giderilmiştir[11].

[10] **Cumhuriyet Arşivleri Daire Başkanlığı Rehberi,** Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No. 22, Ankara 1994, s. 1.

[11] BİNARK, **Arşiv ve...** , s. 34-35.; A. Fikret Ar, **Arşivlerin Organizasyonu Hakkında Araştırma Raporu**, Ankara 1971, s. 149.

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyet Arşivi, Millî Mücadeleye, TBMM Hükûmetine ve Cumhuriyet dönemine ait olan "3473 sayılı Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında Kanun" kapsamındaki kurum ve kuruluşların bünyesinde bulunan arşiv malzemesinin tespiti, korunması, düzenlenmesi ve değerlendirilmesi konusunda gerekli ilmî ve teknik hazırlık ve çalışmaları yerine getirmek ve denetlemekten sorumludur.

Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, kamu kurum ve kuruluşlarının arşivlerini devralarak bunları tasnif edip depolamaktadır. Kullanıma sunabildikleri ise, Kanunu gereği üzerinden 50 yıl geçmiş olanlardır. Millî Eğitim Bakanlığı, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Diyanet İşleri Başkanlığı, Maliye ve Gümrük Bakanlığına kadar 34 devlet kuruluşu evrakını buraya devretmiştir.

Öte yandan, TBMM arşiv malzemelerinin bir kısmı hâlen TBMM'dedir. Cumhuriyetin ilk yıllarına ve tek parti dönemine ait olan, CHP Arşivi olarak bilinen fakat gerçekte bakanlıkların, hükûmetin ve TBMM'nin olan bir kısım arşiv malzemesi ise, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğünün Ankara'daki Cumhuriyet Müzesi'nin bodrum katında bulunmaktadır.

Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı ve Dokümantasyon Daire Başkanlığının kütüphanesinde bulunan kitap, rapor, tez, yönetmelik, genelge gibi dokümanlara ait bibliyografik bilgilerin kaydedildiği 17.000 adet kaynak vardır. Ayrıca burada 850 adet süreli yayın olup bunlardan 300 tanesi Arşive devamlı olarak gelmektedir.

Seminer, sempozyum, kongre gibi bilimsel toplantılarda sunulan tebliğleri ihtiva eden kitaplarla çeşitli bilimsel ince-

Levent Şahverdi Arşivi

lemelerin, konuşmaların toplandığı kitaplardaki metinlere ait bibliyografik bilgilerin kaydedildiği gibi 18.000 tebliğe ait veri bulunmaktadır. Ayrıca burada dergi ve gazetelerde yayımlanan makalelere ait bibliyografik bilgilerin kaydedildiği 45.000 veri mevcuttur. Bununla birlikte Türkiye'nin gündeminde yer alan önemli olaylarla ilgili basında yer alan haber ve yorumlara ait bibliyografik bilgilerin kaydedildiği 29. 000 adet habere ait veri girişi yapılmıştır.

Bugüne kadar 13.500 adet konu başlığı tespit edilmiştir. Yazarların isim listesi 21.000 adettir. Video bantları mevcut olmakla birlikte henüz kullanıma açılmamıştır. Arşivde otobiyografi ve bibliyografya çalışmaları bulunmaktadır. 146 adet biyografik eser, 63 adet ansiklopedi, 196 adet sözlük, 27 adet yıllık mevcuttur. Salname sayısı üç olup 1525-1827-1828 yıllarını kapsamaktadır.

Arşivde sadece 1989'dan günümüze dek abone olunan gazeteler bulunmaktadır. 20. yüzyıl Türk tarihi ve Atatürk dönemi dış politikası konusu ile ilgili telif ve monografiler bulunmaktadır.

Arşivin kütüphanesinde Düsturlar, Tutanaklar, Kanunlar Dergisi, Bütçe Kanunları, TBMM Kanunlar Dergisi eksik sayıları olmakla birlikte mevcuttur. Kütüphanede çok çeşitli dergiler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır; Parlâmenter, Millî Kültür, Tebliğler Dergisi, Türk Yurdu, Türk Kültürü Araştırmaları, TBMM Dergisi ve Belleten.

1324'ten (15 Eylül-28 Şubat) 1337 dönemine ait Takvim-i Vekâyi gazetesi bulunmaktadır. Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi vardır (1 Teşrin-i Sâni 1326-21 Mayıs 1927 dönemleri) ; Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi mevcuttur (1 Kasım 1334-31 Mart 1334 dönemleri) .

Levent Şahverdi Arşivi

Arşiv hizmetlerinden sadece devletler ve araştırmacılar değil, Türkiye ve diğer ülkelerin kurum ve kuruluşları, tüzel kişiler ve mahkemeler de yararlanabilmektedir. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile araştırmaya açık diğer arşivlerde araştırma ve inceleme yapmak, isteyen Türk ve yabancı gerçek ve tüzel kişilerin tâbi olacakları esas ve usuller bu birim tarafından tespit edilmiştir.

B) Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Atatürk, 12 Ocak 1935 yılında çıkarılan kararname ile Türk devlet arşivinin kurulmasını istemiştir. Ancak, Atatürk'ün bu direktifi ancak 1954 yılında Celâl Bayar'ın cumhurbaşkanlığı döneminde gerçekleştirilebilmiş, ne yazık ki bu konu üzerinde gereken itina seksenli yıllara kadar gösterilmemiştir.

1954'te kurulan Cumhurbaşkanlığı Arşivi, önce Gelen Evrak Kaleminde bir birim olarak görev yapmıştır. 1962-68 yılları arasında ATASE Başkanlığından gelen uzmanlarca 8 ana konu başlığı altında Atatürk Arşivi tasnif edilmiştir. Arşiv uzmanları bir müddet, Arşiv Müdür Yardımcılığı, Yazı İşleri Müdür Yardımcılığı emri altında çalışmalarını sürdürmüşlerdir. (Atatürk ve Cumhuriyet Arşivi 1968, Arşiv Başuzmanlığı 1971) Daha sonra Mart 1983 malî yılında Arşiv İşleri Müdürlüğü hâline getirilmiştir. 1990 yılındaki yeni bir düzenleme ile Kitaplık ve Evrak Müdürlüğü ile birleşen Arşiv, Genel Evrak ve Arşiv Müdürlüğü adı altında faaliyetlerini devam ettirmektedir. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, diğer arşivlerden farklı olarak kendi yönetmeliğine göre çalışmalarını sürdürmektedir. Buna göre buradaki belgeler, üzerinden elli yıl geçtikten sonra araştırmaya açılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Arşivindeki en eski belge 1908 tarihlidir. Arşivde bir buçuk milyon civarında belge olmakla birlikte özel evrak mevcut değildir. Bunun sebebi bu belgelerin 3473 sayılı kanunun dışında olmalarıdır. Bu Arşivdeki belgeler "Cumhurbaşkanlığı Köşkü Bünyesindeki Yazışmalar" ve diğer "Devlet Başkanlarıyla Olan Münasebetlere Ait Belgeler" şeklinde iki şekilde tasnif edilmektedir. Arşiv, 1991 yılında düzenleme çalışmalarının yapılması ve belgelerin zarar görmesini önlemek için araştırmalara kapatılmıştır. Bu çalışmalar hâlen devam etmektedir.

C) ATASE Arşivi

Türk Silâhlı Kuvvetlerinin Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, ihtiva ettiği zengin belgeleriyle özellikle Yakın Çağ harp tarihi, askerî tarih ve genel tarih alanında çalışan, Türk ve yabancı araştırmacıların vazgeçemeyecekleri arşivlerden biri ve en gelişmişidir.

Bugünkü Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivinin temelini oluşturan "Tarih-i Harp Şubesi" 29 Mart 1916 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. Bu yeni arşiv şubesinin faaliyete geçirilmesiyle yazılacak askerî tarihlerin gerçek belgelere dayandırılması amaç edinmiştir.

Harp Tarihi Şubesi, savaş sırasında harp ceride ve dosyalarını tutmakla görevli birimlere emir vererek, o güne kadar yazılmış olan belgelerin en kısa zamanda, Mart 1916'dan itibaren oluşacak belgelerin ise, her üç ayda bir Tarih-i Harp Şubesine gönderilmesini istemiştir. Böylece birlik ve kurumlardan gelen bu belgeler ile bu arşivin te-

Levent Şahverdi Arşivi

meli atılmıştır. Bununla, Birinci Dünya Harbi öncesine ait savaş belgelerinin bir çatı altında toplanması da sağlanmıştır. Bu amaçla öncelikle Osmanlı-Rus (1853-1856 ve 1877-1878), Osmanlı-Sırp-Karadağ (1875-1877), Osmanlı-Yunan (1897), Osmanlı-İtalyan (1911-1912) savaşlarına ait belgelerin önemli bir kısmı Harp Tarihi Şubesinin Arşivinde toplanmıştır.

Tarih-i Harp Şubesi, 1919 yılında Erkân-ı Harbiye-i Umumiyeye (Genelkurmay Başkanlığı) bağlanarak zaman içerisinde çeşitli isimler altında çalışmalarını sürdürmüştür. Bu çalışmalar sırasında Tarih-i Askerî Encümeni, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Encümeni, Harp Dairesi gibi isimler kullanılmıştır. Kurulduğu tarih olan 1916 yılından 1923 yılına kadar İstanbul'da faaliyet gösteren şube, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte 1923 yılında Konya'ya nakledilerek çalışmalara burada devam edilmiştir. Konya'da bir yandan toplanabilen belgelerin tasnifi ve kayıt işlemleri sürdürülürken, diğer yandan da Millî Müdafaa Vekâleti Zat İşleri Dairesinden temin edilen kıt'a komutanlarının sicil kayıtları toplanmaya çalışılmıştır.

1926 yılında Konya'dan başkent Ankara'ya nakledilen Tarih-i Harp Şubesi geçici olarak Hamamönü'nde eski bir binada çalışmalarını sürdürmüştür. Bu birim 1954 yılında kendisi için özel olarak yapılmış olan bugünkü binasına taşındıktan sonra arşiv malzemesi de hazırlanan özel dolaplara yerleştirilmiştir.

Tarih-i Harp Şubesi 1967 yılında Harp Tarihi Başkanlığı, 1978 yılında ise Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı adını almıştır. Arşivin teşkilâtındaki değişikliklere paralel olarak arşivcilik anlayışında da hızlı ge-

Levent Şahverdi Arşivi

lişmeler meydana gelmiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivinde yaklaşık sekiz milyon belge toplanmıştır. Arşivdeki en eski tarihli belgeler 1853-1856 Osmanlı-Rus Harbi'ne aittir. Belgeler harekât, muharebe, istihbarat ve lojistik destek konularını ihtiva etmektedir. Bunlar, genel koleksiyon başlıkları altında "Dosya Usulü Tasnife" tâbi tutulmuştur. Genel koleksiyon başlıkları şunlardır:

- Osmanlı-Rus Harbi (Kırım Harbi,1853-1856)
- Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi (1875-1877)
- Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi,1877-1878)
- Osmanlı-Yunan Harbi (1897)
- Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)
- Osmanlı Devri İç Ayaklanmaları (1896-1914)
- Balkan Harbi (1912-1913)
- Birinci Dünya Harbi (1914-1918)
- Türk İstiklâl Harbi (1919-1922)
- Cumhuriyet Devri İç Ayaklanmaları (1923-1938)
- Kore Harbi (1950-1953)
- Kıbrıs Barış Harekâtı (1974)
- Atatürk Koleksiyonu
- Barış Faaliyetleri
- Körfez Savaşı (1991)
- Haritalar-Albümler

Görüldüğü gibi Arşivdeki belgeler sadece Osmanlı dönemi harp tarihi ile ilgili belgeler olmayıp, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti dönemini de kapsamaktadır. Arşiv-

Levent Şahverdi Arşivi

de bulunan belge, harita, plân ve paftaların yaklaşık dörtte üçü Osmanlı Türkçesi, geri kalanı ise diğer dillerdedir. Osmanlı Türkçesi ile yazılı bütün belgelerin 1960-1968 yılları arasında "Dosya Usulü Envanter Sistemi"ne göre tasnifleri yapılmış ve ait oldukları dönemin teşkilâtına göre, yani birlikler esas alınarak, defter katalogları hazırlanmıştır. 1973-1980 yılları arasında, belgelerin yeni Türk harflerine çevrilmesine başlanmış ancak yapılan çevirilerin belgeleri tam yansıtamadığı görülünce, bu çalışma durdurulmuştur. 1983 yılında belgelerin konu, kronoloji ve yer birlik esaslarına göre kart kataloglarının yapılmasına başlanmıştır. Bu tasnifte belgeler, kart kataloglarında özet olarak verilmektedir. Belgelerin tanınması ve özellikle koruma altına alınabilmesi açısından yukarıda sözü edilen her iki tasnif çalışması da şüphesiz çok yararlı olmuştur. Ancak ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar karşısında kendini yenileyemeyen bu sistemlerden de vazgeçilmiştir.

Son yıllarda Türkiye'de arşivcilik çalışmalarına paralel olarak araştırmacılara daha iyi hizmet verebilmek ve arşivcilik alanındaki yeniliklerin gerisinde kalmamak için Genelkurmay ATASE Başkanlığı da çalışmalarını yeniden gözden geçirmiştir. Bugüne kadar büyük titizlikle yürütülen çalışmalardan sonuç alınmış, özellikle belgelerin korunması açısından büyük yararlar sağlanmıştır. Araştırma hizmetleri açısından, mevcut sistem ihtiyaçlara arzu edilen derecede cevap veremediği için belgelerin yeniden tasnif edilmesine karar verilmiştir. Bu amaçla sürdürülen araştırmalar sonucunda günümüzde en gelişmiş sistem olarak değerlendirilen ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından bazı koleksiyonların tasnifinde başarıyla uygula-

Levent Şahverdi Arşivi

nan "Bilgisayara Uyarlı Analitik Tasnif" benimsenmiş ve bu doğrultuda ciddî mesafeler alınmıştır.

D) TBMM Arşiv ve Kütüphanesi

a) TBMM Arşivi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, 1 Ekim 1989 tarih ve 20299 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış olan yönetmeliğiyle TBMM arşiv hizmetlerini açıklamıştır. TBMM Arşivi yasama arşivi olup bir kurum arşivi özelliğine sahiptir. TBMM'nin kuruluşundan günümüze kadar çıkarılan kanunları (yasama belgeleri) içerir. Kanunlar, TBMM'nin kuruluşundan günümüze kadar kurulan komisyonların evrakıdır. TBMM, anayasa ve iç tüzük esaslarına göre çalışır. Burada, TBMM'de üyelik yapmış kişilerin sicil dosyaları bulunmaktadır. Bu dosyaların sayısı beş bini geçmiştir.

TBMM arşivinde 1920'den günümüze kadar genel kurulda yapılan her türlü toplantının (birleşim) tutanakları vardır. Bunlar "Tutanak Dergisi" (Zabıt Ceridesi) adı altında toplanmıştır. Arşiv, TBMM Arşiv Yönetmeliğine göre çalışmaktadır. Arşiv, Osmanlı Meclis-i Mebusanından intikal ettiği şekliyle Numerik, Alfabetik ve Kronolojik olarak düzenlenmiştir. Harf İnkılâbına kadar olan belgeler Osmanlı Türkçesiyle yazılmıştır. TBMM Arşivinde videobant yoktur.

TBMM Arşivinde, yasama ve yönetim faaliyeti sonucu teşekkül eden Yasama Arşiv Malzemesi olarak; kânun dosyaları, karar dosyaları, genel kurul tutanaklarının asılları, denetimle ilgili dosyalar, diğer önergeler, genel kurul-

Levent Şahverdi Arşivi

da işlemden kaldırılan veya reddedilen dosyalar, geri alınan işlere ait dosyalar, hükümsüz kalan işlere ait dosyalar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü Kayıt Defterleri, Komisyon Evrakı, İstiklâl Mahkemeleri Zabıtları, Yüce Divan ile Divan-ı Âli Dosyaları; Meclis-i Mebusan, Meclis-i Ayan Zabıt Cerideleri, Temsilciler Meclisi, Millî Birlik Komitesi, Kurucu Meclis, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu, TBMM (Birleşik Toplantı), Millî Güvenlik Konseyi, Danışma Meclisi ile TBMM Tutanak Dergilerinden onar adet olmak üzere mevcuttur. Ayrıca TBMM Arşivinde Kapalı Oturum Tutanakları, İstiklâl Madalyası Defterleri, Arşiv kurulunca arşiv malzemesi olarak değerlendirilen evrak, TBMM Başkanlığı Özel Kalem Müdürlüğünün dosya ve evrakı, TBMM Başkanlık Divanı Kararları ile Genel Sekreterliğin dosya ve evrakı, Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan üyeleri ile Yasama Meclisleri üyelerine ait özlük dosyaları yer almaktadır.

TBMM'nin yasama, yürütme ve yargı yetkilerini üzerinde topladığı dönem olan 1920-1925 yılları arasında faaliyet gösteren İstiklâl Mahkemeleri hakkındaki bilgileri ihtiva eden dosyalar oldukça önemlidir.

b) TBMM Kütüphanesi

Kütüphanenin kuruluşuna TBMM'nin 28.9.1920 tarihli 74. birleşiminde karar verilmiş ve resmen kurulmuş olmasına rağmen kütüphanenin tarihi daha eskilere dayanır. Kütüphanede II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1920) Ayan ve Mebusan Meclislerinden intikal eden Osmanlıca ve yabancı dilde yazılmış 5.000 cilde yakın kitap, dergi ve tutanak mevcuttur.

Levent Şahverdi Arşivi

TBMM Kütüphanesinin kurulmasının amacı; üyelerine yerli ve yabancı yayınları en geniş çerçevede izleme olanağı sağlamak ve görevleri nedeniyle milletvekillerine Meclis'te duyacakları her türlü bilgi edinme ihtiyaçlarını anında karşılamaktır. Bu özelliğinden dolayı TBMM Kütüphanesi[12], yurdumuzun en zengin gazete, dergi ve kitap koleksiyonlarından birine sahiptir.

Kütüphane koleksiyonunda yaklaşık olarak 280.000 cilt kitap ve süreli yayın bulunmakta, bu sayı her yıl 5.000-7.000 cilt dolayında artmaktadır. Kütüphane koleksiyonunun ağırlığını hukuk, ekonomi, siyaset bilimi, tarih ve uluslar arası ilişkiler konusundaki yerli ve yabancı yayınlar oluşturmaktadır. Koleksiyon derleme satın alma, değişim ve bağış yoluyla genişletilmektedir.

Kütüphanenin kitap koleksiyonunu 4 başlık altında tasnif edebiliriz.

1908-1950 yılları arasında Kütüphaneye gelmiş olan yayınların bugünkü anlamıyla katalog ve tasnif işlemi yapılmamıştır. Bu dönemi ihtiva eden fihrist, "Şark Eserleri" ve "Garp Eserleri" olarak iki bölümden oluşmaktadır. Yayınlar, konu başlıkları altında sıralanmıştır. Bu fihrist 1940'a kadar kütüphane koleksiyonlarına girmiş yayınları ihtiva

[12] Kütüphane hakkında genel bir açıklama yapmak gerekirse şunlar söylenebilir: Türkçe gazete okuma salonu mevcuttur. Gazete ve Dergi Dokümantasyon biriminde Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinde yayımlanan seçilmiş 20 gazete ve 66 dergi sürekli taranmakta içerikleri analiz edilmektedir. Elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmak üzere formatlara işlenir. Bugüne kadar 70. 000'in üzerinde veri bilgisayara aktarılmak üzere hazır hâle getirilmiştir. Ayrıca Dergi Okuma Salonu ve Süreli Yayınlar kısmı mevcuttur. Kataloglama ve Sağlama Birimi: Kitaplar hakkında belirli bir sistematik içerisinde bir araya getirildiği ve klâsik olsun, modern olsun kütüphanenin vazgeçilmez unsuru kataloglama bu birimde yapılır.

Levent Şahverdi Arşivi

eder. 1940-44 yılları arasında kütüphaneye girmiş yayınlar ise ek bölüm olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu son düzenleme ile "konu başlığı" ve "yazar adına" göre arama yapabilmektedir. Bu dönemin yayınları ile ilgili fiş kataloğu ise "Türkçe Eserler" ve "Yabancı Dil Eserler" olarak 2 bölümden oluşmaktadır.

1950-1976 yılları arasında koleksiyona girmiş yayınlar ise hem alfabetik kitap, yazar adı kataloğu ile hem de sistematik konu kataloğu ile kontrol altına alınmıştır. Ana konu başlıkları ise şunlardır: İktisat ve Sosyal Bilimler-Eğitim; Coğrafya, Tarih ve İlâhiyat, Hukuk, Lisan ve Edebiyat, Yasama Yayımları, Uygulamalı Bilimler, Siyasî Bilimler, Periyodikler, Biyografyiler (Edebî Şahsiyetler), Sözlükler, Dil Bilgisi, Genel Eserler ve Diller Tarihi'dir.

1976-1985 yılları arasında Kütüphaneye gelmiş yayınlar çoğunlukla ekonomi konusundaki kitaplar, yıllık raporlar ve süreli yayınlardan oluşan bir koleksiyonu meydana getirmiştir. Ayrıca bazı özel konularla ilgili kitaplar da (enerji, hava kirliliği...) bu koleksiyonda yer almaktadır. "Referans Koleksiyonu" adı verilen okuyucu salonunda açık raflarda ayrı bir koleksiyonda sergilenmektedir. Kullanılma sıklığı olan ve türünün en etkin örneği sayılabilecek eserler Danışma koleksiyonuna alınmıştır. "Aksesyon Koleksiyonu" ise 1976-86 yılını içeren ve çeşitli yollarla Kütüphaneye giren yayınlar bu koleksiyon içinde yer almaktadır.

Dördüncü grubu, çeşitli zamanlarda ve değişik kanallardan kütüphaneye gelmiş ve bugüne kadar kataloglama ve tasnif işlemi yapılmamış yayınlar oluşturur.

TBMM Kütüphanesinde, Yasama, Yürütme ve Yargı organlarınca kabul edilen kanun, kararname, yönetmelik,

Levent Şahverdi Arşivi

karar ve ilgili diğer mevzuatın yer aldığı kaynaklar eksiksiz olarak bulunmaktadır. Bu kaynaklar; TBMM Kanunlar Dergisi, Tutanak Dergisi, T. C. Mer'i Kanunları, T. C. Kanunları, Resmî Gazete, Düstur, Sicilli Kavanin ve T. C. Tüzükleri'dir.

E) Türk Tarih Kurumu Arşivi

Türk Tarih Kurumu Arşivi, Kurumun 15 Nisan 1931'deki kuruluşundan itibaren arşivcilik faaliyetine başlamıştır. TTK Arşivinde Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Cumhuriyet dönemi ile ilgili vesikalar mevcuttur. Arşivde bulunan vesikalar gerek satın alma gerekse bağış yoluyla temin edilmiş olup adet olarak takriben 50.000 civarındadır.

Arşivdeki belgeler Osmanlının Son Dönemi, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet'in İlânından Sonraki Dönem ve Atatürk'le İlgili Dönem olarak dört başlık altında tasnif edilmiştir. Bunların içinde özellikle Atatürk'le ilgili vesikalar sayıca fazladır. TTK Arşivindeki belgelerin tamamı fişlenmiş durumdadır.

TTK Arşivinde ayrıca bir fotoğraf koleksiyonu mevcuttur. Bu koleksiyondaki fotoğraf sayısı 19.000 civarındadır. Bunun yanı sıra Atatürk Dönemi, Kurtuluş Savaşı ve Türk İnkılâbı ile alâkalı kitaplar da saklanmaktadır. Ayrıca TTK Arşivinde günlük gazeteler de toplanmaktadır.

F) Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi

Enstitü, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine bağlı olarak, 4204 sayılı yasa ile 15 Nisan 1942 tarihinde "Türk İnkılâp Tarih Enstitüsü" adı altında kurul-

Levent Şahverdi Arşivi

muştur. Enstitünün yönetmeliği, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Heyetinin 5 Kasım 1943 tarih ve 351 sayılı kararı ile dönemin Maarif Vekili Hasan Âli Yücel tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Daha sonra, TİTE, 2547 sayılı Yüksek Öğrenim Kanunu ile yüksek lisans ve doktora programları uygulanan bir birim hâline dönüştürülerek Ankara Üniversitesi Rektörlüğüne bağlanmıştır.

TİTE Arşivinde Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi ile ilgili olmak üzere 90.000 civarında orijinal belge, fotoğraf, film, pul koleksiyonları bulunmaktadır. TİTE'nin Kütüphane bölümünde ise çeşitli dillerde Cumhuriyet tarihi ile ilgili 7.000 civarında eser mevcuttur. Ayrıca son 100 yıllık yakın dönem tarihini içine alan Cumhuriyet öncesi ve sonrası Millî Mücadele yıllarını belgeleyen Anadolu ve İstanbul'un yanı sıra yerel Türk basınının orijinal örneklerinden (İrade-i Milliye, Hâkimiyet-i Milliye, Tevhid-i Efkâr, Tanin, Yenigün, Babalık vb.) oluşan zengin koleksiyonlar araştırmalara açıktır.

Bundan başka TİTE'nin bir de müze bölümü mevcuttur. Bu bölüm çeşitli kişi ve kurumların bağışı yoluyla temin edilmiş ulusal ve kişisel değerde eşyalardan oluşmaktadır.

G) Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Arşivi

11 Haziran 1868 tarihinde yurt içinde ve yurt dışında, savaşta ve barışta felâkete uğrayanlara her türlü sağlık ve sosyal yardım hizmetlerini yerine getirmek amacıyla "Mecruhin ve Marda-yı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti" adıyla kurulmuştur. 14 Nisan 1877'de Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1923'te Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1935'te Türkiye Kızılay Cemiyeti adını alan Kızı-

Levent Şahverdi Arşivi

lay, 1947 yılında Türkiye Kızılay Derneği adını almıştır.

Kızılaya ait bir arşiv kurulması çalışmaları Kızılayın kurulduğu tarihle başlar. Cumhuriyetten önce İstanbul'da bulunan arşiv, Cumhuriyetle birlikte Ankara'ya taşınmıştır.

Kızılay Arşivinde mevcut olan belgelerin içeriği genellikle Hastahane Kayıtları, Levazım Kayıtları, Yardım Kayıtları ve Esir Mektupları olmak üzere dört grupta incelenebilir. Levazım Kayıtlarında, hastahanelere gelen ve hastahanelerden giden yardım malzemeleri hakkında bilgiler mevcuttur. Kızılay Arşivindeki mevcut eser sayısı 2.779'dur. Bu kitaplar sadece Türkçe olmayıp, bunların arasında çeşitli dillerde yazılmış kitaplar da mevcuttur.

Bu kitapların tasnifi şöyledir: 1.342 adet Türkçe, 704 adet İngilizce, 360 adet Fransızca, 213 adet Osmanlı Türkçesi, 30 adet Almanca, 36 adet Farsça olup bu sayı her geçen gün artmaktadır. Yine bu Arşivde süreli yayın olarak şu dergiler bulunmaktadır: Türkiye Kızılay Dergisi, Tıp Fakültesi Mecmuası, Birim Mecmuası, Türkiye İdare Dergisi, Biyoloji Dergisi, Sağlık Dergisi, S.B.F. Dergisi, Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası (1924-75) .

Arşivde mevcut olan biyografik eserler ise şunlardır: Hz. Ömer (1955), Hz. Ebu Bekir (1957), Şeker Ahmet Paşa (1962), Ebul-Ala- İbni-Sina (1954), Hekimbaşı ve Hattat Kitapzade, Mehmet Refiğ Hayatı ve Eserleri (1950), Ziya Gökalp Hakkında Bir Biyografya Denemesi (1964) .

Arşivde Cumhuriyet tarihi ile ilgili eserler ve Kızılayın teşkilât tarihi ile ilgili olan eserler ise şunlardır: Kızılay Genel Kurulu Dokümanları, Dış Münasebetler Kızılay Raporu, Türkiye'de Sosyal Hizmet Faaliyetleri, Türkiye Kızılay Derneği Tüzüğü (1965), Kızılayın Kuruluşuna ve Tari-

Levent Şahverdi Arşivi

hine Kısa Bakış (1964), Türkiye Cumhuriyeti Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (1930), Kuva-yı Milliye, CHP Halk Evleri (Ulus Basımevi), Atatürk'ün Düşünceleri (1962) .

H) Bakanlık Arşivleri

Türkiye Cumhuriyeti tarihi hakkında önemli arşiv malzemesi olan Bakanlıklar da vardır. Bunlar; Dışişleri Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Millî Savunma Bakanlığıdır. Bünyesinde arşiv bulunduran bu bakanlıklardan Millî Savunma Bakanlığı Arşivi hariç, diğer bakanlıkların arşivlerinde genellikle kendi personellerine ve yapmış oldukları işlere ait belgeler vardır.

Bakanlıklar içerisindeki arşiv malzemesi hususunda en kıymetli belgeler Millî Savunma Bakanlığı Arşivinde yer alır.

a) Millî Savunma Bakanlığı Arşivi

Millî Savunma Bakanlığı Arşivindeki arşiv belgeleri iki kısımda tasnif edilmiştir. Bunlardan ilki, Osmanlı Dönemine Ait Arşiv Belgeleridir. Bu bölümdeki arşiv vesikalarının tamamı Osmanlıca olup 1850 tarihinden başlayan belgeleri muhtevîdir. Bu bölümde bulunan arşiv belgeleri dört ana başlık altında toplanmış ve tasnif edilmiştir.

- Birlik Defterleri: Alay, fırka, kolordu birliklerinin defterleri.
- Hastahane Defterleri: Memâlik-i Osmaniye'nin bütün illerindeki hastahanelerin kayıtları.
- Kolordu bazında tutulan Zayiat Defterleri.
- İstiklâl Harbi dönemindeki Birlik ve Hastahane Kayıt Defterleri.

Levent Şahverdi Arşivi

Mevcut olan bu defterlerde 93 Harbi öncesi dönem (1850'den başlar), 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı-Yunan Savaşı (1897), Trablusgarp, Balkan, I. Dünya ve İstiklâl Harpleri (bütün cepheler) hakkında orijinal bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca bu defterlerden 93 Harbi öncesindeki azınlık isyanları ile II. Abdülhamid'in Hamidiye Alayları hakkında da bilgiler edinilebilir.

İkinci kısım ise Cumhuriyet Dönemine Ait Arşiv Belgeleridir. Bu bölümdeki belgelerin tamamı yeni Türk alfabesi ile yazılmıştır. Bu kısımda 1928'den sonraki belgeler bulunmaktadır. Bu bölümde bulunan arşiv belgeleri de dört başlık altında toplanmış ve tasnif edilmiştir.

◆ Terhis Belgeleri: Burada, 1928 Harf İnkılâbından sonra askerlik yapan bütün Türk vatandaşlarının terhis belgeleri saklanır, bu belgelerin miktarı takriben yirmi beş milyondur.

◆ Sağlıkla İlgili Belgeler: Buradakiler sivil, asker, er ve erbaşlara ait hastahanelerden temin edilen belgeler olup, sayısı beş milyon civarındadır.

◆ Mahkeme Evrakı: Bunlar askerî mahkemelerde yargılanmış sivil, asker, er ve erbaşlara ait mahkeme kayıtları olup beş milyon civarındadır.

◆ Teftiş Evrakı: Askerî kantin, lojman ve nema getiren işletmelerin teftiş evrakı, bu başlık altında tasnif edilmiş olup dosya olarak sayısı on milyondur.

b) Dışişleri Bakanlığı Arşivi

Dışişleri Bakanlığı Arşivinde, Türkiye'nin dış politika konularıyla alâkalı arşiv belgeleri basit bir tasnifle üç gruba ayrılabilir. Bunlardan ilki; Osmanlı Dış Politika Arşivi-

Levent Şahverdi Arşivi

dir. Osmanlı Devleti'nin Dışişlerine ait belgelerin bulunduğu İstanbul'daki birim 1980'lere kadar Hazine-i Evrâk Müdürlüğü adı ile Dışişleri Bakanlığına bağlı idi. 1980'lerin başında bu belgeler Başbakanlık Arşivler Genel Müdürlüğüne bağlanmıştır.

İkinci grup ise dış temsilcilerimize ait arşiv belgeleridir. Dış temsilciliklerimizde birikmiş belgeler, Londra, Paris, Roma, Viyana vs. gibi bazı büyük elçiliklerimizde çok önemli ve tarihî belgeler bulunmaktadır.

Üçüncü gruptakiler ise Cumhuriyet dönemiyle ilgili arşiv belgeleridir. Bu arşiv 1919'dan itibaren günümüze kadar Ankara'da Dışişleri Bakanlığı Merkez Arşivi şeklinde oluşmuştur. Genel kurul olarak en son beş yılın dosya ve belgeleri Merkez Dairesinde işlem için elde tutulmaktadır; beş yıldan daha önceki belgeler ise Bakanlık arşivine devredilmiştir.

Cumhuriyet Arşivinin bulunduğu Bakanlık Merkez Arşivinde yaklaşık 45.000 klâsör, 3.000 kutu mevcuttur. 50 metre uzunluğundaki koridorun her iki yanına yerleştirilen raflara kayıt defterleri de konulmuştur.

Dışişleri Bakanlığı Merkez Arşivinde bulunan evrak, dönem itibarıyla dört kısma ayrılmaktadır:

◆ 1919- 1931 dönemi, ülkelerine göre tasnif edilmiştir. 724 kutu ve 107 klâsör vardır.

◆ 1932-1947 dönemi, ülkelerine göre tasnif edilmiştir. 4550 kutu ve klâsör mevcuttur.

◆ 1948-1958 dönemi, ülkelerine göre tasnif edilmiştir. 2005 kutu ve 350 kadar klâsör mevcuttur.

◆ 1958-1974 dönemi, dairelerine göre tasnif edilmiş, 11. 000 klâsör bulunmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

1974 dönemi sonrası evrak yine dairelerince konuya göre tasnif edilerek arşive teslim edilmektedir. Bu şekilde arşive devredilmiş 25.000 civarında klâsör mevcuttur.

1919-1958 dönemi arşiv evrakının konulduğu kutuların büyük bir kısmı harap vaziyettedir. Tasnif ve düzenleme çalışmaları tamamlanmış 2800 civarında antlaşma, anlaşma, sözleşme, protokol, modüs vivendiler için bilgi fişleri çıkarılmıştır. Bunların iki taraflı olanları ülkeler itibarıyla, çok taraflı ve uluslar arası olanları kronolojik sıraya göre düzenlenerek kutular içerisinde çelik dolaplara yerleştirilmiştir.

Dışişleri Bakanlığı Arşivi, yerli ve yabancı araştırmacılara kapalı olup, buradaki malzemenin Bakanlık içi araştırmalarda kullanılmasına izin verilmektedir. Belgelerin orijinallerinin arşivden çıkarılması yasak olduğundan gerekli görülen hâllerde fotokopileri verilmektedir. Ayrıca bir hakkın ispatı, korunması için yahut bir devlet veya kamu hizmetinin görülmesi için yetkili devlet kuruluşlarının resmî talepleri üzerine de gerekli bilgi veya suret verilmektedir.

c) İçişleri Bakanlığı Arşivi

İçişleri Bakanlığı Arşivinde, Cumhuriyet dönemine ait illerde ve ilçelerde olan tarihî olaylar hakkındaki yazışmalar mevcuttur. Tarihî belgeler ve bilgiler yazışma dosyalarındadır. Arşiv, bilgisayar sistemine geçmemiştir. Dosyalama sistemi ile çalışmaktadır. Bu dosyalar üzerinde resmî müracaatlar sonucu inceleme yapılabilir.

d) Millî Eğitim Bakanlığı Arşivi

Genelde, Cumhuriyet dönemi belgeleri vardır. Az da olsa 1910'lardan beri tutulan evrak da bulunmaktadır. Bu-

Levent Şahverdi Arşivi

lunan belgeler; çalışanların özlük dosyaları, atamaları, nakilleri, maaş durumları, aldıkları zamlar ve çalışanlar hakkındaki bilgileri içeren belgelerdir. Bakanlık ile ilgili kararnameler ve resmî yazılarla ilgili belgeler de mevcuttur. Resmî yazı ile izin alınarak arşiv kullanılabilmektedir.

e) Nafia Vekâleti (Bayındırlık) Arşivi

Proje ve inşaat arşivi 1936'lardan sonra tutulmaya başlanmış, ama vakti geçen projeler 1980'lere kadar dönem dönem imha edilmiştir. İnşaatlarla ilgili yazışmalar, personel özlük dosyaları ve çalışanlarla ilgili tutanaklar vardır. İzne gerek olmaksızın arşiv kullanılabilmektedir.

I) Emekli Sandığı Arşivi

1950 yılında kurulan Emekli Sandığı ancak 1994 yılından itibaren modern denilebilecek tarzda bir arşive sahip olmuştur. Arşivde yer alan belgelerin bazıları Abdülhamid dönemine aittir. Özellikle toplum ve yerel tarih çalışmak isteyen araştırmacılar için şahıs dosyalarında yer alan belgeler önemlidir.

J) Osmanlı Bankası Arşivi

Türkiye'de banka arşivi olarak hizmet veren ve araştırmacılara açık ilk özel arşiv Osmanlı Bankası Arşividir. Osmanlı Bankası Arşivi'nin 19. yüzyılın sonlarından 1950'lere kadar olan faaliyetleri ile ilgili bilgi ve belgeleri devlet arşivlerine alternatif bir kaynak olması bakımından önemlidir[13]. Arşiv özellikle iktisat tarihi ve yerel tarih çalışmaları için önemlidir.

[13] Esra Danacıoğlu, **Geçmişin İzleri**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2001, s. 83-84.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Bölüm

RESMÎ YAYINLAR

A. Resmî Gazeteler

a) Takvim-i Vekayi

Türkiye'de ilk Türkçe gazetenin yayımlanmaya başlamasından bugüne 170 seneden fazla bir zaman geçmiştir. Bu süre zarfında kısa veya uzun ömürlü birçok gazete ve dergi yayımlanmıştır. Bu yayın organları içinde Takvim-i Vekayi'nin özel bir yeri vardır. Çünkü Takvim-i Vekayi Türkiye'de yayımlanan ilk Türkçe gazete olmasının yanında aynı zamanda dokuz sene müddetle çıkan tek gazetedir[1]. Diğer taraftan doğrudan devletin resmî gazetesi olması özelliğini taşır. O hâlde Takvim-i Vekayi'nin anlamını belirtmemiz gereklidir. Takvim-i Vekayi; olayların takvimi, olayların belli bir düzen içinde yazıldığı yayın anlamına gelir.

Bu gazete 1 Kasım 1831 yılında Sultan II. Mahmut'un talimatıyla çıkartılmıştır[2]. II. Mahmut dönemi, geniş çapta

[1] Nesimi Yazıcı, **Takvim-i Vekayi-Belgeler**, Ankara 1983, s. 19.

[2] Takvim-i Vekayi konusunda geniş bilgi için bk. Ahmed Hamdi Tanpınar, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1997.; Selim Nüzhet Gerçek, "Takvim-i Vekayi", **Aylık Ansiklopedi**, Cilt I, s. 189-191.; Cengiz Orhonlu, "Türkçe Yayınlanan İlk Gazete "Takvim-i Vekayi"", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Cilt I, Sayı 6, Mart 1968, s. 35-39.

Levent Şahverdi Arşivi

büyük değişikliklerin yapıldığı bir dönemdir. Bu yeniliklerin hepsi köklü yenilikler olmayıp, büyük bir kısmı şeklî olmaktan öteye gitmemiştir. Ancak şeklî de olsa yapılan bu yeniliklerin halka bildirilmesi gerektiğinden Takvim-i Vekayi'nin çıkarılması düşünülmüştür. Bunun yanı sıra Sultan Mahmud, İzmir'de neşrolunan Fransızca bir gazetenin Türk-İngiliz ve Türk-Rus siyasî münasebetleri üzerinde tesirli olduğunu fark etmiş; Rus-İngiliz elçilerinin bu mevzudaki devamlı alâka ve şikâyetlerinden fikir ve ilham alarak, devlet tarafından da bir gazete neşrinde lüzum ve fayda görmüştü.

Bir taraftan devletin siyasî ve idarî icraatını hem tebaasına hem de başkalarına tanıtmak, öteden beri bilinen vak'anüvis tarihçiliğinin kaydettiği vak'aları şimdi günü gününe tespit ve neşretmek, Takvim-i Vekayi'nin başlıca vazifesi olarak plânlanmıştı. Bu suretle, devletin içtihat mevzuunda maksatlı veya maksatsız çıkarılan dedikoduların önü alınacak, bazı yanlış ve maksatlı haberlerin devlete zarar vermesi önlenmiş olacaktı.

Gazetede nadiren de olsa yabancı devlet müdahalelerine cevap teşkil edecek yazılar da yer almış, bunun yanı sıra ilme ve fenne dair yeni bilgilere yer verilmiştir. Takvim-i Vekayi'nin Türkçeden başka Fransızca, Ermenice, Rumca ve Arapça nüshaları da çıkmıştır[3]. Bu uygulamadan güdülen amaç gazetenin daha geniş zümrelere ve sahalara hitap edebilmesi olarak düşünülmüştür. Fakat Osmanlı Devleti, Takvim-i Vekayi hakkındaki düşüncelerini hemen hemen hiçbir dönemde tam manasıyla gerçekleştirememiştir. Türkçe haricindeki nüshaları hem sayıca az kalmış hem de

[3] YAZICI, **Takvim-i** ... , s. 51.

Levent Şahverdi Arşivi

devamlılık gösterememiştir. Ancak Takvim-i Vekayi'nin yayın periyodu incelendiğinde bütün eksikliklerine rağmen Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar resmî gazete olarak yayınlanmaya devam etmiştir.

Takvim-i Vekayi'nin "Takvimhane-i Âmire Matbaası"nda basılan ilk sayısı, 20 Teşrinievvel 1831 (28 Cemaziyülevvel 1247) tarihini taşır. Bu ilk sayısı, gazetenin yayın politikasına ve gerekçesine ayrılmıştır. Daha sonra 11 Teşrinisâni 1831 tarihinde yayın hayatına başlayan Takvimi Vekayi'nin münderecatı "Umur-ı Dâhiliye-i Resmîye" ve "Gayr-i Resmî Kısım" olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu dönemde Takvim-i Vekayi idaresi için nazır olarak Vak'anüvis Mehmed Esad Efendi görevlendirilmiştir.

Önceleri haftada bir gün çıkarılmış ve 5000 nüsha basılmış, ancak daha sonraki yıllarda düzenli olarak yayımı temin edilememiştir. 1832 yılından 1838 yılına kadar olan dönemde ancak otuz nüsha çıkarılabilmiştir. 1878 yılına gelindiğinde son nüshası 2115 sayıya ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren on üç yıl neşri durmuş, 1891 yılında tekrar yayımlanmaya başlandıysa da 283. sayısı çıktıktan sonra tekrar kapanmıştır. Bu yıllarda yayımlanan Fransızca, Ermenice, Rumca ve Arapça nüshaları da mevcuttur.

Meşrutiyetin ilânından sonra Takvim-i Vekayi, 15 Eylül 1324 (1908) tarihinde tekrar faaliyete başlamış ve 2 Ramazan 1326 tarihinde ilk sayısı "1" numara ile neşredilmiştir. İdare ve yazı işleri, Sadarete bağlı olan "Takvim-i Vekayi" tarafından yürütülmüş ve "Devlet-i Âliye-i Osmaniye'nin Ceride-i Resmîyesi" olarak her gün yayımlanmıştır. Tevcihat, nişan, madalya, tebligat, kavânin, nizamat ve ilânlarla ilgili yayınları ihtiva eder. Son sayısı olan 4607 nolu Tak-

Levent Şahverdi Arşivi

vim-i Vekayi, 2 Teşrin-i Sâni 1338 (Kasım 1922)-12 Rebi'ül evvel 1341 tarihini taşımaktadır.

Takvim-i Vekayi'nin neşrine, Vak'anüvis Esad Efendi, Sarım Efendi ve Said Efendiden müteşekkil bir heyet memur edilmişti. Takvim-i Vekayi'nin haftada bir defa neşrine karar verilerek fiyatı senelik 120 kuruş olarak belirlenmişti, fakat gazetenin haftada bir defa neşredilmesi kararlaştırılmışsa da çeşitli sebeplerle çıktığı gün ve haftalarda gecikmeler meydana gelmiştir. Takvim-i Vekayi, özellikle Türkçe tek gazete olarak yayımlandığı ilk dokuz sene içinde, resmî tebliğler ve hükûmete ait haberler yanında iç ve dış olaylara dair haberlere de yer vermiştir. Ancak daha sonraları dış politikayla ilgili gelişmelere yer verilmemesi ve Temmuz 1840'tan itibaren yayımlanmaya başlayan Ceride-i Havadis ile Ekim 1840'ta neşredilen Tercüman-ı Ahval'in çıkarılması Takvim-i Vekayi'yi olumsuz yönde etkilemiş, bu durum gazetenin içeriğine yansımıştır. Takvim-i Vekayi'nin çıkışı ve onu takip eden senelerde gazetelerin kamuoyu oluşturmadaki önemli gücü Osmanlı Devleti idarecileri tarafından çok iyi anlaşılmış, bu yüzden ayrı bir matbaa ve "Takvim-i Vekayi Nezareti" adı altında yeni bir idare tarzı tesis edilmiştir.

Millî Mücadele döneminde Takvim-i Vekayi, İstanbul hükûmetinin resmî gazetesi olarak çıkmaya devam ederken; Ankara'da 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla birlikte meclis ve hükûmet kararlarını, kanunlarını yayımlamak üzere, 7 Ekim 1920'de "Ceride-i Resmiye" adıyla 1 numaradan başlamak üzere bir gazete çıkarılmıştır. Bu gazete 133 kanun yayımlamıştır. Bunun üzerine İstanbul'da yayımı devam eden Takvim-i Vekayi ise 4 Kasım 1922'de son sayısını çıkartarak kapatılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Takvim-i Vekayi'nin 1922'de son sayısının çıkışına kadar olan dönemdeki kesintilere rağmen 90 senelik bir zaman akışı içerisinde Osmanlı Devleti'nin basın konusundaki çalışmalarının önemli bir göstergesidir. Ayrıca Türkçe dışında dört ayrı dilde yayımlanması, devletin kamuoyu oluşturma hususunda göstermiş olduğu ciddiyete önemli bir örnektir. Bunun yanı sıra gazete, bir yayın ve eğitim aracı olarak görülmüş vak'anüvis tarih yazıcılığına yarı resmî nitelikli bir örnek teşkil etmiştir. Bu anlamda değerlendirildiğinde Takvim-i Vekayi, Tanzimat, Meşrutiyet ve Millî Mücadele dönemini inceleyecek araştırmacıların vazgeçemeyecekleri kaynakların başında gelmektedir.

b) Ceride-i Resmîye (Resmî Ceride)

Takvim-i Vekayi'nin İstanbul'da yayımı devam ederken, TBMM'nin açılmasından sonra, Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin resmî gazetesi olarak ve haftada bir yayımlanmak üzere "Ceride-i Resmîye" yayın hayatına 7 Teşrin-i evvel 1336 (1920) de başlamıştır. 18 Temmuz 1337 (1921) tarihinde yayın hayatına ara vermesi nedeniyle tarih ve numara düzeninde de aksamalar meydana gelmiştir.

Ceride-i Resmîye, 10 Eylül 1339 (1923) tarihini taşıyan 22. sayıdan itibaren "Resmî Ceride" adıyla tekrar yayımlanmaya başlanmıştır. Ayrıca "Gayr-i Resmî Kısım" adıyla ilâve yapılarak, siyasî haberler ve yabancı gazetelerde Türkiye hakkında çıkan yazılar bu kısımda yayımlanmıştır. 40. sayıya kadar "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin Resmî Gazetesi" olarak yayımlanan Resmî Ceride, Cumhuriyet'in ilânı ile birlikte 7 Teşrinisani 1339 (Kasım 1923) tarihli 41. sayısından itibaren "Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti'nin Resmî Gazetesi" olarak yayın hayatına devam etmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

c) Resmî Gazete

7 Teşrinisani 1339 (1923) tarihinden itibaren Resmî Gazete'nin yayımı 1925 yılına kadar aralıklı olarak devam etmiş, bu tarihten sonra özellikle 17 Kanun-ı evvel 1343 (Aralık 1927) tarihini taşıyan 763. sayısından itibaren "Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete" adını almış ve o günden itibaren düzenli olarak yayımlanmıştır.

Resmî Gazete, 1927'de yapılan bu görev değişikliği ile "1 Haziran 1927 tarihli ve 559 sayılı" gazeteden itibaren Başbakanlığa bağlı Müdevvenat Genel Müdürlüğüne devredilmiştir. Müdevvenat Genel Müdürlüğünün çalışmalarından itibaren gazete 70x100 cm ebadında ve sayfa hacmi ihtiyaca göre tespit edilerek çıkarılmıştır. 17 Aralık 1927 tarihinde çıkan 763 sayılı kanun itibarıyla gazetenin adı, "T. C. Resmî Gazete"'si olarak günümüze kadar gelmiştir. 1930 yılından itibaren Resmî Gazete'nin her yasama yılı için bir adet olmak üzere fihristi çıkmaktadır.

23 Mayıs 1928 tarih ve 1322 sayılı "Kanunların ve Nizamnamelerin Suret-i Neşr ve İlânı ve Mer'iyeti Tarihi Hakkında Kanun"un 1. maddesine göre yürürlükteki yasalar ve kararların "Resmî Gazete" ile yayımlanması zorunludur. Bu zorunluluk sonucu; kanunlar, tüzükler, bazı TBMM kararları ve Bakanlar Kurulu kararları, anlaşmalar ve kanunlarla Resmî Gazetede yayımlanması mecburiyeti getirilen bazı mevzuat[4] Resmî Gazetede yayımlanır. Ya-

[4] Mevzuat; Anayasa ve yasaların yetkili kıldığı otoriteler tarafından çıkarılan objektif, bağlayıcı ve yürürlükte bulunan yazılı kurallar bütünüdür. Anayasa, Kanunlar, Kanun Hükmündeki Kararnameler, tüzükler, yönetmelikler, Bakanlar Kurulu kararları mevzuat kavramının kapsamı içinde kalmakta, hatta bir kanun ya da kanun hükmündeki kararnamelerin hükmünü iptal eden Anayasa Mahkemesi ve Danıştay kararları da mevzuatın bir parçası olmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

yımlanmakta olan Resmî Gazetede, Yasama-Yürütme ve Yargı Bölümleri ile çeşitli ilânları kapsayan İlân bölümünden meydana gelmektedir.

Resmî Gazete, 1972 yılı başında günlük olarak 35.000 adet basılmış, bu sayının 12.500'ü resmî abonelere, geri kalanı da özel abonelere gönderilmiştir.

Resmî Gazete; 1322 sayılı kanunun 10 Ekim 1984 tarih ve 3056 sayılı "Başbakanlık Teşkilâtı Hakkında Kanun" ile değişikliğe uğramış ve Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğünce yayımlanması esasa bağlanmıştır.

Bugün ise Resmî Gazete, Ankara'da Başbakanlık Neşriyat ve Müdevvenat Genel Müdürlüğünce resmî tatil günleri dışında her gün yayımlanmaktadır. Ceride-i Resmîye ve Resmî Gazeteler Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi ve Kütüphanesinde mevcuttur.

Resmî Gazete'nin, "Yasama-Yürütme ve Yargı Bölümleri", "İlânlar Bölümü" ve "Resmî Gazete Fihristleri" şu alt başlıklardan meydana gelmektedir:

Yasama-Yürütme ve Yargı Bölümleri ;

- Kanunlar,
- TBMM Kararları,
- Kanun Hükmünde Kararnameler,
- Tüzükler,
- Yönetmelikler,
- Bakanlar Kurulunun kurulması, atanması, görevini sürdürmesi, bakanların istifa ve atanmaları, kuruluşların bağlı olduğu Bakanlığın değiştirilmesi, Cumhurbaşkanlı-

Levent Şahverdi Arşivi

ğına vekillik etme, bakanlara vekillik etme, atama kararları gibi tezkereler,

- Milletler Arası Antlaşmalar ve Sözleşmeler.
- Türk Parası Kıymetini Koruma Kararları,
- Bazı Bakanlar Kurulu Kararları,
- Atama Kararları,
- Üniversite Yönetmelikleri,
- Genelgeler,
- Tebliğler,
- Sirkülerler,
- Anayasa Mahkemesi Kararları,
- Yargıtay Kararları, (İçtihadı Birleştirme)
- Danıştay Kararları, (İçtihadı Birleştirme)
- Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Kararları,
- Uyuşmazlık Mahkemesi Kararları,
- Yüksek Seçim Kurulu kararları,
- Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kararları,
- Sayıştay Kararları, yer almaktadır.

İlân Bölümü

- Tebligat Kanununun 29. maddesine göre yayımlanır. Ceza Mahkemelerince verilen kararlar, Hukuk Mahkemelerince verilen kararlar, İdare ve Vergi Mahkemelerince verilen kararlar gibi mahkeme ilâmları,
- Genel ve katma bütçeli kamu kurum ve kuruluşlarının, belediyelerin, il özel idarelerinin artırma ve eksiltme ilânları,

Levent Şahverdi Arşivi

◆ İmar plânları, vakıf senetleri gibi özel kanunların da Resmî Gazete'de yayımı öngörülen ilânlar.

Resmî Gazete Fihristleri

Resmî Gazete'nin günlük olarak çıkan her sayısında yayımlanan mevzuat, gazetenin son sayfasında günlük "İçindekiler" bölümünde sayfa numarası yazılarak gösterilmektedir. Bununla, okuyucunun gazeteyi incelemeden önce içindekiler hakkında bilgi sahibi olması ve ilgisini çeken konuyu daha kolay bulabilmesi amaçlanmaktadır.

Ayrıca yılda bir kez çıkarılan Resmî Gazete Fihristlerinde, yıl içerisinde çıkarılan Resmî Gazete'de yayımlanan mevzuat; mükerrer sayılı Resmî Gazete'leri gösterir liste, Kanunlara ait Alfabetik fihrist, Kanunlar, TBMM Kararları, Kanun Hükmünde Kararnameler, Tüzükler, Bakanlar Kurulu Kararları gibi bölüm başlıkları içerisinde, sayı ve isimlerinin karşısında Resmî Gazete tarih ve sayısı ile düstur, tertip ve cilt numaraları yazılmak suretiyle gösterilmektedir.

Resmî Gazete'de aranılan mevzuatın, gazetenin çıkarıldığı tarih bilindiği takdirde, o yılın Resmî Gazete Fihristinden ve niteliği itibarıyla yer alabileceği bölüm içinden bulunması mümkündür.

Ayrıca gazetenin çıkarıldığı tarih bilinmediği takdirde, en son fihristten geriye doğru gidilmek ve niteliği itibarıyla yer alabileceği bölüm taranmak suretiyle de aranan mevzuat bulunabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

B. Düsturlar

Düstur kelimesinin aslı Farsçadır. Farsçada "el" manasına gelen "dest" ile yine Farsça bir yapım eki olan "ver" ekinden oluşmuştur. Buna göre "dest-ver" (destûr) şeklinde okunan kelime, Arapçalaşarak bu dilde "düstûr" şeklini almıştır. Türkçede ise her iki şekilde de, "destûr" ve "düstûr" şeklinde, kullanılır. "Destûr" olarak kullanıldığında "izin; müsaade; ruhsat" manalarını ifade eder. "Düstûr" olarak kullanıldığında ise "kanunların bir arada toplandığı kitap; umumî kaide; kanun; nizam; örnek, numune; üslûp" anlamlarına gelir. Temel kural ve yasaların toplandığı kitap anlamını ihtiva etmesi sebebiyle, "Başbakanlık tarafından yayımlanan kanunlar ile hukukî mevzuatı bir arada toplayan resmî yayın" anlamına da gelir.

Düsturlar ciltler hâlinde olup, her cilt bir yıl içinde çıkarılan kanun, tüzük, yönetmelik ve içtihadı birleştirme kararları gibi metinleri ihtiva eder. Düsturlar, kanun mecmuası olarak, ilk defa Cevdet Paşa tarafından "Düstur-ı Atik" adıyla yayımlanmıştır. 1863 (1280) yılında, o zamanın devlet matbaası olan Matbaa-i Âmire'de basturılarak, resmî dairelere dağıtılmış, bunun yanı sıra isteyenlere de satılmıştır. Cevdet Paşa bunu Tezakir'inde şöyle anlatır: *"Meclis-i Âli-i Tanzimatın mahsulü olan kavanin ve nizâmât ve evrak-ı saire hep âsâr-ı hâme-i fakîrdir. Nihayet kavânin ve nizâmâtı cem ile bir cilt olarak bir mecmua yapıp düstûr deyü tesmiye eyledim. İşte ibtidâ Düstûr namı ile çıkan mecmua budur."*[5]

İlk defa çıkarılan Düstur-ı Atik 582 sayfadan meydana gelmiştir. Daha sonraki dönemde 1872'de I. cilt, 1873'te II. cilt, 1876'da III. cilt ve 1879'da IV. cilt Düstur yayımlan-

[5] Cevdet Paşa, **Tezâkir**, (hzl. Cavid Baysun), Ankara 1986, Cilt 4 , s. 74.

Levent Şahverdi Arşivi

mıştır. 1879 yılından 5 Aralık 1884 tarihine kadar kabul edilen kanun, nizamname ve talimatnameler dört zeyl hâlinde yayımlanmıştır[6].

Düstur, 1322 sayılı kanun gereğince Başbakanlık Neşriyat ve Müdevvenat Müdürlüğünün her yıl çıkardığı kanunlar dergisi olup şu konuları ihtiva eder:

- Kanun ve tüzükler,
- Devletin taraf olduğu sözleşme ve anlaşmalar,
- Tekel hakkı sağlayan sözleşmeler,
- İmtiyazlar,
- TBMM'nin kanunların yorumu ile ilgili kararları,
- Kamu hizmetinin görülmesi için yapılan ve Bakanlar Kurulunca onaylanan sözleşmeler,
- Tüzüklerin yorumuna ait Danıştay kararları,
- İçtihadı birleştirme kararları.

Düsturlar beş tertipten oluşmaktadır:

Birinci Tertip Düstur: 1884 (16 Safer 1302) tarihinden Meşrutiyetin ilânı olan 1908 (10 Temmuz 1324) tarihine kadar geçen müddet içinde çıkarılan kanun ve nizamnameler "I. Tertip Düstûr" adı verilen düsturlarda yer almıştır. Bu düsturların tamamlanması ancak Cumhuriyet döneminde mümkün olmuştur.

Ocak 1883 (1 Kanun-ı Sâni 1299) tarihinden 1888 (26 Mart 1304) tarihine kadar olanlar 1937 yılında Başvekâlet Matbaasında basılan 5. ciltte; 1887 (13 Temmuz 1303) den

[6] M. Akif Aydın, "Düstur", **İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Cilt 10, s. 48.

Levent Şahverdi Arşivi

1894 (27 Şubat 1310) tarihine kadar olan kanunlar 1939 yılında aynı matbaada basılan 6. ciltte; 1895 (29 Mart 1311) ten 1903 (19 Şubat 1319) tarihine kadar olanlar 1941 yılına kadar basılan 7. ciltte; 1904 (28 Mart 1320) ten 1908 (1 Temmuz 1324) tarihine kadar olanlar ise 1943 yılında basılan 8. ciltte yer almaktadır. Birinci Tertip Düsturlar toplam sekiz ciltten oluşmaktadır.

İkinci Tertip Düstur: 1908-1920 yılları arasındaki devreyi ihtiva eder ve 12 ciltten oluşur. Daha önceki Düstur Encümeninin âtıl kalması nedeniyle 1911 yılında Adliye Nezareti bünyesinde bulunan "İhsaiyat ve Müdevvenat-ı Kanuniyye Kalemi" bünyesinde ayrı bir "Düstur" kısmı kurulmuştur. Bu büro 1908 yılından itibaren yürürlüğe konulan kanun ve nizamların neşriyatına "Düstur, Tertib-i Sâni" adı ile başlamıştır.

1908-1909 yılları 1. ciltte, 1913 yılında;

1909-1910 yılları 2. ciltte, 1914 yılında;

1911-1912 yılları 4. ciltte, 1915 yılında Donanma-yı Osmanî Muavenat-ı Milliye Cemiyeti tarafından hükûmetin nezareti altında basturılmıştır.

1912-1913 yıllarını ihtiva eden mevzuat 5. cilt olarak 1916 senesinde Adliye Nezareti İhsaiyat ve Müdevvenat-ı Kanuniye Müdüriyeti tarafından basturılmıştır.

1913-1914-1915 yıllarını ihtiva eden mevzuat ise Tertib-i Sâni (İkinci Tertip) Düstur'un 6. ve 7. ciltlerinde yer almıştır. Osmanlı Meclis-i Mebusanının 1916 ile 1922 tarihine kadar kabul etmiş olduğu kanunlar ise 2. Tertip Düstur'un 8,9,10,11 ve 12. ciltlerinde yer almış, ancak bunların 1927 ve 1928 yıllarında Cumhuriyet devrinde basılması mümkün olmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Üçüncü Tertip Düstur: 23 Nisan 1920-1927 ile 27 Mayıs 1960 arasındaki devreyi kapsayan 41 ciltten oluşur.

3. Tertip Düstur, Türkiye Büyük Millet Meclisinin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihinden itibaren kabul edilmiş olan ve "1" numaradan başlayan kanunlar ile, nizamname ve talimatnamelerden meydana gelir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin içtima senesine göre Başbakanlık tarafından her sene yayımlanmıştır.

Dördüncü Tertip Düstur: 27 Mayıs 1960-26 Ekim 1961 arasındaki devreyi kapsar. Millî Birlik Komitesi ve Kurucu Meclis Dönemi kanunlarını ihtiva eder. İki ciltten meydana gelen Dördüncü Tertip Düstur 1961 yılında basılmıştır.

Beşinci Tertip Düstur: 1961 yılının 1 Kasım tarihinden itibaren başlayan dönemi kapsar. Beşinci Tertip Düstur, 6 Temmuz 1961 tarihinden itibaren yayımlanmaya başlamış ve 12 Eylül 1980 tarihinde sona ermiştir. Beşinci Tertip Düstur, toplam 48 ciltten meydana gelmiştir.

Düstur, Resmî Gazete'de yayımlanan mevzuatın aynısıdır. Düstur'un kapsadığı dönemler, "Tertip" sözcüğü ile belirtilmiştir. Düstur ciltleri her dönem için 1'den başlayarak numara alırlar. Kullanım sıklığı az olmakla birlikte modern dönem tarihçilerinin kullanması gereken kaynaklar arasındadır.

a) Sicilli Kavanin[7]

Eski Bab-ı Âli Düstur Encümeni Reisi ve Müdevvenatı Kanuniye Müdürü Sarkis Karakoç tarafından kaleme alın-

[7] Sicilli Kavaninler "resmî yayın" niteliğe haiz eserler değillerdir. Ancak bu konuyu Resmî Yayınlar bölümü içerisinde değerlendirmemizin sebebi kaynakların tasnifindeki ahengi bozmama niyetimizden kaynaklanmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

mış büyük bir eserdir. 1926 yılından itibaren basılmaya başlanan eserde Osmanlı ve yeni Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Meclis kararları; kanunlar, talimatlar, nizamlar, tefsirler, kararnameler konu edilmiştir. Düstur'da yayımlanan mevzuat bu eserde de yayımlanmaktadır. İhtiva ettiği dönem 1815 yılına kadar uzanmaktadır. Cilt sayısı, yayımlandığı günden itibaren birbiri ardına devam etmiştir.

"Türkiye Cumhuriyeti Sicilli Kavani"nin 1. cildi 24 Nisan 1920 tarihi ile 31 Ekim 1925 tarihleri arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen kanunları, muahede ve mukaveleleri ihtiva eder. Birinci ciltten sonra her yıla ait kanunları ihtiva eden 2. , 3. , 4. , 5. ve 6. ciltler çıkarılmıştır. Beşinci ciltten itibaren Lâtin harfleriyle basılmıştır. 11. , 12. ve 13. ciltlerde Osmanlı mevzuatı yer almış, 14. ve 15. ciltlerden itibaren eski mevzuata devam edilmiştir. 16. cilt Meşrutiyet devrine aittir. Eserin ilk basımı 1926 yılında yapılmıştır. Eser, 365 ciltten oluşmaktadır ve eserin tamamını Cihan Kitaphanesi basmıştır. Resmî Gazete'nin ihtiyaca büyük ölçüde cevap vermesi nedeniyle kullanım sıklığı az olan bir kaynaktır.

Sicilli Kavaninlerin her cildinde mutlaka "hecai fihrist" kısmı ve "tashih" kısmı mevcuttur. Ayrıca 10. ciltten itibaren eserin en başına cilde ait tarihi "fihrist" kısmı da konulmuştur. Fihristler oldukça düzenlidir. Serkis'in bu eseri böyle bir konuda yapılmış ilk ciddî çalışmadır.

Sicilli Kavanin ciltlerinin ihtiva ettiği bilgiler ise şu şekilde özetlenebilir:

1. Cilt: (24 Nisan 1920 (1336) -13 Teşrin-i Evvel 1925 (1341) 1926 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1000 sayfadır. Eserin I. cildi, Osman-

Levent Şahverdi Arşivi

lıca yazılmıştır. Karakoç Serkis eserin Mukaddimesinde, Sicilli Kavanin'i başlıca üç kısma ayıracağını ifade ederek bu bölümler "Kısm-ı Evvel", "Kısm-ı Sâni", "Kısm-ı Salis" şeklinde isimlendirilmiştir. Eserde toplam "666" kanun maddesi vardır. Eserin ilk tanıtım sayfasında aynen şöyle yazar: *"TBMM kanunlarının yekdigerle mülga Osmanlı İmparatorluğu kanunlarından mer'iyü'l- âhkâm bulunanlar ile olan alâka ve revabıtına dair ehem ve elzem notlarla mücehhezdir."*

Eserin sonunda fihrist hecai kısmı vardır. Fihrist alfabetik olarak düzenlenmiştir.

2. Cilt: (21 Teşrin-i Sâni 1925 (1341) -10 Haziran 1926) 1926 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 896 sayfadır. Eserin Kısm-ı Evvel başlığı altındaki "Kavanin", "Mucahedat", "Mukavelat" bölümleri Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. I. ciltten sonra kanun sayıları aynen devam etmiştir. 667-738 numaralar arasındaki kanunları ihtiva etmektedir. Eserin sonunda "fihrist hecai" kısmı vardır. Bu kısımdan sonra birinci ciltten farklı olarak I. cilde ait baskı hatalarının düzeltildiği "hataiyat" adıyla ayrı bir kısım mevcuttur.

3. Cilt: (13 Mayıs 1926-18 Haziran 1927) 1927 yılında İstanbul Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 922 sayfadır. Kısm-ı Evvel başlığı altında Kavanin, Mücahedat, Mukavelât bölümleri Osmanlıca olarak yazılmıştır. 739-1086 sayılı kanunları ihtiva etmektedir. Eserin sonunda Cihan Kütüphanesinin tabettiği kanun şerhleri vardır. Bunun dışında son kısımda önce "fihrist hecai" arkasından da II. cilde ait hataların düzeltildiği kısım mevcuttur.

4. Cilt: (18 Haziran 1927- 28 Mayıs 1928) 1928 yılında İstanbul Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup

Levent Şahverdi Arşivi

635 sayfadır. Kısm-ı evvel başlığı altında Kavanin, Mücahedat, Mukavelât bölümleri Osmanlıca olarak yazılmıştır. Eser, 1087-1351 sayılar arasındaki kanunları ihtiva eder. Bu cildin sayfa sayısı toplam 635 olmasına rağmen 454'üncü sayfadan itibaren fihrist hecai yer almıştır. Eserin en sonunda III. cilde ait hataiyat kısmı mevcuttur.

5. Cilt: (1 Teşrin-i Sâni 1928- 3 Haziran 1929) 1930 yılında İstanbul Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 896 sayfadır. Bu cilt, dil bakımından ilk dört ciltten ayrılmaktadır. Zira ilk dört cilt Osmanlıca yazılmıştır. Ancak V. ciltten itibaren Sicilli Kavanini Lâtin harfleriyle neşredilmiştir. Eserde yine Kısm-ı Evvel başlığı altında Kavanin, Mücahedat, Mukavelât kısımları mevcuttur. 1353-1529 sayılar arasındaki kanunları ihtiva eder. Eserde ilk olarak yer alan 1353 sayılı Kanun; yeni Türk harflerinin kabulü ile ilgili kanundur. Eser bu kanunla basturılmış ve bu kanunla birlikte ilk kez Türkçe olarak 1 Teşrin-i Sâni 1928 tarihinde yayımlanmıştır. Bu ciltte "Osmanlı Duyunı Umumiyesi Takasit-i Seneviye Cetveli" mevcuttur. Eserin belirgin özellikleri bu ciltte de devam etmiştir. Sonunda alfabetik olarak fihrist hecai kısmı yer almıştır. Ayrıca Cihan Kitaphanesinin neşrettiği kavanin şerhleri cildin en sonunda verilmiştir.

6. Cilt: (14 Teşrin-i Sâni 1929-17 Haziran 1930) 1931 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 766 sayfadır. 1533 sayılı kanun ile 1725 sayılı kanunları ihtiva eder.

7. Cilt: (22 Eylül 1930-30 Teşrin-i Evvel 1931) 1932 yılında İstanbul Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 666 sayfadır. 1726-1888 sayılar arasındaki kanunları

Levent Şahverdi Arşivi

ihtiva eder. Eser, 11 Haziran 1930 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanununa Müzeyyel 1726 Sayılı Kanunla başlar. Balkan konferansı hatırası olarak çıkarılacak posta pulları hakkında 25 Temmuz 1931 tarih ve 1888 sayılı Kanunla sonra erer. Eserde "Kısm-ı Evvel" başlığı altında Kavanin, Muahedat, Mukavelât alt başlıklarına yer verilmiştir. "Kısm-ı Sâni" başlığı altında ise 8 Eylül 1920 (1336) -27 Mart 1931 tarihleri arasında çıkarılan 171 kanun maddesinin tefsirleri (TBMM tefsirleri) mevcuttur. "Kısm-ı Sâlis" başlığı altında ise 29 Eylül 1923 (1339) -12 Şubat 1931 tarihleri arasında çıkarılmış olan toplam 44 kanun maddesi hakkındaki hüküm değişikliğine ait yeni kararlar (TBMM Kararları) yer almıştır. Eserde ayrıca "İfade-i Mahsusa", "Tashihat" (1,2,4,5,6 ve 7. ciltler için) ve "Fihrist Hecai" kısımlarına yer verilmiştir.

8. Cilt: (30 Teşrin-i Sâni 1931- 9 Temmuz 1932) 1933 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 845 sayfadır. Eserin birinci kısmında 1890- 2070 sayılar arasındaki kanunlara yer verilmiştir. İkinci kısımda ise 3 Kânun-ı Evvel 1931- 30 Haziran 1932 tarihleri arasında görüşülen 8 adet tefsire yer verilmiştir. Üçüncü kısımda 19 Mart 1932-9 Temmuz 1932 tarihleri arasında yer alan 674, 696, 700, 709, 716, 717, 721, 726 sayılı kararlar mevcuttur. 726 sayılı karar Türkiye'nin Milletler Cemiyetine İltihakı hakkındadır. Ayrıca yine bu ciltte de Fihrist Hecai ve 1. , 4. , 5. , 6. , 7. ve 8. ciltlerin "Tashihat" kısmı mevcuttur.

9. Cilt: (1932-1933) 1933 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 668 sayfadır. 26 Teşrin-i Sâni 1932-12 Haziran 1933 tarihleri arasında çıkarılmış

Levent Şahverdi Arşivi

olan 2071-2316 sayılar arasındaki kanunları ihtiva eder. Ayrıca diğer ciltlerde olduğu gibi bu ciltte de "Kararlar", "Tefsirler", "Fihrist hecai" ve "Tashihat" kısımları yer almıştır.

10. Cilt: (1933-1934) 1934 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 749 sayfadır. Onuncu cilde ait kanunlarla ilgili "Tarihi Fihrist" kısmı ilk kez Sicilli Kavanin'de yer almıştır. Eserin kapak kısmından önce yer alan bu yeni kısım daha sonra basılan ciltlerin bütününde görülecektir. Tarihî fihrist kısmı adından da anlaşılacağı üzere 1933-1934 tarihleri arasında çıkan kanunları tarihî sıraya göre düzenlemektedir. Eser, 2319-2561 sayılar arasındaki kanunları ihtiva etmektedir. Lâyiha bölümünde ise Cemiyeti Akvam Misakı ve Lozan Antlaşması mevcuttur. Ayrıca Mektuplar kısmında üç tane harita yer almıştır. Oldukça orijinal olan haritalardan ilki Trakya'nın askerden arındırılmış bölgesi, ikinci harita Adalar, üçüncü harita Gelibolu ile ilgilidir. Eserin ikinci kısmında 26 Teşrin-i Evvel 1933-23 Haziran 1934 tarihlerini ihtiva eden 192, 193, 194, 195, 196, 197,198, 199, 200, 201, 202 sayılı 11 adet TBMM Tefsirleri mevcuttur. Üçüncü kısımda 21 Kânun-ı Evvel 1933- 9 Temmuz 1934 tarihli TBMM Kararları yer almaktadır. Ayrıca 6. , 9. ve 10. ciltlere ait "Tahsisat", "İhtar" ve 10. cilte ait "Fihrist Hecai" başlıkları da mevcuttur.

11. Cilt: 23 Teşrin-i Evvel 1272 (1856) -8 Mart 1336 (1907) 1935 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 650 sayfadır. Eserde XI. Cilde ait Tarihî Fihrist ile birlikte Kanunlar, Nizamlar ve Talimatlar kısımları mevcuttur. Bu cilt tamamıyla Osmanlı Hukuk mevzuatına ayrılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

12. Cilt: (22 Temmuz 1336 -26 Kânun-ı Evvel 1928) 1935 yılında İstanbulda Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 930 sayfadır. Bu ciltte 212 adet Kararname yer alır. XII. cilde ait Tarihî Fihrist, Nizamlar, Talimatnameler, Kararnameler ve yine bu cilde ait hecai fihrist kısımları mevcuttur.

13. Cilt: (23 Kânun-ı Sâni 1929-3 Temmuz 1934) 1936 yılında İstanbulda Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1104 sayfadır. Bu ciltte 398 adet kararname mevcuttur.

14. Cilt: (1934) 1935 yılında İstanbulda Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 9 Temmuz 1934-27 Kânun-ı Evvel 1934 yılları arası kanunları kapsar. Diğer ciltlerde yer alan bölümler hemen hemen aynı şekilde bu ciltte de görülmektedir.

15. Cilt: 1936 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 856 sayfadır. 12 Teşrin-i Sâni 1934-25 Kânun-ı Evvel 1935 tarihleri arasında çıkarılan 2586-2885 sayılar arasındaki kanunları ihtiva eder. 11 Nisan 1935-1 Teşrin-i Sâni 1935 tarihli 212-217 sayılı tefsirler ve 2 Mayıs 1935-23 Kanun-ı Evvel 1935 tarihleri arasında çıkarılan TBMM kararlarını ihtiva eder.

16. Cilt: 1936 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 910 sayfadır. Bu ciltte; 10 Temmuz 1908 (1324) -15 Mart 1920 (1336) yılları arasındaki kanun, nizam ve talimatnameler kendi içinde gruplara ayrılmadan tarih sırasına göre karışık olarak yer alıp, 31 Temmuz 1324 tarihli kanunla başlayıp 17 Kânun-ı Sâni 1337 tarihli kanunla biter. On üç fasıldan meydana gelen bu ciltte yer alan mevzuat Meşrutiyet devrine ait olup Osmanlı

Levent Şahverdi Arşivi

saltanatıyla Anadolu'daki Millî Mücadele hareketi arasındaki ilişkileri konu eden metinlerden oluşmuştur. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise hecaî fihrist verilmiştir.

17. Cilt: 1937 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1054 sayfadır. Daha önceki ciltlerden farklı olarak; Kanunlar (2887 sayılı 8 Kânun-ı Sâni 1936 tarihli kanun ile başlayıp 3082 sayılı 28 Kânun-ı Evvel 1937 tarihli kanun ile sona erer) Tefsirler, BMM kararları (10 Kânun- Sâni 1936 tarihli kararla başlayıp 30 Kânun-ı Evvel 1937 tarihli karar ile sona erer), Nizam, Talimat ve Kararnameler, Tevhid-i İçtihat Kararları ve Şura-yı Devlet başlıkları altında ayrı ayrı sınıflandırmaya tâbi tutulmuştur. Bunların yanı sıra 3., 7., 10., 11., 12., 14., 15. ve 16. ciltlerle ilgili tashihler de yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise hecaî fihrist verilmiştir.

18. Cilt: 1938 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1058 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (3087 sayılı 6 Kanûn-ı Sâni 1937 tarihli kanun ile başlayıp 3296 sayılı 29 Kânun-ı evvel 1937 tarihli kanun ile sona erer), Tefsirler, BMM kararları (966 sayılı 4 Kanûn-ı Sâni 1937 tarihli karar ile başlayıp 1023 sayılı 29 Kanun-ı Evvel 1937 tarihli karar ile sona erer.), Nizam Talimatname ve Kararnameler, Tevhid-i İçtihat ve Şura-yı Devlet Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise hecaî fihrist verilmiştir.

19. Cilt: 1939 yılında Cihan Kitaphanesi tarafından İstanbul'da yayımlanmış olup 1082 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (3087 sayılı 6 Kânun-ı Sâni 1937 tarihli kanun ile başlayıp 3296 sayılı 29 Kânun-ı Evvel 1938 tarihli kanun ile sona erer.) Tefsir, BMM Kararları (966 sayılı 4 Kanûn-ı

Levent Şahverdi Arşivi

Sâni 1937 tarihli karar ile başlayıp 1023 sayılı 29 Kanun-ı Evvel 1938 tarihli karar ile sona erer.) Nizam Talimatname ve Kararnameler, Tevhid-i İçtihat ve Şura-yı Devlet Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise hecaî fihrist verilmiştir.

20. Cilt: 1939 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1296 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (3549 sayılı 2 Kanûn-ı Sâni 1939 tarihli kanun ile başlayıp 3759 sayılı 27 Kânun-ı Evvel 1939 tarihli kanun ile sona erer.) Tefsir, BMM Kararları (1096 sayılı 2 Kanûn-ı Sâni 1939 tarihli karar ile başlayıp 1162 sayılı Karar ile sona erer.), Nizam Talimatname ve Kararnameler ve Şura-yı Devlet Kararları yer alır.

21. Cilt: 1940 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1153 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (3762 sayılı 3 Kanûn-ı Sâni 1940 tarihli kanun ile başlayıp 3966 sayılı 30 Kânun-ı Evvel 1940 tarihli kanun ile sona erer.) Tefsir, BMM Kararları (1165 sayılı 8 Kanûn-ı Sâni 1940 tarihli karar ile başlayıp 1201 sayılı 27 Kanun-ı Evvel 1940 tarihli karar ile sona erer.), Nizam Talimatname ve Kararnameler, Tevhid-i İçtihat ve Devlet Şurası Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise hecaî fihrist verilmiştir.

22. Cilt: 1941 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 795 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (3968 sayılı 3 Kanûn-ı Sâni 1941 tarihli kanun ile başlayıp 4162 sayılı 26 Kânun-ı Evvel 1941 tarihli kanun ile sona erer.), Tefsir, BMM Kararları (1223 sayılı 9 Nisan 1941 tarihli karar ile başlayıp 1255 sayılı 8 Ağustos 1941 tarihli karar ile sona erer.), Nizam Talimatname ve Kararnameler

Levent Şahverdi Arşivi

ve Tevhid-i İçtihat Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise hecaî fihrist verilmiştir.

23. Cilt: 1943 yılında Cihan Kitaphanesi tarafından İstanbul'da yayımlanmış olup 655 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (4166 sayılı 14 Kanûn-ı Sâni 1942 tarihli kanun ile başlayıp 4347 sayılı 30 Kanun-ı Evvel 1942 tarihli kanun ile sona erer.), Tefsir, BMM Kararları (1270 sayılı 19 Kânun-ı Sâni tarihli karar ile başlayıp 1319 sayılı 14 Kânun-ı Evvel 1942 tarihli kanun ile sona erer.), Nizam Talimatname ve Kararname bölümleri yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise hecaî fihrist verilmiştir.

24. Cilt: 1944 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 778 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (4348 sayılı 4 Kanûn-ı Sâni 1943 tarihli kanun ile başlayıp 4504 sayılı 27 Kânun-ı Evvel 1943 tarihli kanun ile sona erer.), Tefsir, BMM Kararları (1326 sayılı 14 Kanûn-ı Sâni 1943 tarihli karar ile başlayıp 1354 sayılı 6 Eylül 1943 tarihli karar ile sona erer.), Nizam Talimatname ve Kararnameler ile Tevhid-i İçtihat Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise hecaî fihrist verilmiştir.

25. Cilt: 1945 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 911 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (4505 sayılı 27 Aralık 1943 tarihli kanunla başlayıp 1690 sayılı 25 Aralık 1944 tarihli kanun ile sona erer.), Tefsir, BMM Kararları (1367 sayılı 26 Ocak 1944 tarihli karar ile başlayıp 1442 sayılı 22 Aralık 1944 tarihli karar ile sona erer.), Kararnameler ve Tevhid-i İçtihat kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise hecaî fihrist verilmiştir.

26. Cilt: 1946 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1108 sayfadır. Bu ciltte; Ka-

Levent Şahverdi Arşivi

nunlar (4691 sayılı 29 Aralık 1944 tarihli kanun ile başlayıp 4817 sayılı 27 Aralık 1945 tarihli kanun ile sona erer.), Yorum, BMM Kararları (1445 sayılı 3 Ocak 1945 tarihli karar ile başlayıp 1481 sayılı 20 Aralık 1946 tarihli karar ile sona erer.), Tüzükler, Bakanlar Kurulu Kararları (3/1988 sayılı 1 Ocak 1945 tarihli karar ile başlayıp 3/3474 sayılı 24 Aralık 1944 tarihli karar ile sona erer.), Koordinasyon Heyeti Kararları, Yönetmelikler ve Tevhid-i İçtihat kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

27. Cilt: 1946 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1031 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (4818 sayılı 28 Aralık 1945 tarihli kanun ile başlayıp 4997 sayılı 30 Aralık 1946 tarihli kanun ile sona erer), Yorum, TBMM Kararları (1482 sayılı 9 Ocak 1946 tarihli karar ile başlayıp 1513 sayılı 19 Aralık 1946 tarihli karar ile sona erer.), Tüzükler, Koordinasyon Heyeti Kararları, Yönetmelik, Tevhid-i İçtihat, Uyuşmazlık Mahkemesi Kararları, İş Uyuşmazlıkları Yüksek Hakim Kurulu Kararları, Tamim, Tebliğ, İzahname kısımları mevcuttur. Bununla beraber cildin sonunda hususî kurulların mukavelename, tüzük, statü vesairesinin (1 Ocak-31 Aralık 1946) metninin hangi Resmî Gazete'de ilân edildiğini gösteren bir de cetvel bulunur. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

28. Cilt: 1947 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 909 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (4998 sayılı 13 Ocak 1947 tarihli kanun ile başlayıp 1572 sayılı 28 Aralık 1947 tarihli kanun ile sona erer), Tüzük, TBMM Kararları (1514 sayılı 8 Ocak 1947 tarihli karar ile

Levent Şahverdi Arşivi

başlayıp 1572 sayılı 22 Haziran 1947 tarihli karar ile sona erer), Bakanlar Kurulu Kararları, Koordinasyon Heyeti Kararları, Yönetmelikler, Tevhid-i İçtihat, Uyuşmazlık Mahkemesi Kararları, Tamim, Tebliğ, Devlet Ekonomi Kurumları Bilânçosu (1947 yılına ait) bulunur. Bununla beraber cildin sonunda hususî kurulların mukavelename, tüzük, statü vesairenin (10 Ocak-5 Aralık 1947) metninin hangi Resmî Gazete'de ilân edildiğini gösteren bir de cetvel bulunur. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

29. Cilt: 1949 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 985 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (5155 sayılı 31 Aralık 1947 tarihli kanun ile başlayıp 5300 sayılı 29 Aralık 1948 tarihli kanun ile sona erer), TBMM Kararları (1573 sayılı 12 Ocak 1948 tarihli karar ile başlayıp 1631 sayılı 27 Aralık 1938 tarihli karar ile sona erer), Tüzükler, Bakanlar Kurulu Kararları, Koordinasyon Heyeti Kararları, Yönetmelikler, Tevhid-i İçtihat, Uyuşmazlık Mahkemesi Kararları, İş Uyuşmazlıkları Yüksek Hakim Kurulu Kararları, Danıştay İçtihat Birleştirilmesi Kararları, Tamim ve Tebliğ bulunur. Bununla beraber cildin sonunda hususî kurulların mukavelename, tüzük, statü vesairenin (5 Şubat 1948-14 Ocak 1949) metninin hangi Resmî Gazete'de ilân edildiğini gösteren bir de cetvel bulunur. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

30. Cilt: 1950 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1040 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (5301 sayılı 3 Ocak 1949 tarihli kanun ile başlayıp 5501 sayılı 30 Aralık 1949 tarihli kanun ile sona erer), Yo-

Levent Şahverdi Arşivi

rum, TBMM Kararları (1632 sayılı 5 ocak 1949 tarihli karar ile başlayıp 1679 sayılı 27 Aralık 1949 tarihli karar ile sona erer), Tüzük, Bakanlar Kurulu Kararları, Koordinasyon Heyeti Kararları, Yönetmelikler, Yargıtay Tevhid-i İçtihat Kararları, Danıştay İçtihadın Birleştirilmesi Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

31. Cilt: 1950 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1144 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (5502 sayılı 4 Ocak 1950 tarihli kanun ile başlayıp 5692 sayılı 25 Aralık 1950 tarihli kanun ile sona erer), Yorum, TBMM Kararları (1689 sayılı 30 Aralık 1949 tarihli karar ile başlayıp 1705 sayılı 11 Aralık 1950 tarihli karar ile sona erer), Tüzük, Bakanlar Kurulu Kararları, Koordinasyon Heyeti Kararları, Yönetmelikler yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

32. Cilt: 1951 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 951 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (5693 sayılı 3 Ocak 1951 tarihli kanun ile başlayıp 5855 sayılı 26 Aralık 1951 tarihli kanun ile sona erer), Yorum, TBMM Kararları (1706 sayılı 5 Ocak 1951 tarihli karar ile başlayıp 1748 sayılı 21 Aralık 1951 tarihli karar ile sona erer), Tüzük, Bakanlar Kurulu Kararları, Koordinasyon Kurulu Kararları, Yönetmelikler, Yargıtay Tevhid-i İçtihat Kararları, Danıştay İçtihatı Birleştirme Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

33. Cilt: 1952 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 909 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (5856 sayılı 9 Ocak 1952 tarihli kanun ile başlayıp 5997

Levent Şahverdi Arşivi

sayılı 24 Haziran 1952 tarihli kanun ile sona erer), TBMM Kararları (1749 sayılı 9 Ocak 1952 tarihli karar ile başlayıp 1823 sayılı 19 Aralık 1952 tarihli karar ile sona erer), Bakanlar Kurulu Kararları, Koordinasyon Kurulu Kararları, Yönetmelikler, Yargıtay Tevhid-i İçtihat Kararları, Danıştay İçtima Birleştirme Kararları, Tamim, Tebliğ bölümleri yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

34. Cilt: 1953 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1339 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (5998 sayılı 5 Ocak 1953 tarihli kanundan başlayıp 6212 sayılı 28 Aralık 1953 tarihli kanun ile sona erer), Tefsir, TBMM Kararları (1824 sayılı 26 Ocak 1953 tarihli karar ile başlayıp 1833 sayılı 1 Kasım 1953 tarihli karar ile sona erer), Nizamnameler, Kararnameler, Koordinasyon Kurulu Kararları, Talimatnameler, Temyiz Mahkemelerinin Tevhid-i İçtihat Kararları, Devlet Şurası Tevhid-i İçtihat Kararları ve Tebliğler yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

35. Cilt: 1954 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1214 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (6213 sayılı 4 Ocak 1954 tarihli kanundan başlayıp 6447 sayılı 27 Aralık 1954 tarihli kanun ile sona erer), Tefsir, TBMM Kararları (1834 sayılı 8 Şubat 1954 tarihli karar ile başlayıp 1871 sayılı 22 Aralık 1954 tarihli karar ile sona erer), Nizamname, Kararname, Koordinasyon Kurulu Kararları, Talimatname, Temyiz Mahkemeleri Tevhid-i İçtihat Kararları, Devlet Şurası Kararları ve Tebliğ bölümleri yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

36. Cilt: 1955 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1278 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (6448 sayılı 7 Ocak 1955 tarihli kanundan başlayıp 6633 sayılı 26 Aralık 1955 tarihli kanun ile sona erer), TBMM Kararları (1872 sayılı 5 Ocak 1955 tarihli karar ile başlayıp 1950 sayılı 19 Aralık 1955 tarihli karar ile sona erer), Nizamname, Kararname, Koordinasyon Kurulu Kararları, Talimat kısımları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

37. Cilt: 1956 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1200 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (6832 sayılı 26 Aralık 1955 tarihli kanundan başlayıp 6879 sayılı 28 Aralık 1956 tarihli kanun ile sona erer), TBMM Kararları (1951 sayılı 11 Ocak 1956 tarihli karar ile başlayıp 2035 sayılı 14 Aralık 1956 tarihli karar ile sona erer), Nizamname, Kararname, Koordinasyon Kurulu Kararları, Talimat kısımları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

38. Cilt: 1958 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1004 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (6880 sayılı 11 Ocak 1957 tarihli kanun ile başlayıp, 7058 sayılı 23 Aralık 1957 sayılı kanun ile sona erer), Tefsir, TBMM Kararları (2036 sayılı 9 Ocak 1957 tarihli karar ile başlayıp 2088 sayılı 13 Aralık 1957 tarihli karar ile sona erer), Nizamname, Kararname, Koordinasyon Kurulu Kararları, Talimat, Temyiz Mahkemeleri İçtihat Kararları, Devlet Şurası Tevhidi İçtihat Kararları, Tebliğ bölümleri yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

39. Cilt: 1959 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 926 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (7053 sayılı 6 Ocak 1958 sayılı kanun ile başlayıp 7179 sayılı 24 Aralık 1958 tarihli kanun ile sona erer), Tefsir, TBMM Kararları (2098 sayılı 8 Ocak 1958 tarihli karar ile başlayıp 2109 sayılı 25 Haziran 1958 tarihli karar ile sona erer), Nizamname, Kararname, Talimatname, Temyiz Mahkemeleri İçtihat Kararları, Koordinasyon Kurulu Kararları, Devlet Şurası Kararları, Tebliğ bölümleri yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

40. Cilt: 1959 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafında yayımlanmış olup 988 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (7180 sayılı 5 Ocak 1959 tarihli kanunla başlayıp 7401 sayılı 23 Aralık 1959 tarihli kanunla sona erer), TBMM Kararları (2110 sayılı 7 Ocak 1959 sayılı karar ile başlayıp 2232 sayılı 23 Aralık 1959 sayılı karar ile sona erer), Nizamname, Kararname, Koordinasyon Kurulu Kararları, Talimat, Temyiz Mahkemeleri İçtihat Kararları, Devlet Şurası Kararları, Devlet Şurası Tevhid-i İçtihat Kararları, Tebliğ ve İlân bölümleri yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

41. Cilt: 1962 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1150 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (7402 sayılı 4 Ocak 1960 tarihli kanun ile başlayıp 7480 sayılı 9 Mayıs 1960 tarihli kanun ile sona erer), TBMM Kararları (2203 sayılı 4 Ocak 1960 tarihli karar ile başlayıp 2249 sayılı 23 Mayıs 1960 tarihli karar ile sona erer), Nizamname, Kararname, Koordinasyon Kurulu Kararları, Talimat, Temyiz Mahkemeleri Tevhid-i İçtihat Ka-

Levent Şahverdi Arşivi

rarları, Tamim, Millî Birlik Komitesi Geçici Kanunları (1 sayılı 12 Haziran 1960 tarihli kanunla başlayıp 165 sayılı 15 Aralık 1960 tarihli kanun ile sona erer), Millî Birlik Komitesi Kararları (1 sayılı 30 Haziran 1960 tarihli karar ile başlayıp 34 sayılı 22 Aralık 1960 tarihli karar ile sona erer), Tüzükler, Kararname, Yönetmelik, Yargıtay Tevhid-i İçtihat Kararları, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararları, Tamim, Tebliğ, İzahname, Millî İnkılâp Hareketiyle İlgili Yayınlar (1 sayılı 30 Haziran 1960 tarihli 27 Mayıs 1960'ta Kurmay Albay Alparslan Türkeş tarafından Ankara Radyosundan saat 05. 15'te okunan yayın ile başlar, 74 sayılı 17 Aralık 1960 tarihli yayın ile sona erer.) Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

42. Cilt: 1962 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1114 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (189 sayılı 28 Aralık 1960 tarihli kanun ile başlayıp 375 sayılı 7 Eylül 1961 tarihli kanun ile sona erer), Tefsir, TBMM Kararları (84 sayılı 26 Ekim 1961 tarihli karar ile başlayıp 1 Sayılı 2 Aralık 1961 tarihli kanun ile sona erer), Millî Birlik Komitesi Kararları (35 sayılı 2 Ocak 1961 tarihli karar ile başlayıp 81 sayılı 24 Ekim 1961 tarihli karar ile sona erer), Kurucu Meclis Kararları (41 sayılı 20 Şubat 1941 tarihli karar ile başlayıp 74 sayılı 7 Eylül 1961 tarihli karar ile sona erer), Tüzükler, Kararname, Yönetmelik, Danıştay İçtihatı Birleştirme Kararları, Tamim ve Tebliğ kısımları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

43. Cilt: 1963 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1141 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (1 sayılı 22 Ocak 1962 tarihli kanunla başlayıp 139

Levent Şahverdi Arşivi

sayılı 17 Aralık 1962 tarihli kanunla sona erer), TBMM Kararları (2 sayılı 6 Mart 1962 tarihli karar ile başlayıp 58 sayılı 5 aralık 1962 tarihli karar ile sona erer), Millet Meclisi Kararları, İlk Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1 sayılı 3 Aralık 1962 tarihli), Tüzükler, Kararname, Yönetmelik, Yargıtay İçtihatı Birleştirme Kararları, Danıştay İçtihatı Birleştirme Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

44. Cilt: 1964 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1094 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar (140 sayılı 26 Aralık 1962 tarihli kanun ile başlayıp 357 sayılı kanun ile biter), TBMM Kararları (59 sayılı 8 Şubat 1963 tarihli karar ile başlayıp 86 sayılı 19 Aralık 1963 tarihli karar ile sona erer), Cumhuriyet Senatosu Kararlar (12 sayılı 19 Mart 1963 tarihli karar ile başlayıp 18 sayılı 11 Haziran 1963 tarihli karar ile sona erer), Millet Meclisi Kararları, Tüzük, Kararname, Yönetmelik bölümleri bulunur. Cildin girişinde tarihî sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihristi verilmiştir.

45. Cilt: 1964 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1052 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar 358 sayılı 24 Aralık 1963 tarihli kanun ile başlayıp 521 sayılı ve 24 Aralık 1964 tarihli kanun ile sona erer. TBMM Kararları (87 sayılı 15 Ocak 1964 tarihli karar ile başlayıp 99 sayılı 16 Aralık 1964 tarihli kanun ile sona erer), Cumhuriyet Senatosu Kararları (21 sayılı 18 Şubat 1964 tarihli karar ile başlayıp 24 sayılı 17 Temmuz tarihli karar ile sona erer), Millet Meclisi Kararları, Tüzükler, Kararnameler, Yönetmelikler, Yargıtay İçtihatı Birleştirme Kararları, Danıştay İçtihatı Birleştirme Kararları yer alır.

Levent Şahverdi Arşivi

Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

46. Cilt: 1966 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1034 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar 522 sayılı 29 Aralık 1964 tarihli kanun ile başlayıp 102 sayılı 27 Aralık 1965 tarihli kanun ile sona erer. TBMM Kararları (100 sayılı 17 Şubat 1965 tarihli karar ile başlayıp 102 sayılı 17 Haziran 1965 tarihli karar ile sona erer), Cumhuriyet Senatosu Kararları (26 sayılı 8 Nisan 1965 tarihli karar ile başlayıp 28 sayılı 16 Temmuz 1965 tarihli karar ile sona erer), Millet Meclisi Kararları, Tüzükler, Kararname, Yönetmelik, Yargıtay İçtihatı Birleştirme Kararları, Danıştay İçtihatı Birleştirme Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

47. Cilt: 1967 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 830 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar 707 sayılı 6 Ocak 1966 tarihli kanun ile başlayıp 819 sayılı 29 Aralık 1966 tarihli kanun ile sona erer. TBMM Kararları (103 sayılı 19 Ocak 1966 tarihli karar ile başlayıp 135 sayılı 6 Temmuz 1966 tarihli karar ile sona erer), Cumhuriyet Senatosu Kararları (29 sayılı 4 Şubat 1966 tarihli karar ile başlayıp 39 sayılı 1 Aralık 1966 tarihli karar ile sona erer), Millet Meclisi Kararları, Tüzükler, Kararname, Yönetmelik, Yargıtay İçtihatı Birleştirme Kararları, Danıştay İçtihatı Birleştirme Kararları, Yargıtay Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

48. Cilt: 1968 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 860 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar 820 sayılı 19 Ocak 1967 tarihli kanun ile başlayıp 981

Levent Şahverdi Arşivi

sayılı 28 Aralık 1967 tarihli kanun ile sona erer. TBMM Kararları (136 sayılı 19 Ocak 1967 tarihli karar ile başlayıp 153 sayılı 7 Şubat 1967 tarihli karar ile sona erer), Cumhuriyet Senatosu Kararları (40 sayılı 3 Şubat 1967 tarihli karar ile başlayıp 54 sayılı 8 Temmuz tarihli karar ile sona erer. Millet Meclisi Kararları, Tüzük, Kararname, Yönetmelik, Yargıtay İçtihatı Birleştirme Kararları, Askerî Yargıtay İçtihatı Birleştirme Kararları bölümleri yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

49. Cilt: 1969 yılında İstanbul'da yayımlanmış olup 763 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar 982 sayılı 15 Ocak 1968 tarihli kanun ile başlayıp 1072 sayılı 13 Aralık 1968 tarihli kanun ile sona erer. TBMM Kararları (154 sayılı 20 Aralık 1967 tarihli karar ile başlayıp 198 sayılı 13 Kasım 1968 tarihli karar ile sona erer), Cumhuriyet Senatosu Kararları (55 sayılı 5 Ocak 1968 tarihli karar ile başlayıp 64 sayılı 12 Aralık 1964 tarihli karar ile sona erer), Millet Meclisi Kararları, Tüzükler, Kararnameler, Yönetmelikler, Yargıtay İçtihatı Birleştirme Kararları, Danıştay İçtihatı Birleştirme Kararları, Yargıtay Kararları bölümleri yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

50. Cilt: 1970 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 724 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar 1073 sayılı 2 Ocak 1969 tarihli kanun ile başlayıp 1195 sayılı 2 Aralık 1969 sayılı kanun ile sona erer. TBMM Kararları (199 sayılı 8 Ocak 1969 tarihli karar ile başlayıp 221 sayılı 3 Aralık 1969 tarihli kanun ile sona erer), Cumhuriyet Senatosu Kararları (65 sayılı 31 Ocak 1969 tarihli kanun ile başlayıp 67 sayılı 28 Mayıs 1969 tarihli karar ile sona

Levent Şahverdi Arşivi

erer), Millet Meclisi Kararları, Tüzükler, Kararnameler, Yönetmelikler, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararları, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kurulu Kararları, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Büyük Genel Kurulu Kararları, Yargıtay Ceza Daireleri Başkanlar Kurulu Kararları, Yargıtay Hukuk Daireleri Başkanlar Kurulu Kararı, Danıştay Bakanlar Kurulu Kararı, Sayıştay İçtihadı Birleştirme Genel Kurul Kararları, Sayıştay Genel Kurul Kararları, Askerî Yargıtay İçtihatları Birleştirme Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

51. Cilt: 1970 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 781 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar 1196 sayılı 25 Aralık 1969 tarihli kanunla başlayıp 1329 sayılı 27 Kasım 1970 tarihinde sona erer. TBMM Kararları (222 sayılı 4 Mart 1970 tarihli kararla başlayıp 233 sayılı 17 Aralık 1970 tarihli kararla sona erer), Cumhuriyet Senatosu Kararları (68 sayılı 23 Ocak 1970 tarihli kararla başlayıp 93 sayılı 31 Temmuz 1970 tarihli kararla sona erer), Millet Meclisi Kararları, Tüzükler, Kararnameler, Yönetmelikler, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararları, Danıştay İçtihadı Birleştirme Kararları, Askerî Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararları, Sayıştay İçtihadı Birleştirme Genel Kurul Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

52. Cilt: 1971 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 782 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar 1330 sayılı 7 Ocak 1971 tarihli kanunla başlayıp 1508 sayılı 30 Aralık 1971 tarihli kanunla sona erer. TBMM Kararları (234 sayılı 6 Ocak 1971 tarihli karar ile başlayıp 261 sayılı 8 Aralık 1971 tarihli kararla sona erer),

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyet Senatosu Kararları (94 sayılı 29 Ocak 1971 tarihli karar ile başlayıp 110 sayılı 14 Ekim 1971 tarihli karar ile sona erer), Millet Meclisi Kararları, Tüzükler, Kararnameler, Yönetmelikler, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararları, Danıştay İçtihadı Birleştirme Kararları, Sayıştay İçtihadı Birleştirme Genel Kurul Kararları, Sayıştay Genel Kurul Kararları, Askerî Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

53. Cilt: 1973 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 903 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar 1509 sayılı 1972 tarihli kanunla başlar 1648 sayılı 26 Aralık 1972 tarihli kanun ile sona erer. TBMM Kararları (262 sayılı 5 Ocak 1972 tarihli karar ile başlayıp 290 sayılı 13 Aralık 1972 tarihli karar ile sona erer), Cumhuriyet Senatosu Kararları (111 sayılı 3 Şubat 1972 tarihli karar ile başlayıp 114 sayılı 19 Temmuz 1972 tarihli karar ile sona erer. Millet Meclisi Kararları, Tüzükler, Kararnameler, Yönetmelikler, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararları Hukuk Bölümü,Yargıtay Ceza Daireleri Başkanlar Kurulu Kararları, Yargıtay Ceza Daireleri Kararları, Danıştay İçtihadı Birleştirme Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

54. Cilt: 1974 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 907 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar 1649 tarihli 28 Aralık 1972 tarihli kanunla başlayıp 1787 sayılı 22 Kasım 1973 tarihli kanunla sona erer. TBMM Kararları (291 sayılı 25 Ocak 1973 tarihli kanunla başlayıp 302 sayılı 27 Temmuz 1973 tarihli kanunla sona erer), Cumhuriyet Senatosu Kararları (115 sayılı 1 Şubat 1973 tarihli ka-

Levent Şahverdi Arşivi

nunla başlayıp 125 sayılı 28 Haziran 1973 tarihli kanunla sona erer), Millet Meclisi Kararları, Tüzükler, Kararnameler yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

55. Cilt: 1975 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 823 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar 1788 sayılı 26 Ocak 1974 tarihli kanunla başlayıp 1834 sayılı 17 Aralık 1974 tarihli kanunla sona erer. TBMM Kararları (303 sayılı 20 Temmuz 1974 tarihli karar ile başlayıp 329 sayılı 4 Aralık 1974 tarihli kanunla sona erer), Cumhuriyet Senatosu Kararları (126 sayılı 12 Mart 1974 tarihli karar ile başlayıp 130 sayılı 11 Temmuz 1974 tarihli karar ile sona erer), Millet Meclisi Kararları, Tüzükler, Kararnameler, Yönetmelikler, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararları, Danıştay İçtihadı Birleştirme Kararları, Sayıştay Genel Kurulu İçtihatları Birleştirme Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

56. Cilt: 1976 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 854 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar 1835 sayılı 28 Ocak 1975 tarihli kanun ile başlayıp 1928 sayılı 15 Temmuz 1975 tarihli kanunla sona erer. TBMM Kararları (330 sayılı 2 Ocak 1975 tarihli karar ile başlayıp 372 sayılı 2 Temmuz 1975 sayılı kara ile sona erer), Cumhuriyet Senatosu Kararları (596 sayılı 18 Aralık 1974 tarihli karar ile başlayıp 610 sayılı 16 Temmuz 1975 tarihli karar ile sona erer), Tüzükler, Kararnameler, Yönetmelikler, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Büyük Genel Kurul Kararları, Danıştay İçtihadı Birleştirme Büyük Genel Kurul Kararları, Sayıştay Genel Kurulu Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

57. Cilt: 1977 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 734 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar 1929-1930 sayılı 1976 tarihli kanunla başlayıp 2027 sayılı 9 Kasım 1976 tarihli kanunla sona erer. Anayasa Mahkemesi İptal Kararları, TBMM Kararları (373 sayılı 28 Ocak 1979 tarihli karar ile başlayıp 446 sayılı 27 Aralık 1976 tarihli karar sona erer), Cumhuriyet Senatosu Kararları (134 sayılı 14 Şubat 1976 tarihli kara ile başlayıp 137 sayılı 19 Mart 1976 tarihli karar ile sona erer), Millet Meclisi Kararları, Tüzükler, Kararnameler, Yönetmelikler, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurul Kararları, Danıştay İçtihadı Birleştirme Kararları, Sayıştay Genel Kurulu Kararları, Askerî Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

58. Cilt: 1978 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 710 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar 2028 sayılı 28 Ocak 1977 tarihli kanunla başlayıp 2109 sayılı 29 Aralık 1977 tarihli kanunla sona erer. Anayasa Mahkemesi İptal Kararları, TBMM Kararları (477 sayılı 15 Aralık 1976 tarihli kararla başlayıp 503 sayılı 23 Mart 1977 tarihli kararla sona erer), Cumhuriyet Senatosu Kararları (138 sayılı 15 Şubat 1977 tarihli kararla başlayıp 139 sayılı 20 Nisan 1977 tarihli karar ile sona erer), Tüzükler, Kararnameler, Yönetmelikler, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararları, Danıştay İçtihadı Birleştirme Kararları, Sayıştay İçtihadı Birleştirme Kararları, Askerî Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

59. Cilt: 1979 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 801 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar 2110 sayılı 26 Ocak 1978 tarihli kanunla başlayıp 2176 sayılı 23 Kasım 1978 tarihli kanunla sona erer. Anayasa Mahkemesi İptal Kararları, TBMM Kararları (504 sayılı 19 Nisan 1978 tarihli karar ile başlayıp 158 sayılı 20 Aralık 1978 tarihli karar ile sona erer), Cumhuriyet Senatosu Kararları (140 sayılı 25 Şubat 1978 tarihli karar ile başlayıp 186 sayılı 29 Kasım 1978 tarihli karar ile sona erer), Millet Meclisi Kararları, Tüzükler, Kararnameler yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

60. Cilt: 1980 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 964 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar 2177 sayılı 18 Ocak 1979 tarihli karar ile başlayıp 2253 sayılı 7 Kasım 1979 tarihli kanun ile sona erer. Anayasa Mahkemesi İptal Kararları, TBMM Kararları (519 sayılı 1979 tarihli karar ile başlayıp 584 sayılı 20 Aralık 1979 tarihli karar ile sona erer), Cumhuriyet Senatosu Kararları (188 sayılı 7 Şubat 1979 tarihli karar ile başlayıp 214 sayılı 20 Aralık 1979 tarihli karar ile sona erer), Millet Meclisi Kararları, Tüzükler, Kararnameler, Yönetmelikler, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararları, Sayıştay Genel Kurul İçtihadı Birleştirme Kararları yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

61. Cilt: 1981 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 878 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar 2254 sayılı 25 Aralık 1979 tarihli kanun ile başlayıp 2368 sayılı 31 Aralık 1980 tarihli kanun ile sona erer. Anayasa Mahkemesi İptal Kararları ve Kararnameler yer alır.

Levent Şahverdi Arşivi

Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

62. Cilt: 1982 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 944 sayfadır. Bu ciltte; 2369 sayılı 7 Ocak 1981 tarihli kanun ile başlayıp 2570 sayılı 30 Aralık 1981 tarihli kanun ile sona erer. Millî Güvenlik Konseyi Kararları, Danışma Meclisi Kararları, Tüzükler, Kararnameler, Yönetmelikler yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

63. Cilt: 1983 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1016 sayfadır. Bu ciltte; Kanunlar 2571 sayılı 31 Aralık 1981 tarihli kanun ile başlayıp 2773 sayılı 31 Aralık 1982 tarihli kanun ile sona erer. Millî Birlik Kararları, Danışma Meclisi Kararları, Tüzükler, Kararnameler, Yönetmelikler yer alır. Cildin girişinde tarihî, sonunda ise alfabetik ve tahlilî fihrist verilmiştir.

64. Cilt Kısım I; 1984 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 1208 sayfadır. Bu cilt Kanunlar genel başlığı altında yayımlanmıştır. Kanunlar 2774 sayılı 11 Ocak 1983 tarihli kanun ile başlayıp 2969 sayılı 6 Aralık 1983 tarihli kanun ile sona erer. Cildin sonunda Düzeltmeler I ve Düzeltmeler II başlığı altında düzeltmelere yer verilmiştir.

64. Cilt Kısım II; 1984 yılında İstanbul'da Cihan Kitaphanesi tarafından yayımlanmış olup 800 sayfadır. Bu ciltte; Millî Güvenlik Konseyi Kararları, Danışma Meclisi Kararları, Kanun Hükmünde Kararnameler, Tüzükler, Yönetmelikler ve Kararnameler yer almıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

C) Kavanin Mecmuası (Kanunlar Dergisi)

Kanunlar, kararlar ve tefsirlerin ayrı bir mecmua hâlinde yayımı Cumhuriyet döneminde başlamıştır[8]. 23 Nisan 1920 tarihi ile 10 Ağustos 1923 tarihleri arasında çıkan kanunlar ve tefsirler Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaasında 1923 tarihinde basılan 1. ciltte yer almaktadır. 1. cildi her içtima senesine ait olmak üzere diğer ciltler takip etmiştir. Kavanin Mecmuası, 1 Kasım 1945 ile 14 Haziran 1946 tarihleri arasında yer alan yedinci dönem 3. Toplantı yılındaki kanunları ihtiva eden 28. ciltle birlikte "Kanunlar Dergisi" adını almıştır.

Eski adı "TBMM Kavanin Mecmuası" olan "TBMM Kanunlar Dergisi" adıyla yılda bir cilt olarak yayınlanır. Her cilt bir toplantı yılında kabul edilmiş olan kanunları, TBMM Kararlarını, Cumhuriyet Senatosu Kararlarını ve Millet Meclisi Kararlarını kapsar.

1924 Anayasasının verdiği yetki ile 1961 Anayasasına kadar geçen sürede çıkan kanunların yorumları (tefsirler) da bu kaynakta yer almıştır. Ancak 1961 Anayasası ile bu

[8] Cumhuriyet döneminde kanun, kararname, yönetmelik ve diğer mevzuat şu kaynaklarda yer almaktadır: **Kanunlar;** TBMM Kanunlar Dergisi, T. C. Mer'i Kanunları (Kanunların yürürlükte olmaları koşulu ile), T. C. Kanunları, T. C. Resmî Gazete, Düstur ve Sicilli Kavaninlerde, **Kararnameler;** T. C. Resmî Gazete, Düstur, Sicilli Kavaninlerde, **Yönetmelikler;** T. C. Resmî Gazete, Düstur, Sicilli Kavaninlerde, **Tebliğler;** T. C. Resmî Gazete, Düstur, Sicilli Kavaninlerde, **Tüzükler;** T. C. Tüzükleri, T. C. Resmî Gazete, Düstur, Sicilli Kavaninlerde, **TBMM Kararları;** Kanunlar Dergisi, T. C. Resmî Gazete, Düstur, Sicilli Kavaninlerde. **Anayasa Mahkemesi Kararları;** Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, T. C. Resmî Gazete, Düstur, Sicilli Kavaninlerde, **Yüksek Seçim Kurulu Kararları;** T. C. Resmî Gazete, Düstur, Sicilli Kavaninlerde, **Danıştay Kararları;** T. C. Resmî Gazete, Düstur, Sicilli Kavaninlerde, **Yargıtay Kararları;** T. C. Resmî Gazete, Düstur, Sicilli Kavaninlerde, **Sayıştay Kararları;** T. C. Resmî Gazete, Düstur, Sicilli Kavaninlerde.

Levent Şahverdi Arşivi

yetki kaldırıldığı için 1961'den sonra çıkan Kanunlar Dergisinde kanun yorumu yoktur. Bu hüküm 1982 Anayasası için de geçerlidir.

TBMM Kanunlar Dergisi'nin, Türkiye Cumhuriyeti Mer'i Kanunlarından en önemli farkı, T. C. Mer'i Kanunlarının sadece yürürlükte olan yasaları kapsamasına karşın, TBMM Kanunlar Dergisi'nin kabul edilmiş, yürürlükte olan veya olmayan, tüm yasaları kapsamasıdır.

Bu yayının çok önemli bir özelliği, kanun ya da karar metinlerinin sonunda, bunlara ait görüşmelerin yapıldığı Tutanak Dergisi'nin cilt, birleşim ve sayfa numaralarını vermesidir.

TBMM Kanunlar Dergisi bir kaynak olarak değerlendirilirken, Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarının tarihî süreç içerisindeki gelişimini beş bölümde incelemek en faydalı yol olacaktır:

Birinci bölüm: 23 Nisan 1920-27 Mayıs 1960 tarihleri arasında 7480 adet kanun yürürlüğe girmiştir.

İkinci bölüm: 27 Mayıs 1960-26 Ekim 1961 tarihleri arasında Millî Birlik Komitesi ve Kurucu Meclis tarafından 375 yasa çıkarılmıştır.

Üçüncü bölüm: 26 Ekim 1961-12 Eylül 1980 tarihleri arasında 2300 kanun yürürlüğe girmiştir.

Dördüncü bölüm: Millî Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi Döneminde kanunlar bir önceki dönemin numara sırasını takip ederek 2300 sayısının üzerine numara almaya devam etmiştir.

Beşinci bölüm: 1983 yılından sonraki dönemdir. Bu dönemde çıkartılan kanunlar, Millî Güvenlik Konseyi döne-

Levent Şahverdi Arşivi

minde çıkartılan kanunların üzerine numara almaya devam etmektedir.

Bu incelemeden de anlaşılacağı gibi araştırmacıların dikkat etmesi gereken nokta dergilerde, değişik dönemlere ait, farklı konularda ancak aynı numarayı taşıyan kanunların mevcut olmasıdır.

D) Zabıt Cerideleri (Tutanak Dergileri)

Zabıt Cerideleri, meclislerde, mahkemelerde vb. yerlerde yapılan konuşmaların yazıya geçirildiği tutanak dergileridir. Bu yerlerde yapılan bütün işler Tutanak Dergilerine kaydedilir ve yayımlanır. Tutanak Dergileri ise; yoklama, başkanlık sunuşları, görüşülen konular, yazılı ve sözlü sorular, tekrarlanacak oylamalar, seçimler, kanun tasarıları ve teklifleri, meclis soruşturmaları ve Yüce Divana sevk ile ilgili konuları ihtiva eder. Kısaca yasama meclisi faaliyetlerine ilişkin olarak tutulan tutanakların yayımlandığı süreli yayınlardır.

Türkiye'de tutanak ilk defa Meclis-i Mebusan ve Âyân Meclislerinde 1877 yılında uygulanmıştır. Fransa'dan getirilen stenograflar sayesinde o tarihteki tutanaklar Takvim-i Vekayi'de yayımlanmıştır. Ancak bu belgeler 1908'de meydana gelen Çırağan Sarayı yangınında yanmıştır. 1878'den itibaren Zabıt Ceridesi adıyla bir Tutanak Dergisi yayımlanmaya başlanmış ve Parlâmentodaki bütün işlemler bu dergide yer almıştır.

Zabıt Cerideleri'nde, Meclis müzakerelerinden ayrı olarak kanun, lâyiha ve teklifleri ve bunların gerekçeleri, lâyiha ve tekliflerin ilgili encümenlerde müzakerelerinin so-

Levent Şahverdi Arşivi

nucuna ait mazbatalar özel bir sıra sayısı altında yer almaktadır. Ayrıca mebuslar tarafından ilgili bakanlara yöneltilen yazılı sorular ve bunların cevapları bu dergide yer almaktadır.

Tutanak Dergisi sadece yasama meclisinin genel kurul faaliyetlerine ilişkindir. Bu faaliyetlerin yürütülmesi esnasındaki bütün konuşma ve davranışlar ayrıntılı olarak kaydedilir ve daha sonra da yayımlanır. Bunlar yasama meclisi üyelerinin bütün konuşma ve davranışlarını ayrıntılı olarak kaydedilmesi, zamanın politik şartları hakkında bilgiler vermesi nedeniyle Cumhuriyet Tarihi açısından büyük öneme sahiptir. Tutanak Dergileri başlangıcından itibaren değişik adlar altında yayımlanmıştır. Bu isimlendirmeler daha ziyade parlâmentoların isimleriyle birlikte ortaya çıkmıştır. Ülkemizde anayasal hareketlerinin başlamasıyla birlikte ortaya çıkan Tutanak Dergileri (Zabıt Cerideleri) şunlardır.

a) Âyân Meclisi Zabıt Cerideleri

Âyân Meclisi, Osmanlı Devletinde Mebusan Heyeti ile birlikte Meclis-i Umumiyi oluşturan, 23 Aralık 1876 tarihindeki Kanun-i Esasîye göre kurulan meclistir. Âyân Meclisi üyeleri padişah tarafından seçilir ve sayıları Meclis-i Mebusan üyelerinin üçte biri kadar olurdu. Bu Meclis, 1908 Kanun-i Esasî değişikliği ile her yıl Kasım ayı başında toplanmıştır. Âyân Meclisi, padişah iradesiyle açılmış ve dört ay süren çalışmalarından sonra aynı şekilde kapanmıştır. Mebusan Meclisi açılınca Âyân Meclisinin açılışına ara verilmiştir. Mebusan heyetinin kabul ettiği kanun ve bütçe tasarıları Âyân Meclisine gelir ve burada; dinî, ahlâkî, iktisadî, sosyal, askerî vb. alanlarda incelenir ve

Levent Şahverdi Arşivi

gerekirse değiştirilerek Mebusan heyetine geri gönderilirdi. Âyân heyetinin kanun yapma veya değiştirme hakları da vardı.

İlk Âyân Meclisi, II. Abdülhamid'in Dolmabahçe Sarayı'nda Meclis-i Umumîyi açtığı 19 Mart 1877 tarihinde çalışmalarına başlamıştır. Server Paşa başkanlığında 27 üyeli Âyân Meclisinin çalışmaları Sultan II. Abdülhamid'in Mebusan Meclisini 13 Şubat 1878 tarihinde dağıtmasıyla birlikte sona ermiş II. Meşrutiyetin ilânıyla 17 Aralık 1908 tarihinden itibaren de tekrar çalışmalarına başlamışlardır. Üye yapısı zamanla değişmeye uğrayan Ayan Meclisinin çalışmaları İstanbul'un işgal edilmesiyle sona ermiştir.

Âyân Meclisi Zabıt Cerideleri üç devreden meydana gelmiştir. Bunlar 1 Kasım 1909 yılından 19 Aralık 1918 tarihine kadar gerçekleştirilen görüşmelerin kayıtlarını ihtiva eder. Kronolojik sıraya göre ceridelerin sayısal gelişimi şu şekildedir:

Devre	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Cilt Sayısı	Toplantı Sayıları
1	01. 11. 1909	09. 11. 1911	7	398
2	07. 04. 1912	23. 07. 1912	1	33
3	01. 05. 1914	19. 12. 1918	9	311
1909-1918 Yılları arası toplam			**17**	**742**

Âyân Meclisi Zabıt Ceridelerinin her cildinin başında fihrist bölümü olup, Meclis konuşmalarında üyeler alfabetik sıraya göre tasnif edilmiştir. "Fihrist"in dışındaki diğer bölümler şunlardır:

Levent Şahverdi Arşivi

Takrir: Meclis toplantılarında belli bir konu hakkında Meclis üyeleri tarafından başkanlığa sunulan ve oylama ile karara bağlanan önergelerdir.

Teklif: İncelenmesi ve kabul görmesi istenen sunulardır.

Telgraf: Meclise gelen tebrikleri ve diğer konuları içeren mesajları kapsar.

Mazbata: Meclis üyelerinin imzalamış oldukları tutanaklardır.

Tezkire: Bir konuyu hatırlatma veya bir haberi bildirmeye yarayan mektuplardır. Bu tezkireler beş bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler Sadaret Tezkiresi, Dahiliye Nezareti Tezkiresi, Divan-ı Muhasebat Tezkiresi, İstida Encümeni Tezkiresi, Meclis-i Mebusan Riyaseti Tezkiresi'dir.

Beyanat ve Nutuklar: Bunlar Mecliste resmî olarak yapılan açıklama ve demeçlerdir

Tahlifat: Meclis üyelerinin yemin etmeleridir.

Diğer bölümler: Bu bölümde ise sorular, cevaplar, izinler ve söz alanlar yer alır.

b) Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri

Meclis-i Mebusan, seçimle meydana getirilmiş iki meclisli Osmanlı Devleti Parlâmentosudur. 1876 Anayasasının ilk şekline ve kısa süren uygulamasına göre, Mebusan Meclisi aksi kararlaştırılmadıkça görüşmeleri açık olarak yapabilen, kanun teklif ve görüşme yetkileri oldukça sınırlı bir Meclistir. Anayasaya göre Kasım ayı başında padişahın davetiyle toplanır ve mart ayında tatile girerdi. İlk Mebusan Meclisi, 80'i Müslüman ve 50'si gayrimüslim olan Osmanlı vatandaşından oluşmuştur. 130 üyeden meydana gelen bu Meclis, 1877 yılında padişah fermanıyla II. Meş-

Levent Şahverdi Arşivi

rutiyete kadar çalışmalarına ara vermiştir. 21 Aralık 1918'de feshedilmiş bulunan Meclis, 12 Ocak 1920'de tekrar açılmıştır. Fakat İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgal edilmesiyle birlikte dağıtılmıştır.

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, üç devreden meydana gelmiştir. 4 Şubat 1908 yılından 31 Mart 1918 tarihine kadar gerçekleştirilen görüşmelerin kayıtlarını ihtiva eder. Kronolojik sıraya göre ceridelerin sayısal gelişimi şu şekildedir:

Devre	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Cilt Sayısı	Toplantı Sayıları
1	04. 02. 1908	21. 05. 1911	22	1428
2	05. 04. 1912	23. 07. 1912	2	71
3	01. 05. 1914	31. 03. 1918	12	389
1908-1918 Yılları Arası Toplam			**36**	**1888**

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridelerinin her cildinin başında fihrist bölümü olup, diğer bölümler Âyân Meclisi Zabıt Cerideleri ile aynıdır. Bu bölümler şunlardır: Mazbata, Takrir, Tezkire, Teklif, Tahlifat, Telgraf, Diğer Bölümler (sorular, cevaplar, izinler ve söz alanlar) .

c) TBMM Zabıt Cerideleri

23 Nisan 1920'de açılan TBMM, 1960 yılına kadar tek meclis olarak görevine devam etmiş, 27 Mayıs 1960'ta iktidarı ele geçiren Millî Birlik Komitesi bir süre TBMM'nin yetkilerini üstlenmiştir. Bu dönem uzun sürmemiş, 6 Ocak 1961'den itibaren Kurucu Meclis oluşturulmuş, yeni Anayasa ve yeni Seçim Yasası çıkarılmış, yasama yetkisi yeni kurulan Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisine devredilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

25 Ekim 1961'de ilk toplantısını yapan yeni parlâmentonun özelliği iki meclisli olmasıdır. İki meclisli TBMM'nin görev ve yetkileri 12 Eylül 1980'e kadar devam etmiştir. Bu tarihte Türk Silâhlı Kuvvetleri, Parlâmentoyu feshetmiş, TBMM'nin görev ve yetkileri Millî Güvenlik Konseyince, Cumhurbaşkanlığının görev ve yetkileri ise Konsey Başkanlığınca üstlenilmiştir. Daha sonra 28 Haziran 1981 tarih ve 2485 sayılı kanunla Kurucu Meclis oluşturulmuştur. Kurucu Meclis, yeni Anayasayı hazırlayarak TBMM'nin fiilen göreve başladığı 24 Kasım 1983 tarihine kadar görev yapmıştır.

TBMM Zabıt Ceridelerinde kullanılan tabirler Âyân Meclisi ve Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridelerinde kullanılan tabirler arasında bazı farklılıklar göze çarpmakla birlikte temelde aynıdır. TBMM Zabıt Cerideleri, ilk Meclisin açılmasından itibaren bugüne kadar devam eden bütün dönemleri ihtiva eder. Bu dönemlerde faaliyet gösteren TBMM, Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisi, Danışma Meclisi kararlarının bütünü ceridelerde yer almıştır. Yasama meclislerinde yapılan kanunların ve alınan kararların görüşmeleri esnasında tutulan tutanaklar ayrıntılı olarak yayımlanmıştır. Her yasama yılı ve dolayısıyla her dönem için farklı sayıda Tutanak Dergisi cildi vardır. Tutanak Dergilerinin dört yılda bir çıkan fihristleri mevcuttur.

1945 yılına kadar Zabıt Ceridesi adı ile, 1945-1954 arasında TBMM Tutanak Dergisi adı ile, 1954-1960 tarihleri arasında ise yine Zabıt Ceridesi adı ile yayımlanmıştır.

Tutanak Dergileri günümüzde Türkiye Cumhuriyeti dönemini çalışan araştırmacılar için fevkalâde değerli ve sıhhatli bilgileri ihtiva eden birinci elden kaynak duru-

Levent Şahverdi Arşivi

mundadır. Dergilerin ihtiva ettiği bilgilerin güvenilir olması başlangıçtan itibaren kayıt sisteminin son derece titizlikle tutulmasından kaynaklanmaktadır.

Kronolojik sıraya göre Tutanak Dergilerinin gelişimi şöyledir.

Dönem	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Cilt Sayısı	Birleşim
1	23. 04. 1920	04. 04. 1923	29	553
2	11. 08. 1923	26. 06. 1927	33	473
3	01. 11. 1927	26. 03. 1931	26	281
4	04. 05. 1931	23. 12. 1934	25	294
5	01. 03. 1935	27. 01. 1939	29	318
6	03. 04. 1939	15. 01. 1943	30	313
7	08. 03. 1943	14. 06. 1946	24	310
8	05. 08. 1946	24. 03. 1950	25	364
9	22. 05. 1950	12. 03. 1954	29	404
10	14. 05. 1954	11. 09. 1957	20	292
11	01. 11. 1957	25. 05. 1960	13	239
1920-1960 Yılları Arası Toplam			283	3841

T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi

Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Cilt Sayısı	Birleşim
06. 01. 1961	03. 09. 1961	7	110

T. C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi

Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Cilt Sayısı	Birleşim
06. 01. 1961	03. 09. 1961	2	26

Levent Şahverdi Arşivi

Kurucu Meclis, T. C. Millî Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi üyelerinden oluşmuştur. Birlikte toplandıklarında Kurucu Meclis, sadece Temsilciler Meclisi üyelerinin katılması ile yapılan toplantılarda Temsilciler Meclisi toplantısı olarak isimlendirilmiştir.

12 Haziran 1960 tarih ve 1. sayısı, Geçici Anayasanın 15. maddesi gereği Millî Birlik Komitesi görüşmeleri gizli olduğundan yayımlanmamıştır.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Dönem	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Cilt Sayısı	Birleşim
1	26. 10. 1961	16. 07. 1965	43	576
2	22. 10. 1965	13. 06. 1969	36	468
3	22. 10. 1969	25. 07. 1973	39	610
4	24. 10. 1973	19. 04. 1977	26	344
5	13. 06. 1977	11. 09. 1980	16	417
1961-1980 Yılları Arası Toplam			**160**	**2415**

Dönem	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Cilt Sayısı	Birleşim
17	24. 11. 1983	16. 10. 1987	44	448
18	14. 12. 1987	20. 10. 1991	63	448
19	1991	1995	98	549
20	1995	1998	71	423
21	1998	2002	63	446
1983- 2002 Yılları Arası Toplam			**339**	**2314**

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

Toplantı Yılı	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Cilt Sayısı	Birleşim
1-10	26. 10. 1961	26. 10. 1971	67	127
11-18	01. 11. 1971	23. 10. 1979	43	82
19	01. 11. 1979	19. 08. 1980	4	27
1961-1980 Yılları Arası Toplam			114	236

Türk Tarihinde, parlamento çalışmalarının tespitine ilişkin tutanakların günümüzden ne kadar geriye gittiğine dair bilgiler net olarak, maalesef, mevcut değildir. Ancak I. ve II. Meclis-i Mebusanın bazı faaliyetlerinin tutanakla tespit edildiğine dair bilgiler mevcuttur. Bu dönemlerde Osmanlıca olarak tutulan tutanaklar, daha sonra 1930'lu yıllarda stenografi metoduyla[9] tutulmaya başlanmıştır.

[9] Ülkemizde parlâmenter stenografi metodu Avram Benoraya adlı bir Yahudi tarafından tesis edilmiştir. Daha sonraları bu metot uzun yıllar TBMM Tutanak Müdürlüğünde bulunmuş olan Ahmet Varol tarafından geliştirilmiş ve bugünkü durumuna getirilmiştir. Teknolojinin günümüzde kaydettiği fevkalâde gelişme ve tutanak hizmetlerinin genişlemesi, yoğunluğu, günümüzde tutanak hizmetlerinde stenografi yanında ses kayıt cihazlarının kullanımını da gündeme getirmiştir. Bugün TBMM'de stenografi ve diğer ses kayıt cihazları, birbirini tamamlar bir durumdadır. Türkiye'de bugün stenograf yetiştiren bir eğitim kurumu yoktur. Ancak stenograf, Meclis bünyesinde Tutanak Müdürlüğü tarafından açılan stenografi kursunda yetiştirilmektedir. Stenografların Genel Kuruldaki çalışmaları şu şekilde olmaktadır: Her stenograf Genel Kurulda, işin durumuna göre Müdürlükçe belirlenecek süreyle (genelde 2,5 dakika) bulunur ve bu süreye, tutanak dilinde "giriş" adı verilir. Stenograflar Genel Kurula, birleşimin açılmasından başlayarak ikişer buçuk dakika süreyle ve numara sırasına göre (Her stenografın bir numarası vardır) girerler ve bu girişler, birleşimin kapanmasına kadar devam eder. Stenograf Genel Kurulda bulunduğu süreye ait tutanağı bilgisayar ortamında deşifre ederek teyp kontrolünden geçirir ve tasnif memuruna teslim eder. Birleşimin kapanmasına kadar biriken tutanakların tasnifi yapılır, numaralanır ve uzman stenografların kontrolüne sunulur. Uzman stenograf, Genel Kurulda, belirli süreyle ve nöbetlerle stenografları gözlemcilik yapar; bulunduğu süre içerisinde cereyan eden olayları satır

Levent Şahverdi Arşivi

Zabıt Cerideleri Takvim-i Vekayi' den ayrı olarak 2 Ocak 1909 tarihinden itibaren yayımlanmaya başlanmıştır[10]. Türkiye Büyük Millet Meclisinin açıldığı sene Meclis müzakereleri önceleri yayımlanmamış, ancak 1 Mart 1921 tarihinden itibaren Ceride-i Resmîye'de yer almıştır.

İkinci devrenin başlangıç tarihi olan 11 Ağustos 1923 tarihinden itibaren "TBMM Zabıt Ceridesi" adı altında yayımlanmaya başlanmıştır. Zabıt Cerideleri, devre veya dönem tabir edilen her seçim devresinin başında yeni cilt numarası ile yayımlanmıştır. 3 Ocak 1945 tarihinden itibaren "Tutanak Dergisi" adını almıştır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından oldukça önemli bir kaynak olan Zabıt Cerideleri̇nin içeriği aşağıda ayrıntılı olarak gösterilmiştir:

---

başları hâlinde not alır. Daha sonra Genel Kurulda bulunduğu süreye ait (tasnifi tamamlanan) tutanakları redaksiyona tâbi tutar. Redaksiyon, kanun tasarısı veya tekliflerinin esas dosyasına uygunluğunu sağlama, gerekirse cümle düzenlemeleri vb. anlamına gelir. Uzman stenograf, tutanağı satır satır, kelime kelime incelemeye alır. Uzman stenograflarca kontrol edilen tutanaklar "Münderecat" adı verilen düzenlemenin yapılması için ilgili memura teslim edilir. Bu şekilde münderecatı tamamlanan tutanaklar ilgili müdür yardımcısı ve gerektiğinde müdür tarafından, tutanak tekniği ve yapılan düzeltmelerin yerinde olup olmadığı yönünde incelenir. Gizli oturumlardaki tutanakların yayımlanabilmesi ancak Genel Kurulun izni ile mümkün olabilmektedir. İncelenmesi tamamlanan tutanaklar yapılan değişikliklerin bilgisayara işlenmesi amacıyla ilgili stenografa verilerek ve bu işlemin tamamlanmasından sonra tutanak, dergi hâlinde basılmak üzere Basımevine sevk edilir. Basılan tutanaklar üyelere dağıtılır. Yayımlanan ilk tutanaklar 1905-1918 yıllarına aittir ve günümüz Türkçesine uygun hâle getirilmiştir. Daha sonra tutanakların yayımlanmasına TBMM'nin açılışıyla birlikte başlanmış ve hâlen tutanakların yayımlanmasına Anayasanın amir hükmü gereğince devam edilmektedir.

[10] Genel Kurulda tutanak tutulmasının yasal dayanağı Anayasanın 97. maddesiyle, TBMM İç Tüzüğünün 131. ve 1956 tarihli Dahili Nizamnamenin 147. maddeleridir.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi

I- Geçen Tutanak Özeti: Geçen bileşimde cereyan eden görüşmeleri hulâsa eden tutanaktır.

II- Bu Birleşim Tutanak Özeti

III- Gelen Kâğıtlar

Gelen kağıtlar kavramı TBMM Başkanlığına gelen bütün evrakı (kanun tasarısı, teklifi, komisyonların hazırlayacakları raporlar, Cumhurbaşkanlığı tezkereleri, yazılı soru önergeleri; Meclis araştırması, soruşturması, genel görüşme önergeleri vb. ihtiva eden bir bültendir. TBMM Başkanlığına gelen evrak "Gelen Kâğıtlar" bültenine kaydedilir ve ilgili yere havale edilir. İlgili yerde muamelesi tekemmül ettirilen evrak, tekrar Meclis Başkanlığına havale edilir ve yine "Gelen Kâğıtlar" bültenine kaydedilir.

IV- Yoklama (Yoklamalar)

V- Başkanlığın Genel Kurula Sunuşları

Bu başlık altında aşağıdaki hususlar bulunur:

a) Gündem Dışı Konuşmalar: Eğer gündem dışı konuşma yapılmışsa bu başlık altında yer alır.

b) Tezkereler ve Öneriler: Meclis Genel Kurulunda okunması gereken bütün tezkereler ve önergeler bu başlık altında yer alır.

c) Görüşülen İşler: Bu ibare başlık olmayıp, hangi konu görüşülmüşse onun adı yazılır. Örneğin, bir Meclis araştırması önergesi görülmüşse **Gensoru, Genel Görüşme, Meclis Soruşturması ve Meclis Araştırması** şeklinde bir başlık yazılır.

Bir kanun tasarısı ve teklifi görüşülmüşse **Kanun Tasarı ve Teklifleriyle Komisyonlardan Gelen Diğer İşler** başlığı yazılır.

VI- Öneriler

a) Danışma Kurulu Önerileri

Grubu bulunan bütün siyasî partilerin temsilcilerinin, TBMM Başkanının başkanlığında toplandığı bu kurula Meclis Danışma Kurulu adı verilmiştir.

Bu kurulun Meclisin iç tüzükle belirlenen çalışma gün ve saatleri dışındaki toplantı günleriyle, çalışma sürelerine ilişkin öneride bulunmak; herhangi bir konunun öncelikle görüşülmesini önermek gibi yetki ve görevleri vardır. Önerinin Genel Kurulca kabulü şarttır.

b) Siyasî Parti Grubu Önerileri

Danışma Kurulunun toplanamaması veya ittifak temin edilememesi durumunda Danışma Kurulu üyesi olan bir partinin de, Genel Kurula herhangi bir hususta öneride bulunma hakkı vardır.

c) Başkanlık Önerileri

TBMM Başkanının da Danışma Kurulu toplanamaması veya ittifak temin edilememesi hâlinde Genel Kurula öneride bulunma hakkı vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

VIII- Seçimler Komisyonlara üye seçimini ifade eder.
VIII- Hükûmet Programı Hükûmet programının görüşülmesine ilişkin müzakereler bu başlık altında yer alır.
IX- Güven İstemi Hükûmetin güven istemi bu başlık altında yer alır.
X- Gensoru, Genel Görüşme, Meclis Soruşturması ve Meclis Araştırması a) Ön görüşmeler b) Görüşmeler
XI-Kanun Tasarı ve Teklifleriyle Komisyonlardan Gelen Diğer İşler
XII- Sorular ve Cevaplar a) Sözlü Sorular ve Bunların Cevapları b) Yazılı Sorular ve Bunların Cevapları
XIII- Oylaması Yapılacak İşler
XIV- Disiplin Cezaları
XV- Usul Hakkında Görüşmeler
XVI- Düzeltişler
XVII- Teşekkür, Tebrik, Temenni ve Taziyeler
XVIII- Söylevler
XIX- KİT Komisyonu Raporu
XX- Komisyonlar Bülteni
XXI- Dönem Sonu İşler Bülteni
XXII-Sataşmalara İlişkin Konuşma

Tutanaklar, günümüzün ekonomik, sosyal ve siyasî görüşlerini geleceğe nakletmekte ve araştırıcılara bu yönüyle ışık tutmaktadır. Tutanaklar kanunların tedvini sırasındaki görüşmeleri ve ona ait gerekçeleri ihtiva etmekte; zaman zaman uygulayıcılara gerekçeleriyle yol göstermektedir.

Tutanaklar aynı zamanda ispat vasıtası görevini de yapmaktadır. Bir kanun tasarısı veya teklifinin Mecliste görüşülüp görüşülmediği tutanaklar vasıtasıyla ortaya

Levent Şahverdi Arşivi

konulabilir. Yürürlükte olan bir kanunun, Meclisteki şekline uygun olup olmadığının ispatı ancak tutanaklarla mümkündür. Bu itibarla, tutanaklar, bir tapu hükmünde olup esasa müessir herhangi bir kelime veya harf değişikliği söz konusu değildir.

Stenografın yazdığı tutanak esas kabul edilmektedir. Bir üye tutanağa itiraz ederse, Başkanlık Divanı toplanarak inceleme yapmakta ve bir karar vermektedir. Şimdiye kadar, tutanakta bir değişiklik söz konusu olmamıştır.

Zamanın politik yapısı hakkında bütün ayrıntılı bilgileri doğru bir şekilde birinci elden Tutanak Dergilerinde bulmak mümkündür. Tarih sırasına göre yayımlanması, bu dergilerde aranan hususların kolayca bulunmasını sağlar. Parlâmento çalışmalarına ilişkin bütün ayrıntılar çok büyük bir özenle kaydedilip yayımlandığı için, gerek zamanın politik yapısı gerekse parlâmenterlerin kişilikleri hakkındaki ayrıntılar bir tarih araştırmacısına yol gösterici nitelikteki bilgilerdir. Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti tarihinin herhangi bir dönemine ilişkin yapılacak çalışmalarda Tutanak Dergileri araştırmacıların birinci elden kaynağı olacaktır.

d) TBMM Gizli Celse Zabıtları

TBMM Gizli Celse Zabıt Cerideleri Türkiye'nin millî menfaatleri etrafında yapılan münakaşaları, lehte ve aleyhte yapılan konuşmaları ile, bunların sonuçlara bağlanmasını ihtiva etmesi bakımından çok değerli ve ciddî kaynaklardır. Gizli Celse Zabıtları o günün şartlarında kamuoyuna açıklanmasını millî menfaatlere zararlı olabileceği düşünülen celseleri ve buradaki görüşmelerin tutanaklarını ve bu görüşmelere dayanak teşkil eden metinleri özellikle ka-

Levent Şahverdi Arşivi

nun teklif ve tasarılarını, komisyon raporlarını içerir. Dört cilt olarak yayımlanan Gizli Celse Zabıtları TBMM'nin kuruluşu olan 1920 yılından 1934 yılına kadar yapılan gizli görüşmelerin zabıtlarını ihtiva etmektedir.

Birinci cilt; 24 Nisan 1336 (1920) tarihli "Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Ahval-i Dahiliye Hakkındaki Beyanatı" ile başlayıp 21 Şubat 1337 (1920) tarihli "Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin; Gürcistan ve Ermenistan Arasında Zuhur Eden Harp ve Kafkasya Ahvali Hakkındaki Beyanatı" ile bitmektedir.

İkinci cilt; 17 Mart 1337 (1921) tarihli "Malta'da Mevkûf Bulunan Âzanın Muhassalatı" ile başlayıp 25 Şubat 1338 (1922) tarihli "Demirci Efe Hakkında Refet Paşa'nın Beyanatı" ile sona ermiştir.

Üçüncü cilt; 6 mart 1338 (1922) tarihli "Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Vaziyet-i Askeriye Hakkında Beyanatı" ile başlayıp 21 Şubat 1338 (1923) tarihli "Lozan Konferansından Avdet Etmiş Bulunan Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın Konferansın Safahat-ı İnkıta Sebeplerine Dair İzahatı" ile bitmektedir.

Dördüncü cilt; 2 Mart 1339 (1923) tarihli "Sulh Muahedesinin Fasıl Fasıl Müzakeresi" görüşmeleri ile başlayıp 28 Teşrinievvel (Ekim) 1934 tarihli "Balkan İtilafı Çerçevesinde Tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Romanya arasında Akd Olunan Mukavelenamenin Tetkik ve Tasvibi" ile sona ermektedir[11].

[11] **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Cilt I-IV, Ankara 1985.

Levent Şahverdi Arşivi

E) Başbakanlık Mevzuat Külliyatı

Ülkemizde I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde hukuk sisteminin oluşması yönünde gösterilen çabaların neticesi ancak Cumhuriyet döneminde alınabilmiştir. Bir yandan hukuk devleti olmanın gereği, diğer yandan gelişen ekonomik, sosyal, teknik ve kültürel şartlara paralel olarak yeni hukukî metinlerin yürürlüğe konulması zarurî hâle gelmiştir.

Kamu hizmetinin gereği, olarak, yeni çıkarılan hukukî metinler, bilhassa 1960'lı yıllardan sonra ivedi ihtiyaçların baskısı altında hızlı bir şekilde eski yasalara ek veya değişiklik yapılmak suretiyle düzenlenmeye çalışılmıştır. Böylece esasen karmaşık bir vaziyette bulunan mevzuatımız; daha da karışık, dağınık, birleştirilmesi güç bir duruma gelmiştir.

Yasalarımızdaki bu tür karışıklıklar 1940'lı yıllarda fark edilmiş ve derleyip ayıklama çareleri aranmış ancak bir sonuç alınamamıştır. 1985 yılına gelindiğinde Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü bünyesinde bir komisyon oluşturularak bir yıl içerisinde beş ayrı külliyattan meydana gelen Başbakanlık Mevzuat Külliyatı oluşturulmuştur. Külliyat, baskı ve kontrol işlemlerinin uzaması nedeniyle ancak 1987 yılında yayımlanabilmiştir. Söz konusu külliyat, Başbakanlıkça bilgi işlem ortamına aktarılmış ve güncel hâle getirilmiştir.

Temel hukukî metinler tek metin hâline getirilip mevzuat külliyatı hazırlanırken şu yol izlenmiştir: Cumhuriyet döneminde sayıları 11. 258'i bulan yasalarımız, önce 23 Nisan 1920 tarihinden bugüne doğru "1" numaradan başlanarak teker teker ve sıra ile incelenmiştir. Düsturlarda

Levent Şahverdi Arşivi

yayımlanmış orijinal metinler esas alınmış ve rastlanan her temel yasa için bir zarf açılarak üzerine adı ve numarası yazılmıştır. Bunların içine Düstur'dan alınan metin konulmuş, tarama devam ederken ek ve değişiklik getiren tali kanunları rastladıkça bunların metinleri de Düstur'dan koparılarak ilgili temel yasanın veya yasaların zarflarına konulmuştur. Tarama sırasında yasalar, mevzu ve mahiyetlerine göre gruplara ayrılmıştır[12]. Bu çalışma sonunda Cumhuriyet döneminde çıkartılan kanunların;

- 3227'si bütçe ile ilgili kanun,
- 1306'sı anlaşma onayı hakkında kanun,
- 540'ı özel kanun,
- 33'ü genel af kanunu,
- 48'i bir defa daha görüşülmek üzere TBMM'ye geri gönderilmiş kanun,
- 2720'i ilga veya iptal edilmiş kanun,
- 1654'ü uygulanma imkânı kalmamış (hükümsüz) kanun,
- 1730'u genel ve sürekli olarak uygulanma imkânı bulunan yürürlükteki kanun olduğu tespit edilmiştir[13].

Kanun, kanun hükmünde kararname, tüzük ve Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe konulan yönetmelikler

[12] Başbakanlık Mevzuat Külliyatı ile ilgili olarak geniş ölçüde Hüsnü Merdanoğlu'nun makalesinden istifade edilmiştir. Bk. Hüsnü Merdanoğlu, "Yasalarımızın (Mevzuatımızın) Sorunları ve Bunların Çözümü İçin Öneriler" **Türk İdare Dergisi**, Ankara 1995, Sayı 398, s. 241-262.

[13] Muammer Oytan, "Sunuş", **Yürürlükteki Kanunlar Külliyatı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1988, Cilt I, s. VIII.

Levent Şahverdi Arşivi

Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan şu külliyatlarda toplanmıştır:

- Yürürlükteki Kanunlar Külliyatı (sekiz cilt)
- Kanun Hükmünde Kararnameler Külliyatı (bir cilt)
- Yürürlükteki Tüzükler Külliyatı (üç cilt)
- Bakanlar Kurulu Kararıyla Yürürlülüğe Konulan Yönetmelikler Külliyatı (üç cilt)
- Yürürlükteki Bazı Kanunların Mülga Hükümleri Külliyatı (iki cilt)[14].

a) Yürürlükteki Kanunlar Külliyatı ve Fihristi

Bu külliyat, biri "Fihrist" olmak üzere sekiz cilttir. Fihrist cildi; Osmanlı Mevzuatından hâlen yürürlükte bulunan kanunlar ve kanun kuvvetindeki nizamnamelerin fihristi, 7 Şubat 1924 tarihinde yayımlanan "1" sayılı Ağnam Resmî Kanunundan başlayıp bugüne kadar çıkan tüm kanunların "Nümerik Fihristi", "Alfabetik Fihrist" (sadece yürürlükte olan kanunlar yer alır) olarak üç ayrı bölümden oluşmaktadır.

Nümerik Fihrist kendi içinde "23 Nisan 1920-27 Mayıs 1960", "27 Mayıs 1960-25 Ekim 1961", "25 Ekim1961- bugüne kadar" çıkan kanunlar şeklinde bölümlere ayrılmıştır. Bir başka deyişle; üçüncü, dördüncü, beşinci tertip kanunlar aralarına kapak konulmak suretiyle belirgin hâle getirilmişlerdir.

Fihristte, yürürlükte olan kanunlar siyah puntolar ile yazılmış; yayımlandıkları Resmî Gazete'nin tarih ve sayı-

[14] Bu külliyatlar Başbakanlık Basımevi Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğü tarafından CD olarak da çıkarılmıştır. Bunlara internet üzerinden ulaşabilmek mümkündür.

Levent Şahverdi Arşivi

sı yanında, külliyatta yayımlandıkları cilt ve sayfa numaraları karşılarında gösterilmiştir. Yine yürürlükte olup temel kanunlarda değişiklik yapan veya ek hüküm getiren kanunlar siyah punto ile yazılmış ve yayımlandıkları cilt ve sayfa numaraları karşılarında gösterilmiştir. Yürürlükte olmayan kanunların karşılarında hangi kanunla kaldırıldığı ya da hangi Anayasa Mahkemesi kararı ile iptal edildiği, yayımlandığı Resmî Gazete belirtilerek yazılmış bulunmaktadır. Külliyatlarda yayımlanmayan kanunların nitelikleri hakkında (bütçe, özel, af vb.) karşılarında açıklama yapılmıştır.

Alfabetik Fihrist; yürürlükteki kanunların, kanun başlıklarının ilk kelimelerinin baş harfi esas alınmak, ilk kelimeleri siyah ve büyük puntolarla yazılmak suretiyle düzenlenmiştir. Ayrıca kamu oyunda bazı kanunların adlarının içinde geçen deyimlerle ya da işledikleri konularla tanınması nedeniyle, bu kanunlar yaygın olan isimlerinin ilk kelimesinin baş harfine göre siyah punto ile ve büyük harfle ve kanunun orijinal adı parantez içinde yazılmak suretiyle Alfabetik Fihristte yer almaktadırlar.

Yürürlükteki Kanunlar Külliyatının diğer yedi cildinde; bütçe kanunları, anlaşmalar, özel kanunlar, genel af kanunları, Cumhurbaşkanlığından TBMM'ye iade edilen (veto edilen) kanunlar dışında kalan ve hâlen yürürlükte olan kanunlar alınmıştır[15]. Yürürlükteki Kanunlar Külliyatının gelişimi tablo hâlinde şu şekilde gösterilebilir:

[15] Yürürlükteki Kanunlar Külliyatından yararlanma şekli ise karmaşık olmayıp şöyledir: Tarih ve sayısı bilinen kanun; fihristin nümerik kısmından aranmak suretiyle yürürlükte olup olmadığını, yürürlükte ise hangi cilt ve sayfada yer

Levent Şahverdi Arşivi

Cilt No.	Başlangıç kanun No.	Resmi Gazete'de yayım tarihi	Bitiş Kanun No.	Resmi Gazete'de yayın tarihi
1	7	07. 06. 1920	2270	05. 06. 1933
2	2303	26. 06. 1933	6343	09. 03. 1954
3	6409	11. 03. 1954	500	14. 07. 1964
4	506	17. 07. 1964	2542	22. 10. 1981
5	2547	04. 11. 1981	3167	19. 03. 1985
6	3191	01. 05. 1985	4708	29. 06. 2001
7	4721	22. 11. 2001	4769	02. 08. 2002

b) Yürürlükteki Bazı Kanunların Mülga Hükümleri Külliyatı ve Fihristi

Başbakanlık Teşkilât Kanununun 10. maddesi gereğince sayıları 1158'i bulan kanunlarımız teker teker incelenerek mahiyet ve mevzularına göre tasnif edilmiştir. Bunlardan uygulama imkânı kalmadığı için hükümsüz duruma düşmüş olanlar ayıklanmış; yürürlükte olanlar tespit edilerek bütün ek ve değişiklikleri ilgili yerlerine işlenmiş ve tek metin kanunlar elde edilmiştir.

Bu külliyata çok eski tarihlerde ilga edilmiş olan kanunlar alınmamış ve yürürlükteki bazı kanunların mülga hükümleri yayımlanmıştır. Bu çalışmayla daha çok eski ihtilâfların çözümünde kolaylık sağlamak amaçlandığından seçim hususunda kriter, mülga hükümlerin eskiden vuku

aldığını tespit etmek mümkündür. Yalnız tarihi bilinen kanun yürürlükte ise; nümerik fihristin ilgili döneme ait bölümünden tarama yapmak suretiyle bulmak mümkündür. Sadece sayısı bilinen kanun; her üç döneme ait bölümde bu sayının mevcut olup olmadığına bakılıp aranan konu ile ilgili cilt sayısı ve kanun sayısı tespit edilir. Adı bilinen kanun ise; alfabetik fihristten kolayca bulunabilir. Bk. **Mevzuat Araştırma Kılavuzu**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991, s. 13-14.

Levent Şahverdi Arşivi

bulan olaylarda ve ihtilâflarda uygulanma niteliği taşıyıp taşımadığı hususu olmuştur. Bu ölçüye göre, ceza kanunlarının ve müeyyide uygulanmasına dair hüküm ihtiva eden kanunların; vergi kanunlarının; temel hak, hürriyet ve yükümlülükleri, seçme ve seçilme hakkını düzenleyen kanunların; personel hukuku ve sosyal güvenlikle ve kamu düzeninin korunması ile ilgili kanunların mülga hükümleri tespit edilerek yayımlanmıştır[16].

Yürürlükteki Bazı Kanunların Mülga Hükümleri Külliyatının gelişimi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Cilt No.	Başlangıç kanun No.	Resmi Gazete'de yayım tarihi	Bitiş Kanun No.	Resmi Gazete'de yayım tarihi
1	765	13. 03. 1926	193	06. 01. 1961
2	213	10. 01. 1961	2709	09. 11. 1982

c) Kanun Hükmünde Kararnameler Külliyatı

Bu külliyatta; Anayasanın 91. maddesine göre ve yetki kanunlarına dayanılarak Bakanlar Kurulunca çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnamelerden yürürlükte olanları derlenmiş ve bir cilt olarak basılmıştır.

Külliyatın başında yayımlanan ve 1 numaralı Kanun Hükmünde Kararnamelerden başlamak suretiyle numara esasından hareketle bugüne kadar çıkan Kanun Hükmün-

[16] Yürürlükteki Bazı Kanunların Mülga Hükümleri Külliyatından yararlanma şu şekildedir: Öncelikle üzerinde çalışılan yürürlükteki kanunlar külliyatından, aranan kanunun mülga hükümler külliyatında yer alıp almadığı tespit edilir. Eğer yer alıyorsa buradan ilgili kanunun cilt ve sayfa numaraları belirlenir. Kanunun sayısı biliniyorsa "Mülga Hükümleri Külliyatı"nın nümerik fihristinden, sadece adı biliniyorsa alfabetik fihristinden yararlanılarak istenen temel kanunu tespit edebilmek mümkündür. Temel kanunun bulunduğu cilt ve sayfanın tespitinden sonra da kendi içerisindeki bölüm başlıklarından yararlanarak aranan eski hükme ulaşmak mümkündür.

Levent Şahverdi Arşivi

de Kararnameleri içine alan fihristte; Kanun Hükmünde Kararnamelerinin yürürlükte olup olmadığı, yürürlükte ise ve müstakil olarak çıkmışsa Kanun Hükmünde Kararnameler Külliyatında yayımlandığı sayfa; tali nitelikteki Kanun Hükmünde Kararnamelerin ise işlendiği kanunun cilt ve sayfası yazılmaktadır. Yürürlükte değil ya da kanunlaşmamış ise bu durumları da açıkça belirtilmektedir.

Alfabetik Fihrist, Kanun Hükmünde Kararnameler Külliyatında metni yayımlayan Kanun Hükmünde Kararnamelerin başlıkları esas alınmak ve ilk kelimeleri siyah puntolarla yazılmak suretiyle düzenlenmiştir[17].

Kanun Hükmünde Kararnameler Külliyatının gelişimi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Cilt No.	Başlangıç kanun No.	Resmi Gazete'de yayım tarihi	Bitiş Kanun No.	Resmi Gazete'de yayım tarihi
1	2	30. 12. 1972	631	13. 7. 2001

d) Yürürlükteki Tüzükler Külliyatı ve Fihristi

Bu külliyat hâlen yürürlükte bulunan tüzükleri kapsamakta olup, üç cilt hâlinde yayımlanmıştır. Elde edilen tüzük metinleri genelde kronolojik bir tertip ve düzen içinde yayımlanmış, ancak TBMM iç tüzüğü ile Anayasa Mahkemesi iç tüzüğüne 1. cildin baş kısmında yer verilmiştir.

Bazı kanunlarda "tüzük" çıkarılmasını öngören hükümler değiştirilerek o konunun "yönetmelik" düzenlen-

[17] Kanun Hükmünde Kararnameler Külliyatından yararlanma şekilleri şöyledir: Yalnızca sayısı biliniyor ise, cildin başındaki fihristten sayı sırası içerisinde bulunabilecektir. Burada, "Durum" kısmında yapılan açıklamaya göre de metne ulaşılması mümkündür. Yalnız orijinal adı ya da tanındığı kısa adı biliniyorsa, alfabetik fihristten yararlanılması gereklidir. Sadece tarihi bilindiği takdirde ise nümerik fihristten tarama yolu ile bulunması mümkündür. Bk. **Mevzuat Araştırma Kılavuzu**, s. 16.

Levent Şahverdi Arşivi

mesi öngörülmüş; geçici madde ile de yönetmelik çıkarılıncaya kadar eski tüzüğün uygulanmasına devam edileceği hükme bağlanmıştır. Zamanla tasfiye edilerek kendi aralarında sıralanıp, teselsül eden sayfa numarası verilerek ve geçici olduklarını belirtmek için sayfa numarasının başına "G" harfi ilâve edilerek yayımlanmışlardır[18].

Külliyatın ilk cildinin başında üç ayrı şekilde düzenlenen fihrist kısmı yer almaktadır. Bunlar tüzüğün dayanağını teşkil eden kanunlara göre Nümerik Fihrist, tüzüğü yürürlüğe koyan kararname numarasına göre Fihrist ve Alfabetik Fihristtir[19].

Ayrıca yürürlükteki kanunlar külliyatında yer alan kanunların başlığı altında -şayet var ise- o kanunla ilgili bir tüzüğün mevcut olduğu ve bunun nasıl bulunabileceği belirtilmiştir.

Her tüzüğün sonuna ek ve değişiklik getiren tüzükleri yürürlüğe koyan kararnamelerin tarih ve numaralarını gösteren bir liste ile bunların yürürlüğe giriş tarihlerini belirten bir çizelge de ilâve edilmiştir[20].

Yürürlükteki Tüzükler Külliyatı ve Fihristinin gelişimi ise şu şekildedir:

---

[18] OYTAN, "Sunuş", Cilt I, s. VII-VIII.

[19] **Mevzuat Araştırma Kılavuzu**, s. 17.

[20] Yürürlükteki Tüzükler Külliyatından Yararlanma şekli ise şu şekildedir: Bu külliyatta aranmakta olan tüzüğün kararname numarası biliniyorsa tüzüğü yürürlüğe koyan kararname numarasına göre fihriste; Tüzüğün dayanağı olan ya da olabilecek kanun biliniyorsa, tüzüğün dayanağını teşkil eden kanunlara göre "nümerik fihriste"; Tüzüğün adı biliniyorsa "alfabetik fihriste" bakarak tüzüğün yer aldığı cilt ve sayfa numarasının bulmak mümkündür. Bk. OYTAN, "Sunuş", s. VIII.

Levent Şahverdi Arşivi

Cilt No.	Başlangıç kanun No.	Resmi Gazete'de yayım tarihi	Bitiş Kanun No.	Resmi Gazete'de yayım tarihi
1	480	-	Apr-50	04. 02. 1957
2	6762	08. 02. 1957	6245	19. 08. 1974
3	1177	16. 03. 1975	3146	28. 09. 1981

e) Bakanlar Kurulu Kararı ile Yürürlüğe Konulan Yönetmelikler Külliyatı

Bu külliyat sadece Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe konulmuş olan ve hâlen yürürlükte bulunan yönetmelikleri içermektedir ve 3 cilt hâlinde yayımlanmıştır.

Külliyatın ilk cildinin başında üç ayrı şekilde düzenlenen fihrist kısmı yer almaktadır. Bunlar yönetmeliğin dayanağını teşkil eden kanunlara göre "nümerik fihrist", yönetmeliği yürürlüğe koyan kararname numarasına göre "fihrist" "alfabetik fihrist"tir[21].

Cilt No.	Başlangıç kanun No.	Resmi Gazete'de yayım tarihi	Bitiş Kanun No.	Resmi Gazete'de yayım tarihi
1	1217	-	2698	03. 10. 1983
2	Aug-19	13. 01. 1983	657	09. 10. 1991
3	2634	21. 11. 1991	4645	22. 08. 2002

F) Türkiye Cumhuriyeti Tüzükleri

20 Nisan 1920 tarih ve 491 sayılı Teşkilât-ı Esasiye Kanununun 52. ve 9 Temmuz 1961 tarih ve 334. sayılı T. C.

[21] Bakanlar Kurulu Kararı ile Yürürlüğe Konulan Yönetmelikler Külliyatından yararlanma şöyledir: Kararname numarası biliniyorsa, yönetmeliği yürürlüğe koyan kararname numarasına göre "fihriste"; yönetmeliğin dayanağı olan ya da olabilecek kanun biliniyorsa, kanunlara göre "nümerik fihriste"; yönetmeliğin adı biliniyorsa "alfabetik fihriste" bakarak yönetmeliğin cilt ve sayfa numaralarına ulaşmak mümkündür. Bk. **Mevzuat Araştırma Kılavuzu**, s. 18.

Levent Şahverdi Arşivi

Anayasasının 107. maddeleri gereğince düzenlenmiş tüzükler bulunur. Kullanım sıklığı az olan bir kaynaktır. Dört cilt hâlinde yayımlanmıştır. İçerisinde; Yasa meclisleri iç tüzükleri

- Anayasa Mahkemesi iç tüzüğü,
- Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe konulan Dernek-Kurum tüzükleri,
- Danıştayın incelenmesinden geçmeden Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe konulan tüzükler vardır.

G) Ayın Tarihi

İlk sayısı Eylül 1923'te ve Zekeriya Sertel'in Matbuat Umum Müdürü olduğu dönemde yayımlanmıştır. Eserin Cumhuriyet döneminin ilk yılları ve olayları üzerinde araştırma yapanlar için değerli bir kaynak olduğu bilinmektedir. "Matbuat Umum Müdürlüğü"nün 1 Haziran 1931 tarihinde lâğvı ile bu eserin yayımı da sona ermiştir. Ancak "Umum Müdürlüğü"n 1933 yılında Dâhiliye Vekâletine bağlı olarak ve Vedat Nedim Tör'ün yönetiminde yeniden faaliyete geçmesi ile Ayın Tarihi'nin de yeniden yayımına başlanmıştır. Bu ikinci serinin ilk sayısı Ocak 1934 tarihini taşımaktadır. Bazı aksamalarla 1957 yılına kadar süren yayının Kasım 1938 tarihini taşıyan 198 sayfalık sayısı Atatürk'ün ölümüne ayrılmıştır. Yayımına 1957 yılında son verilmiş olan Ayın Tarihi, ancak 1976 yılında "Ayın Olayları" adı ile yeniden yayımlanmıştır[22]. 1 Ekim 1978 tarihinden itibaren adı geçen eser, Ayın Tarihi eski adıyla ve düzenli bir biçimde yayımlanmaya başlayarak günümüze kadar devam etmiştir.

[22] Orhan Koloğlu, "Önsöz", **Ayın Tarihi**, Ekim-k. sım-Aralık 1978, s. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

İçişleri Bakanlığı Basın Genel Direktörlüğü tarafından yayımlanmaya başlayan ve belgesel bir dergi olan Ayın Tarihi'nin yayımlanan ilk sayısında çıkış amacı şöyle açıklanmıştır: *"Bu sene Eylülden itibaren her ay nihâyetinde Matbûât İstihbarat Müdüriyyeti Umûmiyyesi "**Ayın Tarihi**" unvanı altında bir mecmûa neşr ediyoruz. Bu mecmûanın neşrinden maksad memleket dahilinde ve haricinde cereyân eden siyasî, ictimâî ve iktisadî hâdisâtı ta'kîb ve her ay nihâyetinde bu vak'ayı tarihî bir vesika hâlinde ilân etmektedir. Bu sûretle dünyanın herhangi bir tarafında hâdis olacak mühim vak'aları beyne'l-milel vuku'a gelen siyasî ihtilâfları veya ittifâk ve itilâfları, medeniyetin siyasî ve ictimâî muvâzenesindeki temevvücâtı ecnebî matbûâtından muntazam ta'kîbe imkân bulamayan zevât, mezkûr vak'ayı Ayın Tarihi'nde toplu bir hâlde görebileceklerdir. Memleketimiz dâhilinde cereyân edecek olan vak'ayı ictimâî ve iktisadî hareketlere dair resmî ve gayr-i resmî vesikalarda ehemmiyetlerine göre ya aynen ve-yâhût makal ve halâs hâlinde mecmûa derc edilecektir."*

Aylık çıkan dergide iç ve dış haberler, günlük döküm hâlinde veriliyor, ayrı bölümlerde de önemli olaylara ilişkin basından seçmeler yer alıyordu. 56. sayıya kadar Osmanlı Türkçesiyle çıkan derginin yayımına Mayıs 1931'de yani 86. sayıda, *"Ayın Tarihi, bu sayıdan itibaren neşriyatını mecburen tatil ediyor. . ."* denilerek ara verilmiştir. Dergi 15 Kasım 1933'te birinci sayıdan başlanarak yeniden çıkarılmıştır. 15 Kasım-31 Aralık döneminin olaylarına yer veren bu ilk sayı ile yayın hayatına yeniden başlayan dergi amacını şu şekilde açıklamıştır:

"Matbûât Umum Müdürlüğü, 86 numaralı son sayısı Mayıs 1931 tarihinde çıkan ve iyi hatırası hâlâ yaşayan "Ayın Tarihi"ni

Levent Şahverdi Arşivi

yeniden neşre başlamakla güzel bir an'aneyi devam ettirmiş oluyor. Ayın Tarihi bu yeni şeklinde, muhteviyyât plânındaki sıraya göre cihânın siyasî hâdiselerini ve kültür hareketlerini objektif bir tarzda takîbe çalışacaktır. Belli başlı mühim hâdiselerin kısa haberlerini tarihleri ile beraber "takvim" de bulmak kabil olacağı gibi, "Vesikalar" kısmında hâdiselere ait vesikalar, "Akisler" kısmında da hâdiseler hakkında memleket ve cihan matbuatındaki akisler verilecektir. Kültür hareketleri kısmında aktüel fikir, sanat ve fen cereyanları etrafındaki belli başlı neşriyatı takibe çalışacağız. Ayın Tarihi'ni ideale yaklaştırmak gayemizdir"[23].

İkinci yayın döneminde Ağustos 1957'ye değin 285 sayı çıkaran dergi, 1976 Temmuzundan başlayarak *"Ayın Olayları"* adıyla dörder aylık derlemeler biçiminde yayımlanmaya başlamıştır[24]. Bu dönemde birkaç ayın hâdiselerinin birlikte yayımlandığı bu sayılarda haberler, iç siyaset, dış siyaset, kültür vb. gibi herhangi bir sınıflandırmaya tâbi tutulmaksızın günü gününe verilmiştir. Daha sonra ikişer ve üçer aylık derlemeler hâlinde de yayımlanmış olan dergi, 1978 Eylülünde ise yeniden *"Ayın Tarihi"* adını almıştır. Derginin bu son şeklinde de; dünyadaki siyasal olaylar san'at ve kültür hareketleri yansıtılıp *"Hâdiseler Takvimi"* bölümünde Türkiye ve dünya basınından yorumlar aktarılarak, *"Ayın Kültür Hareketleri"* bölümünde de çeşitli gazete ve dergilerden düşün, san'at, bilim vb. alanlardaki gelişme ve yenilikleri konu alan yayınlar derlenmeye devam edilmiştir[25]. Ayın Tarihi sık kullanılan bir

[23] **Ayın Tarihi**, Sayı 1 (Eylül 1923), s. 1.
[24] **Ana Britannica**, Cilt 4, s. 50.
[25] **Ayın Tarihi**, Eylül 1978.

Levent Şahverdi Arşivi

kaynaktır. Türkiye'deki çoğu kütüphane ve arşivlerde bulunmaktadır ve araştırmacıların kolaylıkla istifade edebileceği bir eserdir. Derginin 1976 Kasım ayından günümüze kadar olan sayılarına Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğünün web sayfasından ulaşılabilmektedir.

Ayın Tarihi'nin içeriği aşağıda ayrıntılı olarak gösterilmiştir:

Ayın Tarihi I.
Ayın Siyasası ve Ekonomisi
I- Türkiye A- İçerde a) Hâdiselerin Takvimi b) Vesikalar c) Akisler
B- Dışarda a) Hâdiselerin Takvimi b) Vesikalar c) Akisler
C- Balkan Antantı Genel Kurmay Başkanları Toplantısı a) Hâdiselerin takvimi
D- Hatay a) Hâdiselerin Takvimi b) Vesikalar c) Akisler
II- Uluslar Sosyetesi
A- Genel İşler a) Hâdiselerin Takvimi
B- Ademi Müdahale a) Hâdiselerin Takvimi b) Akisler
C- Akdeniz hâdiseleri a) Hâdiselerin Takvimi

Levent Şahverdi Arşivi

D- Dokuzlar Konferansı
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar
c) Akisler

E- Antikomünist Pakt
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar
c) Akisler

F- İngiliz-Alman Görüşmeleri
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar
c) Akisler

G- İngiliz-Fransız Görüşmeleri
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar
c) Akisler

H- Belçika-İngiltere Görüşmeleri

F- İngiliz-Alman Görüşmeleri
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar
c) Akisler

İ- Macar-Alman Görüşmeleri
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar
c) Akisler

I- Balkan Antantı
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar
c) Akisler

III- Batı Avrupası

A- İngiltere
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar
c) Akisler

Levent Şahverdi Arşivi

B- Fransa
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar
c) Akisler

C- İtalya
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar
c) Akisler

D- İspanya
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar
c) Akisler

E- Portekiz
a) Hâdiselerin Takvimi

F- Belçika
a) Hâdiselerin Takvimi
c) Akisler

G- Hollanda
a) Hâdiselerin Takvimi

H- İsviçre
a) Hâdiselerin Takvimi

IV- Kuzey Avrupası
a) Hâdiselerin Takvimi

V- Orta Avrupa

A- Almanya
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar
c) Akisler

B- Avusturya
a) Hâdiselerin Takvimi

C- Macaristan
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar

D- Çekoslavakya
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar

Levent Şahverdi Arşivi

VI- Doğu Avrupası
a) Hâdiselerin Takvimi
VII- Polonya
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Akisler
VIII- Sovyet Rusya
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar
IX- Balkanlar
A- Yunanistan
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar
B- Yugoslavya
a) Hâdiselerin Takvimi
C- Bulgaristan
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar
D- Romanya
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar
c) Akisler
X-Batı Asya ve Afrika Devletleri
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Akisler
XI- Uzak Batı
A- Birleşik Amerika
a) Hâdiselerin Takvimi
B- Orta Amerika
a) Hâdiselerin Takvimi
C- Güney Amerikası
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar
c) Akisler
XII- Uzak Doğu
A- Japonya
a) Hâdiselerin Takvimi
b) Vesikalar

Levent Şahverdi Arşivi

B- Çin a) Hâdiselerin Takvimi b) Vesikalar c) Akisler
XIII- Dominyonlar a) Hâdiselerin Takvimi
Ayın Kültür Hareketleri
Neler Diyorlar?
Siyasa
Tarih
Yurda Dair
Kurtuluş Savaşına Dair
Sosyal İşler
Dil
Güzel San'atlar
Edebiyat
Tarih
Ekonomi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Üçüncü Bölüm

SÜRELİ YAYINLAR (Periyodikler)

Haberleşme, insanların ihtiyaç, duygu ve düşüncelerini başkalarına anlatma, başkalarıyla paylaşma yoludur. Toplum içinde ve bütün topluma yönelik olarak meydana gelen iletişim türüne kitle iletişimi denmektedir. Kitle iletişim araçları denildiğinde Cumhuriyet tarihinin yazılı kaynakları için ilk akla gelen süreli yayınlar ise gazete ve dergilerdir. Bu iki süreli yayın türü içinde gerek dünya basın tarihinde elde etmiş olduğu öncelik gerekse daha geniş halk kitlelerine hitap etmesi sebebiyle gazeteler ayrı bir öneme sahiptir.

Bir kitle iletişim aracı olarak gazete her türlü okuyucuyu politika, ekonomi ve buna benzer konularda bilgilendirmek; okuyuculara yorumlu ve yorumsuz haber ve bilgi vermek üzere her gün veya belli zaman aralıklarıyla yayımlanan, değişik boyutlu kâğıtlardır. Gazete sayfaları, her gün yüz binlerce insanın toplanıp beraberce düşündükleri, konuştukları bir toplantı meydanıdır. Gazeteler sadece haber vermekle kalmaz, haberi yorumlayarak okuyucuyu eğitir ve eğlendirir.

Levent Şahverdi Arşivi

İlk gazete, Julius Caesar devrinde Roma'da çıkmıştır. "Acta Diurne" (Günün Olayları) adını taşıyan bu gazeteyi, Caesar'ın adamları hazırlıyordu. Elle yazılan gazete, kalabalık sokak başlarına, meydanlara asılıyor ve herkesin gazetede yazılı olan haberleri okuyup öğrenmesi sağlanıyordu. XVI. yüzyıla gelindiğinde ise Venedik'te "Notizie Scritte" (Yazılı Haberler) adında el yazması bir duvar gazetesi hazırlanmıştır. Basım makinesinin icadından sonra da bu gazete yayımlanmaya devam etmiştir. Venedik'te çıkan gazete, zamanın parası olan bir "gazetta" karşılığında satılmaktaydı. Bu kelime çok geçmeden bütün yayın çeşidinin adı olmuştur.

Yine XVI. yüzyıl başlarında, Avrupa'nın bazı şehirlerinde kurulan basım evlerinde, önemli haberleri yayımlayan gazeteler çıkmaya başlamıştır. Fakat bunlar, günlük olarak değil, yayımlanacak önemli haber olduğunda çıkarılmıştır. 1615 yılına gelindiğinde Almanya'da ilk defa "German Frankfurter Jurna" adıyla önemli olaylara yer veren haftalık bu gazete çıkarılmıştır. Yine İngiltere'de ilk defa 1622 yılında "Weekly News" (Haftalık Haberler) adında haftalık bir gazete çıkarılmıştır.

Fransa'da ilk gazete "La Gazette" 1631'de yayımlanmıştır. Bu gazete, devletin resmî organı olarak uzun müddet yayımlanmış ve 1762'de "Gazette de France" adını almıştır. Bugünkü anlamda gazetecilik Fransa'da 1789 İhtilâlinden sonra başlamıştır. XIX. yüzyılda, bilhassa 1848'den sonra, gazetecilik hayatı canlanmış, George Sand, Victor Hugo, Lamartine gibi Fransız edebiyatçıları çeşitli gazeteler çıkarmışlardır.

Amerika'da da XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Boston'da birkaç gazetenin yayımlandığını görmekteyiz. Ben-

Levent Şahverdi Arşivi

jamin Franklin'in, 1729'da Philadelfiya'da çıkarmış olduğu "Pensilvanya Gazette" bu durumun en erken örneklerindendir. Amerika'da çıkan erken gazete örneklerinden biri de "North American"dır. North American uzun süre Amerika'nın en çok satan gazetesi olmuştur. Daha sonra, James Bennet 1835'te "Newyork Herald" (Newyork Habercisi) gazetesini, Politzer de 1883'de "Newyork World" (Newyork Dünyası) gazetesini kurmuş ve yayımlamışlardır.

Günlük gazetelerin yayımlanması, XVIII. yüzyıldan itibaren İngiltere'de başlamıştır. En eski günlük İngiliz gazetesi "The Times" (Vakitler) 1785'de, "Daily Mail" (Günlük Posta) de 1896'da yayımlanmaya başlamıştır.

Türkiye'de gazetecilik, dünya gazeteciliğine göre 200 yıllık bir gecikmeyle başlamıştır. Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan gayrimüslimler batı ile ilk temas eden gruplar olması sebebiyle matbaadan ilk olarak onlar istifade etmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde matbaacılık, Yahudi muhacirler tarafından başlatılmış daha sonra da Ermeni ve Rumlar kendilerine ait matbaalarını kurarak faaliyet göstermişlerdir. Osmanlı Devleti sınırları içinde ilk gazeteyi Fransızlar çıkarmıştır. İzmir'de yerleşmiş olan Fransız tüccarlar kendi aralarında gazeteler yayımlamaya başlamışlardı. Bu arada İstanbul'daki Fransız Büyük Elçiliğinde de Fransızca basım yapmak üzere bir matbaa kurulmuş ve bu tarihte görev yapan Fransız elçileri, İstanbul'da da Fransızca gazete çıkarmanın lüzum ve ehemmiyetini kabul etmişlerdi[1]. Bu tip çabalar sonunda çıkarılan gazetelere örnek olarak şu isimler verilebilir:

[1] Hülya Baykal, **Türk Basın Tarihi 1831-1923 (Tanzimat-Meşrutiyet-Millî Mücadele)**, İstanbul, 1990, s. 41.

Levent Şahverdi Arşivi

Bulletin de Nouvel (Ağustos 1795-Mart 1796): Türkiye'de yayımlanan ilk gazetedir. Fransız İhtilâlini takiben Fransız Büyük Elçiliğinin girişimiyle Ağustos 1795 tarihinde yayına başlamıştır. Fransızca yayımlanan gazetenin amacı "Doğu'da yerleşmiş Fransızlara; Fransa Cumhuriyeti'nin sorunları hakkında bilgi vermek, Türklere de; Avrupa'yı ilgilendiren çıkar konularını tanıtmaktır[2].

Gazette Francaise de Constantinople (Ekim 1796-Eylül 1798): Fransız Büyük Elçiliğince yayımlanmış, Fransa'nın Mısır'ı işgali üzerine yayını son bulmuş olan önemli gazetelerden biridir[3].

Smyrneen (Ocak 1824-11 Eylül 1824): Fransız tüccarı Charles Tricon tarafından İzmir'de Fransızca olarak çıkarılmıştır. Osmanlı Devletinin lehine olan yazılar neticesinde gazete Fransız Konsolosluğunun baskılarıyla kapanmışsa da, 1824 Ekiminde "Le Sepctateur Oriental" adı altında yayına devam etmiştir. Gazete, Yunan ayaklaması aleyhine yazıları nedeniyle İngiliz Hükûmeti tarafından baskı görmüş ve el değiştirerek Alexandre Black tarafından Kasım 1827'de tekrar yayımlanmaya başlamıştır[4].

Courrier de Smyrne (Ocak 1828-1829): Türk dostu Alexandre Black tarafından çıkarılan gazetede Türkiye lehine yazılar çıkmış ve gazete kendi isteğiyle kapanmıştır[5].

Le Moniteur Ottoman (1831): Alexander Black'ın Türkiye hakkındaki olumlu görüşleri Sultan II. Mahmut tara-

[2] Korkmaz Alemdar, **İstanbul (1875-1964)**, Ankara 1980, s. 2-3.

[3] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 44.

[4] Hasan Refik Ertuğ, **Türkiye'de Yabancı Dilde Basın, "La Presse de Langue Etrageree Turguie"**, İstanbul Üniversitesi Yayımları, No. 1342.; Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları, 2, İstanbul 1985, s. 82-83.

[5] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 46.

Levent Şahverdi Arşivi

fından nişan verilerek ödüllendirilmiştir. İzmir'deki Fransızca gazetelerin milletler arası plâtformda uyandırdığı tesiri gören II. Mahmut, Alexandre Black'ı İstanbul'a davet ederek gazete çıkarmasını desteklemiştir. II. Mahmut'un isteğiyle yayımlanan Le Moniteur Ottoman (Osmanlı Habercisi), Bab-ı Âli'nin görüşlerini ve politikasını yansıtmış, resmî ve yarı resmî tebliğlere yer vermiştir[6].

A. Tanzimat Dönemi Süreli Yayınları

Türkçe yayımlanan ilk gazete olan Takvim-i Vekâyi'nin 1831 yılında yayımlanmaya başlamasından itibaren geçen ilk 30 yıl içinde Osmanlı Devleti'nde sadece dört Türkçe gazete çıkmıştır. Ancak 1860-1866 arasında 17 değişik yayına ulaşan bu sayıda, 1867 yılından Meşrutiyetin ilânı olan 1876 yılına kadar olan dönemde artış meydana gelmiş ve yayın sayısı 113'e çıkmıştır. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti döneminde Türkçe yayımlanan ilk gazete Takvimi Vekâyi'dir.

Takvim-i Vekâyi'den sonra Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde yayın hayatına başlayan çok sayıda süreli yayın görülmektedir. Bu yayınlardan her birisi yenileşme çabası içerisindeki "Osmanlı Aydını"nın fikir plâtformunu oluşturmuş ve devrin fikir hayatına yön vermişlerdir. Dönemin bu tür diğer önemli süreli yayınlarından bazıları ise şunlardır:

[6] Bu dönemde önemli sayılabilecek diğer yabancı gazeteler ise şunlardır: Journal de Smyrne (1853-1915 İzmir), Echoded'Orient (1838-1845 İzmir), Journal de Constantinople (1846-1866 İstanbul), La Turque (1866 İstanbul), İmpartial (1841-1912 İzmir), La Reforme (1869-1922 İstanbul), La Phare du Bosphore (1870-1890 İstanbul), Levent-Herald (1867 İstanbul), Stamboul (1875-1964 İstanbul), Pressed Orient (1849-1854 İstanbul), Le Commerce de Constantinople (1854 İstanbul), Revve d'Orient (1871 İzmir).

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **Ceride-i Havadis** (11 Temmuz 1840- 27 Eylül 1864): Takvim-i Vekâyi'den sonra, yayımlanan ikinci gazetedir. Gazete İngiltere'deki "Morning Herald" gazetesinin İstanbul muhabiri olan William Churchill tarafından çıkarılmıştır. Yayınlarının niteliği itibarıyla yarı resmî olmakla beraber; özel çaba ve sermaye ile çıkarılan ilk gazete olma özelliğini taşır. Yazar kadrosunda batı dünyasını tanıyan ve yabancı dil bilen Türkler (Şair Ali, Hafız Müşfik, Ahmet Zarifî, Nüzhet Bey, Siret Bey...) yer almakla birlikte, hiçbirisi kendi imzasını kullanmamıştır. Kırım Savaşının çıkmasıyla beraber İngiltere'ye giden Churchill, oradan gönderdiği haberlerle gazeteye olan ilgiyi artırmış ve gazete yayın gününü beklemeden Ruznâme-i Ceride-i Havadis (veya Ruznâme) adı altında bir yapraklı ekler yayımlamıştır[7]. Churchill'in ölümüyle halkın rağbetini kaybeden Ceride-i Havadis 1864 yılında kapanmış ve yerine "Ruznâme-i Ceride-i Havadis" günlük hâle getirilerek yayımlanmaya başlamıştır. Ceride-i Havadis ve Ruznâme-i Ceride-i Havadis'in neşriyatı hiçbir zaman Türkiye aleyhine olmamıştır. Sahibi İngiliz olan bu gazete devletin icraatını devamlı övmüş ve yazı dilinin gelişmesi ve sadeleşmesine de hizmet etmiştir.

◆ **Tercüman-ı Ahval** (21 Ekim 1860-1866): Resmî niteliği olmayan ve Türkçe olma özelliğini taşıyan ilk gazete Tercüman-ı Ahval'dir. Gazetecilik, edebiyat ve kültür tarihi bakımından bu gazete, bir dönüm noktası olarak kabul edilir[8]. Tanzimat Devri Türk kültür hayatının seçkin simalarından olan Şinasi Efendinin teşviki ve yardımı, değerli bir hari-

[7] Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği, Rejimi", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 1, s. 81.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 54-56.
[8] Nuri İnuğur, **Basın Tarihi**, İstanbul 1982, s. 184.

Levent Şahverdi Arşivi

ciyeci olarak tanınan Agâh Efendinin teşebbüsü ile kurulan Tercüman-ı Ahval gazetesinin ilk nüshası 21 Ekim 1860 günü çıkmıştır. Önceleri haftada iki, sonraları haftada üç, dört ve nihayet beş defa olmak üzere yayımlanmıştır[9]. Gazetenin çıkarılış amacını Şinasi Efendi ilk sayıda şöyle ifade etmektedir: *"Ülkede yerli ve yabancı uyruklular her dilde gazete çıkarmaktadırlar ve hukuklarından daha fazla bir özgürlüğe sahiptirler; buna karşılık Millet-i Hâkimenin aynı özgürlüğe sahip gazeteleri yoktur; parasını kendimiz ödeyerek, yani devletten yardım almadan, aynı özgürlüğü kullanmak istiyoruz"*. Gazetenin bir övgü gazetesi değil, düşünce ve tartışma gazetesi olarak tasarlandığı ve konuşma ve yazı dili arasında fark olmaması gerektiğini belirten ifadeleri ise şöyledir: *"Halk yasal görevlerle yükümlü olduğuna göre, vatanın yararı için söylemek ve yazmak da hakkıdır. Umum halkın kolaylıkla anlayabileceği bir şekilde. . ."*[10]. Gazetede, Hatt-ı Hümayunlar, resmî tebliğler, nizamnameler, antlaşmalar, yerel yönetimle ilgili haber ve mektuplar, meteoroloji raporları, İstanbul para borsası fiyat cetveli, Sultan Abdülaziz'in tahta çıkış haberleri, şiirler, yer almıştır. Bu gazetede değerli araştırmalara yer verilmiş, eğitim sisteminin aksaklıklarını belirten siyasî eleştiri örnekleri yayımlanmıştır[11]. Yine bu gazete Tanzimat dönemi milliyetçilerine ve fikir adamlarına (Yeni Osmanlılar) yuva olmuş ve onların bir araya gelmesinde önemli rol oynamıştır. Şinasi'nin 25. sayıdan sonra gazeteden ayrılması ile Agâh Efendi yalnız kalmış, kapatılması konusunda sarayın da baskısı sonucu Tercümân-ı Ahvâl, 11 Mart 1866'da yayınını durdurmuştur.

[9] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 56.; ayrıca bk. **Ahmet Rasim, İlk Büyük Muharrirlerden Şinasi**, İstanbul 1927.

[10] KOLOĞLU, "Osmanlı Basını... ", s. 77.

[11] Nuri İnuğur, **Türk Basınında İz Bırakanlar**, İstanbul 1988, s. 5

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **Tasvir-i Efkâr** (27 Haziran 1862-1868): 27 Haziran 1862'de Şinasi tarafından çıkarılmaya başlandı. Şinasi, gazetenin amacını, halka kendi yararlarını düşünmeyi ve kendi sorunları üzerinde durmayı öğretmek olarak açıklamış; ilk kez kamuoyunun önemini vurgulamıştır. Şinasi'nin 1865'te Avrupa'ya gitmesi üzerine Namık Kemal tarafından yönetilen gazete, onun da Avrupa'ya kaçmak zorunda kalmasından (1867) sonra bir süre Recaizâde Mahmud Ekrem tarafından çıkarıldıysa da, zamanla etkinliğini yitirdi ve 1868'de kapandı[12]. Tasvir-i Efkâr'ın bir fikir gazetesi olması ve hürriyet düşüncesinin yaygınlaştırılması bakımından basın tarihinde önemli bir mevkii vardır. O dönemin Namık Kemal, Ahmet Vefik Paşa gibi kuvvetli yazarları bu gazetede yer almış, milliyet ve meşrutiyet kelimeleri yine bu gazetede cesaretle kullanılmıştır. Bunların yanında Tasvir-i Efkâr, "Edebiyat-ı Cedide" olarak adlandırılan edebî devri başlaması yönünden de önemli bir gazetedir. Gazete Meşrutiyet döneminde Ebuzziya Tevfik tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Bu konu Millî Mücadele döneminde yayın hayatı devam etmiştir. Millî Mücadele dönemindeki politikasına ileride değinilecektir.

◆ **Takvim-i Ticaret** (1865): Türkiye'nin iktisat ve ticaret sorunları konu alan ilk gazetedir. Sahibi Hasan Fehmi Paşadır. Türkiye'deki kütüphanelerde hiçbir nüshası yoktur. Bu gazetenin birkaç nüshası, Londra British Museum'da bulunmaktadır[13].

◆ **Muhbir** (1866): Gazetenin sorumlusu ve başyazarı Ali Suavi Efendi'dir. Muhbir, o dönemin en önemli fikir

[12] KOLOĞLU, "Osmanlı Basını..." s. 78
[13] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 67.

Levent Şahverdi Arşivi

gazetesidir. Demokratik düzeni öven ifadeleri yüzünden 10 Mart 1967'de kapatılmış, Londra'ya giden Ali Suavi tarafından 1869'da Londra'da tekrar çıkarılmıştır. Yurt dışında çıkarılan ilk Türk gazetesidir[14]. Ancak Londra'da sadece dört sayı çıkartılabilmiştir.

◆ **Hürriyet** (1868 Londra-1870 Cenevre): Yeni Osmanlılar Cemiyetinin gazetesi olarak önce Londra'da haftada bir olmak üzere yayımlanmıştır. Bu gazetede Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetini eleştiren hürriyet fikrini ve meşrutî yönetim arayışını ifade eden yazılara yer verilmiş, devlet adamlarını, özellikle Ali ve Fuat Paşaları, tenkit eden makaleler yayımlanmıştır. Gazete 64. sayısından itibaren, Namık Kemal'in gazeteden ayrılması üzerine, Ziya Paşa tarafından Cenevre'de çıkarılmaya başlanmış, 100. sayıdan sonra da kapanmıştır[15]. Türk siyasî tarihinin ilk ideologlarının ve ilk siyasî partisinin yayın organı olması ve meşrutiyet rejiminin fikrî alt yapısını oluşturması bakımından önemli bir gazetedir.

◆ **Ayine-i Vatan** (1866-1869): Yayım hayatına 1866 yılında başlamıştır. Daha sonra bir çok kere çeşitli görüşteki kişiler tarafından çıkarılan gazete, Türk basın tarihinin ilk resimli gazetesidir[16]. Gazete Ruznâme-i Ayine-i Vatan ismiyle 1867'de tekrar yayımlanmıştır. Sahibi Eğribozlu Mehmet Arif Beydir. Gazetede hükûmeti tenkit eden ve Genç Osmanlıları öven yazılar yayımlanmıştır. 1869'da kendiliğinden kapanmıştır[17].

[14] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 69.
[15] KOLOĞLU,"Osmanlı Basını... ", S. 81.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 67.
[16] Hasan Duman, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)**, Cilt 1, Ankara 2000, s. 160.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 69.
[17] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 70.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **İbret:** 29 Mayıs 1870'de Aleksan Sarafyan Efendi tarafından yayımlanmaya başlayan İbret, 1872'de Ahmet Midhat Efendinin yönetimine geçtiğinde yeni bir yayın politikasıyla çıkmaya devam etmiştir. Başyazarlığa getirilen Namık Kemal, Osmanlı yönetimine karşı en şiddetli yazılarını bu gazetede yazmıştır. Bu sebeple birkaç kez kapatma cezasına uğrayan gazetenin yayınına 4 Nisan 1873'te son verilmiş ve yazarlardan Ahmed Midhat Efendi ile Ebuzziya Tevfik Rodos'a, Namık Kemal Magosa'ya, Nuri Bey de Akka'ya sürülmüştür. İbret, haberden çok makaleleriyle devrin fikir hayatına katkıda bulunmuş, özellikle Namık Kemal'in düşüncelerini açıklayabildiği ender gazetelerden birisi olmuştur. Gazete, haftada beş defa yayımlanmaktaydı.

◆ **Mecmua-i Fünun:** Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye adlı ilim cemiyetinin yayımlamış olduğu bu dergi, aylık olarak neşredilmiştir. Münif Efendi tarafından 1862 yılından itibaren çıkartılmaya başlanan bu dergi, ilmî ve teknik konulardan bahsetmiştir[18]. Anadolu'dan 600 kişinin abone olduğu bu mecmua, Amerikalılardan yardım görmüştür. İki yıl sonunda Abdülaziz tarafından kapatılmıştır. Osmanlıdaki ilk mecmua özelliği taşıyan Mecmua-i Fünun Abdülaziz tarafından kapatıldıktan bir müddet sonra 1882 yılında tekrar yayımlanmaya başlamıştır. Mecmuanın sahibi Münif Efendi bu sefer de bir makalesinde "yıldız böceği" tabirini kullanmış, bundan dolayı mecmua Sultan Abdülhamit tarafından kapatılmıştır.

◆ **Vakayi'-i Mısriyye** (1828): Gazete Mısır Hidivliliğince yayımlanmıştır. Haftalık olup, başlangıçta Türkçe

[18] Dündar Akünal, "İlk Türk Dergisi: Mecmua-i Fünun", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 1, s. 118.

Levent Şahverdi Arşivi

ve Arapça yayımlanmış daha sonra ise bazı sayıları Türkçe bazı sayıları Arapça çıkartılmıştır.

◆ **Muhip** (1867-1869): Sahibi Şakir Efendidir. Ciddî bir gazete olarak ancak iki yıl yayın hayatını sürdürmüştür.

◆ **Muhib-i Vatan** (1867): Gazetenin sahibi Andon Efendi'dir. Gazetenin adı çıktığı yedi yıl boyunca sık sık değişmiştir; Memâlik-i Mahrusa, Türkistan, Hülasatü'l-Efkar, Efkar, Mirkat[19].

◆ **Utarit** (1867): Gazetenin sahibi Ayetullah Bey ve Musullu Sami Efendi'dir. Yazıları çelişkilidir. Bir yandan padişah haklarını, diğer yandan Millet Meclisi kurma fikrini, bir taraftan şeriat esaslarını diğer taraftan da hürriyet fikrini savunan yazılar vardır.

◆ **Mecmua-ı Maarif** (1867): Gazetenin sahibi Filip Efendi'dir. Gazete şeklinde yayımlanmıştır.

◆ **Terakki** (1868): Gazetenin sahibi Ali Raşit ve Filip Efendi'dir. Yazar kadrosunda Ebuzziya Tevfik, Kemal Paşazade Sait, Suphi Paşazade Ayetullah, Lehli Hayrettin Karskı ve Recaizade Mahmut Ekrem vardır. Gazete haftada altı gün çıkmış; hükûmeti tenkit eden, kadınların toplumdaki rolüne değinen yazılar yayımlanmış ve dilinin sadeliğiyle dikkat çekmiştir[20]. 1878 yılında yayın hayatına son veren gazete yüksek tirajlı bir gazetedir.

◆ **Letâif-i Asâr** (1868): İlk mizah gazetesidir. Önce Terakki gazetesinin ilâvesi olarak çıkmış, sonra da ayrı bir gazete olarak yayına devam etmiştir. Gazetede siyasî tenkitlere ve karikatürlere de yer verilmiştir.

---

[19] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 70.

[20] DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları** ... , Cilt 2, s. 831.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 71.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **Mümeyyiz** (1869): Gazetenin sahibi Sıtkı Efendidir. Gazetede pedagojik bilgiler içeren yazılara yer verilmiştir.

◆ **Vekâyi-i Zaptiye** (1869): Bursalı Şakir Bey tarafından yarı resmî bir gazete olarak çıkarılmıştır ve yayın ömrü kısa olmuştur.

◆ **Diyojen** (1869-1873): Teodor Kasap Efendi tarafından çıkarılan gazete, önce Fransızca ve Rumca daha sonra Türkçe olarak yayımlanmıştır. İlk özel mizah gazetesi olarak kabul edilmektedir. Yazı kadrosunda Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik, Ali Bey yer almıştır. Yazılar eleştiri mahiyetinde olup, 120. sayıdan itibaren karikatürler de eklenmiştir. Gazete önce haftada bir kez, sonraları haftada iki ve üç kez yayımlanmıştır[21].

◆ **Hadika** (1869): Bu gazete Aşir Efendi tarafından çıkarılmıştır. Yazı kadrosunda Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik, Ahmet Mithat Efendi, Şemsettin Sami yer almıştır. Hükûmeti eleştiren yazıları nedeniyle kısa süreli kapatılmış, 57. sayısından itibaren haftada bir kez çıkarılmıştır. Endüstri, teknik ve bilim konulu yazılarıyla Mecmua-i Fünun'dan sonra çıkan ilk ilim ve teknik gazetesidir[22].

◆ **Basiret** (1869): Sahibi Âli Bey'dir. Başyazarı Mehmed Ali Tevfik'tir. Yazı kadrosunda Suphi Paşazade Ayetullah Bey, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Ali Suavi, Hâlet Bey ve Mustafa Celâlettin Paşa vardır[23].

◆ **Hakayıkü'l Vekâyi** (1869): Sahibi Rüştü Efendi'dir. Daha sonra gazeteyi Filip Efendi satın almıştır. Yazı kadro-

[21] DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları** ... , Cilt 1, s. 263.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 73.

[22] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 73.

[23] DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları** ... , Cilt 1, s. 174.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 74.

Levent Şahverdi Arşivi

sunda Recaizâde Mahmud Ekrem, Ebuzziya Tevfik, Kemal Paşazâde Sait Bey gibi ünlü kişiler yer almıştır[24].

◆ **Ulûm** (1869): Gazete Ali Suavi tarafından Paris'te çıkarılmıştır. Gazete on beş günde olmak üzere yayımlanmıştır. 1 Rebiü'l-Ahir-21 Ramazan 1287 arasında çıkan sayılar "Muvakkaten" adıyla Trouville'de yayımlanmıştır. Bu gazete yazılarıyla Türkçülük akımına öncülük etmiştir[25].

◆ **İnkılâp** (1870): Bu gazete Hüseyin Vasfi Paşa ile Mehmet Bey tarafından Cenevre'de çıkarılmıştır. Meşrutiyet rejimini öneren ve Osmanlı yönetimini eleştiren yazılar yayımlanmıştır[26].

◆ **Asır** (1870): Mehmet Tevfik Bey tarafından çıkarılmış, yayın hayatı kısa olmuştur. Gazetede politika ve ilmî meselelere yer verilmiştir.

◆ **Devir** (Bedir-1870): Gazetenin sahibi Ahmet Mithat Beydir. Gazetenin bir günlük ömrü olmuş, Bedir adıyla tekrar yayımlanmışsa da kısa süre sonra kapanmıştır.

◆ **Ravzatü'l Maarif** (1871): Hasan Rıza tarafından haftada bir defa çıkarılmıştır. Edebiyat ve nâfia hakkında yazılara yer verilmiştir. Gazete ancak iki üç nüsha yayımlanabilmiştir[27].

◆ **Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye** (1871): Askerî Tıp Okulunun meslek dergisidir.

---

[24] DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ...** , Cilt 1, s. 345.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi ...**, s. 74.

[25] DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ...** , Cilt 2, s. 900.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi ...**, s. 69.

[26] DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ...** , Cilt 1, s. 420.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi ...**, s. 67.

[27] DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ...** , Cilt 2, s. 684.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi ...**, s. 78.

Levent Şahverdi Arşivi

- **Dağarcık** (1871): Ahmet Mithat Efendi tarafından çıkarılmıştır. Dergide fıkra, makale, hikâye ve romanlar yayımlanmıştır.
- **Hayal** (1872): Teodor Kasap tarafından çıkarılan Hayal, Diyojen'den sonra çıkan en etkili mizah dergisidir. İlk sayılar Paris ve Londra'da basılmıştır. Uzunca bir aradan sonra İstanbul'da yayınına devam etmiştir. Dergi II. Abdülhamit tarafından kapatılınca Çıngıraklı Tatar isimli yeni bir mizah dergisi çıkarılmıştır[28].
- **Hülâsatü'l Efkâr** (1873): Siyasî haber gazetesi olup, sahibi Antuan Efendidir.
- **Tiyatro** (1874): Osmanlı Devleti'nde çıkan ilk tiyatro gazetesidir. Sahibi Agop Baronyan'dır.
- **Şark** (1874): Malî ve iktisadî konulara ağırlık veren günlük bir gazetedir. İstanbul'da yayımlanmıştır. Bordiyano adlı bir İtalyan çıkarmıştır[29].
- **Medeniyet** (1874): Sahibi Eğribozlu Mehmet Arif Beydir. Yazar kadrosunda Faik Reşat, Tevfik Bey, Giritli Lütfi yer almıştır. Sekizinci sayıdan itibaren adı "Musavver Medeniyet" olmuşsa da "Medeniyet" ve tekrar "Musavver Medeniyet" ve "Şems" adını almıştır. İstanbul'da cuma günü yayımlanan gazetede maarif ve edebiyat içerikli yazılara yer verilir. Gazetede devrin ileri gelenlerinin, devlet büyüklerinin resim ve öz geçmişleri basan ilk gazetedir[30].

---

[28] DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları** ... , Cilt 1, s. 366.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ... , s. 79.

[29] DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları** ... , Cilt 2, s. 772.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ... , s. 80

[30] DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları** ... , Cilt 1, s. 548.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ... , s. 81.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **Şafak** (1874): Mihalâki tarafından çıkarılmış olan bir dergidir.

◆ **Kahkaha** (1874): Basiretçi Ali Efendi tarafından çıkarılmış olan mizah dergisidir.

◆ **Vakit** (1875): Sahibi Filip Efendi'dir. Başyazar Kemal Paşazade Said Bey'dir. Gazetede Meşrutiyetin ilânını adım adım takip eden siyasî yazılar yer almıştır. Kadınlar için de özel bir sayı yayımlayan gazete, yayımını 1884'e kadar sürdürmüştür. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde de başka kişiler tarafından tekrar çıkarılmıştır[31]. Millî Mücadele döneminin önemli gazetelerindendir. Bu sebeple ileriki konularda bu gazeteye tekrar değinilecektir.

◆ **Sadakat** (1875): Mehmet Efendi tarafından çıkarılan bu gazete İslâmî bir çizgidedir. Her gün yayımlanan gazete İslâmcılık hareketini uyandırma misyonuyla beraber çocuklara özel ekler de çıkarmıştır.

◆ **İstikbal** (1875): Teodor Kasap tarafından çıkarılmıştır. Siyasî, ahlâkî, ilmî ve edebî makaleler gazetede yer almış, ayrıca millî eğitim konusuna da geniş yer verilmiştir.

◆ **İttihat** (1875): Ahmet Mithat Efendi tarafından çıkarılmış, Namık Kemal de yazılar yazmıştır.

◆ **Geveze** (1875): Tevfik Bey tarafından çıkarılmış bir mizah dergisidir.

◆ **Meddah** (1875): Mizah dergisidir.

◆ **Çaylak** (1876): Mizah gazetesi olup, Mehmet Tevfik Bey tarafından çıkarılmıştır.

[31] DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ...**, Cilt 2, s. 912.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi ...**, s. 85vd.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **Müsavat** (1876): Sahibi Esat Efendidir ve kısa ömürlü olmuştur.

◆ **Ümran** (1876): Sahibi Raşit Efendi olup, devamlı olmamıştır.

◆ **Selâmet** (1876): Sahibi Abdullah Efendi'dir.

◆ **Mir'at-ı İber** (1876): Dergidir ve kısa süreli olarak çıkarılmıştır.

B. Meşrutiyet Dönemi Süreli Yayınları

1876 Aralık ayında ilân edilen Kanun-i Esasî'nin 12. maddesinde "basının serbest" olduğu yasalar çerçevesinde kayıt altına alınmıştı. Bu yasa başlangıçta basında özgürlük havası meydana getirmiştir. Ancak bu olumlu hava Osmanlı-Rus Savaşı gerekçe gösterilerek kısa zamanda dağılmış, süreli yayınlara da sıkı bir kontrol getirilmiştir. II. Abdülhamit devrinde, süreli yayınlar üzerinde sansürü sağlayacak tedbirler alınırken bu durumun yeni bir basın yasası ile yapılmamış olması dikkat çekicidir.

1879-1887 yılları arasında İstanbul'da her yıl ortalama 9-10 yayın çıkmıştır. Bu yayınların çoğu dergidir. 1888 yılından 1908 yılına kadar ise yılda ortalama bir yeni yayın çıkmıştır. II. Meşrutiyetin ilk iki yılında ise 353 gazete ve dergi yayımlanmış, 200'ün üstünde yeni gazete ve dergiye yayın imtiyazı verilmiştir.

I. Meşrutiyet devrinin en önemli gazetelerinden biri de bu dönemde âdeta bayraklaşmış olan "Tercüman-ı Hakikat" gazetesidir. Tercüman-ı Hakikat ile birlikte I. ve II. Meşrutiyet döneminin gazetelerini ise şu şekilde örneklendirebiliriz:

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **Tercüman-ı Hakikat (1878):** Ahmet Mithat Efendi tarafından çıkarılan bu gazete, döneminin en ciddî siyasî gazetesidir. Yazar kadrosunda Ahmet Rasim, Hüseyin Cahit, Halide Edip, Necip Asım, Hüseyin Rahmi, Abdülhak Hamid, Ağaoğlu Ahmet gibi ünlü kişiler yer almıştır[32]. Gazete aksiyon gazetesi olmaktan ziyade bir halk gazetesi olarak çıkmıştır.[33] Gazetede ekonomik ve politik makalelerin yanı sıra, tabiat, eğitim sistemi ve İslâm âleminin batı karşısında geri kalma nedenleri hakkında yazılar da yayımlanmıştır. Gazete önce İttihat ve Terakki lehine yazılar yayımlamış, daha sonra da bu partiye muhalif olmuştur. Balkan Savaşı sonunda Ahmet Mithat Efendi'nin ölümüyle yayın hayatı sona eren gazete Cumhuriyet döneminde ise Tercüman adıyla yeniden yayımlanmıştır[34]. Tercüman-ı Hakikat 14.867 sayı çıkmış ve 11 Şubat 1921'de de kapanmıştır.

◆ **Sabah:** 1875'te ilk kez yayımlanan gazete, 1882'de Mihran Efendi tarafından satın alınmış; gerek yazıları gerekse yazar kadrosuyla Meşrutiyet döneminin en önemli gazetesi olmuştur[35]. Yazar kadrosunda Hüseyin Cahit, Cavit Bey, Adnan Adıvar, Ata Bey, Ahmet Emin Yalman, Arif Cemil gibi ünlü kişiler yer almıştır[36]. I. Dünya Savaşından sonra gazetenin başına Peyam gazetesi başyazarı Ali Kemal getirilmiş ve gazetenin adı Peyam-ı Sabah olmuştur. İttihat ve Terakki Partisine açıkça cephe alan ga-

[32] Cevdet Perin, **Düşünce ve Basın Özgürlüğü,** İstanbul 1974, s. 60.

[33] ŞAPOLYO, **Türk Gazeteciliği Tarihi...** , s. 146.

[34] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi ...** , s. 125.; Gazetenin kapatılma tarihi için 1922 yılı da gösterilmektedir. Bk. DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları...** , Cilt 2, s. 841.

[35] Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi ve Her Yönüyle Basın,** Ankara 1969, s. 102.

[36] İNUĞUR, **Basın ve Yayım Tarihi...** , s. 276.

Levent Şahverdi Arşivi

zete, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın muhalefet organı olmuştur. Daha sonra Damat Ferit Paşa'nın yayın organı hâline gelen gazete Millî Mücadele hareketine karşı sarayın ve Şeyhülislâmlığın savunuculuğunu yapmıştır[37].

◆ **İkdam** (1894-1926): Gazetenin sahibi Ahmet Cevdet Oran'dır. Gazete daha sonra pek çok kez el değiştirmiştir. Ali Naci Karacan, Ali Kemal, Hüseyin Rahmi vb. . .[38]. Yazı kadrosunda Ahmet Rasim, Ali Kemal, Hüseyin Cahit, Cavid Bey, Adnan Adıvar, Ahmet Cevdet, Babanzâde İsmail Hakkı gibi dönemin ünlü şahısları yer almıştır[39]. İkdam'ın başına "Siyasî, İlmî, Ticarî Türk Gazetesidir" diye bir ibare konmuştur. Bu ibare gazetenin niteliğini ve özelliğini belirtmektedir. Dilde sadeliği savunan İkdam, Türkçe kelimelerin kullanımına öncelik vererek Türkçeciliği savunmuş ve Türkçülük olarak da neşredilmiştir[40]. İkdam ayrıca Fransızca adlî, ticarî, ilmî, edebî, tarihî konularda yazılar yayımlanmıştır. İkdam, İttihatçıların yönetimdeki beceriksizliklerini eleştiren, Millî Mücadeleyi destekleyen, bu konularda yazı yayımlayan ve Ankara'ya ilk defa muhabir gönderen gazetedir[41]. Bu sebeple gazete ileriki konularda Millî Mücadele ile ilişkisi bakımından tekrar incelenecektir.

◆ **Servet-i Fünûn** (1891-1944): Dergi Ahmet İhsan (Tokgöz) tarafından çıkarılmıştır. Halit Ziya, Süleyman Nazif, Cenab Şahabettin, Tevfik Fikret gibi ünlü şahıslar derginin yazı kadrosunda yer almışlardır. Dergi 1896'dan itibaren Edebiyat-ı Cedide topluluğunun yayın organı ol-

[37] Fuat Süreyya Oral, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul 1969, s. 119, s. 168.
[38] ŞAPOLYO, **Türk Gazeteciliği Tarihi...** , s. 221-222.
[39] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi...** , s. 128.
[40] İNUĞUR, **Basın ve Yayım Tarihi...** , s. 285.; DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ...** , Cilt 1, s. 407.
[41] ORAL, **Türk Basın Tarihi ...** , s. 157.

Levent Şahverdi Arşivi

muştur. Dergi 1942 yılında "Uyanış"adıyla iki sene daha yayımlanıp 1944'te kapanmıştır[42].

◆ **Mecmua-i Ebûzziya** (1880-1922): Ebûzziya Tevfik tarafından haftalık olarak yayımlanmış dergidir. İlk sayısı 22 Mayıs 1880'de çıkmıştır. Düşünce ve edebiyat ağırlıklı yayımlar yapan dergi, 1890-1897 yılları arasında yayımına ara verdi. 15 Ağustos 1912'de yayımlanan 159. sayısı ile kapandı[43].

◆ **Malûmât** (1893): Sahibi Baba Tahir olup, sosyal hayata dair yazılar yayımlanmıştır.

◆ **Mektep** (1891): Kitapçı Karabet tarafından yayımlanmıştır. Fen bilimleri ile ilgili konularda yazılara yer verilmiştir. 15 günde bir yayımlanmıştır. Başyazarı İsmail Hakkı'dır. 1891 yılından 1897 yılına kadar yayın hayatı devam etmiştir.

II. Abdülhamit döneminde Avrupa'ya kaçan Jön Türkler, orada birçok gazete ve dergi[44] çıkartarak rejime karşı mücadele etmiştir. I. Meşrutiyet döneminde yurt dışında yayımlanan bu gazete ve dergiler yabancı ve imtiyazlı postalar vasıtasıyla Osmanlı sınırları içerisinde dağıtılmıştır[45]. Bu neviden olan süreli yayınlara şunlar örnek oluşturmaktadır:

---

[42] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi ...** , s, 135.; DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ...** , Cilt 2, s. 742.

[43] Bülent Varlık, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,** Cilt 1, s. 112.

[44] II. Meşrutiyet döneminde çıkan çok sayıda dergi de mevcuttur. Bunlara örnek olması bakımından şu dergi isimleri verilebilir: Berk (1885), Ulûm-ı İktisadiyye ve İçtimaiyye (1908), İktisadiyat (1915), Çocuk Bahçesi (1904), Arkadaş (1909), Çocuk Duygusu (1913), İnsaniyyet (1884), Metasin (1908), Demet (1908), Kadınlar Dünyası (1912), Kalem (1908), Cem (1910), Beyanü'l-Hak (1908), Cerîde-i Sufiye (1910), Cerîde-i İlmiyye (1915), Donanma (1910), Şehbâl (1909) .

[45] Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi,** Cilt II. Ankara, 1964 s, 9-11.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **Meşveret** (1895): Paris'te Ahmet Rıza tarafından Türkçe ve Fransızca olarak çıkarılmıştır. Meşveret 15 günde bir yayımlanmıştır. İttihat ve Terakki Partisinin yayın organıdır. Derginin 1895-1908 arası yayımlanmış olup Fransızca "Mechveret" ilâvesi vardır. Gazetede Partinin amaçları ve görüşleri "Program" başlığı altında yayımlanmıştır. Gazete, Meşrutî idareyi savunmuş, halkın politik görev bilincine ulaşabilmesi için eğitilmesi gerektiğini belirtmiştir. Osmanlı Devleti aleyhine yazılar yazdığı gerekçesiyle Fransız Mahkemesi tarafından kapatılmıştır[46].

◆ **Mizan** (1896): İstanbul'da Mizancı Murat olarak anılan Mehmet Murat Bey tarafından çıkarılan gazetedir. Gazete yayımladığı siyasî, ekonomik ve özgürlüğe ait yazılarıyla hükûmetin dikkatini çekince; Murat Bey, Mizan'ı 1896'da Kahire'de çıkarmaya başlamıştır[47]. Mizan daha sonra 14 Aralık 1896-3 Mayıs 1897'de Paris'te, 10 Mayıs 1897-19 Temmuz 1897'de Cenevre'de yayımlanmıştır. Mehmet Murat Bey Avrupa'da yayımladığı Mizan'da önceleri II. Abdülhamit aleyhinde bir tutum izlemiş; sonra II. Abdülhamit yanlısı bir tavır almış, İttihat ve Terakki yönetimini de eleştirmiştir. Gazetede 31 Mart Olayını desteklediği gerekçesiyle kapatılmıştır[48]. .

◆ **Osmanlı** (1897): Gazete İttihat ve Terakkinin kurucuları olan İshak Sükûtî, Abdullah Cevdet, Tunalı Hilmi, Reşit, Akil ve Refik Beyler tarafından Cenevre'de çıkarılmıştır[49]. 1 Haziran 1900 yılına kadar Jön Türklerin merkez

[46] İNUĞUR, **Türk Basınında İz Bırakanlar...** , s. 41-42.; DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ...** , Cilt 1, s. 564.

[47] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi ...** , s. 139.

[48] İNUĞUR, **Türk Basınında İz Bırakanlar...** , s. 45-46.

[49] Ahmet Bedevi Kuran, **İttihat ve Terakki**, İstanbul, 1956, s. 97-100.

Levent Şahverdi Arşivi

organı olarak Cenevre'de yayımlanan gazete, 10 Haziran 1900'de Londra'da, 1 Ekim 1900'de Folkeston'da, 15 Mart 1903'te Kahire'de yayımlanmıştır[50].

◆ **Şûra-yı Ümmet** (1902): Gazete Ahmet Rıza tarafından Paris'te Türkçe olarak çıkarılmıştır[51]. Yazar kadrosunda; Yusuf Akçura, Ağaoğlu Ahmet, Ömer Naci gibi ünlü şahıslar yer almıştır. Gazetede Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünün ve bağımsızlığının savunusu, Osmanlılık fikrini ve birliğini oluşturmak, Kanun-ı Esasî'yi yürürlüğe koymak konularında yazılar yayımlanmıştır[52]. Gazete 1902-1908 yılları arasında önce Paris'te, daha sonra Kahire'de yayımlanmış ve merkeziyetçiliğin savunuculuğunu yapmıştır[53].

◆ **Ezan** (1896): Tunalı Hilmi tarafından Cenevre'de çıkarılmıştır[54]. Gazetenin başlığında "Vaktinde Çıkar Bir Nida-i Hayya-al Felâh" ibaresi vardır.

◆ **Tanin** (1908-1925): Türk siyasî tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Tanin, Hüseyin Cahit, Tevfik Fikret ve

[50] İNUĞUR, **Basın ve Yayım Tarihi...** , s. 298.

[51] Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasî Fikirleri (1895-1908),** Ankara 1964, s. 86.

[52] Edmondson Ramsaur, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali,** İstanbul 1972, s. 141.

[53] İNUĞUR, **Basın Yayım Tarihi...** , s. 300.

[54] Geniş bilgi için bk. Ayşe Aydın, **Tunalı Hilmi Bey, Hayatı, Siyasî Faaliyetleri ve Eserleri,** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1995.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi...,** s. 146.; DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ...** , Cilt 1, s. 290.; I. Meşrutiyet devrinin diğer yayın organlarını ise şunlardır: Hürriyet (1896 Londra), Kanun-i Esasî (1897 Kahire), El Kâtip (1897 Kahire), Hakikat (1897 Cenevre), Yıldırım (1901 Cenevre), La Foudre (1901 Cenevre), Selâmet (1901 Folkeston), Le Liberal Ottoman (1901 Folkeston), Le Moniteur Ottoman (1901 Folkeston), La Federation Ottoman (1903 Belçika), İçtihat (1904 Cenevre), Ahali (1905 Cenevre), El Rahip (1905 Rio de Janerio), El Eyyam (1905 Newyork), Le Courrier de Balcan (1905 Sofya), Hamidiye (1896 Londra), Dolap (1898 Folkeston), Beberuhi (1898 Cenevre), Tokmak (1901 Cenevre), Lâklâk (1901 Kahire) .

Levent Şahverdi Arşivi

Hüseyin Kâzım tarafından yayımlanmıştır. Tanin'in tarihî önemi, II. Meşrutiyetle aynı tarihte yayına başlamasıdır[55]. Yazı kadrosunda Falih Rıfkı, Aka Gündüz, Fazıl Ahmet gibi genç bir ekip yer almıştır[56]. II. Meşrutiyet döneminin en canlı fikrî yapısını temsil eden Tanin'de siyasî ve günlük hayata dair yazıların yanı sıra mizah, karikatür ve röportaj ekleri de çıkmıştır[57]. Gazete sert yazıları yüzünden pek çok saldırıya uğramış ve kapatılmıştır. Tanin, adını değiştirerek Renin, Senin ve Hak gibi isimlerle yayınını sürdürmüştür[58]. İttihat ve Terakki Partisinin en güçlü sözcüsü olan gazete; İttihatçıların düşüncelerini savunmuş ve siyasî hayatı etkilemiştir. Ancak zaman zaman yönetimi eleştiren yazıları nedeniyle İttihatçılar tamamen memnun olmamış ve I. Dünya Savaşı öncesinde Parti sekreteri tarafından gazete satın alınmıştır[59]. Hüseyin Cahit'in gazeteyle ilgisi kesilince gazete, tamamen İttihatçıların yayın organı olmuş; I. Dünya Savaşı nedeniyle de kapanmıştır. Tanin 1922'de tekrar Hüseyin Cahit tarafından yayımlanmaya başlamış ve 1925'te İstiklâl Mahkemesi kararıyla kapatılmıştır[60].

◆ **Hukuk-ı Umumiye (1908):** Gazete Necip Nadir tarafından yayımlanmıştır. Fedakâran-ı Millet Cemiyetinin yayın organı olan gazete, İttihat ve Terakki Cemiyetinin muhalifidir. Başyazarı Mevlanzâde Rıfat'tır[61].

---

[55] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 170-171.
[56] İNUĞUR, **Basın ve Yayım Tarihi** ..., s. 308.
[57] Asım Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, İstanbul 1964, s. 9.
[58] Server İskit, **Türkiye'de Matbuat Rejimleri**, İstanbul, 1939, s. 109.
[59] US, **Gördüklerim, Duyduklarım** ..., s. 14-15.
[60] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi**..., s. 173.
[61] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi**..., s. 171-172.; DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları** ... , Cilt 1, s. 389.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **Serbestî** (1908): Radikal Avam Fırkası'nın yayın organıdır. Meşrutî idareye taraftar günlük siyasî akşam gazetesidir. Gazetenin 1909'dan sonra 1912'ye kadar ara verdiği bundan sonra tekrar 1928'de yeniden yayın hayatına devam etmiştir. Hukuk-ı Umumiye gazetesinin kapanması üzerine Mevlanzâde Rıfat tarafından yayımlanmıştır. Başyazarı Hasan Fehmi'dir. Gazete İttihat ve Terakki idaresini şiddetle eleştirmiştir[62].

◆ **Sada-yı Millet** (1909): Gazete İbrahim Temo tarafından kurulan Fırka-ı İbad Demokrat Partinin yayın organıdır. Günlük çıkan gazetenin imtiyaz sahibi Yordanaki Heralonbidi'dir. Başyazarı Ahmet Samim olup gazete, İttihat ve Terakki yönetimini eleştirmiştir. 28 Mayıs 1910'da kapanmıştır[63].

◆ **Sebilü'r-Reşad:** II. Meşrutiyet devrinde İslâmcı görüşü temsil eden dergidir. Yayınlarında siyasî, dinî, ilmî, edebî ve ahlâkî konulara da yer vermiştir. Millî Mücadele döneminde önem arz etmesi sebebiyle ilerideki konularda gazeteye daha geniş yer verilecektir.

◆ **Yeni Gazete** (1908): Gazete Ahmet Zühtü tarafından çıkarılmıştır. Yazı kadrosunda Ahmet Emin, Hakkı Behiç, Nazım Poray gibi ünlü şahıslar bulunur. Burada İttihat ve Terakki Partisi aleyhinde yazılar yazılmıştır.

◆ **Şûra-yı Ümmet** (1908): Bu gazete 1908'de İttihatçılar tarafından yayımlanmıştır. İttihatçıların fikirlerini desteklenmiştir.

◆ **Osmanlı Gazetesi** (1908): Bu gazete II. Meşrutiyet devrinde kurulan Ahrar Partisinin yayın organıdır. Başya-

[62] DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları** ... , Cilt 2, s. 739.

[63] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi**..., s. 175.; DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları** ... , Cilt 2, s. 721.

Levent Şahverdi Arşivi

zarı Süleyman Nazif olup Celâleddin Arif, Ahmet Samim gibi isimler de burada yazılar yazmıştır. İttihat ve Terakki karşıtı yazılar yayımlanmıştır[64].

◆ **Volkan** (1908): Kıbrıslı Derviş Vahdetî tarafından çıkarılan dinî ve siyasî bir gazete olup İttihad-ı Muhammedî Cemiyetinin yayın organıdır. Ahrar ve İttihat ve Terakki Partisine karşı muhalefet yapan gazete 31 Mart Olayının çıkmasında etkili olmuştur[65].

◆ **Amele Gazetesi** (1909): Selanik'te 1909'da yayımlanan bu gazeteyi, 1910'da İstanbul'da yayımlanan İştirak Gazetesi izlemiştir. Hüseyin Hilmi tarafından çıkarılan gazete işçi sorunlarına değinmiş ve Osmanlı Sosyalist Partisinin de yayın organı olmuştur. İştirak Gazetesi kapanınca Hüseyin Hilmi, Sosyalist Gazetesi adı altında sol fikirleri içeren yayına devam etmiştir. Daha sonra Medeniyet Gazetesi (1910) ve 1919'da ise İdrak Gazetesi sol yayınlar olarak devam etmiştir[66].

---

[64] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi...**, s. 175.; ayrıca 1908 yılında yayımlanan gazete örnekleri olarak şu isimler de sayılabilir; Fazilet, Ezop, Gecekuşu, Anadolu Çantası, Muhbir, Haftalık Serbest İzmir, Hokkabaz, Hürriyet, Islahat, İfham, İkbal-ı Millet, Edep Yahu, Demet, Cuma, Ceride, Cingöz, Başkım, Yeni İbiş, Tashih-i Efkâr, Tasvîr-î Hayal, Siper-î Saika, Protesto, Püsküllü Belâ, Sada-ı Hak, Sada-ı Mazlum, Muzaffer, Nevzad-ı Vatan, Musavver Geveze, Necat-ı Millet, Nekregü, Muhit, Mirat-ı Maarif, Muallim, Millet, Köylü, Kukuruk, Mahasin, Karakuş, Kardeş Sesi, İtimat, İttifak, İttihat, İncili Çavuş, İrşad, Zuhuri.

[65] DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ...**, Cilt 2, s. 922.

[66] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi...**, s. 183-184.; yukarıda açıklanan süreli yayınlar dışında yıllara göre çıkarılan yayın örnekleri olarak şu isimler sayılabilir: **1909 Yılında Yayımlanan Gazeteler:** Eşref, Gülizar, Resimli İstanbul, Hâle, Hilâl, Hürriyet-î Fikriye, İkbal, İkramiyeli Gazete, Cidal, Ciddiyet, Arkadaş, Peyman, Yeni İkdam, Resimli Roman Mecmuası, Sada-ı Millet, Osmanlı, Musavver Hale, Necm-i Terakki, Musavver Edeb, Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Kartal, Kadıköy, İştirak, İtilâf-ı El İslâm, İnkılâp, Musavver Devir-i Cedid. **1910 Yılında Yayımlanan Gazeteler:** Eşek, Genç Türk, Alafranga, Hak, Hak Yolu, Haya-ı Cedid, Hayal-i Tasvir, Hikmet, İttihad-ı Anasır, Hür Memleket Doğru Söz,

Levent Şahverdi Arşivi

C. Millî Mücadele Dönemi Süreli Yayınları

Millî Mücadelenin lideri ve sembolü olan Mustafa Kemal Paşa mücadelesini verirken, mevcut düşmanlarının yanı sıra bir de karşısında yerli ve yabancı basını bulmuş ve onlarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bunların arasında özellikle İstanbul basını içerisinde yer alan Alemdar, Peyam-ı Sabah, Ümit ve İstanbul gazeteleri sayılabilir. Refik Halit, Refi Cevat, Ali Kemal gibi devrin önemli kalemleri, Millî Mücadele hareketine açık bir şekilde karşı çıkmışlar ve düşüncelerini her fırsatta yazılarıyla ortaya koymuşlardır. Bunun yanı sıra Millî Mücadeleye destek veren gazetelerimiz de mevcuttu. Bunlar arasında da İleri, Vakit, Yeni Gün, Akşam, İkdam, Tasvir-i Efkâr, Tercümân-ı Hakikat, Sebilü'r-Reşât gibi gazeteler sayılabilir. Millî Mücadeleyi destekleyen bu İstanbul gazetelerinin yanın-

Düşünüyorum, Çimdik, Arzuhal, Yeni Ses, Yeni Geveze, Tecelli, Sosyalist, Şahika, Muahade, Kürs-i Millet, Mahşer, Kibar, Kanat, İşhad. **1911 Yılında Yayımlanan Gazeteler:** Falaka, Afacan, Ahali, Hedef, Hemrah, Darbe, Çekirge, Cici, Curcuna Barbaros, Beyoğlu, Cart Beyim, Yeni Muhitu'l-Maarif Gazetesi, Vazife, Salâh, Şehrah, Takdirat, Polis, Ramazan, Mücadele-i Milliye, Nevrah, Muhibban, Musavver Eşref, Menekşe, Meslek, Merih, Latife, Mehtap, Karasinan, Kadın, Ziya, Zühre, Millet ile Müsahabe. **1912 Yılında Yayımlanan Gazeteler:** Felek, Haberdar, Alem, Ahenk, Hak, Hıyaban, Hilâl-ı Osman, Yeşil Yurt, Zafer. **1913 Yılında Yayımlanan Gazeteler:** Afiyet, Halka Doğru, Hanımlar Âlemi, Hayrü'l-Kelam, Çocuklar Âlemi, Çocuk Yurdu, Çocuk Bahçesi, Çocuk Duygusu, Çoçuk Dünyası,Yeni Turan, Tan, Uhuvvet-i Fikriye, El Mirsad, Misbah, El Medaris, Karikatür, İslâm Dünyası, Güzel Prenses, Mektep Müzesi, Mektepli. **1914 Yılında Yayımlanan Gazeteler:** Feylesof, İlham, Çocuk Dostu, Beni Okuyunuz, Zekâ, Türk Sözü, Osmanlı Kadınlar Âlemi, Leylâk, Kadınlar Âlemi, Kadınlık, İslâm Mecmuası. **1915 Yılında Yayımlanan Gazeteler:** Müdafaa, Muallim, Yenilik, Kadınlık Hayatı. **1916 Yılında Yayımlanan Gazeteler:** Muallim, Hayrü'l-Âlem, El Âlem'ül-İslâm, Musavver Çöl. **1917 Yılında Yayımlanan Gazeteler:** Dilber Kontes, Yeni Mecmua. **1918 Yılında Yayımlanan Gazeteler:** Genç Kadın, Akvam, **Hâdisat**, Haftalık Gazete, Ati, Anafor, Zaman, Yeni İstanbul, Türk Kadını, Türkçe İstanbul, Söz, Meziyet, Mıdday, Malûmat, İstiklâl, İrşad'el-Müslimin, İslâm, Zeybek, Düşünce, Fağfur.

Levent Şahverdi Arşivi

da, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde çıkan ve Millî Mücadelenin destekçisi olan çok sayıda gazete çıkmış, bütün zorluklara rağmen görevlerini yapmaya çalışmışlardır.

Savaşın sonunda, Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla İstanbul basını birbirine düşmüş, ülke sorunları bir yana bırakılıp, şahsî hesapların peşine düşülmüştür. Bu ortamda İttihatçıların sesi kısılmış, buna karşılık muhaliflerin, Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensuplarının hücumları başlamıştır[67].

Mustafa Kemal'in Anadolu'da Millî Mücadeleyi başlatmasından sonra, basındaki itilâf tam bir netlik kazanmış; bazı gazete ve dergiler "millîci" nitelik alırken, bazıları da tam olarak işgalden yana bir tavır sergilemişlerdir.

a) İstanbul Basını

Her dönemde, Türk basın hayatının merkezi olan İstanbul basını, Millî Mücadele yıllarında, çeşitli nedenlerle, Türk Kurtuluş Savaşından yana tam olarak ağırlığını koyamamıştı. Türk kurtuluş hareketini içten ve gönülden destekleyen gazete ve gazetecilerin elleri ve kolları, padişah sansürü ve hükûmet baskılarıyla çoğu zaman bağlı kalmıştır.

1918 yılının sonu 1919'un başında, İstanbul basınını oluşturan gazetelerin kurtuluş için gördükleri ve göstermeye çalıştıkları çıkış yolları, yabancı yardımı ve manda istekleriydi. Bazı gazete ve gazeteciler Amerikan (Tarik, İkdam, Yeni Gazete, İfham, İstiklâl, Tasvir-i Efkâr), bazı gazeteler de İngilizlerden (Alemdar, Tan) ve Fransızlardan (Matin) yardım bekliyorlardı.[68]

[67] Bülent Varlık, "Mütareke ve Millî Mücadele Basını", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt V, İstanbul, 1985, s. 1200

[68] ORAL, **Türk Basın Tarihi...**, s. 225

Levent Şahverdi Arşivi

Millî Mücadeleden yana olan İstanbul gazeteleri başlangıçta padişah sansürüyle, İstanbul'un işgalinden sonra ise işgal kuvvetlerinin sansürüyle karşı karşıya kalmışlardır[69]. İstanbul basınının Millî Mücadele karşısında sessiz kalışı, Anadolu basını tarafından sık sık eleştirilmiştir[70].

Millî Mücadele sırasında yayın hayatını sürdüren İstanbul basınının, Anadolu'daki millî hareketleri yeterli düzeyde desteklediğini, ulusal bilincin oluşmasına gereken özeni gösterdiğini söylemek oldukça güçtür. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bunların arasında belki de en önemli neden, İstanbul'un işgal altında olması buradaki basının da bu sebeple işgalcilerin denetimine ve sansürüne uğramasıdır. Öte yandan, özellikle padişahın ve İstanbul Hükûmetinin, basın üzerinde kimi olumsuz etkilerinden de söz edilebilir. Tüm bu olumsuz nedenlere rağmen, Anadolu basını kadar olmasa da, baskılı bir ortam içerisinde Millî Mücadeleyi destekleyen ve Kuva-yı Milliye ruhunun oluşmasına katkı sağlayan kimi gazetelerin güç koşullar altında varlıklarını sürdürdükleri de görülür. Söz gelimi "Tasvir-i Efkâr, Vakit, İkdam, İfham, İleri, Yenigün, Sebilür-Reşâd, Akşam, Tercüman-ı Hakikat, Aydınlık Dergisi" Millî Mücadeleyi destekleyen İstanbul basını içerisinde yer almışlardır. Bu gazetelerden kimilerinin sahipleri, ulusal Kurtuluş hareketinin daha başlangıcında M. Kemal Paşa ile görüşme girişiminde bulunmuşlar ve bu konuda, kayda değer yazışmalar yapmışlardır. Onların bu olumlu tutumları, M. Kemal Paşayı, Heyet-i Temsiliye kararlarını İstanbul basınında yayımlamayı arzu etmeye yönlendir-

[69] ORAL, **Türk Basın Tarihi**..., s. 224

[70] İzzet Öztoprak, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını**, Ankara 1981, s. 8.

Levent Şahverdi Arşivi

memiş; ancak, baskılı ortam yüzünden, sadece Tasvir-i Efkâr 1919 yılının sonunda gönderilen kimi bildirileri yayımlayabilmiştir. İşgalin doğurduğu baskılı ortam yüzünden, ulusal bildirileri ve M. Kemal Paşa'nın çalışmalarını yayımlayamayan İstanbul basını, Anadolu'daki özgürlük hareketinin yavaş yavaş başarı kazanmaya başlamasıyla birlikte -özellikle 1921'li yılların başlarından itibaren- ulusal mücadeleyi gizliden gizliye desteklemeye, Anadolu hareketiyle ilgili haberlere yer vermeye başlamıştır[71]. Millî Mücadeleyi destekleyen İstanbul gazetelerine şunlar örnek olarak gösterilebilir.

◆ **Tasvir-i Efkâr:** İlk olarak 1862'de yayımlanmaya başlamıştır. Daha sonra da Ebüzziya Tevfik 31 Mayıs 1909'da gazetenin yayınını üstlenir. 19 Ocak 1913'ten itibaren de Ebüzziya Tevfik'in oğulları Talha ve Velid devam ettirir, Yazı İşleri Müdürlüğünü Yunus Nadi yapmıştır[72]. Tasvir-i Efkâr, Mondros Mütarekesinin ağır baskılarına rağmen korkusuzca yazılarını yazmıştır. Savaş alanına muhabir gönderen gazete, Kurtuluş Savaşı ile ilgili haberleri de günü gününe yayımlamıştır. Bunun yanı sıra Velid Bey ilk kez, Mustafa Kemal'in Millî Mücadele dönemine ait bir resmine ve hayat hikâyesine yer vermiştir[73]. Gazetenin yazı kadrosunda Ahmet Rasim, Mehmet Agâh, Agâh Sabri, Mustafa Nazmi, Ömer Rıza Doğrul, Cenab Şehabettin, Ruşen Eşref, Abdülhamid Hamid Tarhan, Ahmet Refik Altınay, Yahya Kemal Beyatlı, Süleyman Nazif, Ba-

[71] Yücel Özkaya, **Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın,** (1919-1921), Ankara 1989, s. 71.

[72] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi...,** s. 209.

[73] ÖZTOPRAK, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını...** , s. 4.

Levent Şahverdi Arşivi

haettin Teyfik, İhsan, Haydar yer almıştır. 1925 yılında yayın hayatı son bulmuştur[74].

◆ **Vakit:** 1875 yılında Filip Efendi tarafından çıkarılan gazete, 22 Ekim 1917 tarihinde Mehmet Asım Us ve Ahmet Emin Yalman tarafından çıkarılmaya başlanmıştır[75]. Yazar kadrosunda Ahmet Emin Yalman, Ahmet Şükrü Esmer, Reşat Nuri, Enis Tahsin, Ali Ekrem Uşaklıgil, Hakkı Tarık Us, Ahmet Rasim, Ruşen Eşref, Ziya Gökalp, Halide Edip, Hüseyin Cahit yer almıştır[76]. Millî Mücadeleyi destekleyen gazete Atatürk'e bağlı kalmıştır. Türkiye ile ilgili en çok dış kaynaklı haber veren gazetelerden biridir ve bu haberler Amerika, Avrupa basınından ve Ermenice gazetelerden alınmıştır[77]. Ahmet Emin Yalman'dan sonra gazete Asım Us tarafından idare edilmiştir.

◆ **İleri:** 1 Ocak 1918- 2 Aralık 1924 yılları arasında İstanbul'da yayımlanmıştır. Gazetenin Mesul Müdürü Feridun Fikri'dir. Gazete günlük yayımlanıp, 1-393 sayılar "Âti", 394-782. sayılar "İleri" adıyla çıkmış ise de 1/782-3/784. sayılar "Ahval" adıyla çıkmış ve tekrar 785. sayıdan itibaren yeniden "İleri" adıyla yayımlanmıştır. Yönetim Müdürü Halil Lütfi (Dördüncü), başyazarı Celâl Nuri İleri'dir. İlk cephe haberlerini veren gazete olup Anadolu Hükûmeti tarafından maddî olarak desteklenmiş; yayımladığı dış haberleri de Fransa kaynaklarından almıştır[78].

---

[74] Zekai Güner, **Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, Ankara 1990, s. 19.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi...**, s. 210.

[75] İNUĞUR, **Basın ve Yayım Tarihi...**, s. 341.

[76] İNUĞUR, **Basın ve Yayım Tarihi...**, s. 342; GÜNER, **Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri...**, s. 19-20.

[77] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi...** , s. 211.; DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ...** , Cilt 2, s. 912.

[78] ÖZTOPRAK, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını...**, s. 5-6

Levent Şahverdi Arşivi

İleri gazetesi, Millî Mücadelenin basın sözcülüğünü yapmıştır. Atatürk tarafından hazırlanan ve gazeteye yollanan birçok yazı, başka isimler altında yayımlanmıştır. Bu nedenle İngilizler tarafından Mart 1920'de Celâl Nuri Malta'ya sürgün edilmiştir. Gazete daha sonra Suphi Nuri İleri tarafından 1944 yılında tekrar yayımlanmaya başlamıştır[79]. Yazar kadrosunda Celâl Nuri, Süleyman Nazif, Rıza Tevfik, Cevat Rüştü, Ahmet Refik Altınay, Faik Ali Ozansoy, Tahsin Nahit, Suphi Nuri, Aka Gündüz, Namık İsmail ve Ruşen Eşref gibi isimler yer almıştır[80].

◆ **İkdam:** 1894-1928 yılları arasında İstanbul'da yayımlanmıştır. Kurucusu ve başyazarı Ahmet Cevdet'tir. Yazı kadrosunda Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Hüseyin Rahmi, Hüseyin Cahit, Ahmet Rasim, Ali Kemal yer almıştır[81]. Başlangıçta Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nı destekleyen gazetenin Millî Mücadele yıllarında Yakup Kadri ve Falih Rıfkı'nın yazılarıyla Millî Mücadeleyi desteklemeye başladığı görülmektedir. Bu politikadan dolayı Divan-ı Harbe verilen gazete, Ermeni ve Yunan gazetelerinden alınmış dış haberlere de yer vermiştir[82].

◆ **Yeni Gün:** 2 Eylül 1918 yılında İstanbul'da Yunus Nadi tarafından İstanbul'da yayımlanmaya başlamıştır. Yazı kadrosunda; Aka Gündüz, Ziya Gökalp, Enver Behnan Şapolyo, Şükrü Kaya, Zekeriya Sertel, Mahmut Esat Kemal Ragıp, Nüzhet Haşim yer almıştır[83]. Gazete Millî

[79] İNUĞUR, **Basın ve Yayın Tarihi** ..., s. 337-338

[80] GÜNER, **Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri...**, s. 21.; DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları** ... , Cilt 1, s. 413.

[81] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi**..., s. 212.

[82] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi**..., s. 212-213.; ÖZTOPRAK, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını**... , s. 5.

[83] Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, İstanbul 1973, s. 129-130.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi**..., s. 213.

Levent Şahverdi Arşivi

Mücadeleyi desteklediği için İstanbul'un işgaliyle kapatılmıştır. Yunus Nadi bunun üzerine 10 Ağustos 1920'den itibaren gazeteyi Ankara'da çıkarmaya başlamıştır. Ankara'nın ilk günlük gazetesi olan Yeni Gün, Yunan saldırısının Ankara'ya yaklaşması üzerine Kayseri'ye taşınmış; Sakarya Zaferinden sonra tekrar Ankara'ya getirilmiş ve millî hâkimiyet anlayışı doğrultusunda yayınına devam etmiştir. 1924 yılında Cumhuriyet gazetesi kurularak Yeni Gün'ün yerini almıştır[84]. Bu konu Anadolu Basını başlığı altında ayrıca gösterilecektir.

◆ **Akşam:** 1918'de Falih Rıfkı, Necmettin Sadak, Ali Naci Karacan, Kâzım Şinasi tarafından İstanbul'da çıkarılmıştır[85]. Millî Mücadele başlayıncaya kadar millet ve memleket meselelerini işleyen gazete, Millî Mücadele yıllarında Mustafa Kemal'i desteklemiş, Cumhuriyet'in ilânından sonra da Türk inkılâplarını savunmuştur[86].

◆ **Tercüman-ı Hakikat:** Meşrutiyet devrinde yayın hayatına başladığı için yukarıda incelenen Tercüman-ı Hakikat gazetesinde Peyami Safa ve Ethem İzzet gibi yazarlar yer almış ve Millî Mücadeleyi destekleyen politika takip edilmiştir[87]. Bu gazete Ankara Hükûmetince yayımlanan resmî tebliğleri ve cephe haberlerini ilk yayımlayan gazetelerden biridir[88]. Tercüman-ı Hakikat, Cumhuriyetin ilk yıllarında kapanmıştır.

◆ **Tanin:** Meşrutiyet devri gazetelerinden olması sebebiyle yukarıda incelenen Tanin gazetesi, İttihat ve Te-

[84] ŞAPOLYO, **Türk Gazeteciliği Tarihi** ..., s. 199.
[85] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi...** , s. 215.
[86] ORAL, **Türk Basın Tarihi** ... , s. 75.; DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları** ... , Cilt 1, s. 119.
[87] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ... , s. 217.
[88] İNUĞUR, **Basın ve Yayım Tarihi** ... , s. 279-347.

Levent Şahverdi Arşivi

rakki Partisinin yayın organı olmuş, 31 Mart Vak'asıyla da kapanmıştır. 14 Ekim 1922'de Hüseyin Cahit tarafından tekrar yayımlanmaya başlamıştır[89]. Hüseyin Cahit'in 11 Kasım 1923'te Tanin'de "Halifelik Makamının Türkiye'de Kalması" hakkındaki makalesinin yayımlanması ve Ağa Han'ın İsmet Paşa'ya yollandığı "Halifelik Makamının Muhafazası" hakkındaki mektubun gazetede neşredilmesi gazetenin kapatılıp Hüseyin Cahit'in 1925 yılında İstiklâl Mahkemesinde yargılanmasına neden olmuştur. Yine Hüseyin Cahit, Cumhuriyet rejiminin ilânının aceleye geldiğini ve henüz sırası olmadığını ifade eden yazılar da yazmıştır[90]. Tanin, 1961 yılında Kasım Gülek tarafından tekrar yayımlanmışsa da bir süre sonra kapanmıştır[91].

◆ **Sebilü'r-Reşat:** Ebûlulâ Mardin ve Eşref Edip'in 14 Ağustos 1908'de Sırat-ı Müstakim adıyla İstanbul'da yayımladığı dergi niteliğindeki gazete Mütareke ve Millî Mücadele yıllarında Sebilü'r-Reşat adıyla yayınını sürdürmüş. 1-182. sayıları Sırat-ı Müstakim adıyla yayımlanmıştır. Gazetenin sahibi ve sorumlu müdürü Eşref Edip, başyazarı da Mehmet Akif Ersoy'dur. Gazetenin ilk Meclisteki ikinci grubun sözcülüğünü yaptığı ileri sürülmektedir[92]. Yazı kadrosunda; Mehmet Akif, Babanzâde Ahmet Naim, Ahmet Hamdi (Aksekili), Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura yer almıştır[93]. Devlet yönetiminde ve ulusun toplum hayatında dinî esasları ön plânda tutan İslâmcılar, Mütareke döneminde bu gazete etrafında toplamışlardır.

[89] Firuzan Hüsrev Tökin, **Basın Ansiklopedisi**, İstanbul 1963, s. 114-115.
[90] İNUĞUR, **Basın ve Yayın Tarihi** ... , s. 248-249.
[91] TÖKİN, **Basın Ansiklopedisi**... , s. 114-115.
[92] İNUĞUR, **Basın ve Yayın Tarihi**... , s. 350.
[93] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi**... , s. 220.

Levent Şahverdi Arşivi

"Türk-İslâm Âlemi" başlığı altında dış ülkelerdeki Türklerden haber veriyor, onlardan gelen mektupları yayımlıyordu[94]. Genel olarak Kurtuluş Hareketini destekleyen gazete Ağustos 1921'de Kayseri'ye taşınmış; Sakarya Zaferinden sonra Ankara'da yayım hayatına devam etmiştir[95].

◆ **Aydınlık:** Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisinin edebî, içtimaî, terbiyevî, aylık yayın organı olan dergi Temmuz 1921'de Dr. Şefik Hüsnü tarafından yayımlanmaya başlamış, yazı işleri müdürlüğünü Sadrettin Celâl yapmıştır. 1923 yılında Komünist Manifestosu gazetede yayımlanmıştır[96]. Komünist ve sosyalist ilkeleri savunan birçok yazar, bu dergi etrafında toplanmıştır. Eylül 1922-Ekim 1922 süresince Mustafa Kemal lehinde; emperyalizm, kapitalizm ve monarşizm aleyhinde propaganda yapmıştır. Dergi, 12 Mart 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmış, Aydınlıkçılar ise Ankara İstiklâl Mahkemesinde yargılanmışlar ve mahkûm edilmişlerdir[97].

◆ **Târik:** Kurucusu ve başyazarı Muslihiddin Adil (Taylan) olup 1919 yılında yayınına başlamıştır. Mütareke ve Millî Mücadele yıllarında İstanbul'da yayımlanmıştır. Millî Mücadeleyi desteklemiş ve yabancı himayesini reddetmiştir[98]. Ancak bir kaynakta Amerikan Mandası taraftarı olduğunu ifade edilmiştir[99].

---

94 BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ... , s. 220.

95 ÖZTOPRAK, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını** ... , s. 7.

96 BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ... , s. 221.

97 İNUĞUR, **Basın ve Yayım Tarihi**... , s. 248-249.; Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, Ankara 1995, s. 231.; DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları** ... , Cilt 1, s. 158.

98 Niyazi Ahmet Banoğlu, **T. C. Siyasî Tarihi**, İstanbul, 1971, Cilt 4, s. 114.

99 ORAL, **Türk Basın Tarihi** ... , s. 225.; DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları** ... , Cilt 2, s. 814.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **Akbaba:** 7 Aralık 1922'de Yusuf Ziya ve Orhan Seyfi tarafından İstanbul'da haftalık siyasî mizah gazetesi olarak yayımlanmıştır. Millî Mücadeleyi desteklemiştir[100].

◆ **Vatan:** 1922 yılında Ahmet Emin tarafından İstanbul'da çıkarılmıştır. Gazete Amerikan Mandaterliğini benimsediği için 1924 yılında kapanmış, 1940'ta yeniden yayımlanmaya başlamıştır[101].

◆ **Hâdisat:** 1918'de Mehmet Tevfik Efendi tarafından çıkarılmıştır[102]. Süleyman Nazif'in İstanbul'un işgali üzerine yazdığı "Kara Bir Gün" adlı yazı nedeniyle Malta'ya sürülmüştür.

◆ **Memleket:** 1918-1919 yıllarında İstanbul'da yayımlanmış olan gazete, manda fikrine ilk defa karşı çıkan ve Millî Mücadeleyi destekleyen gazetelerden biridir[103].

◆ **Yeni Mecmua:** Mütareke yıllarında İstanbul'da yayımlanmıştır. Gazetenin Çanakkale Zaferine ait fevkalâde nüshaları vardır. Eski sayılar ardı ardına devam etmekle birlikte zaman zaman yeni numara aldıkları da görülmektedir. Yazarlarından Ziya Gökalp, yazıları nedeniyle Malta'ya sürülmüştür[104].

◆ **İfham:** Temmuz 1919- Mart 1920 tarihleri arasında İstanbul'da yayımlanmıştır. Millî Türk Partisinin yayın organıdır ve Amerikan mandası yanlısıdır[105]. Bir süre kapatılan gazete, Ahmet Ferid Beyin başyazarlığında-hem de sahibidir- yayın hayatına 23 Temmuz 1919 yılında tekrar

100 ORAL, **Türk Basın Tarihi** ... , s. 76.
101 TÖKİN, **Basın Ansiklopedisi** ... , s. 128.
102 DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları** ... , Cilt 1, s. 335.
103 BAYKAL, **Türk Basın Tarihi**... , s. 223.
104 BAYKAL; **Türk Basın Tarihi**... , s. 223.; DUMAN, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları** ... , Cilt 2, s. 942.
105 BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ... , s. 225.

Levent Şahverdi Arşivi

başlamıştır. Millî Mücadeleyi ve M. Kemal'i destekleyen gazetenin yazı kadrosunda Ahmet Ferit, Mehmet Emin, Hamdullah Suphi, Ömer Seyfettin, Necip Asım, İzzet Ulvi, Falih Rıfkı gibi güçlü kalemler yer almıştır[106].

◆ **Trakya:** Edirne'deki Trakya Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetinin sözcüsü olarak 1918'de yayımlanmaya başlamıştır. Gazetenin sahibi ve sorumlu müdürü Mehmet Şeref'tir. Burada Edirne'nin Yunanlılara ait olamayacağının ve Türklerde kalacağının mücadelesine yer verilmiştir[107].

◆ **Ahali:** 8 Eylül 1919'da Mehmet Behçet tarafından Trakya'nın Türklüğünü ifade etmek için yayımlanmıştır. Yunan işgali üzerine susturulan Ahali, daha sonra Sofya'da yayımlanmıştır[108].

◆ **Yeni Asır:** Selanik'te Türk menfaatlerini temin etmek için yayımlanmıştır[109].

Millî Mücadele karşısında yer alan İstanbul gazetelerine ise şu yayınlar örnek verilebilir:

---

[106] GÜNER, **Milli Mücadele Beyannameleri...**, s. 20.

[107] Ömer Sami Çoşar, **Millî Mücadele Basını**, İstanbul 1964, s. 204.

[108] ÇOŞAR, **Millî Mücadele Basını...** , s. 205.

[109] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ... , s. 227.; bu dönemin diğer süreli yayınlarından bazıları ise şunlardır: Kelebek (1922 -Reşat Nuri, Mahmut Yesari), Haftalık Resimli Gazete (1922-Sedat Simavi), Süs (1922-Mehmet Rauf), Türk Yurdu (1922-Türk Ocakları), Utarid (İstanbul), Tasvir (İstanbul), Dergâh (İstanbul), Güleryüz (İstanbul), Karagöz (İstanbul), Zümrid-i Anka (İstanbul), Ahval (1920-İstanbul), Akvam (1 Eylül 1919-22 Eylül 1919, İstanbul), Dersaadet (8 Temmuz 1921-21 Kasım 1921, İstanbul), Efkâr-ı Umumiye (1919-İstanbul), Evkat (1919-İstanbul), Hikmet (1911-1922, İstanbul), Matin (İstanbul), Yeni Gazete (İstanbul), Zaman (1918-1919, İstanbul), Tan (1920-İstanbul), Büyük Gazete (İstanbul, Sedat Simavi), Söz (1918-1919, İstanbul), Payitaht (İstanbul), Âti (İstanbul, Celâl Nuri), Hizmet-i Umumiye (1920, İstanbul), Hukuk-u Beşer (1919, İstanbul), İdrak (1919, İstanbul), Sudi (1920, İstanbul), Şebap (1920-1921, İstanbul), Türk Dünyası (1919, İstanbul), Vahdet (1921, İstanbul), Yeni Şark (1921, İstanbul), Yirminci Asır (1919, İstanbul) .

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **İstanbul:** Sait Molla tarafından 5 Aralık 1918 tarihinden itibaren yayımlanmaya başlamıştır[110]. İstanbul gazetesi, padişah ve devlet adamlarının üyesi olduğu ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün İngiliz himayesinde korunacağı fikrini savunan İngiliz Muhipler Cemiyetinin yayım organıdır[111]. Gazete, Millî Mücadeleyi destekleyen gizli cemiyet ve gazetelere karşı tavır almış; Anadolu hareketinin olumlu yönde gelişmesi üzerine 1921'de kapanmıştır[112].

◆ **Stamboul:** Yayın hayatına 1875'te Fransızca olarak başlayan gazete, Fransız çıkarlarını savunmuştur. I. Dünya Savaşı nedeniyle yayınına ara veren gazete, 10 Aralık 1918'de Pierre Le Goff tarafından tekrar çıkarılmaya başlamıştır[113]. Stamboul 1921 yılına kadar Millî Mücadele ve Kemalist düşmanlığı yapmış, Anadolu hareketinin başarısı üzerine tavrını değiştirmiştir. Ankara Hükûmeti kendi zaferlerini duyuran Stamboul gazetesini kapatmamış, gazete Türk-Fransız ilişkilerinin düzelmesinden gazeteden yararlanmıştır. Daha sonra da Atatürk devrimlerini destekleyen yazıların yer aldığı gazete 1964'te kapanmıştır[114].

◆ **Alemdar:** 1909 yılında Refi Cevat Ulunay tarafından çıkarılmıştır. Alemdar, Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlısı olup, İngiliz mandasını benimsemiş ve İngiliz Muhipler Cemiyetinin beyannamesini yayımlayarak halka empoze etmeye çalışmıştır. Önceleri İttihat ve Terakkiye muhalefet

110 BAYKAL, **Türk BasınTarihi** ... , s. 227.
111 BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ... , s. 228.
112 **Türk Basınında Mustafa Kemal Atatürk,** İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul 1981, s. 35.; İNUĞUR, **Basın ve Yayım Tarihi** ... , s. 341.
113 BAYKAL, **Türk Basın Tarihi...** , s. 228.
114 BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ... , s. 229.

Levent Şahverdi Arşivi

eden gazete, daha sonra Millî Mücadele hareketine de karşı tavır almıştır[115]. Yazı kadrosunda bulunan Refik Halit, Hafız İsmail, Dr. Selahattin, Mustafa Sabri ve diğerleri Millî Mücadele aleyhinde yazılar yazıp, Millî Mücadeleyi yönetenleri de "çete reisi" ve "serseri" olarak nitelendirmişlerdir[116]. Gazete dış kaynaklı haberlerini daha çok İngiliz basınından ve Ermeni gazetelerinden almıştır. Gazete günlük olarak çıkarılmış, zaman zaman sıkıyönetim tarafından kapatılmış ve "Takvimli Gazete", "Teşrih", adlarıyla da yayımlanmıştır. 1922 yılında kapanmıştır[117].

◆ **Peyam-ı Sabah:** 16 Kasım 1913-17 Kasım 1922 tarihleri arasında İstanbul'da yayımlanmıştır. 1920 yılında Ali Kemal'in çıkardığı Peyam ile Mihran'ın çıkardığı Sabah gazetelerinin birleşmesinden Peyam-ı Sabah doğmuştur. Gazetenin sahibi Mihran, sorumlu müdürü ve başyazarı Ali Kemal'dir. Günlük olarak yayımlanan gazete Anadolu direnişine açık ve sert bir şekilde muhalefet etmiştir[118]. Gazete, Türkiye ile ilgili dış haberleri batı basınından alarak yayımlamıştır[119]. Millî Mücadele hareketine karşı en aşırı saldırıları bu gazetede Ali Kemal yapmıştır. Kuva-yı Milliye ve Mustafa Kemal aleyhine makaleler yayımlayan Ali Kemal, İngiliz himayesini isteyen bir tavır sergilemiştir[120]. Büyük zaferden sonra TBMM Hükûmeti umumî efkârı bozucu yayınları nedeniyle gazeteyi kapatmış ve yazarları da İstiklâl Mahkemesinde yargılanmıştır[121]. Ali Ke-

[115] İNUĞUR, **Basın ve Yayın Tarihi...**, s. 341.
[116] İNUĞUR, **Basın ve Yayın Tarihi...**, s. 342.
[117] ÖZTOPRAK, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını...**, s. 7.
[118] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi...**, s. 231.
[119] ÖZTOPRAK, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını...**, s. 8.
[120] İNUĞUR, **Basın ve Yayın Tarihi...**, s. 344.
[121] TÖKİN, **Basın Ansiklopedisi...**, s. 97.

Levent Şahverdi Arşivi

mal (Artin Kemal) ise Ankara'ya sevk edilirken İzmit'te linç edilerek öldürülmüştür.

◆ **Teemin:** Yunanlıların Edirne'yi işgalinden sonra Edirne İstatistik Müdürü Neyir Mustafa tarafından, Yunan emellerine hizmet etmek için çıkarılmıştır. Millî Mücadele karşıtı olan gazete Selanik'te de yayımlanmıştır[122].

◆ **Hakikat:** İstanbul Zaferi'nin kazanılmasıyla, Yunan ordusuyla Selanik'e sığınan Neyir Mustafa tarafından çıkarılmıştır. Bu dönemde Türkiye ve Yunanistan arasında "Nüfus Mübadelesi" meselesi gündemdedir. Hakikat gazetesi Türk muhacirlerin Anadolu'ya geçmesini engellemek için Mustafa Kemal ve Türkiye Cumhuriyeti aleyhinde propaganda yapmıştır[123].

◆ **Aydede:** Refik Halit (Karay) tarafından Mütareke ve Millî Mücadele dönemlerinde yayımlanmış bir dergidir. Bu dergide Millî Mücadele hareketi ve Mustafa Kemal aleyhinde yazılar yer almıştır[124].

◆ **Ümit:** 6 Aralık 1919-24 Mayıs 1921 tarihleri arasında Tarık Mümtaz tarafından İstanbul'da çıkarılmış bir dergi olup, Millî Mücadele aleyhinde yayın politikası izlemiştir[125].

b) Anadolu Basını

Türk Millî Mücadele hareketinde, Türk basınının en güçlü sesi Anadolu'dan çıkmıştır. Anadolu basını, padişah otoritesinden uzak olması, işgal altında bulunmaması ve özellikle olaylara yakınlığı nedeniyle Millî Mücadeleyi daha rahat desteklemiştir. Millî Mücadeleden önce çıkmakta olan

122 Hasan Adnan Önelçin, **Trakya Basını**, İstanbul 1972, s. 20.
123 ÇOŞAR, **Millî Mücadele Basını...** , s. 209.
124 BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ... , s. 233.
125 ÖZTOPRAK, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını** ... , s. 8.

Levent Şahverdi Arşivi

gazetelerle, daha sonra çıkan bazıları hariç bütün Anadolu gazeteleri, Millî Mücadeleden yana tavır almışlardır.

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde çıkan bu eski ve yeni gazetelerin pek azı günlük olup, ekseriyeti haftalık veya haftanın iki günü yayımlanmaktaydı. Üstelik mahallî özellikleri ihtiva eden bu gazetelerin ekseriyeti tek veya iki yapraktan ibaretti. Anadolu gazeteleri o dönemin güç ve zor şartları altında, çoğu kolla çevrilen kırık dökük makinelerde basılmaktaydı. Her güçlüğe karşı koyan Anadolu gazetecileri, Millî Mücadele süresince büyük bir görevi başarmışlardır[126].

Bu dönemde Millî Mücadele hareketini destekleyen hemen her ili ve bölgeyi temsil etmek üzere 40'a yakın gazete çıkmıştır. Millî Mücadele karşıtı Anadolu gazetelerinin sayısı ise toplam gazete sayısının ancak onda biri kadardır[127]. Muhalif gazetelerin fazla olmamasına rağmen TBMM'nin açılmasıyla birlikte Ankara Hükûmeti, Millî Mücadele karşıtı olan yurt içi ve yurt dışı yayınların Anadolu'ya girmesini yasaklayan kararname çıkarmak zorunda kalmıştır. Ancak bu yasağa rağmen Ankara Hükûmetinin Anadolu basınının meseleleriyle ilgilendiğini de görmekteyiz. Ankara Hükûmeti içte ve dışta doğru haberlerin verilmesini sağlamak ve Millî Mücadele lehine kamuoyu oluşturmak için "Anadolu Ajansı" ile "Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü"nü de kurdurduğu[128] bilinmektedir.

[126] İsmail Sivri, "Kurtuluş Savaşında Türk Basını" **Kıbrıs Türk Basınının 100. Yıl Sempozyumu,** Lefkoşe 1989, s. 16.

[127] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ... , s. 237.

[128] Yücel Özkaya, "Millî Mücadelenin Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşanın Basınla İlişkileri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Ankara 1985, Cilt 1, Sayı 3, s. 871.

Levent Şahverdi Arşivi

Millî Mücadele döneminde Anadolu gazetelerinin rolü oldukça büyüktür. En küçüğünden en büyüğüne dek, bütün Anadolu gazeteleri kendi bölgelerinde önemli tesirler meydana getirmişler, Millî Mücadele süresince kendi içlerinde de büyük bir dayanışma örneği sergilemişlerdir[129]. Bu dönemde Anadolu'da faaliyet gösteren ve Millî Mücadeleyi destekleyen süreli yayımlardan bazıları şunlardır:

◆ **İrade-i Milliye:** Anadolu'da Millî Mücadelenin ilk gazetesi olan İrade-i Milliye, Sivas Kongresini takiben Temsil Heyeti adına Kuva-yı Milliyeyi tanıtmak ve düşüncelerini yaymak için 14 Eylül 1919'da Sivas'ta yayımlanmıştır[130]. Gazete sahibi olarak Demircioğlu Selahattin, yazı işleri müdürü olarak da Mazhar Müfid görevlendirilmiştir. Başlangıçta haftada bir çıkan gazete, sonra haftada iki defa çıkmış daha sonra da günlük olarak çıkmaya başlamıştır[131]. Sivas Kongresi zabıtları ve Mustafa Kemal'in bildirileri bu gazete ile Anadolu'nun her tarafına ulaştırılmıştır[132]. Gazete, Temsil Heyetinin Ankara'ya gelmesinden sonra da Sivas'ta çıkmaya devam etmiş, 1921'de Gaye-i Milliye adını almış nihayet 1922'de yayın hayatı son bulmuştur.

◆ **Hâkimiyet-i Milliye:** Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Heyet-i Temsiliyesi, 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya gelmiş, bu heyet adına Ankara'da Mustafa Kemal tarafından "Hâkimiyet-i Milliye" gazetesi kurularak yayımlanmaya başlamıştır. Hâkimiyet-i Milliye, Millî Mücadele hareketinin dayandığı fikrî temelleri, gö-

[129] SİVRİ, **"Kurtuluş Savaşında Türk Basını ...** , s. 20.
[130] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi ...** , s. 249.
[131] ÖZTOPRAK, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını...** , s. 11.
[132] ŞAPOLYO, **Türk Gazeteciliği Tarihi ...** , s. 192.

Levent Şahverdi Arşivi

rüş ve kararları halka yaymak için çıkarılmıştır. Gazete, İrade-i Milliye'nin hedef ve ilkeleri bakımından devamı sayılabilir. Ancak ilk sayısı 10 Ocak 1920 tarihinde çıkarılan yeni ve farklı bir gazetedir. 68x100 ebatında ve haftada iki defa olmak üzere çıkarılan gazetenin başlığının altında *"Mesleği, Millî İradeyi hâkim kılmaktır"* ifadesi yer almıştır. İlk sayıda Mustafa Kemal tarafından Hakkı Behiç'e dikte ettirilen ve gazetenin izleyeceği yol ve hedefleri belirten "Heyet-i Tahririye" imzalı başyazı şöyledir: *"Bugünden itibaren mevki-i intişara çıkan ve sütunlarında bütün Anadolu ile onu alâkâdar eden muhitlerin ahval ve hâdisatını ihtiva edecek olan gazetemize bu ismi tesadüfi olarak vermedik. Gazetemizin ismi ve aynı zamanda takip edeceği tarik-i mücahedenin de nev'idir. Şu hâlde diyebiliriz ki Hâkimiyet-i Milliye'nin mesleği milletin Müdafa-i Hâkimiyeti olacaktır"*[133]. 6 Şubat 1921'den itibaren günlük olarak çıkmaya başlayan gazetenin başına Mustafa Ragıp (Baydur) getirilmiştir. Gazete kısa bir süre içinde bütün Anadolu'ya ve büyük kentlere yayılmıştır. Yazı işleri müdürlüğünü sırasıyla Nafiz Atıf (Kansu) ve Ziya Gevher (Etili) yapmıştır. Yazı kadrosunda Ağaoğlu Ahmet, Hüseyin Tevfik, Ruşen Eşref, Adnan Adıvar, Mahmut Esat, Tevfik Rüştü, Yusuf Akçura gibi yeni devletin oluşumunda önemli hizmetlerde bulunmuş aydınlar yer almıştır. Yeni Türkiye devletinin, yeni rejimi Cumhuriyeti de yine bütün dünyaya duyuran Hâkimiyet-i Milliye olmuştur. Bu gazete, Türkiye'de ilk defa ve tamamen devletin kurulduğu tarihten itibaren de Halk Fırkası'nın yayın organı olmuştur. 1 Aralık 1928'den sonra yeni harflerle çıkarılmaya başlanmış, 1934 yılında *"Ulus"* adını almıştır.

[133] ORAL, **Türk Basın Tarihi...**, s. 42-46.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi...**, s. 252.

Levent Şahverdi Arşivi

1954'te "*Yeni Ulus*" ve 1955'te 11. 663. sayıdan başlayarak tekrar "*Ulus*" adıyla yayınını sürdürmüştür[134]. Cumhuriyet tarihi araştırmacıları için önemli bir kaynaktır.

◆ **Öğüt:** 2 Ocak 1918 tarihinde Abdülgâni Ahmet Bey tarafından Afyon'da kurulan, Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine Konya'ya taşınan, Konya'da İtalyan baskısına maruz kalan Öğüt gazetesi 1921 Temmuzunda Ankara'da Akşam gazetesi olarak yayımlanmaya başlanmıştır[135]. Öğüt, Yunan işgalini protesto etmiş, Millî Mücadeleye karşı çıkan iç isyanların halk üzerindeki olumsuz propagandalarını tesirsiz bırakmak için yazılar yazmıştır. Millî Mücadelenin başarıya ulaşmasında Anadolu halkına öncülük yapan önemli bir Anadolu gazetesidir[136]. 1921 Temmuzundan itibaren Ankara'da çıkmaya başlayan Öğüt'ün yazı işleri müdürü Sadri Ethem, yazarları ise Lütfi Arif, Celâl Davut, Enver Behnan Şapolyo, Raif Nezihi'dir[137].

◆ **Hukuk-ı Beşer:** 1918-1919 yılları arasında İzmir'de günlük olarak yayımlanmıştır. Osmanlı Sulh ve Selâmet Cemiyeti'nin sözcülüğünü yapan, Hukuk-ı Beşer'in başyazarı "*Hasan Tahsin*" olan Osman Nevres'tir. Osman Nevres makalelerinde düşmana karşı topyekûn direnişi savunmuş, Mayıs 1919'da İzmir'e ayak basan Yunanlılar'a karşı ilk kurşunu atarak Anadolu basınının düşmana karşı ilk direnişini de başlatmıştır. Gazete 4 Ocak 1919'dan sonra "*Sulh ve Selâmet*" adıyla çıkmıştır[138].

---

[134] İNUĞUR, **Basın ve Yayın Tarihi...**, s. 353.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi...** , s. 257-258.; **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Kütüphane Başkanlığı Yayınları, Cilt 1, Ankara 1987, s. 91-92.

[135] İNUĞUR, **Basın ve Yayın Tarihi...** , s. 353.

[136] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi ...** , s. 259-260.

[137] ŞAPOLYO, **Türk Gazeteciliği Tarihi ...** , s. 200.

[138] ÖZTOPRAK, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını...** , s. 383.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **Ses:** 17 Ekim 1918'de Balıkesir'de haftalık olarak yayımlanmıştır. Sahibi ve başyazarı Çantayzâde Hasan Basri'dir. 1919 yılı ortalarına kadar yayınını sürdüren Ses, İzmir ve havalisinin hiç kimseye verilmeyeceğini savunmuştur[139].

◆ **Doğru Söz:** 22 Mayıs 1919'da Balıkesir'de yayımlanmıştır. Gazetenin sahibi Sındırgılızâde Ahmet Bakır, başyazarı Varnalızâde İsmail Hakkı'dır. Gazete, ilk sayısında hedef kitlesinin köylüler olduğunu ifade etmiştir. 5 Haziran 1919 tarihli 3. sayısında "manda" teklifini şiddetle eleştirerek, Türkler için *"Ya İstiklâl Ya Ölüm"* şeklinde belirlenen iki yol olduğunu dile getirmiştir. Balıkesir'in işgaliyle gazete kapanmıştır[140].

◆ **İzmir'e Doğru:** 16 Kasım 1919'da Balıkesir'de yayımlanan gazetenin kurucuları Vasıf ve Esat kardeşler ile Mustafa Necati'dir. Esat (Çınar) yazı işleri müdürü, Vasıf (Çınar) ve Mustafa Necati de başyazarlardır. Balıkesir Müdafa-i Hukuk Cemiyetinin yayın organı olan gazete ayrıca Kuva-yı Milliyenin Ege'deki sözcüsüdür. Yayımlandığı yazılarla Millî Mücadeleyi desteklemiş, Millî Mücadelenin güçlenmesi için halkı aydınlatmayı amaç edinmiş ve Millî Mücadelenin savunuculuğunu yapmıştır. Gazetedeki yazılarda; Yunan istilâsına, Saraya, İtilâf Devletlerine meydan okunmuştur. Ayrıca bu gazete Kuva-yı Milliyeye karşı savaşan Anzavur çetelerine hücum etmiş, Mustafa Kemal'in beyanatlarına yer vermiştir. Önceleri yerel haberlere yer veren gazete daha sonra Anadolu'nun her kesiminden haber temin etmiştir. Pier Loti'nin de yazıları bu gaze-

[139] **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 228.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi...** , s. 262.

[140] İNUĞUR, **Basın ve Yayın Tarihi** ... , s. 354.

Levent Şahverdi Arşivi

tede yayımlanmıştır. Gazete 30 Haziranda şehrin işgali üzerine kapanmıştır[141].

◆ **Ahenk:** 1904'te İzmir'de günlük olarak Mehmet Şevki ve Cevriye İsmail Beyler tarafından çıkarılmıştır. Millî Mücadeleyi destekleyen gazete, şehrin işgali üzerine zaman zaman kapanmışsa da yayını 1937 yılına kadar sürmüştür[142].

◆ **Babalık:** 23 Aralık 1910 tarihinde Yusuf Mazhar Bey tarafından Konya'da çıkarılmıştır. Önce haftada bir defa sonra haftada iki kez çıkartılan gazetenin sorumlu müdürü Ahibabazâde Yusuf Ziya'dır[143]. Babalık gazetesi, Millî Mücadele yıllarında tamamen millî davayı müdaafa etmiştir. Yazı işleri müdürlüğünü bu dönemde Samizâde Süreyya Bey yapmıştır. Büyük Taarruzun başladığı günlerde bütün gelişmeleri halka ücretsiz duyurduğu için Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa *"Babalık gazetesini, Batı Cephesinin vefakâr arkadaşı"* olarak tanımlamıştır[144]. Gazetenin yazı kadrosunda Ekrem Reşat, Server İskit, Saffet Gürol, Saadettin Nüzhet, Enver Behnan Şapolyo gibi önemli isimler yer almıştır. Babalık gazetesi Millî Mücadelenin kuvvetli bir savunucusu olmuştur. Haftada iki kez yayımlanırken, 5 Nisan 1921 tarihinden itibaren günlük olarak çıkmıştır. 1951 yılında gazete kapanmıştır.

◆ **Açıksöz:** 15 Haziran 1919'da Kastamonu'da Ahmet Hamdi, Hüsnü Açıksöz, Tahir Kara Oğuz tarafından gün-

[141] **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 131.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi ...** , s. 264-267.

[142] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi ...** , s. 267.; **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 4.

[143] ÖZTOPRAK, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını ...** , s. 9.

[144] İNUĞUR, **Basın ve Yayın Tarihi ...** , s. 361.

Levent Şahverdi Arşivi

lük olarak çıkarılmıştır. Yazı kadrosunda İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mehmet Akif Ersoy, Hasan Fehmi, İsmail Habib Sevük yer almıştır. Kastamonu Müdafa-ı Hukuk Cemiyetinin yayın organı olan Açıksöz, Kuzey Batı Anadolu'nun en etkili gazetesidir. İnönü Zaferleri ve Sakarya Meydan Muharebesi hakkında günlük bilgi veren gazete; Yunan taarruzunu kınamış ve halkın maneviyatını destekleyecek yazılar yazmıştır. Yayın hayatı 1932 yılına kadar sürmüş, 1937'den itibaren Doğru Söz adı altında çıkmıştır[145].

◆ **Yeni Adana:** Ahmet Remzi (Yüreğir) ve Avni Doğan tarafından 25 Aralık 1918'de "Adana" adıyla, Fransız işgali ve Ermeni faaliyetlerine karşı Adana'nın ve Çukurova'nın Türk olduğunu ifade etmek amacıyla çıkarılmıştır. Gazete üç nüshadan sonra kapatılmış *"Yeni Adana"* adıyla tekrar günlük olarak çıkarılmıştır. Fransızlar tarafından gazete, kapatılmış ve sahipleri işgal bölgesinin dışına sürülmüştür. Ahmet Remzi, Mazlum Rasim ile bu kez *"Adana'ya Doğru"* adıyla tekrar gazete çıkarmış, ancak kısa süre sonra tekrar kapanmıştır. Ahmet Remzi, 25 Temmuz 1920'de Pozantı'da Millî Mücadele hareketini Adana halkına duyurmak için *"Yeni Adana"* gazetesini çıkarmıştır. Gazete haftada iki kez yayımlanarak İnönü ve Sakarya Zaferlerine büyük ölçüde yer vermiştir. Ankara İtilâfnamesi'nin imzalanmasından sonra yayın hayatına Adana'da devam etmiştir[146].

◆ **Yeni Gün:** 2 Eylül 1918'de İstanbul'da Yunus Nadi tarafından günlük yayımlanan gazete Millî Mücadeleyi

[145] **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 1.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi ...** , s. 271-272.

[146] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi ...** , s. 273- 274.; **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 290.

Levent Şahverdi Arşivi

destekleyen yazılara yer verdiği için İstanbul'un işgaliyle kapatılmış ve Yunus Nadi de Anadolu'ya kaçmıştır. 10 Ağustos 1920'den itibaren "Anadoluda Yeni Gün" adıyla Ankara'da yayımlanmıştır. Yazı İşleri Müdürü Kemal Salihsel, İdare Müdürü Agâh Bey, Mesul Müdür Osmanzâde Hamdi Bey, Başyazar Yunus Nadi'dir. Yazı kadrosunda Aka Gündüz, Nüzhet Haşim, Ziya Gökalp, Enver Behnan Şapolyo, Şükrü Kaya, Mahmut Esat Bozkurt gibi ünlü kişiler yer almıştır. Yunan saldırısının Ankara'ya yaklaşması üzerine Kayseri'ye nakledilen gazete, Sakarya Zaferinden sonra tekrar Ankara'da çıkmıştır[147]. Millî Mücadelenin gerçekleşmesini destekleyen gazete Atatürk'ün düşüncelerini yansıtmış, Misak-ı Millî fikrini benimsemiştir. Yayımladığı dış haberler için Fransız, Batı ve Sovyet basınından alıntılar yapmıştır. 1924'te gazete kapanmıştır.

◆ **Albayrak:** Erzurum'da 1 Mart 1923'te haftada iki kez olarak yayımlanmaya başlayan bu gazete Türkçülük akımını savunmuştur. Rus işgali nedeniyle I. Dünya Savaşı sırasında kapatılan[148] Albayrak, 1919 baharında tekrar yayımlanmaya başlamıştır. Başyazarı Süleyman Necati Bey'dir. Yazı kadrosu; Mithat Bey, Cevat Dursunoğlu, Müştak Sıdkı Beydir. Gazete, Millî Mücadelenin ateşli bir taraftarı, Müdafa-ı Hukuk Cemiyetinin sözcüsüdür. Bununla birlikte 1920 yazından itibaren Bolşevizm cereyanına kapılmış; Sovyet idaresinde görüldüğü gibi muhtariyet taraftarı ve vilâyetlere özerklik verilmesini isteyen bir tavır almıştır. Gazete, 1921 yılında kapanmıştır[149].

[147] **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 13.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi ...** , s. 276.

[148] ORAL, **Türk Basın Tarihi ...** , s. 51.

[149] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi ...** , s. 278-279.; **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 7.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **Gaye-i Milliye:** İrade-i Milliye gazetesinin kapanması üzerine, 2 Mart 1921'de Maksud Azmi tarafından Sivas'ta yayımlanmıştır.

◆ **Mücahede-i Milliye**: 23 Mart 1922'de Hilmi Abidin ve Hayri Lütfi tarafından Sivas'ta çıkarılmış, Cumhuriyetin ilânına kadar yaşamıştır.

◆ **Sivas:** Millî Mücadele sırasında Sivas'ta yayımlanmış ve yayın ömrü maddî imkânsızlıklar yüzünden kısa olmuştur.

◆ **Anadolu'da Peyam-ı Sabah:** 1921 yılında Ankara'da haftalık olarak çıkartılan gazete, Aka Gündüz tarafından yayımlanmıştır. İstanbul'da yayımlanan Peyam-ı Sabah'a karşılık olarak çıkarılmıştır[150]. Anadolu'da Peyam-ı Sabah, Millî Mücadeleyi desteklemiştir.

◆ **Kalem (Mizah-ı Kalem):** 21 Mayıs 1921'de Kemal Salih ve Hüseyin Suat tarafından Ankara'da çıkarılmış mizah dergisidir. Dergi, mizahî yazılarıyla Millî Mücadeleyi desteklemiştir ve Sakarya Savaşında kapanmıştır.

◆ **Anadolu Duygusu:** İbrahim Turgut tarafından 1921 yılında Ankara'da yayımlanmıştır. On beş günde bir çıkartılan derginin edebî müdürü Osman Cevdet'tir[151].

◆ **Anavatan:** 1920-1923 yılları arasında Kemalettin Kamu tarafından on beş günde bir Ankara'da çıkarılan bir dergidir.

◆ **Millî Ordu:** Mart 1923 yılında Halil Nuri (Yurdakul) tarafından Ankara'da aylık olarak yayımlanan bir dergidir[152].

[150] **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 13.
[151] **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 12.
[152] **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 170.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **İlim:** 1922 yılları sonlarında eski ittihatçılardan Hakkı Baha Bey ve Ankara Maarif Müdürü Edip Bey tarafından Ankara'da çıkarılmış bir dergidir. Dergide Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Hakkı Baha, İzzet Baha'nın makaleleri yer almıştır.

◆ **Asya:** 1922 yılında Öğüt gazetesini çıkartan Ahmet Bey tarafından Ankara'da çıkarılmış; Sadri Ethem, Enver Behnan Şapolyo bu gazetede yazmışlardır.

◆ **Yeni Türkiye:** Asya gazetesinin kapanması üzerine aynı ekip tarafından Ankara'da Yeni Türkiye gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır. Ziya Gökalp'in "Yeni Türkiye'nin Hedefleri" adı altında on iki adet makalesi bu gazetede yayımlanmıştır.

◆ **Mefkure:** 1919 yılında Ömer Vasfi Bey tarafından Ankara'da haftalık olarak yayımlanmıştır. Derginin sahibi Muhiddin Celâl'dir.

◆ **Köy Hocası:** 1918-1930 tarihleri arasında haftada bir Uryanizade Ali Vahid tarafından Ankara'da yayımlanmıştır[153].

◆ **Yeni Dünya:** Arif Oruç tarafından önce "Yeni Dünya" sonra "Seyyare-i Yeni Dünya" adıyla Eylül 1920-1921 tarihleri arasında Ankara'da günlük olarak çıkarılmıştır. Heyet-i Tahririye Müdürü Mustafa Nuri olan gazete Yeşil Ordu'nun yayın organı olarak faaliyet göstermiştir[154].

◆ **Sada-yı Hak:** 1908 tarihinde Mehmet Sırrı ve İsmail Hakkı tarafından İzmir'de yayımlanmıştır. Türkçülük fikrini savunan gazete, Mondros Mütarekesinden sonra Türk

[153] **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 145.

[154] ŞAPOLYO, **Türk Gazetecilik Tarihi ...,** s. 195.; **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 292.

Levent Şahverdi Arşivi

Kurtuluşu hakkında makaleler yayımlamıştır. Gazete 16 Mayıs 1919'da kapatılmıştır. Her sayısında *"Hakkın sesi halkın sesidir. O hiçbir zaman ve hiçbir yerde kesilemez"* parolasını yayımlamıştır[155].

◆ **Konya:** 1 Kasım 1869 tarihinde Konya'nın resmî gazetesi olarak Konya'da haftada bir yayımlanmaya başlamıştır. Yazarları Vilâyet Özel Kalem memurlarıdır. Yazı İşleri Müdürü Server İskit olup, 1919 yılına kadar yayımlanmıştır. Cumhuriyet döneminde de yeni harflerle yayınını sürdürmüştür[156].

◆ **Telgraf Haberleri:** 3 Mart 1918'de Yusuf Mazhar Bey tarafından Konya'da yayımlanmıştır.

◆ **İbret:** 1919'da Hadizâde Mehmet Emin Bey tarafından Konya'da çıkarılan gazete, 1920 yılına kadar yayımını sürdürmüştür[157].

◆ **Halk:** 17 Haziran 1922 tarihinde Samizâde Süreyya Bey tarafından Konya'da çıkarılmıştır.

◆ **Ahrar:** 1919'da Eskişehir'de yayımlanan gazete Millî Mücadeleyi desteklemiştir[158].

◆ **Anadolu (Antalya'da Anadolu):** 1912'de İzmir'de Akil Koyuncu tarafından yayımlanmaya başlamış ve İttihat ve Terakkinin sözcülüğünü yapmıştır. Daha sonra Haydar Rüştü tarafından İzmir'de yayımlanmış, İzmir'in işgali üzerine 1921 yılından itibaren Antalya'da yayınına devam etmiştir[159]. Bütün yayımlarında Millî Mücadele ha-

[155] ORAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 31.

[156] **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 144.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 286.

[157] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi**..., s. 286.

[158] ÇOŞAR, **Millî Mücadele Basını**..., s. 54.

[159] ÇOŞAR, **Millî Mücadele Basını**..., s. 253.

Levent Şahverdi Arşivi

reketini destekleyen gazete, İzmir'in işgalinden kurtulması üzerine İzmir'de yayınına devam etmiştir.

◆ **İstikbal:** 10 Aralık 1918 tarihinde Faik Ahmet Barutçu ve Kemal Ahmet Bey tarafından Trabzon'da çıkarılmıştır. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin yayın organı hâline gelen gazete, Kuva-yı Milliyenin fikirlerini yaymış ve bölgedeki Rum faaliyetlerini protesto etmiştir. 27 Ocak 1921'den itibaren günlük olarak çıkarılan gazete 1923 yılı sonuna kadar yayınını sürdürmüştür[160].

◆ **Güzel Trabzon:** 1922 tarihinde Ali Becil tarafından günlük olarak Trabzon'da çıkarılmıştır. Gazetenin müdürü Mehmet Ziyaeddin olup haftada üç defa çıkarılmıştır[161].

◆ **Yeşil Yuva:** 1 Ağustos 1922 tarihinde Ali Rıza Bey tarafından Ardahan'da aylık olarak çıkarılmış bir dergidir. Daha sonra Trabzon'da yayınına devam etmiş ve Millî Mücadeleyi desteklemiştir[162].

◆ **Ordu Bucak:** 1920 yılı sonlarında Haznedarzâde Mustafa Fehmi, İsa Curdan ve H. M Fahrettin tarafından Ordu'da çıkarılmıştır[163].

◆ **Ordu'da Güneş:** 15 Kasım 1919'da Ordu'da çıkmıştır. Millî Mücadeleyi destekleyen yazıları yüzünden kapanan gazete, 15 Şubat 1922'de yeniden yayına başlamıştır. Gazetenin sahibi ve müdürü Hafız İsmail Hakkı'dır[164].

◆ **Işık:** 1 Nisan 1918'de Cemşidzade Osman Nuri tarafından önce Samsun'da, 16 Aralık 1918'den sonra da Gire-

[160] ORAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 52-53.
[161] **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 84.; ORAL, **Türk Basın Tarihi**..., s. 52.
[162] **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 301.
[163] ÇOŞAR, **Millî Mücadele Basını** ..., s. 237.
[164] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi**..., s. 291.

Levent Şahverdi Arşivi

sun'da on beş günde bir çıkarılmış resimli bir dergidir. Millî Mücadeleyi desteklemiştir[165].

◆ **Karadeniz:** 1911 yılında *Menafi-i Mülk ve Millet-i Hâdim* düsturuyla Mehmet Hamdi tarafından Giresun'da haftada bir çıkarılmış, 1919 yılına kadar yayınını sürdürmüştür[166].

◆ **Gedikkaya:** Giresun Belediye Reisi Kuva-yı Milliyeci Topal Osman tarafından Giresun'da çıkarılmıştır[167].

◆ **Yeni Giresun:** 1920 yılında Cemil Ragıp tarafından Giresun'da çıkarılmıştır. Pontus-Rum Devleti kurma çabalarını protesto etmiş, Kuva-yı Milliyeyi desteklemiştir[168].

◆ **Ahali:** 1919 yılında İsmail Cenani (Oral) tarafından Samsun'da çıkarılmıştır. Millî Mücadeleyi desteklediği için, zaman zaman İngiliz kuvvetlerince kapatılmışsa da 1944 yılına kadar yayınını sürdürmüştür[169].

◆ **Aksisada:** Başyazarı İbnü'l Hilmi ve İsmail Hakkı'dır. 1908'de Avnizâde Cemil tarafından haftada üç defa olmak üzere Samsun'da çıkarılmış, Millî Mücadele döneminde de yayınını sürdürmüş ve Kuva-yı Milliyeyi desteklemiştir[170].

◆ **Dertli:** 1919 yılında Yağlıoğlu Ahmet Reşat Bey tarafından Bolu'da çıkarılmıştır. 1920 yılında Bolu-Düzce isyanları nedeniyle yayınına ara vermiştir. 1921 yılında İl-

[165] **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 108.; ORAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 53.

[166] **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 136.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 292.

[167] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi.** ..., s. 293.

[168] ORAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 53.

[169] COŞAR, **Millî Mücadele Basını** ..., s. 250.

[170] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi**..., s. 294.; **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 6-7.

Levent Şahverdi Arşivi

yazâde Şükrü Bey tarafından tekrar çıkarılmaya başlanmıştır. Millî Mücadeleyi desteklemiş ve halkı aydınlatmaya çalışan gazete 1926 yılında kapanmıştır[171].

◆ **Aydın İli:** 9 Haziran 1920'de Sami Kutluğ ve Dr. Burhanettin Onat tarafından Aydın'da çıkarılmıştır. Aydın ve Havalisi Redd-i İlhak Heyeti Merkeziyesinin yayın organıdır. 3 Temmuz 1920'de kapanmıştır[172].

◆ **Türkoğlu:** 15 Ağustos 1921'de Akifbeyzâde Mithat Bey ve Aptiağazâde Ahmet Bey tarafından Bolu'da çıkarılmıştır. İstanbul Hükûmetinin Millî Mücadeleye karşı propogandalarını engellemek, iç isyanları durdurmak ve halkın mücadele ruhunu artırmak amacıyla yazılar yazmıştır[173].

◆ **Kurs-ı Millet:** Mengenli Nuri Bey tarafından 1920 yılında Bolu'da çıkarılmış ve Millî Mücadeleyi desteklemiştir[174].

◆ **Ertuğrul:** *Menafi-i Vatana Hâdim* düsturuyla haftalık olarak 1912 yılında Mümtaz Şükrü ve Ahmet Refik tarafından Bursa'da haftalık olarak çıkarılmıştır. Gazete Yunan işgalini protesto etmiştir[175].

◆ **Misak-ı Millî:** Necmettin Feyzioğlu, Nurullah Sami ve Nafiz tarafından günlük olarak Kayseri'de çıkartılan siyasî bir gazetedir. Müdafa-i Hukuk Cemiyetinin fikirlerini yayımlamıştır[176].

---

171 COŞAR, **Millî Mücadale Basını ...**, s. 291.

172 ÖZTOPRAK, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını ...**, s. 380.

173 COŞAR, **Millî Mücadele Basını ...**, s. 298.

174 BAYKAL, **Türk Basın Tarihi ...**, s. 297.

175 **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu**, Cilt 1, s. 66.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi ...**, s. 297.

176 Ali Rıza Önder, **Kayseri Basın Tarihi**, Ankara 1972, s. 49.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **Misak:** Cumhuriyet Halk Fırkasının yayın organıdır. Gözübüyükzâde Sabit tarafından Kayseri'de çıkarılmıştır[177].

◆ **Adana'ya Doğru:** Kurtuluş Savaşının ilk yıllarında, Kayseri'de Mazlum Rasim (Can) tarafından çıkarılmıştır. Güney bölgesindeki Ermeni ve Fransız saldırısına karşı İç Anadolu'dan Çukurova'ya her çeşit yardımın kısa zamanda sağlanmasını amaç edinmiştir[178].

◆ **Küçük Mecmua:** 18 Haziran 1922 tarihinde Ziya Gökalp tarafından Diyarbakır'da çıkarılmıştır. Haftalık olarak çıkan dergi 5 Mart 1923 tarihine kadar yayınını sürdürmüş Anadolu'nun diğer şehirlerinde de etkili olmuştur[179].

◆ **Âmal-i Milliye:** 29 Nisan 1920'de Hacı Nuri ve Ayaşlı Zâde İsmail Hakkı tarafından Maraş'ta çıkarılmıştır. Gazetenin başlığında *"Millî emellerin savunucusudur"* ibaresi yer almaktadır[180].

◆ **Satvet-ı Milliye:** 24 Şubat 1922'de Mustafa Hulusi ve Emin Hüseyin tarafından Elazığ'da çıkarılmıştır. *"İstinadımız Misak-ı Millî, gayemiz istiklaldir"* sloganı ile yayımlanmış ve Millî Mücadelenin savunuculuğunu yapmıştır[181].

---

177 ÖNDER, **Kayseri Basın** ..., s. 51.

178 ÖNDER, **Kayseri Basın** ... , s. 38.

179 Cavit OrhanTütengil, **Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar-Gazeteler, Dergiler (1869-1953),** İstanbul 1954, s. 20.

180 COŞAR, **Millî Mücadele Basını** ..., s. 286.

181 BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 308.; Millî Mücadele hareketini destekleyen ve mahallî çalışmalarda kaynak olabilecek diğer süreli yayımlardan bazıları ise şunlardır: İntibah, Hilâl, Terbiye, Duygu, Şark, Efe, Halka Doğru, Yeni İzmir, Hedef, Millet, Fırtına, Hayat, Arkadaş, Gündüz, Hakikat, Emel, Hakyolu, Erciyes, Cuma, Kastamonu, Gençlik, Adapazarı, Sözbirliği, İkaz, Emek, Ankara, Selâmet, Trabzon, Gamlı.

Levent Şahverdi Arşivi

Anadolu'da Millî Mücadele aleyhine yayın yapan gazeteler de yayımlanmıştır. Bu tür yayımlara örnek olarak şu gazeteleri göstermek mümkündür:

◆ **İrşad (Gavurcu İrşad):** 1920 yılında Kadızâde Hulusi ve Ömer Fevzi tarafından, Yunan Komutanlığının kontrol ve himayesi altında Balıkesir'de çıkarılmıştır. İrşad, Mustafa Kemal Paşaya ve Kuva-yı Milliyeye saldıran işgal kuvvetlerini dost göstermek ve millî direnişi yok etmek isteyen bir tavırla Balıkesir'in kurtuluşuna kadar yayın yapmıştır[182].

◆ **Ferda:** 31 Ekim 1918'de Ali İlmi tarafından Adana'da çıkarılmıştır. Hürriyet ve İtilâf Fırkasının sözcülüğünü yapan Ferda gazetesi, Fransızların maddî ve manevî desteğini görmüştür. Gazete yayın hayatı süresince (1918-1921) ulusal direniş hareketine şiddetle karşı çıkarak, Mustafa Kemal Paşaya saldırmıştır. Bunların yanı sıra Fransız, Ermeni ve Yunanlılarla işbirliği yapıp ülkenin işgaline yardımcı olan bir tavır benimsemiştir[183].

◆ **Zafer:** Sahibi Sofizade Mehmed Tevfik, başyazarı ise Hersekli Mehmet İzzet tarafından 1911 yılında Kastamonu'da haftalık olarak yayımlanmıştır. Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın fikirlerini savunmuş, İtilâf Devletlerine boyun eğmiş ve Millî Mücadele karşıtı bir tavır almıştır[184].

◆ **Rehber:** Ata Derviş tarafından Fransızların sermayesi ile Adana'da çıkarılmıştır. Kuva-yı Milliye'ye karşı güveni sarsmak için makaleler yayımlamış ve gazete Fransız uçaklarıyla Çukurova'nın her yerine dağıtılmıştır[185].

[182] İNUĞUR, **Basın ve Yayım Tarihi** ..., s. 363.
[183] COŞAR, **Millî Mücadele Basını** ... s. 69.
[184] **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu,** Cilt 1, s. 303.; BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 316.
[185] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 317.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **Adalet:** Bahriyeli Miralay Ali Sami Bey tarafından Bandırma'da çıkarılmıştır. Millî Mücadele ve Mustafa Kemal aleyhinde yazılar yayımlanmıştır[186].

◆ **Selâmet:** Eylül 1919 tarihinde Ömer Fevzi tarafından Trabzon'da çıkarılmıştır. Gazete, Millî Mücadele karşısında yer almış ve Mustafa Kemal Paşa aleyhinde yazılar yazmıştır[187].

◆ **Köylü:** 1919 yılında İzmir'de Hasan Refet tarafından çıkarılmıştır. İşgal kuvvetlerine hizmet etmiş ve Millî Mücadeleye karşı tavır almıştır[188].

◆ **Islahat:** 27 Mayıs 1919'da İzmir'de, Sabitzade Emin Süreyya tarafından günlük olarak çıkarılmıştır. Yazı işleri müdürü Mahmut Tahir'dir. Millî Mücadeleye karşı tavır almıştır[189].

D. Cumhuriyet Dönemi Dergileri

Yaklaşık yüz elli yıllık bir geçmişe sahip olan Türk dergiciliğinin kültürümüzün geliştirilerek yeni nesillere aktarılması, bu vesile ile toplumumuzun bir kültür birliği etrafında yekvücut hâle getirilmesindeki önemi inkâr edilemez. Bu genel fonksiyonun yanında dergiler, değişik bir fikrin ve edebî anlayışların hem oluştuğu hem de gelişip seslerini kamuoyuna duyurdukları birer zemin olma özelliğine de sahiptir. Bu özelliklerin yanı sıra geniş okuyucu kitlesine ulaşabilmenin en önemli vasıtalarından biridir.

[186] COŞAR, **Millî Mücadele Basını** ..., s. 49.
[187] COŞAR, **Millî Mücadele Basın** ..., s. 217.
[188] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 318.
[189] BAYKAL, **Türk Basın Tarihi** ..., s. 319.; Bu tür süreli yayımlara ek olarak şu isimlerde sayılabilir: İnkılâp, Mücahede, Bursa, Ebûhi, Hatıf, Şarkın Sesi, Adana Postası.

Levent Şahverdi Arşivi

Radyo ve televizyon gibi dünya çapında yayın vasıtalarına ve basının gittikçe ağırlık kazanan günlük yayın kitlelerine rağmen, kitaplıklarda saklı kalarak, elden ele ve nesilden nesile geçecek olan asıl kalıcı ve tesirli kültür hizmeti, ancak dergi ve kitap yayımıdır. Bunun için "yakın tarihimizi" anlayabilmek, Türk milletine sağlam bir görüş kazandırma, doğru ve köklü bilgi edindirme ve sürekli kaynak olma bakımından da dergi ve kitaplar büyük bir kıymete haizdir. Türk toplumuna yukarıda ifade ettiğimiz bütün bu kazanımların başka hiçbir vasıta ile kıyaslanamayacağı gerçektir.

Türkiye'de üniversiteler, yayın evleri, dernekler ve vakıflar bünyesinde ve özel kişilerce yayımlanmakta olan çok sayıda akademik dergi olmasına karşılık, bu dergileri herhangi bir kütüphanede topluca bulmak ve incelemek mümkün olmadığı gibi, bir yayın kataloğunda da bu dergilerle ilgili bilgileri eksiksiz olarak bir arada görmek imkân dâhilinde değildir[190].

Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti tarihi için birinci elden kaynak özelliği taşıyan ve ilmî anlamda çıkarılan ciddî tarih dergileri üzerine genel bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Bu dergilerin başında tarih araştırmalarının da yer aldığı İstanbul Dârü'l-Fünûnu tarafından çıkarılan "Edebiyat Fakültesi Mecmuası" ilk akla gelendir. Yayın hayatı on yedi yıl süren bu dergide kıymetli araştırmalar yayımlanmıştır. Genellikle edebiyat ve diğer alanlardaki çalışmalara ağırlık verildiyse de, tarih alanında yapılan yayınlar çok değerlidir ve kaynak niteliğini kazanmıştır. Bu derginin yanı sıra "Asâr-ı İslâmiye ve Milliyye

[190] Bk. Nazmi Budak, **Türkiye'de Akademik Dergiler Rehberi**, Ankara 1999.

Levent Şahverdi Arşivi

Tedkîk Encümeni"nin yayın organı olan "Millî Tetebbular Mecmuası" da etkili dergiler arasında sayılabilir. Fuad Köprülü'nün ilmî sorumluluğu altında yayımlanan bu dergi, Târih-i Osmânî Encümeninin mecmuasına karşı çıkarılmış ve beş sayı yayımlanmıştır. Devrin hükûmetinin bir kararnamesi ile kurulan bu encümenin, kısa da olsa ilk kez Türk sözcüğünü ilmî alanda kullanan bir talimatnamesi bulunmaktadır. Talimatnamenin 2. maddesinde yapılacak işler sayılırken *"Encümen, Türklere ait müessesâtı diğer milletlerin müessesâtı ile mukayese ederek Türk milletinin hangi enmûzec-i ictimaiye mensup ve tekâmülün hangi safhasında bulunduğunu arayacaktır"* dendikten sonra, *"Türklere aid her müessese hakkında yapılacak tedkikât vesâik-i kafiyeye istinad edecektir"* ibaresi yer almaktadır. Bu dergide edebiyat araştırmaları daha fazla yer almış görünmekle beraber tarihle ilgili olanların içinde "Anadolu'daki Türk Medeniyeti", "Arzname" ve "Osmanlı Kanunnâmeleri" gibi yayımlar ile Barthold'dan yapılan "Şarkî Tetebbû Tarihi" başlıklı çeviri ile araştırmaları içinde sayılabilir[191].

Tarih kelimesini taşıyan dergilerden birisi de Ali Emirî tarafından yayımlanan "Tarih ve Edebiyat" adlı süreli yayındır. Ali Emirî'nin gayreti ile 32 sayı yayımlanan derginin Osmanlı padişahlarını fazlaca methetmesi, kişisel çatışmaları yayımlaması ilmî bir görünüm kazanmasını engellemiştir[192].

[191] Kitabımızın bu bölümünde Mahmut Şakiroğlu'nun Cumhuriyet Tarihimizde çıkarılmış süreli yayımlarla ilgili yapmış olduğu fevkalâde güzel çalışmadan istifade edilmiştir. Bk. Mahmut H. Şakiroğlu, "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli Yayımlara Kısa Bir Bakış II Tarih Dergileri ve Belleten", **Belleten,** Cilt XLII, Ekim 1983, Sayı 188'den ayrı basım, Ankara 1984, s. 1208vd.; Ayrıca bk. Mahmut Şakiroğlu, "Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları I", s. 41.

[192] ŞAKİROĞLU, "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli... , s. 1208.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu dergilerle Cumhuriyet dönemine gelindiği sıralarda bazı süreli yayımlar tarih adını taşımamakla beraber, tarihle ilgili yazılara sayfalarında yer vermişlerdir. Bunlar arasında bir meslek dergisi gibi görünen ancak ciddî tarih araştırmalarına da rastladığımız "Askerî Mecmua", "Donanma" ve "Risale-i Mevkute-i Bahriyye" adlı dergiler sayılabilir. Askerî Mecmua hâlen yayımlanmakta olan Askerî Tarih Bülteni'nin öncü dergisidir. Yine 1910 yılından itibaren yayın hayatına giren Donanma adlı dergi ise Cumhuriyet dönemine kadar aynı adla, daha sonra da "Deniz Kuvvetleri Dergisi" adı altında yayın hayatını sürdürmüştür[193].

Kastamonu'da yayımlanan ve yerel tarih araştırmalarına yer vermesiyle dikkat çeken "Doğu" dergisi ile yine Konya'da yayımlanan "Anıt" dergisi bu dönemde kendine has özellikleriyle ön plâna çıkan süreli yayınlar arasında sayılabilir. Yine 1944 yılında Ankara'da Türk Hukuk Kurumu tarafından çıkarılan "Türk Hukuk Tarihi Dergisi" de yeni bir anlayışla ilmî çalışmalarını devam ettirmek istemiş ancak bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır[194].

Türk Tarih Kurumunun 1931 yılında kurulmasından sonra "Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi" çıkarılmıştır. İlk sayısı 1933 yılının Temmuz ayında satışa verilen bu dergi, büyük boy olarak ve kuşe kâğıda basılmış, fotoğraf ve klişelerle de bezenmiştir. 1949 yılına dek ancak beş sayı çıkan bu süresi belirsiz dergiye Türk Tarih Kurumunun verdiği desteğin önemi büyüktür. Belleten'in yayımlanacağı sıralarda yarım kalmış bir girişim de, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Zümresi tarafın-

[193] ŞAKİROĞLU, "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli... , s. 1209.
[194] ŞAKİROĞLU, "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli ... , s. 1209-1210.

Levent Şahverdi Arşivi

dan yayımlanmak istenen "Tarih Semineri Dergisi"dir. İlk sayısı 1937 yılında çıkan bu dergi zengin içeriğine karşın uzun ömürlü olmamıştır. Dergi iki sayı yayımlandıktan sonra yayın hayatı sona ermiştir[195].

1932 yılında Atatürk'ün direktif ve koruyuculuğunda faaliyete geçen Halkevlerinin aracılığı ile süreli yayınlarda yeni bir dönem başlatılmıştır. Atatürk inkılâplarının yayılması ve Türk aydınlarının çalışma azimlerini ortak bir alana yönlendirmek için Halkevleri, yayın işlerini de ihmal etmemiş ve faaliyetleri arasına yerel tarih araştırmalarını da katmıştır. Memleketimizin halk bilimi, budun bilimi, toplum bilimi ve İnkılâp Tarihi üzerinde çalışacak olanların vazgeçemeyeceği bir kaynak olan Halkevleri yayınları, bir döneme adını vermiştir. Bunlardan bazıları seviyeli ilmî çalışmaları ihtiva etmesi bakımından dikkat çekicidir: Isparta'da "Ün", Konya'da "Tarih ve Edebiyat Araştırmaları" ve "Konya", Manisa 'da "Gediz", Afyonkarahisar'da "Taşpınar", Çorum'da "Çorumlu", Bursa'da "Uludağ" ve "Türkün", Adana'da "Görüşler", İstanbul'da "Yeni Türk" ve "Ülkü" gibi dergiler bu tür dergilere örnek verilebilir[196].

Yine 1944 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi tarafından hazırlanan "Yıllık Araştırmalar Dergisi" tarih alanında yayımlanan ciddî yayınlardandır. DTCF Tarih bölümünün de katkısı bulunan bu derginin içinde yer alan makalelerin birer ayrı basımları da çıkarılmıştır. Ancak bu dergi tek sayıda kalmış, kısa bir süre sonra da "Dil ve Ta-

[195] ŞAKİROĞLU, "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli... , s. 1211.

[196] Mahmut Şakiroğlu, "Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları II", **Tarih ve Toplum**, Şubat 1987, Cilt 7, Sayı 38, s. 9.; ŞAKİROĞLU, "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli... ", s. 1211-1212.

Levent Şahverdi Arşivi

rih-Coğrafya Fakültesi Dergisi" yayımlanmaya başlamıştır. 1957 yılında "Tarih Araştırmaları I" adıyla yayımlanan dergi 1963 yılından itibaren "Tarih Araştırmaları Dergisi" adıyla yeni bir dergi olarak yayın hayatına başlamıştır[197].

Bu arada İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Cavid Baysun'un teşebbüsleri ile 1949'da çıkarılan "Tarih Dergisi" uzun yıllar yayınını aksatmadan sürdürmüştür. Bu başarısını diğer dergilerde de devam ettiren Edebiyat Fakültesi "Tarih Enstitüsü Dergisi" ve "Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi" ile tarih araştırmaları alanında takdirle anılacak bir yer kazanmıştır. Yine M. Tayyib Gökbilgin'in öncülüğünde çıkarılan "Sanat Tarihi Yıllığı" adlı dergi ile "GAAD" kısaltmasıyla kaynakçalara giren "Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi", süreli yayınlar içinde ön plâna çıkan sayılı dergiler arasındadır[198].

1938 yılında birinci sayısı yayımlanan "Vakıflar Dergisi" Türk siyasî tarihinden çok sosyal, ekonomik, sanat tarihi konularına eğilmiştir. Fuad Köprülü, Ömer Lütfi Barkan, Ali Saim Ülgen, Albert Gabriel gibi araştırıcılar derginin bilimsel seviyesini yükseltmişlerdir; dergide yayımlanan vakfiyeler, kitabeler, arşiv belgeleri de derginin önemli bir kaynak görevi üstlenmesini sağlamıştır. 1953 yılında önceleri "Fatih ve İstanbul" adıyla daha sonra ise "İstanbul Enstitüsü Dergisi" adıyla yeni bir dergi çıkarılmış, ancak bu derginin ömrü de fazla olmamıştır[199].

Tarih araştırmalarında vazgeçilmeyecek hususlardan birisi de belge yayınıdır. Cumhuriyet dönemindeki ilk

[197] ŞAKİROĞLU, "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli... ", s. 1213-1214.
[198] ŞAKİROĞLU, "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli... ", s. 1214-1217.
[199] ŞAKİROĞLU, "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli... ", s. 1217.

Levent Şahverdi Arşivi

dergilerden itibaren arşivlerimizdeki malzeme ve bunun tasnifi hakkında bazı makaleler yayımlanmışsa da, belgelerle ilgili yayınların özelliği üzerinde nedense durulmamış ve bu konudaki üstünlük yine Batılı bilim adamlarının eline geçmiştir. 1941 yılında ülkemizde yapılan bir dizi yeni yayın hamlesi döneminde de belge yayınına önem verilmiş ve çıkarılan derginin adına "Tarih Vesikaları" adı verilmiştir. Belirli bir düzen ve yöntem içerisinde çıkması plânlanan bu dergi, büyük bir ilgi ile karşılanmıştır. Özellikle Yakın Çağ ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerine ait belgelerin asıllarının ve çevirilerinin bulunduğu bu yayın, başvuru kaynağı bulmakta güçlük çeken yakın dönem tarihi araştırıcıları için önemli bir kaynaktır. Ne yazık ki, on beş fasikül çıktıktan sonra yayını duran bu dergiyi tekrar canlandırma çabaları üç sayıdan öteye gidememiştir. Fakat 1964 yılına gelindiğinde Türk Tarih Kurumu "Belgeler" adını taşıyan dergi ile belgeye dayalı yayın sıkıntısına bir nebze olsun çözüm bulmuştur[200].

Bu tarz tarih araştırmalarına üniversite yayını olarak Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından çıkarılan ilk adıyla "Yıllık" daha sonraki adıyla ise "Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi"nin katkısı önemlidir. Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi tarafından yayımlanan İlâhiyat Fakültesi Dergisi' ve "İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi", dinî konuların yanı sıra tarih ve Türk sanatı ile ilgili yazılara da yer vermiştir. Bunların yanı sıra yabancı dilde makalelerin de bulunduğu "Osmanlı Araştırmaları" dergisi hemen hatırlanması gereken yayınlar arasındadır. Yeni ve Yakın Çağ tarihimiz üzerinde çalışanların ana kay-

[200] ŞAKİROĞLU, "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli... ", s. 1217-1218.

Levent Şahverdi Arşivi

nak dergilerinden birisi olan bu süreli yayın, devlet yardımı olmadan yayımlanmıştır[201].

Yabancı dilde ve dış ülkelerde yayımlanan süreli dergilerin de Türk tarihi üzerinde yapmış olduğu araştırmalar önemlidir. Bu dergilere örnek olarak şu önemli yayınların ismi zikredilebilir: Fransa'da "Journal Asiatigue", "Turcica", "Studia İslamica", Almanya'da "Mitteilunger zur Osmanischen Geschichte", "Der Islam", İngiltere'de "The Journal of Asiatic Society", "International Journal of Middle East Studies", Hollandada "Studia Islamica", "Archivum Ottomanicum" Amerika Birleşik Devletleri'nde "International Journal of Turkish Studies", "Journal of Nearst Eastern Studies", Rusya'da "Sovetskaya Türkologiya", İtalya'da "Oriento Moderno".

Yukarıda temel özelliklerini belirttiğimiz dergiler, tarih araştırmalarının yeni bir hüviyet kazanmasında rol oynamışlardır. Son dönem Türk tarihinin derinlemesine incelenmesi ve zenginliklerimizin ortaya çıkarılması amacıyla çok değerli çalışmalar yapmışlar ve birinci el kaynaklardan istifade ederek önemli bilgilere yer vermişlerdir. Bu genel değerlendirmemizden sonra Türkiye Cumhuriyeti tarihi için kıymet teşkil eden bazı dergileri biraz daha kapsamlı bir şekilde inceleyebiliriz:

Türk Tarih Encümeni Mecmuası

Tarih ve eski eserlere dair ilmî araşturma ve yazıların yer aldığı ve tarih kelimesini taşıyan süreli yayınların ilk Türk dergisi, "Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası" ol-

[201] ŞAKİROĞLU, "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli... ", s. 1219-1220.

Levent Şahverdi Arşivi

muştur[202]. 14 Nisan 1910'da neşredilmeye başlanılan, Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinde, Türk tarihinin derinliklerine ve temel kaynaklarına inme arzusuna yönelen kişilerin gayretiyle kurulan Târih-i Osmânî Encümeni'nin yayın organı olan bu dergi, kendi çapında başarıyla yürüttüğü çalışmaları ile kaynakçalara geçmiştir. Oldukça düzenli olarak uzun yıllar çıkan bu derginin ciltleri gözden geçirildiğinde, ilk sayılarda kâğıt kalitesi ve baskının çok iyi olmasına karşılık gitgide bu kalitenin korunamadığı, hatta derginin ilk sayılarındaki ölçülerin sürdürülmesine bile çalışılmadığı dikkati çeker. Derginin resimsiz oluşunun yanı sıra, her ilmî dergide bulunması gereken dipnotlara pek az yazıda rastlanır. Ayrıca yabancı dillerde hiçbir özet olmadığı gibi makalelerin bazıları bir hikâye edasındadır. Fakat bu tür menfi taraflarına karşılık, Türk tarih biliminin bu önemli organı, dünya tarihçilerinin ve Türkologlarının dikkatini çekmiştir. 1923'te "Târih-i Osmânî Encümeni" adı Türk Tarih Encümenine çevrildiğinde, derginin ismi de "Türk Tarih Encümeni Mecmuası" olarak değiştirilmiştir. I. Dünya Savaşından sonraki yıllarda çok seyrek çıkan derginin Lâtin harflerinin kabulünden sonra XII. cildinin sadece beş sayısı çıkmış ve 101. sayı ile Mayıs 1923'te yayını tamamen durmuştur. Anadolu Beylikleri döneminden başlayarak, son dönem Osmanlı tarihini konu alan bu dergi, yayımladığı belgeler, yazıtlar, ekler, ciddî araştırmalar ve sair gayretleriyle hiç de ihmal edilmeyecek önemli bir mevki edinmiştir.

[202] Semavi Eyice, "Uluğ İğdemir ve Belleten", **Belleten,** Cilt XLIII, Sayı 170'den ayrı basım, Ankara 1979, s. 393.

Levent Şahverdi Arşivi

Hayat Mecmuası

Hayat Mecmuası, Mehmet Emin (Erişirgil) ve Faruk Nafiz (Çamlıbel) tarafından 2 Aralık 1926'dan itibaren Ankara'da çıkarılmaya başlanmıştır. Yabancı ülkelere de gönderilen mecmuanın ilk sayısından itibaren kapağında; Nietzsche'ye ait "*Hayata, daima hayata. . . Dünyaya daha çok hayat katalım*" sloganı kullanılmıştır. Mayıs 1930'a kadar 146 sayı çıkaran mecmua, önceleri haftada bir çıkarken, 130. sayıdan sonra on beş günde bir şeklinde çıkmıştır.

Mecmuanın yazı kadrosunda Mehmet Emin, Ziya Gökalp, Mehmet Fuat (Köprülü), Ali Canip (Yöntem), Mustafa Şekip (Tunç), Faruk Nafiz (Çamlıbel), Necmettin Sadık (Sadak) gibi yazarlar yer almıştır. Ayrıca Reşat Nuri, Behçet Kemal, Necip Fazıl, Enis Behiç, Hasan Cemil, Yaşar Nabi gibi pek çok fikir adamı da mecmua da yazı yazmıştır.

Hayat Mecmuası'nda çoğunlukla ilim, felsefe, sanat ile ilgili yazılar yayımlanmıştır. Derginin, 2 Aralık 1926'da çıkan ilk sayısında çıkış amacı ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır[203]. Derginin amacı birtakım mefhûmları bilen değil,

[203] Hayat Mecmuası'nın çıkış amacı şu şekilde açıklanmıştır: "*Gençlik Büyük İnkılâba olan borcunu ödemek zorundadır. Bu borç ancak şuûrlu bir milletle ödenir. Bunun için ilim son derece önemlidir. Türkiye İnkılâbımızdan sonra birtakım iktisadî ve ictimâî meselelerle karşılaşmıştır. Karşılaşılan bu sorunlar bugünün ve yarının münevverleri tarafından ancak ilmî bir zihniyetle hâlledilebilir. Her devirden ziyâde bugünün ve yarının gençliği hâkikî bir ilimle mechûd olmak zorundadır. Hayat bu noktada gençliğin ilme karşı olan ilgisini artırmaya çalışacaktır. Özellikle Tanzimattan itibaren batıdan memleketimize birçok malûmât girdi. Müsbet ilimler ikinci plâna itildi. Yeteri kadar ilgilenilmedi. Memleketimizde herhangi bir konuda malûmâtı olan kişilere âlim denildi, bu kişiler bildikleri malûmâtın haricinde herhangi bir şeyle karşılaşınca şaşırıp kaldılar. Bu te'sîr yalnızca bazı konularda malûmâtı olan kişilerin aczi yüzünden oldu. Bazı kesimlerde ilme karşı emniyetsizlik uyandı. İşte Hayat Mecmuası bu noktada hakikî müsbet ilim zihniyetine karşı gençlikte hürmet uyandırmaya çalışacaktır. Olayları görmek, üzerinde düşünmek isteğini telkîne çalışacaktır.*

Levent Şahverdi Arşivi

olaylar üzerinde düşünebilen aydın bir zümre oluşturmak, ayrıca ülkedeki sosyal hâdiseleri takip ederek, bu hâdiseleri ilmî usullerle senteze kavuşturmak ve bu sayede ilmî zihniyetin oluşmasına vasıta olmaktır. Dergide fikirlerini beyan etme imkânı bulan yazarlar, milletin fikir ve edebiyat cereyanlarını bir taraftan hassas bir alâka ile takip etmeye çalışırlarken, diğer taraftan da oluşacak bu fikir hayatını izah edecek kaynakları araştırmaya gayret etmişlerdir. Dergi, Batının fikir hareketlerini, bu hareketlerin ilmî ve fikrî gelişmelerini takip etmeyi ve ülke meselelerini Batılı metotlar dâhilinde araştırmayı amaç edinmiş bir dergidir. Dergi bu amacını gerçekleştirirken aynı zamanda yüksek bir kültür mecmuası olmayı da hedef edinmiştir.

Amaçlarını bu şekilde açıklayan dergi, yayın süresi boyunca, ilmî alanda çok kıymetli yayınlar vermiş, ancak 1930 yılında yayın hayatı sona ermiştir.

Amacımız; birtakım meflhûmları bilen değil, olaylar üzerinde düşünebilen kuvvetli münevver bir zümre oluşturmaktır. İnkılâbımız, millî mefkûremiz ufkunu çok genişletti. Dün müstakil ve hür bir vatan isterken, bugün buna mâlikiz. Yalnız bu yeterli değil, Türk milleti medenî âlemde de yüksek bir mevkîye sahip olmalıdır. Bunun için her sahada medeniyyet ve insaniyyet için kıymetli Türk âlimlerinin, Türk sanatkârlarının yetişmesi lâzımdır. Buna hiçbir mâni yoktur. Biz buna bütün kalbimizle inanırken bu uğurda çalışmaktan büyük bir zevk ve hâz duyarız. Amacımız yalnızca millî gurur değildir. Türk milleti kanını dökerken daha yüksek, daha âlem-şümûl bir mefkûrenin tahkîki için çalışıyordu. Bu mefkûre "her şeye rağmen milletlerin yaşamaya hakkı olduğunun" kanâatıdır. Ulusal kurtuluş savaşımızdan sonra yapılan inkılâplar; insanî bir fikrin uygulanması için yapılmıştır. Bütün tehlikelerden sonra yapılan inkılâbımız Türk milletini, insâniyyetin ilk safına çıkarmak, medenî âlemin gitmekte olduğu yolda iyice ilerletmek içindir. Onun için İstiklâl Harbi ve onu takip eden büyük inkılâplar hep birer yüksek fikir eseridir. İnsanî bir mefkûrenin eseridir. Zaman geçip de Türk dehâsının bu büyük eseri şark da tesîrini gösterdiği zaman, bu hakikât daha bariz bir surette anlaşılacaktır".

Levent Şahverdi Arşivi

Belgeler Dergisi

Atatürk'ün 1935 yılı yazında Millî Eğitim Bakanlığı yolu ile Türk Tarih Kurumuna verdiği çalışma programında şöyle denilmekte idi: *"Millî tarih tezimizin ilmî zaferini temine yarayacak tarihî delilleri ihtiva eden, şurada, burada ve Hazine-i Evrak denilen emniyetsiz, tehlikeli ve rutubetli yerlerde dağınık ve yığın hâlinde duran bütün vesikaları ve el yazmalarını, kitabeleri, vakfiyeleri, mahkeme sicillerini, devlet merkezinde vücuda getirilecek modern, geniş bir binada toplamak ve en yeni teknik metotlarla tasnif ve tanzim ederek, tarih yazanların bu vesikalardan daima ve kolayca istifade edebilmelerini ve ilmî tedkîklerini bilhassa bu millî vesikalara istinat ettirmelerini temin etmek. . ."*

Yukarıda işaret edilen hizmetlerin yerine getirebilmek amacıyla Türk Tarih Kurumu, ilk sayısını 1964 yılında bilim dünyasına sunduğu, "Belgeler" dergisini çıkarmaya başlamıştır. TTK bu tarihten sonra Türk arşivindeki belgelerin yayımlanması için çeşitli çalışmalara başlamıştır. Kurum üyelerinden İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın başkanlığında bir arşiv komisyonu kurulmuş ayrıca İstanbul'da Mükrimin Halil Yinanç'ın başkanlığında bir "Türk İslâm Devri Kitabeleri Derleme Kurulu" oluşturulmuştur. Bu ve benzeri çalışmaların ilk ürünleri 1937'de çıkan "Belleten" ile ilim dünyasına kazandırıldı. Fakat asıl amaç, yani arşiv belgelerinin, Batı milletlerinin yaptığı gibi "Külliyat (korpüsler)" hâlinde yayımlanması işi, "Belgeler" adlı derginin 1964 yılında yayın hayatına girmesine kadar tam manasıyla gerçekleştirilememiştir. 1947 yılının sonlarında TTK üyelerinden iki yabancı profesör ve bilim adamının

Levent Şahverdi Arşivi

imzasını taşıyan bir öneri[204], yönetim kurulunun 7 Şubat 1948 tarihli toplantısında kabul görmüştür.

Kurum, bu öneriyi olduğu gibi benimsemiş ve 14. seri "Arşiv Vesikaları" adı altında yayımlamıştır. Tahrir Defterlerinden ilki 1957'de Türk Tarih Kurumu üyelerinden

[204] Bu öneride şunlar vardı: "Osmanlı tarihi ve bunlarla ilgili kaynakların neşri hususunda Kurumun son senelerde gösterdiği kayda ve şükrana değer faaliyet ve başarı, aşağıda imzaları bulunan biz tarih mensuplarını, öteden beri düşündüğümüz ve tahakkukunu arzu ettiğimiz bir fikrin ortaya atılarak münakaşa edilmesine vesile vermeğe ve dileklerimizi bir teklif hâlinde Yüksek Bakanlığa arza sevk etti. Osmanlı tarihinin siyasî hâdiselerinin, vak'anüvis tarihlerinden başka arşiv vesikalarına dayanılarak tetkik ve izah edilmesi nasıl mühim ve esaslı bir mevzu ise bu tarihin bilhassa idarî, malî ve iktisadî hâdiselerini, teşkilât ve müesseselerini öğrenmek için de muhtelif mahiyetteki defterlere (Divan defterleri, rüus, mukataa, vergi ve arazi tahrir defterleri ve saire) başvurmak, onları tetkik, tahlil ve izah ile bir neticeye vasıl olmak, bu yolda yürünecek başlıca ve hatta yegâne yoldur. Bu lüzum ve zaruret, bilhassa kuruluş ve yükseliş devirlerinde kendini daha fazla hissettirmektedir. XV. - XVI. asırlarda Osmanlı İmparatorluğunun idarî teşkilât ve usûlleriyle takip ettiği malî ve iktisadî siyasetin türlü cephe ve müesseselerini, bütün teferruatıyla aydınlatan, bu nevi defterlere müracaat etmeksizin izaha imkân yoktur. Bahis konusu olan usûl, teşkilât ve müesseselerin en küçük teferruata varıncaya kadar bilinmemesi ve elde malzeme olmadığı için, izah edilmemesi ise bu hususta terkip yapacakların işlerini çok güçleştirmektedir ve daha uzun müddet güçleştirecektir... . Osmanlı tarihinin bazı bakımlardan, adeta yeni görüşlere göre yazılmasını temin edecek defter neşriyatının katî bir lüzum olduğuna karar verildikten sonra, buna evvelâ nereden, hangi zamandan ve nasıl başlamak lâzım geldiğini tâyin meselesi kalır. Şimdiye kadar, Avrupa'da başta Osmanlı Tarihi ve paleografyası sahasında ihtisasıyla tanınmış Prof. Dr. L. Fekete olmak üzere, bu işle meşgul olmak üzere Avrupa arşiv ve kütüphanelerinde mevcut dağınık ve insicamsız bazı defterler üzerinde bu nevi teşebbüse geçmişlerdir. Bizler, bahsettiğimiz zamanlara ve bilhassa İmparatorluğun en karakteristik devri olan XVI. asra ait devletin muhtelif bölgelerini tasvir ve tahrir eden zengin malzemeyi, bugün, Devlet Arşivimizin hazinelerinde ve Tapu Kadastro Umum Müdürlüğünün arşivlerinde bulabilmekteyiz. Bu itibarla her birimiz, evvelâ, arzu ve temayüllerimize uygun şekilde, muhtelif zamanlara ve muhtelif sahalara ait, fakat, bazı bakımlardan birbirini tamamlayacak mahiyette bulunan ve aşağıda listesi takdim edilen defterleri aynen ve orijinal şekilleriyle, haşiye ve bir mukaddime ile, neşretmek arzu ve kararındayız... Binaenaleyh, bu neşriyata muvafakat ve müsaadeniz ile bu defterlerin fotoğraflarının aldırılarak, Tarih Kurumu nam ve hesabına neşri için, bizlere tevdiini rica ve bu vesile ile de derin saygılarımızı arz ederiz."

Levent Şahverdi Arşivi

Halil İnalcık tarafından "Hicri 835 tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid" adı altında yayımlandı. Öneriyi verenlerden Halasi-Kun "Segedin Livası Vergi Tahrir Defteri", Ömer Lütfi Barkan "Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri", Tayyip Gökbilgin "859 ve 890 tarihli Eyalet-i Rum Tahrir Defterleri" üzerinde çalışmaya başlamışlardır.

12-13 Kasım 1954'te İstanbul'da toplanan Türk Tarih Kurumunun Yeni Çağ Kolu "Türk Tarihi Arşivi" adı altında üç aylık bir dergi yayımlamayı, bu derginin 1/8 82x57 boyutunda ve beş formadan ibaret olmasını kabul etmişti. TTK Yönetim Kurulu, Yeni Çağ Kolunun bu kararını bazı ilâvelerle kabul ederek Genel Kurulun onayına sunmuş ve 29 Nisan 1955 tarihli Genel Kurulda böyle bir derginin yayımlanması uygun görülmüştür. Yeni Çağ Kolu 25 Nisan 1958 tarihli toplantısında "Vesikalar Dergisi" adını verdiği bu dergi için yeni bir yönetmelik hazırlayarak Yönetim Kuruluna vermiş, Kurul bunu da Genel Kurula sunarak onayını almıştır. Yeni Çağ Kolu, 2 Mayıs 1964 tarihli son toplantısında, Şinasi Altundağ, Ömer Lütfi Barkan, Adnan Erzi ve Halil İnalcık'ı Dergi'nin yazı kuruluna seçmiştir.

Bu karar üzerine derginin dizgisine Temmuz başında başlanmış, bu arada ad üzerinde de değişiklik yapılarak derginin "Belgeler" adını taşıması uygun görülmüştür. Ancak yayım işi 1964 yılında tamamlanmıştır.

Yayın dili Türkçe olan Belgeler Dergisi yılda iki sayı olarak çıkarılmaya başlanmış ve Türk Arşivlerindeki belgeler aşamalı olarak yayımlanmıştır. 2001 yılında 22 cilt ve 26 sayı olarak çıkan Belgeler Dergisi, Türk bilim dünyasına hizmet vermeye devam etmektedir. Araştırmacılara kolaylık sağlaması açısından TTK, 2002 yılında son cildi

Levent Şahverdi Arşivi

de ihtiva eden değişikliklerle Belgeler Dergisi'nin dizinini de hazırlamıştır.

Türkiyât Mecmuası

Cumhuriyetin kuruluşunun hemen ardından Türk kültür ve medeniyetinin bütün kollarında araştırma ve incelemeler yapacak resmî bir müessesenin eksikliği hissedilmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa devrin hükûmetinden Türk dili, Türk coğrafyası sahalarında araştırmalar yaparak bunların sonuçlarını Türk ve dünya ilim âlemine duyurmak üzere bir enstitü kurulması çalışmalarına başlanılmasını talep etmiştir. Bu istek üzerine çalışmalara başlayan hükûmet, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesine bağlı ve "Türkiyât Enstitüsü" adıyla ilmî bir müessesenin kurulmasına karar vererek; talimatnamesini hazırlamış ve Mustafa Kemal Paşanın imzasına sundu. Bu gelişmeler sonrasında Türkiyat Enstitüsü 12 Kasım 1924 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuş ve müdürlüğüne de Edebiyat Fakültesi profesörlerinden M. Fuat Köprülü getirilmiştir.

Enstitü, kuruluşunun ardından geçen bir iki yıl içerisinde önemli bir faaliyet gösterememişse de, 1926 yılında sağlanan özel bütçe imkânlarıyla programlı ve ciddî çalışmalara başlayarak, ilmî bir kadro oluşturulmayı başarmıştır. Türkiyat Enstitüsünün yayın faaliyetleri arasında Türkiyât Mecmuası'nın çıkarılmaya başlanması önemli bir yer tutmuştur. Daha kurulduğu ilk yıllarda yayın çalışmalarına başlayan Enstitü, Ağustos 1925'te Türkiyat Mecmuası'nın ilk cildini yayımlamıştır[205].

[205] Mustafa Özkan, "Kuruluşunun 70. Yılında Türkiyat Enstitüsü", **Türkiyat Mecmuası**, Cilt XX, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1997, s. 1-5.

Levent Şahverdi Arşivi

1925-1995 yılları arasında üç ayda bir çıkartılan Türk kültürü çalışmalarını tanıtmayı amaçlayan Türkoloji Dergisi'dir. Türkiyat Enstitünün milletler arası şöhrete haiz en önemli yayını olan bu mecmua 20 cilt hâlinde yayımlanmıştır[206]. Dergi, yayımlandığı yıldan itibaren ilim âlemine sunduğu değerli yazılarla, bu sahanın ilgililerine yol gösterecek bir kılavuz olmuştur. Türk dili, Türk edebiyatı, Türk tarihi, Türk coğrafyası vb. konularda yerli ve yabancı ilim adamlarının yapmış oldukları inceleme ve araştırmaların, kitap tanıtma ve değerlendirme yazılarının, Türkoloji çalışmalarına ait haberlerin yer aldığı mecmuanın ilk sayıları düzenli olarak çıkmakla birlikte yayın hayatını genellikle düzensiz olarak devam ettirmiştir[207].

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası

Mecmuaların, kültürümüzün geliştirilerek yeni nesillere aktartılması bu vesile ile toplu bir kültür birliği etrafında yekvücut hâle getirilmesinde önemi inkâr edilemez. Bu genel fonksiyonun yanında bu eserler, değişik fikrî ve edebî anlayışların hem teşekkülü hem de gelişip seslerini kamuoyuna duyurdukları birer zemin olma özelliğine de sahiptirler. Bu doğrultuda "İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası" 1939 yılının Ekim ayından itibaren her üç ayda bir, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi tarafından çıkarılmaya başlanmıştır.

Mecmua üç kısımdan oluşmaktadır: Etütler adı verilen birinci kısımda fakültede okutulan ekonomi bilimi, finans

[206] M. Orhan Bayrak, **Türkiye'de Gazete ve Dergiler Sözlüğü**, İstanbul 1995, s. 147.

[207] ÖZKAN, "Kuruluşunun 70. Yılında... ", s. 1-5.

Levent Şahverdi Arşivi

bilimi, siyaset, işletme iktisadı, istatistik, iktisat ve siyasî tarih, iktisadî coğrafya gibi derslerin sahası ile ilgili meseleler üzerine ilmî çalışmaların yapılması plânlanmıştır.

Türkiye İktisadiyatı adı verilen ikinci kısımda ise Türkiye'nin iktisadî ve içtimaî hayatına dair araştırmalar ve dönemin meseleleri hakkında çalışmalara yer verilmiştir.

Bibliyografya adı verilen üçüncü kısım ise incelenmek üzere yazı işleri heyetine gönderilen kitapların yer aldığı bölümdür. Bu kısımda zaman zaman, hususî sahalara yönelik bibliyografya özetleri de yayımlanmıştır. .

Mecmua prensip olarak fakülte üyelerinin çalışmalarına tahsis edilmiştir. Bununla birlikte, yerli ve yabancı diğer bilim adamlarının çalışmaları da dergide yer almıştır[208]. Kısaca, derginin ilk sayısında yayımlanış amacı şöyle izah edilmektedir: "*Fakülte mensuplarının her türlü ilmî araştırmalarının neşr vasıtası hizmetini görmek; bilhassa Türkiye'nin iktisadî ve içtimaî meselelerinin anlaşılmasını kolaylaştırarak ilmî tetkikler yapmak. Türkiye'deki iktisadî ve içtimaî meselelere ve bu meseleler etrafındaki ilmî hareketlere ait neşr edeceği etütlerin ve yapacağı tahlil ve tenkitlerin büyük garp dillerinden birinde aynen veya kısmen birer tercümelerini de neşr etmeyi faideli görmektedir. . . Nihayet şunu da kaydedelim ki, mecmuamız, fakültemiz tedrisat programlarına uygun olarak kelimenin dar manasıyla sadece iktisadî olan meselelerle meşgul olmakla iktifa etmeyecektir. Sosyoloji, içtimaî ve iktisadî tarih, istatistik, maliye, işletme iktisadı, iktisadî coğrafya meseleleri de*

[208] Adı geçen mecmuanın Türkçe olarak neşrolunması, buna Fransızca, Almanca veya İngilizce dillerinden bir tercüme veya özet ilâve edilmesi düşünülmüştür. Yazı İşleri Heyetine gönderilen yabancı dillerdeki makalelere heyet tarafından Türkçe'ye çevrilmesi hususu ilâve edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

aynı şekilde bizim için ehemmiyetli birer tetkik mevzuu teşkil edeceklerdir[209].

Araştırıcıyı bütün ciltleri gözden geçirme zahmetinden kurtarmak amacıyla 1969 yılında 1. ciltten 25. cilde kadar mecmuanın bir fihristi hazırlanmıştır. Adı geçen fihrist dönemin İktisat Fakültesi İstatistik ve Tatbikî İktisat Kürsüsü asistanlarından Özer Serper ve Alper Yücetürk'ün müşterek çalışmaları neticesinde iki yıla yakın bir zamanda beş bölüm hâlinde hazırlanmıştır.

Mecmua yayımlandığı günden itibaren, özellikle İktisat Fakültesi öğrencilerinin yanı sıra diğer üniversitelerin akademisyenlerine ve öğrencilerine de kaynak teşkil ederek Türk ilim hayatında hak ettiği yeri almıştır.

Millî Kültür Dergisi

1977 yılının Ocak ayında Kültür Bakanlığı tarafından çıkarılmaya başlanan Millî Kültür Dergisi, kültür birikimimiz açısından dergicilik dünyamızın büyük dergileri arasında yer almayı hak etmiş önemli dergilerden birisidir. Yayın hayatına başladığı ilk sayısından itibaren büyük bir ilgiyle takip edilen derginin; Kasım 1977'de 11. sayısı yayımlandıktan sonra, 1978'de yayını durdurulmuştur. Bu dergi yerine "Ulusal Kültür" adıyla ayrı şekil ve muhtevada yeni bir dergi 6 sayı olarak çıkarıldı ise de Aralık 1979'da 12. sayıdan itibaren yeniden Millî Kültür Dergisi adıyla yayımlanmaya başlanmıştır. Dergi; Şubat 1982'ye kadar 34 sayı olmak üzere cilt esasına göre yayın hayatını

[209] Bk. **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, "Önsöz", Cilt 1, Sayı 1, İstanbul 1939, s. 3.

Levent Şahverdi Arşivi

sürdürmüştür. Daha sonra Ocak 1990'dan itibaren aylık olarak yayınını sürdürmüştür. İlk üç cildi aylık olarak yayımlanan dergi; 34. sayıdan 43. sayıya kadar iki aylık; 43. sayıdan 68. sayıya kadar da üç aylık olarak yayımlanmaya devam etmiştir[210].

Dergide çıkan yazılar Atatürk, millî kültür, Türk milliyetçiliği, Türk tarihi, Türk edebiyatı, yabancı edebiyatlar, İslâmiyet, Türk sanatları, Türk tiyatrosu, Türk musikisi, din, sosyoloji, eğitim, gençlik gibi konuları ihtiva etmektedir.

Derginin ilk sayısında yayımlanış amacı şöyle izah edilmiştir: "*Bakanlığımız Türk kültürü üzerindeki görüşlerini ve anlayışını ortaya koymak; milletimizi aydınlatmak ve birleştirmek, kültürümüzün tabiî seyir içerisinde gelişmesine yardımcı olmak üzere, diğer serileri yanında, bazı dergiler ve gazeteler de çıkarmayı düşünmüştür. Bunların başında, ayda bir çıkarmayı kararlaştırdığımız Millî Kültür Dergisi gelmektedir. Böylece, bizi millet yapan maddî ve manevî değerlerimize bağlı ve saygılı bir dergi çıkararak, hem yetişme çağındaki gençlerimizin, hem de aydınlarımızın gönlünde sıcak bir yer bulmaya çalışacağız*"[211].

Ülkü Mecmuası

19 Şubat 1932 tarihinde Halkevlerinin kurulmasından sonra Türk Ocaklarının merkezî yayın organı olan Türk Yurdu'nun yerini tutmak üzere bir dergi çıkarılmaya karar verilmiş ve bunun sonucu olarak Halkevlerinin merke-

[210] Bu konuda geniş bilgi için bk. Hasan Özçam, **Millî Kültür Dergisi (Ocak 1977-Aralık 1989) Dizin Çalışması**, Basılmamış Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

[211] "Başlarken", **Millî Kültür**, Cilt 1, Sayı 1, Ocak 1977, s. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

zî yayım organı[212] olan Ülkü, Şubat 1933 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Adı bizzat Mustafa Kemal tarafından konulan derginin çıkış amacını ve neleri içereceğini Recep Peker Bey ilk sayıda yer alan "Ülkü Niçin Çıkıyor" başlıklı yazısında şöyle ifade etmektedir; "*Ülkü, karanlık devirleri arkada bırakarak şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılâp unsurlarını ısıtmak, ileri adımlarını sıklaştırmak için... Ülkü, bu büyük yola katılanlar arasında kafa birliği, gönül birliği ve hareket birliğini yapmak için...Ülkü, millî dile, millî tarihe, millî sanatlara ve kültüre hizmet için.... Ülkü, bütün gayelere hizmet yolunda çalışan Halkevlerinin ruhundaki harareti yazı vasıtasıyla yaymak için... çıkıyor*"[213].

Ülkü'de ne tür yazıların çıkacağı; "*Büyük davaya inananların, buna Türk cemiyetini inandırmak, toplu ve heyecanlı bir millet kütlesi yaratmak hizmetinde vazife ve hisse almak isteyenlerin yazıları çıkacaktır*" satırlarıyla açıklanmaktadır. Birinci yılın tamamlanmasının ardından yapılan bir değerlendirmede "*. . . yaşanılan inkılâp devrinde her münevver Türk'ün bir halk rehberi ve bir inkılâp yapıcısı*" olduğu vurgulanmış, Ülkü'nün temel amacının da "*Hangi mesleğe mensup olursa olsun, bütün münevverler arasında bir konuşma ve anlaşma va-*

[212] Ülkü, Halkevlerinin merkezî yayın organı olmakla birlikte, ilk yayımlanan Halkevi dergisi değildir. Halkevleri tarafından yayımlanan ilk süreli yayın Ağustos 1932 tarihinde çıkarılan Eskişehir Halkevi dergisidir. Halkevlerinin, Türkiye'de yerel basının gelişmesinde önemli bir katkısı vardır. Süreli yayınların İstanbul dışına taşması ilk önce "vilâyet gazeteleri" ile başlamıştır. Ardından II. Meşrutiyet'in oluşturduğu iklimde Anadolu'nun birçok kentinde iktidar yanlısı-muhalif süreli yayınların çıktığı görülmektedir. Millî Mücadele yılları, yerel basının yaygınlık kazandığı üçüncü evreyi oluşturmaktadır. Halkevlerinin açılması ile birlikte yeni bir yerel basın dalgası Anadolu'yu kaplamış, 1950'lere kadar 70 kadar il ve ilçede dergi yayımlanmıştır.

[213] Recep Peker, "Ülkü Niçin Çıkıyor", **Ülkü**, Şubat 1933, No. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

sıtası"[214] oluşturmak olduğu belirtilmiştir. Bu yaklaşım ikinci yılın sonunda Nusret Köymen tarafından yapılan bir diğer değerlendirmede "*Ülkü, okuyup yazma bilmeyen veya az bilenlerin faydalanacağı bir mecmua değil, memleket ve dünya meseleleri üzerinde kafası işleyen Türk münevverleri arasında bir fikir teşkilâtlanması vücuda getirmek isteyen, millî fikir ve kültür alanında önderlik edecekler için çıkan bir fikir ve kültür mecmuası*" olarak tarif edilmiştir[215].

İlk sayıda Ülkü'nün yazı bölümlerinin; "edebiyat ve dil (şiir, hikâye, roman, tasvir, tetkik)", "güzel sanatlar (musiki, resim, heykel, mimarlık)", "tarih", "felsefe", "iktisat ve ziraat", "halk terbiyesi", "yurt koruma", "kadınlık", "fen","halk sıhhati ve nüfus", "spor, oyun ve eğlence", "köycülük", "bibliyografi", "Halkevleri haberleri" ve "haberler, teklifler" olmak üzere on beş ana başlıkta toplanacağı belirtilmiştir. Aynı sayıda, yer alan "Yazıların Umumî ve Müşterek Vasıfları Hakkında Muharrirlerimizden Rica" kısmında, yazıların mümkün olduğu kadar sade, alışılmış konuşma diliyle ve Öztürkçe kelimelerle, kısa cümleli, açık ve sarih bir ifade ile yazılmış olması; inkılâpçılık, halkçılık, halk rehberliği, memleket ve millet sevgisi, neşe ve ümit, çalışma ve başarma heyecanını vermek mihverlerinden ayrılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle son sayılarda yer alan "Ayın Politikası" başlığı altındaki yazılarda, dönemin iç ve dış gelişmeleri ele alınmıştır.

Ülkü Mecmuası, I. seri 1933-1941 yılları arasında 102 sayı; II. Seri 1941-1946 yılları arasında 126 sayı ve III. seri 1947-1949 yılları arasında 36 sayı olmak üzere üç seri hâ-

[214] **Ülkü**, Mart 1934, No. 13.
[215] **Ülkü**, Mart 1934, No. 25.

Levent Şahverdi Arşivi

linde yayımlanmıştır. Şubat 1933-Ağustos 1941 dönemini kapsayan 102 sayılık ilk serisinde imtiyaz sahipliğini Nusret Kemal Köymen (No: 1-47) ve Fevziye Abdullah Tansel (No: 48-102), umumî neşriyat yönetimini ise Necip Ali Küçüka (No: 1-51), Hasan Ali Yücel (No: 52-73,75) ve Cevdet Kerim İncedayı (No: 74,76,102) üstlenmişlerdir. 41. sayıdan itibaren direktörlüğü M. Fuad Köprülü yürütmüştür. 1930'ların düşünce ikliminin en azından "resmî" kesimini temsil etmesi nedeniyle Ülkü[216], Tek Parti yönetimi döneminin incelenmesinde en önemli kaynaklar arasında yer almaktadır.

Tarih Vesikaları

Tarihimizin birçok meselesinin aydınlatılması, problemlerin ortaya konabilmesi amacıyla Millî Eğitim Bakanlığı Türk Kültür Eserleri Bürosu tarafından, 1941 yılı Haziranından itibaren 'Tarih Vesikaları' adlı dergi çıkartılmaya başlanmıştır. İlk 12 sayı iki ayda bir düzenli olarak çıkmıştır. Bu sayıdan sonra yayına iki ay ara verilmiş, 13. sayı Ağustos 1944'te çıkartılmış, bunu 14. sayı izlemiş daha sonra derginin yayımlanmasına 1949 yılına kadar ara verilmiştir. Dergi Mayıs 1949'da 15. sayısını çıkardıktan sonra yayın hayatına tekrar ara vermiştir. Türk Kültür Eserleri Bürosu, 1952 yılında bu derginin neşrine yeniden karar vermiş, "Yeni Seri" adı ile 16. sayıdan itibaren yayına tekrar başlamıştır. Derginin 16. sayısı ancak 1955'te yayımlanabilmiş, 17. ve 18. sayılar ise Ocak 1958 ve Mart 1961'de yayımlanmıştır.

[216] Ülkü Dergisi'nin Dizini Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora öğrencisi Saadet Lüleci tarafından yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Derginin yazı işleri sorumluları Hikmet İlaydın ve Adnan Sadık Erzi'dir. Yazar kadrosuna bakıldığında, Türkiye'nin oldukça önemli ilim ve fikir adamlarının isimleri dikkat çekmektedir. Bunlar arasında Ömer Lütfü Barkan, Bekir Sıtkı Baykal, Halil İnalcık, Enver Ziya Karal, Neşet Çağatay, Faik Reşit Unat, Afet İnan, Uluğ İğdemir gibi isimler sayılabilir.

Derginin adındaki 'vesika' kelimesi dar manasıyla değil, tarihimize ait her nevi malzeme ve kaynakların karşılığı olarak kabul edilmiştir. Buna göre dergide; yerli ve yabancı özel ve resmî arşivlerde bulunan ve doğrudan doğruya diplomatikayı ilgilendiren vesikaların yanında ilâveler hâlinde bazı mühim yazma eserlere de yer verilmiştir. Ayrıca dergide bu vesikalar ve eserler hakkında tavsifî yazıları (meselâ; arşiv repertuvarları ve yazma katalogları), muhtelif mevzulara ait bibliyografyaları, tarihimize ait çok nadir basma eserlerin reprodüksiyonlarını ve tercümelerini, bilinmeyen vesikalara istinaden yapılmış terkibî araştırmaları bulmak mümkündür.

Vesikaların yayın tarzına gelince; genellikle, Türkçe vesika ve eserler Lâtin harfleriyle yayımlanmış, lüzum görüldüğünde tıpkıbasımları da yapılmıştır. Yabancı dillerde yazılmış vesika ve metinlerin ise asılları, lüzum görüldüğünde ise tercümeleri de verilmiştir. Bunların yanı sıra dergide renkli veya siyah beyaz olmak üzere çeşitli gravürler, resimler ve haritalar da bulunmaktadır[217].

Tarih Vesikaları Dergisi'ndeki[218] makalelerin içinde yer alan tıpkıbasımlardan Cumhuriyet Tarihi ile ilgili olanlar şunlardır:

[217] **Yeni Seri,** Cilt 1, Sayı 16, Ankara 1955, s. I-IV.

[218] Tarih Vesikaları Dergisi'nin Dizini Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora öğrencisi Deniz Bayburt tarafından yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Resmen Kurulmasını Temin Maksadıyla Ebedî Şefin Sivas Valiliğine Verdiği İstida ve Beyanname, Sivas Kongresi Beyannamesi, Sivas Kongresi Temsil Heyeti Listesi, Büyük Millî Şefin Yeni Türk Harflerinin Süratle Yayılması İçin Bizzat Tanzim Buyurdukları Plân. (1. sayı)

◆ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi. (2. sayı)

◆ Atatürk'ün Askerlikten İstifa Ettiğini Bildiren Tamim. (5. sayı)

◆ TBMM İcra Vekilleri Heyetinin Suret-i İntihabına Dair Kanun. (6. sayı)

◆ Lozan Sulh Muahedenamesi Orijinal Metninin İlk Sayfası, Lozan Sulh Muahedenamesi Orijinal Metninin İngiltere, Fransa ve İtalya Murahhaslarınca İmzalanan Sayfası, Aynı Metnin Türk Murahhasları Tarafından İmzalanan Sayfası, Lozan Sulh Müzakereleri İçin Hariciye Vekili İsmet Paşaya Verilen İki Salâhiyetname (7. sayı)

◆ Mustafa Kemal Paşaya Başkomutanlık Verilmesi Hakkında Kanun Teklifi, Mustafa Kemal Paşaya Gazilik Unvanı ve Müşirlük Rütbesi Verilmesi Hakkındaki Garp Cephesi Kumandanı Malatya Mebusu İsmet ve Erkân-ı Harbiye Reisi, Kozan Mebusu Fevzi Paşalar Tarafından Verilen Takririn Sureti, Millî Şefimiz ve Reisicumhurumuz İsmet İnönü ile Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın Atatürk'e Müşirlik Rütbesi ve Gazilik Unvanı Tevcihi Dolayısıyla Büyük Millet Meclisi İkinci Reisliğine Gönderdikleri 19 Eylül 1921 Tarihli Mektuptaki El Yazıları ve İmzaları, Mustafa Kemal Paşaya Gazilik Unvanı ve Müşirlik Rütbesi Verilmesi Hakkındaki Kanun Teklifi. (8. sayı)

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Millî Şefimiz ve Reisicumhurumuz İsmet İnönü'nün 14 Mebus Arkadaşıyla Birlikte Ankara'nın Devlet Merkezi Yapılması İçin 9 İlkteşrin 1923'te BMM Reisliğine Vermiş Oldukları Kanun Teklif. (9. sayı)

◆ Ebedî Şef Atatürk'ün Kurşehir Gençler Derneğinin Hatıra Defterindeki Yazıları ve İmzaları (10. sayı)

◆ Ebedî Şef Atatürk'ün Türk Dil Kurumuna Verdikleri Direktiflerin İmzalı Metni (11. sayı)

◆ Mustafa Kemal Paşa Tarafından Yapılacak Olan Tebligatı İcra Etmeleri İçin Bölgesindeki Mülkiye Amirlerine Emir Verilmesi İçin Harbiye Nezaretinden Sadarete Yazılan Tezkerenin Müsveddesi, 9. Ordu Müfettişliği Hakkında Talimatname, 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği Emrine İstenilen Ganbotların Verilmesine İmkân Bulunmadığı Hakkında Bahriye Nezaretinin Tezkeresi, Mustafa Kemal Paşa'nın Vazife ve Salâhiyetine Dair Kendisine Verilen Talimatnamenin Meclis-i Vükelaca Uygun Görüldüğü Hakkında Sadaret Tezkeresi (12. sayı)

Osmanlı tarihi ile ilgili makalelerin daha yoğun olduğu dergide, Cumhuriyet tarihi ilgili yayımlanan çalışmalar vesika özelliği taşımasından dolayı konu ile ilgilenen araştırmacılara büyük yarar sağlamaktadır.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, sosyal bilimler alanındaki etkili yayımlardan birisidir. Fakülte bünyesinde çıkarılmasına rağmen uzun bir zaman dilimine yayılmış olan derginin ilk sayısı, 1942 yılında çıkarılmıştır. Bugün 46. sayısına ulaşılmış olan derginin belirli yıllarında-

Levent Şahverdi Arşivi

ki sayıları dünya çapında tanınan, önemli hizmetler vermiş şahsiyetlere ithaf edilmiştir.

DTCF Dergisinde Türk tarihinden dünya tarihine, edebiyattan sosyolojiye, arkeolojiden filolojiye ve coğrafyaya kadar bütün disiplinlerde farklı konularda makaleler yer almaktadır. Bu makalelerden bazıları Türkçe olduğu gibi çeşitli yabancı dillerinde yazılmış olanları da mevcuttur. Sosyal bilimlerin en ciddî dergilerinden birisi olan DTCF Dergisi, ilk altı cildi beş, daha sonrakiler ise yılda ortalama dört sayı üzerinden çıkmıştır.

DTCF[219] Dergisinin dizini de yapılmıştır. Dizinde her cilt ayrı ayrı taranmış; tüm yazarlar, konu başlıkları tespit edilmiş ve yazar soyadına göre fişleme, alfabetik sıraya konulma işlemi gerçekleştirilmiştir.

Belleten

Türk Tarih Kurumu tarafından 1937 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Belletenin[220] amaç ve temayülleri 1 Ocak 1937'de çıkan ilk cildinin ön sözünde belirtilmiştir. ". . .

[219] Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi'nin dizini Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans öğrencilerinden olan Aziz Kardaş, Umut Cafer Karadoğan tarafından yapılmıştır.

[220] Belleten'in isminin tespitiyle ilgili olarak Uluğ İldemir'in şu nakli orijinaldir: *"Atatürk, "Bülten" ne demektir? diye sordular. Bayan Âfet bu kelimenin manasını izah edecekleri sırada, "İçeri geliniz, bunu orada konuşalım." buyurdular. Hep beraber çalışma odalarına gittik. Burada bizi büyük çalışma masasında karşılarına oturttular ve mevcut lûgat kitaplarını getirmesi için kütüphane memuruna emir verdiler. Evvelâ Fransızca Larousse'a bakıldı. Burada kelimenin İtalyanca Bulletino kelimesinden geldiği yazılıyor ve delâlet ettiği manalar izah ediliyordu. Bundan sonra sırasıyla ve daha büyük lûgat kitaplarına, Fransız, Lâtin dillerinin etimolojik lûgatlerine bakıldı. Bunlardan alınan malûmatta kelime Lâtince Bulla sözüne götürülüyor, bu kelimenin de Lâtince'ye Etrüskçe'den geçmiş olması ihtimali ileri sürülüyordu. Atatürk, bu araştırmalardan sonra Pekarski'nin Yakut dili lûgatini istediler. Lûgat gel-*

Levent Şahverdi Arşivi

Kurum namına bir mecmua çıkarmayı ve bu mecmuada tarihe, Türk tarihine ait hakikatleri ortaya koymayı, bu alanda yapılan çalışmaların sonuçlarını ilim ve tarihseverlerin tetkik ve tenkit gözlerine arz etmeyi düşünmüştür. . . . çalışma programımıza dahil bulunan mevzular ehemmiyetlerine göre tasnif edilirken mekteplerimizde tarih tedrisatına ilmî hakikatlere uygun yeni bir istikamet vermek. . . . . Kurum, tarihle uğraşanları haberdar etmek ve faydalandırmak maksadıyla neşriyat işine 1935-1936 yılı çalışma programında esaslı bir yer ayırmağı muvafık gördü ve böylece mecmua işini tahakkuk ettirmek zamanı geldi. . . ."[221].

Dergi üç ayda bir olmak üzere senede dört defa çıkartılmıştır. 1937'den bu yana aralıksız yayımlanan ve Türk Tarih Kurumunun en önemli eserlerinden biri vasfını taşıyan dergi, hem muhteva hem de şekil bakımından, Cumhuriyetten sonra gelişen modern ilim hayatımızda ve basın tarihimizde müstesna bir yere sahiptir. Belleten, bu özellikleriyle araştırmacıların tarih, şarkiyat ve arkeoloji çalışmalarında başvurulması gereken bir kaynak niteliğini kazanmıştır[222]. İlk sayısının yayımlanmasıyla birlikte Bel-

mişti ki kapı açıldı ve o zaman Adliye Vekili bulunan Bay Şükrü Saraçoğlu içeri girdi. Atatürk ayağa kalkarak Bay Şükrü Saraçoğlu'nu karşıladılar ve "Gel bakalım Saraçoğlu, Bulletin kelimesinin aslını arıyoruz" dediler. Sonra lûgatlerde tesadüf ettikleri kelimeleri Bay Saraçoğlu'na izah ettiler. Nihayet Yakut lûgatinde bu kelimeye çok benzeyen Belieten kelimesi bulundu. Bu kelimenin manası aşağı yukarı Lâtincedeki kelimeye benziyordu. Mesele az çok tenevvür etmişti. Atatürk bu kelimeyi Türkçedeki mana ve fonetik bakımından benzerleriyle mukayeseye başladılar. Bu kelimeler Bel, Belge, Belli, Belletmek kelimeleri idi. Nihayet mâna ve fonetik bakımından ***"Bulletin"*** *sözüne pek yakın olan* ***"Belleten"*** *kelimesi bulundu. Atatürk bu kelimenin "Bulletin" mukabili kullanılabileceğini söylediler ve burada faksimilesini gördüğünüz bu iki kelimeyi bir kâğıda yazarak bize verdiler. İşte Türk Tarih Kurumunun neşir vasıtası olan mecmuanın tarihî adı Atatürk tarafından böyle konuldu. "* (Bk. Uluğ İğdemir, "Atatürk ve Belleten", **Belleten**, No. 10'dan ayrı basım, İstanbul 1939, s. 355-356.

221 "Önsöz", **Belleten**, Cilt I, Sayı 1, Ankara 1937, s. 1.

222 Adnan Sadık Erzi, **Belleten Dizini I**, Ankara 1988, s. VI.

Levent Şahverdi Arşivi

leten'de ağırlıklı olarak şu konulara yer verilmiştir: Vesikalar, ilmî tetkikler, ilmî haberler, bibliyografya, ilâveler.

Belleten'de Halil Edhem Eldem, Muzaffer Göker, M. Şemseddin Günaltay, M. Fuad Köprülü, İhsan Sungu, Hikmet Bayur, Abdülkadir İnan, Şevket Aziz Kansu, İsmail Hakkı Uzunçarşılı gibi değerli ilim adamlarının araştırmaları yer almıştır. Atatürk'ün teşviklerine yayın hayatına başlayan dergi günümüzde haklı bir şöhrete ulaşarak uluslar arası bir hüviyet almıştır.

Türkiye'nin bugün en uzun ömürlü, ciddî ve ilmî yayın organı olan Belleten, 1937 yılından günümüze kadar kalitesinde bir bozulma olmaksızın yayınını sürdürürken bunda ona ömrünün büyük bir parçasını veren Uluğ İğdemir'in payı çok büyüktür[223]. Devamlı olarak muhtevasının genişlemesi ve çeşitliliği dolayısıyla bu dergiden ilim adamlarının, araştırıcıların ve okuyucuların yararlanmaları için mufassal bir dizine ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim Adnan Sadık Erzi tarafından 1971'de ve 1972'de iki Belleten Dizini yayımlanmıştır. Bunlardan 1971'de yayımlanan dizinde I-XXV. ciltlerde bulunan 1-100. sayıların dizini yapılmıştır. 1972'de yayımlanan ikinci dizin ise XXVI-XXXV. ciltleri oluşturan 101 -140. sayıları içermektedir. Her iki dizinin de 1988'de ikinci baskıları yapılmıştır. Böyle bir peryodiğe ait dizinin okuyuculara sağlayacağı kolaylık düşünülerek 1994 yılında Erdoğan Merçil tarafından Belleten'in 141. -200. sayılarının değerlendirildiği üçüncü bir dizin oluşturulmuştur. Ayrıca bundan sonra dizinlerin 50 sayıda bir yapılması uygun görülmüştür. Belleten'in üç dizininde de aynı plân ve esaslar uygulanmıştır[224]. Birinci

[223] EYİCE, "Uluğ İğdemir ve Belleten", s. 395-396.

[224] Erdoğan Merçil, **Belleten Dizini III**, Ankara 1994, s. VII.

Levent Şahverdi Arşivi

bölüm, yazarların, çevirenlerin ve çeşitli eserleri tanıtanların alfabetik sırada adlarını onların yazdıkları veya çevirdikleri yazıları, tanıttıkları eserleri göstermektedir. İkinci bölüm, Belleten'de tanıtılan makale ve eserlerin, yazarlarının adlarına göre yapılmış dizindir. Üçüncü bölüm, "Konular" başlığını taşımakta Belleten'deki bütün makalelerin ve çeşitli yazıların, konu başlıkları altındaki dizini yer almaktadır[225].

1983'te Türk Tarih Kurumunda yapılan değişiklikten sonra derginin idareciliğini Yaşar Yücel üstlenmiştir. 2000 yılına kadar her bir yıl çıkan ve üç sayıdan meydana gelen bir cilt esası üzerine düzenlenen Belleten, 2000 yılından itibaren, dört ayda bir çıkan her bir sayısı bir cilt oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Dergi, Uluslararası Sosyal Bilimler İndeksi (SSCI) tarafından izlemeye alınmıştır.

SBF (Siyasal Bilgiler Fakültesi) Dergisi

Yayın hayatına "Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi"[226] adıyla giren derginin, ilk sayısı 1943 yılında yayımlanmıştır. 1955 yılından itibaren derginin adı, "Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi" olmuştur. 1950'lerin sonundan 1960'ların başına kadar düzenli aralıklarla yayımlanmamıştır. Derginin muhtevasını; hukuk, iktisat, maliye, coğrafya, siyasî tarih, sosyoloji, siyaset bilimi, uluslar arası ilişkiler, metodoloji ile ilgili konular ve kitap tahlilleri oluşturmaktadır. Dergide, ilk yıllarda, Siyasal Bilgiler Fakültesinin açılış dersleri de yayımlanmıştır. Derginin yazı kadrosunu okulun öğretim

[225] ERZİ, **Belleten Dizini I**, s. X.

[226] SBF (Siyasal Bilgiler Fakültesi) Dergisi'nin Dizini Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora öğrencisi Hatice Güzel tarafından yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

kurulu üyeleriyle, öğretim kurulunda bulunup ayrılmış kişiler ve okul mezunları teşkil etmiştir. Dergiye, komisyon kararıyla dışarıdan yazı alınmaktadır. Yılda dört sayı olarak yayımlanmakta olan dergi, hakemlidir.

Yakın Tarihimiz Dergisi

Türk dergiciliğinin önemli bir dönüm noktası olan "Yakın Tarihimiz", bu yönüyle de Türkiye Cumhuriyeti tarihi alanında çalışanlar için önemli bir kaynaktır.

İmtiyazını Nihal Karaveli'nin üstlendiği dergi, 1962 yılının Mart ayında yayımlanmaya başlamıştır. 52 sayı çıkarılan dergi, bu yönüyle dergicilik tarihimizde ayrı bir öneme sahiptir. İlk çıktığında büyük bir ilgiyle takip edilen dergi, bir yılda ve iki cilt olarak tamamlanacak şekilde hazırlanmıştır. Bir yılın sonunda adı geçen dergiden bir "ansiklopedi" gibi faydalanılmasını sağlayacak "anahtar fasikül" yayımlanmıştır. Bu anahtar fasikül ile alfabetik indekse bakılarak sistematik maddeler, olay ve fotoğrafları, yer adlarını hakkındaki bilgilere rahatlıkla ulaşılması düşünülmüştür. Derginin ilk cildi 1. sayıyla, ikinci cildi 14. sayıyla, üçüncü cildi 27. sayıyla, dördüncü cildi ise 40. sayıyla başlamaktadır. Bu dört cilt koleksiyon 52 sayıdan oluşmuştur.

Muhteva açısından, yakın tarihimizin en önemli olaylarını bünyesinde toplayan I. ve II. Meşrutiyetle, Cumhuriyet devrini kucaklayan derginin ayrıca, Türk diplomasi ve askerlik hayatında önemli roller oynamış şahsiyetlerin hayatlarını da aydınlattığını görmekteyiz. Hatıraların yanı sıra, sırası geldikçe yıl dönümlerine tesadüf ettirilen tarihî

Levent Şahverdi Arşivi

günlerin anlatılmasına öncelik tanınmıştır. Adı geçen konularda genellikle akademik çevrelerin yazılarının yayımlandığı derginin ilk sayısında, derginin yayımlanış amacı şöyle izah edilmiştir: "*. . . . . bizce içinde bocalayıp durduğumuz ve ne zaman sonu geleceğini bilmediğimiz müzmin buhranın tek sebebi, işte bu yakın tarihi unutuşumuz, ondan ders almayışımız, onun tecrübelerinden faydalanmayışımızdır. Tarihin ve bilhassa yakın tarihin, telkin ettiği tecrübelerle insanları birçok hareketlerden koruduğu nasıl inkâr mümkün olmayan bir gerçekse, hayat yolunda duruş olmadığını, mutlak yürümek ve denemelerden faydalanarak her zorluğu yenip mutlaka ilerlemek gerektiğini öğretenin de, gene bu tarih olduğu bilinmeyen bir şey değildir. Biz, millî mücadelede akıllara hayret verecek bir harikalar haritası ile, bütün bir cihana karşı koyarak hürriyet istiklâlimize kavuştuk. Bu, hiçbir millete nasip olmamış bir mucizedir. Ancak, bu "mucize"yi anlayıp, sırrına ve özüne varabilmiş olanlarımız kaç kişidir ve bu konuda zihinleri doğru dürüst aydınlatacak kaç eserimiz vardır?Gene, maalesef yalnız bizde görülmüş bir hâldir ki; tarihî olayların içinde yaşamış; hatta bu olaylarda belli başlı rol oynamış olaylardan pek çoğu tek kelime hatıra bırakmadan göçüp gitmişler ve gitmektedirler. Bu ihmallerin ve yokluğun yarattığı boşluk büyüktür*"[227]. Bu boşluğu doldurma maksadıyla dergi, geçmişten zamanımıza tutulmuş projektör görevi görmekte, bu sayede bugünün ve yarının sıhhatli bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

[227] "Başlarken", **Yakın Tarihimiz**, Cilt 1, Sayı 1, Mart 1962, s. 1

Levent Şahverdi Arşivi

Askerî Tarih Bülteni

Askerî Tarih Bülteni, 1976 yılından itibaren Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı tarafından yayımlanmaya başlamıştır. Mart 1976'da ilk sayısı çıkarılan bülten yayın hayatına hâlen devam etmekte olup günümüzde 52. sayısına ulaşmıştır.

Askerî Tarih Bülteni[228], tarihî ve askerî konularla ilgili ilmî nitelikli makalelere yer vermektedir. Bültenin, Mart 1976-Ağustos 1999 yılları arasında çıkartılan sayılarının dizini, Hamit Pehlivanlı tarafından yapılmış ve "Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Süreli Yayınları Makaleler Dizini" adlı kitabın I. ve II. ciltlerinde yayımlanmıştır. Ağustos 1991'e kadar olan kısım I. ciltte yer alırken, Ağustos 1999'a kadar olan kısım da II. ciltte yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti tarihi için önemli ve ihmal edilmemesi gereken bir dergidir.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 134. maddesi gereğince Cumhurbaşkanının gözetimi ve desteğinde Başbakanlığa bağlı olarak Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve bu konularda yayınlar yapmak üzere, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bünyesinde tüzel kişiliğe sahip Atatürk Araştırma Merkezinin faaliyette bulunması kararlaştırılmıştır. Atatürk Araştırma Merkezi ise süreli yayın faaliyeti olarak "Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi"ni çıkarmaktadır.

[228] Askerî Tarih Bülteni dergisinin dizini Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi Ülkü Özdemir tarafından yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi[229], dört ayda bir olmak üzere yılda üç defa, Mart-Temmuz-Kasım aylarında, yayınlanmaktadır. Atatürk Araşturma Merkezi Dergisi, kuruluş kanunlarında belirtilen ilkelere uygun olarak bilim adamlarının Türkçe ve yabancı dillerdeki makalelerini yayımlayan ve beş kişilik yayın komisyonundan oluşan "hakemli" dergidir. Uluslar arası indekslerde de kayıtlı olan derginin bugün itibarıyla (Temmuz 2001) 50 sayısı çıkmıştır. Bu sayıda, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin 1-50 sayıları arasını içeren dizini yayımlanmıştır.

International Journal Of Turkish Studies

International Journal of Turkish Studies[230] dergisi Wisconsin Üniversitesi (ABD) tarafından Kemal Karpat editörlüğünde 1980 yılında çıkarılmaya başlanmış ve 2002'ye kadar sekiz sayı yayımlanmıştır. 1980-1994 yılları arasında sürekli olarak basılmış, 2001 yılında ise tekrar bir düzenleme yapılarak yılda bir sayı olarak basılmaya devam etmiştir. Dergi, çıkarmış olduğu sayılarla Türkiye'nin Cumhuriyet ve Osmanlı dönemi evrelerini özellikle 19. ve 20. yüzyılda Kafkaslar, Asya, Balkanlar ve Orta Doğu'nun Türkiye'ye bağlı kısımlarındaki gelişme ve olayları incelemiştir.

Derginin birçok sayısında temel bir konu başlık olarak seçilerek incelenmiştir. Meselâ 4. cildin 2. sayısında Bulgaristan'da yaşayan Türklere; 6. ciltte Türkiye'nin dış politi-

[229] Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi olan Yeşim Aksoy tarafından hazırlanmıştır.

[230] International Journal of Turkish Studies adlı derginin dizini Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi İsmail Özer tarafından hazırlanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

kasına, 8. ciltte Osmanlı İmparatorluğundaki başkaldırı ve ayaklanmalarına, 9. ciltte Osmanlı Devleti'nin çevre ülkelerle olan ilişkilerine 10. ciltte Osmanlının Bosna Eyaleti gibi konulara ağırlık verilmiştir.

Dergide, bir taraftan Selçuklu dönemi özellikleriyle Osmanlı İmparatorluğu diğer taraftan modern Türk devletinin sosyal, politik ve ekonomik konuları ele alınmıştır.

Derginin ilk sayısında Kemal Karpat derginin amacını ve aydınlatmak istediği konuları ön sözde şöyle açıklamıştır: "*Yeni çıkan bilimsel araştırma dergilerinin varlık sebebi (raison d'etre) olarak ifade edildiği üzere içinde bulundukları devletin amaç, metot ve stratejisi doğrultusunda yayın yapmaları gelenek hâline gelmiştir. Eğer Türk araştırmaları sahasında çalışan araştırmacılar konu hakkında yeterince bilgi ve belge edinip bu konuya yeterince vakıf olsaydılar- ne yazık ki bunun tam tersi doğrudur- biz bu kadar geniş bir çapta tanıtım ve mütalâa içeren bir dergiyi çıkarma ihtiyacı hissetmeyecektik*". Ayrıca Kemal Karpat, bilim adamlarının, Türk araştırmalarının, Dünya, Orta Doğu, Doğu-Batı Avrupa tarihlerinin iyi anlaşılabilmesi için hayatî öneme sahip olduğunun farkında olmadıklarını vurgulayarak dünya tarihini aydınlatmak için yapılan araştırmalar içerisinde Türklük araştırmalarına bugüne kadar hak ettiği değerin verilmediğini ifade etmektedir.

Dergi, uyguladığı yayın politikasıyla Cumhuriyetin ilk yıllarında kullanılan politik terimleri ön plâna çıkararak Türkçülük teriminden kaynaklanan zorlukları aşmayı amaçlamıştır. Dergide, Türklerle değişik zaman ve coğrafyalarda etkileşim hâlinde olmuş olan sosyal cemiyetlere, sınıflara, halklara veya devletlere değinilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Derginin temel bakış açısı, uluslar arası disiplin içinde olayları geniş bir çerçevede değerlendirmek olmuştur. Bu yaklaşım tarzı, sosyal fenomenlerin ve tarihî terakkilerin bağımsız olaylar olarak ele alınmasını sağlamıştır. Yani coğrafî, etnik, dinî, kültürel ve dilsel olaylar, birbiriyle etkileşim hâlinde ve değişik faktörlerce asıl temellerine göre değiştirilen, birbirine kenetlenmiş bir zincirin halkaları olarak ele alınmıştır[231].

Türk Yurdu

Türk Yurdu[232], kronolojik seyri içerisinde, özellikle 1931 yılına kadarki yayın hayatındaki yoğun çalışmalarıyla dikkat çeken önemli bir dergidir. Bu devrede ve takip eden yıllarda, Türk düşünce hayatında bilinen önemli simalar[233] bu dergide fikirlerini açıklama imkânı bulmuşlardır.

[231] Kemal Karpat, "Foreword ", **International Journal Of Turkish Studies**, Volume 1, Number 1, 1980.

[232] Türk Yurdu Dergisi hakkında detaylı bilgi için bkz. Hüseyin Tuncer, **Türk Yurdu (1911-1931) Üzerine Bir İnceleme**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.

[233] Bu önemli isimlerden bazıları şunlardır: Mehmet Emin, Ahmet Hikmet, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ali Canip, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Gaspıralı İsmail, Ayas İshakî, Veled Çelebi, Necip Asım, Bursalı Mehmet Tahir, Fuat Köprülü, Abdülhak Hâmid, Süleyman Nazif, Rıza Nur, Rıza Tevfik, Sadri Maksudi. Ahmet Zeki Velidî, Celâl Sahir, Enis Behiç, Kemalettin Kâmi, Yusuf Ziya, Halit Fahri, Faruk Nafiz, Orhan Seyfi, İbrahim Alaattin, İsmail Safa, Samih Rifat, Aka Gündüz, Hakkı Süha, Ömer Bedrettin, Müfid Ratip, İshak Refet, İzzet Ulvi, Nahit Sırrı, Midhat Cemal, Behçet Kemal, Ahmet Muhip, Necip Fazıl, Halide Nusret, Vasfi Mahir, Halide Edip, Yakup Kadri, Refik Halit, Ruşen Eşref, Hamdullah Suphi, Hüseyin Cahit, Reşat Nuri, Falih Rıfkı, Müfide Ferit, Ferit Celâl, Fazıl Ahmet, Dr. Hasan Ferit, Ahmet Cevat, Besim Atalay, Kilisli Muallim Rıfat, Dr. Fahrettin Kerim, Selim Sırrı, Reşit Saffet, Abdullah Battal, Ispartalı Hakkı, Ali Rıza Seyfi, Yahya Saim, Hasan Fehmi, Hasan Cemil, Refet Avni, Halim Sabit, Tahsin Nahit, Nüzhet Hâşim, Dr. Akil Muhtar, Dr. Abdullah Cevdet, Celâl Nuri, Ragıp Hulusi, Hamit Zu-

Levent Şahverdi Arşivi

Bilindiği gibi Meşrutiyet devrinde ilk Türkçü kuruluş, Türk Derneğidir. Bu derneği Türk Yurdu Cemiyeti takip etmiştir. 25 Aralık 1908'de kurulan Türk Derneği, Türkçülük hareketinde örgütlenmenin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu dernek, ilmî Türkçülük anlayışından hareketle yola çıkmıştır[234]. Türk Derneği, 1911 yılında aynı adı taşıyan bir dergi çıkarmaya başlamış ve 1911'de beş, 1912'de iki sayı olmak üzere, toplam yedi sayı çıkarabilmiştir. "Türk Derneği Dergisi", yayın hayatı boyunca dilde Türkçülük anlayışını savunmuş, ancak dönemin basın ve yayın hayatında tasfiyecilikle suçlanmıştır. Siyasî anlamda Osmanlılık ideolojisine bağlı kalmakla birlikte, kültür ve dil bakımından Türkçülük fikrine hizmet etmiştir.

Daha sonra kurulan Türk Yurdu Cemiyeti, "Türk Yurdu" adıyla 24 Teşrin-i Sâni 1911'de bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Türk Yurdu'nun ilk sayısı dört, ikinci sayısı üç, üç, dört ve beşinci sayıları ikişer baskı yapabilmiştir. Dergi, yayın hayatına başlamasıyla birlikte bütün Türk dünyasında büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Türk Ocağının 12 Mart 1912 tarihinde resmen kurulmasından itibaren bir yayın organına ihtiyaç duyması, Türk Yurdu'nun yeniden düzenlenerek Türk Ocağının görüşleri doğrultusunda yayın hayatına başlamasına neden olmuştur.

beyr, Kâzım Nami, Cevat Memduh, Celâl Esat, Hüseyin Avni Lifij, Nafi Atuf, Hilmi Ziya, Ziyaattin Fahri, Hilmi A. Malik, Remzi Oğuz, Akdes Nimet, Cemil Sena, Nurullah Ataç, Mirza Bala, Hüseyin Namık Orkun, Osman Turan, Abdülkadir İnan, Enver Behnan Şapolyo, Faruk Sümer, Mümtaz Turhan, Arif Nihat Asya, Mehmet Kaplan, Reşit Rahmeti Arat.

234 Derneğin öncülüğünü Necip Asım ile Velet Çelebi yapmıştır. Kurucu üyeler arasında Ahmet Mithat, Emrullah Efendi, Veled Çelebi, Necip Asım, Akçuraoglu Yusuf, Akyigitoglu Musa, Fuat Raif, Rıza Tevfik, Bursalı Tahir ve Ahmet Hikmet gibi isimler yer alır.

Levent Şahverdi Arşivi

1911'den günümüze kadar kesintilerle yayın hayatını sürdüren Türk Yurdu, aynı çizgide yürüyen Türkçülük hareketinin sesini doksan yıldır duyurmaya çalışan uzun ömürlü bir dergidir. Dilde Türkçülükle başlayan aksiyonu ile edebiyat, sanat, iktisat ve sosyal hayata hâkim olmaya çalışmıştır. Dergide, Türk dili ve edebiyatı yepyeni bir yorumla ele alınmış, şekil ve öz bakımından başarılı örnekler verilmiştir.

Türk Yurdu Dergisi, içeriği ile maddî ve manevî hayatın her alanına hitap etmeyi gaye edinmiştir. Fikriyat, içtimaiyat, iktisadiyat, edebiyat, lisaniyat, matbuat, Türkiyat, tarih, arkeoloji, coğrafya, etnografya, tenkit, seyahat, musahabe, temaşa, şiir, hikâye, nesir ve yeni sesler, mektup, mimarlık, resim, musikî, terceme-i hâl, bibliyografya, sağlık, spor, talim ve terbiye, felsefe, hars tetkikleri, Türklük şuuru ve diğer konular Türk Yurdu'nun muhtevasına ait başlıklar olarak görülmektedir.

Türk Yurdu, yayın hayatı sırasındaki bazı kesintilerinin dışında yıllara göre, günümüze kadar yedi devre geçirmiştir; Birinci Seri, 1911-1918 yılları arasında yayımlanmış, ilk sayı 24 Teşrin-i Sâni 1327 (1911) de 18x25 ebadında çıkarılmıştır. Bu dönemde dergi, on beş günde bir 32 sayfalık bir forma hâlinde çıkmıştır. Derginin imtiyaz sahibi Mehmet Emin'dir. Daha sonraki imtiyaz müdürlüğünü Akçuraoğlu Yusuf Bey yapmıştır. 24 Teşrin-i Sâni 1327-15 Ağustos 1334 (1918)'e kadar yedi yıllık sürede dergi, İstanbul'da 14 cilt (161 sayı) olarak çıkmıştır. Türk Yurdu, 15 Temmuz 1334 (1918)'ten 1340 (1924) yılına kadar yayın hayatına ara vermek zorunda kalmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci seri 1923-1931 yılları arasında Ankara'da yayımlanmıştır. 1929 Şubatında ise tamamen Lâtin harfleriyle çıkmaya başlamıştır. Derginin başında *"Türk Ocaklarının fikirlerini neşreder aylık mecmuadır"* ibaresine yer verilmiştir. 10 Nisan 1931'de Türk Ocağının kapatılmasıyla Türk Yurdu da yayınına ara vermiş, yayımlandığı dönem olan 1911-1931 yılları arasında toplam 26 cilt olarak 233 sayı yayımlanmıştır.

Üçüncü seri, 1942-1943 yılları arasında yayımlanmıştır. Dergi uzun bir aradan sonra, ilk yıllarda olduğu gibi küçük boyda *"Türklerin faydasına çalışır. On beş günde bir çıkar"* ibaresi ile, 1 Eylül 1942'de 26. cilt olarak 1. sayıyla (Yılkı) yayın hayatına tekrar başlamış, ancak 1943'te tekrar kapanmış ve 1954 yılına kadar uzun bir süre çıkarılamamıştır.

Dördüncü seri, 1954-1957 yılları arasında yayımlanmıştır. *"Türk Ocaklarının fikirlerini neşreder aylık mecmua"* başlığıyla neşriyatına devam etmiştir.

Beşinci seri, 1959-1968 yılları arasında yayımlanmıştır. Dergi, bu dönemde aralıklı olarak yayın hayatını sürdürmüştür. 1967'de büyük boy olarak çıkmıştır ve 56. yılda 6. ciltle yayın hayatına devam etmiştir. 1968 yılında 7. cilt çıkarıldıktan sonra 1970 Martına kadar yayım hayatına ara vermiştir.

Altıncı seri, 1970 yılını kapsar, ancak Mart 1970'ten itibaren sadece iki sayı neşredilebilmiştir. 1970 yılının Nisan-Mayıs aylarında çıkardığı sayılardan sonra Türk Yurdu yayınına 16 yıl ara vermiştir.

Yedinci seri, 1987-2001 yılları arasında yayımlanmıştır. Bu dönemde derginin başlığında *"Türk Yurdu, Türk Ocağı*

Levent Şahverdi Arşivi

Merkez Heyeti'nin Aylık Yayım Organıdır" ibaresi yer almıştır. Dergi hâlâ yayın hayatına devam etmektedir.

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi(Dün-Bugün-Yarın)[235] nin kurucusu Ertuğrul Zekâî Ökte'dir. Dergi, yayın dönemine iki defa ara vermek zorunda kalmıştır. Dergi, birinci dönem yayın hayatına, Ekim 1967 tarihinde okuyucularına sunduğu ilk sayısı ile girmiş ve 1975 yılında tamamen malî sıkıntılar sebebiyle geçici olarak yayınını sona erdirmiştir. Bu süre zarfında 84 sayı yayımlanmıştır.

Dergi ilk yayın hayatına başlarken amaçlarını ve yayın politikasını okuyuculara şu cümlelerle açıklamıştır: *"Gerçek tarihî olaylarımızın, bunların sosyal, siyasî, ekonomik sebeplerinin tetkik edilebilmesi ve tartışma zemininin hazırlanmasına yardımcı olmak. Tarihimizi hikâye ve anılar şeklinde sunmaktan kaçınarak gerçek belgeler ve anlaşılır çeviriler vermek. Doğrudan doğruya millî varlığımızla ilgili meselelerden saydığı millî tarih kültürümüz konusunda çalışmalarında bütün aydınlara hizmet etmek. Dağınık bir aydın kütlesini tarihin gerçeklerinde birliğe davet etmek ve bu birliğin hizmetinde olmak".*

Derginin ikinci yayın dönemi, "Tarihî Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı"nın kuruluşuna bağlı olarak 1985 yılında başlamış ve 1992'de ise sona ermiştir. Bu tarihler arasında toplam 83 sayı yayımlanmıştır.

[235] Belgelerle Türk Tarihi Dergisi'nin Dizini Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans öğrencilerinden olan Selda Uraldı, Ayşegül Karaçor, Kısmet Kesim, Özgür Dağdelen tarafından hazırlanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Derginin üçüncü yayım dönemine ise 1997 yılında başlanmış olup hâlâ devam etmektedir. Dergi, geçmiş iki yayım döneminde izlenilen amaçları, bağlı olunan ilkeleri bugün de aynı şekilde devam ettirmektedir.

Atatürk Yolu

Atatürk Yolu[236] dergisi, Mayıs 1988 yılında yayım hayatına başlamıştır. Mayıs ve Kasım ayları olmak üzere yılda iki defa çıkmaktadır. Günümüze kadar 22 sayı yayımlanmış olup bu sayılar 6 ayrı cilt olarak tasnif edilmiştir. Dergide Millî Mücadele ve Türk İnkılâbı ile ilgili olan ve yayın kurulunca uygun görülen ilmî nitelikli makaleler yayımlanmıştır. Derginin amacı, Türk inkılâp tarihi ile Atatürk'ün fikir ve düşünce dünyasının anlaşılabilmesini sağlayacak yeni eserler üretmek olarak tespit edilmiştir.

Dergi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü tarafından çıkarılmakta olup, Genel Yayım Yönetmeni Hasan Köni'dir. Ankara Üniversitesi Basım Evi tarafından basılan dergi, 1998 yılından bu yana yayımlanamamaktadır.

Toplumsal Tarih

Toplumsal Tarih Dergisi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı tarafından çıkarılmaktadır. Ocak 1994'te yayına başlayan "Toplumsal Tarih"[237] dergisinin

[236] Atatürk Yolu Dergisinin dizini Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi Ümit Acun tarafından hazırlanmıştır.

[237] Adı geçen derginin kuruluş aşamasında sahipliğini, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı adına İlhan Tekeli üstlenmiştir. Sorumlu yazı işleri ve yayın yönetmenliğini Mete Tuncay; Danışma Kurulu Üyeliklerini Nuri Akbayar, Ayşen Anadol, Edhem Eldem, Ekrem Işın, Çağlar Keyder, Necdet Sakaoğlu, Zafer Toprak; Teknik Yönetmenliğini Tamer Kayaş yapmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

yayımlanmasından tam 10 yıl önce adı geçen dergiye temel teşkil etmesi açısından İletişim Yayınları tarafından "Tarih ve Toplum" adıyla aylık yarı popüler, yarı akademik dergi Mete Tuncay ve ekibi tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Farklı sahalardan araştırmacıların katkı ve yardımlarıyla 120 sayı (20 cilt), yayımlanan Tarih ve Toplum dergisi[238] ve Ocak 1994 tarihi itibarıylada Toplumsal Tarih adlı dergiyi aylık olarak çıkarmaya başlamışlardır.

Dergide araştırma, inceleme yazılarının yanı sıra Osmanlıcadan çevirilere, harita tarihine ilişkin örneklere, siyasî içerikli yazılara ve Tarih Vakfından haberlere yer verilmektedir. Derginin ilke ve amaçları, ilk sayının sunuş kısmında şöyle belirtmektedir: "*Toplumsal Tarih, tarihçilerle sosyologların buluşma alanı. Birbirlerine karşı geleneksel ön yargıları devam etmekle birlikte, artık bizde de zaman ve değişim konularını göz önüne alan toplum bilimciler ve (bazen farkında bile olmadıkları ideolojilerle) sıradan olay anlatma sınırlarını aşmak, bunların üstüne kuramsal açıklamalar, çözümlemeler oturtmak çabasında olan tarihçiler yetişiyor*"[239].

Toplumsal Tarih dergisi, Ocak 2003 tarihi itibarıyla 109. sayısını çıkarmayı başarmıştır. Bu süre zarfında, geniş okuyucu kitlesine hitap eden dergi, yazılış şekli itibarıyla öğretici yazım şeklinin duygusallıktan arındırılmış hâlidir. Bu tür tarih yazım şeklinde de olayların sebep ve sonuçları, maddî esaslara dayandırılmaya çalışılır. Bu da tarihî olayların bir bütün olarak ele alınmasını güçleştirmektedir. Bu veriler ışığında araştırmacının sıhhatli yorumlar yapabilmesi için, bu kriterleri göz önünde bulundurması gerekir.

[238] Tarih ve Toplum Dergisi'nin Mızini Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora öğrencisi Mustafa Müjdeci tarafından hazırlanmıştır.

[239] Mete Tuncay, "Sunuş", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı 1, Ocak, 1994, s. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

Amme İdaresi Dergisi

Amme İdaresi Bülteni; 1965 yılı Ağustos ayından itibaren iki ayda bir olmak üzere yayımlanmaya başlanmıştır. On yedi sayı yayımlandıktan sonra 1968 yılında Amme İdaresi Dergisi olarak isim değiştirmiştir. 1968 yılından günümüze, düzenli ve kesintisiz olarak Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında olmak üzere yılda dört sayı yayımlanmaktadır. Derginin her sayısında ortalama yedi makale ve her sayının sonunda da bir dizin bulunur. Amme İdaresi Dergisi 36. cilde ulaşmış ve kamu yönetimi alanında önemli bir başvuru kaynağı hüviyeti kazanmıştır.

Dergi, yönetim ve kamu yönetimi başta olmak üzere bunlarla ilgili disiplinlere ve akademik çalışmalara da açıktır. Bu konular ile alâkalı çalışmaları ihtiva ettiği gibi, düzenli olarak Danıştay ve Anayasa Mahkemesi kararları; yeni yayımlanan yasalar, tüzükler ve yönetmelikler de dergide yer alır. İçerisinde Anayasa Mahkemesi karar özetleri, Danıştay kararlarından seçmeler de bulunmaktadır. Yeni çıkan yasalara, tüzüklere ve yönetmeliklere konularına göre gruplandırılarak yer verilmiştir. Amme İdaresi Dergisi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsünün yayımladığı ilk süreli yayın olma özelliğinin yanı sıra, Türkiye'de yönetim alanında "en uzun ve kesintisiz" yayımlanan süreli yayım niteliğini de taşır. Dergi, Uluslar Arası Sosyal Bilimler İndeksi (SSCI) tarafından izlemeye alınmıştır. Ulusal ve hakemli olan derginin bir de danışma kurulu bulunmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi (TSAD)

1997'nin Mart ayında Türk Üniversite Öğretim Elemanları Sendikası adına Rıza Ayhan'ın sahip olduğu, genel yayın yönetmeni görevini İbrahim Yıldıran'ın üstlendiği dergi, Ankara merkezli olarak yayın hayatına başlamıştır.

Derginin göreceği işlev ve dergiden beklentiler birinci sayıda şu şekilde ifade edilmiştir: *"Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi (TSAD), sosyal bilimler alanına yeni bir açılım sağlama umuduyla yayın hayatına başlamıştır. TSAD, toplum ve insan bilim alanları arasında bir köprü görevi üstlenecektir. Bu işlevi yerine getirmek amacıyla TSAD, sosyal gerçekliği değişik boyutlarıyla incelenen tüm sosyal bilim disiplinlerinde üretilen nitelikli yazılara yer verecektir."Akademik ve disiplinler arası niteliğiyle TSAD, tüm toplum ve insan bilim disiplinlerine, yöntemlere, teorilere ve bunların kesişme noktaları ile temas ve örtüşme alanlarından doğacak yeni bakış açılarına, metodik ve teorik yaklaşımlara açıktır. TSAD, bir akademik tartışma plâtformu oluşturmak arzusundadır. Bu plâtform, farklı alanlara mensup akademisyenlerin iş birliği ile ortak çalışmalar yapmalarına ve seviyeli bir eleştirel zemin oluşmasına hizmet edecektir. TSAD, objektif ve tutarlı biçimde bilimin acı gerçeklerinin tüm çıplaklığı ile ifade edilmesini, toplumun beklentilerine uygun düşmese de bilimsel ilkeler ve doğrulardan taviz verilmemesini dilemektedir*[240].

Derginin yayın dili Türkçedir. Dergi, yılda Mart, Temmuz ve Kasım ayları olmak üzere üç kez çıkmaktadır. TSAD, tüm sosyal bilim dallarında üretilen nitelikli yazıların yer aldığı disiplinler arası ve hakemli bir dergidir. Derginin ikinci sayısı ile bilim kurulu oluşturulmuş ve

[240] **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt I, s. 1, Ankara 1997.

Levent Şahverdi Arşivi

dördüncü sayısı ile genel yayın yönetmenliği görevini E. Semih YALÇIN üstlenmiştir. Dergide yayımlanan yazıların ait olduğu bilim dalları şunlardır: Tarih, edebiyat, felsefe, iletişim, sosyoloji, ekonomi, yönetim bilimleri, spor, siyaset.

Türk İdare Dergisi

Türk İdare Dergisi ilk kez 1928 yılı Nisan ayında "Dahiliye Vekâletinin Aylık Mecmuası" olarak "İdare" adı altında, Osmanlıca olarak yayın hayatına başlamış, zaman içerisinde içerik olarak çeşitli değişiklikler göstererek ve iki kez de kesintiye uğrayarak yayın hayatına devam etmiş ve 75 yılı geride bırakmıştır. Derginin 1928 yılı Nisan-Ekim aylarına ilişkin ilk altı sayısı Osmanlıca, yedinci sayıdan sonrakiler ise yeni yazıyla yayımlanmışlardır. Derginin Nisan 1928 tarihli ilk sayısında yer alan "Mukaddime" kısmında derginin amacı şöyle ifade edilmiştir: "*Vekâlet, Nisandan itibaren aylık olarak neşrine başladığı bu mecmua ile bir boşluğu doldurmak istiyor. İdare Mecmuasının her nüshası neşrine tekaddüm eden ay zarfında dâhiliye memurları arasında vuku bulan tedahüller, inzibat komisyon kararları, yine aynı ay içerisinde mevkii mer'iyete konan ve dâhiliyeyi alâkadar eden kanunları, tefsirleri, Heyet-i Vekile kararlarını ve vekaletten vilâyetlere vuku bulan umumî tebliğ ve emirleri ihtiva edecektir. Ancak ilk nüsha 1928 senesinin ilk dört ayına ait mukarreratı muhtevidir. Mecmua vilâyet, kaza, nahiyelere muntazaman gönderilecektir. İdare rüesası bunları hüsn-ü muhafaza ve seleften halefe devr ile mükelleftirler. Mecmuaya ayrıca da gayr-ı resmî bir kısım ilâve olunmuştur. Bu kısımda idareciliği alâkadar eden mesleki yazıları ihtiva edecek, burada idarî ihti-*

Levent Şahverdi Arşivi

yaçlarımız tetkik olunacak, medeni memleketlerin idare usulleri hakkında ilmî münakaşalar muhtevî bulunacaktır[241]."

Bu yaklaşım ışığında 1942 yılı Mayıs ayına kadar yayımlanan 169 sayı iki ana kısımdan oluşacak şekilde düzenlenmiş ve bunlardan birincisi "Resmî" ikincisi ise "Gayr-i Resmî" kısım olarak adlandırılmıştır. 1942 yılı Mayıs ayında yayımlanan 169. sayıdan sonra derginin yayın hayatındaki ilk kesinti başladı. 1944 Eylül-Ekim ayları için yayımlanan 170. sayı ile bu kesinti sona erdi. Ayrıca bu sayı ile birlikte isim değişikliğine uğrayarak "İdare Dergisi" olarak iki ayda bir yayımlanmaya başladı. Derginin içeriği de bu sayıdan itibaren köklü bir değişikliğe uğramış; resmî ve gayr-i resmî kısım ayrımı kaldırılmış ve derginin ana içeriğini makale, inceleme ve çeviriler oluşturmuştur. 1963 yılında yayımlanan Mart-Nisan aylarına ait 281. sayıdan başlayarak dergi yeniden isim değiştirmiş "Türk İdare Dergisi" adıyla çıkmaya başlamıştır. 1979 yılı Şubat ayında yayımlanan 360. sayıdan sonra dergi ikinci kesintisine uğramış bu süreç 1982 Aralık ayında yayımlanan 361. sayının neşrine kadar devam etmiştir.

Derginin 1928-42 yılları arasında yayımlanan sayılarında daha çok iç yönetsel gelişmelerden bilgi edinilmesini sağlamak amacı büyük ağırlık taşımış, 1944 sonrasında ise İçişleri Bakanlığı ve buna bağlı kuruluşlardaki görevlilerin meslekî kültürlerinin yükseltilmesi için yönetimi ilgilendiren gelişme, uygulama ve görüşlerden zamanında bilgi sahibi edinilmesini sağlamak amacı güdülmüştür. Personele ilişkin konularla yeni çıkan mevzuat gibi hususlar bu dö-

[241] Tayfur Özşen, **Türk İdare Dergisi (1928-1988)**, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 11.

Levent Şahverdi Arşivi

nemde önemli yer tutmuştur. 1944 yılı sonrasında ise dergide ağırlıklı yeri makale, inceleme ve çeviriler almış diğer konulara zaman zaman ve sınırlı olarak yer verilmiştir[242].

Türk İdare Dergisi'nin bazı sayıları da özel sayı olarak çıkmıştır. İlk özel sayı Cumhuriyetimizin 10. yıl dönümü münasebetiyle hazırlanmış olan 29 Ekim 1933 tarihli 67. sayıdır. İkinci özel sayı Cumhuriyetimizin 15. yıl dönümü münasebetiyle hazırlanan 29 Ekim 1938 tarihli 127. sayı, üçüncü özel sayı Cumhuriyetimizin 50. yıl dönümü sebebiyle hazırlanan 29 Ekim 1973 tarihli sayı, dördüncü özel sayı ise Cumhuriyetimizin 60. yılı münasebetiyle Atatürk ve İdare adı altında Ekim 1983 tarihli 362. sayıdır[243].

Türk İdare Dergisi, çok uzun bir süre Cumhuriyet tarihinde kamu yönetimine ilişkin olarak yalnız İçişleri Bakanlığı için değil, kamu yönetimi ile ilgilenen diğer yönetici, kamu görevlisi, öğretim üyesi, araştırmacı ve öğrenciler için de değerli bir kaynak işlevini yerine getirmiştir. Türk İdare Dergisinde yer alan yazıların büyük çoğunluğu doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak çeşitli ülkelerdeki yönetim ile ilgili değerlendirilmelere değinmiştir.

[242] ÖZŞEN, **Türk İdare Dergisi...**, s. 5-9.
[243] ÖZŞEN, **Türk İdare Dergisi...**, s. 14.

Levent Şahverdi Arşivi

Dördüncü Bölüm

BAŞVURU ESERLERİ

Başvuru eserleri, her tarihçinin kitaplığında bulunması gereken ve sık sık ihtiyaç duyduğu eserlerdir. Cumhuriyet tarihi için başvurulacak bu tür eserler arasında şunlar zikredilebilir: ansiklopediler, sözlükler, biyografiler, kılavuzlar, rehberler, harita ve atlaslar, Cumhuriyet dönemi anayasaları.

A. Bibliyografik Eserler

"Bibliyografya" yeni çıkan eserlerin dergilerde tanıtılmaları anlamına gelir. Ayrıca günümüzdeki kullanıldığı şekliyle yararlanılan eserlerin listesi anlamını da ihtiva eder. İlmî çalışmalarda önemli bir materyal olan bibliyografyalar, belli bir konu hakkında yazılmış eserlerin dökümünü vermelerinden dolayı araştırmacılar için vazgeçilmez nitelikteki kaynak eserlerdir.

Türkiye'de, bibliyografya çalışmalarının oldukça uzun bir geçmişi vardır. Bunlar içinde hazırlanışı ve üslûbu ile

Levent Şahverdi Arşivi

tam bir bibliyografya özelliğine sahip olan Kâtip Çelebi'nin "Keşfü'z-zünûn an Esâmi'l-kütûb ve'l-fünûn" adlı eseri ilk örnek olarak gösterilebilir. Eserde 14.500 civarında kitap ve risalenin bibliyografik künyeleri alfabetik olarak düzenlenmiştir. Daha sonraki devirlerde Mizancı Mehmet Murat Bey'in hazırladığı "Devr-i Hamîdî Âsârı" adlı bibliyografyada, II. Abdülhamit döneminde yayımlanmış eserlerin künyeleri toplanmıştır.

a) Bibliyografik Eser Örnekleri

◆ **Açıklamalı Atatürk Kaynakçası,** (hzl. Mehmet Türker Acaroğlu), Cilt: I-II, Yonca Matbaası, Ankara 1981, 1192s.: Türkiye İş Bankası tarafından Atatürk'ün doğumunun 100. Yılı münasebetiyle yayımlanmıştır. Birinci cildi A-D, ikinci cilt E-Z harfleri arasındaki kaynak eserleri ihtiva eder. Bibliyografyanın ön sözünden de anlaşıldığı üzere yayına hazırlayan M. T. Acaroğlu, çalışmasında, tarihçi ve araştırmacılara ön bilgiler vermeyi amaçlamıştır. Atatürk, Kurtuluş Savaşı, İnkılâplar ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi üzerine yayımlanmış beş yüz eser açıklamalı olarak verilmiştir. Tanıtılan eserler, Arap ve Lâtin alfabesi ile yazılmış Türkçe, yabancı dillerden Türkçeye çevrilmiş veya henüz çevrilmemiş kitaplardan oluşmaktadır. Eserlerin başlıklarından sonra, basım yılları, yazarların doğum ve ölüm yılları, tanıtımlar ve kaynakçalar verilmiştir. Eserler "A "harfinden başlayarak alfabetik sırayla bölümler hâlinde tasnif edilmiştir. Bibliyografyanın sonunda eser başlıklarının ayrı bir dizini bulunmaktadır.

◆ **Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası,**

Levent Şahverdi Arşivi

TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara 1993.: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu tarafından adı geçen konuyu daha derinlemesine incelemek isteyen araştırmacılara kaynak sağlamak ve bu konudaki boşluğu doldurmak amacıyla bir referans çalışması olarak hazırlanmıştır. 364 sayfadan oluşan birinci ciltte, kongre ve kongre kentleri ile ilgili geniş bir bibliyografya çalışması yapılmıştır. Bibliyografyanın başında "Ulusal ve Yerel Kongreler Kronolojisi" yıllara göre düzenlenen ana başlıklar altında gün, ay ve yılı ile kongre gelişmeleriyle birlikte verilmiştir. Kronolojiden sonra "Araştırmanın Kavramsal ve Metodolojik Çerçevesi" çizilmiş, Mondros Mütarekesinden TBMM'nin açılışına kadar gerçekleştirilen kongrelerin Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki yeri değerlendirilmiştir. Çalışmada belgelere dayalı tarihî metot kullanılmış, literatür taraması, resmî kütüphaneler, üniversite kütüphaneleri, il ve ilçe kütüphaneleri, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, Müzelerin Bilgi Bankaları ve mevcut bibliyografyalar değerlendirilmiştir. Bibliyografyanın ilk bölümünde "Resimlerle ve Belgelerle Ulusal Kongreler" anlatılmış, ikinci bölümde, Millî Mücadele Bibliyografyası verilmiştir. Bu bölüm 1918-1920 yılları arasında çıkan Gazete, Kitap, Makale ve Tezler başlıklarından oluşmaktadır. İstanbul, Ankara, Amasya, Erzurum ve Sivas basını ayrı ayrı alt başlıklar şeklinde ele alınmıştır. Kitap, Makale ve Tezler başlığı altında ise Millî Mücadele Genel Bibliyografyası ile Amasya, Erzurum, Sivas Bibliyografyaları yer almaktadır. Eserin üçüncü bölümü Kent Bibliyografyasıdır. Burada Amasya, Erzurum ve Sivas Kentleri ile ilgili bibliyografya verilerek, her eser numaralandırılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **Atatürk Belgeliği Bibliyografyası,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Kütüphane Başkanlığı Yayını, Ankara 1985.: Atatürk ilkeleri ve inkılâpları çerçevesinde basılmış olan yeni kitapları, dergi ve gazetelerde yayımlanan makale ve önemli haberleri Türk toplumuna duyurmak ve tanıtmak amacıyla, Millî Kütüphane Başkanlığınca üç aylık periyotlarla basılmıştır. Ancak çalışma, 1985 tarihli 3. sayısına kadar yayımlanabilmiştir. Eserler, ana başlıklar altında sıralanmıştır.

◆ **Atatürk Bibliyografyası, Yeni Türkiye'nin Siyasî Bibliyografyası,** (hzl. Herbert Melzig), Ülkü Basımevi, İstanbul 1944, 223s.: Eserin birinci baskısı İstanbul'da "Atatürk Bibliyografyası, Ebedî Şef Atatürk'ün Hayatı, İstiklâl Savaşı ve Türk İnkılâbı İçin İlmî Rehber" ismiyle 1941 yılında basılmıştır. Herbert Melzig, eserini şu üç amaç doğrultusunda hazırlamıştır: Bunlardan ilki Atatürk, İstiklâl Savaşı ve Türk İnkılâbı üzerine yazılan eserlerin tespiti ile Türkiye'nin bugünkü fikir âleminde almış olduğu mevkii tayin etmek, ikincisi Türkiye'de ve dış ülkelerde tarihî araştırmalar için bir vasıta meydana getirmek ve üçüncüsü de Türk Gençliği için bir rehber oluşturarak özellikle bu sahada derinlemesine inceleme yapılmasını temin etmektir. Ayrıca bu bibliyografyanın diğer bir özelliği de Avrupa'da yapılan fikrî ve siyasî tartışmaların Atatürk literatürü üzerinde nasıl etki gösterdiğini belirtmesidir. Bibliyografya, Atatürk ve Türk İnkılâbı üzerine, çoğunluğu Batı ülkelerinde yayımlanmış eserlerden oluşmuştur. Eserler "Bibliyografya" ve "Atatürk Literatürüne Dair Tenkit Yollu İncelemeler" olmak üzere iki ana bölümde toplanmıştır. Birinci bölüm 12 kısma ayrılmış olup, "Nutuklar, Vesika-

Levent Şahverdi Arşivi

lar, Otobiyografiler, Vecizeler, Biyografiler, Hatıralar, Yeni Türkiye Hakkında Monografiler, İstiklâl Savaşı'na, İnkılâbına ve Yeni Türkiye'nin Siyasî Tarihi'ne dair Kitaplar, Röportajlar, Seyahat Kitapları, Romanlar vb. konular şeklinde başlıklarla verilmiştir. İkinci bölümde ise tenkit kısmı yer almış ve birinci bölümde yer alan başlıklara göre değerlendirilmiştir. Bibliyografyada kişisel bir kataloglama ve tasnif yapılmış, ancak dizine yer verilmemiştir. Bu çalışmanın orijinal tarafı kitapların çoğunlukla Almanca, Fransızca, İngilizce, Rusça, İtalyanca çevirileri de vermiş olmasıdır.

◆ **Atatürk Bibliyografyalarının Bibliyografyası,** Millî Kütüphane Türkiye Makaleler Bibliyografyası Şube Müdürlüğü Yayını, Ankara 1981, 16 s.: Bibliyografik çalışmanın işlevini, yararını tanıtmak, ülkeler arası bilgi birikiminin aktarılmasına katkıda bulunmak amacı ile yayımlanmıştır. Çalışma, Bibliyografyalar, Tanıtmalar, Süreli Yayınlarda Çıkan Bibliyograflar başlıklarından oluşmuş, her eser numaralandırılmıştır.

◆ **Atatürk ve Devrimleri Tarihi Bibliyografyası, (Bibliography of the History of Atatürk and his Reforms),** (hzl. Mehmet Muzaffer Gökman), MEB Basımevi, İstanbul 1974, 625s.: İlk baskısı 1963'te, ikinci baskısı 1968 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan çalışma, Atatürk'ün 25. ölüm yılı nedeniyle onun daha iyi tanınması, anlaşılması ayrıca Atatürk Kütüphanesi ile ilgili boşluğun kapatılması amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada dünya dillerinde 2500'den fazla kitap, broşür ve ayrı basım toplanmış; Atatürk ile ilgili malzemeler derlenmiş ve bu malzemeler Atatürk'ün doğumundan başlaya-

Levent Şahverdi Arşivi

rak onun hayatı, Millî Mücadele ve inkılâpları başlıkları altında sıralanmıştır. Bibliyografya 44 bölümden oluşmuştur. Bu bölümlerden 1., 8., 12. ve 24. bölümler bibliyografik künyelerden meydana gelmiştir. Bu künyeler Atatürk'ün askerlikle ilgili eserleri, söylev, vecize, sohbet ve hatıraları, albümleri Atatürk Samsun'da, Sakarya Meydan Savaşı Anayasamızla ilgili eserler, Saltanat ve Hilâfetin Kaldırılması, Cumhuriyet gibi başlıklar altında verilmiştir. Dizinler "yazar", "çeviren", "yayımlayan" ve "eser" adına göredir.

◆ **Atatürk'ün Ekonomik ve Sosyo-ekonomik Görüşleri İle İlgili Makale ve Kitaplar Bibliyografyası**, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, Ankara 1981, 51 s.: Bibliyografya, Atatürk'ün ekonomik ve sosyo-ekonomik görüşlerini yansıtan başlıkları ile iki bölüm hâlinde düzenlenmiş ve bu bölümler de makale ve kitaplar olarak sıralanmıştır. Belli bir kataloglama ve tasnifleme bulunmamaktadır.

◆ **Çanakkale Savaşları Bibliyografyası**, (hzl. Hüseyin Yıldırım), Deniz Komutanlığı Karargâh Basımevi, Ankara 1995, 45s.; Eser, Çanakkale Savaşlarının 80. Yıl anısına hazırlanmış ve Deniz Kuvvetleri mensuplarına ve araştırmacılarına faydalı olmak amacı güdülmüştür. Bibliyografya; Genelkurmay Başkanlığı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, diğer komutanlıklara bağlı kütüphaneler ve arşivler, TBMM ve TTK Kütüphaneleri taranarak hazırlanmıştır. Çalışma iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde herhangi bir tasnif yapılmadan eserler sıralanmış, ikinci bölümde Araştırmacı Yazar Tunca Örses'e ait resimler, üç dilde açıklamalı olarak sunulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **Cumhuriyet Döneminde Bibliyografyaların Bibliyografyası,** (hzl. Filiz Başbuğoğlu, Sema Akıncı, F. Gülser Tuncer, İsmet Baydur), Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayını: 3, Ankara 1973, 416 s.: Cumhuriyetin 50. yıl dönümü sebebiyle yayımlanan çalışmayla, basılı materyalin zamanla artmasıyla ortaya çıkan başvuru eserleri ile ilgili boşluğun doldurulması amaçlanmıştır. Bibliyografya, eser künyelerine göre üç bölümden oluşmuştur: Kitaplar, Kitapçı Katalogları ve Süreli Yayınlar. Kapsadığı süreler yönünden birbirini tamamlayan eserler kronolojik olarak verilmiştir.

◆ **Turkey Politics And Government, A Bibliography 1938-1975,** (Complied by Abraham Bodurgıl), Washington 1978, 156 s.: İngilizce basılan eserin ön sözünde, çalışmanın yapılmasındaki amacın bu konuda çalışanlara yol göstermek, kolaylık sağlamak ve tanıtım yapmak olduğu ifade edilmiştir. Bu çalışmada, kısaltmalar bölümünden sonra belli başlıklar altında konuyla ilgili bütün dillerdeki eserler numaralandırılarak sıralanmıştır. Künyeler şu orijinal başlıklar altında verilmiştir: Reference Sources, Bibliyographies, Geographical Surveys, History, Politics and Government, Political Ideologies, Political Parties, Political Leaders, Youth and Politics, Elections, Mass Media, Government Mechnanism, Civil Administration, Provincial and Local Governments, Army Forces and Politics, Economy, Society, Religion, Middle East, The Cyprus Conflict, The Korean War, World War II Position, The Straits Question. Çalışmanın sonunda "Preiodical Sources" bölümünde eserin hazırlanmasında kullanılan kitaplar, yeri, yılı ve kodu ile birlikte verilmiştir. Çalışma "index" ile sona ermektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **Türkiye Bibliyografyası**, Millî Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü Yayını, Ankara 1946.: Bu eser, 1934 tarihli ve 2527 sayılı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanununa göre derlenen yayımların biyografik künyelerini ihtiva etmektedir. Üç ayda bir çıkmaktadır. Her yılın sonunda dört fasikülün dizinleri, aynı alfabetik sıra ile toplu dizinler şeklinde yayımlanmıştır. Temel bilgi alanları başlıklara göre numaralandırılmış, her başlığın altında ara başlıklar kodlanmıştır.

◆ **Türkiye Makaleler Bibliyografyası**, Millî Kütüphane Müdürlüğü Yayını, Ankara 1946.: Millî Kütüphaneye gönderilen süreli yayınlardaki makale ve tanıtma yazıları ile kongre, konferans, seminer gibi toplantılarla ilgili bildirileri ihtiva eden ve üç ayda bir çıkan çalışmadır. Günümüzde Millî Kütüphanede 62 cildi bulunmaktadır. Çalışmada makalelerin bibliyografik künyeleri, yazar soyadına göre ve konu başlıkları altında sıralanmıştır. Başlıklardan önce fasikül için taranmış yayımların listesi belirtilmiş; bu listede sırasıyla süreli yayının adı, sayısı ve yılı, yayımlandığı yer, bir yılda çıkan fasikül sayısı yer almıştır.

◆ **Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası (1729-1955)**, (hzl. Enver Koray), Maarif Basımevi, İstanbul 1959.; Çalışma, yalnız Türkiye'de basılan eserlere yer vermiş, tarihe ait konuları ihtiva eden eserler iki bölümde sıralanmıştır. Eser, MEB Talim ve Terbiye Kurulunun kararıyla, tarih çalışmaları için bir müracaat kitabı olarak kabul edilmiştir. Eserin birinci bölümü; 1729-1928 yılları başlığı altında Türkiye'de Basılmış Genel Eserler, Risale, Mecmua ve Makaleler, Başka Milletler Tarihi ile Çeşitli Konular alt başlıklarından oluşmaktadır. İkinci bölümde ise Yeni Türk

Levent Şahverdi Arşivi

Harflerinin Kabulünden 1950 yılının sonuna kadar Türkiye'de basılmış eserlere yer verilmiştir.

◆ **10 Kasım-31 Aralık 1938 Günlerinde Türk Basınında Atatürk İçin Yazılmış Yazıların Bibliyografyası,** (hzl. Sami Nabi Özerdim), TTK Basımevi, Ankara 1958, 298 s.: Sami Özerdim, Atatürk'ün tam olarak anlatılamadığı düşüncesiyle hazırladığı çalışmasında onu tanımayı, tanıtmayı ve ilim adamlarına yardımcı olmayı amaçlamıştır. Süreç olarak 51 günü ihtiva eden çalışma, Millî Kütüphane bilgi katalogları taranarak hazırlanmıştır. Çalışma, süreli yayınlarda çıkan makale, fıkra, neşir, şiir, söylev, röportaj, mülâkât, anekdot, anket, yemin metinleri, karikatür ve resimleri ihtiva etmektedir. Bibliyografya, "Asıl Metin", "Ekler", "Süreli Yayınlar" ve "Dizinler" olmak üzere dört ana bölüme ayrılmıştır. Asıl Metin bölümünde; makalelerin bibliyografik künyeleri verilmiş ve bunlar, yazar adlarına göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Ekler bölümünde üç ek yer almıştır. Burada Atatürk'ün sözleri, yazıları, hatıraları, vasiyetnamesi, yabancıların demeçleri, yabancı basın özetlerine ve yabancı ülkelerdeki yankılara yer verilmiştir. Süreli Yayınlar bölümünde; makalelerin alındığı süreli yayınlar isimlerine göre alfabetik olarak açık künyeleriyle verilmiştir. Bu başlıklarda asıl metinde şiirleri, roman ve hikâyeleri karikatür ve resimleri bulunan şair ve sanatçıların isimleri, yine asıl metinde anılarını anlatan sanatçıların isimleri, yabancı yazarların ve ülke dışından mektup gönderen şahsiyetlerin isimleri yer almıştır.

◆ **10 Kasım 1953'te Atatürk İçin Yayınlar,** (Drl. Sami Nabi Özerdim), Emek Basımevi, Ankara 1954, 45s.: Emek Dergisinden ayrı basım olan bu bibliyografyada biyografi,

Levent Şahverdi Arşivi

tahlil, hatıra, şiir ve antolojiler olmak üzere toplam 28 esere yer verilmiştir.

◆ **1928-1965 Yılları Arasında Türkiye'de Basılmış Bibliyografyaların Bibliyografyası**, (hzl. Filiz Başbuğoğlu-Lâmia Acar-Necdet Ok), Ayyıldız Matbaası, Ankara 1966, 261s.: Eser, bibliyografya çalışmalarının ülkemizde batılı anlamda başlama ve gelişme devresi olan 1928 yılından 1965 yılı sonuna kadar Türkiye'de yayımlanmış olan bibliyografyaları, bibliyografya niteliği taşıyan kütüphane ve kitap kataloglarını içine almaktadır. Bu çalışmada amaçlanan, bibliyografya konusunda bibliyografik çalışma yaparak, bunların yeterli olup olmadıkları, hangi konularda bibliyografik boşlukların bulunduğu hususunda araştırmacıları aydınlatmaktır. Eserde 482 bibliyografik künyeye yer verilmiştir. Kitap ve ayrı basımlar açıklamalı olarak ele alınmıştır. Makale hâlinde bibliyografyalar 1952'den itibaren 1965 yılı sonuna kadar yayımlanmış olanların büyük bir kısmını ihtiva etmektedir. Bunlar, Türkiye Makaleler Bibliyografyası taranarak derlenmiştir. Bu bibliyografyaların dışında kalanlar ile yayımından önce süreli yayınlarda çıkmış bulunan bibliyografyalar, çok uzun bir çalışmayı gerektirdiğinden konunun dışında bırakılmıştır. Çalışmada her bölümün içinde bibliyografik künyeler, yazar adlarına veya eser adlarına göre sıralanmış, bölümlerin sonunda aynı konulu bibliyografya ve kataloglar, tüzel kişilerin adına göre ve kendi aralarında kronolojik olarak verilmiştir. Eserlerin bibliyografik künyelerinin verilişinde Millî Kütüphanede kullanılmakta olan enstrüksiyon göz önünde bulundurulmuş; süreli yayınlarda yayımlanmış bibliyografyaların künyeleri ise, Türkiye

Levent Şahverdi Arşivi

Makaleler Bibliyografyasından olduğu gibi alınmış, yalnız referanslarında süreli yayının adı açık olarak verilmiştir. Bibliyografyanın en sonunda yayın evlerinin satış katalogları, yayımlayanların alfabetik adı altında kronolojik olarak dizilmiştir. Yazar veya tüzel kişinin kitap adlarına göre hazırlanan dizinlerinde, atıflar sayfa numaralarına göre değil, bibliyografik künyelerin solunda bulunan sıra numaralarına göre yapılmıştır.

◆ **Atatürk ve Devrimleri Bibliyografyası,** (hzl. M. Orhan Durusoy-M. Muzaffer Gökman), TTK Basımevi, Ankara 1957, 144s.: Bibliyografyada, Atatürk ve Türk İnkılâbıyla ilgili Türk ve yabancı basınında çıkmış eserler toplanmıştır. 1919'dan itibaren yazılmış monografi, hâtırât, vesika ve edebiyata dair eserler ele alınmıştır. Eserler, "Lâtin ve Arap Harfli Türkçe Kitaplar" ve "Yabancı Dil Kitaplar" olarak ayrılmış ve yazar adlarına göre alfabetik olarak dizilmiştir. Eserde 742 Türkçe ve 183 yabancı dil eser toplanmıştır[1].

◆ **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928), (Ottoman-Turkish Serials and Newspapers),** (hzl. Hasan Duman), C. I-III, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2000.: Eser, 1828-1928 yılları arasında dünyada yayımlanmış gazeteler; dergiler; ajans bültenlerini ve diğer süreli yayınları ihtiva edecek şekilde üç cilt olarak hazırlanmıştır. Eser, Türkçe basımının yanı sıra Arapça ve İngilizce olarak da hazırlanmış ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Söz konusu eser, Türkiye'de kamuya açık 26 büyük ve önemli kütüphanede mevcut

[1] Filiz Başbuğoğlu, **1928-1965 Yılları Arasında Türkiye'de Basılmış Bibliyografyaların Bibliyografyası,** (Kollektif Eser), Ankara 1966, s. 217-218.

Levent Şahverdi Arşivi

2526 bibliyografik künyeden oluşan süreli yayınların mümkün olabildiğince eksiksiz bibliyografik kimlikleriyle, bunların bulundukları kütüphaneleri, sayılarını ve yıllarını gösteren çok önemli bir toplu katalogdur. Mısır'da Vali Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından ilk gazetenin yayımlandığı 1828 tarihinden Türkiye'de Arap harflerinin bırakılarak Lâtin harfli Türk alfabesinin uygulamaya konulduğu 1928 yılı arasındaki 100 yılda; yayım yerlerine göre bakıldığında geniş bir çeşitlilik ve diller itibarıyla da Arap harfleri ile Türkçe, Arapça, Farsça, Urduca ve bunlarla birlikte İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça, Rumca, İtalyanca, Bulgarca ve Arnavutça'dan Gürcüce'ye kadar 29 dil ve lehçede, 41 ülkede ve 186 yerde (65'i Türkiye'de), Türkiye dışında 499, İstanbul dışında kalan bugünkü Türkiye topraklarında 591 ve sadece İstanbul'da 1436 künyede yayımlanmış oldukları görülmektedir. Süreli yayınların ülkeler bazında yayın yerlerine göre dağılımı şöyledir: (10 ve üzeri): Özbekistan 12, İngiltere 15, Almanya 16; İran, İsviçre, Suriye 17, Azerbaycan 20, Makedonya 21, Rusya Federasyonu 23; Fransa, Lübnan 24, Bulgaristan 40, Mısır 68, Yunanistan 79, Türkiye 2027. Bu 41 ülkede, 10 ve daha yukarı sayıda gazete ve dergi yayımlanmış ülkelerin birer kültür merkezi hüviyetindeki şehirleri ise şunlar olarak tespit edilmiştir: Hanya/Girit 10; Erzurum, Manastır, Üsküp 11; Balıkesir, Sofya, Şam 12; Londra 14; Kastamonu, Paris 25, Trabzon 27, Edirne 28, Bursa 36, Selânik 48, Kahire 59, Ankara 94, İzmir 113, İstanbul 1436.

◆ **Atatürk ve 1900 Sonrası Türkiye Hakkında Yazılmış Almanca Eserler Bibliyografyası,** (hzl. Dr. Ramazan Çalık), Manisa Celâl Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim

Levent Şahverdi Arşivi

Vakfı, Manisa 2001, 208s.: Eser, Almanca olarak yazılmış eserleri kapsayan bir bibliyografya çalışmasıdır. Eserde kitapların yanı sıra makalelere, dönemin gazete ve dergilerinde çıkmış tarihî değer taşıyan küçük yazılara da yer verilmiştir. Ermeni ve PKK meseleleri hakkında yayımlanmış eserler dışında, Türkiye ile ilgili diğer bütün yayınlara çalışmada yer verilmiştir. Zaman olarak ise bir yüzyıl dilimi ele alınmıştır. Bazı eserler, araştırma döneminin öncesini kapsamanın yanında dönemimizi de içermektedir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır: Kitaplar, Doktora Tezleri ve Makaleler. Yayınlar, konu tasnifi yapılmadan sadece alfabetik sıraya göre verilmiştir. Eserin hazırlanmasında, Almanya'da Staatsbibliothek zu Berlin, Landes und Universitaets Bibliothek Freiburg başta olmak üzere diğer bazı kütüphane kataloglarından, yayımlanmış eserlerin bibliyografyaları ve bibliyografya çalışmalarından da faydalanılmıştır.

◆ **Atatürk and Turkey A Bibliography** 1919-1938, MEB, Atatürk Serisi Nr.: 2, İlâveli 2. baskı, İstanbul 1963.

◆ **Kemal Atatürk A Centennial Bibliography** (1881-1981), Compiled by Abraham Bodurgil, Washington 1984.

◆ **Atatürk, Kurtuluş Savaşı, Devrimler ve Cumhuriyet Türkiyesi ile İlgili Kitaplar**, (hzl. İsmail Arar), İstanbul 1960, Baha Matbaası, 80 s.

◆ **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Konusunda Yurtdışında Yayınlanmış Kitaplar Bibliyografyası**, Azmi Süslü, Doğan Atılgan, Hüsamettin Yıldırım, N. Birgül Gündüz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.

Levent Şahverdi Arşivi

b) Süreli Yayınlarda Çıkan Bibliyografya Örnekleri

◆ "Atatürk Bibliyografyalarının Bibliyografyası", **Belleten,** 1 (1), 11. 60, 6-7.: Kitaplar ve Süreli Yayınlar başlığı altında toplanmıştır. Verilen bazı kitapların tamamı değil, fakat sonundaki Atatürk ve Türk devrimleri için düzenlenmiş bibliyografyalar verilmiştir.

◆ "Atatürk Bibliyografyası", (hzl. Mehmet Türker Acaroğlu), **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,** 11 (62), 11. 72; s. 46-47; 11 (63), 12. 72, 47; 11 (64), 1. 73, s. 46-47; 11 (65), 2. 73, s. 44-47; 11 (66), 3. 73, s. 45-47.: Eserler, içindekiler bölümleriyle beraber verilmiştir.

◆ "Atatürk Bibliyografyası (Atatürk Kütüphanesi) Atatürk'ün Yayınlanmış Olan Beyanname, Nutuk, Hitabe ve Vecizeleri", (hzl. Ferit Ragıp Tuncor), **İlk Öğretim,** 21 (396), 11. 55, s. 14–15; 21 (399) 1. 56, s. 16; 21 (400), 1. 56, s. 15-16, 21 (402), 2. 56, s. 10-11; 21 (404) 3. 56, s. 15-16; 21 (405), 4. 56, s. 13.: Kısa açıklamalarla verilmiştir. Ayrıca sonunda yurt içinde Atatürk üzerine yayımlanan Türkçe eserler de verilmiştir.

◆ "Atatürk Bibliyografyası, (Atatürk Kütüphanesi) Yabancı Dillerde Yayınlanmış Olan Atatürk ve Devrim Kitapları", **İlk Öğretim,** 22 (410), 10. 56, s. 14; 22 (412), 11,56, s. 15-16; 22 (421) 4. 57, s. 15-16; 23 (428), 11. 57, s. 13-14; 23 (429) 12. 57, s. 13-14: Polonya, Çekoslovakya vb. ülke isimlerine göre verilen başlıklar altında toplanmıştır.

◆ "Atatürk Bibliyografyasına Ekler", (hzl. İsmail Arar), **Belleten,** 1 (2), 10. 61, s. 7. Başlıklarla birlikte açıklamalı olarak üç kitap adı verilmiştir.

◆ "Atatürk Hakkında Fransızca Neşriyat", (hzl. Mehmet Türker Acaroğlu), **Vatan,** 10. 11. 55, s. 5. 7.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ "Atatürk Hakkında Son Aylarda Çıkan Kitaplar", (hzl. Mehmet Türker Acaroğlu), Vatan, 10. 11. 55, s. 4-11.

◆ "Atatürk İçin Anı Kitapları Bibliyografyası" (drl. İsmail Arar), **Belleten**, 1 (2), 12. 60, s. 29; 1 (3), 1. 61, s. 33-34; 1 (4), 2. 61, s. 22-24.: 1965 yılında yayımlanan eseri kısa açıklamalarla, bir kısmının içindekiler bölümüyle vermektedir.

◆ "Atatürk İçin Yayınlar", (Drl. Sami Nabi Özerdim), **Türk Dili**, 15 (172), 1. 66, s. 265-267.

◆ "Atatürk İçin Yayınlar", (hzl. Sami Nabi Özerdim), **Türk Dili**, 9 (100), 1. 60, s. 216-218.

◆ "Atatürk İçin Yeni Eserler", (hzl. Sami Nabi Özerdim), **Türk Dili**, 9 (98), 1. 59, s. 64-67.

◆ "Atatürk Konusunda Son Yılların Yayınları", (hzl. Sami Nabi Özerdim), **Sümerbank**, 10 (101), 11. 70, s. 62-64.: 1969 ve 1970 yılı yayımlarından seçmeler yapılarak, Kurtuluş Savaşı, Türk Devrimi, Atatürk, Edebiyat, Albüm başlıklarıyla verilmiştir.

◆ "Atatürk ve Devrim için Yayınlar", (Drl. Sami Nabi Özerdim), **Türk Dili**, 16 (182), 11. 66, s. 153-156.: 15 Ekim 1966 gününe kadar yayımlanan eserlerle, 1965 yılındaki eserlerden gözden kaçan yayınları kısa açıklamalarla vermektedir.

◆ "Atatürk ve Kemalizmle İlgili Sovyet Yayınları", **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, 9 (50), 11. 71, s. 44-46.: Kitaplar ve Makaleler başlıkları altında Türkçe karşılıklarıyla verilmiştir.

◆ "Atatürk ve Yabancılar", (hzl. Sami Nabi Özerdim), **Türk Dili**, 13 (146, 11. 63, s. 107-110.: Yabancı dillerde yazılan eserlerden dilimize aktarılanlar, yabancıların Ata-

Levent Şahverdi Arşivi

türk ve Türk inkılâbı üzerindeki düşünceleri; yeni Türkiye, askerlik, Atatürk'ün yaşantısı ve kişiliği ile ilgili eserler verilmiştir.

◆ "Atatürk Yayınları", (Drl. Sami Nabi Özerdim), **Türk Dili**, 15 (170), 11. 65, s. 116–119.: 1965 yılı kitapları seçilerek, kısa açıklamalarla ve bazıları içindekiler bölümüyle birlikte verilmiştir.

◆ "Atatürk'e Ait Eserlerin Bibliyografyası", (hzl. Ferit Ragıp Tuncor) **İlk Öğretim**, 18 (344), 11. 52, s. 13–15; 18 (345), 12. 52, s. 8–9.: Atatürk'ün yazdığı ve tercüme ettiği kitaplar, nutuk, hitabe, vecizeleri, yurt içinde ve dışında yabancı dillerde Atatürk hakkında yayımlanan Türkçe ve yabancı dillerdeki eserler şeklinde başlıklarla verilmiştir.

◆ "Atatürk'le İlgili Yayınlar", (hzl. Mehmet Türker Acaroğlu), **Türk Dili**, 27 (254), 11. 72, s. 215–219.

◆ "Atatürk'ün Yazıları, Sözleri", (hzl. Sami Nabi Özerdim), **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 28 (3/4), 9/12. 73, s. 127–141.

◆ "1961 ve 1962 yıllarında Atatürk İçin Yeni Yayınlar". (hzl. İsmail Arar), **Belleten**, 2 (22/23), 11. 62, s. 14–16.

◆ "1964'te Atatürk İçin Yayınlar", (Drl. Sami Nabi Özerdim), **Türk Dili**, (158), 11. 64, s. 93–95; 14 (161), 2. 65, s. 402–404.

◆ "1958 Yılında Atatürk İçin Yayınlar", (Drl. Sami Nabi Özerdim), **Türk Dili**, 8 (88), 1. 59, s. 230–232.

◆ "Cumhuriyetin Kuruluşundan Sonra Çin'li Tarihçilerin Atatürk'le İlgili Yazıları", (hzl. Muhaddere N. Özerdim), **Türk Dili**, (158), 11. 64, s. 89–92.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ "Falih Rıfkı Atay'ın Atatürk'le ve Devrimle İlgili Yapıtları", (hzl. Sami Nabi Özerdim), **Türk Dili**, 42 (351), 3. 81, s. 567-569.

◆ "Sovyetler Birliği'nde Atatürk Üzerine Araştırmalar", (hzl. Dr. Tüten Özkaya), **Belleten**, 45 (177), 1. 81, s. 209-255

c) Tanıtım ve Kataloglara Örnekler

◆ **Atatürk Kitaplığı Kataloğu**, Yapı Kredi Bankası Yayını, İstanbul 1973, 231 s.: Atatürk'ün hayatını, kişiliğini, inkılâplarını, Kurtuluş Savaşını, Türk siyasî hayatını, dış ilişkileri, Türk ekonomisini ihtiva eden yerli ve yabancı her türlü eserin toplu bir hâlde Türk halkının istifadesine sunmak amaçlanmıştır.

◆ **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ve Bağlı Kuruluşlar Yayınları Toplu Kataloğu** (18 Ekim 1983-18 Ekim 1993), Ankara 1994.: Kurumun kendine bağlı Atatürk Araştırma Merkezi, TDK, TTK ve Atatürk Kültür Merkezi kuruluşlarının Atatürk Akademisi tanımından hareketle çalışmalarının toplandığı eserdir. Kurum Başkanı Reşat Genç, bu çalışma ile Atatürk'ü doğru tanıtmayı amaçladıklarını belirtmiştir.

◆ **Atatürk ve Devrim Kitapları Kataloğu**, (hzl. Muharrem Doğdu Mercanlıgil), Yeni Matbaa, Ankara 1953, 90s.: Bitlis İli Kültür ve Eğitim Derneği Yayını olan eser, Atatürk'ün ölümünün 15. yılında Millî Kütüphanede açılan Atatürk Sergisindeki 433 kitap ve eseri alfabetik olarak sıralamıştır. Bibliyografya, "Türkçe Kitaplar, Türk Alfabesiyle", "Türkçe Kitaplar, Osmanlı Alfabesiyle" ve "Yaban-

Levent Şahverdi Arşivi

cı Dil Kitaplar" olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde 309, ikinci bölümde 32, üçüncü bölümde 92 eserin künyesi verilmiştir.

◆ **Atatürk Özel Kütüphanesi Kataloğu**, Başbakanlık Yayını, Ankara 1973, 791s.: Cumhuriyetin 50. Yıldönümü nedeniyle özellikle yabancı dilde olan ve Arap harfli Türkçe eserlerin taranmasıyla meydana gelmiştir.

◆ **Ankara Kütüphaneleri Atatürk Kitapları Toplu Kataloğu**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1983, 190s.: Bu eserle 1981 yılının Atatürk'ün doğumunun 100. yılı olması nedeniyle 1982'de çok sayıda yayımlanan Atatürk kitaplarına kolay ulaşılması amaçlanmış ve Ankara ilindeki 34 kütüphane taranmıştır. Çalışma, yazar adına göre düzenlenmiştir ve eser sonunda kitap adları ve dizin bulunmaktadır. Künyelerin başında yer alan numaralarla eserin ait olduğu kütüphane kodu belirtilmiştir.

◆ **İsmail Arar Kütüphanesi Kataloğu**, Baha Matbaası, İstanbul 1960, 80s.: Avukat İsmail Arar'ın, Atatürk, Kurtuluş Savaşı, Yeni Türkiye, Atatürk'ten Sonraki Hareketler ile ilgili kitaplarının toplandığı katalogdur. Beş bölümden oluşan çalışma; Genel Nitelikli Eserler (Çalışma Rehberleri, Bibliyografya, Kronolojiler), Cumhuriyet ve İnkılâp Tarihleri, Siyasî, Askerî Tarihler, Monografiler, Tarih Tezi vb. başlıklardan oluşmaktadır. Çalışmada, süreli yayınlarda çıkmış yazı ve tetkiklere yer verilmemiştir.

◆ **Yabancı Gözüyle Atatürk Kitapları Sergisi Kataloğu (10 Kasım-20 Kasım 1981),** Ankara 1981,15s.: Yabancı eserler ülke başlıkları altında sıralanmıştır.

◆ **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu**, Cilt: 1, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara

Levent Şahverdi Arşivi

1987, 308s.: Eser, 1957 yılına kadar Millî Kütüphane'ye girmiş Arap harfli Türkçe gazete ve dergileri ihtiva etmektedir. Eserin hazırlık aşamasında Ankara, İzmir ve İstanbul'da bulunan TBMM Kütüphanesi, Türk İnkılâp Tarihi Kütüphanesi, Hakkı Tarık Us Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İzmir Millî Kütüphanesi, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi gibi büyük ve önemli kurumların taranmış olması fevkalâde önemli bir hizmetin yerine getirildiğini göstermektedir. Eserde bibliyografik künyeler verilirken gazeteler ve dergilerdeki bilgiler doğrudan gösterilmiş ve eser, alfabetik kataloglama kurallarına göre hazırlanmıştır. Süreli yayınların künyesinin verilmesinin yanı sıra, ilgili yazının bulunduğu kütüphane ve yer numarasının da gösterilmesi esere ayrı bir değer katmaktadır. Eserde toplam 2325 künye yer almıştır.

B. Ansiklopediler, Sözlükler, Rehberler, Kronolojiler, Haritalar

a) Ansiklopediler

Ansiklopediler, tüm bilim dallarındaki veya belirli bir alandaki bilgileri düzenli bir şekilde sunan başvuru kaynaklarıdır. Antik Yunan kültürüyle ortaya çıkan ansiklopediler, Batıda bilgilenmeyi sağlayan mevcut bilgi ve davranış kurallarının bütününü, sistemli bir biçimde kalıcı kılan bir kültürel birikim sağlama aracı olarak görülmüştür[2]. Ansiklopediler, ilmî anlamda tarafsızlık görünümünü gerçekleştirmek için ortaya koydukları bilgiyi ya genel kabul

[2] " Sunuş", **AnaBritannica**, Cilt I, s. I,

Levent Şahverdi Arşivi

görmüş olgularla veya zamanla standartlaşmış değer yargılarıyla sınırlı tutarlar. Bu hâliyle ortaya çıkan "ansiklopedik bilgi" kavramı, güvenilirliğine rağmen daima bilginin derinlik kazanmaması eksikliğiyle karşı karşıya olmuştur.

Ülkemizde modern ansiklopediciliğin başlangıcı Tanzimat dönemine rastlar. Bu dönemle birlikte gelişmeye başlayan Batıcılık hareketi, beraberinde ilk ansiklopedilerin de yayımlanmasını sağlamıştır. Bunlardan ilki de Yağlıkçızade Rıfat'ın "Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye (1882-83)" adlı çalışmasıdır. Ansiklopediciliğimizin ilk büyük yapıtı, Şemseddin Sami'nin altı ciltlik tarih-coğrafya ansiklopedisi "Kamusü'l-Âlâm"dır ve bu eser 1889-98 yılları arasında yayımlanmıştır. Bu dönemde yayımlanan ansiklopedilerin çoğunlukla tarih ve coğrafya konularını kapsaması, Batı dünyasını ve Osmanlı coğrafyasını daha iyi tanıma isteğinden kaynaklanmıştır. Cumhuriyet döneminde ansiklopedicilik 1932-36 arasında yayımlanan "Hayat Ansiklopedisi"nin yayımına başlanması ile sürmüştür. Hollanda'da İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak yayımlanan (1908-38) dört ciltlik "Encyclopédie de l'Islam"ı temel alan, Türk ve İslâm tarihine ilişkin maddelerle zenginleştiren bu 13 ciltlik Millî Eğitim Bakanlığının çıkarmış olduğu "İslâm Ansiklopedisi" 1986'da tamamlanabilmiştir. Yine Türkiye Diyanet Vakfı tarafından 1988 yılında çıkarılmaya başlanan ve 40 cilt olarak plânlanan "İslâm Ansiklopedisi" de hâlen yayımlanmaya devam etmektedir ve Cumhuriyet tarihi için önemli bir başvuru eseri niteliğine sahiptir. 1943'te yayımlanmaya başlayan 33 ciltlik "Türk Ansiklopedisi" de 1984 yılında tamamlanmıştır. Bu eser

Levent Şahverdi Arşivi

de Türk dünyası ve kültürü ile ilgili maddelere ağırlık veren bir genel kültür ansiklopedisidir.

1960'lı yıllarda eğitimin yaygınlaşmasına ve aktif öğretim yöntemine geçişe paralel olarak, ansiklopedi yayıncılığı hızlı bir gelişme göstermiştir. Fransa'da yayımlanmış bir ansiklopedik sözlük olan "Grand Larousse Encyclopédique" üzerine kurulu "Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi"nin (1969-73) yayımıyla başlayan bu dönemdeki yayımların çoğu, uzmanlık ansiklopedisi niteliği taşır ve önemli bir bölümü çeviriye dayanmıştır. "Encyclopedia Britannica"nın 1986'da yenilenen 15.basımı esas alınarak hazırlanan "Ana Britannica", Tarih-Coğrafya ağırlıklı olmak üzere, genel kültür maddelerini ihtiva eden bir ansiklopedidir. Ana Britannica'nın 1993 baskısında Türk okuru için yeni maddeler eklenerek bu eser güncelleştirilmiştir. Yine 1983 yılında yayımlanmaya başlayan "Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi", asıl ansiklopedi maddeleriyle birlikte görsel malzemenin yanı sıra çeşitli belgeler, anlaşma metinleri, şema ve tabloları da kapsamaktadır. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi" ve "Yurt Ansiklopedisi" de Cumhuriyet tarihimiz hakkında bilgi edinebileceğimiz temel ansiklopediler olarak göze çarpmaktadır.

b) Sözlükler

Türkçe sözlük ve lügatlerin başında Türk Dil Kurumunun çıkarmış olduğu Türkçe sözlük ile yine Türk Dil Kurumu tarafından çıkarılan ve 1932-60 yılları arasında yapılan derlemelerin sonucunda çıkarılan "Derleme Sözlüğü" fevkalâde önemlidir. Ayrıca Ferit Develioğlu'nun 1962 yılında basılan "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügati",

Levent Şahverdi Arşivi

Şemseddin Sami'nin "Kamûs-ı Türkî" ve Muallim Naci'nin "Lügât-ı Naci" sözlükleri de Türkiye Cumhuriyeti tarihi araştırmacıları için müracaat edilecek eserler arasında sayılabilir. M. Zeki Pakalın tarafından 1971 yılında çıkarılan 3 ciltlik "Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü", 1986 yılında Mithat Sertoğlu tarafından hazırlanan "Osmanlı Tarih Lügâtı", 1974 yılında Bekir Sıtkı Baykal tarafından çıkarılan "Tarih Terimleri Sözlüğü" bu kısımda hemen akla gelen kıymetli eserlerdendir.

c) Rehberler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı tarafından yayımlanan Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde muhafaza edilmekte olan yerli ve yabancı araştırıcıların istifadesine sunulan çok çeşitli ve değerli arşiv malzemesi hakkında bilgi veren temel rehberler arasındadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi hakkında dört rehber yayımlanmıştır. Bu rehberlerden ilki Mithat Sertoğlu tarafından 1955 yılında hazırlanan "Muhteva Bakımından Başvekâlet Arşivi" adlı kılavuzdur. Bu eser, araştırmacıların kendi ihtisas dallarına göre arşivdeki malzemeden ne şekilde istifade edebileceklerini tespit imkânını veren klâsik bir eser niteliğindedir.

İkinci rehber ise, Atillâ Çetin tarafından 1979 yılında hazırlanan Başbakanlık Arşivi Kılavuzu'dur. Bu eserde, Osmanlı Arşivinin ihtiva ettiği malzeme, tasnifler, araştırmaya açık bölümler ve devam etmekte olan tasnif çalışmaları tanıtılmış olup, ilk rehberi tamamlayıcı bir niteliğe sahiptir.

Levent Şahverdi Arşivi

Üçüncü rehber, İslâm Konferansı Teşkilâtının İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCİCA) tarafından İsmet Binark ve Necati Aktaş'a hazırlattırılarak 1986 yılında Arapça olarak yayımlamıştır.

Dördüncü ve son rehber olan ve 2000 yılında basılan Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi'nde ise, arşivdeki malzemeler, tasnifler, araştırmacıya açık olan fonlar, Osmanlı Devleti merkez teşkilâtı tarihi ile birlikte düşünülerek sistematik bir şekilde tanıtılmış ve araştırmacıların arşiv malzemesine en kolay yoldan ne şekilde ulaşabileceklerini göstermek gayesi güdülmüştür.

Yukarıda zikredilen rehberler, kaynak eser olmakla birlikte yeni tasnif çalışmalarını ihtiva etmemektedirler. Zira 1987 yılında arşiv malzemesinin tasnifi yönünde hızlandırılan çalışmaların bir sonucu olarak tasnifi tamamlanan fonlar araştırmacılara açılmış ve bunun sonucu olarak da Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı tarafından yeni bir rehber hazırlattırılarak 1992 yılında "Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi" adıyla yayımlanmıştır. 2000 yılında basılan ve yukarıda bahsettiğimiz son rehber ise 1992 yılında çıkarılan rehberi tamamlayıcı niteliğe sahiptir.

Bu rehberin Giriş bölümünde Osmanlı Devleti'nde arşivcilik fikri, Osmanlı Arşivlerinin tarihî seyri ile Hazine-i Evrâk'ta bugüne kadar yapılan tasnifler hakkında açıklayıcı bilgiler yer almaktadır.

İkinci bölümde, Divân-ı Hümâyûn, Bâb-ı Âsafî, Defterhâne-i Âmire, Bâb-ı Defterî, Bâb-ı Âlî, Yıldız Sarayı belgeleri ile nezaretler, vilâyet-müfettişlikler (taşra arşivleri) ve büyük dairelere ait belgeler, Ali Emirî Tasnifi, İbnülemin Tasnifi gibi diğer belge serileri ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Üçüncü bölümde harita, plân-proje-kroki, albüm ve fotoğraf koleksiyonları; şahıslardan intikal eden arşiv malzemeleri ile yurt içi ve yurt dışı arşiv merkezlerine ait arşiv malzemesi ve kataloglar hakkında bilgi verilmiştir.

Dördüncü bölümde, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünün idarî yapısı, devlet arşiv hizmetleri ile ilgili kanunlar, araştırmacılara ön bilgiler, Devlet Arşivlerinde araştırma yapacak olanların tâbi olacakları esaslar vb. bilgiler yer almaktadır.

"Ekler" kısmında ise, araştırmacıların çalışmalarına yardımcı olmak için "padişah ve sadrazamların saltanat yılları" ile "Kanunî'den XIX. yüzyıla kadar onar yıllık, XIX. yüzyıldan Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar ise her yıla göre düzenlenmiş "hicrî, milâdî ve rumî takvim" tamamlayıcı bilgiler olarak verilmiştir[3].

Bu rehberin yanı sıra 1995 yılında yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi adı altında bir çalışma da Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanmıştır.

Devlet Teşkilâtı Rehberi: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Teşkilâtı Rehberi'nin hazırlanmasında güdülen amaç, devlet teşkilâtı ile kamu kurum ve kuruluşlarını tanıtarak görevlilere ve araştırmacılara yardımcı olmaktır. Türkiye Cumhuriyeti devletinin her düzeydeki teşkilâtlarının toplu bir şekilde yapısını içeren ülkemizdeki tek yayın olma özelliğine sahiptir.

İlki 1963 yılında Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsünce yayımlanan bu rehber, bütün kamu kurum ve kuruluşlarına, üniversitelere ait standart bilgilere yer

[3] "Sunuş", **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi**, T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., II. baskı, İstanbul 2000, s. VII-XII.

Levent Şahverdi Arşivi

vermektedir[4]. Rehberde, kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarını, kamuya yararlı dernekler; kamu iktisadî teşebbüslerini (KİT), bunların müesseselerini, işletmelerini, ortaklıklarını, iştiraklerini, yasama organı denetimindeki fonları, özelleştirme kapsamına alınan KİT'lere dair bilgileri içermekte, ayrıca vakıflar ve uluslar arası kuruluşların Türkiye temsilciliklerine ilişkin bilgiler de yer almaktadır. Alanında, en toplu ve düzenli bilgiyi içermesi açısından önemlidir. Yıl içinde meydana gelen değişiklikler, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsünce izlenerek, değişen yapraklar hâlinde, cilt içindeki yerine konulmak üzere, her yıl periyodik olarak derlenmektedir.

Rehberin sekizinci basımında Türk kamu yönetimindeki değişme ve gelişmeler ile uygulamada görülen gereksinmeler dikkate alınmış, buna uygun yeni düzenlemeler yapılmış ve kimi yeni bilgiler eklenmiştir. Yeni düzeniyle Türkiye Cumhuriyeti Devlet Teşkilâtı Rehberi kullanım kolaylığı sağlayabilecek biçimde tek cilde indirgenmiştir. Rehberdeki bilgiler Türk kamu yönetimi yapısı hakkında bilgi verme amacına yöneliktir. Bunun dışında yasal bir belge niteliği taşımazlar[5].

Rehberin biçim standartları belirlenirken önceki rehberlerdeki bölümleme ve ölçülere olabildiğince uyulmaya

[4] Bu kuruluşların, kuruluşlarına temel olan yasal düzenlemelere (değişiklikleriyle birlikte), statülerine, amaç ve görevlerine, merkez ve taşra kuruluşlarına, organlarına, personel durumuna, süreli yayınlarına, telefon numaralarına ve adreslerine de yer verilmektedir.

[5] Yasal metinlerdeki dil ile kuruluşlardan sağlanan bilgilerdeki dil arasında görülen farklılıklar ve terim karmaşası, rehberin kolayca anlaşılabilmesi için ortak bir dil standardı gözetilerek, olabildiğince giderilmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan, rehberde yer alan kuruluşların görev ve yetkileriyle bunlara ilişkin anlatımların tanıtma amacına yönelik bulunduğu, bu anlatımların ve kullanılan sözcüklerin yasal bir dayanak oluşturmayacağı, metinlerin kesin biçimi için ilgili yasalara başvurmak gerekeceği gözden uzak tutulmamalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

çalışılarak süreklilik sağlanmak istenmiş ve her kurum için aynı başlıklar altında verilen bilgilerin hacimce dengeli olmasına özen gösterilmiştir. Her bölümün başında, o bölüme ilişkin genel ilkeleri açıklayan bir sunuş yazısı yer almaktadır. Kamu kurum ve kuruluşlarına ilişkin bilgiler önce adları, simgeleri, kuruluş tarihleri, kuruluşlarına temel olan düzenlemeler -değişiklikleriyle birlikte- belirtilmekte ve daha sonra kuruluşun statüsü, amacı, merkez ve taşra kuruluşu, organları, personel durumu ve süreli yayınları ortak başlıklar altında işlenerek rehberde belirli bir sistematik içinde yer almıştır.

I. Bölümde Türkiye Cumhuriyeti devletinin dayandığı temel ilkeleri koyan ve devletin ana kuruluşunu, organlarını, organların işleyişini belirleyen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası yer almıştır. Çeşitli baskılarında noktalama işaretleri bakımından ayrımlar gösteren Anayasa metni için, ilke olarak, Resmî Gazetede yayımlanan metin esas alınmıştır. Bu kısma, Anayasanın kabulünü ve sonradan yapılan Anayasa değişikliğini sağlayan halk oylamaları sonuçlarını ilân eden Yüksek Seçim Kurulu Kararları eklenmiştir.

Cumhuriyetin Temel Organları başlığını taşıyan II. Bölümde, Yasama, Yürütme, Yargı organları ele alınmıştır. Yasama alt bölümünde, Anayasaya göre kayıtsız şartsız millete ait olan egemenliğin niteliği belirtildikten sonra, Türk milleti adına yasama yetkisini kullanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, kuruluş ve yönetim örgütüyle birlikte tanıtılmıştır. Yürütme alt bölümünde, yürütme organının başında bulunan Cumhurbaşkanı; Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği ve Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak görev yapan Devlet Denetleme Kuruluyla birlikte yer alırken,

Levent Şahverdi Arşivi

Başbakan, Bakanlar Kurulu için de ayrıca ele alınmıştır. Yargı alt bölümünde, Anayasadaki sırasıyla, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi, Uyuşmazlık Mahkemesi, Sayıştay gibi yüksek mahkemeler ile Yüksek Seçim Kurulu, Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu yer almıştır. Bu alt bölümde ayrıca adlî ve idarî yargı mahkemelerinin kuruluşuna yer verilmiştir.

Yönetim başlığını taşıyan III. Bölüm, yürütme görevinin gerektirdiği hizmetleri yerine getiren, merkezî yönetimle yerinden yönetim kuruluşlarını içermektedir. Merkezî yönetim kuruluşları; Yüksek Kurullarla Başbakana karşı sorumlu ya da Başbakana ve Bakanlıklara bağlı kuruluşları ihtiva etmektedir. Merkezî yönetimin taşra kuruluşları olarak hizmet veren kuruluş ve organlar; il, ilçe, bucak, bölge yönetimi ve Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği başlıkları altında toplanmıştır. Yerel yönetimler, organları halk tarafından seçilerek oluşturulan özerk kuruluşlar olarak sırasıyla il özel idaresi, belediyeler, ayrı yapıda bir belediye örgütlenmesi olan büyükşehir belediyesi; köyler, mahalle yönetimi, yerel yönetim birlikleri ve kendine özgü statüsü olan Bozcaada ve Gökçeada (İmroz) idareleri şeklinde yer almıştır. Bu bölümde, ayrıca, özerk yapıda olan ve üniversiteler içinde örgütlenen yüksek öğretim kurumlarıyla tarafsız bir kurum olarak Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunun yanı sıra, benzeri statüde olan kurumlar yer almıştır.

IV. Bölümde, kamu iktisadî teşebbüsleri, özelleştirme kapsamına alınmış olanlarla birlikte ve alfabetik sıra içinde yer almışlardır.

Levent Şahverdi Arşivi

V. Bölümdeki kuruluşlar, yine Anayasada yer alan Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşlarıdır. Hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşu niteliğinde, belli meslekteki kişilerden oluşan ve tüzel kişiliği bulunan meslek kuruluşları, rehberde, çalışma alanlarına göre bir sıra içinde yer almıştır.

VI. Bölüm, yasama organı denetimindeki fonları içermektedir.

VII. Bölümde, Kamuya Yararlı Dernekler, alfabetik sırayla ele alınmıştır.

VIII. Bölümde, uluslar arası kuruluşların Türkiye'deki büro ve temsilcilikleri tanıtılmaktadır. Yabancı devletlerin olağan temsilcilikleri dışında kalan ve ilke olarak yasa ya da kararnameyle Türkiye'de çalışması düzenlenen bu büro ve temsilcilikler, genellikle ekonomik, teknik ve kültürel alanlarda etkinlikte bulunan uluslar arası kuruluşların Türkiye uzantılarıdır. Bu kuruluşlardan rehberde yer alanlar, alfabetik bir sırayla sunulmuştur.

IX. Bölümde ülkemizde, kamu kuruluşlarının yaptığı ya da yapması gereken bir kısım görevleri dolaylı ya da doğrudan yapan vakıflar hakkında bilgi verilmektedir.

Eklerde ise, TBMM üyeleriyle kuruluşların ve kamu iktisadî teşebbüslerinin (KİT) yöneticileri, yerel yönetim kuruluşları, yüksek öğretim kurumları, kamuya yararlı dernekler, tarım satış kooperatifleri birlikleri, işçi ve işveren sendikaları, rehberde yer alan kurum ve kuruluşların kısaltma simgeleri yer almıştır.

Kamu yönetimine ilişkin kimi verilerin toplu dökümlerini veren bu eklerle, rehberin olabildiğince eksiksiz bir başvuru kaynağı olması sağlanmaya çalışılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

d) Kronolojiler

◆ Jaeschke, Gotthard; **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922),** C. I-II, TTK yay. , Ankara 1989: 1929 yılında Berlin'de Deutsche Gesellschaft für Islamkunde (Alman İslâm Bilgisi Cemiyeti) tarafından "Die Türkei seit dem Weltkriege" (Dünya Harbinden bu yana Türkiye) adı altında bir "Geschichtskalender 1918-1928 (Kronoloji)" basılmıştır. 1928 yılından 1961 yılı sonuna kadar da bu takvimi tamamlamak üzere yayımlanan ciltler şunlardır:

II ve III: 1929 ve 1930 yıllarına aittir (Berlin 1930-1931),

IV:1931-1932'ye aittir, "Die Welt des Islams", Cilt:15.

V: "Die Türkei in den Jahren 1933 und 1934", "Mitteilungen des Seminars für Orienalische Sprachen zu Berlin", Cilt: XXXVIII, kısım: II (Berlin 1935),

VI:" Die Türkei in den Jahren 1935-1941" (Leipzig 1943),

VII ve VIII: Aynı ad ile 1942-1951 ve 1952-1961 (Wiesbaden 1955 ve 1965), son üç kısım Otto Harrassowitz yayın evi tarafından neşredilmiştir.

İlk beş kısma ait şahıs ve konu dizinini Siegfried Pzeopaa "Mitteilungen der Ausland-Hochschule an der Universitat Berlin", Cilt: XLI, 1938, kısım: II'de tertip etmiştir. (Berlin, Verlag Walter de Gruyter, 1939) .

İstanbul Üniversitesi tarafından ilk iki kısmın Türkçeye çevrilmesine karar verilmesi üzerine bu tercüme Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Araştırmalarının II. ve IV. sayıları olarak neşredilmiştir. (İstanbul 1939 ve 1941-çev. Niyazi Recep Aksu): Cilt I 1918-1923, Cilt II 29.X.1923-1.1.1930.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk İnkılâbı üzerine neşredilen kitap, yazı ve makalelerin ihtiva ettiği olaylarla çoğalan malzeme, göz önünde bulundurularak yazar Gotthard Jaeschke'in özellikle Türk basınını ve Londra'da British Museum'un gazete arşivinde bulunan İngiliz Basını'nı tetkik etmek suretiyle 30 Ekim 1918 ve 11 Ekim 1922 tarihleri arasındaki hadiseleri kronolojik olarak vermesiyle eser oluşturulmuştur. Çalışmada Foreign Office dosyalarının yeniden gözden geçirilmesi ile birlikte "Documents on British Foreign Policy 1919-1939, First Series"nin ciltlerine geçmemiş olan 30. X. 1918-27. VI. 1919 ve 1922 yılı devirleri hakkında da bilgi verilmiştir[6].

◆ Sarıhan, Zeki; **Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji),** C. I-IV, TTK Yay., C. I Ankara 1993, C. II Ankara 1994, C. III. Ankara 1995, CIV. Ankara 1996.: Kurtuluş Savaşı Günlüğü'nde, Mondros'tan Lozan'a kadar 4 yıllık bir sürede Türk Kurtuluş Savaşını doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren ve bu bakımdan önemli olan hâdiselere işaret edilmiştir. Kitap dört cilt olarak plânlanmıştır. Bu ciltlerin kapsadıkları şöyledir;

I. Cilt: 30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919 (Mondros Ateşkes Anlaşması-Erzurum Kongresi) .

II. Cilt: 23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920 (Erzurum Kongresi-Büyük Millet Meclisinin Açılışı) .

III. Cilt: 23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921 (Büyük Millet Meclisinin Açılışı-Sakarya Savaşı) .

IV. Cilt: 23 Ağustos 1921-20 Kasım 1922 (Sakarya Savaşı-Lozan Konferansı)

Kitapta Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Anadolu'da çıkan gazeteler taranarak hadiseler bu gazeteler referans gös-

[6] Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922),** Cilt I, TTK Yay., Ankara 1989, s. IX-X.

Levent Şahverdi Arşivi

terilmek suretiyle kaynak olarak verilmiştir. Bunun yanında Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Başkanlığının özel olarak çevirttiği ve daktilo metinler hâlinde muhafaza ettiği Yunan kaynaklarından da yararlanılmıştır[7].

e) Haritalar

G.J.Reiner'in tarih ilmini kastederek ifade ettiği gibi "Coğrafyasız olmaz, çünkü mekânı olmayan bir olayı öyküye yerleştirmek zamanı olmayanı yerleştirmek kadar zordur[8]".

Haritalar, bir topluluğun veya o topluluğun yaşadığı mekân (şehir) ile ilgili son derece faydalı bilgiler verir. Tarihçi için haritanın kullanımı tarihî olayın coğrafya ile ilişkilendirilmesini kolaylaştırır, bu durum ise tarihî hadiseleri tek düzelikten kurtararak onları süsler, anlamlı kılar. Yansız olarak hazırlanmış bir haritanın tarih ilminde kullanılması, olayların daha anlaşılır hale gelmesini sağlar ve tarihî olayın doğruluğunu teyid eder.

Hazırlanışı sırasında haritanın amacı ve ölçeğin tespitindeki kıstaslar, hazırlayan kişinin yanlılığı, hazırlanışı sırasındaki titizliğin derecesi bir başvuru kaynağı olarak kabul edilen haritalarda dikkat edilmesi gereken hususlardır. Diğer belgeler gibi haritalar da pek çok çeşit ve sayıda bulunabilirler. Bunun yanısıra fazlalığıyla doğru orantılı olarak çok sayıda bilgi taşıyabilirler. Ancak çok sayıda bilgi taşımalarına rağmen tarihçinin araştırması sırasındaki bütün sorulara cevap veremezler. Dolayısıyla tarihçinin sadece haritalardan yola çıkmak suretiyle tarihî bir sonuca varması mümkün değildir.

---

[7] Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji)**, Cilt I, TTK yay., Cilt I. Ankara 1993, s. III-IV.

[8] Esra Danacıoğlu, **Geçmişin İzleri**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2001, s.48'den iktibas.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye'de sistematik harita yapımı 19.yüzyılın sonlarında başlamış ve özellikle askerî alanda gerçekleşmiştir. 1883 yılında Genelkurmay Harita Şubesi'nin kurulması ile birlikte, özellikle II.Meşrutiyet ile Cumhuriyet'in ilk on yılı içerisinde Türkiye'nin 1/200.000 ölçekli haritaları yapılmıştır. Oldukça önemli olan bu geniş ölçekli haritalara Milli Kütüphane, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı gibi pek çok kütüphaneden ulaşmak mümkündür. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Osmanlı dönemi şehir, kasaba, vilâyet ve bölge haritaları mevcuttur[9].

C. Yayımlanmış Belge Katalogları

Belge, geçmişte herhangi bir şekilde kayıt altına alınmış bilgidir. *Bilgi, ister elle yazılmış ister kağıt üzerine basılmış veya daktilo edilmiş, cam, metal, tahta, taş üzerine kazılmış, film, ses bandı veya bilgisayar diskine kaydedilmiş olsun daima olayın vukubulduğu alanı ifade eder. Dolayısıyla belgeler, olaylara tanık olanların gözlemlerini saklayarak, görüntü ve sesleri yakalayarak veya dönemin şartlarını ortaya çıkararak, geçmişle en doğrudan ve en güvenilir ilişkiyi sağlarlar*[10].

Belgelerin bu denli önemi düşünüldüğünde yayımlanmış tıbkıbasım belgelerin de tarihçi için aynı değere sahip olduğu âşikârdır. Belgenin yayımlanmış olması o belgenin tarihî kıymetini düşürmez. Çünkü belge, çok sayıda araştırmacıya hitap etmesine rağmen esasında tarihçiler için hazırlanmış dökümanlardır.

Son zamanlarda Türkiye'de şahıslar ve özellikle resmî

[9] DANACIOĞLU, **Geçmişin İzleri**, s.66.

[10] David E. Kyvıg-Myron A.Marty, **Yanıbaşımızdaki Tarih**, Tarih Vakfı Yurt yay.,İstanbul 2000, s.37.

Levent Şahverdi Arşivi

kurumlar vasıtasıyla çok sayıda ve farklı alanlarda belge yayınlanmaktadır. Bu tür eserlerde yoğun bir bilgi birikiminin olması ayrıca bilgi çeşidindeki farklılık, zenginlik ve bütün bunların yanısıra kullanıcıların istifadesine hazır bir şekilde sunulması araştırıcılar için belirgin kolaylıklar olarak göze çarpmaktadır. Yayımlanmış bu tür belge katoloğlarının ortak özellikleri ise bu belgelerin kronolojik bir sıraya tabi tutularak transkribsiyonlarının yapılması, tercümesinin ve metnin birlikte verilmiş olmasıdır.

Bunlar arasında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan **"Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)"** (Ankara 2003) adlı çalışma, Mustafa Kemal Atatürk'ün 1919'da Anadolu'ya fevkalade selahiyetle müfettiş olarak geçişinden Millî Mücadele'yi zaferle bitirdiği üç yılla ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan belgelerin özellikle de hiçbir yerde yayınlanmamış belgelerin derlenmesi suretiyle hazırlamıştır. Kitapta yer alan belgelerin çoğunluğu Osmanlıca'dır. Bununla birlikte kitapta İngilizce ve Fransızca belgeler de bulunmakta olup, bu belgelerin tercümeleri de yapılmıştır. 84'e ulaşan konu başlığının yer aldığı eserde toplam 428 belge, kronolojik bir sıralamaya tabi tutularak transkripsiyonu, tercümesi ve metni ile birlikte verilmiştir. Bu eser, yine aynı kurum tarafından yayınlanan Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri, 1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge (Ankara 1982, 206 sayfa) adlı kitaptan tamamen farklıdır.

Yine Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan **"Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri, C.I (1914-1919), C.II (1919-1921)"** (Ankara 2001) adlı çalışmada Ermenilerin Anadolu ve Kafkaslarda

Levent Şahverdi Arşivi

plânlı bir şekilde yaptıkları Türk nüfusunu yok etme çalışmaları belgelere dayalı olarak hazırlanmıştır. Söz konusu bu çalışma 2 ciltten oluşmakta olup, her ciltte belgelerin Türkçe ve İngilizce özetleri yer almaktadır.Ayrıca kitapta, her cildin sonunda katliama tabi tutulan Türklerin sayısını gösteren bir istatistikî cedvel de bulunmaktadır.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan **"Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri, C.1 (1879-1918), C.II (1918-1919)"** (Ankara 2002) isimli kitap, Fransa'nın Ermenilere yönelik politikasını, amaçlarını ve meydana gelen olaylardaki rolünü objektif bir şekilde belgelerle ortaya koymaktadır. Kitap, üç cilt olarak plânlanmıştır. Eserin birinci cildi iki ana bölümden meydana gelmiş olup, 1978-1918 yılları arasındaki olaylara ait 75 belge yer almaktadır. İkinci ciltte ise 1918-1919 yılı arasındaki olaylara ait belgeler bulunmaktadır.

Azerbaycan Belgelerinde Ermeni Sorunu (1918-1920)" (Ankara 2001) adlı eser ise Azerbaycan Milli Arşivi'nde bulunan belgeler ışığında 1918-1920 yılları arasında Ermenilerin Azerbaycan Türklerine karşı yaptıkları katliamı açıkça ortaya koyması açısından dikkate değerdir. Sözkonusu bu belgelerde 1918-1920 yılları arasında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Parlamentosu ve hükümetine Erivan, Zengezur, Nahçıvan, Ordubad ve başka yerlerden gönderilmiş yüzlerce dilekçe, telgraflar ve mektuplarda Ermeni çetelerinin Azerbaycan Türklerine karşı yaptıkları mezalim hakkında geniş bilgiler bulunmaktadır.

D. Anayasalar

23 Nisan 1920 tarihinden, 24.9.1982 tarihine kadar Türkiye'de 4 anayasa kabul edilmiştir. Bunlar;

1-20. 1. 1337 (1921) tarih ve 85 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu,

Levent Şahverdi Arşivi

2-20. 4. 1340 (1924) tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu (24 Anayasası),

3-9. 7. 1961 tarih ve 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (61 Anayasası),

4-7. 11. 1982 tarih ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (82 Anayasası)dır.

1. Teşkilâtı Esasiye Kanunu (Kanun No: 85, 20.1.1337 (1921)

Bu Kanun 23 maddeden meydana gelmiştir, ayrıca bir münferid maddesi vardır. Müzakeresi TBMM Birinci Döneminin 4., 5., 6., 7. cilt Tutanak Dergilerindedir. 1-7 Şubat 1337 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı Kanunla tadil edilmiştir.

2. Teşkilatı Esasiye Kanunu (Kanun No. 491, 20. 4. 1924)

Bu kanun 105 maddeden meydana gelmiştir. Bu kanunun müzakeresi TBMM'nin 2. devre, I.İçtima yılına ait tutanak dergilerinin 7. ve 8. ciltlerinde müzakere edilmiş ve tümü 43. İçtimaın I. celsesinde de kabul edilmiştir. Bu Anayasada beş kez değişiklik yapılmıştır. Bunlar;

a) 10.4.1928 tarih ve 1222 sayılı Kanun,

b) 10.12.1931 tarih ve 1893 sayılı Kanun,

c) 5.12.1934 tarih ve 2599 sayılı Kanun,

d) 5.2.1937 tarih ve 3115 sayılı Kanun,

e) 29.11.1937 tarih ve 3272 sayılı Kanunlardır. Ayrıca, 10.1.1945 tarih ve 4695 sayılı Kanunla dili sadeleştirilmiştir.

3. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Kanun No. 334, Kabul Tarihi: 9.7.1961)

Bu Kanun başlangıcı ile beraber 6 kısım içinde 157 maddeden meydana gelmiştir. 20.7.1961 ve 10859 sayılı

Levent Şahverdi Arşivi

Resmî Gazete ile ilân edilmiştir. Bu Anyasada yedi kez değişiklik yapılmıştır. Bunlar;

a) 6.11.1969 tarih ve 1188 sayılı Kanun (R. G.: 12.11.1969-13349)

b) 17.4.1970 tarih ve 1254 sayılı Kanun (R. G. . 22.4.1970-13478),

c) 17.4.1970 tarih ve 1255 sayılı Kanun (R. G. . 22.4.1970-13478),

d) 30.6.1971 tarih ve 1421 sayılı Kanun (R. G. . 2.7.1970-13883),

e) 20.9.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanun (R. G. . 22.9.1971-13964),

f) 15.3.1973 tarih ve 1699 sayılı Kanun (R. G. . 20.3.1973-14482)

g) 16.4.1974 tarih ve 1801 sayılı Kanun (R. G. . 22.4. 974-14866)lardır.

4. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Kanun No. 2709, Kabul Tarihi: 7.11.1982)

Bu Kanun yedi kısım, 177 madde ve 16 geçici maddeden meydana gelmiştir. 2709 sayılı Kanun olup, 7.11.1982 tarihinde kabul edilmiş, 9 Kasım 1982 tarih ve 17863 mükerrer sayılı Resmî Gazete'de neşir ve ilân edilmiştir.

7 Kasım 1982 tarihinde halkoyu ile kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 20.10.1982 tarih ve 17844 sayıyla Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Anayasa'nın halkoyu kabul tarihi ise 7.11.1982'dir[11].

[11] İhsan Ezherli, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)**, Ankara 1998, s. 60-62.

Levent Şahverdi Arşivi

Beşinci Bölüm

HATIRALAR VE BİYOGRAFİLER

Hatıra, kişinin kendisini, deneyimlerini, başından geçen olayları ve bildiği her şeyi yazmasıdır. Kişinin hatıralarını kaleme alması daha çok onun unutulmama isteğinden ve deneyimlerini gelecek kuşaklara aktarma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Bu türden eserlerde kişi, kendi gözüyle gördüğü, kulağıyla işittiği, yani kendisinin edindiği bilgileri aktarmaktadır. Hatıra her insanın kendi görüşüyle kendi kişisel ya da meslekî hayatını veya yaşadığı devri ya da bu devrin önemli özelliklerini anlatan edebî yazılardır. Hatıralarda, kişinin deneyimleri ve bildikleri kaleme alınır ve doğrudan insanların gözlemleri nakledilir. Hatıralar, yaşanılan devir hakkında siyasî, sosyal, ekonomik konularda önemli bilgiler verir. Dolayısıyla bunlar da kaynak olarak, vasıtasız bilgiler olduğundan dikkate değerdir. Ayrıca devrin tarihî olaylarına ışık tutması bakımından mühimdir. Ancak bu bilgilerde müellifin bakış açısı daima önemli olmuştur. Bu yüzden hatıralar tam bir objektiflik içinde ele alınmayabilir. Hatıraların,

Levent Şahverdi Arşivi

tarihî gerçeklerin açıklanması sırasında önemli yardımları dokunur. Hatıra bizatihi tarihin kendisi değilse de tarihe yardımcıdır.

Biyografi (terceme-i hâl) ise, edebiyat, siyaset ve sanat gibi alanlarda temayüz etmiş ve önderlik etmiş kişilerin hayat hikâyelerinin başkaları tarafından yazılmasıdır. Şayet kişi hayat hikâyesini kendisi kaleme alırsa ortaya çıkan esere "otobiyografi" denmektedir. Biyografi ve otobiyografi türü eserler Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından önemi giderek artan kaynak eserler durumundadır. Biyografilerde kişilerin özelliklerinin yanı sıra büyük ölçüde bulunduğu görevlerden de bahsedilmesi tarihçiler için ayrı bir önem arz eder. Bu tür eserlere örnek olarak Cumhuriyet döneminde Ali Çankaya tarafından 1954 yılında yazılan 8 ciltlik Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler adlı eser zikredilebilir.

Hatırat yazıcılığı, eski çağlara kadar uzanmaktadır. Bu döneme ait Julius Caesar'ın hatıratı meşhurdur. Bunun yanında Bizans İmparatoru Kantakuzenos, Timur ve Babür de hatırat bırakanlardandır. Ancak Türk tarihinin en eski hatıra yazanı kitabesinde geçmiş olayları zikreden Bilge Kağan'dır. Eski dönemler hakkında bilgi veren daha güvenilir kaynakların bulunmadığında hatıralar, önemli kaynaklar olarak değerlendirilebilir. Nitekim, çoğu kez hatıraların nesnel kaynaklar olmasalar da erken dönemler için birinci elden kaynaklar olarak mütalâa edildikleri görülmektedir.

Hatıra yazmak ülkemizde son yıllarda yaygınlaşmıştır. Osmanlı Devleti döneminde ise 19. yüzyıldan itibaren hatıra türü eserler yayımlanmaya başlamış, özellikle I.Meş-

Levent Şahverdi Arşivi

rutiyetin ilânı ile birlikte bu tür yayınlarda büyük bir artış gözlenmiştir.

Hatırayı yazan tarihin tanığı durumundadır. Ancak kişinin tanıklığının kanıtlarla güçlenmesi gerektiği de unutulmamalıdır. Tarihçi, hatıratlardan elde ettiği veriyi kanıtlarken, bilginin dayandığı temellere başvurmak suretiyle bu işlemi gerçekleştirmek zorundadır. Bu kanıtlama gerçekleşmediği takdirde hatıratın ortaya koyduğu nakiller, ilmî anlam kazanan bilgiler bütünü olmaktan uzak kalır. İlmî özelliğe sahip olmayan bilgi ise, tarihî bilgi hüviyetini kazanamaz[1].

Hatıralarda, kişinin meydana gelen değişimleri kavrayamaması, olaylara ve olgulara adapte olamaması olumsuz faktörlerdir. Bununla birlikte kişilerin eğitim durumları, olaylara bakış açıları, kültür düzeyleri naklettikleri olayları farklı algılamalarına ve aktarmalarına neden olabilmektedir[2]. Bu ve buna benzer bütün sebepler dikkate alındığında hatıraların tam bir objektiflik içinde yazılması mümkün görülmemektedir. Daima hisler ve şahsî görüşler ön plânda tutularak kaleme alındıkları düşünülmelidir. Dolayısıyla mukayesesi ve tenkidi yapılmadan kullanılmamalıdır. Yani tarihçinin, hatıraları diğer kaynaklarla doğrulaması gerekir. Çünkü sağlam kaynakların bulunduğu koşullarda hatıraların bilimsel ve kaynak değeri ikincildir.

[1] R. G. Collingwod, **Tarih Tasarımı**, (çev. Kurtuluş Dinçer), İstanbul 1990, s. 252.

[2] Zeki Velidî Togan, **Tarihte Usul**, İstanbul 1981, s. 36.; Mübahat Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usul**, İstanbul 1991, s. 24.; İbrahim Olgun, "Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı", **Türk Dili**, Cilt XXV, S. 246, Mart 1976, s. 405.; Emin Özdemir, "Anı ve Anı Dilimiz Üzerine", **Türk Dili**, Cilt XXV, S. 246, Mart 1976, s. 401. , Bülent Çukurova, "Millî Mücadele Anıları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi I", **Atatürk Yolu**, Cilt 6, S. 23, Mayıs 1999, s. 322.

Levent Şahverdi Arşivi

Hatıraların, ikinci elden kaynaklar olarak değeri büyükse de, yukarıdaki şüphelerin yanı sıra insanın belli konularda taraflı olabileceği, ilgili bilgilerde abartma ve hatta yanlış bilgi verebileceği ihtimalinin de mevcut olduğu göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla hatıralarda, çok yönlülük değil, belli bir taraflılık söz konusu olabilir. O hâlde hatırayı kaynak olarak kullanmak isteyen tarihçinin eserin yayın tarihine, yayımlayana, hatıra sahibinin dünya görüşüne, hatıra sahibinin bulunduğu görevin niteliğine ve onun olaylarla ilgili bilgisinin olup olmadığı konusuna mutlaka dikkat etmesi gerekir.

Hatıra sahipleri bazen Celâl Bayar'ın "Ben de Yazdım" eserinde olduğu gibi, sadece kendi gözlemiyle değil, başkalarının ağzından da olayı nakledebilmektedirler. Hatıraların bir başka mahzuru ise yazıldığı veya daha önemlisi yayımlandığı zaman esere yapılan müdahalelerdir. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olması sebebiyle, Ahmet Ağaoğlu'nun "Serbest Fırka Hatıraları"nın ilk baskısında mevcut olan bazı konular daha sonraki 1969 baskısında yayımlanmamıştır. H. Rahmi Apak da 1942'de yayımlanan bir eserinde söylemekten çekindiği noktalar olduğunu 1957'de yayımlanan "Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları" adlı eserinde belirtmektedir.

Benzer bir durum Atatürk'ün Vahdettin'le konuşmasında da söz konusudur. "Atatürk'ün Hatıraları" 1926'da yayımlanırken bazı cümlelerin çıkarıldığı iddia edilmektedir. Yine H. Edip Adıvar'ın "Türk'ün Ateşle İmtihanı" adlı eserinde olduğu gibi bazen hatıralar, devrin siyaseti ile uyuşmadığından yasaklanabilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye Cumhuriyeti tarihine kaynak teşkil edecek hatırat türündeki önemli eser bilindiği gibi Nutuk'tur. Atatürk'ün Nutuk'u bir hatırat olmakla birlikte, tarihi yapan şahsiyet tarafından yazılmış olmasıyla da ayrı bir önem arzetmektedir.

A. Nutuk

Bilindiği gibi Nutuk, Mustafa Kemal Atatürk'ün 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında Ankara'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi salonunda, Cumhuriyet Halk Partisinin açılış kongresinde, milletvekillerine yaptığı uzun konuşmanın metnidir[3]. Nutuk, gerek Atatürk'ün kendi şahsiyeti, gerekse Türk inkılâp tarihi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca kendi devrinde yazıldığı için birinci elden kaynak niteliği taşıyan ve Türk edebiyatında bir hitabet örneği teşkil eden, temel bir eserdir.

[3] Nutuk'la ilgili detaylı bilgi için bk. Zeynep Korkmaz, **Nutuk 1919-1927**, Atatürk Kült. Dil ve Tar. Yük. Kur. Atatürk Arş. Mer., Ankara 1991.; İ. Parmaksızoğlu, **Türk Ansiklopedisi, Nutuk Maddesi,** Dev. Kit. Müd. , MEB Basımevi, Cilt 25.; Nur Ardakoç, **Nutuk (Söylev) Tam Metin,** Genç Kitabevi, İstanbul 1986.; Afet İnan, **Atatürk Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Cilt IV, TTK Basımevi, Ankara 1991.; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk Söylev**, Cilt I-II, Çağdaş Yayınevi, İstanbul 1984.; Herbert Melzig, Atatürk'ün Başlıca Nutukları (1920-1938), Ülkü Matbaası, İstanbul 1942.; Nurer Uğurlu, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk NUTUK**, Örgün Yayınevi, İstanbul 1980.; Türker Acaroğlu, "Söylev Kaynakçası", **Söylev Özel Sayı, Türk Dili Dergisi**, Ankara 1977.; İsmail Arar, "Nutuk'un Niteliği, Amacı ve Kapsamı", **Atatürk'ün Büyük Söylev'inin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar**, TTK Basımevi, Ankara 1980.; Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt **I-II-II**, MEB Yayınları, İstanbul 1993.; Falih Rıfkı Atay, **Çankaya Atatürk Devri Hatıraları**, Dünya Yayınları.; Afet İnan, Büyük Nutuk'ta Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi, TTK Basımevi, Ankara 1966.; Bilâl Şimşir, **Atatürk'ün Büyük Söylev'i Üzerine Belgeler**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Yayınları, Ankara 1991.

Levent Şahverdi Arşivi

Nutuk, yakın tarihe ışık tutan bir eser olduğu gibi, Türk milleti adına yapılan bütün işlerin meşruluk ilkesine dayandırılarak yürütüldüğünün belgesidir. Aynı zamanda yeni Türk devletinin kuruluşunda verilen kararların, yapılan uygulamaların, uzak görüşlülüğün, ince bir hesaplamanın, yerinde bir mantığın, ihtiyatlı bir davranışın, birlik ve beraberliğin bir sonucu olup kurtuluş davasını anlatan bir eserdir.

Atatürk'ün Nutuk'u üç ciltten meydana gelmiştir. Birinci ciltte 1919-1920 yılları arasında genel olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı, devletin genel durumu, işgaller, Millî Mücadele çalışmaları, Millî Mücadeleyi içeriden ve dışarıdan engelleme çabaları, kongreler, Mustafa Kemal Paşanın şahsına ve Heyet-i Temsiliyeye karşı ortaya çıkan tepkiler ve Türkiye Büyük Millet Meclisini açma çalışmaları anlatılmıştır.

İkinci ciltte ise 1920-1927 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışı, Kurtuluş Savaşı, İtilâf Devletleriyle yapılan siyasî görüşmeler, Cumhuriyetin ilânı, çok partili hayata geçiş, yapılan inkılâplar ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi ile son bulmaktadır.

Üçüncü cilt ise 1919-1920 yılları arasındaki yazışmaları ihtiva eden tarihî belgelerdir. Bu belgeler Meclis Zabıtlarında, bakanlık dosyalarında, basım koleksiyonlarında kayıtlı bulunmaktadır.

Okunması altı günde tamamlanan ve 36,5 saat süren Nutuk, ilk defa vesikalar da dâhil olmak üzere, 1927 yılında Arap harfleriyle iki cilt hâlinde basılmıştır. Harf inkılâbından sonra, bu ilk metnin okunması güçleştiğinden 1934'te yeni harflerle aynen yayımlanmıştır. Ancak bilhas-

Levent Şahverdi Arşivi

sa Cumhuriyet devrinde Türkçenin geçirdiği hızlı ve karışık değişmeler, Nutuk'un dilinin yeni nesiller ve geniş kitleler tarafından anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Eserin yaşayan Türkçeye çevrilmesi ihtiyacı bundan doğmuştur. Fakat bu maksatla Türk Dil Kurumu tarafından "Söylev" adıyla yapılan sadeleştirmede, metnin anlaşılmasını sağlamaktan çok, öztürkçe olmasına önem verildiğinden, bu nesir de Osmanlıcası kadar anlaşılmaktan uzak kalmış ayrıca eserin üslubû ve ruhu da bozulmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, eserinde hâdiseleri açıklarken olaylarla ilgili belgelere yer vermiş, bu belgelerle ilgili açıklamalar ve yorumlarda bulunmuştur. Genelde fikirlerinden önce açıklayacağı yorumlara yönelik sorular sormuştur. Arkasından açıklama ve düşüncelerine yer vermiştir. Hâdiseler anlatılırken tarihî kronoloji takip edilmeye çalışılmış, fakat yeri ve zamanı gelen olaylar kronolojiye uygun olmadan da önemine göre ifade edilmiştir. Olaylar anlatılırken bazı şahıslarla ilgili hatıralalar da nakledilmiştir.

Nutuk, günümüzün ve geleceğin bütün nesillerine Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunu, Türk milletinin esarete karşı verdiği büyük mücadeleyi öğretmek bakımından çok önemli bir değer taşımaktadır.

Nutuk'un yazılışında güdülen amacı şu iki noktada toplamak mümkünüdür:

1) Geçmişte kalan bazı olayların, yani tarihin anlaşılmasına yardımcı olmak.

2) Millî mevcudiyetimiz için önemli gördüğü konularda milletin ve gelecek kuşakların dikkatli olmalarını sağlamak.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu iki temel sebebin yanı sıra örtülü olan bir diğer sebebin de siyasî olduğu şüphesizdir. Bunu kurduğu ve genel başkanı bulunduğu partinin ilk kez toplanan büyük kongresinde söylemiş olması, Nutuk'un siyasî polemik içinde yazılmış olması, geçmişte yaşanan olayları daima belli kişileri hedef alması bunun açık belirtilerindendir[4].

Nutuk alelâde, sade, basit, kuru bir tarih ya da hatıra değildir. Bu eser, savaşlar, ihtilâller ve isyanlar içinde yetişmiş zengin bir hayat tecrübesine ve felsefî görüşe sahip, olayları kuvvetli bir mantık ve bir tarih görüşü içinde anlatabilen, yeni bir devleti kuran liderin kaleminden çıktığı için önemlidir. Eserde güncel olaylar bile çoğu kez tarihten alınan örneklerle zenginleştirilerek anlatılmaktadır. Nutuk'ta anlatılanlar sadece geçmiş olaylar ve tarihî hâdiseler değildir. Atatürk bu eserinde, değerini hâlâ koruyan, her çağ ve her ülke için geçerli birtakım siyasî ve stratejik kuralları da ortaya koymuştur. Atatürk, Nutuk'u yazarken sadece tarihî olayları belgelerle inceleyerek objektif gerçeğe ulaşmak isteyen bir tarih yazarı rolünü üstlenmemiştir. Çünkü Atatürk, doğrudan doğruya kaleme aldığı o tarihi yapanın bizatihi kendisidir. Tarihi yapan ile yazanın aynı şahsiyette birlemiş olması Nutuk'a benzerleri ile karşılaştırılamayacak üstünlük kazandırmıştır.

"Maksadım inkılâbımızın tetkikinde tarihe kolaylık sağlamaktır" diyen Mustafa Kemal bu sözleriyle; *"..... inkılâpların niçin yapıldığına dair yarın türlü yorumlar çıkabilir, ama en etkili yorum benim yorumumdur. Gerçekleri en iyi ben bilirim, zira bunları düşünen ve gerçekleştiren benim....."* demek sure-

[4] İsmail Arar, "Nutuk'un Niteliği, Amacı ve Kapsamı", **Atatürk'ün Büyük Söylev'inin 50. Yılı Semineri,** TTK Basımevi, Ankara 1980, s. 166.

Levent Şahverdi Arşivi

tiyle, buna mecbur olduğunu belirtmektedir. Mustafa Kemal'in bu düşüncelerle kaleme aldığı Nutuk adlı eseriyle bir tarih yazarı olduğu söylenebilir. Ancak Atatürk, tarihçi (müverrih) değildir. Eserini de bir tarihçi objektifliği ve tarafsızlığı içinde yazdığı da söylenemez. Zira Nutuk bir hatıradır ve hatıralar tam bir objektiflik içerisinde yazılamaz. Unutulmaması gerekir ki, Atatürk bütün resmî sıfatlardan önce Türk inkılâbının lideridir. O, bu harekete kişisel yetenekleri ve komutanlık şöhretine rağmen; her şeyi elinden alınmış olarak başlamış, iktidar olmuş, yeni bir düzen getirmiş, lâik Cumhuriyeti kurmuş ve eserini her zaman, her yerde, her şekliyle korumasını bilmiştir. Nutuk, bu büyük olayın, kelimenin gerçek manasıyla "büyük" hikâyesidir. Namüsait şartlarda oluşmuş böyle bir olayda ve onu anlatan eserde tarafsızlık aramak isabetli bir yaklaşım tarzı değildir[5].

Ancak, Atatürk'ün bu eserinde bildirdiği olay ve şahsiyetler hakkındaki bilgileri bir kısmını 3. ciltte, belgelerle teyit etmesi Nutuk'un, sıradan bir hatırattan daha güvenilir bir kaynak olduğunu göstermektedir. Zira, bir cilt dolusu belge ile söylediklerini ve yazdıklarını ekseriyetle kanıtlamıştır.

Nutuk'un dili, söz dağarcığı bakımından, Atatürk'ün yetiştiği devrin genel dil yapısına paralel olarak, Millî Edebiyat Devrinin temsil ettiği dildir. Bu dil, klâsik Osmanlıcaya oranla hayli sadeleştirilmiş olan o günkü yazı dilinin mükemmel bir örneğidir. Kelime kadrosu oldukça zengindir. Üslûp ölçüleri içinde değerlendirildiği zaman, Nutuk'a açık, yalın ve akıcı bir dilin hâkim olduğu görü-

[5] ARAR, "Nutuk'un Niteliği... ", s. 164.

Levent Şahverdi Arşivi

lür. Anlatımda ahenkli bir uyum söz konusudur. Bu durum, düşünceye canlılık ve üslûba akıcılık kazandırmıştır. Böylece üslûpta, cümle kuruluşlarında ve anlatım şekillerinde açıklık, sadelik ve tabiîlikten gelen bir mükemmellik ortaya çıkar. Nutuk, kendisini hitabet sanatının doruğuna çıkaran bu dil ve üslûp mükemmelliği ile, böyle bir ülküye de öncülük edebilecek bir eserdir.

Ayrıca eserde, millî değerler sistemine bağlı Cumhuriyet rejiminin tarih süreci içindeki gelişmesini, adım adım nasıl olgunlaştığını, sosyal ve kültürel alanlara yön verici idarî ve siyasî şartların nasıl hazırlandığını yakından görebiliriz[6].

Bu eserde, kendini her şeyi ile milletine adamış olağanüstü yetenekleriyle dehanın en iyi örneği olmuş büyük bir komutanın, inkılâpçı bir liderin, ileri görüşlü bir devlet adamının, askerî ve siyasî aksiyonları ile Türkiye Cumhuriyetine şekil veren temel düşünce ve görüşleri yer almıştır.

Mustafa Kemal'in 1927'de Cumhuriyet Halk Fırkasının İkinci Büyük Kongresinde yapmış olduğu hitabı, ilim çevreleri tarafından, diğer önemli nutuklarından ayırt edilebilmesi için, "Büyük Nutuk" olarak adlandırılmıştır. Ancak Mustafa Kemal'in 1920-1938 yılları arasında muhtelif yer ve zamanlarda yapmış olduğu çeşitli önemli hitabetleri de vardır. Bunların önemli olanları şunlardır:

- 24 Nisan 1920 tarihinde TBMM'deki nutku,
- 1 Mart 1921 tarihinde TBMM'de irad ettiği nutku,
- 19 Eylül 1921 tarihinde, Sakarya Meydan Muharebesi sonrası, TBMM'de irâd ettiği nutku,

[6] Emre Kongar, "Söylev Özel Sayısı", **Türk Dili Dergisi**, Sayı 314, Ankara 1977.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ 18 Nisan 1922'de TBMM'de, Yeni Türkiye'nin ordusu hakkında verdiği beyanatı.

◆ 1923 senesinde İzmir yollarında verdiği nutuk ve hasbıhâlleri,

◆ 30 Ağustos 1924 tarihinde Dumlupınar Başkumandan Meydan Muharebesi ikinci yıl dönümü münasebetiyle Muharebe Meydanında irat ettiği nutku,

◆ Cumhuriyet Halk Partisinin 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında toplanan İkinci Büyük Kongresinde irat ettiği nutku,

◆ 11 Ağustos 1928 tarihinde İstanbul Sarayburnu Parkı'nda verdiği hitabe ve TBMM'de 1 Kasım 1928'de irad ettiği nutku,

◆ 10 Mayıs 1931'de Cumhuriyet Halk Partisi Üçüncü Büyük Kongresinde irat ettiği nutku,

◆ 1 Kasım 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936 tarihlerinde "Türkiye'nin Sulh Siyaseti" hususunda TBMM'de irat ettiği nutukları,

◆ 29 Ekim 1938 tarihinde Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle resmî geçitten evvel Türk ordusuna son hitabı, Celâl Bayar tarafından okunmuştur;

Nutuk, ilk kez 1927'de Türk Tayyare Cemiyeti tarafından, Ankara'da eski harflerle büyük boyda ve 50 bin basılmıştır. Metin bölümü 543 sayfadır. Belgeler bölümü de "Vesikalar" adı altında, ayrı bir ciltte yayımlanmıştır. Nutuk, aynı yıl içinde, ikinci kez yine 50 bin basılmıştır. Günlük gazetelerimizin bile o kadar basılmadığı ve Türkiye'nin nüfusunun 14 milyonu bulmadığı, okur yazar sayısının bir milyonu aşmadığı o dönemde Nutuk'un 100 bin

Levent Şahverdi Arşivi

basması, her aydın okur yazardan birisinin Nutuk'u edindiğini göstermektedir.

Nutuk'un 1927 basımı, harf inkılâbından önce gerçekleştirildiği için Osmanlıcadır. Yeni Türk alfabesinin kabul edilmesi ile Nutuk, 1934 yılında İstanbul Devlet Matbaasında 3 cilt olarak basılmış olup toplam 1010 sayfadır.

Nutuk'un daha sonraki basımı, 1950-1952 yıllarında, metin bölümünü içeren 2 cilt, belgeler bölümünü içeren 3. cilt de, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı, Türk İnkılâb Tarihi Enstitüsü tarafından basılmıştır. Üç cildin sayfa toplamı 1280'dir. Nutuk'un 1969'a kadar 9 kez tıpkı basımı yapılmıştır. Bu basımlar Nutuk'un söylendiği zamanki dil ile yapılmış basımlardır. Nutuk, ilk kez 1963-1964 yıllarında Türk Dil Kurumunun çabalarıyla bugünkü Türkçeye çevrilmiş ve yayımlanmıştır, 2 cilttir ve ders kitabı boyutundadır. İki cildin toplam sayfa sayısı 729'dur. 1979 yılında Nutuk'un 7. basımı yapılmıştır. 2. cildin sonuna da açıklamalı bir genel dizin ve Nutuk'ta kullanılan Türkçe kelimelerin açıklamasının yapıldığı kısa bir sözlük eklenmiştir. Nutuk'un günümüz Türkçesi ile kısaltılmış metni daha sonra Hıfzı Veldet Velidedeoğlu tarafından yapılmıştır. Bu eserin 1981'de 9. baskısı yapılmış olup 418 sayfadan müteşekkildir. Nutuk'un günümüz Türkçesi ile kısaltılmış başka bir metni de Nurer Uğurlu tarafından hazırlanmıştır 1980 yılında yayımlanmıştır. Ancak Nutuk'un en isabetli sadeleştirilmiş şekli 1981 yılında Zeynep Korkmaz tarafından hazırlanan ve Kültür Bakanlığı tarfından basılan nüshasıdır.

Nutuk, 1927 yılında "Die Neue Turkei Der Weg Zur Freiheit. Die Nationale Revolution" adı altında Almanca,

Levent Şahverdi Arşivi

1929 yılında ise "Discours du Ghazi Mustafa Kemal" adı altında Fransızca olarak yayımlanmıştır. Nutuk'un belgeler bölümü, yine 1929 yılında "Documents Relatifs discours du Ghazi Mustafa Kemal Pascha" adı ile yayımlanmıştır. Aynı yıl "A speech Delivered by Ghazi Mustapha Kemal" adı ile İngilizce, "Put Novay Turtsi" adı ile Rusça yayımlanmıştır.

B. Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemine Ait Hatıra Örnekleri

Türkiye Cumhuriyeti tarihi için Nutuk'tan başka devrin özelliklerini anlatan ve tarihçiler için önemli sayılabilecek çok sayıda hatırat mevcuttur. Bu hatırattan bazı örnekler aşağıda gösterilmiştir.

◆ **30 AĞUSTOS Hatıraları**[7], Sel Yayınları, İstanbul 1955, 96s.

◆ A. Faik Hurşit; **Hayat ve Hatıralarım**[8], Cilt. I, İstanbul 1960, 192s.

◆ Abadan, Nermin; **Yeşil Güller Diyarı**, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1950, 159s.

◆ Abalıoğlu, Nadir Nadi; **Perde Aralığından**[9], Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1964,1965, 311 s.

[7] Bu eserin ilk sayfasında Atatürk'ün zaferi yarattığı yerde Dumlupınar'da halk huzurunda yaptığı bir hitabe yer almaktadır. Bu Atatürk'ün BMM kürsüsü dışında 30 Ağustos Zaferini anlatan tek hitabesidir. Bu hitabeyi pek çok hatıralar takip etmektedir.

[8] Yazar bu eserinde Birinci Dünya Savaşına ve özellikle de Irak Muharebelerine dair neşredilmemiş olayları en ince ayrıntılarına kadar aktarmıştır.

[9] Atatürk dönemi sonrası olayların ve insanların topluca bir krokisi çizilmiştir. İsmet İnönü'nün başa geçmesi, II. Dünya Savaşı ve Türkiye'nin durumu, savaş sırasında yazarın Avrupa ülkelerindeki seyahatleri, 1946 seçimleri anlatılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Abalıoğlu, Yunus Nadi; **Ali Galip Hadisesi,** Sel Yayınları, İstanbul 1955.

◆ Abalıoğlu, Yunus Nadi; **Ankara'nın İlk Günleri**[10], Sel Yayınları, İstanbul 1955, 124+4s.

◆ Abalıoğlu, Yunus Nadi; **Bab-ı Âlinin Millî Hareketi Dağıtmak ve Mustafa Kemal'i Tevkif Etmek Teşebbüsü, Yunus Nadi'nin Hatıraları,** Sel Yayınları, İstanbul 1955, 91+4 s.

◆ Abalıoğlu, Yunus Nadi; **Çerkez Ethem Kuvvetleri'nin İhaneti**[11], Sel Yayınları, İstanbul 1955,168 s.

◆ Abalıoğlu, Yunus Nadi; **Mustafa Kemal Paşa Samsun'da**[12], Sel Yayınları, İstanbul 1955, lO6+6s.

◆ Abdullah Paşa; **1328 Balkan Harbinde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın Hatıratı**[13], Erkan-ı Harbiye Matbaası, İstanbul 1336, 232s.

◆ Abdullah Zühtü; **Şanlı Asker-Bir Türk Subayının 1897 Türk-Yunan Dömeke Savaşları Hatıraları,** Ülkü Yayınevi, İstanbul 1966, 310 s.

---

[10] Hatırat sahibi Yunus Nadi İstanbul'un işgalinden kısaca bahsederek, Anadolu'ya geçişini anlatmış ve daha sonra Ankara'nın o heyecanlı günlerini, Mustafa Kemal'in karargâhında yaşadığı hayatı ve hummalı faaliyeti kaleme almıştır.

[11] İlk Yunan taarruzları karşısında iç ayaklanmalarda kullanılan Kuva-yı Seyyare'nin Yunanlılar üzerine gönderilmesi, Kuva-yı Seyyare'nin Umum kumandanı Çerkez Ethem'in düşmanla birleşmeye kadar giden isyan hareketi ve bu isyan hareketinin başından sonuna kadar bütün teferruat ve vesikaları ile anlatılmasını içerir. TBMM'nin gizli celselerinde, Vekiller Heyeti toplantısında geçen ve o tarihe kadar hiçbir yerde yayımlanmamış vesikalara yer verilmiştir.

[12] Burada toplanan hatıralar, Mustafa Kemal Paşanın ordu müfettişi olarak tayin edilmesi, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçip Samsun'a ayak basışından Sivas Kongresinin nihayetine kadar geçen dört aylık devreyi ihtiva eder.

[13] Hatıratında yazar, savaş esnasında gelişen olayları ve verilen kararları günü gününe anlatmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **Abdülhamit Anlatıyor**[14], Kardeş Matbaası, Ankara 1964, 48s.

◆ Abdülhamit Sultan; **Hatırat-ı Sultan Abdülhamit Han-ı Sani**, (drl. Vedat Urfi Bengü), Cihan Kitaphanesi, İstanbul 1332, 72s.

◆ **Abdülhamit'in Hatıra Defteri**, Selek Yayınevi, İstanbul 1960, 199s.

◆ Abidin, Nesimi; **Yılların İçinden**, Gözlem Yayınları, İstanbul 1977, 340s.

◆ Adıvar, Halide Edip; **Memories**, London 1926, 7+472s.

◆ Adıvar, Halide Edip; **Mor Salkımlı Ev**, Atlas Kitabevi, İstanbul 1970, 235s.

◆ Adıvar, Halide Edip; **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, Kurtuluş Basımevi, Çan Yayınevi, İstanbul 1962, 312s.

◆ Ağakay, Mehmet Ali; **Atatürk'ten 20 Anı**[15], TDK Yayınları, Ankara 1963, 37+ l s.

◆ Ağaoğlu Samet; **Babamın Arkadaşları**, İstanbul 1958.

◆ Ağaoğlu, Ahmet; **Serbest Fırka Hatıraları**[16], Baha Matbaası, İstanbul 1969.

---

[14] Eserde Abdülaziz'in öldürülmesini, hürriyetin ilânını, Mithat Paşa meselesini 31 Mart Vakasını, Balkanlar ve Ermeni meselesini ve onun saltanattan düşürülmesi anlatılmıştır.

[15] Yazar hatıralarını yazarken Atatürk'ü çeşitli yönlerden daha iyi tanımayı amaçlamıştır. Atatürk'ü halk içinde, sofrasında tanıma imkânı bulacak, hoş fıkralarını dinleyecek ve yabancıların kendisine karşı duydukları hayranlık görülecektir.

[16] Ahmet Ağaoğlu Serbest Cumhuriyet Fırkası içerisinde, kuruluşundan kapatılmasına kadar görev almıştır. Ağaoğlu'nun Serbest Cumhuriyet Fırkasına ait hatıralarının toplandığı kitapta, Serbest Fırkanın kuruluşu, İzmir hâdiseleri ve kavgaların şiddetlenmesi ve Fırkanın kapatılması anlatılmaktadır. Ayrıca kitabın sonunda belgeler kısmı bulunmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Ağaoğlu, Samet; **Aşina Yüzler,** İstanbul 1965.

◆ Ahmet Muhtar; **Sergüzeşti Hayatımın Cild-i Sanisi, 1294 (1878) Anadolu'da Rus Muharebesi**, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., İstanbul 1970, 58s.

◆ Ahmet Muhtar; **Üçüncü İntak-ı Hakk**, İstanbul 1327, 48s.

◆ Ahmet Rasim; **İki Hatırat Üç Şahsiyet,** Çağdaş Yayınları, İstanbul 1976[17].

◆ Akar, Mehmet Şefik; **Çanakkale Arıburnu Savaşları ve 27. Alay**[18], Askerî Mecmuanın Tarih Kısmı, S. 40, İstanbul 1935.

◆ Akar, Mehmet Şefik; **İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Millî Cidali**, Ankara 1937.

◆ Akdağ, Yasin Haşimoğlu; **Hatıralar**, (hzl. Süreyya Şehidoğlu), Ankara 1973, 40s.

◆ Akdemir, Necat; **Unutulmaz Günler**, Işıl Kitabevi, İstanbul 1961, 16s.

◆ Akgöl, Eyüp Sabri; **Bir Esirin Hatıraları (Gaziantepte İngiliz Tecavüzünün Başlangıcı ve Mısır'da Türk Üserasına Zulüm ve İşkenceler)**, Öğüt Matbaası, Ankara 1338, 69+3s.

[17] Ahmet Rasim 1865'te İstanbul'da doğmuştur. Üç Şahsiyet, temelde Abdülhamid'in gerçek kişiliğini belirlemek amacıyla yazılmıştır. Eser, 198 sayfadan oluşmaktadır ve İbrahim Ogün tarafından sadeleştirilmiştir. Kitapta söz konusu edilen iki hatırat; Kâmil ve Said Paşanın hatıratlarıdır, üç şahsiyet ise Abdülhamid, Kâmil ve Said Paşalardır. İstibdat Döneminin iki büyük sadrazamının tarihsel belge niteliğindeki anılarıyla, yazarın o dönemde gördükleri, yaşadıkları ve duydukları ince bir eleştiri süzgecinden geçirilerek kaleme alınmıştır. Kitabın özgün dili çok ağırdır; yazıldığı dönemde bile kolay anlaşılmadığı sanılmaktadır.

[18] Mehmet Şefik Akar, Çanakkale Muharebesinde 27. Alayın komutanıdır. Hatıratta 25 Nisan 1915 Savaşları ve Hücumları anlatılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Akozan, Mehmet Sıtkı; **Oğlumun Defteri (Kurtuluş Günleri)**, Evkâf Matbaası, İstanbul 1959, 48s.

◆ Aksüt, Ali Kemalî; **Sultan Aziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati**, Ahmet Saidoğlu Kitabevi, İstanbul 1944, 240s.

◆ Aktaş, Refik Necdet; **Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı Nasıl Hazırlandı**[19], Varlık Yayınları, İstanbul 1973.

◆ Ali Kemal; **Yıldız Hatırat-ı Elimesi**, İkbâl-i Millet Matbaası, İstanbul 1326, 33s.

◆ Ali Metin; **Atatürk'ün Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Anıları**[20], (hzl. Ziya Oranlı) Alkan Matbaası, Ankara 1967, 171s.

◆ Ali Sait, **Saray Hatıraları, Sultan Abdülhamit Hanın Hayatı**[21], Minber Matbaası, İstanbul 1333.

◆ Alpar, İhsan Ali; **Kahraman Türk Silahlı Kuvvetlerimizde 55 yıl 11 Ay**, Nilüfer Matbaası, İstanbul 1976, 232s.

◆ Altay, Fahrettin; **10 Yıl Savaş 1912-1919 Sonrası**, İstanbul 1970, 543s.

◆ Altay, Fahrettin; **Türkiye İstiklâl Muharebatında Süvari Kol Ordusunun Hareketi**[22], Vilâyet Matbaası, Konya 1925, 52s.

[19] Aktaş, hatıratında bağımsızlık öncesi ülkenin durumunu, kongreleri ve savaşın hazırlık safhasını anlatmaktadır. Kitap, Atatürk'ün Ankara'ya gelmesiyle son bulur.

[20] Ali Metin, 3 Temmuz 1919 tarihinde, Atatürk'ün Erzurum'a geldiği gün, Kâzım Karabekir Paşa'nın emri ile Atatürk'ün emir başçavuşu olmuştur. Beş seneden fazla, gece ve gündüz Atatürk'ün yanından ayrılmamıştır. Eserde, Atatürk'ün Samsun'a çıkışı, Türkiye'nin genel durumu, Amasya mülâkatı ve İzmir'in işgali gibi konulara yer verilmiştir.

[21] Eserde Mustafa Kemal Paşa'nın I. Dünya Savaşı yıllarında ortaya koyduğu görüşlerine rastlamak mümkündür.

[22] İstiklâl Harbinde süvari kumandanı olan yazar, İstiklâl Harbi sırasında Süvari hareketlerini anlatmaktadır. Hatıratta, İstiklâl Harbi başında süvari hareketleri, Eskişehir ve Kütahya Muharebesi, Sakarya Muharebesi, Büyük Taarruz ve İzmir'e girişteki süvari hareketleri anlatılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Altay, Mustafa; **İstiklâl Harbi Hatırlarım,** Kitap: 1-4, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1952-1953, 63s.

◆ Altınay, Ahmet Refik; **Kafkas Yollarında (Hatıralar ve Tahassüller**), Kitaphane-i İslâm ve Askerî, İstanbul 1919, 78s.

◆ Apak, Hüseyin Rahmi; **İstiklâl Harbinde Batı Cephesi Nasıl Kuruldu,** İstanbul 1942.

◆ Apak, Hüseyin Rahmi; **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**[23], EÜ Basımevi, Ankara 1957.

◆ Arar, Asım; **Son Günlerinde Atatürk,** Selek Yayınları İstanbul 1958, 68s.

◆ Aras, Tevfik Rüştü; **Görüşlerim,** Cilt I-II, Yörük Matbaası, İstanbul 1968, 236 s.

◆ Aras, Tevfik Rüştü; **Lozan'ın İzlerinde On Yıl**[24], İstanbul, Akşam Matbaası, 1935, 245s.

◆ Arıburnu, Kemal (drl.); **Atatürk (Anekdotlar, Anılar),** Ayyıldız Matbaası, Ankara 1960, 25s.

◆ Arıkoğlu, Damar; **Hatıralarım**[25], Tan Gazetesi Matbaası, İstanbul 1961.

[23] Eserde, Emekli Kurmay Albay ve Emekli Elçi Rahmi Apak; Harp Okuluna girmesini, Balkan Harbini, I. Dünya Savaşını ve İstiklâl Savaşını ve barış döneminde içerisinde bulunduğu ilginç olayları anlatmaktadır.

[24] Bu eser; yazarın 10 senelik hariciye vekâleti esnasında, Birleşmiş Milletler Cemiyetinde ve muhtelif vesilelerle resmî ziyaretlerde vermiş olduğu nutukları ihtiva etmektedir. Bu eser Lozan üzerinde İnönü Hükûmetinin başarıyla sarf ettiği diplomatik mesai hakkında fikir vermektedir.

[25] Yazar Birinci Büyük Millet Meclisi Adana milletvekilidir. Kitapta Meşrutiyetin ilânı, çeteci faaliyetler, TBMM'si çalışmaları, Misak-ı Millî, Kuva-yı Milliye Harekatı, Millî Mücadele, Çukurova'da Fransız işgali ve Pozantı cephesi anlatılmıştır. Kitabın sonunda Atatürk'e ait bazı hatıralar vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Aslan, İzzet; **Atatürk Silifke'de**[26], Tokyo Matbaası, Ankara 1969.

◆ Atadan, Makbule; **Ağabeyim Mustafa Kemal**, (Haz. Şemsi Belli), Ayyıldız Basımevi, Ankara 1959, 104s.

◆ Atadan, Makbule; **Makbule Atadan Anlatıyor, Nokta, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk**, (drl. Niyazi Ahmet Banoğlu), İstanbul 1955.

◆ **Atatürk (Anekdotlar, Anılar)**, (drl. Kemal Arıburnu), Ankara 1960, 256 s.

◆ **Atatürk 19 Yıl Önce Bu Gün Ankara'ya Gelmişti, 27. 12. 1919, saat 15. 30**, Ankara Halkevleri yayınları, Ankara 1938, 29s.

◆ **Atatürk İçin (Ölümünden Sonra Hatıralar ve Hayatındayken Yapılanlar)**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939, 180s.

◆ Atatürk, Mustafa Kemal; **Nutuk**, 1927.

◆ **Atatürk'e Ait Hatıralar**, İstanbul 1949, Cumhuriyet Matbaası, 200s.

◆ **Atatürk'ün Hatıraları (1914-1919)**, İş Bankası Yayınları, Ankara 1965.

◆ **Atatürk'ün Şimdiye Kadar Yayımlanmamış Anıları**, (Haz. Ali Metin-Ziya Oranlı), Ankara 1967, 171s.

◆ Atay, Falih Rıfkı; **19 Mayıs**, Ulus Matbaası, Ankara 1944, 48s.

[26] Kitapta Silifkeli bir öğretmen olan İzzet Aslan, İnkılâpların Silifke'de nasıl karşılandığını, hangi şartlar altında ve nasıl uygulandığını mahalli hatıralar şeklinde anlatmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Atay, Falih Rıfkı; **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**[27], Sel yayınları, İstanbul 1955, 127+1s.

◆ Atay, Falih Rıfkı; **Atatürk'ün Hatıraları, 1914-1919**, Ajans Türk Matbaası, Ankara 1965, 125s.

◆ Atay, Falih Rıfkı; **Ateş ve Güneş (Suriye ve Filistin Savaş Hatıraları)**, İstanbul 1918.

◆ Atay, Falih Rıfkı; **Babamız Atatürk**, Doğan Kardeş Matbaası, İstanbul 1955, 84s.

◆ Atay, Falih Rıfkı; **Barış Yılları**[28], Ekin Basımevi, İstanbul 1963, 191s. Dünya Yayınları.

◆ Atay, Falih Rıfkı; **Çankaya, Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar (1881-1938)**[29], İstanbul 1969, 586s. (İlk bs. 1960-1961).

◆ Atay, Falih Rıfkı; **Londra Konferansı Mektupları**, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1933, 64s.

◆ Atay, Falih Rıfkı; **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, Sel Yayınları, İstanbul 1955, 108s,

◆ Atay, Falih Rıfkı; **Niçin Kurtulmamak**, Yeni Matbaası, İstanbul 1953, 128s.

---

[27] Atatürk 1926'da, Ankara'da çıkan Milliyet gazetesi için hatıralarının bir kısmını Falih Rıfkı Atay'a anlatmıştır. Bu hatıralar üç kısımdan oluşması plânlanmış ancak I. Dünya harbine ait olan ilk kısımda birçok kişinin isminin geçmesinden dolayı hükûmetin ricası üzerine birinci kısmın sonunda hatıralar kesilmiştir. Bu kitapta Samsun'a çıkışa kadar geçen hâdiseler hakkında Atatürk'ün anlattıkları bulunmaktadır.

[28] Yazar, Dünya gazetesinde çıkan bu hatıraların çoğunu "Vesikaların Işığı" başlığı ile tamamlamıştır. Kitapta yazar, Osmanlının son çocukları olarak, çocukluk, gençlik hatıralarını ve 1918'e kadar gelişen olayları anlatır. Yazar maksadının yarının gençlerine batış ve dağılış yıllarının hikâyelerini anlatmak ve onları, Türkiye'nin geleceği üzerinde uyarmak olduğunu söylemektedir.

[29] Falih Rıfkı, Atatürk'ün hayatı boyunca yanında bulunmuş bir muharrirdi. Kitapta Atatürk'ün çocukluk ve gençlik yılları, Cumhuriyetin ilânı, Atatürk'ün ilke ve inkılâpları bunların uygulanması için yaptıkları ve ölümü anlatılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Atay, Falih Rıfkı-Memduh; **Büyük Gazi'nin Hâtıralarından Sahifeler**, Vakıf Matbaası, İstanbul 1926, 32s.

◆ Atilhan, Cevat Rıfat; **İstiklâl Harbinde Sarıklı Kahramanlar,** İstanbul 1972, 143s.

◆ Aydemir, Şevket Süreyya; **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1914-1922)**, İstanbul 1968.

◆ Aydemir, Şevket Süreyya; **Suyu Arayan Adam**, 4. Basım, İstanbul 1971, Remzi Kitabevi, 527s.

◆ Aydemir, Şevket Süreyya; **Tek Adam**, C. 1-3, İstanbul 1963-1964-1965.

◆ Aydemir, Talat; **Ve Talat Aydemir Konuşuyor,** May Yayınevi, İstanbul 1966, 359s.

◆ Baban, Cihat; **Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)**, Remzi Yayınevi, İstanbul 1970, 459s.

◆ Bağlum, Kemal; **Anıpolitik**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, 231s.

◆ Bakıçelebioğlu, Zeki Cemal; **Her Şey Vatan İçin (2. Hatıra)**, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939, 32s.

◆ Baki, Zeki; **Yaratılan Mucize**, Yeni Matbaa, Ankara 1937, 139s.

◆ Balkan, Ethem Ruhi; **Hatıralar**[30], Türkiye Yayınevi, 1947.

◆ Balkır, S. Edip; **Eski Bir Öğretmen'in Anıları (1908-1914)**, İstanbul 1968.

◆ Baltacıoğlu, İsmail Hakkı; **Halkın Evi**, Ankara 1950.

[30] Ethem Ruhi Balkan hatıralarında, ilk hürriyet mücahitlerinden bahsetmiş, Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile ilgili bilgi vermiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Banoğlu, Niyazi Ahmet (drl.) ; **Çizgilerle Atatürk**, 3. Kitap, İstanbul 1955.

◆ Banoğlu, Niyazi Ahmet; **Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı**, İstanbul 1974.

◆ Banoğlu, Niyazi Ahmet; **Atatürk'ün Siyasî ve Hususi Hayatı**, İstanbul 1963.

◆ Bardakçı, Cemal; **Anadolu İsyanları**[31], Koşkun Basımevi, İstanbul 1940.

◆ Barutçu, Faik Ahmet; **Siyasî Anılar, (1931-1977)**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977, 607s.

◆ Başak, Zeki; **Ermenilerden Gördüklerimiz**, Ankara 1974.

◆ Başar, Ahmet Hamdi; **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, Tan Matbaası, İstanbul 1945, 179s.

◆ Başar, Zeki; **Geçmişi Unutan Ermeniler**, Ankara 1978.

◆ Bayar, Celâl; **Atatürk'ten Hatıralar**, Hisar Matbaası, İstanbul 1955, 126s.

◆ Bayar, Celâl; **Ben De Yazdım, Millî Mücadeleye Giriş**, Cilt 1-7, İstanbul 1965-1969.

◆ Bayar, Celâl; **Celâl Bayar Diyor ki 1920-1950, Nutuk-Hitabe-Beyanat-Hasbıhal**, (Toplayan: Nazmi Sevgen), İstanbul 1951.

◆ Bayar, Mehti; **İstiklâl Savaşı'nda Türk Denizcileri**[32], Kenan Matbaası, İstanbul 1945.

[31] Yazar eski Konya valisidir. Eserinde, Selçuklu ve Osmanoğlu devirlerinde Anadolu'nun siyasî, idarî ve sosyal durumu; doğu vilâyetlerimizde, Orta ve Batı Anadolu'da derebeylik müesseseleri ve bunları doğuran sosyal şartlar, Çapanlar hâdisesinin iç yüzü anlatılmaktadır.

[32] Atatürk'ün "bir avuç kahraman Türk bahriyelisi" diye tarif ettiği Millî Mücadele denizcileriyle görüşülerek hazırlanmıştır. Daha sonra bu notlar birbiriyle karıştırılarak tarafsız bir şekilde ortaya çıkmış bir eserdir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Baydar, Mustafa; **Atatürk'le Konuşmalar**, Yeditepe Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1955.

◆ Baydar, Mustafa; **Kemal Atatürk Diyor ki**, İstanbul 1954.

◆ Baykal, Bekir Sıtkı; **İbretnüma, Mabeynci Fahri Bey'in Hatıraları ve Bazı Belgeler**[33], TTK Basımevi, Ankara 1968,146s.

◆ Baysal, Mevlüt; **Çankaya'da Gazi'nin Hizmetinde**, Ercan Matbaası, İstanbul 1954, 128s.

◆ Baytın, Arif; **İlk Dünya Harbinde Kafkas Cephesi 29. Tümen I. Alay Sancağı, (Hatıralar)**, Vakit Basımevi, İstanbul 1942, 143s.

◆ Belen, Fahri; **Büyük Taaruz Zaferi (Afyon'dan İzmir'e) İstiklâl Harbi (Hatıralar, Tenkitler Tahliller)**[34], Doğuş Matbaası, Ankara, 1962, 123s.

◆ Belen, Fahri; **Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi**[35], Cilt I-V, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1964-67.

---

[33] Mabeynci Fahri Bey, Enderun'a girmek sureti ile saraya intisab etmiş, Sultan Abdülaziz'in hizmetine girmiş ve padişahın 2. Mabeynciliğine kadar yükselmiştir. 1 Haziran 1926'da padişahın ölümü üzerine saraydan ayrılmıştır. Yıldız Mahkemesinde, Sultan Abdülaziz'in öldürülmesine fiilen katılmakla suçlanmış, Taif zindanına sürülmüş ve daha sonra İstanbul'a dönmüştür. Kitapta bulunan vesikalar Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi, ölümü, Yıldız Mahkemesi ve mahkûmların Taif zindanındaki hayatı ile ilgilidir.

[34] Sakarya ve İnönü Muharebeleri sırasında, harbin en mühim safhasını teşkil eden (Afyon-Dumlupınar) taarruz hakkında bilgi veren eser, Afyon'dan başlayıp İzmir'de biten zaferimizi anlatmaktadır.

[35] Eser beş ciltten oluşmuştur. 1. ciltte 1914 yılı hareketleri, 2. ciltte 1915 yılı hareketleri, 3. ciltte 1916 yılı hareketleri, 4. ciltte 1917 yılı hareketleri, 5. ciltte 1918 yılı hareketleri yer alır. Birinci Cihan Harbindeki dört cephemiz ayrı birer kitap hâlinde yazılmış, cepheler ayrı ayrı ele alınmıştır. Osmanlı Devleti, Birinci Cihan Harbinde mağlûp olmuş ise de harp çürümüş bir imparatorluğun içinde zinde bir milletin varlığının ortaya çıkışını göstermektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Belen, Fahri; **Nereden Geliyoruz**[36], Ankara 1956.

◆ Belen, Fahri; **Türk Kurtuluş Savaşı**[37], Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.

◆ Belge, Mustafa Asaf; **1909 Adana Ermeni Olayları ve Ankara**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982, 87+12 (belgeler) s.

◆ Berkem, Süreyya Sami; **Unutulmuş Günler**, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1960.

◆ Biren, Mehmet Tevfik; **Bir Devlet Adamının Mehmet Tevfik Bey'in II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları**, Cilt 1-2, (Haz. F. Rezan Hürmen), Arma Yayınları, İstanbul 1993, 536+16 (resimler-fotoğraflar)

◆ Bleda, Mithat Şükrü; **İmparatorluğun Çöküşü**, İstanbul 1979, 201s.

◆ Bolatır, Ekrem Namık; **Osmanlı Ordusuna 10 Temmuz Hatırası, Sene 1324**, Ruşen Matbaası, İstanbul 1327, 40s.

◆ Bolayır, Enver; **Talat Paşa'nın Hatıraları**[38], Güven Yayınevi, İstanbul 1946.

◆ Borak, Sadi; **Atatürk'ün Özel Mektupları**, İstanbul 1961.

[36] Kitap, bir tarihî eser olmadığı gibi tarih yazma usulüne de riayet edilmemiştir.

[37] Kitap, bir harp niteliğinde olmamakla beraber askerî hareketler kitabın yarısını kapsamaktadır. Hatıraların çoğunluğu askerîdir. Belen, Doğu ve Batı Cephelerinde Tümen Kurmay Başkanlığı yapmış, buradaki anılarını yazmayı görevi olarak kabul etmiştir.

[38] Kitap, Almanya'da bir Ermeni kurşununa kurban giden Talat Paşa'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin müdafaanamesidir. Meşrutiyetin ilânı ile başlayan eser, I. Dünya Savaşı, Ermeni, İttihat ve Terakki Fırkasıyla ilgili Talat Paşa'nın anılarını ihtiva etmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Borak, Sadi; **Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk,** İstanbul 1966.

◆ Boran, Kâmil; **Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bir Zamanlar,** İstanbul 1978, 219s.

◆ Bozkurt, Mahmut Esat; **Yakınlardan Hatıralar,** İstanbul 1955.

◆ Bozok, Salih; **Hep Atatürk'ün Yanında,** İstanbul 1985.

◆ Bozok, Salih; **Salih Bozok Anlatıyor, Yakınlarının Ağzından Atatürk,** İstanbul 1944.

◆ Butbay, Mustafa; **Kafkasya Hatıraları,** TTK Yayınları, Ankara 1990, 136s.

◆ Bülkat, Esat; **Esat Paşa'nın Çanakkale Hatıraları,** Baha Matbaası, İstanbul 1975, 307s.

◆ Cebesoy, Ali Fuat; **General Ali Fuat Cebesoy'un Siyasal Hatıraları,** Cilt I-II, İstanbul, 1957-1960 Vatan ve Doğan Kardeş Yayınları, Cilt I 344+6s. , Cilt II 254s.

◆ Cebesoy, Ali Fuat; **Millî Mücadele Hatıraları,** Cilt I, Vatan Matbaası, İstanbul 1953, 528s.

◆ Cebesoy, Ali Fuat; **Moskova Hatıraları (21. 11. 1920-02. 06. 1922)**[39], İstanbul 1955, 350+9s.

◆ Cebesoy, Ali Fuat; **Sınıf Arkadaşım Atatürk (Okul ve Genç Subaylık Hatıraları),** İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1967, 2+174s.

◆ Celâleddin Paşa; **Madalyonun Tersi,** (Haz. Samih Nafiz Kansu), İstanbul 1970, 238s.

[39] Garp cephesi komutanlığından ayrılan Ali Fuat Cebesoy, 21 Kasım 1920'de Moskova Büyük Elçiliğine atanmıştır. Ali Fuat Cebesoy bu tarihten itibaren Sovyetlerde gelişen olayları, Sovyetlerin Türklerle yaptığı anlaşmaları ve Sovyetlerin Türkler hakkındaki görüşlerini anlattığı hatırattır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Cemal Behçet; **Şeyh Sait İsyanı**, İstanbul 1955.

◆ Cemal Paşa[40]; **Hatıralar**, İstanbul 1959.

◆ Cemal Paşa; **Hatıralar, İttihat Terakki ve I. Dünya Savaşı Anıları**[41], (drl. Behçet Cemal), Çağdaş Yayınları, İstanbul 1977, 468s .

◆ Cevat Bey; **II. Meşrutiyet'in İlânı ve 31 Mart Hâdisesi**, (Haz. F. Reşit Unat), Ankara 1985.

◆ Cevat Kâzım; **Günahlarım**, Ankara 1925, 15 s.

◆ Cevat Kâzım; **Şehit Yolunda (Millî Hatıralarım)**, Vilâyet Matbaası, Ankara, 1340/1924,122+2s.

◆ Cevdet Kerim; **Türk İstiklâl Harbi**, İstanbul 1955.

◆ Çağlayangil, İhsan Sabri; **Anılarım**, İstanbul 1990, 399s.

◆ Çakır, Fahri; **Elli Yıl Önce Anadolu ve Şark Cephesi Hatıraları**, Çınar Matbaası, İstanbul 1967,199s.

◆ Çakmak, Fevzi; **Büyük Savaşta Şark Cephesi Hareketleri**[42], Genelkurmay Matbaası, Ankara 1936.

◆ Çalıkan, Ahmet Rıfat; **Kurtuluş Savaşından, Adalet Bakanı Ahmet Rıfat Çalıka'nın Anıları**, (Haz. Hurşit Çalıkan), İstanbul 1992, 203s.

---

[40] Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Kumandanı olarak hizmetlerde bulunmuş olan Cemal Paşa, İttihat ve Terakki Fırkasının üç önemli liderinden de birisidir. Mondros Mütarekesinden sonra ülkeden ayrılarak Avrupa'ya yerleşmiştir. Orada bulunduğu sırada, 1919 yılında yanında bulunan kimi belgelere ve daha çok da hafızasına dayanarak, 23 Ocak 1913'te yapılan Bab-ı Âli Baskınından 1917 yılı sonlarına kadar olan siyasî hayatını kaleme almıştır. Eseri düzenleyen ve eksikliklerini gideren oğlu Behçet Cemal'dir.

[41] Cemal Paşa, 1899'da kurulan İttihat ve Terakki'nin askerî kanadının kurucularındandır ve İstanbul muhafızlığına tayin oluşundan 1914 tarihli Türk-Rus antlaşmasına kadarki hatıralarını anlatır.

[42] Fevzi Çakmak, Şark Cephesi Komutanlığı yaptığı dönemdeki anılarını konferans şeklinde neşretmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Çalışlar, İzzettin; **İstiklâl Harbi Hatıraları**[43], Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1932, 82s.

◆ Çambel, Hasan Cemil; **Makaleler-Hatıralar**[44], TTK Basımevi, Ankara 1987.

◆ Çapaner, Nahit; **Kurtuluş Savaşında Deniz Komutanları**, İstanbul 1943.

◆ Çarıklı, Hacim Muhittin; **Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919-1920)**[45], (Yay. Şerafettin Turan), Ankara 1967.

◆ Çelebi, Ömer; **Atatürk Kayseri'de**[46], Ayyıldız Matbaası, Ankara 1973.

◆ Çerkez Ethem; **Çerkez Ethem'in Hatıraları**, Dünya Matbaası, İstanbul, 1962, 226s.

◆ Çetinkaya, Ali; **Ali Çetinkaya'nın Hatıraları, Millî Mücadele Dönemi Hatıraları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1993, 99s.

◆ Çokayoğlu, Mustafa; **1917'inci Yıl Hatıra Parçaları**, Paris-Berlin: Yaş Türkistan Neşriyatı, 1937, 96s.

◆ Çubukçuzade, Mehmet Sıtkı; **Kurtuluş Günleri (Oğlumun Defteri)**, Evkâf Matbaası, İstanbul 1923-1925, 48s.

[43] I. Kolordu komutanı olan İzzettin Çalışlar, Kolordusunun harekat tarzını ve savaşın seyrini günlük olarak kaleme almıştır.

[44] Türk Tarih Kurumu eski başkanı olan Hasan Cemil Çambel'in, çoğu Atatürk'le ilgili 1927-1960 arasında yayımladığı anılarını kaleme aldığı eserdir.

[45] TBMM I. Dönem üyelerinden olan Çarıklı'nın anıları, kendi isteği üzerine ölümünden sonra yayımlanmıştır. Eser, İzmir'in işgalini takip eden günlerden başlayarak, Bursa'nın Yunanlıların eline düşmesine (9 Temmuz 1920) kadar geçen ve Millî Mücadele tarihimizin en kritik devresini kapsamaktadır.

[46] Kitap, Atatürk'ün Kayseri'deki günlerini ve o günlerdeki Kayseri'nin genel durumunu, özellikle Kurtuluş Savaşı günlerindeki inançlı çalışmalarını kapsamaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Dağlarca, Fazıl Hüsnü; **Anıt-Kabir**, Yenilik Matbaası, İstanbul 1953, 63s.

◆ Dağlarca, Fazıl Hüsnü; **İstiklâl Savaşı, İnönüler**, Marmara Matbaası, İstanbul 1951, 79s.

◆ Deliorman, Necmettin; **Atatürk'ün Sofya Hatıraları**, Hergün, İstanbul, Eylül-Ekim 1955.

◆ Demiray, Tahsin; **İstiklâl Harbimizin Müdafaası**, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1969, 85s.

◆ Denktaş, Rauf R.; **Rauf Denktaş'ın Hatıraları**, Boğaziçi yayınları, C. I-IX (1964-1974), İstanbul; C. I. Kasım 1996, C. II. Ocak 1997, C. III. Mart 1997, C. IV. Nisan 1997, C. VI. Aralık 1997, C. VII. Nisan 1998, C. VIII. Kasım 1998, C. IX. Mart 1999.

◆ Derin, Haldun; **Çankaya Özel Kalemini Anımsarken**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, 344s.

◆ Dursunoğlu, Cevat; **Erzurum Kongresi Sırasında Atatürk'ün Düşünceleri**, Ankara 1991.

◆ Duru, Kâzım Nami; **Arnavutluk ve Makedonya Hatıralarım**, İstanbul 1959.

◆ Duru, Kâzım Nami; **Cumhuriyet Devri Hatıraları**, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1958,79s.

◆ Duru, Kâzım Nami; **İttihad Terakki ve Hatıralarım**, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1957, 78s.

◆ Edgüer, Nahit Nafiz; **Atatürk'den Anılar**, Güven Matbaası, Ankara, 1963, 32s.

◆ Efe, Cemal; **İstiklâl Savaşında Adanalıların Kahramanlık Destanları**[47], Burhaneddin Basımevi, İstanbul 1937.

[47] Bu eserde, İstiklâl Savaşında Adana cephesinde çalışan bütün kahramanların ve şehitlerin menakıbı toplanarak sunulmaya çalışılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Egeli, Münir Hayri; (Nakleden), **Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar**[48], İstanbul 1959.

◆ Emin Paşa; **Yanya Müdafaası**, Askerî Matbaa, İstanbul 1927, 117s.

◆ Emre, Ahmet Cevat; **İki Neslin Tarihi, Mustafa Kemal Ne Yaptı?**, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1960, 275s.

◆ Ener, Kadri (hzl.); **Çanakkale'den Hatıralar**, Sucuoğlu Basımevi, İstanbul 1954.

◆ Ener, Kasım; **Çukurova'nın İşgali ve Kurtuluş Savaşı**[49], Berksoy Matbaası, İstanbul 1963.

◆ Erden, Ali Fuat; **Atatürk**[50], Burhanettin Erenler Matbaası, İstanbul 1952.

◆ Erdoğan, Fahrettin; **Türk Ellerinde Hatıralarım (Kafkasya Doğu Anadolu ve Kars, Türkistan, Azerbaycan)**[51], Yeni Matbaa, İstanbul 1954, 280s.

◆ Ergun, Murat; **Bir Demiryolcunun Kurtuluş Savaşı Hatıraları**, Ahenk Matbaası, İstanbul 1966, 55s.

---

[48] Atatürk tarafından atanan bir öğretmen olan yazar, Atatürk hakkında elde ettiği bilgileri toplamaya çalışmış ve Atatürk'ün o tarihe kadar bilinmeyen hatıraları ve fıkralarını kaleme almıştır.

[49] 1918-1922 işgal zamanına ait olayların dokümanlarına, tarafsız görüşlere dayanarak meydana getirilen kitapta, Çukurova'nın işgalinden başlayıp, işgalin kalktığı güne dek yaşanan hâdiseler anlatılmaktadır.

[50] Kitap, Mustafa Kemal'in hayat safhalarını, kumandanlık özelliklerini, İstiklâl Harbini, bu harbin tarihlerini, Misak-ı Milliyi, stratejiyi, cepheleri, Atatürk'ün fikir ve vasıflarını anlatmaktadır.

[51] Eserin sahibi I. devre Kars milletvekilidir. Yazar, kitabın ilk sayfalarında kendisi hakkında bilgi vermektedir. Eserde 1905 tarihi olayları, Rus-Japon Savaşı, I. Dünya Harbi, Türkistan'da yaşayan Türk boyları, Çar Hükûmetinden sonra Türklerin yeni durumu, Bakü ve Azerbaycan izlenimleri, Türk ordusunun Kars'a hareketi, Ermeni mezalimleri ve olayları, Millî Mücadelenin başlaması, BMM'ye milletvekili seçimi, Sakarya Zaferi, Başkomutanlık Meydan Muharebesi anlatılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Erikan, Celâl; **Komutan Atatürk**[52], İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1972.

◆ Erkin, Feridun Cemal; **Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar**, Cilt I, TTK Yayınları, Ankara 1980, 324s.

◆ Ersoy, Mehmet Akif; **Millî Mücadele Hatıratı,** İstanbul 1969.

◆ Ertürk, Hüsamettin; **İki Devrin Perde Arkası**[53], (Haz. Semih Nazif Tansu), Nurgök Matbaası, İstanbul 1957.

◆ Eşref Edip, **Millî Savaş Tarihinden Bir Sahife**, (Anlatan Şükrü Çelikkaya), Sinan Matbaası, İstanbul 1950, 8s.

◆ Felek, Burhan; **Geçmiş Zaman Olur ki**; Gül Matbaası, İstanbul 1985.

◆ Gerede, Hüsrev; **Siyasî Hatıralarım**, Vakit Basımevi, İstanbul 1952, 311s.

◆ Göker, İbrahim Necdet; **Bir Güneş Nasıl Doğdu (Millî Heyacan Günlerimizin Hatıralarından)**, Mardin 1933, 23s.

◆ Granada, Cemal (Çelebi); **Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri**[54], yay. Turhan Gürkan), İstanbul 1971, 256s.

[52] Kitap, Mustafa Kemal'in anlattıklarının, yazı ve sözlerinin sadeleştirilmesi sonucu hazırlanmıştır. Ancak bu yapılırken deyişleri güçlendirmekten ya da zayıflatmaktan kaçınılmıştır. Atatürk'ün kişisel özellikleri ve ilk görev yeriyle başlayan kitap, İstiklâl Harbini Lozan Barışının sonuna dek getirmektedir. Bunun yanında ekler, haritalar, krokiler bölümlerini içermektedir.

[53] Osmanlı Devlet teşkilât-ı mahsusasında ve mütareke yıllarının Millî Müdafaa Grubu Başkanlığında bulunan emekli süvari Albayı Hüsameddin Ertürk'ün anlattığı hatıraların yer aldığı eser, Cumhuriyet gazetesinde dört ay süreyle yayımlanan yazıların toplanmasıyla oluşmuştur.

[54] Eserde, iç dünyasındaki yalnızlığı, hassasiyeti, davranışları, sitemleri, neşesi ve üzüntüleriyle insan olan Atatürk anlatılmaktadır. Yeni bir devlet kuran bu büyük insanı anlatmak, yeni yetişen kuşaklara duyurabilmek için, onun nasıl yaşadığının ve özelliklerinin de en ince noktalarına kadar bilinmesi gerektiğinden hareketle kaleme alınan bir eserdir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Granada, Cemal; **Atatürk'ün Uşağı İdim**[55], (yay: Turhan Gürkan), İstanbul 1973, 432s.

◆ Günaltan, Şemseddin; **Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra**, Maarif Basımevi, İstanbul 1959,2s.

◆ Günday, A. Faik Hurşit; **Hayat ve Hatıralarım**[56], İstanbul 1960, 192s.

◆ Gündüz, Asım[57]; **Hatıralarım,** Kervan Yayınları, İstanbul 1975.

◆ Güneşoğlu, Necdet; **Atatürk Hayatı, Hâtıralar, Seçme Şiirler ve Yazılar**, Örnek Matbaası, Ankara 1954, 33s.

◆ Güngör, Selâhaddin; **Kumandanlarımızın Harb Hâtıraları**[58], Ahmet Sait Matbaası, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1944, 207s.

◆ Güngör, Selâhattin; **Atatürk'e Kafa Tutanlar**, Hâdise Matbaası, Cilt I, İstanbul 1955, 124s.

---

[55] Yazarın Atatürk'e hizmet ettiği on iki yıllık sürede yaşadığı anılara yer verilmiştir. Ancak, eserin olumsuz olan yönü, üzerinden zaman geçtikten sonra yazılmış olmasıdır. Bu sebeple pek çok hatıra, geçen zaman yüzünden tam olarak hatırlanamamaktadır.

[56] Yazar, Sivas emekli valisi ve BMM II. devre ordu mebusudur. Eser, yazarın II. Meşrutiyet'in ilânı sırasında maiyet memurluğundan Ordu ve Of Kaymakamlıkları vekâletinden başlayan ve uzun süren memuriyet hayatından en ince teferruatına kadar gördüklerini ve yaptıklarını içeriyor. Eser, I. Dünya Harbini içine alan ve devlet mekânizmasının işleme tarzına dair çok dikkate değer hatıralarla doludur.

[57] Asım Gündüz, 1880 Kütahya doğumludur, Garp Cephesi Kurmay Başkanlığı, Cumhuriyet Ordusu Genel Kurmay Başkanlığı gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Aynı zamanda, M. Kemal'in sınıf arkadaşıdır. Eseri 4 bölümden oluşmaktadır: a) Talebeliği, ilk subaylık yılları, b) Mondros Mütarekesi ve Millî Mücadelenin başlatılması, c) Millî Mücadelede gizli kalmış gerçekler, d) Savaş sonrası ve Millî Mücadele arkadaşları.

[58] Eserde, Millî Mücadelede yer alan bir kaç generalin harp hatıraları anlatılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Güngör, Selâhattin; **Yakınlarının Ağzından Atatürk,** Ekonomi Dizimevi-Akın Matbaası, İstanbul 1944, 160s.

◆ Güralp, Şerif; **İstiklâl Savaşı'nın İç Yüzü,** İstanbul 1958.

◆ Gürer, Cevat Abbas; **Ebedî Şef Atatürk'ün Zengin Tarihinden Bir Kaç Yaprak**[59], Cilt I, İstanbul 1939, 192s.

◆ H. Cemal; **Yeni Harb, Başımıza Tekrar Gelenler, Edirne Harbi Muhasarası, Esaret ve Esbab-ı Felaket,** İstanbul 1332, 542s.

◆ Habib, İsmail; **Atatürk İçin,** İstanbul 1939.

◆ Habib, İsmail; **O Zamanlar,** İstanbul 1937.

◆ Halil Paşa, **İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet'e, Bitmeyen Savaş**[60], Yaylacık Matbaası, İstanbul 1972.

◆ Hasan Ferid; **Hatıra-ı İnkılap,** Matbaa-i Amire, İstanbul 1326, 16s.

◆ Hasan Rami Paşa; **Hatırat,** Cilt I, Artvin Asadoryan Matbaası, İstanbul 1324 (1908), 119s.

◆ Haşimoğlu, Yasin; **Hatıralar**[61], (Haz. Süreyya Şehidoğlu), Ankara 1973, 40s.

---

[59] Bu kitap, tarihe mal olmuş birkaç vak'a ile Atatürk'ün askerî dehasının en müşkil şartlar içinde meydana çıktığını, Türk ordusunun durumunu ve nasıl başarılı olduğunu, Grup Kurmay Mülhakı Üsteğmen Cevat Abbas'ın Atatürk ile hatıralarını içermektedir.

[60] Kitapta İttihat ve Terakki'nin siyasî ve aktif liderlerinden Halil Paşa'nın anıları yer almaktadır. Kitap tümü ile Halil Paşa'nın anlattıklarıdır. Anıların ağırlık noktasını o devrede imparatorluğun içinde bulunduğu şartlar, imparatorluk çevresindeki ülkelerin girişimleri ve Millî Mücadele'ye geçiş dönemi teşkil etmektedir.

[61] Haşimoğlu birinci dönem milletvekillerindendir. Eserde, Ankara'nın o günleri, muharebeler, Sakarya öncesi Ankara, Büyük Taarruz Zaferinin kazanılmasının Ankara'daki yaşantısı, M. Kemal'in karşılanışı anlatılmaktadır. Anılar, parça parça doğudaki ilginç olayları içine almakta; BMM çalışmalarına değinmekte, o günkü olaylar zincirinde hafızasında kalan önemli izlenimleri taşımaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Hayrettin Abidin; **Tarihte Ankara (İstiklâl Harbi ve Bursa Hatırası)**[62], İstanbul 1934, 92s.

◆ Hayrettin İlhami; **Vatanım İçin (İstiklal Hatıraları)**, Havadis Matbaası, Gaziantep 1928, 16s.

◆ Hise, Barbara H.; **A History of Turkey, from Empire to Republic,** London 1956.

◆ Hüsameddin Sacid; **Harb ve Zafer Hatıraları**, İkdam Matbaası, İstanbul 1339, 16s.

◆ Hüseyin Cavit; **Geçmiş Günler**, Şark matbaası, Tiflis, 24s.

◆ Hüseyin Hulki; **Berlin Hatıraları**, İstanbul 1308.

◆ Hüseyin Mirza Cemalof; **Geçmiş Günler**, Azernasr Matbaası, Bakü 1925, 24s.

◆ **II. Abdülhamit'in Hatıra Defteri ve Mithat Paşa'nın Taif Zindanından Gönderdiği 8 Mektup**, Bozdağ Kitabevi, Bursa 1946, 69s.

◆ İbrahim Temo; **İttihad ve Terakki Cemiyetinin Kurucusu ve 1/1 no'lu Üyesi İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları**, (Haz. Bülent Demirbaş), İstanbul 1952, 171s.

◆ İdikut, İhsan; **İdeal Komutanlarımızdan 4. Fırka Kumandanı Miralay Şehit Nazım Bey**[63], Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1952, 171s.

---

[62] Hayrettin Abidin, Ankara'da memur olarak bulunduğu sıralarda şehrin tarihçesini, İstiklâl Harbini ve Bursa'nın işgali ile ilgili hatıraları yazarak eserini oluşturmuştur.

[63] Yazar, Nazım Beyin yaveridir. Bu kitap heyecanlı pek çok hatıralarla, kahramanlıklarla, başarılarla, Nazım Bey'in ve Türk milletinin şeref ve itibarını yükselten şanlı menkıbelerle doludur. Yeni nesillere kahramanlık ve şeref yollarına gösterilebilecek bir eserdir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ İğdemir, Uluğ (hzl.); **Kemal Atatürk'ün Arıburnu Muharebeleri Raporu**, Ankara, 1968, 87s.

◆ İğdemir, Uluğ; **Atatürk'ün Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıraları**[64], Ankara 1943, 93s. (1955 baskısı, 122s.)

◆ İğdemir, Uluğ; **Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları (Günlük Anılar)**[65], Ankara 1973.

◆ İlmen, Süreyya; **Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırkası**[66], İstanbul 1951, 87s.

◆ İmece, Mustafa Selim; **Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri**[67], Ankara 1959.

◆ İnan, Afet; **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**[68], Ankara 1959, 312s.

---

[64] Bu hatıralar Atatürk'ün el yazısı ile bir okul defterine yazılmıştır. Bunların en önemli tarafı, hâdiseleri sıcağı sıcağına tespit etmiş olmasıdır. Anafartalar Harplerine ait hatıraları içeren bu defteri, Atatürk okumak üzere o zaman TTK'nın Genel Sekreteri bulunan rahmetli Reşit Galip'e vermiştir. Uluğ İğdemir, Reşit Galip'ten izin alarak defterin bir kopyasını almıştır. Defter Arap harfleriyle yazılmış olup 116 sayfadır.

[65] Yazar, Biga'da Osmangazi Numune Mektebine atandıktan sonra 14 Şubat 1920'den itibaren günlük anılarını yazmaya başlamış, 23 Nisan 1920 TBMM'nin açıldığı güne kadar Biga'da geçen günlük olayları yazmıştır. Türk Millî Mücadelesinin en önemli ayaklanmalarından Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayı'nın heyecanlı günleri bu anılarda tarihe mal edilmiştir.

[66] Yazar, İstanbul eski milletvekilidir. Eserde, İstibdat, Meşrutiyet, Cumhuriyet devirlerinden ve hükûmet erkânı ile millet meclisi azalarından bahseden birçok tarihî olay yer almaktadır.

[67] Eserde, Gazi'in 24 Ağustos 1925'ten 1 Eylül 1925 tarihine kadar Şapka inkılâbını Türk milletine benimsetmek için Kastamonu ve İnebolu'daki seyahatlerini ve nutuklarını anlatılmaktadır.

[68] Kitapta Atatürk'e ait anılar, o devrede saklanmış belgeler bulunmaktadır. Kitapta Atatürk'ün Savarona yatından 14 Haziran 1938 tarihinde Sayın Afet İnan'a yazdığı mektup da vardır. Atatürk'ün kendi üslûbu ve anlatım tarzı muhafaza edildiğinden doğrudan doğruya kendisinin yazdığı hatıralar gibidir. İstiklâl Harbi ve Lozan Sulh Antlaşması ile ilgili belgeler de bulunmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ İnan, Afet; **Atatürk'ten Hatıralar**, Ankara 1950, 198s.

◆ İnan, Afet; **Atatürk'ün Viyana Karlsbat Hatıraları (Karlsbat'ta Geçen Günlerim)**[69], Ankara 1970, 18+9-24s.

◆ İnan, Afet; **M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, Ankara, 1969.

◆ İnan, Afet; **Medenî Bilgiler ve Mustafa Kemal'in El Yazıları**, Ankara 1969.

◆ İnan, Afet; **Vatan ve Hürriyet**[70], İstanbul 1937, 60-177s.

◆ İncedayı, Cevdet Kerim; **Türk İstiklâl Harbi (Garp Cephesi)**, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1341.

◆ İnönü, İsmet (Anlatan); **Hatıralarım (Genç Subaylık Yıllarım) 1884-1918**[71], (Haz. Sebahattin Selek), İstanbul 1969, 263s.

◆ İnönü, İsmet; **Atatürk'ün Aziz Hatırasına**, Maarif Matbaası, Belleten, İstanbul 1939, 163-166s.

◆ İnönü, İsmet; **Aziz Atatürk (Atatürk'le Venerable/ Teeninend Atatürk)**, Ankara 1963, 35s.

◆ İnönü, İsmet; **İstiklâl Savaşı ve Lozan**[72], Ankara 1993.

[69] Eser, Karlsbat'a tedavi için giden Mustafa Kemal'in günü gününe, hatta saati saatine tutulmuş notlarını içermektedir. Ayrıca Atatürk'ün ruh hâli, memleket meseleleri üzerine düşünceleri ile sosyal meselelerdeki müşahadeleri yer almaktadır. 27 Temmuz 1918'e kadar kadar yazdığı bir aylık hayatı, bize istikbalini hazırlayan fikir hareketlerini aksettirmesi bakımından önemlidir.

[70] M. Kemal ve Lütfi Müfit'in Şam'a sürülmeleri; Şam Şemiskin yolu üzerindeki Havran köylerinde, Kuneytera'da, Suriye ve Makedonya'da vatan ve hürriyet için yaptıkları mücadeleler ile; Vatan ve Hürriyet Cemiyetinin kuruluşu anlatılmaktadır.

[71] Sabahattin Selek, İsmet İnönü'nün anlattıklarını ses bandına alarak bunları mümkün olduğu kadar tam yazmaya çalışarak eseri oluşturmuştur. 1918'e kadar geçen süre anlatılmıştır.

[72] Bu eser, İnönü'nün İstiklâl Savaşı ve Lozan ile ilgili düşüncelerini ve o dönemde yaşanan olayları ihtiva etmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ İpekçi, Abdi; **İnönü Atatürk'ü Anlatıyor**[73], İstanbul 1968, 107s.

◆ İsmail Hakkı; **Vatan Uğrunda Yahut Yıldız Mahkemesi**, Kahire 1326, 232s.

◆ İsmail Kemal; **Memoires**, London 1920.

◆ İsmail Sıtkı; **Hatırat**, İstanbul 1324.

◆ Kaflı, Kadırcan; **Atatürk'ten Altın Yapraklar**, Yeni Mecmua Neşriyatı, İstanbul 1943, 72s.

◆ Kahraman, Sami Sabit; **İstiklâl Mücadelesi ve Enver Paşa, Trabzon ve Kars Hatıraları (1921-1922)**, İzmit 1949.

◆ Kalkavanoğlu, İlyas Sami; **Millî Mücadele Hatıralarım**, Ekicigil Yayınevi, İstanbul 1957, 143s.

◆ Kandemir, Feridun; **Atatürk'e İzmir Suikastinden Ayrı II. Suikast**, İstanbul 1955.

◆ Kandemir, Feridun; **Hatıraları ve Söyleyemedikleriyle Rauf Orbay**[74], İstanbul 1965, 208s.

◆ Kandemir, Feridun; **İstiklâl Savaşında Bozguncular ve Casuslar**[75], (Naşiri: Nejat Ağbaba), İstanbul 1964, 200s.

[73] İnönü'nün Atatürk hakkındaki görüşleriyle beraber, o devrin yıllardır dedikodusu yapılan bazı olayları da bu kitapta yer almaktadır.

[74] Rauf Orbay'ın İstiklâl Harbi'nden sonra Londra Büyük Elçiliğine ve hatta gönüllü olarak son hizmeti olan Amerika'ya gidip politika adamları ile temaslarda bulunması esnasında, Türkiye'ye çeşitli yardımlarda bulunulmasını sağlamaya gayret ettiği dönemlere ait söylemedikleri, eserde kendi ağzından anlatılmıştır.

[75] Bu kitapta suçüstü yakalanıp veya herhangi bir şüphe ile tutulup İstiklâl Mahkemelerine verilen, Türk ve yabancı casuslarla bozguncuların belli başlıları anlatılmaktadır. Bu arada ilk bozgunculuk teşebbüslerinin tesiriyle askerlikten kaçarak ordu saflarını boş bırakanlarla, Türk vatandaşları oldukları hâlde Yunan ordusunda Türklere karşı silâh kullanmak hiyanetini göstermiş olanlardan bazıları tanıtılmıştır. Bunların İstiklâl Mahkemelerinde hesap verişlerini tafsilâtiyle anlatmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Kandemir, Feridun; **Medine Müdafaası**, İstanbul 1991, 584s.

◆ Kandemir, Feridun; **Millî Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal, Arkadaşları ve Karşısındakiler**[76], İstanbul 1964.

◆ Kansu, Mazhar Müfit; **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**[77], Cilt 1-2, Ankara 1966-1968, XIV-624s.

◆ Karabekir, Cemal; **Maçka Silâhhanesi Hatıraları**, İstanbul 1991, 117s.

◆ Karabekir, Kâzım; **Bir Düello ve Bir Suikast, Nefret Müstebitlere, Nefret İstibdatı Yaşatanlara**, (Haz. Faruk Özerengin), İstanbul 1994, 650s.

◆ Karabekir, Kâzım; **Cihan Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik**[78], Tecelli Basımevi, İstanbul 1937.

◆ Karabekir, Kâzım; **Ermeni Dosyası**, İstanbul 1994, 220s.

---

[76] Yurdun savunulması için M. Kemal'in yanında mücadeleye katılanların, kendilerine düşman kesilen padişah hükûmetine karşı dişleriyle, tırnaklarıyla savaşlarını anlatmaktadır. Ayrıca M. Kemal ve arkadaşları başta olmak üzere bütün Millî Mücadelecileri haris ve hain, maceracı insanlar diye tanıtmak isteyerek millî davayı baltalayıcı vaziyetler almış olanların durumları da açıklanmaktadır.

[77] Atatürk'ün büyük söylevinden sonra M. Müfit Kansu'nun bu anıları M. Kemal'in Erzurum'a varışıyla (3 Temmuz 1919) Ankara'da, I. TBMM'nin açılışı (23 Nisan 1920) arasında geçen evre için Millî Mücadelenin en önemli belgelerini ihtiva etmektedir. Onun günü gününe tuttuğu notlar, birçok olayın nedenlerini ve iç yüzünü aydınlatmakta, birçok tarihî gerçeği meydana çıkartmaktadır.

[78] Birinci kısımda, Cihan harbine girişimizde iç ve dış kuvvetlerin yaptığı tesirleri, ikinci kısımda, harbe giriş meselesi, cihadın ilânı yer almaktadır. Kitap 3 ciltlir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Karabekir, Kâzım; **Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu**[79], İstanbul 1939, 273s.

◆ Karabekir, Kâzım; **İstiklâl Harbimiz**[80], İstanbul 1960, 1171s. (belgeler, resimler)

◆ Karabekir, Kâzım; **İstiklâl Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkanı**[81], İstanbul 1967.

◆ Karabekir, Kâzım; **İstiklâl Harbimizin Esasları**[82], Sinan Matbaası ve Neşriyatı, İstanbul 1933-1951, 192s.

◆ Karabekir, Kâzım; **İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1908), Neden Kuruldu, Nasıl Kuruldu, Nasıl İdare Olundu**[83], İstanbul 1982, 552s.

◆ Karabekir, Kâzım; **Paşaların Kavgası**, İstanbul 1992, 304s.

---

[79] Kâzım Karabekir, şarktaki ileri harekatını yazmıştır. Karabekir, Rus ordularının Bolşeviklik darbesi ile sarsılması üzerine Kafkas cephesinin sağ cenahında bulunan İkinci Kolordu kumandanlığından, Erzincan karşısındaki Birinci Kafkas Kolordusu kumandanlığına geçirilmiştir. "Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu" başlıklı esere mevzu teşkil eden hâdiseler, bu noktadan başlamaktadır.

[80] İzzet Paşa kabinesinin iktidara gelişinden, Yunan ordusuna taarruz ve son zafere kadar olan olaylar sırasıyla anlatılmıştır. Karabekir, İstiklâl Harbini dört zaman bölmesine ayırmıştır.

[81] İstiklâl Harbinde Enver Paşa etrafında millî hareketi başarısızlığa sürüklemek için haricî eller tarafından çevrilen entrikalar ile İttihat ve Terakkî Erkânı'nın içinde bulunduğu durum anlatılmıştır.

[82] Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimizin esaslarını yedi hatta açıklamıştır. "Millî İstiklâlimizin tehlikeye gittiğini kimler ne zaman gördü ve ne gibi teşebbüslerde bulundu? Etrafında ilk evvel kimler toplandı? Dahilî ve haricî siyasetimizde muhtelif nokta-i nazarlar ne idi? İstiklâl Harbi esnasında propaganda ve casusluk meseleleri ne suretle ortaya çıktı ve gelişti? Şark muhalefeti nereden çıktı? Netice ne oldu?" gibi soruları açıklığa kavuşturmuştur.

[83] Kâzım Karabekir, İttihat ve Terakki Cemiyetinin ilk günlerinden başlayarak faaliyetlerine iştirak etmiş ve Manastır teşkilâtını başardıktan sonra çok mühim vazifeler almış bir insan sıfatı ile bildiklerini ve yaptıklarını bu eserin esası olarak yazmıştır. İkinci devre teşkilât ve mesaisini de işittiklerinden ve okuduklarından hulâsa ağlayarak bu eserine ek yapmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Karabekir, Kazım; **Türkün Ulu Tarihine Hizmetlerimle, İstiklâl Harbimizin Esasları (Yanlış Bilgi Felâket Kaynağıdır),** Sinan Matbaası ve Neşriyatı, İstanbul 1933-51, 192s.

◆ Karacan, Ali Naci; **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa,** İstanbul 1971.

◆ Karacebe, Nizameddin; **Türk Ulusal Savaşının İlk Parçası,** (Mondros Mütarekesinden Büyük Millet Meclisinin Açılışına Kadar), İstanbul 1940, 203s.

◆ Karakaş, Emin Arslan; **İçel Kurtuluş Savaşı Tarihi Hatıraları,** Cilt I, Mersin 1942, 64s.

◆ Karaman, Sami Sabit; **Trabzon ve Kars Hatıraları, (1921-1922),** İzmir 1949, 184s.

◆ Karaosmanoğlu Yakup Kadri; **Politikada 45 Yıl**[84], Ankara 1968, 275s.

◆ Karaosmanoğlu, Yakup Kadri; **Vatan Yolunda, (Millî Mücadele Hatıraları),** İstanbul 1958, 176s.

◆ KaraosmanoğluYakup Kadri; **Zoraki Diplomat**[85], İstanbul 1955, 319s. 2. Baskı 1967, 342s.

◆ Karay, Refik Halit; **Minelbab İlelmihrab, 1918 Mütarekesi Devrinde Olan Biten İşlere ve Gelip Geçen İnsanlara Dair Bildiklerim,** İstanbul 1964.

[84] Yazar bu eserinde 1922'den itibaren politika hayatımızın belli başlı olaylarını ve kişilerini, gözlemlere ve belgelere dayanarak kendine özgü üslûbuyla ve romancı titizliği ile inceden inceye anlatmaktadır.

[85] M. Kemal, Tiran elçiliği için yakın ve güvendiği arkadaşı olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nu Tiran elçiliğine haberi olmadan ataması ile yazarın zoraki diplomatlık hayatı başlıyor. Daha sonra ardı ardına gelen elçilikler, Tahran elçiliği ile sona eriyor. Yazar bu arada elçilik yaptığı sıralardaki anılarını kaleme almıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Kayacan, İsa; **Atatürk'ün Emrinde Kırksekiz Ay**[86], Ankara 1966, 48s.

◆ Kemalettin Şükrü; **Mütareke Acıları,** Selâmet Matbaası, İstanbul 1930.

◆ Kılıç Ali; **Atatürk'ün Hususiyetleri**, İstanbul 1955, 122s.

◆ Kılıç Ali; **Atatürk'ün Son Günleri**, İstanbul 1955, 131s.

◆ Kılıç Ali; **İstiklâl Mahkemesi Hatıraları**[87], İstanbul 1955, 108s.

◆ Kılıç, Ali; **Atatürk'ün Son Günleri**, İstanbul 1955, 88s.

◆ Kırhan, Celâl; **Mondros'tan Lozan'a (Kurtuluş Yollarında Geçmiş Günler),** İstanbul 1963, 16s.

◆ Kocatürk, Utkan (drl.); **Atatürk'ün Hatıra Defterine Yazdıkları**, Ankara 1971, 19s.

◆ Koç, Vehbi; **Hayat Hikâyem,** İstanbul 1973.

◆ Koçaş, M. Sadi; **Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar**, Cilt I, İstanbul 1977, 476s.

◆ Koçer, Kemal; **Kurtuluş Savaşımızda İstanbul (İşgal Senelerinde MM Grubunun Gizli Faaliyetleri)**[88], İstanbul 1946.

[86] Atatürk'ün bilinmeyen bazı tarafları, dört yıl muhafızlığını yapmış olan "Hüseyin Baba" ağzından anlatılıyor. 30 Ağustos günleri, Dumlupınar'da Yunan Başkomutanının esir alınması, Afyon Kalesi, Yunan bataryalarının yok edilişi gibi vak'alar anlatılmaktadır.

[87] Yazar, Ankara'da kurulan I Numaralı İstiklâl Mahkemesi azalığına TBMM tarafından seçiliyor. Kitapta A. Kılıç, Ankara I Numaralı İstiklâl Mahkemesinde ve 2. İstiklâl Mahkemesinde yaşadığı olayları anlatmaktadır.

[88] İstiklâl Harbinde, MM grubunun işgal altında bulunan bölgelerden silâh ve cephane tedarik edip Anadolu'ya sevk etmeleriyle başlı başına bir kahramanlık sergilemeleri anlatılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Kop, Kadri Kemal; **Atatürk Diyarbakır'da ve Onun Hatıraları**[89], İstanbul 1938, 91s.

◆ Köprülü, Mehmet Fuat; **Bir Hâtıra**, Belleten, İstanbul 1939, s.277-279.

◆ Kuran, Ahmet Bedevi; **Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi**[90], İstanbul 1957, 176s.

◆ Kutay, Cemal; **Atatürk ve Enver Paşa Hâdiseleri**[91], İstanbul 1956, 61s.

◆ Kutay, Cemal; **Çerkez Ethem Hâdisesi (Kendi Hatıralarıyla)**, İstanbul 1955, 112s.

◆ Kutay, Cemal; **Fevzi Çakmak Atatürk'ü Tevfik Edecekti**, İstanbul 1956, 64 s.

◆ Kutay, Cemal; **Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler**[92], İstanbul 1963, 302s.

◆ Kutay, Cemal; **Üç Paşalar Kavgası**[93], İstanbul 1964, 301s.

◆ Külçe, Süleyman; **Mareşal Fevzi Çakmak, Askerî ve Hususî Hayatı**[94], İstanbul 1953, 300s.

---

[89] Bu kitap, Atatürk'ün Diyarbakır'a gelişi şerefine yapılan tezahürat ve onun bu memleket halkına karşı gösterdiği yüksek iltifat ve ilgilerini izah etmek için yazılmıştır.

[90] Eserde, hürriyet ilânının en büyük amili olan Harbiye Mektebinin inkılâbına temas eden kısa bir tarihçesi ve yazarın mektep sıralarında takip ettiği önemli olaylar yer almaktadır. Bu kitapta Kuleli Askerî İdadisinde ve Harbiyede, diğer yüksek mekteplerde hürriyet ilânı arifesinde vuku bulmuş vakalar ve siyasî hâdiseler anlatılmaktadır.

[91] Trablusgarp Harbinden başlayarak Enver Paşa ve Mustafa Kemal arasındaki ilk meslekî ihtilâf ve rekabetler ifade edilmektedir.

[92] Bu kitapta bilinmeyen devrenin düğüm noktası sayılabilecek bir safhası aydınlatılmaya çalışılmış; vak'alar ve şahıslar alışılmışın dışında tasvir edilmiştir.

[93] Yazar, 1908-1918 yılları arasında yani İmparatorluğun son on yılında, Talat, Enver, Cemal Paşaların birbirleriyle olan fikir ve karar ayrılıklarını izaha çalışmaktadır.

[94] Yazar, Fevzi Çakmak ile asker ocağından tanışıyor. Süleyman Külçe, Arnavutluk'ta 18. Nizamiye Tümen komutan yaveri, Fevzi Çakmak da tümenin kurmay subayı bulunuyor. S. Külçe eserinde F. Çakmak'ın asker ve hususî hayatını anlatıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Kür, İsmet; **Anılarıyla Atatürk**[95], İstanbul 1965, 80s., 2. baskı 1966, 78s.

◆ Lermioğlu, Osman Nuri; **Halkın İstemediği İnkılâp Meşrutiyet**, İstanbul 1976, 295s.

◆ Leskovikli Mehmet Rauf; **İttihat ve Terakki Ne İdi**, (Haz. Bülent Demirbaş), İstanbul 1991, 119s.

◆ Lütfi Simavi; **Sultan Mehmet Reşat Han'ın ve Halefinin Sarayda Gördükleri**, İstanbul 1340, 270s.

◆ Lütfü (Başmabeynci) ; **Osmanlı Sarayının Son Günleri**, Hürriyet Yayınları, İstanbul (tarihsiz) 539s.

◆ M. Nihat; **Bekirağa Bölüğü Faciaları Yahut Serâir-i İstibdaddan Bir Nebze**, Matbaa-i Hayriyye, İstanbul 1327, 48s.

◆ Mahmut Muhter (Katırcıoğlu); **1328 Balkan Harbinde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın Hatıratına İkinci Şark Ordusu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'nın Cevabı**, Matbaa-i Emin, Kahire 1930, 28+51s.

◆ Mahmut Muin; **Samsun Hatıraları**, Şems Matbaası, Samsun 1927, 64s.

◆ Mayakon, İsmail Müştak; **Meb'usan Hatıralarım**, İstanbul 1324, 15s.

◆ Mayakon, İsmail Müştak; **Yıldız'da Neler Gördüm**[96], İstanbul 1940, 200s.

---

[95] Atatürk'ün daha iyi tanınması ve anlaşılması için yazılmıştır. Atatürk'ün İstiklâl Savaşı sıralarında Konya'daki yetimler okulunu ziyareti, Çanakkale Savaşı ile ilgili bir hatırası, Sakarya Savaşından önce kaburgasının kırılması, evliliği, annesinin ölümü vs. konuları anlatılmıştır.

[96] Yazar, Yıldız Sarayı'nda beş buçuk sene resmî bir vazife yapmış, Yıldız hayatını ve Yıldız facialarını görmüş ve işitmiştir. Bu eserde Abdülhamit devrini anlatmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Mehmed Arif; **Anadolu İnkılâbı, (Millî Mücadele Anıları, 1919-1923),** İstanbul 1969, 61s. (ilk baskı 1924, 90 sayfa) .

◆ Mehmed Arif; **Miralay Arif'in Hatıratı, 1913-23,** (Sad. Hüseyin Fevzi Ayberk), İstanbul 1970, 59s.

◆ Mehmed Süleyman Avanzade; **Alman Askeri ve Almanya'da Hayat-ı Askeriye,** Orhaniye Matbaası, İstanbul 1335, 23s.

◆ Mehmet Arif; **Başımıza Gelenler,** Mûrettibin-i Osmaniye Matbaası, İstanbul 1328, 535s. (ilk baskı Mısır 1321, 545s.)

◆ Mehmet Arif; **Mühecedat-ı Milliye Hatıratı 1335 (1919)-1339 (1924) Anadolu İnkılâbı,** İstanbul 1972, 36s.

◆ Mehmet Emin; **Gelibolu Hatıratı,** Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul 1327, 41s.

◆ Mehmet Emin; **Harb-i Umûmîde Irak Cephe-i Harbine Ait Hatıratımdan Bir Safha (Selmanıpâk Meydan Muharebesi),** Matbaa-i Askeriyye, İstanbul 1337, 4-147s.

◆ Mehmet Enisi; **Avrupa Hatıratım,** Konstantiniye 1327, Matbaa-i Ebûzziya, I. kısım, 222s.

◆ Mehmet Selâhattin (Safiyesultanzade); **Bildiklerim**[97], Kahire 1918, 203s.

◆ Mevlanzade Rıfat; **Türkiye İnkılâbının İçyüzü,** (Haz. Metin Hasırcı), İstanbul 1993.

[97] Yazarın İttihat ve Terakki Cemiyetinin kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nin yıkılışı hakkında bildiklerine yer verilmektedir. Bu sebeple İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluş gayesi, 600 senelik Osmanlı Devleti'nin yıkılış sebepleri, kuruluşunda iyi bir niyetle başlanılmadığından böyle bir cemiyetin iyi bir sonuç vermeyeceği, kurtarıcı rolü oynamayacağı birer birer gösterilerek inkılâbın başından eserin yazıldığı tarihe kadar cereyan eden dahilî ve harici siyasetten kısa bir şekilde bahsedilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Midillili Ahmed; **Birinci İnönü Muharebesinin İçyüzü,** Büyük Erkân-ı Harbiye Reisliği Matbaası, Ankara 1930.

◆ Mimaroğlu, M. R.; **Gördüklerim ve Geçirdiklerim,** Ankara 1946, 138s.

◆ Mithad, Ali Haydar[98]; **Hatıralarım (1872-1946),** İstanbul 1946.

◆ Mizancı, Mehmet Murat; **Hürriyet Vadisinde Bir Pençe-i İstibdat (Harbiye Nezaretinde Tevkifim ile Netâyic-i Garibesi),** Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1326, 93s.

◆ Mizancı, Mehmet Murat; **Mücadehe-i Milliye (Gurbet ve Avdet Devirleri),** Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1326, 347s.

◆ Moralı Nail; **Mütarekede İzmir Olayları,** Ankara 1973.

◆ Muhiddin Vecihi; **Cihan Harbine Dair Hatıralarımdan (Filistin Ricatı)**[99], Askerî Matbaa, İstanbul 1317, 90s.

◆ Mumcu, Uğur; **Kâzım Karabekir Anlatıyor,** İstanbul 1993.

◆ Mustafa Ragıp; **İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi**[100], Akşam Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1933, 638s.

---

[98] Ali Haydar, Mithad Paşa'nın oğlu olup 1872'de İstanbul'da doğmuştur. Genelde eserinde babasından söz etse de, İzmir'in İşgali, Millî Mücadele, Cumhuriyetin ilânı, Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı seçilmesi gibi konulara da yer vermektedir.

[99] Vecihi Bey Erkân-ı Harp Binbaşısı (Kurmay Binbaşı)'dır. Vecihi Bey'in anıları Yıldırım Orduları grubu içinde yer alan süvari tümeninin öyküsü üzerinde yoğunlaşmıştır. Anılar bununla sınırlı kalmayarak Filistin cephesinin durumu, savaşları, lojistiği, askerlerin ve Millî Mücadelede yaşam kavgası verenlerin hangi şartlardan geçip yetiştiğine ışık tutuyor.

[100] Eserde Yakup Cemil'in niçin ve nasıl öldürüldüğü? ve Balkan Muharebesinden Umumî Harp sonlarına kadar İttihat ve Terakki komitesinde oluşan gizli ihtilâflar anlatılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Mustafa Rauf (yyl.); **Muhtıra-ı Zaferden Feth-i Yenişehir (Muvaffakiyet-i Hazret-i Padişahı),** Malumat Matbaası, İstanbul 1314, 31s.

◆ Naciye Sultan; **Acı Zamanlar,** (Haz. O. Gazi Alişiroğlu), İstanbul 1992, 88s.

◆ Necmi Raci; **1923 Osmanlı-Rus Seferi, Fecayiî Hatıratından (Neler Çektik),** Hürriyet Matbaası, İstanbul 1326, 20s.

◆ Nutku, Emrullah; **Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar (1946-58),** İstanbul 1979, 406s.

◆ Okur, Hafız Yaşar; **Atatürk'le On Beş Yıl (Dinî Hatıralar),** İstanbul 1952, 40s.

◆ Okyar, Fethi; **Fethi Okyar'ın Anıları, Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye,** (Haz. Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu), Ankara 1997, 192+46s.

◆ Orbay, Kemalettin Şükrü; **Mütareke Anıları**[101], İstanbul 1938, 200s.

◆ Orbay, Rauf; **Cehennem Değirmeni**[102] **Siyasî Hatıralarım,** C. I-II, İstanbul 1993, 303 s. + 266 s.

◆ Orhan Mithad; **Büyük Gazi'nin Karşısında,** Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1927, 15s.

◆ Osmanoğlu, Ayşe; **Babam Abdülhamid,** İstanbul 1960, 262s.

◆ Osmanoğlu, Şadiye; **Hayatımın Tatlı ve Acı Günleri,** İstanbul 1966, 128s.

[101] Eserde İstanbul'da Mütareke arifesinden işgale kadar geçen süreç anlatılmaktadır.

[102] Rauf Orbay, 1914'ten 1919'a kadar yaşadığı ve gördüğü siyasî hatıralarını anlatmaktadır. Bu hatıralar daha önce Yakın Tarihimiz adlı süreli yayın tarafından tefrikalar hâlinde yayımlanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Öge, Ali Rıza; **Meşrutiyetten Cumhuriyete Bir Polis Şefinin Gerçek Anıları**, İstanbul 1966, 128s.

◆ Öktem, Haydar Rüştü; **Mütareke ve İşgal Anıları**, Ankara 1991, 8+162+4s.

◆ Ömer, Faiz; **Avrupa'da Sultan Aziz**, İstanbul 1970.

◆ Önder, Ahmet (drl.); **Mustafa Necati Bey ve İstiklâl Mücadelesi Hatıraları**, Ankara 1953, 16s.

◆ Öner, Kenan; **Siyasî Hatıralarım ve Bizde Demokrasi**[103], İstanbul 1948, 191s.

◆ Örfi, Vedat; **Hatırat-ı Abdülhamit-i Sani**, İstanbul 1338.

◆ Özalp, Kâzım; **Atatürk'ten Anılar**[104], (Haz. Teoman Özalp), Ankara 1992.

◆ Özalp, Kâzım; **Millî Mücadele (1919-1922)**[105], Ankara 1971.

◆ Özkul, Ali Rıza; **İstiklâl Savaşında 7. Tümen**[106], KKK Askerî Basımevi, İstanbul 1952.

---

103 Kenan Öner, Demokratik Partiye katılmış ve Demokratik Parti İstanbul İdare Kurulu başkanı olmuştur. O dönemin siyasî olaylarını anlatmaktadır.

104 Kâzım Özalp'ın ölümünden sonra oğlu Teoman Özalp, babasının notlarından Atatürk'e ait anılarını anlatır. Yayınlanmamış fotoğrafları ve belgeleri içerir. Ayrıca eserde Kâzım Özalp'in Atatürk'le olan TBMM çalışmalarına da yer verilmektedir.

105 Yazar, elli yılı aşan bir sürede askerlik ve devlet hizmetinde bulunmuştur. Balkan Harbi, I. Cihan Harbi ve Millî Mücadelede kumandanlık yapmıştır. Milletvekilliği, Bakanlık ve Meclis başkanlığı yapmış, bütün devrimlerde Atatürk'ün yanında yer almıştır. Bu kitap İzmir'in işgalinden başlayıp Millî Mücadelede tutulan notlara ve belgelere dayanarak 1929-1931 yılları "Millî Mücadele Hatıratı" olarak yayımlanmıştır. 15. 5. 1919-1922 yılı sonuna kadar olan süreyi kapsamaktadır. Eserde 118 belge mevcuttur. Atatürk'le olan yazışmalar da bu kitapta yer almıştır. Bunlar "Büyük Nutuk'un" 3. cildinde de mevcuttur. Ayrıca TBMM çalışmaları üzerinde gördüklerini de yazmıştır.

106 Eserde 7. Tümenin İstiklâl Savaşındaki cephelerdeki savaşa katkılarını anlatmıştır. Yazar, bizzat savaşa katılmış ve gördüklerini eserine yansıtmıştır. Eser için Albay Ali Rıza Özkul'un hatıratıdır demek mümkündür.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Reel, A. Hidayet; **Atatürk'e Ait Hatıralar**[107], İstanbul 1949, VIII+200s.

◆ Reşit Paşa, **Reşit Paşa'nın Hatıraları**[108], İstanbul 1940, 164s.

◆ Rey, Ahmet Reşit; **Gördüklerim-Yaptıklarım (1890-1922)**[109], Yeni Matbaa, İstanbul 1945.

◆ Rıza Nur; **Hayat ve Hatıralarım**, İstanbul 2003.

◆ Rıza Nur; **Rıza Nur'un Lozan Hatıraları**, İstanbul 1995, 164s.

◆ Rıza Nur; **Rıza Nur'un Moskova-Sakarya Hatıraları**, İstanbul 1992, 437s.

◆ Rodoplu, Refet; **Hatıralarım**, C. I, Kırklareli 1938.

◆ Rodoplu, Refet; **Hatıralarımın Yankıları**, Kırklareli 1955.

◆ Sabis, Ali İhsan; **Harp Hatıralarım**[110], İnkılâp Kitapevi, Tan Matbaası, C. I, İstanbul 1943, C. 2-4, Güneş Matbaası, Ankara 1951; C. 5, **İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri**, Güneş Matbaası, Ankara 1951.

---

[107] Kitapta çeşitli şahısların Atatürk ile yaşadıkları hatıralar yer almaktadır. Yazar, eserinde Atatürk'e ait hatıraları yakın arkadaşlarından edindiği bilgileri nakletmektedir. Eser, "Yunus Nadi Mükafatı" ödülünü almıştır. Atatürk'ün doğumundan ölümüne kadar olan evreler anlatılmaktadır.

[108] Sivas Harekat-ı Milliye başlangıcından Sivas Kongresine, Birinci BMM'nin açılışına kadar geçen olaylar anlatılmıştır. Merhum Reşit Paşanın bıraktığı hatıralar, notlar ve vesikalar 3 kitap hâlinde neşredilmiştir.

[109] Yazar, Osmanlı Devleti'nin son dönem padişahlarının yaptıklarını ve Meşrutiyetin ilânını, Balkan Harbini ve Kurtuluş Savaşında 16 Mart 1920 vak'asını anlatmıştır. O dönemde önemli hizmetlerde bulunmuştur.

[110] Yazar, eski Altıncı ve Birinci Ordu komutanlığı yapmış emekli generaldir. Kitap, I. Dünya Savaşından evvelki hâdiseleri, savaşın başlaması ve seferberlik ilânını ve savaşa nasıl sürüklendiğimizi anlatıyor. General, hatıralarının bir kısmını I. Dünya Savaşı esnasında, diğer kısmını da Malta'da İngiliz zulmü altında hazırlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, yazarın Erkân-ı Harbden arkadaşıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Safa, Peyami; **En Büyük Kaybımız**[111], İnkılap Kitapevi, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1938.

◆ Sait Paşa, **Sait Paşa'nın Hatıratı**, İstanbul 1328, C. 2, 3 Kısım, Osmanlıca.

◆ Sait Paşa, **Sait Paşa'nın Kâmil Paşa Hatıratına Cevapları (Şarkî Rumeli, Mısır ve Ermeni Meseleleri)**, Tanin Matbaası, İstanbul 1327, Osmanlıca.

◆ Savaşkan, Cemal; **Yüzbaşı Cemal'in Anıları, Arnavutluk'tan Sakarya'da Komitacılık**, (Haz. Kudret Emiroğlu), Ankara 1996.

◆ Selâhaddin Adil; **Ahyat Mücadeleleri, Selâhaddin Adil Paşa'nın Hatıraları**, (Haz. Enver Koray), İstanbul 1982, 519s.

◆ Selçuk, Sadi; **Hayatımın Önemli Noktalarından, (Esaretimin Acı Hatıraları ve 37. Kafkas Tümeninin Trabzon'u Düşmandan İstirdadı)**, Konya 1955.

◆ Sertel, Zekeriya; **Hatırladıklarım (1905-1950)**[112], İstanbul 1968.

◆ Sevük, İsmail Habib; **Atatürk İçin**[113], Cumhuriyet Basımevi, İstanbul 1939.

---

[111] Kitap, Atatürk'ün ölümünden milletimizin duyduğu ıstırabın bir ifadesi ve destanıdır. Atatürk'ün Türk ulusuna kazandırdıklarını anlatıyor.

[112] Yazar gazetecidir. Türkiyenin yarı sömürge, geri bir memleket olmaktan kurtulup, bağımsız bir devlet olarak gelişmesi sırasında geçirdiği sancıları birlikte yaşamıştır. Onun için 50 yıllık hatıraları aynı zamanda Türkiye'nin de tarihi sayılır niteliktedir. Kitap, bir tarih kitabı değil, daha çok bir biyografidir. Memleketin siyaset, fikir ve sanat hayatında rol oynamış birçok isim tanıtılmaktadır.

[113] Kitapta, Atatürk'ün ölümünden sonraki hatıralar toplanmıştır. I. kısımda "Cumhuriyet Gazetesi"nde, 1938'den 3 Mart 1939'a kadar "Atatürk'ten Hatıralar ve İbretler" başlığı altında çıkan makaleler vardır. II. Kısımda hayattayken yazılanlar verilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Sevük, İsmail Habib; **O Zamanlar 1920-1923**[114], Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1937.

◆ Simavi, Lütfi; **Osmanlı Sarayının Son Günleri**[115], İstanbul 1974.

◆ Soğucalı, A. Şevket; **İstiklâl Harbinde Olaylar**, C. I, Ankara 1947.

◆ Soğukcalı, A. Şevket; **İstiklâl Harbinde 38. Alayla Samsun'dan İzmir'e**, Askerî Matbaa, İstanbul 1941.

◆ Solmaz, Mehmet; **Gaziantep'in Adaşı ve Fahrî Hemşerisi. Atatürk Gaziantep'te**[116], İstanbul 1983.

◆ Soyak, Hasan Rıza; **Atatürk'ten Hatıralar**[117], Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1973.

---

[114] Eserin I. kısmında, Sakarya'dan önceki olaylar verilmiştir. Burada, "İzmir'e Doğru" (Balıkesir) ve "Açık Söz" (Kastamonu) gazetelerindeki yazılar yer almaktadır. II. kısımda Büyük Zafere kadar olanlar anlatılmıştır. "Açık Söz" (Kastamonu), "Yeni Gün" (Ankara) ve "İzmir Yurdu" (Nüsha-i Mahsusa) gazetelerindeki yazılar vardır. III. kısım Zaferden Sonra'yı ihtiva etmektedir. Burada "Yeni Gün" deki "Hergün Bir Düşünce" yazı dizisinden alıntılar; IV. kısım, Gazi ile Adana seyahatini muhtevidir. "Hâkimiyet-i Milliye" de çıkan intibalar ve Gazi'nin nutuklarından parçalar vardır.

[115] Lütfi Bey, başmabeyncidir. Abdülmecit zamanının tanınmış vezirlerinden Süleyman Paşa'nın 2. oğludur. Anılarına esas olan görevi 1909'da 31 Mart olayından hemen sonra başlamıştır. Sultan Reşat zamanında başmabeynci olmuştur. Amaç, Meşrutiyet Sarayına çekidüzen vermektir. Bu sıralarda tuttuğu günlük notları, Cumhuriyetten bir yıl sonra 1924'te "Sultan Mehmet Reşat ve Halife'nin Sarayında Gördüklerim" adlı kitapta yayımlamıştı. Bu eser, 50 yıl sonra "Osmanlı Sarayının Son Günleri" adı altında yayımlandı. Kitap, 31 Mart olayından sonraki günlerden başlayıp, Kurtuluş Savaşı belirtilerinin göründüğü günlere kadar uzanan bunalımlı günleri kapsar. Uzun ömürlü eski bir devletin can çekişmeleri ile doğmak üzere bulunan yeni bir devletin doğum sancılarını gözler önüne serer.

[116] Yazar bu kitapta, Antep'teki millî kuruluşlar arasında geçen yazışmaları toparlamıştır. Atatürk'ün Millî Mücadeleden sonra Gaziantep'i ziyaretini ve anılarını kitapta bir araya getirilmiştir.

[117] Yazar, I. Dünya Savaşında I. ve II. Kolordu Kurmaylığı Kalemlerinde çalışmıştır. Millî Mücadele ve Atatürk devrinin insanları ve olayları için 1888-1970 yılları arasındaki anılarını yazmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında birçok olayın en yakın tanıdığıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Söylemezoğlu, Galip Kemali; **Başımıza Gelenler (Yakın bir Mazinin Hatıraları Mondros'tan Mudanya'ya 1918-1922),** İstanbul 1939.

◆ Söylemezoğlu, Galip Kemali[118]; **Canlı Tarihler, Hatıralar, Atina Sefareti 1913- 1916,** İstanbul 1946.

◆ Söylemezoğlu, Galip Kemali; **Hariciye Hizmetinde Otuz Sene**[119], İstanbul 1950.

◆ Söylemezoğlu, Galip Kemali; **Siyasî Dağarcığım,** İstanbul 1957.

◆ Süleyman Sırrı, **Bekirağa Bölüğünde (Orada Neler Gördüm)**[120], Hukuk Matbaası, İstanbul 1335.

◆ Şapolyo, Enver Behnan; **İnkılâp Öğünçleri (Millî Mücadele Hatıraları)**[121], Devlet Matbaası, İstanbul 1934.

◆ Şapolyo, Enver Behnan; **Millî Mücadele Hatıraları (Kurtuluş Edebiyatı Tarihi),** İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1938.

◆ Şerif Paşa, **Meşrutiyete Doğru Ben ve Hayatım,** İstanbul 1911.

◆ Şevki Baslu, **Harbi Umumîde Müstakil Süvari Livası Harekatından Bir Yaprak (Paşaeli, Irak-ı Arap ve Acemde ve İstiklâl Mücadelesinde Bölüğün Mektebi),** Harbiye Matbaası, İstanbul 1924.

[118] Yazar, Moskova eski sefiridir. 1892'de Hariciye mesleğine getirilmesinden Millî Hükûmetin kuruluşuna kadar tarihimizin 30 yıllık en hareketli devresini dış münasebetler bakımından aydınlatan hatıraları anlatmıştır.

[119] Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Millî Mücadele yıllarında gördüklerini ve başına gelenleri anlatıyor (1892-1922).

[120] Eser, Osmanlıca yazılmıştır.

[121] Kitapta Türk milletinin kurtuluş ve inkılâp davasında gösterdiği kahramanlıklar birer destan hâlinde, heyecanla yazılmıştır. Millî Mücadelede kahramanlık gösteren farklı isimlerin diğer eserlerde yer almayan menkî belerine yer verilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Şevki M., **İstiklâl Savaşı Nasıl Oldu?**[122], Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1934.

◆ Tahsin Paşa, **Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları**[123], Milliyet Matbaası, İstanbul 1931, 297s.

◆ **Talat Paşa'nın Hatıraları**[124], (Ön sözü yazan: Hüseyin Cahit Yalçın), Güven Basımevi, İstanbul 1946.

◆ Tan, M. Şahat; **İsrail Zindanlarında Bir Türk Subayı**, İstanbul 1967.

◆ Tansel, Selâhattin; **Mondrostan Mudanya'ya Kadar**, Cilt I-IV, Ankara 1973-78.

◆ Tarcan, Selim Sırrı[125]; **Hatıralarım (Evvel Zaman İçinde)**, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946.

◆ Tarım, Cevat Hakkı; **Yılların Ötesinden Atatürk Kurşehirde, İnkılâpçı Bir Öğretmen: Habib Arıöz**, Ankara 1956.

◆ Taymas, Battal Abdullah; **Rus İhtilâlinden Hatıralar I (1917-1919)**[126], Güven Basımevi, İstanbul 1947.

◆ Tekçe, İsmail Hakkı; **Muhafızı Atatürk'ü Anlatıyor: Emekli General İsmail Hakkı Tekçe'nin Anıları**, (yyl. hzl. Hasan Pulur), İstanbul 2000, 61s.

---

[122] Son derece sınırlı imkânlarla düşmana karşı Türk milletinin gösterdiği başarılar anlatılmıştır.

[123] Tahsin Paşa, sarayda Mabeyn Başkatibi olarak 14 yıl görev yapmıştır. Bu sırada edindiği bilgi ve tecrübeleri yazmıştır.

[124] Meşrutiyet devrinin sadrazamı olan Talat Paşa, bu hatıraları mütarekeden sonra Almanya'ya çekildiği sıralarda kaleme almıştır.

[125] Kendisi Jön Türk'tür. Memlekete asker, terbiyeci, sporcu, inkılâpçı ve milletvekili sıfatlarıyla hizmet etmiştir.

[126] İhtilâl günlerine ait hatıralar verilmiştir. Türkleri ilgilendiren yönünden de bahsedilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Temo, İbrahim; **İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Teşekkülü ve Hidemat-ı Vataniye ve İnkılâb-ı Milliyeye Dair Hatıratı**[127], 1939, Romanya-Mecidiye, 303s.

◆ Tengirşenk, Yusuf Kemal; **Vatan Hizmetinde**[128], İstanbul 1967.

◆ Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif; **Atatürk'ün Son Balosu**[129], Osmanbey Matbaası, İstanbul 1944.

◆ Tepeyran, Ebubekir Hazım; **Hatıralar I**[130], İstanbul 1944.

◆ Tepeyran, Ebubekir Hazım; **Zalimane Bir İdam Hükmü**[131], Millî Mecmua Basımevi, İstanbul 1946.

◆ Tevetoğlu, Fethi; **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar**[132], Ankara 1971.

◆ Tezer, Şükrü; **Atatürk'ün Hatıra Defteri**, Ankara 1972.

---

127 Yazar, eserinde Sultan Abdülaziz'in saltanatı devrinde Avrupa'nın medenî merkezlerine gönderdiği gençlerin Avrupa'dan aldığı fikirlerle burada bu harekatın başlamasından bahsetmiştir. Avrupalılar bu harekete mensup olanlara Jön Türkler adını vermişlerdir.

128 Yazar, 1925'den 1941'e kadar Ankara Hukuk Mektebinde Millî İktisat dersleri vermiştir. Adliye ve Hariciye vekilliği yapmıştır. Bu devirde yaşadıklarını anlatıp, Türkiye-Rusya Antlaşmasına imza atmıştır (1921).

129 Kitap, 1940 yılında Atatürk'ün ikinci ölüm yılı münasebetiyle yazılmıştır.

130 Yazar, hayatı baştan başa yurt hizmetinde geçmiş, devletin en yüksek makamlarında bulunmuş, hatıra ve vesika itibarıyla eşsiz servete sahip bir şahsiyettir. Resmî hayatına toplu bir bakıştan sonra, çocukluğundan itibaren gördüğü, yaşadığı memleket davalarına ait hatıralar verilmiştir.

131 Bu kitap, umumî hapishanede gizlice yazılmıştır. Gizlice yazdığı notların dostları tarafından dışarıya çıkarılması suretiyle kitap hâline getirilmiştir. Bursa'da vali olup, daha sonra Dahiliye Nazırlığı yapmıştır. Kuva-yı Milliye taraftarı olup, gazetelere yazılar gönderdiği için Damat Ferit Hükûmeti tarafından tutuklatılmış ve idam edilmiştir.

132 Bu kitapta Atatürk ile Samsun'a çıkanlar anlatılmıştır. Ayrıca Millî Mücadele tarihimizin karanlık dönemleri, resmî belgelerin ışığında canlı şahitlerin yardımıyla aydınlatılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Tokçe, Abdullah Galip; **İki Mütareke Arasında (Mudanya'nın Tarihi Hatıraları),** Tezinoğlu Matbaası, İstanbul 1959.

◆ Toker, Metin; **İsmet Paşayla 10 Yıl (1954-1961)**[133], Akis Yayınları, Ankara 1966.

◆ Tokgöz, Ahmet İhsan; **Tirol Cephesinde, Ateş Hattında 1917,** Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekası, İstanbul 1917.

◆ Tomruk, Kemal Esat; **İşgal ve Mücadele Senelerinde Bir İstanbul Gencinin Yaptıkları,** İstanbul 1924.

◆ Tomruk, Kemal Esat; **Türk Casusu İngiliz Kemal Millî Mücadelede**[134], Cilt I, İstanbul 1966.

◆ Tonguç, Faik, **Birinci Cihan Harbinde Bir Yedek Subayının Hatıraları,** Ankara 1960.

◆ Toprak, Ömer Faruk; **Duman ve Alev (Günlük-Anı),** May Yayınları, İstanbul 1968.

◆ Topuzlu, Cemil; **İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım**[135], İstanbul 1951.

◆ Toros, Taha; **Atatürk'ün Adana Seyahatleri**[136], Adana 1981.

---

[133] Metin Toker, bu devrin olayları içinde, onların yakınında yaşamıştır. 1. cilt 1954-57 demokrasi devrinin hikâyesidir. 2. ciltte 1957-60 arasındaki olaylar, 3. ciltte de 1960-61 arasındaki olaylar anlatılmaktadır.

[134] Kitabın II. cildi Türk casusu İngiliz Kemal Millî Mücadelede **(Yunan Zindanlarında),** Lâtin Matbaası, İstanbul 1969. Kendisi Türk'tür. Adının başına "İngiliz" lâkabı takılmıştır.

[135] Osmanlı Devleti'nin son yarım asırlık tarihini yazmak isteyenlere faydalı olacak bir eserdir. Yazar, hatralarını üçe ayırmıştır: 1. Çocukluğumdan Meşrutiyetin İlânına kadar (1866-1908) II. Meşrutiyetin İlânından, İstanbul'dan ayrılışına kadar (1908-1920) 3. 1920'den bugüne kadar.

[136] Atatürk Adana'ya yedi defa gitmiştir. Eserde, bu geziler anlatılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Tufan, Osman; **Kilikya Doğu Bölgesinde Millî Hareketler ve Kozan Sancağı ile Mülhakatının Kurtuluş Hatıraları**, İstanbul 1964.

◆ Tugay, Asaf; **İbret**[137], Yörük Matbaası, C. 2, İstanbul 1962.

◆ Tunar, Mahmut; **Acı Hatıralar, Günün Olayları**, Ankara 1969.

◆ Tunççapa, Şakir; **Çanakkale Harbi Hatıralarım**[138], İstanbul 1958.

◆ Tunçkol, Yılmaz (drl.) ; **Unutulmaz Hatıralar**, C. I, İstanbul 1956.

◆ Tülbentçi, Feridun Fazıl; **Cumhuriyet Nasıl Kuruldu?**[139], İstanbul 1955.

◆ Türkgeldi, Ali Fuat; **Görüp İşittiklerim**[140], Ankara 1949.

◆ Türkgeldi, Ali Fuat; **Türk İstiklâl Harbi**, Ankara 1962.

◆ Türsan, Mehmet Mustafa; **Hayatımın En Acı Hatırası Atatürk'ün Ölümü**, Küçük Kılavuz Kitabı, Tecelli Matbaası, İstanbul 1939, 16s.

[137] Asaf Tugay, Emekli Süvari Binbaşıdır. Kitap 2 cilttir. Bunlarda İttihat Terakki, II. Meşrutiyet zamanında geçen olaylar ve şahıslar anlatılıyor.

[138] 1915'ten 11 Mart 1916'ya kadar günü gününe tuttuğu notları yazmıştır.

[139] Yazar, Atatürk'ün ve dava arkadaşlarının Cumhuriyeti nasıl kurduklarını anlatmıştır. Olaylara değinilmiş ve ne öğüt vermek istediği yazılmıştır. Bu kitapta büyük önderin insanlığa ışık tutan düşünce yapısı bütün ayrıntılarıyla yazılmıştır.

[140] Yazar, II. Meşrutiyet devrinin en karışık hâdiselerine şahit olmuş ve uzun yıllar Sultan Reşad'la Vahdettin'in Mabeyn baş kâtipliğini yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin son hâdiseleri; o devrin devlet adamlarının davranışlarını, ruh hâllerini tasvir etmiş ve hatıralarını yazmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Uran, Hilmi[141]; **Hatıralarım**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1959.

◆ Us, Asım; **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler**, İstanbul 1964.

◆ Uşaklıgil, Halit Ziya, **Saray ve Ötesi (Son Hatıralar)**[142], İstanbul 1965.

◆ Uysal, Ayfer, **Acı Hatıralar**, İstanbul 1967.

◆ Ünaydın, Ruşen Eşref, **Geçmiş Günler**, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1919, 173s.

◆ Ünaydın, Ruşen Eşref; **Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülâkat**[143], Hamit Matbaası, İstanbul 1930.

◆ Ünaydın, Ruşen Eşref; **Atatürk, Tarih ve Dil Kurumları Hatıraları**, Ankara 1954.

◆ Ünaydın, Ruşen Eşref; **Çanakkale'de Savaşanlar Dediler ki**[144], Ankara 1960.

◆ Ünaydın, Ruşen Eşref; **İstiklâl Yolunda**[145], Ankara 1960.

---

141 CHP'ye mensup olan Uran, en son Adana valiliği görevinde bulunmuştur. Eseri iki ana bölümden oluşmaktadır: a) İdarî memurlukları b) Meclis, parti ve kabine hayatı.

142 Mabeyin Başkâtibi iken görüp işittiklerini, yaşadıklarını yazmıştır.

143 Yazar, "Bu mülâkat kahramanın kendinden dinlediğim askerî, vatanî bir menkîbedir" diye belirtmiştir. Bu hikâyede Çanakkale Zaferi ve Mustafa Kemal'in askerî dehâsı yan yana duruyor. Bu hatıralar uzun ve çetin bir müdafaanın ve usanmayan şuurlu bir iradenin safhalarını göstermesi bakımından çok değerlidir.

144 Kitap mülâkatlardan oluşmuştur. Bunlar, kahramanların ağızlarından çıktığı gibi not edilmiştir.

145 Yazılar I. İnönü Savaşı sonrası ile Dumlupınar Meydan Muharebesi öncesinde yazılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Ünaydın, Ruşen Eşref; **Atatürk'ü Özleyiş, Hatıralar,** İş Bankası Yay. , Ankara 1957.

◆ Ünüvar, Veysel; **İstiklâl Harbinde Bolşevikler'le Sekiz Ay (1920-21),** İstanbul 1746, 87s.

◆ Ürgüplü, Münip Hayri; **Lozan (24-7-1936 Tarihinde Ankara Halkevinde Söylenmiştir**), Ankara 1936.

◆ Üstün, Emin Faik; **Ülkücü Atatürk**, İzmir 1964.

◆ Üyver, Rıza Ruzşen; **Atatürk'e Ait Birkaç Fıkra ve Hatıra**, Şaka Basımevi, İstanbul 1947.

◆ Üzel Sahir, **Gaziantep Savaşının İç Yüzü**[146], Doğuş Matbaası, Ankara 1952, 347s.

◆ Vandemir, Baki (drl.); **Türk İstiklâl Harbinde Demirci Akıncıları,** Askerî Matbaa, İstanbul 1936.

◆ Vandemir, Baki; **Türk İstiklâl Harbi'nde Sakarya'dan Mudanya'ya Kadar**[147], Genelkurmay Başkanlığı Askerî Basımevi, İstanbul, S. 69, 140 sayılı Askerî Mecmua Tarih Kısmı 1 Eylül 1946.

◆ Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet; **Bir Lise Öğrencisinin Millî Mücadele Anıları**[148], İstanbul 1971.

◆ Yalçın, Hüseyin Cahit; **Siyasal Anılar**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1976.

[146] Anteplilerin düşmana karşı direnişi, 11 ay 8 gün süren bu kanlı savaşa ve Kurtuluş Savaşına kazandırdıklarını anlatmıştır.

[147] Sakarya'dan Mudanya'ya kadar olan olaylar her iki muharip taraf vesikalarına dayanarak anlatılmıştır.

[148] Hıfzı Veldet, Millî Mücadelenin başladığı zaman tatil aylarında Meclis evrak kaleminde çalışmış, bir yandan öğrenimine devam ederken, bir yandan da tarihimizin bu güç döneminde Ankara ve başka Anadolu şehirlerinde geçen olayları izlemek, Atatürk ve arkadaşlarını yakından görüp tanımak fırsatını bulmuştur. Eserinde, o yıllarla ilgili anı, düşünce ve gözlemlerini anlatmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Yalman, Ahmet Emin; **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim** (1918-1922)[149], C. 2, İstanbul 1970.

◆ Yazman, Aslan Tufan; **Atatürk'le Beraber Devrimler, Olaylar, Anılar 1922-1938**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1969, 432s.

◆ Yazman, Mehmed Şevki; **Büyük Taarruz Nasıl Oldu**, Akşam Matbaası, İstanbul 1933, 90s.

◆ Yazman, Mehmed Şevki; **İstiklâl Savaşı Nasıl Oldu**, Akşam Matbaası, İstanbul 1934, 199s.

◆ Yetkin, Gıyas; **Ateşten Ateşe, Millî Kurtuluş Savaşımızın Adsız Kahramanı Akça Efe**[150], Ankara 1964.

◆ Yularkıran, Cevdet R; **Reşit Paşanın Hatıraları**[151], A. Halit Kütüphanesi, İstanbul 1939.

◆ Yurdakul, Halil Nuri (drl.); **Atatürk'ten Hiç Yayınlanmamış Anılar**, Aksoy Yayınları, İstanbul 1999.

◆ Yücebaş, Hilmi (drl.); **Atatürk'ün Nükteleri-Fıkraları, Hatıraları**[152], İstanbul 1963.

◆ Yücel, Hasan Ali; **Hürriyet Gene Hürriyet**[153], Ankara 1960.

[149] Yabancı idaresinin ona körü körüne destek olan İstanbul Hükûmetinin ihanetlerini yazmıştır. Burada Malta macerası da yer almıştır. Yazar, Malta'dan kurtuluşunu, Ankara'da kurulan millî iradenin parlak manzarasını, tek gazeteci olarak dolaştığı cephelerde gördüklerini anlatmıştır.

[150] Kurtuluş Savaşının bilinmeyen yönleri, bilinmeyen kahramanların yaşantıları, o günleri yaşayanların anılarından yararlanılarak yazılmıştır. Yaşanmış olaylar ve olaylardaki isimler aynen muhafaza edilmiştir.

[151] Tan Gazetesi'nde basılmış olan ve TBMM'nin açılışına ve bu döneme rastlayan Sivas'ta Millî Hareket'in başlangıcına ve Sivas Kongresine ait olan kısımlar kitapta yer almaktadır.

[152] Kitap, Atatürk'ün kronolojisini içine alıyor. Falih Rıfkı Atay, Mustafa Nafiz Sevilen gibi bazı kimselerin ağzından Atatürk'ün hoşlandığı nükte ve fıkralar, bunun yanında hatıralar yer almaktadır.

[153] 1950-1960 yılları arasındaki olayların kendisinde uyandırdıklarını yazmıştır. Bu, on yılın günü gününe kaydedilip yazılmasıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Zeki Paşa, **1912 Balkan Harbine Ait Hatıratım**[154], Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1337.

◆ Zeki Paşa, **Afyonkarahisar'dan İzmir'e Birinci Kolordumuzun Karşısında Yunan Süvarileri**, 1339/1923, 16s.

◆ Zeki Paşa, **Anılarla Atatürk**, (drl. Mehmet Öksüz), İstanbul 1993, 310s.

◆ Zeki Paşa, **Atatürk 19 yıl Önce Bugün Ankara'ya Gelmişlerdi, 27. 12. 1919 Saat. 15. 30,** Ankara 1938, 29s.

◆ Zeki Paşa, **Büyük Anadolu'nun Millî İstiklâl Mücadelesi Hatıralarından Sarıkamış,** Şark Cephesi Karargâh Matbaası, 1337/1921, 20s.

◆ Zeki Paşa, **Büyük Gazi'nin Hatıralarından Sahifeler,** Vakit Matbaası, İstanbul 1926.

◆ Zeki Paşa, **Çanakkale'den Hatıralar,** (Haz. Kadri Ener), Sucuoğlu Basımevi, İstanbul 1954, 78s.

◆ Zeki Paşa, **Dumlupınar Şehitleri (4 Nisan 1953'ün Hazin Hatırası),** Deniz Basımevi, İstanbul 1953.

◆ Zeki Paşa, **Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler,** (drl. Hulusi Yetkin), Gaziantep 1962, 140s.

◆ Zorlutuna, Halide Nusret; **Bir Devrin Romanı,** Ankara 1977.

◆ Zübeyroğlu, Ahmet Fuat; **Yurdumuz Havza,** İstanbul 1941.

---

[154] Bu eserde Zeki Paşa, Balkan Harbine ait birtakım bilgiler sunmaktadır. Kendisi, Balkan ve Cihan Harplerine katılmış, Balkan Harbini kumanda etmiştir. Eserinde bu harbe ait anılarını sunmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

C. Dergi ve Gazetelerde Yayımlanmış Hatıra Örnekleri

◆ Ahmet Şerif, "Dünkü Anadolu", **Yakın Tarihimiz**, C. 2 s. 167-168.

◆ Ahmet Şükrü, "Vahdettin ile San Remo'da Bir Karşılaşma", **Vatan**, 18 Ekim 1924; **Yakın Tarihimiz**, C. 4, s. 215-217.

◆ Akelsoy, İhsan; "I. Dünya Harbinde Bir Türk Subayının Afrika Hatıraları"[155], **Hayat Tarihi Mecmuası**, Haziran 1970, S. 5.

◆ Akyiğit, Mehmet Mesihi; "Ankara Yollarında ve Ankara'da", **Millî Mecmua**, N. 34 (1Nisan 1341/14 Nisan 1925), s. 561-563.

◆ Altay, Fahrettin; "Atatürk'ün Günlerine Ait Bir Hatıra", **Yakın Tarihimiz**, C. 4, s. 389-393.

◆ Arıkoğlu, Damar, "Birinci Meclisten Notlar", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 202-203.

◆ Arıkoğlu, Damar; "Mustafa Kemal'den Sakarya Menkıbeleri", **Yakın Tarihimiz**, C. 3, s. 105-106.

◆ Atalay, Besim; "Besim Atalay'da Atatürk'e Ait Hatıralar", **Yakın Tarihimiz**, C. 2, s. 172.

◆ Atalay, Besim; "Cumhuriyetin Tek İçki Yasağı", **Yakın Tarihimiz**, C. 2, s. 205-207.

◆ Atalay, Besim; "Uşak'ta Millî Hareket", **Yakın Tarihimiz**, C. 2, s. 205-207.

◆ Atay, Falih Rıfkı; "Büyük Gazi'nin Hatırat Sayfaları", **Milliyet**, Tefrika No:1-32,13 Mart 1926-12 Nisan 1926, Gazete No: 31-61, Vatan Matbaası, İstanbul.

[155] İhsan Akelsoy, bu yazısında I. Dünya Harbinde Şam'a atanmasını ve burada yaşadığı olayları aktarmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Balkan, Ethem Ruhi, "İttihatçılığın Temelini Atanlar", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 105-107.

◆ Bardakçı, Cemal, "Millî Mücadelede Ankara'da Partizanlar", **Yakın Tarihimiz**, C. 2, s. 61-62.

◆ Bardakçı, Cemal;"Atatürk'ün Kuva-yı Milliye Hareketi'nin Merkezi Yapmak Amacıyla Ankara'ya İlk Gelişi", **Yakın Tarihimiz,** C. 1, s. 105-107.

◆ Başakıncı, Bedri (Sakallı Bedri); "Antep'i" Düşman Hiç Bir Zaman Muhasara Edemezdi", **Yakın Tarihimiz,** C. 4, s. 184-187.

◆ Başar, Ahmed Hamdi; "Meşrutiyetten Cumhuriyete", **Barış Dünyası Dergisi, Hatıralar**, s. 51-77.

◆ Baydar, Ekrem; "Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilâtını Ben İdare Ediyorum"[156], **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Ekim 1970-2 Kasım 1970.

◆ Baydar, Ekrem; "Mustafa Kemal'in İstanbul Emniyet Müdürüydüm"[157], (drl. Orhan Erdinç), **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Ağustos 1971-9 Eylül 1971.

◆ Baysal, Mevlüt, "Mustafa Kemal'i İlk Görüş", **Yakın Tarihimiz,** C. 4, s. 73-74.

◆ Baysal, Mevlüt, "Sivas'tan Kurtulan İzmir'e Varış", **Yakın Tarihimiz,** C. 4, s. 312.

[156] Yazar, 1920'deki İstanbul'un durumunu, düşman istilâsını, İstanbul'da İtilâf Devletlerinin yaptıklarını, bu dönemde Ekrem Baydar, gizli teşkilâtta yaşadıklarını, casusları, iş birlikçilerini anlatmış, daha sonra da okuyuculardan gelen sorulara cevap vermiştir.

[157] Ekrem Baydar, 27 Aralık 1924'te Mustafa Kemal'in Polis Müdürü olarak göreve başlamıştır. Eserde, saltanat ve hilâfet taraftarlarının İstanbul'da yaptıkları gösteriler, Kurtuluş Savaşı sonucu yenilen devletlerin ajanlarının göstericileri kışkırtması, bunlara karşı verilen mücadele ve Atatürk'le ilgili hatıraları aktarılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Baysal, Mevlüt,"İnebolu Bombardımanı", **Yakın Tarihimiz**, C. 4, s. 58-59.

◆ Baysal, Mevlüt; "Millî Mücadele Yolunda", **Yakın Tarihimiz**, C. 3, s. 410-412.

◆ Can, Fahri; "Gazi Antep Mücadelesinden Bir Sahife", **Yakın Tarihimiz**. C. 4, s. 398-399.

◆ Can, Fahri; "Antep'in Uğurlu Kahini", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 381-382.

◆ Can, Fahri; "Birinci Dünya Harbi'nden Sonra İlk Millî Kuvvet Nasıl Kuruldu?", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 168-169.

◆ Can, Fahri; "İtilâfçı!", **Yakın Tarihimiz**, C. 3, s. 281-282.

◆ Can, Fahri; "İzmir Suikasti Teşebbüsü ve Kara Kemal Bey", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 168-169.

◆ Can, Fahri; "Karakol Cemiyeti Nasıl Kurulmuştu?", **Yakın Tarihimiz**, C. 4, s. 257-260.

◆ Can, Fahri; "Kurmay Albay Bakkal Todori'nin Hikâyesi", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 381-382.

◆ Can, Fahri; "Millî Mücadele ve Hanedan", **Yakın Tarihimiz**, C. 4, s. 257-260.

◆ Can, Fahri; "Millî Mücadelede Halide Onbaşı", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 99-100.

◆ Can, Fahri;"Birinci Dünya Harbi'nden Sonra İlk Millî Kuvvet Nasıl Kuruldu?", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 168-169.

◆ Cavit, Aliye; "Cavit Bey Nasıl Tevkif Edildi?", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 1012.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Cebesoy, Ali Fuat; "Atatürk'ün Yüksek Kumandanlık Kudreti ve Meziyetleri", **Yakın Tarihimiz**, C. 4, s. 312-325.

◆ Cebesoy, Ali Fuat; "Millî Mücadele'nin Muvaffak Oluş Sebepleri", **Yakın Tarihimiz**, C. 4, s. 386-388.

◆ Cemal Paşa, "Mahmut Şevket Paşa'nın Katli Olayı", **Yakın Tarihimiz**, C. 4, s. 67-68.

◆ Cevat Paşa, "Çanakkale'de Mehmetçik General Cevat Anlatıyor", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 17.

◆ Conk, Cemil Cahit; "Abdülhamid'i Meşrutiyet'e Döndürmek İçin Ne Yapacaktım?", **Yakın Tarihimiz**, C. 4, s. 373-376.

◆ Çavuşoğlu, Şeref; "Esat Paşa Neler Yaptı?", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 227-228.

◆ Çavuşoğlu, Şeref; "İttihat ve Terakki'nin Gizli Plânı", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 263-264.

◆ Demiralp, Tevfik, "Bir İstiklâl Kahramanının Hatıraları", **Yeni Mecmua**, C. 4, N. 89 (5 Kânû-Evvel 1923), s. 456-459.

◆ Demiralp, Tevfik; "Balıkesirli Erkân'ı Harb Kemal Bey'in Mücahede Hatıraları", **Yeni Mecmua**, N. 90 (20 Kânûn-ı Evvel 1923), s. 474-75.

◆ Dr. Fethi, "Sadrazam Tevfik Paşa'nın Büyük Gafleti", **Yakın Tarihimiz**, C. 4, s. 142-143.

◆ Duman, Cevat; "I. Dünya Harbinde Bir Erin Hatırası"[158], (Anlatan: Mehmed Nuri), **Hayat Tarihi Mecmuası**, Mart 1970, S. 2.

[158] Mehmet Nuri'nin I. Dünya Savaşında Şam'da yaşadığı olaylar, esir düşmesi, Çanakkale'ye getirilip, salıverilmesi Cevat Duman tarafından aktarılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Erbil, Ahmet; "Yirmi Türk Mücahidine Esir Olan Beşyüz Fransız", **Yakın Tarihimiz**, C. 4, s. 89-91.

◆ Erdal, Rıfat; "Bir Yedek Subay'ın I. Dünya Harbi Hatıraları"[159], **Hayat Tarihi Mecmuası**, 1970, S. 1.

◆ Erkin, Behiç; "Atatürk'ün Selanik'teki Askerlik Hayatına Ait Hatıraları"[160], **Belleten**, C. XX, S. 80 (1956), s. 599-604.

◆ Erkin, Behiz; "Atatürk'ün Selanik'teki Askerlik Hayatına Ait Hatıralar", **Belleten** XX/80'den ayrı basım, 1958, s. 509-604

◆ Giray, Muharrem; "Geçirdiğimiz Kara Günler", **Yakın Tarihimiz**, C. 2, s. 109-111.

◆ Giray, Muharrem; "Halit Paşa'dan Hatıralar", **Yakın Tarihimiz**, C. 2, s. 51-52.

◆ Giray, Muharrem; "İstanbul'un İşgalinde Gizli Bir Teşkilât; Karakol Cemiyeti", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 345-347.

◆ Gökberk, Şükrü Naili; "Çanakkale'de Mehmetçik, General Şükrü Naili Anlatıyor", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 76.

◆ Hayriye Hanım, "Eşi Hayriyye Hanım Talat Paşa'yı Anlatıyor", **Yakın Tarihimiz**, C. 2, s. 193-195.

◆ Himmetoğlu, Hüsnü; "MM Grubu ve Gerçek Yüzü", **Yakın Tarihimiz**, C. 3, s. 165-170.

---

[159] Rıfat Erdal burada I. Dünya Savaşı sırasında, Erzincan'a sevk edilişini, Erzurum'da yaşadıklarını, yaralanmasını ve o dönemdeki ordunun durumuna ait anılarını anlatmaktadır.

[160] Atatürk'ün Selânik'teki askerlik günleriyle başlayan bu makale, Milli Mücadele, saltanatın kaldırılması, şapka meselesinin başlangıcı gibi bir takım alt başlıklar içermektedir. Ayrıca Behiç Erkin burada Atatürk'le ilgili bazı anılarını aktarmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ İğdemir, Uluğ; "Atatürk'ün Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıraları"[161], **Belleten**, C. VII- 2, S. 28 (1943), s. 1-16.

◆ İnan, Afet; "Atatürk'ten Dinlediklerim, Atatürk ve Demokrasi"[162], **Belleten** 1958, C. XXIII, S. 89, s. 1-8.

◆ İnan, Afet; "Atatürk'ten Hatıralar ve O'nun Anıtkabri İçin Düşünceler"[163], **Belleten** (1950), (C. XIV'ten ayrı basım), s. 159-169.

◆ İnan, Afet; "Atatürk'ü Dinledim, Kumandanlar Madunlarından Yüksek ve Âlim Olmalıdırlar"[164], **Belleten**, C. XIV, S. 56 (1950), s. 507-514+6 sayfa klişe.

◆ İnan, Afet; "Atatürk'ün Bana Yazdırdıkları"[165], **Belleten**, C. 18, (S. 72'den ayrı basım, 1954), s. 429-439.

◆ İnan, Afet; "Gerilla Hakkında İki Hatıra", **Belleten**, C. 1, (Sayı 1'den ayrı basım), (1937), s. 10-14.

---

[161] Atatürk'ün kendi el yazısıyla bir defterе Anafartalar Muharebelerindeki bazı hatıraları kaydettiği, bu hatıraları 1937 yılında Belleten'de neşredilmesini emrettiği Uluğ İğdemir tarafından belirtilmektedir.

[162] Atatürk'ün hemen her akşam okuyup, çalışmadığı zamanlarda toplantı yaptığını, bu toplantılarda günlük memleket meseleleri hakkında hem çevresindekileri dinlediğinden, hem de kendisinin tahlil ve izahlarda bulunduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca Afet İnan, böyle bir toplantıda Atatürk'ün dinlediği spor ve geçit resimleriyle, Millî Mücadeleyle ilgili anlattığı bazı bölümleri aktarmıştır.

[163] Atatürk'ün şahsiyetinden, gömüleceği yerden, bu yerin belirlenmesinden, bugünkü Anıtkabir'den bahsetmektedir. Ayrıca hatıralarına yer verdiği bölümlerde, Atatürk'ün şu sözüne sık sık yer vermiştir. "Beni milletim nereye isterse gömsün, fakat yeter ki beni unutmasın."

[164] 1909'da Makedonya'daki Türk Ordusuna Alman Mareşal von der Goltz'un (Osmanlı ordusu hizmetinde) tatbikat yaptırması, bu arada kolağası olan Mustafa Kemal'in, plânın tatbiki ve araziden yararlanmasından bahsetmektedir.

[165] Atatürk'ün, bazı toplantılarda anlattığı olay ve hatıralar anlatılmıştır. Özellikle, "Edebiyat nedir? Gayesi ne olmalıdır?" konusu üzerinde durulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ İnan, Afet; "Trablusgarp'ta Hürriyet'e Karşı İsyan"[166], (Atatürk'ü Dinlerken), **Belleten**, C. VIII, S. 31 (1944), s. 387-401+1Resim.

◆ Kaleli, Nazım; "Atatürk'ten Hatıralar"[167], **Hayat Tarihi Mecmuası**, S. 1, 1970.

◆ Kandemir, Feridun; "Yakın Tarihten Portreler; Sedat Simavi", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 154-155.

◆ Karabekir, Kâzım; "Karabekir Anlatıyor; Aramız niçin Açılmıştı", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 38-42.

◆ Karabekir, Kâzım;"Fevzi Paşa Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a Getirmek İçin Gelmişti", **Yakın Tarihimiz**, C. 4, s 326-328.

◆ Karadoğan, İsmet; "Cemal Paşa'yı Ruslar Öldürtmüştü", **Yakın Tarihimiz**, C. 2, s. 36-37.

◆ Karaman, Sami Sabit; "Enver Paşa ile Nasıl Mücadele Ettim", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 307-309; 339-341.

◆ Kemaleddin Sami Paşa, "Millî Ordu Nasıl Doğdu Nasıl Kazandı?", **Yakın Tarihimiz**, C. 3, s. 7-9.

◆ Kesim, Firuz;"Atatürk'ü Öldürmek İstemişlerdi", **Yakın Tarihimiz**, C. 2, s. 11-12.

◆ Kesim, Firuz;"Cemal Paşa Nasıl Katledildi?", **Yakın Tarihimiz**, C. 2, s. 131-132.

---

166 İstanbul'da 1908'de, Trablusgarp Valisi Recep Paşanın kabine için düşünülmesi, onun ölümünden sonra Trablusgarp'ta hürriyet aleyhine çıkan isyan, bu isyanın bastırılması için Mustafa Kemal'in İstanbul'dan buraya gönderilmesi, burada karşılaştığı birtakım olaylar, Mustafa Kemal'in Bingazi'de yaşadıkları Afet İnan tarafından anlatılmaktadır.

167 Çankaya Köşkünün Daire Müdürü olduğu yıllardaki bazı hatıralarını anlatmaktadır. Ayrıca kendi anıları dışında, çevresindekilerin de Atatürk'le ilgili olarak andıklarını aktarmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Kesim, Firuz;"Millî Mücadele Devri Hatıraları", **Yakın Tarihimiz**, C. 2, s. 117-118.

◆ Kocaoğlu, Osman;"Rus Yardımının İçyüzü", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 292-293.

◆ Köprülü, Fuat; "Bir Hatıra"[168], **Belleten**, 1939, C. III, S. 10, s. 277-279.

◆ Lütfü Simavi,"Damat Ferit'in Sevr Hazırlığı", **Yakın Tarihimiz**, C. 2, s. 291.

◆ Nasuhi Esat,"Ayıntap Müdafaasından Hatıralar", **Yeni Mecmua**, C. 4, N. 71 (15 Şubat 1923), s. 140-143.

◆ Nazım Paşa,"Bir Devrin Tarihi"[169], **Cumhuriyet Gazetesi**, No:2780, 31 Ocak 1932.

◆ Nurettin Paşa, "Gençlik, Anadolu'nun İlk Temsilcisi Refet Paşa'yı İstanbul'da Nasıl Karşıladı", **Yakın Tarihimiz**, C. 3, s. 261-263.

◆ Nurettin Paşa, "Nurettin Paşa Pontusçuları Anlatıyor", **Yakın Tarihimiz**, C. 2, s. 225-226.

◆ Nutku, Emrullah; "İstiklâl Savaşında Denizciler", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 25, 55, 90, 188, 217.

◆ Orbay, Rauf; "Rauf Orbay'ın Hatıraları", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, S. 16, 48, 80, 112, 144, 177, 208, 239, 272, 304, 336.

---

[168] Bu makalede Köprülü, Atatürk'ün tarihe verdiği önemi ve bu konuyla ilgili bizzat yaşadığı bir anısını anlatmaktadır.

[169] Nazım Paşa, pek çok vilâyette valilik görevinde bulunmuş ve 1913'te emekliye ayrılmıştır. Anıları Cumhuriyet gazetesinde tefrika hâlinde yayımlanmıştır. Ziya ve Mithat Paşalar da Kemal Bey'in hayatlarına ait hatıralarına yer vermiştir.

[170] Bu makalede Özer, Atatürk'ün hasta olduğu son dönemlerinden bahsetmektedir. Ayrıca onunla ilgili bazı anılarını anlatmakta, Atatürk'ün zihnini en

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Orbay, Rauf; "Şanlı Hamidiyenin Büyük Akını", **Yakın Tarihimiz**, C. 1 (Aralık 1947), S. 4; No: 6 (Ocak 148), S. 4.

◆ Özalp, Kâzım; "Kâzım Özalp Anlatıyor", **Yakın Tarihimiz**, C. 2, S. 161, 196, 2311, 260, 294, 325, 362.

◆ Özer, Yusuf Ziya; "Bazı Hatıralar ve Ben Ne Yaptım"[170], **Belleten**, No: 10'dan ayrı basım (1939), s. 285-288.

◆ Said Paşa, "Yakın Tarihten Sesler; Abdülhamit'le Meşrutiyetin İlk Selâmlığında Aynı Arabada", **Yakın Tarihimiz**, C. 2, s. 262.

◆ Said Paşa,"Abdülnamid'in Kararsızlığı", **Yakın Tarihimiz**, C. 2, s. 191-192.

◆ Saner, Nezat; "Atatürk ve Sonrası"[171], **Cumhuriyet Gazetesinde** (tef. 29 Ekim 1970-21 Kasım 1970)

◆ Selâhaddin Adil, "İstanbul'un Kurtuluşu", **Yakın Tarihimiz**, C. 3, s. 161-162.

◆ Sıddık, Hasan;"Birinci Meclisin Gizli Celsesinde Atatürk ile Bir Tartışma/ Birinci Meclis Üyelerinde Hasan Sıddık Haydar'ın Hatıraları", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 35-37.

◆ Sirel, Ziya Arif; "Bir Emrivaki ile İngilizler Musul'u Nasıl Aldılar?", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, s. 261-262.

çok işgal eden şeyin milletin kültürce yükselmesi, medenî milletlerin ilim seviyesine ulaşması ve dünyada lâyık olduğu saygınlığa ulaşması olduğunu ifade etmektedir.

[171] 1938 yılındaki Cumhuriyet Bayramında Atatürk'le ilgili anılarla başlayan yazı dizisi, Atatürk'ün ileri görüşlülük ve gerçekçi liderlik özelliklerini anlatmaktadır. Makalede Atatürk'ün düşünce, görüş ve davranışları aktarılmış, çevresindekilerle ilgili olaylara yer verilmiş ayrıca Atatürk'ün gençliğe yol göstericiliği üzerinde durulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Sirel, Ziya Arif; "Bir Kolorduyu Kurtaran Köprü", **Yakın Tarihimiz**, C. 3, s. 46-47.

◆ Söylemezoğlu, Galip Kemali; "Millî Mücadeleyi Avrupalılara Anlatmak İçin Yapılan Roma Toplantısı", **Yakın Tarihimiz**, C. 2, s. 162.

◆ Sun, Zeynel Besim; "Cafer Tayyar Paşa'dan Hatıralar", **Yakın Tarihimiz**, C. 4, s. 162.

◆ Şenozun, Şükrü; "Atatürk'ten Hatıralar", **Türk Musikisi Dergisi**, C. II, S. 17 (Mart 1949), s. 8; S. 18 (Nisan) 1949, s. 8.

◆ Şükrü Bey, "Kaçarken Vahidettin ile Beraberdim", **Yakın Tarihimiz**, C. 3, s. 387-388.

◆ Talu, Ercüment Ekrem; "Atatürk'e Ait Hatıralarımdan, Atatürk ve Çocuk", **Tasvir Gazetesi**, 10 Kasım 1946.

◆ Tengirşenk, Yusuf Kemal; "Millî Mücadelede Ruslar'la İlk Temasımız", **Yakın Tarihimiz**, C. 4, s. 97-100.

◆ Tevetoğlu, Fethi; "Fethi Okyar'ın Günlük Hatıraları"[172], **Türk Kültürü Dergisi**, C. VII, S. 82 (Ağustos 1969), s. 739-759.

◆ Tunalı Hilmi, "Abdülhamid'i Yakından Tanıyan Biri İle O'na Dair Konuşma", **Yakın Tarihimiz**, C. 4, s. 289-292.

◆ Unat, Faik Reşit; "Anadolu Hükûmeti'nin Temsilcisi Refet Paşa İstanbul'da", **Yakın Tarihimiz**, C. 4, s. 377-378.

◆ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; "Türk Tarihi Yazılırken Atatürk'ün Alâka ve Görüşlerine Dair Hatıralar", **Belleten**, Sayı 10'dan ayrı basım (1939), s. 249-253.

[172] Fethi Okyar, Atatürk çağının ön safta gelen devlet, diplomasi ve politika adamlarındandır. Buradaki anılar, çok kısa bir zamana ait olmakla beraber millî tarihimizle ilgili bazı mühim noktalara ışık tutmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet; "İlk Meclis'ten Tablolar (Anılar)"[173], **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Nisan 1971-11 Mayıs 1971.

◆ Yazman, M. Şevki; "İstiklâl Savaşı'nda Mehmetçik", **Yakın Tarihimiz**, C. 3, s. 297-298; 342-343.

◆ Yetkin, Hulusi; "Gaziantep Müdafaasının Bilinmeyen Tarafları", **Yakın Tarihimiz**, C. 2, s. 181-182.

◆ Zeren, Adil; "Atatürk'ün Polis Şefi Nurettin Tengüz'den Birkaç Hatıra", **Hayat Tarih Mecmuası**, S. 6, Temmuz 1970.

D. Yabancı Yazarlara Ait Hatıra Örnekleri

◆ Amiral von Tirpitz, **Tirpitz'in Hatıraları**[174], (çev. Sait Talat), Deniz Matbaası, İstanbul 1932.

◆ Amstrong, H. C.; **Türkiye Nasıl Doğdu**, Arma Yayınları, İstanbul 1997, 164s.

◆ Aralov, S.; **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları**, (çev. Hasan Ali Ediz), Burçak Yayınları, 1967, 237s.

◆ Armstrong, Harold; **Turkey in Travail**, John Lane, London 1925.

◆ Benner, George; **Kemal Atatürk, Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiyesi**, Ankara 1938.

◆ Buat, E. A. L. , **Alman Ordusu 1914 ile 1918 Harbi Esnasında**, (çev. Ali Galip), Matbaa-i Aliye, İstanbul 1339/1923, 1+39s.

---

[173] İlk Mecliste görev alan mebuslarla yapılan röportajlara yer verilmiş, Meclis tutanak ve dergilerinden alıntılar yapılmıştır. Meclisin ilk günü, Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler, ilk anayasanın kabulü, seçim sistemi tartışmaları ve 23 Nisanın birinci yıl dönümüne yer verilmiştir.

[174] Eser, Almanya'ya yirmi senelik bir müddet zarfında dünyanın ikinci derecede kuvvetli bir donanmasını yaptırmaya muvaffak olan Müşir Amiral von Tirpitz'indir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Canonıca, Pıetro; **Atatürk ve Pietro Canonıca**, (Haz. Semavi Eyice), Eren Yayınları, İstanbul 1986, 85s.

◆ Churchıll, Winston; **İstiklâl Savaşı'nda**, Istanbul 1969.

◆ Ellisen, Grace Mary; **Bir İngiliz Kadın Gözüyle Kuva-yı Milliye Ankara'sı**, (çev. İbrahim S. Türek), Milliyet Yayınları, İstanbul 1973, 328s.

◆ Falkhaim, Eric Von; **General Falkenhaim'in Hatıratı**, (çev. Mehmet Nihat) Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1340, 13+166+2s.

◆ Foch Mareşal, **1914-1918 Harbinin Tarihine Yarayacak Hatıralar**, Cilt: 1-2, (çev. Hüseyin Rahmi), Askerî Matbaa, İstanbul 1939, 14+445s.

◆ Goltz, Colmar Von Der; **Goltz Paşa'nın Hatıratı**, (çev. Salih Mayakuşu), Askerî Matbaa, İstanbul 1933, 705s.

◆ Grew, Joseph H; **Atatürk ve İnönü (Bir Amerikan Elçisinin Hatıraları)**[175], (çev. Muzaffer Askın), İstanbul 1966, 128s.

◆ Herbert, F. W. Von, **Plevne Müdafaasında Bir İngiliz Zabitinin Hatıraları**, (çev. Nurettin Artam), Ulus Basımevi, Ankara 1938, 186s.

◆ İstepanyan, Torkom; **Hepimize Bir Bayrak (Hatırat, İnceleme)**, Tarla Yayını, İstanbul 1967, 140s.

[175] Lozan Konferansının resmî oturumlarını ve kulis çalışmalarını inceleyen Mr. Grew, görüşlerini günü gününe canlı tablolar hâlinde not etmiştir. Grew'in Türk delegasyonunun durumunu ve çalışmalarını tarafsız bir gözlemci gözü ile yansıtan bu izlenimler, Türk inkılâp tarihini inceleyenler için bir belge değerini taşımaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Kadurna, **General Kadurna'nın Hatıratı**, (çev. Kadri), Askerî Matbaa, İstanbul 1927, 47s.

◆ Lady Montegü, **Şark Mektupları**, (Tercüme: Ahmet Rasim) İstanbul 1933, 144s.

◆ Larcher, M.; **Büyük Harp'te Türk Harbi**, Cilt. I, İstanbul 1927.

◆ Lesiçkof, İvan; **Balkan Muharebatı Hatıratından**, (çev. M. Nuri), C. I, Filibe 1913, 23+77s.

◆ Liman Von Sanders, **Türkiye'de Beş Yıl**, İstanbul 1968.

◆ Lloyd, George; **Memoirs of The Peace Conference**, 2 vols., New Haven, University of Connecticut Press, Connecticut 1939.

◆ Lord Kınross, **Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu**[176], (çev. Nihal Yeğinobalı, Ayhan Tezel), İstanbul Matbaası, 1966, 408s.

◆ Luke, Harry; **The Old Turkey and The New**, Goffrey Bless, London 1955.

◆ Melzig, Herbert; **İnönü Diyor ki**[177], Ülkü Basımevi, İstanbul 1944, XX+228s.

◆ Moltke, Helmuth von; **Türkiye Mektupları**, (çev. Kemal Vehbi Gül), İstanbul 1967, 173 s.

[176] Yazar, Osmanlı İmparatorluğunun gerileyiş ve çöküş devresinden başlayıp, Atatürk'ün eğilimi, İstiklâl Harbi ve Londra Konferansına kadar geçen zamanda hem devletin hem Atatürk'ün yaşadığı mücadeleleri dile getirmiştir.

[177] Eserde Millî Şef İsmet İnönü'nün söyledikleri, nutuk ve hitabelerle yaptığı beyanat ve hasbıhâllerinin kısmen tam metinleri, kısmen hulâsaları yer alır. Büyük Türk İnkılâbının tatbikat ve işleyiş safhalarını tasvir eden bu kitap, Atatürk'ün ölümünden sonra bir yandan onun attığı temelleri, ortaya koyduğu esasları muhafazayı, bir yandan da başvekil olduğu zamanlarda bu esasların tatbiki ile uğraşan İsmet İnönü'yü tam bir serahatle anlatıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Ronart, Stephan; **Bugünkü Türkiye**[178], (çev. B. T. Şaman), Devlet Basımevi, İstanbul 1934.

◆ Sabuncu, Luis; **Yıldız Sarayında Bir Papaz (Luis Sabuncunun Hatıraları) (1888-1911),** İstanbul 1952.

◆ Sanders, Liman von; **Türkiye'de Beş Sene,** Matbaai Askeriyye, İstanbul 1337.

◆ Sherrill, H. Charles; **Gazi Mustafa Kemal Hazretleri Nezdinde Bir Yıllık Elçilik,** (çev. Ahmet Ekrem), İstanbul 1934.

◆ Stratford, **Lord Stratford'un Türkiye Hatıraları,** (çev. Can Yücel), Ankara 1959.

◆ Trikopis, Nikolaos; **General Trikopis'in Hatıraları,** (çev. Ahmet Angın), İstanbul 1967.

E. Yayımlanmamış Hatıra Örnekleri

◆ Aras, Tevfik Rüştü; İttihat ve Terakki'nin 1909 Kongresi (Tevfik Rüştü Aras'ın Hatıralarından notlar), 7. XII 1994 tarihli mektupla Celâl Bayar'a gönderilmiştir.

◆ Bolak, M. Vehbi; (TBMM 1. -2. dönem Milletvekili ve Maarif Vekillerinden), Millî Mücadelenin Başlangıcı ve Balıkesir Mukavemeti (Yazarın bu anıları yazıp şahsî kasasında sakladığı Şahap Nazmi Çoşkunlar'dan öğrenilmiştir.) Yeni Yayınlar, S. 216.

◆ Cavit Bey, Hatırat, (No:324/1-24 TTK Ktb. 24 defter ve bir ekten oluşan ve 23 Şubat 1908-11 Aralık 1922 yıllarını kapsayan anılarıdır) .

[178] Yazar eserinde Türk ulusuna değinmiş ve Türklerin İslâmiyet'e kazandırdıklarını, başka kavimlerle olan ilişkilerini ve Anadolu'yu anlatmıştır. Osmanlı sultanlarını, Tanzimat'ı ve Kemal Atatürk'ün yaptıklarını anlatmıştır. Millî Mücadeleye, Kemalizm fikrine ve bunun mânâsına değinmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Cevat Sami, İşgal Günü Rastladığı Olaylara Ait Hazırladığı Notlardan (Celâl Bayar Arşivi).

◆ İleri, Esat; (Birinci ve İkinci Millet Meclisi Üyesi) Esat İleri'nin Notlarından, (Celâl Bayar Arşivi) .

◆ Korkut, Şerif; Yaşadığım Dört Devir, (19 defter, Mutlakiyet, Meşrutiyet, Demokrasi, Cumhuriyet) 1824s.

◆ Özerk, Tahir; Ödemiş Jandarma Komutanı Tahir Özerk'in Notları (Celâl Bayar Arşivi) .

◆ Talay, Rasim Ferit; İzzet Paşa'nın Mustafa Paşa'yı Kabinesine Almayışı ve Mustafa Kemal Paşa'nın Yıldırım Orduları Grup Komutanlığına Tayini (Rasim Ferit Talay'ın notlarından) .

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Altıncı Bölüm

GÖRÜNTÜLÜ, SESLİ VE SÖZLÜ KAYNAKLAR

A. Görüntülü ve Sesli Kaynaklar

Resim, fotoğraf, film, çizim, ses bantları, CD Rom ve video tarihçilerin çalışmalarının aslî unsurlarıdır. Bu tür görüntülü ve sesli kaynaklar tarih sürecinde meydana gelen değişikliklere tanıklık ederler. Zamanı bir anlığına veya belirli bir zaman aralığında dondurarak, ayrıntılı bir inceleme için sabitlenmiş görüntüler sağlarlar. Görüntülü belgeler sayesinde bir toplumu veya bireyleri hareket hâlinde ve o anki yaşayışı ile birlikte görebiliriz. Bu tür kaynaklar gelişmekte olan toplumları, oluşan ve değişim geçiren kurumları, hizmet sunan kuruluşları vb. bilgileri sunarlar[1].

Görüntülü kaynaklardan olan fotoğraf, icat edildiği 1839 yılından itibaren, Roland Barthes'in de ifade ettiği gibi "*tarih ve tarihçi için kesin, ama geçici bir tanıklıktır*". Gerçekten de tarihî tanıklığın ve gerçekliğin yansıması olarak kabul edilmesi gereken fotoğraf, insana ve eşyaya ait olan her şeyin

[1] David E. Kyvig-Myron A. Marty, **Yanıbaşımızdaki Tarih**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2000, s.79.

Levent Şahverdi Arşivi

"zabıt" altına alındığı görüntülü belge ve kaynaktır. Bu hâliyle görüntülü kaynaklar içinde "*gerçekliğin tıpkıbasımı*" ve "*kaybolan tarihin sağ kalan tanığı*" olması sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir[2]. Bu özellikleriyle birlikte düşünüldüğünde fotoğrafın tarih yazıcılığında -sınırlılıkları ihmal edilmemek şartıyla- daima kayda değer bir kaynak olarak düşünülmesi mümkündür. Filmler ise fotoğrafların hareketlenmiş şekli ve tarihçilerin potansiyel bilgi kaynaklarıdır.

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler "bilgi çağı" adıyla isimlendirilen yeni bir yüzyılın doğmasına sebep olmuştur. Bütün bu gelişmeler, yeni yaklaşımların ve yeni yapılanmaların oluşmasına zemin hazırlamakta ve klâsik metotlardan uzaklaşılmasına yol açmaktadır. Gelecekte tarih ilminin internete taşınacağı düşünüldüğünde görüntülü, sesli kaynak türlerinin daha da gelişeceği ve çeşitleneceği muhakkaktır. Bu duruma en güzel örnek, bugün Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkelerinin bilgi ve doküman yönetiminde "kâğıtsız ofis ortamı" çalışmalarında ciddî mesafe katetmiş olmalarıdır.

Görüntülü ve sesli kaynak türlerinin internet ortamında sergilenmesini sadece bir iletişim vasıtası olarak değerlendirmemek gerekir. Bu tip ortamlar bilginin paylaşılmasında sonsuz bir özgürlük ortamı meydana getirmekle birlikte "bilginin yaratılmasına" da zemin hazırlamaktadır. O halde artık tarih ilminde, bilgisayar yazılımı, veri tabanları, bilgi ağları, internet ve intranet gibi temel teknolojik unsurlardan olabildiğince istifade edilmelidir.

Yazılı kaynaklarda olduğu gibi sözlü, görüntülü ve sesli kaynaklar da doğrudan bilgi verdiği oranda tarihçiye

[2] Esra Danacıoğlu, **Geçmişin İzleri**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2001, s.90-91.

Levent Şahverdi Arşivi

kaynak teşkil edebilir. Millî günlerde Atatürk'ün sesinden dinlediğimiz 10. Yıl Nutkunun ses bandı, nasıl doğrudan bilgi kaynağı ise, belgesel, haber vb. programlarda yer alan doğrudan tanık röportajları da bilgi kaynağı olarak kabul edilmelidir. Ayrıca belgeseller ile sinemaya uyarlanan tarihî filmler temelini yazılı kaynaklardan almasının yanı sıra uzun süre saklanabilen ve geniş kitlelere ulaşabilen bilgi kaynaklarıdır.

Televizyon ve radyoda yapılan programlar ve haberlerin ses bantları da doğrudan bilgi kaynağı niteliğindedir. Günümüzün gelişen teknolojisi ile hayatımıza giren elektronik veri tabanları da tarihçiler için bilgi kaynağı olmaya adaydır. Bütün bunların yanı sıra Türkiye'de "e-devlet" projesinin hayata geçmesi, hazırlık aşamasında olan "elektronik imza yasa tasarısının" (elektronik ortamın yasal ve fizikî güvenliği de sağlanmış olacağından) yürürlüğe girmesiyle, artık elektronik veri tabanları doğrudan tarihçiler için bilgi kaynağı olabilecektir. Günümüzde sadece elektronik ortamda yayın yapan dergi ve yayınların sayılarının artmasıyla, yazılı kaynakların yerini, gelecekte kağıtsız yayınlar ile elektronik veri tabanlı kaynakların alması kuvvetle muhtemeldir.

Kurumların kendi "Web" tabanlarını oluşturarak, elektronik ortamda bilgileri saklamaları, e-devlet projesi kapsamında devlet arşiv ve kütüphanelerinin elektronik veri tabanına aktarılarak herkesin, evinden herhangi bir mesafe katetmeksizin, zaman harcamadan, kırtasiye ve bürokrasiyle uğraşmadan doğrudan ve hızlıca ulaşacak olması, kaçınılmaz olarak elektronik ortamı doğrudan bilgi kaynağına ulaşma vasıtası yapacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Günümüzde elektronik veri tabanını kullanmaya başlayan müesseselerin başında Dışişleri Bakanlığı gelmektedir. Dışişleri Bakanlığının internet sayfasından rahatlıkla ulaşılabilen Lozan Konferansı Resmî Belgeler Bölümünde; ABD Hükûmetinin Lozan Konferansına katılan ABD Heyeti ve Konferans bağlamında Türkiye'deki ve ilgili diğer ülkelerdeki diplomatik misyonlarıyla yaptığı resmî yazışmalar mikrofilm ortamından bilgisayar ortamına CD Rom hâlinde aktarılmıştır. Bütün bu bilgiler toplam 16 rulo mikrofilm 6 CD'de toplanmıştır.

Görüntülü (film, video vb.) ve sesli (söz, müzik, efekt, röportaj vb.) kaynak bakımından Türkiye'deki en zengin müessese ise Türkiye Radyo-Televizyon Kurumudur[3]. Toplum yararını gözetip, toplumu bilinçlendirerek, bilgi

[3] Konuya yaklaşım açısından TRT Kurumunun elinde bulunan arşiv malzemesi ile ileride arşivlik olacak malzemenin tespit; muhafazası, tasnif; ayıklanması ve imha edilmesinin esas ve usullerini belirleyen TRT Kurumunun "Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik"in Arşiv Hizmetlerinde Görevlendirilecek Personeli düzenleyen 5. maddesi *"Genel Müdürlük kurum arşiv hizmet ve faaliyetlerinin yürütülmesi, kurum ve birim arşivlerinin kaynak yönünden beslenmesi, geliştirilmesi, modern arşiv sistemlerinin takip edilmesi, ülkemizde gelişen iletişim imkânlarıyla, kaybolmaya yüz tutmuş millî kültür hazinelerimizin tespit edilmesi, (ses, görüntü, yazılı, basılı belge vb.) derlenmesi ve arşiv bünyesine kazandırılması için yeterli bilgi ve tecrübeye sahip elemanlardan yararlanılır"* demektedir. Aynı yönetmeliğin Arşiv Malzemesinin tanımını yapan 6. maddesi *"Türk devlet ve millet hayatını ilgilendiren ve en son işlem tarihi üzerinden 30 yıl geçmiş veya üzerinden 15 yıl geçtikten sonra kesin sonuca bağlanmış olup, Genel Müdürlük işlemleri sonucunda teşekkül eden ve muhafazası gereken Türk Milletinin geleceğine, tarihî, siyasî, sosyal, kültürel, hukukî ve teknik değer olarak intikâl etmesi gereken belgeler ... her türlü yazılı ve basılı evrak, film, mikrofilm, nota, dia, audio ve video band, compact disc (CD) gibi ses ve görüntü malzemesi..."* olarak tanımlamıştır. Yönetmeliğin "Malzemenin Birim Arşivinde Tasnifi ve Yerleştirilmesi"ni düzenleyen 19. maddesi; Görüntü Bölümü (film, video vb.), Ses Bölümü (söz, müzik, efekt, röportaj vb.), Detay Bölümü (hazır çekim, sentez ve analiz çalışmaları), mikrofilm, dia, fotoğraf, resim, levha vb. bölümü, Artistik Hizmetler Bölümü (dekor, kostüm, aksesuar, vb.), Evrak, Metinler, Nota Bölümü, Kütüphane, Kupür Bölümünden oluşmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

sahibi yapmayı amaç edinen ve kamu hizmeti yayıncılığı yapan Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu (TRT), bu görevini Anayasanın 2954 Sayılı "Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu", 3984 Sayılı "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun" ve 4756 Sayılı "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Basın Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"lara uygun olarak yerine getirmektedir. Ülkemizde tek olan ve kamu yayıncılığı ilk olarak yapan TRT, görüntülü ve sesli kaynaklar konusunda oluşturduğu arşiv ile de ayrıcalıklı ve zengin bir yapıya sahiptir. TRT bu görevini yerine getirirken yaptığı programların bazılarının yayın plânını şu şekilde tasnif etmiştir[4].

Belgesel Programlar: *"Konusunu ve materyalini gerçek olaylardan ve tabiattan alan, olayı ya kendi tabiî çevresi ve akışı içinde ya da buna en yakın biçimde sonradan kurulmuş düzenlemeler içinde, seçilmiş yerlerde işleyen programlardır."*

Dramatik Belgeseller: *"Yaşanmış veya yaşanmakta olan gerçek olayları konu alan, belgelere dayalı olarak hazırlanan ve drama tekniğinden faydalanarak gerçekleştirilen yapımlardır."*

Eğitim Programları: *"Eğitim ve kültürümüzün geliştirilmesine yardımcı olmak amacıyla Türk millî eğitiminin temel-görüş, amaç ve ilkeleri doğrultusunda hazırlanan; konu, sunuş, biçim, metot ve teknikler bakımından eğitici öğeleri esas alan program türüdür."*

Haber Bülteni: *"Güncel toplumsal, siyasal, kültürel, ekonomik olay, konu ve gelişmelerin, basın ve yayın meslek ilkeleri ve*

[4] **Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Genel Yayın Plânı 2004,** Yayın Plânlama Koordinasyon ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı, Basım ve Yayın Müdürlüğü, Ankara 2004, s. 164-166.

Levent Şahverdi Arşivi

kuralları uyarınca doğruluk ve çabukluk ilkesine uygun olarak izlenip, derlenerek, izleyici veya dinleyicilere, olağan dışı durumlar hariç düzenli olarak, belirli saatlerde sunulan yayın türüdür."

Kültür Programları: "*Türk millî kültür politikasının temel görüş, amaç ve ilkeleri doğrultusunda; milletimizin düşünce ve hayat şekline konu teşkil eden ve nesilden nesile aktarılan inanç, bilgi ve uygulamaların korunması, yayılması ve zenginleştirilmesi için hazırlanan program türüdür."*

Yukarıda yer alan bu tanımlardan yola çıkarak, özellikle; belgesel programlar, dramatik belgeseller, eğitim, kültür ve haber programlarının hazırlanış bakımından kaynaklara dayalı objektif bir yayıncılık esasına göre hazırlandığı görülmektedir. Bu programların yapımında da konunun uzmanı akademisyenlerden yardım alınmakta ve olabildiğince kaynaklara dayalı çalışmalar yapılmaktadır.

Tarihin konularının sürekli iç ve dış unsurlarca farklı ve maksatlı olarak çarpıtılmaya çalışıldığı günümüzde, kaynaklara dayanmadan özellikle kamu hizmeti veren bir kurumda yayın yapılamayacağı açıktır. Eğitim programlarını[5] yıllardır başarıyla gerçekleştiren TRT'nin bu tür programları Türk Üniversiteleri ile koordineli olarak hazırladığı herkesçe bilinmektedir. Ayrıca yapmış olduğu yayınlarda yer alan Cumhurbaşkanına, Başbakana ya da Bakanlar Kurulu üyelerine ait ses ve görüntü bantları ve

[5] TRT, yayınlarının program türleri içerisinde yer alan "eğitim programları"nı; "örgün" ve "yaygın" olarak yerine getirmektedir. Örgün eğitimin hedefi Genel Yayın Plânında şöyle belirtilmiştir: *"Öğrencilerin, Atatürk ilke ve inkılâplarına, Anayasa'da ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin millî, ahlâkî, insanî ve manevî kültür değerlerini ... Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen vatandaşlar olarak yetişmelerine... öğrencilerin eğitimlerini desteklemeye yardımcı olunacaktır."* **(Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Genel Yayın Planı 2004,** s. 22-23.)

Levent Şahverdi Arşivi

canlı olarak yayınlan TBMM görüşmeleri bugün için sahip olduğu öneminin yanı sıra gelecekte hayatî öneme sahip kaynak türleri olarak kabul görecektir.

TRT Arşiv Daire Başkanlığında tutulan kayıtlar içerisinde; "Cumhuriyet", "Mustafa Kemal", "Millî Mücadele" ve "Çağdaşlaşma" ile ilgili anahtar kelimelerden hareketle aşağıda adı geçen programlar tarandığında gelecek kuşaklara aktarılacak ve araştırmacılara ışık tutabilecek kaynak türlerine ulaşmak bugün dahi mümkündür. TRT Arşivinde bulunan ve bu tür kaynaklara örnek teşkil edebilecek "Atatürk İlke ve İnkılâpları" ile ilgili kayıtlardan bazıları şunlardır:

Yayın Adı	Yayın Süresi	Yayın Tarihi	Yer No	Yapımcı	Açıklamalar
Atatürk İlke ve İnkılâpları	14' 41"	11.05.98	BA-373		Cumhuriyete giden yol, çağdaş eğitim, halifeliğin kaldırılması, kıyafet ve hukuk inkılâbı hk.
Atatürkçülük		19.05.85	VA-7629	Orhan Gizli	Atatürkçü düşünce ışığında çağdaşlaşma hk.
Çağdaş Türkiye 75 Yıllık Cumhuriyet	31' 15"	29.10.98	VA-25722	Filiz Ozankaya	Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve gelişimi hk.
Genç Yorum	97' 05"	27.09.97	BA-1569	Ömer Faruk Yılmaz	Kültür, insan, toplum ve çağdaşlaşma kavramları hk.
Köprü	39' 18"	03.04.01	VA-28478	Arslan Küçükyıldız	Türk dünyası ve çağdaş edebiyat günleri hk.
Şiir ve Müzikle Atatürk	24' 10"	25.06.94	VA-20756	Ertuğrul Sönmez-Taner Kaltalı	Şiir ve Müzikle Atatürk programı hk.
Türk Tiyatrosu	40' 12"	07.03.91	VA-15287/1-10	Engin Atatimur	Çağdaş tiyatro hk.
Yüzyılımızın Türk Resmi	41' 06"	25.08.91	VA-14777/1-3	Kerime Şenyücel	Çağdaş resim ve sanatımız hk.

Levent Şahverdi Arşivi

TRT Arşivinde bulunan "Millî Mücadele" ile ilgili kayıt örnekleri ise şunlardır:

Yayın Adı	Yayın Süresi	Yayın Tarihi	Yer No	Yapımcı	Açıklamalar
I. Kıbrıs Barış Harekâtı	26' 47"	20.06.95	VA-21664	Osman Sınayuç	I. Kıbrıs Barış Harekâtı hk.
Ankara'nın Başkent Oluşu	20' 32"	13.10.85	FA-6049	M. Ali Özpolat	Sivas Kongresi, Millî Mücadele Günleri ve Ankara'nın Başkent Oluşu hk.
Atatürk		13.01.00	VA-2050/1	Foto Film	Kurtuluş Savaşı döneminin fotoğraf ve filmleri hk.
Atatürk Samsun'da	37' 41"	19.05.88	VA-9828	Hüseyin Taşkın	Atatürk'ün İstanbul'a gelişi ve Millî Mücadele süreci hk.
Atatürk ve Millî Mücadele	70' 00"	22.12.73	DBA-1638		Atatürk, yabancı devlet başkanlarının karşılanması hk.
Atatürk ve Millî Mücadele		02.01.00	FA-0069		Atatürk ve Millî Mücadele yılları hk.
Çağdaş Uygarlık ve Cumhuriyet	27' 20"	29.10.02	DBA-756	İsmail Çoruh	Osmanlının son dönemi, Cumhuriyetin ilk yılları hk.
Mareşal Fevzi Çakmak	21' 18"	10.04.90	VA-12198	Neslihan Kutlugül	Genelkurmay Başkanı olarak yaptığı hizmetler hk.
Millî Mücadeleden Altın Damlalar	10' 20"	17.05.96	BA-249/1-10		TBMM'nin açılışına kadar geçen dönem hk.
Nutuk'tan Seçmeler	91' 59"	10.11.98	VA-25724	Filiz Ozankaya	Nutuk'tan seçilen bölümlerin görsel malzemelerle anlatılması hk.
Savaş Anıları	04'	30.08.73	FA-0482	Süheyla Sinkil	Millî Mücadele savaş anıları hk.
Çanakkale Savaşı	20'			(18 Mart Üniversitesinde mevcut)	Çanakkale Savaşı nın orijinal görüntüleri hk.

Levent Şahverdi Arşivi

TRT Arşivinde bulunan "Mustafa Kemal Paşa" ile ilgili kayıt örnekleri şunlardır:

Yayın Adı	Yayın Süresi	Yayın Tarihi	Yer No	Yapımcı	Açıklamalar
Atatürk İmparatorluktan Millî Devlete		09.12.85	VA-7959	Levent Ersin	19 Mayıs, Atatürk, Kongreler hk.
Atatürk İmparatorluktan Millî Devlete	25' 29"	30.12.85	VA-7991	Levent Ersin	Harp Okulu, Mustafa Kemal, I. Dünya Savaşı hk.
İmparatorluktan Millî Devlete	24' 00"	25.11.85	VA-7932	Mehmet Kaya	Atatürk, İlke ve İnkılâplar; Yeni Türk Devleti hk.
Atatürk'ü Anlamak	60' 00"	10.11.98	VA-25271	Filiz Ozankaya	S. Gökçen, C.Türel, Ö. Ozankaya, H. İnalcık, T.Halman, Atatürk'ün düşünce yapısı ve felsefesi hk.
Erzurum Kongresi	29' 23"	23.07.03	DBA-1564	Orhan Gizli	Atatürk, Erzurum-Amasya ve İzmir'in görüntüleri hk.
Gazi Mustafa Kemal		10.11.79	DA-259	Oğuz Gündoğdu	Anadolu'nun İtilâf devletlerince paylaşılması hk.
Gazi ve Mareşal	21'30"	19.09.90	VA-14351	N. Kemal Gönenç	Mondros Mütarekesi, Kurtuluş Savaşı hk.
Kar İzleri Örtmesin	25'30"	03.03.02	DBA-200/1-5,13	Hakan Aybar	Atatürk ve Atatürkçülük hk.
Mustafa Kemal Ankara'da	25' 00"	27.12.74	FA-1210	Mehmet Deniz	Atatürk'ün Ankara'ya gelmesi hk.
Mustafa Kemal ve Devrimler	18' 12"	12.11.79	FA-4921	Z. Kabadayı	Atatürk, I. Dünya Savaşı hk.
Samsun'dan Doğan Güneş	30' 34"	19.05.97	VA-23658	M. Çetin İmir	Millî Hâkimiyet esası hk.
Sivas Kongresi	28' 57"	04.09.02	DBA-650	Orhan Gizli	İşgal kuvvetleri, Kuva-yı Milliye, protesto mitingleri
Tarihi Derleme, Görüntüler	120' 00"		HA-10/1 (4)		İstiklâl Savaşının yapıldığı illerin görüntüleri
Tarihi Derleme Görüntüler	95' 17"		HA-10/2 (1)		Anafartalar, Gelibolu, Çanakkale Savaşları hk.
Tarihte Bu Hafta	14' 17"	19.05.90	VA-12492	Taha Feyizli	Yunanlıların İzmir'e, M. Kemal'in Samsun'a çıkışı hk.
Türkiye Üzerine Oyunlar	378' 23"	13.04.82	VA-11960/1-11	Arsal Soley	Mondros Mütarekesi, Paris Barış Konferansı, İzmir - İstanbul'un işgali, Sevr Antlaşması hk.
Zafer ve Ötesi	20' 38"	19.09.85	VA-7844	Kerime Şenyücel	Kurtuluş Savaşı, Atatürk'ün Liderliği

Levent Şahverdi Arşivi

TRT Arşivinde bulunan "Kurtuluş Savaşı" ile ilgili kayıt örnekleri:

Yayın Adı	Yayın Süresi	Yayın Tarihi	Yer No	Yapımcı	Açıklamalar
10. Yıl Marşını Söyleyelim	26' 12"	10.11.96	VA-23116/1-2	M. Çetin İmir	Atatürk hk.
23 Nisan	25' 00"	23.04.86	VA-8189	Meral Gündoğdu	TBMM Kuruluşu hk.
23 Nisan	30' 00"	23.04.90	VA-12290	A. Hayrullah Oğuz	Kurtuluş Savaşı, TBMM Kuruluşu hk.
23 Nisan Belgeseli	20' 44"	23.04.94	VA-16790	Kemal Demirer	30 Ağustos'a kadar Milli Mücadele Dönemi hk.
9 Eylül İzmir'in Kurtuluşu	24' 48"	09.09.88	VA-9833	Levent Ersin	Kurtuluş Savaşı ve İzmir'in Kurtuluşu hk.
Ankara	38' 41"	03.01.77	VA-22762/1-10	Münip Şenyücel	Atatürk'ün Ankara'ya gelişi hk.
Atatürk		02.01.00	VA-20501/1	Foto Film	Savaş meydanı görüntüleri hk.
Atatürk İmparatorluktan Millî Devlete	24' 00"	23.12.85	VA-7981	Mehmet Kaya	Mudanya ve Lozan hk.
Atatürk Şiirleri 1-2	19' 04"	29.10.98	VA-26971	Filiz Ozankaya	Atatürk ve Şiir
Atatürk'ün Kastamonu'ya Gelişi ve Şapka devrimi	30' 05"	24.08.99	BA-1482	Gül Tüzün	Atatürk'ün Kastamonu'ya gelişi hk.
Ateşten Günler (İngilizce alt yazılı)	156'26"	30.08.88	VA-9801/1-2	Ziya Öztan	Kuva-yı Milliye ve Kurtuluş Savaşı hk.
I. İnönü Savaşı	21' 41"	10.01.90	VA-11677	Refik Tokgöz	I. İnönü Savaşı ve düzenli ordu hk.
Büyük Zafer	115'00"	26.08.92	VA-16500	İsmail Çoruh	Kurtuluş Savaşı ve Büyük Taarruz hk.
Cumhuriyet	24' 10"	29.10.80	BA-392	B. Özilhan	Cumhuriyet'in İlânı hk.

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyet e doğru	24' 56"	19.05.76	VA-1762	Z. Öztan	19 Mayıs'tan Cumhuriyet'e Kurtuluş Savaşı hk.
Erzurum Kongresi	19' 40"	23.07.81	A-2950	Tülin Özden	Erzurum Kongresi ve Kurtuluş Savaşı
Gazi Mareşal Atatürk	21' 30"	19.09.90	VA-14351	Namık Kemal Gönenç	Cumhuriyetin İlânına Kadar Yaşananlar hk.
İstiklâl Marşı'nın TBMM'de Kabulü	28' 01"	12.03.99	VA-25540	Tülay Bostancı	Kurtuluş Savaşı, İstiklâl Marşı hk.
Kurtuluşa İlk Adım	25' 38"	19.05.98	VA-24858	Sevilay Tüccar	Osmanlının Son Dönem Ekonomisi hk.
Mareşal Fevzi Çakmak	21' 50"	10.04.89	VA-10504	Mehmet Ali Özpolat	Fevzi Çakmak hk.
Onsuz Onunla Yaşamak	23' 46"	10.11.85	VA-7911	Mehmet Kaya	Atatürk'ün Naaşının Dolmabahçe'den Anıtkabir'e nakil görüntüleri hk.
Özgürlüğe Doğru	43' 30"	19.05.79	VA-3561	Nursen Türkkan	Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin ilânı hk.
Saltanatın Kaldırılması	23' 25"	01.11.00	DA-109	Nihat Onat	Saltanatın Kaldırılması hk.
Türk Fotoğraf Sanatı	27' 15"	11.04.91	VA-14358/1-6	Daver Atabey-Ahmet Selim Sabuncu	Millî Mücadele tarihini belgeleyen fotoğrafçıların tanıtılması hk.
Türkiye Üzerine 1945 Kabusu	21' 40"	18.04.71	FA-136	Ergun Gülen	Kurtuluş Savaşı'ndan 1945 yılına kadar Türkiye hk.
Zafere Doğru	106'08"	26.08.88	VA-9783/1-5	Hüseyin Taşkın-Taha Feyizli	Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar geçen olaylar hk.
Zafere Doğru	28' 03"	28.08.91	VA-14607	Mustafa Karakaya	30 Ağustos 1922'ye kadar geçen savaş dönemi hk.
26 Ağustos Zaferin İlk Işıkları	36' 39"	26.08.76	DA-630	Oğuz Mutlucan	Büyük Taarruz hk.
İzmir İktisat Kongresine Doğru	26' 05"	28.06.92	VA-16106	İsmail Çoruh	İzmir İktisat Kongresi hk.

Levent Şahverdi Arşivi

30 Ağustos	25' 23"	30.08.92	VA-16790	Hayrullah Oğuz	Büyük Zafer hk.
50 Yılın Ardından Atatürk ve Mücadele	24' 00"	07.11.88	VA-9963	Nazmi Kal	T.C. Tarihi üzerine genel bir değerlendirme hk.
Anılarla Atatürk Evleri	23' 34"	04.12.91	VA-20796/1-4	Metin Devrim	Atatürk'ün Evleri hk.
Atatürk ile 20 Yıl	23' 52"	10.11.92	VA-16987	Kemal Demirer	Atatürk hk.
Atatürk'ten Anılar	70' 00"	26.06.80	DA-643	Nazmi Kal	Atatürk hk.
Ata'yı Anış	30' 00"	10.11.76	DA-2	Tülin Oral	Atatürk hk.
Bir Coşkudur Cumhuriyet		02.06.00	VA-25723/1-23	Filiz Ozankaya	Cumhuriyet hk.
Cumhuriyet'in İlânı	24' 10"	29.10.72	BA-392	Nazmi Kal	Cumhuriyet'in ilanı hk.
Dokuz Eylül	20' 42"	09.09.84	DA-482	Nihat Onat	9 Eylül İzmir'in Düşman işgalinden kurtuluşu hk.
Harp Malûlü Gaziler, Şehit, Dul ve Yetimler	26' 40"	26.08.83	DA-651	Hüseyin Taşkın	Harp Malûlü Gaziler, Şehit, Dul ve Yetimler hk.
Kurtuluş'a Doğru-Atatürk'ün 10. Yıl Nutku	26' 24"	02.06.00	BA-411	Hüseyin Taşkın	Milli Mücadele hk.
M. Kemal Atatürk ve Cumhuriyet	22' 06"	29.10.97	VA-24260	M. Çetin İmir	M.Kemal, Atatürk ve Cumhuriyet hk.
Nutuk'tan Seçmeler	91' 59"	10.11.98	VA-25724	Filiz Ozankaya	Nutuk hk.
Türk-Rus İlişkileri Dünden Bugüne	35' 00"	19.05.97	VA-23931/1-6	Tülin Erarslan-Taha Feyizir	Türk-Rus İlişkileri hk.
Zafere Doğru	28' 03"	19.09.85	VA-7844	Kerime Şenyücel	Milli Mücadele hk.

Levent Şahverdi Arşivi

Bazı özel kuruluşlar ile kamu kuruluşları yazılı yayınlarını CD ve DVD'ye aktararak görüntülü ve sesli bilgi yığını hâline getirmektedir. CD'lerin bu özellikleri ve işlevleri diğer disiplinlerde olduğu gibi, tarih yazıcılığı için de bilginin muhafazası ve taşınması adına fevkalâde önemlidir.

Bu tür araçların sağladığı fayda, insanların bilgiye sesli ve görüntülü ulaşma taleplerine cevap vermekten ibaret olup görüntülü iletişim ortamlarının oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu suretle ortaya çıkan zengin iletişim ortamları, video, ses, grafik, animasyon ve yazılı metinleri bir bilgisayar ortamında birleştirmeyi amaçlayan multimedya teknolojilerini kullanmayı gerekli kılmaktadır. Bu uygulama sayesinde araştırmacılar artık grafikler, videolar, bilgisayar animasyonları ve etkileşimli sunulara hızlı bir şekilde ulaşacak ve onları hem saklayabilecek hem de tekrar elde edebileceklerdir. Bu aşamada çeşitli uygulamalar geliştirilerek; *"...ses efektler ve video grafikleri ile etkileşimli disk tasarımları gerçekleştirilmiş ve bu sayede; pek çok bilgiye anında görüntü ve ses öğeleriyle birlikte ulaşma imkânı sağlayan CD ile hem etkileşimli hem de kâğıtsız bir kütüphane sisteminin oluşturulması sağlanmıştır. Ayrıca metin ve ekran grafiklerini birleştirebilen Etkileşimli Sayısal Video (DV-I) teknolojisinin kompleks görüntü ve yüksek kalitedeki ses olanakları multimedya uygulamalarına katkıları da bir hayli fazladır."*[6]

Bilgi merkezlerinde internetin yaygın olarak kullanımı ve buna bağlı olarak internet üzerinden veri tabanlarının kullanıma açılması, kaynak bilgi hizmetlerinin kökten değişmesine neden olmuştur. Fiziksel bir materyal üzerinde sunulan bilgi, günümüzde çıplak gözle görülemeyen, oku-

[6] Hakan Tekedere, "Multimedyanın Gelişim Serüveni", **www.dergi.tbd.org.tr.**

Levent Şahverdi Arşivi

nup kullanılabilmesi için yeni bir takım donanımların gerektiği teknolojik ortamlarda kullanıma sunulmaktadır. Enformasyon teknolojisi ile bilgi merkezleri adı verilen kütüphane, arşiv, dokümantasyon ve enformasyon merkezlerinin yapısı ve işlevleri temelden değiştirebilecektir. Araştırmacı için uyulması gereken kütüphane kuralları olmaksızın, günün her saatinde, bulunduğu yerden ayrılmadan, sınırsız bilgiye erişim imkânı doğmuştur[7].

Bu ortamlarda kullanıcılar sadece ulusal kaynaklara değil, sanal kullanıma açılan uluslar arası tüm kaynaklara erişim imkânı bulabilmekte, aranan herhangi bir kaynağa erişebilmek için, bir şehirden başka bir şehre gitme zorunluluğu ortadan kalkmakta, dakikalar geçmeden bir başka elektronik ortamdan erişim sağlanabilmektedir. Bilgi merkezlerinde, "bilgi teknolojisi" denilen bilgisayar ve iletişim teknolojilerine yönelik alt yapıların tamamlanması hâlinde, istenilen bütün kaynaklar çok kısa bir sürede bilgisayar ekranından okunabilecek, çıktısı alınabilecek ve saklanabilecektir. Bunun yanında internet kullanımının tüm dünyada yaygınlaşmasıyla, kamu hizmetleri de hızla internete taşınmaya başlamıştır. Dünya devletlerinin çarpıcı bir şekilde elektronikleşmeye başlaması ile ülkemizde de devletin elektronikleşmesi gibi yeni bir döneme girilmiştir. Bu süreçte e-devlet[8], e-vatandaş, e-Türkiye gibi yeni kavramlar ortaya çıkmıştır[9].

[7] Hüseyin Odabaş, "Teknolojik Gelişmelerin Bilgi Merkezlerine Etkisi ve Elektronik Yayınlar", **www.ankara.edu.tr/bilgibelge.**

[8] e-devlet: "Kamu kuruluşları, vatandaşlar, özel kurumlar ve sivil toplum örgütleri arasındaki bilgi, hizmet ve mal alış verişinde bilgi teknolojilerinin kullanılarak performans ve verimlilik artışını hedefleyen devlet modeli" olarak da tanımlanabilir.

[9] Hüseyin Odabaş, "Teknolojik Gelişmelerin Bilgi Merkezlerine Etkisi ve Elektronik Yayınlar", **www.ankara.edu.tr/bilgibelge.**

Levent Şahverdi Arşivi

Elektronik veri tabanlarının, elektronik imza yasasının kabul edilmesiyle birlikte kaçınılmaz olarak tarihçinin bilgi kaynakları arasında yerini alması muhtemeldir. TBMM'nin internet sitesinde Meclis oturumlarının tutanaklarının yayınlanması, bu hususta bir örnek olarak gösterilebileceği gibi, konunun güncel boyutunu da göstermektedir. Kezâ resmî kurumlar ve özel kuruluşlar artık bilgilerini sesli ve görüntülü olarak sunmaya başlamıştır. Elektronik ortamdaki yayınların sayısı arttıkça kâğıtsız yayınlar çoğalmaktadır. Özellikle "Kamu Yararına" yayın yapan TRT ve diğer kuruluşların belgesel ve eğitime yönelik sesli ve görüntülü çalışmalarını akademik personel danışmanlığında yapması[10], bunların kaynak olarak kabul edilmesini gerekli kılmaktadır.

Yazılı kaynaklarda olduğu gibi sözlü, görüntülü ve sesli kaynaklar da doğrudan bilgi verdiği oranda tarihçiye kaynak teşkil edebilir. Gelişen teknolojinin bir yansıması olarak artık arşivciliğin tanımı değişmiş, sesli ve görüntülü malzemeler de arşiv malzemesi kabul edilmiştir.

[10] Akademik anlamda yapılacak değerlendirmeler, bu tür çalışmalarda ihmal edilmemesi gereken bir konudur. Çünkü tarih formasyonu almamış yazarların tarih ile iç içe bir konuyu ele alarak "*tarihin gölgede kalmış*" meselelerini gün yüzüne çıkarmak gibi önemli bir iddia ile varolmayan tarih metotları deneyerek ilim adına meşru sayılamayacak sonuçlara ulaştıkları görülmektedir. Esasında yaptıkları sadece bir dramanın sahnelenmesi veya bir senaryonun uygulanmasından ibarettir. Bu tür belgesellerde iddia edildiği gibi şayet tarihte ihmal edilmiş ve gölgede kalmış bir mesele var ise, bu olay yine bir tarihçi tarafından ele alınmak ve yorumlanmak üzere sırasını beklemelidir. Dolayısıyla günümüzde CD-Rom hâlinde verilen Cumhuriyetin yıl dönümleri ve yakın tarihimize ışık tuttuğu iddia edilen "Gölgedekiler" gibi belgeselleri sadece güzel birer film olarak izlemek kâfidir. Çünkü tarihçilik adına değilde sinema-tiyatro sanatı adına yapılmış bu tür belgesellerin hiçbiri kaynak niteliğine haiz değildir.

Levent Şahverdi Arşivi

B. Sözlü Kaynaklar

Yukarıda belirtildiği gibi bugünün tarihçilik anlayışında yaşanılan gelişmeler, kaynak kullanımında değişiklikleri gündeme getirmiştir. Erken dönemlerin tarihçilik anlayışı, anlatılanların yazıya dökülmesinden ibaret olduğu için tarihî kaynaklar büyük oranda anlatılanlardan yani "söz"den ibaretti. Daha sonra tarihî kaynaklarda zenginleşmenin meydana gelmesi ile kaynak kullanımında "söz" terkedilmiş, yazıya ve yazılı belgelere büyük önem verilmiştir. "Söz"ün terkedilmesi ile birlikte geçmişten gelen edebî eserlerde; tarihî şiirler, destanlar, efsaneler, menkîbeler vs. kullanılmamaya başlanmıştır.

Tarihin akademik bir disiplin hâline gelmesiyle birlikte tarihçiler, tamamen somut kaynak kullanımına yönelmişlerdir. Türk tarihçiliği de bu uygulamanın dışında kalmamış, yazılı kaynak kullanımına ayrı bir önem atfetmiştir. Türk tarihçiliğinin bu seçiciliği öncelikle Türk tarihinin yazılı kaynak bakımından zengin olması ile izah edilebilir. Özellikle İslâmiyetin kabulünden sonra, Türk devlet hayatında meydana gelen her bilgi yazıya dökülmeye başlanmıştır. Ancak bu durum destan, menkîbe, tarihî şiir gibi oldukça zengin olan Türk kültürünün sözlü kaynaklarının ihmal edilmesine sebep olmuştur. Üzerinde çalışıldığında çok önemli birer tarihî bilgiye dönüşebilecek bu kaynakların terkedilmesi, özellikle Türk sosyal hayatı için olumsuz gelişmelere yol açmış, Türk toplumunun bütünleştirici, motive edici dinamikleri zarar görmüştür.

Artık ne tarih ne de tarihçilik sadece siyasî ve askerî gelişmeleri inceleyen bir disiplindir. Günümüzde akademik anlamda yapılan bir çok çalışmada tarihi, aynı zamanda

Levent Şahverdi Arşivi

sosyal hayatı da inceleyen bir ilim hâline getirme çabaları görülmektedir. Bu gelişmede insan haklarının, insana verilen önemin giderek artmasının büyük etkisinin olduğu açıktır. Geçmişteki, belli bir döneme ait sosyal hayatı konu alan tarihçiler, bu çalışmalarında kaynak olarak "insanı" kullanmaya başlamışlardır. Bu çalışmalarda genellikle olağanüstü dönemler; savaş, deprem, kıtlık vs. ele alınmış ve kaynak olarak "canlı tarih" denilen o dönemde yaşamış insanların anlatılarından faydalanılmaya başlanmıştır. Bu hâliyle tarih, sosyoloji ilminin uygulamalarını "tarihî vaka" lar üzerinde deneyerek yeni ve orijinal sonuçlara ulaşmaya başlamıştır.

Bütün bu gerçekler tarih yazıcılığında, yazılı kaynakların ve maddî kültür unsurlarının yanı sıra "sözlü kaynaklar"ın da ayrı bir önemi olduğunu göstermektedir. Burada belirtilen sözlü kaynaklar tabirini J.Tosh "sözlü gelenek" olarak da ifade etmiştir[11]. Sözlü kaynaklar ifadesi yerine, aynı içeriğe sahip olmakla birlikte "sözlü" de kullanılmaktadır[12].

Sözlü kaynaklar, yukarıda da ifade edildiği gibi menşei belli olan ve olmayan, fakat ağızdan ağıza söylenerek gelen geçmişte oluşmuş ve tarihî bilgiler veren edebî eserlerdir. Bunlar; tarihî şiirler, hikâyeler, efsaneler, mitler, destanlar, menkîbeler, fıkralar ve atasözleridir[13]. Bunların bir kısmı daha sonra kaleme alınmıştır. Tarihî şiirler, halk şairleri tarafından bir hatıranın yaşatılması amacıyla meydana getirilmiş ve ağızdan ağıza yayılmış şiirlerdir. Bu eserler manzum olmaları nedeniyle insan aklında daha

[11] John Tosh, **Tarihin Peşinde**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 1997, s.190.
[12] Tuncer Baykara, **Tarih Araştırma ve Yazma Metodu**, İzmir 1996, s.51.
[13] Mübahat S.Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usûl**, İstanbul 1994, s.19.

Levent Şahverdi Arşivi

fazla kalıcı olabilmekte ve kuşaktan kuşağa yayılabilmektedirler. Tarihî şiirler daha gerçekçi olmaları bakımından destanlardan ayrılırlar. Tarihî şiirlere örnek olarak, Alp Er Tunga Ağıtı gösterilebilir. Bu eser yüzyıllar sonra Kaşgarlı Mahmud tarafından yazıya geçirilmiştir. M.Ö.VI.yy'da meydana gelmiş olan bu olay, manzum hâle dönüştürüldükten sonra 1600-1700 sene halk arasında yaşamış, nihayet XI. yy'a kadar varlığını sürdürdükten sonra yazıya aktarılmıştır. Tarihî şiirler, geçmişten gelen ve tarihî bilgiler içeren türküleri de kapsamaktadır[14].

Hikâyeler ise tarihî bilgiler içeren, yaşanan hayat sahnelerinde kahramanların ve olayların olağan olduğu sözlü hikâyelerdir. Bu hikâyeler tarihî kaynak olarak, tarihî olaylar, kahramanlar ve devirlerinin genel durumu hakkında bilgi vermektedirler. Sözlü hikâyeler, milletler arası münasebetler neticesinde bir memleketten diğerine intikal edebilmekte, böyle bir geçişten sonra hikâyedeki mekân, zaman ve kahraman adları değişebilmektedir. Böyle bir değişim geçirmiş hikâyeler tarihî açıdan güvenilir bilgi veremediklerinden pek faydalı olamazlar. Mahallî hikâyeler ise tarihî açıdan güvenilir bilgi içerebilmektedirler. Bunların tahlili oldukça önemlidir. Bu eserler tahlil edilirken eserin meydana geldiği dönem ve geçirdiği dönemler dikkate alınmalıdır.

Tarihî bir olayın gerçek dışı motiflerle süslenmiş anlatımına ise "destan" denir. Destanların, başlangıçta manzum olmaları insan aklında çok uzun bir süre kalmalarına sebep olmuştur. Belli bir süre sonra, Oğuz Kağan destanı veya Manas destanı gibi bazı destanlar yazıya aktarılmıştır[15].

[14] A.Bican Ercilasun-İsa Özkan, "Türk Destanları", **www.soc.metu.edu.tr.**
[15] A.Bican Ercilasun-İsa Özkan, "Türk Destanları", **www.soc.metu.edu.tr.**

Levent Şahverdi Arşivi

Efsaneler ise olağanüstü motiflerle örtülü hikâyelerdir. Destanda gerçek bir temelin üstüne olağanüstü unsurlar eklenirken, efsanede olağanüstülük başlı başına hâkim unsurdur. Efsanelerin içlerine olağan hayat sahneleri de sıkıştırılmıştır[16]. Efsaneler tarihî bir dönemi aydınlatmak için kullanılacaklarında olağanüstü unsurlar hikâyeden ayıklanmalı, dönemin şartları iyi tespit edilmeli ve diğer kaynaklarla karşılaştırma yapılmalıdır.

Sözlü kaynakların diğer bir unsuru da menkîbelerdir. Menkîbeler, olağanüstü motiflerle örülmüş bir destan veya hikâye türü olarak da kabul edilebilir. Türk kültürünün ürünü olan ve bünyesinde yer alan etkili menkîbelerde, Alperen diyebileceğimiz hem asker hem dinî özelliği olan kişilerin hayatları ve kahramanlıkları daima söz konusu edilmiştir. Menkîbelerde bir gerçek temel vardır. Bunun etrafında olağanüstü motifler eklenmiş ve menkîbe ortaya çıkmıştır. Olağanüstü unsurları sebebiyle menkîbeler yakın zamanlara kadar kaynak kabul edilmemiştir. Ancak Batılı araştırıcıların etkisiyle günümüzde menkîbeler; olağanüstü özelliklerinin ayıklanmasıyla geride gerçek tarihî bilgilerin açığa çıkacağı gerekçesiyle tarihî kaynak olarak ele alınmaktadır. Menkîbeleri sözlü olarak nakledenler, kendi zamanlarıyla ilgili tarihî bilgileri de eserlere dahil etmişlerdir. Menkîbeler, olağanüstü unsurlarla dolu olsalar da, özlerinde dönemlerine ait gerçekleri, tarihî bilgileri saklamış olan kaynaklardır.

Kıssalar, fıkralar ve latifeler de sözlü kaynakların bir parçasıdırlar. Bu kavramlar Fransızca anekdot terimi ile de karşılanmaktadır. Bunlar hayatın gerçeklerini, ibret alı-

[16] A.Bican Ercilasun-İsa Özkan, "Türk Destanları", **www.soc.metu.edu.tr.**

Levent Şahverdi Arşivi

nacak "kıssadan hisse" şeklinde anlatan kısa hikâyelerdir. Bu eserlerde tarihî bilgiler de verilir. Bunların iyi tahlil edilmesi ve kıyaslama yapılması gerekmektedir.

Sözlü kaynakların bir başka unsuru da atasözleri ve darbımesellerdir. Bunlar, gerçeklerin yüzlerce yıl yoğrula yoğrula en kısa hâlini bulmuş şeklidir. Atasözleri ve darbımeseller içinden çıktıkları toplumların iç dünyasını yansıttıkları için tarihî bilgiler verebilmektedirler.

Sözlü kaynaklar, bilgisine başvurulan kişilerin kendi yaşadıkları süre içerisindeki anlatımların yanı sıra, kendinden önceki nesillerden intikal eden bilgi birikimlerini de ihtiva eder. Bu durumda görüntülü, sesli ve sözlü kaynak çeşidinde temel unsur bizzat kaynak kişidir. Yazılı kaynaklarda mevcut olmayan bilgilere ulaşma imkânı olduğu takdirde sözlü kaynakların önemi büyüktür. Sözlü kaynaklarda temel dayanak noktasının "kaynak kişi" olması, sosyal tarih yazıcılığına ayrı bir kıymet kazandırmaktadır[17]. İnsanların bireysel anıları ile birlikte kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü bilgiler uzun yıllar boyunca tarihçilerin yararlandığı malzemeler arasında yer almıştır.

Bütün bu olumlu yönlerine rağmen sözlü kaynakların güvenilirliği yazılı kaynaklara nispeten çok daha zayıftır. Çünkü bilginin aktarıldığı insan belleğinin yanılma payı daima mümkündür. Ayrıca kaynak kişilerin olayların naklinde taraf olabileceği ihtimali de her zaman mevcuttur. Sözlü kaynaklar özellikle yakın dönem tarihçiliği için önem arz etmekte ve yazılı kaynakları tamamlayıcı mahiyeti ön plâna çıkmaktadır.

[17] DANACIOĞLU, **Geçmişin İzleri**, s.130.

Levent Şahverdi Arşivi

Yedinci Bölüm

TELİF VE TETKİKLER

Çalışmamızın bu bölümünde ele aldığımız "Telif ve Tetkikler" bahsi tarih ilminde kaynak olarak gösterilemez. Ancak kaynakların farklı yorumlarla ifade edilmiş olmaları bakımından kıymeti haizdirler. Aynı zamanda "telif ve tetkikler" kaynak olmamakla birlikte tarih yazıcılığında tarihçinin yapacağı yorumlarla belli bir bilgi birikimini sağlamaları açısından da önemlidirler. Bu sebeple eserdeki tasnifte son bahis olarak ele alınmışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihi alanında yeni devletin kuruluşuyla birlikte bu tür "telif ve tetkikler"in çok ciddi manada yayımlandığı söylenemez. Söz konusu araştırmaların yeterli olamamasının sebebi, dönemin içinde yaşanıyor olmasından kaynaklanmıştır. Bu dönemde kaleme alınan ve bizim Hatıralar başlığı altında incelediğimiz ve yazılışındaki yönteminden dolayı belgesel niteliğe haiz olan ve hâlâ bu anlamda geçerliliğini koruyan ancak aynı zamanda telif eser özelliklerini de taşıyan en önemli eser, **"Nutuk"** tur.

Levent Şahverdi Arşivi

Nutuk'un yanı sıra sayısı fazla olmamakla birlikte Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yayımlanan ciddi eserler de vardır. Bunlardan olmak üzere Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından yayımlanan "**Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti**" adlı eser devletin okullarında okutulan resmî tarih kitabı olarak senelerce kıymetini muhafaza etmiştir.

1930-1939 yılları arasında yazılan eserler daha çok devletin kuruluş felsefesini ideolojik yönden ele almıştır. Sadri Etem'in **"Türk İnkılâbının Karakteri"**(İstanbul 1933) adlı eseri, Tekin Alp'in **"Kemalizm"**(İstanbul 1936), M. Saffet Engin'in **"Kemalizm İnkılâbının Prensipleri"** (İstanbul 1938) ve Mahmut Esat Bozkurt'un **"Atatürk İhtilâli"** (İstanbul 1940) adlı eserleri bu anlamda değerlendirilmesi gereken telif ve tetkiklerdir.

Telif ve tetkik eserlerin ortaya çıkış gerekçelerinden biri olması bakımından 1933 Üniversite Reformu ve Üniversitelerde Türk İnkılâp Tarihi derslerinin okutulmaya başlanması ve bu sayede Türk gençliğine, Türk İstiklâl Savaşı ve Türkiye Cumhuriyetinin ilkeleri öğretilip benimsetilmeye çalışılması 1930'lu yılların en belirgin özelliği olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde Türk İnkılâp Tarihi derslerine büyük önem verilmesinin sebebini yeni rejimin kendini koruma içgüdüsüyle izah etmek mümkündür. Üstelik bu dersleri Yusuf Hikmet Bayur, Recep Peker, Yusuf Kemal Tengirşenk ve Mahmut Esat Bozkurt gibi Atatürk'le birlikte Cumhuriyeti kuran yani bir anlamda tarihi yapan isimler bizzat okutuyordu.

15 Nisan 1942 Tarihinde 4204 sayılı yasa ile Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine bağlı olarak "Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü"nün kurulması; Türkiye'de üniversiter seviyede

Levent Şahverdi Arşivi

Türk İnkılâbına atfedilen önemin yanı sıra tarih yazıcılığında "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi" adıyla yeni bir alt disiplinin doğmasına öncülük etmiş olması bakımından önemlidir. Bu Enstitünün kuruluş amacı, Türk İnkılâbı ve Türkiye Cumhuriyeti için araştırma yapmak, arşiv, kütüphane kurmak, konferans, seminer düzenleyerek yurt içinde Türk halkına Türk inkılâbını öğretmek olarak tespit edilmiştir.

1960'lı yıllardan sonra Türk inkılâbını öğretmek hususunda meydana gelen boşluk 1980'den sonra alınan tedbirlerle telafi edilmeye çalışılmıştır. Üniversitelerde Türk İnkılâp Tarihi derslerine büyük önem verilerek farklı üniversitelerde yeni "Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüleri" kurularak ders saatleri artırıldı. Bu durum uzun vadede Üniversitelerde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında yüksek lisans ve doktora çalışmalarına ağırlık verilmesini sağlamıştır. Bu çalışmaların sonucu olarak çok sayıda telif ve tetkik eserler ortaya çıktı. Bu tarihlerde Yusuf Hikmet Bayur, dış politika üzerine, **"Yeni Türkiye Devletinin Haricî Siyaseti"**(İstanbul 1935) adıyla daha çok belgesel nitelikli bir çalışma yayınladı. Cemil Bilsel'in **"Lozan"**(İstanbul 1933) adlı eserini de aynı mahiyette bir çalışma olarak değerdirmek mümkündür. Diğer yandan devletin resmî yayınları **"On Beşinci Yıl Kitabı"** ve **"Ayın Tarihi"** iç, dış ve ekonomik bilgileri veren kayda değer çalışmalardır. Genelkurmay Başkanlığı'nın İstiklâl Savaşı ile ilgili askerî yayınları da aynı öneme sahip eserlerdir.

Türkiye'de ki bu akademik canlanmanın yanı sıra aynı tarihlerde yabancı ülkelerde de Türk Devrim Tarihi üzerine yayınlar çıkmaya başlamıştır. Bunlar çoğunlukla o dö-

Levent Şahverdi Arşivi

nemdeki Avrupa yapısının etkisinde kalan ve bu etkinin gözlendiği eserlerdir. Bu eserler arasında, Armstrong'un, **"Türkiye Nasıl Doğdu, Bozkurt Mustafa Kemal"** , Hery Elisha Ellen'in, **"The Turkish Transformatin"** (Chicago 1935), Gotthard Jaeschke'nin, **"Neure Literatür über die Turkische Republik Orientalistische Literaturzeitung (Doğu Bilimleri Edebiyat Gazetesi, 1937)**" sayılabilir. Yine Türkiye ile ilgili olan, Arnold J. Toynbee'nin, **"Turkey"**, (London 1926)" adlı eseri, batılı bir tarihçinin Türk tarihine yaklaşımını ortaya koyması bakımından önemli bir tetkik eserdir. Grace Mary Ellison'nın, **"An English Woman in Angora"** (London 1923) adlı kitabı da bu yıllarda yayımlanmıştır. Paul Gentizon'un, **"Mustafa Kemal ou L'rient en Marche"** (Paris-Bossard, 1923) isimli kitabı Mustafa Kemal ve reformlarını değerlendirmiştir. A. Emin Yalman'ın **"Turkey in The World"** (Yale University Press 1930) adlı kitabı, Türkiye'nin I. Dünya Savaşındaki siyasî, askerî, ekonomik ve kültürel durumunu gösteren ilk önemli çalışmalardandır. Keza Harry Nicholas Howard'ın, **"The Partition of Turkey, A Diplomatic History 1913-1923"** (University of Oklahoma Press 1931) adlı eseri önemli bir tetkiktir.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili telif ve tetkiklerin ciddi manada kesitiye uğradığı II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de ve yurtdışında Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk üzerine geniş bir yayın faaliyeti başlamıştır. Bunların hepsini saymak imkânsız olmakla beraber, bunlardan bazıları şu şekilde ele alınabilir; Enver Ziya Karal'ın başlattığı ve Nimet Arsan tarafından yapılan bir program içinde Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü tarafından **"Atatürk'ün Söy-**

Levent Şahverdi Arşivi

lev ve Demeçleri-Tamim Telgraf Beyannameleri" adlı beş ciltlik çok önemli bir eser neşredildi. Ali Fuat Cebesoy, Kâzım Karabekir, Rauf Orbay gibi, İstiklâl Savaşında Atatürk'ün yanında bulunmuş ve sonra araları açılmış olan kişilerin anıları ve daha başka anılar bu tarihlerde kaleme alındı. Gazetelerde anılar ve yorumlar, tarihî diziler yayınlanmaya başladı. Cumhuriyet, Tamim, Dünya, Ulus ve Vatan'dan sonra diğer günlük gazeteler de aynı yolu izlediler.

Fikrî bakımdan yayınlanan kitaplarda daha ziyade siyasî-askerî yönün incelenmesine ağırlık veriliyordu. Nitekim Tayyip Gökbilgin'in **"Millî Mücadele Başlarken"** adlı eseri bu türün ilk ayrıntılı örneklerindendir.

1960'lı yıllar daha ayrıntılı çalışmaların yapılması açısından bir başlangıç oluşturur. Şevket Süreyya Aydemir **"Tek Adam"**, **"İkinci Adam"**, Sabahattin Selek **"Anadolu İhtilâli"** gibi.

Yine aynı yıllarda "100 Soruda" serisi içinde Türk İnkılâp Tarihine önemli yer verildi. Aynı yıllarda yapılan çalışmalarda Türkiye Cumhuriyeti Tarihi sürecinin daha öncelerine gidilerek araştırmalar yapılmaya başlandı. II. Meşrutiyet ve İttihat Terakkî konusu da önem kazandı[1]. Bu arada reformlar da önceki çalışmalardan farklı ele alınmış, özellikle lâiklik konusu geniş biçimde incelenmiştir. Bu anlamda olmak üzere Bülent Daver'in, **"Lâiklik"**, (Ankara 1955) ve yine aynı yıl yayınlanan Ali Fuad Başgil'in,

[1] Bk. İsmail Hami Danişmend, **31 Mart Vakası**, İstanbul 1961.; Sina Akşin **31 Mart Olayı**, Ankara 1970.; Şerif Mardin **Jön Türklerin Siyasî Fikirleri**, Ankara 1964.; E. E. Ramsaur, **The Youngs Turks (Prelude to the Revolution of 1908)**, Princeton University Press, New Jersey 1957.; Feroz Ahmad, **The Joung Turks, The Commitee of Union & Progress in Turkish Polities (1908-14)**, Oxford 1969.

Levent Şahverdi Arşivi

"Din ve Lâiklik" adlı eserler önemli yayınlardır. Aynı konuyu Çetin Özek, **"Türkiye'de Lâiklik"**(İstanbul 1962) adlı kitabı ile incelemiştir. Bu konuda ilk önemli yabancı yayınların başında ise Gotthard Jaeschke'nin 1957 yılında Almanca yayınlanan **"Der İslâm in der Neue Türkei (Yeni Türkiye'de İslâmlık)"** kitabı gelmektedir.

Siyasî, kültürel ve sosyal değişiklikleri inceleyen çok önemli bir eser ise Bernard Lewis'in **"The Emergence of Modern Turkey"** (London 1961) adlı çalışmasıdır. Lord Kinross'un **"Atatürk The Rebirth of a Nation"** (Londra 1964) adlı eseri Atatürk'ün hayatını geniş bir biçimde olaylarla ele almaktadır.

Kemal H. Karpat'ın, **"Turkey's Politics"** (Newzegy 1959) adlı kitabı Türkiye'nin demokrasi gelişmesini ve çok partili demokrasiye geçişini incelemektedir. Z.Y. Hershlag'ın, **"Turkey, An Economy in Transition"** (Jerusalem 1958) adlı eseri Türk ekonomisi üzerine geniş bir çalışmayı ortaya koymaktadır. Bu yıllarda üniversitelerde konuyla ilgili doktora çalışmaları artarken, 1970'li yıllarda Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana bilim dalları kurulmaya başlanmıştır. Aynı yıllar, konunun yalnızca askerî, siyasî, ideolojik değil; sosyal, kültürel, ekonomik yönlerinin de önemini ortaya koyan çalışmaların başlangıcıdır. Söz konusu dönemde Türk İnkılâp Tarihine marksist yaklaşımla ayrı bir perspektif kazandırılma gayretlerine karşı Fethi Tevetoğlu'nun **"Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler 1910-1960"** (Ankara 1967) adlı eseri belgelere dayanan farklı bir bakış açısıyla önemli bir araştırma yayımlamıştır. Bu bakış açısının tam karşıtı olabilecek bir çalışma da, Mete Tunçay'ın, **"Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925"**

Levent Şahverdi Arşivi

(Ankara 1967) adlı eseridir. Aynı yazarın **"Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)"** adlı eseri de aynı eğilimdedir[2]. Ergun Aybars'ın **"İstiklâl Mahkemeleri"**[3] adlı çalışması ile Seçil Akgün'ün **"Hilâfetin Kaldırılışı ve Sonuçları"** ile **"General Harbord'un Anadolu'da Gezisi ve Raporu"** adlı çalışmaları Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında hazırlanan ciddî çalışmalar olmuştur.

A. Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi Telif ve Tetkik Örnekleri

◆ Abadan, Yavuz; **Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri**, Ankara 1952.

◆ Abadan, Yavuz; **Atatürk ve İlkeleri, Atatürkçülük Nedir?**, İstanbul 1965.

◆ Abadan, Yavuz; **Hukukçu Gözüyle Milliyetçilik ve Halkçılık**, Ankara 1938.

◆ Abadan, Yavuz; **İnkılâp ve İnkılâpçılık**, Ulusoğlu Matbaası, Ankara 1933, 16s.

◆ Abadan, Yavuz; **İnkılâp Tarihine Giriş**, Ankara 1963.

◆ Abadan, Yavuz; **Lozan'ın Hususiyetleri**, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1935, 65s.

◆ Abadan, Yavuz; **Türk İnkılâbı Tarihi Notları**, Ulus Matbaası, Ankara 1951, 115s.

[2] Ergün Aybars, "Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Durum Tespiti", **I. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Semineri (11-13 Mayıs 1985)**, Samsun 1985, s. 177-178.

[3] Ergün Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri** Cilt. I: 1920-1923 ve 1923-1927, Ankara 1975, 1982.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Abadan, Yavuz-Bahri Savcı; **Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış**, Ankara 1959.

◆ Abadıe, M; **Türk Verdünü Gaziantep**, (çev. Necmettin), İstanbul 1339.

◆ Abalı, Emin; **Atama Selâm,** Cumhuriyet Matbaası, İzmir 1944, 80s.

◆ Abalıoğlu, Yunus Nadi; **Ali Galip Hâdisesi**, Sel Yayınevi, İstanbul 1955, 89s.

◆ Abalıoğlu, Yunus Nadi; **Ankara'nın İlk Günleri**, İstanbul 1955.

◆ Abalıoğlu, Yunus Nadi; **Atatürk'ün Muazzam Eseri**, Ankara 1938.

◆ Abalıoğlu, Yunus Nadi; **Atatürk'ün Vasıfları, En Büyük Kaybımız**, İstanbul 1968.

◆ Abalıoğlu, Yunus Nadi; **Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve İsyanlar**, Sel Yayınevi, İstanbul 1955, 110s.

◆ Abalıoğlu, Yunus Nadi; **Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti**, Sel Yayınevi, İstanbul 1955, 128s.

◆ Abalıoğlu, Yunus Nadi; **İhtilâl ve İnkılâb-ı Osmanî**, Cihan Matbaası, İstanbul 1325, 240s.

◆ Abalıoğlu, Yunus Nadi; **Mustafa Kemal Paşa Samsun'da**, Hisar Matbaası, İstanbul 1955, 106s.

◆ Abdülmecid Fehmi, **Manastırın Unutulmaz Günleri**, (Haz. Ayşe Şen-Ali Birinci), Akademi Kitabevi, İzmir 1993.

◆ Açıksözcü, Hüsnü; **İstiklâl Harbinde Kastamonu**, Vilâyet Matbaası, Kastamonu 1933, 155s.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Adamoff, E.; **Anadolu'nun Taksimi**, (çev. Hüseyin Rahmi), İstanbul 1926.

◆ Adıvar, A. Adnan; **Osmanlı Türklerinde İlim**, İstanbul 1943.

◆ Adıvar, Halide Edip; **Ateşten Gömlek (Sakarya Ordusuna)**, İstanbul 1943, 145+2s.

◆ Agaoğlu, Ahmet; **İstiklâl mi İnkılâp mı?**, Alâettin Kıral Matbaası, Ankara 1942, 72s.

◆ Agaoğlu, Samet; **Kuva-yı Milliye Ruhu, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi**, Nebioğlu Yayınevi, 2. basım, İstanbul 1944, 288s.

◆ Agar, Ömer; **Kemal, İnkılâp Tarihi**, Ülkü Matbaası, İstanbul 1937, 32s.

◆ Ahmet İhsan; **Adını Verdim**, Cumhuriyet Matbaası, İzmir 1934, 46s.

◆ Ahmet Mithat; **Türkiye Cumhuriyetinde Hukuku Esâsiye Harekâtı 1920-1929**, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul 1929, 105s.

◆ Ahmet Rasim; **İstibdattan Hâkimiyeti Milliyeye**, Vatan (Kanaat) Matbaası, C. I-II, İstanbul 1923, 287s.

◆ Ahmet Refik; **Türk İstiklâl Harbi**, Hilmi Kütüphanesi, İstanbul 1929, 47s.

◆ Ahmet, Djevad; **Les Turcs D'oppres Les Auteurs Celebres, Anoryme De Papeteris Et D'imp**, Constantnople 1919, 157p.

◆ Akagündüz, Enis Avni; **Gazi'nin Gizli Ordusu**, Burhanettin Matbaası, İstanbul 1930, 48s.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Akagündüz, Enis Avni; **Meçhul Asker**, Burhanettin Matbaası, İstanbul 1930, 48s.

◆ Akar, Atilla; **Eski Tüfek Sosyalistler**, İstanbul 1989, 203s.

◆ Akarsu, Bedia; **Atatürk Devrimleri ve Yorumları**, Ankara 1969.

◆ Akay, İhsan; **Atatürkçülüğün İlkeleri**, III. Baskı, İstanbul 1973.

◆ Akçakayalıoğlu, Cihat; **Atatürk Komutan Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle**, Ankara 1980.

◆ Akçakayalıoğlu, Cihat; **I. Dünya Harbinde Avrupa Cepheleri**, Ankara 1967.

◆ Akçura, Yusuf; **Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri-1928 Yılı Yazıları**, (Haz. Nejat Sefercioğlu), Ankara 1981.

◆ Akdağ, Mustafa; **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Durumu**, İstanbul 1974.

◆ Akdamar, Ferruh; **Üç Devrin Hulâsası**, Vilâyet Matbaası, Kayseri 1938, 16s.

◆ Aker, Cavit; **İnkılâbımız Hakkında Köylüye Öğütler**, Halk Matbaası, Muğla 1936, 7s.

◆ Aker, M. Şefik; **İstiklâl Harbinde, Büyük Harbin Mütarekesinden 1336 (1920) Senesi Sonuna Kadar 57. Tümen ve Aydın Millî Cidali**, Askerî Matbaası, İstanbul 1937, 114s.

◆ Aker, Mehmet Şefik; **Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay**, İstanbul 1955, 98s.

◆ Aker, Mehmet Şefik; **İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Millî Cidali**, Ankara 1937.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Akgün, Seçil; **Ankara Antlaşmasının Hazırlanışı ve Önemi**, Ankara 1981.

◆ Akgün, Seçil; **General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporları**, İstanbul 1974.

◆ Akgün, Seçil; **Halifeliğin Kaldırılması Olayının Çeşitli Tepkileri**, Ankara 1983.

◆ Akın, İhsan; **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul 1976.

◆ Akıncı, İbrahim Ethem; **Demirci Akıncıları**, Ankara 1978.

◆ Akıncı, Recep; **Eski Philedelphia, Bugünkü Akşehir**, İzmir 1949.

◆ Akkoç, Hüseyin Şevket; **Atatürk'ün Vefatı ve Milletin Feryadı**, Tecelli Matbaası, İstanbul 1938, 31s.

◆ Akman, E. H.; **Türk Devrimi ve Devrimciliği**, Meşher Matbaası, İzmir 1936, 20s.

◆ Aksoy, Lemi; **Modern Türkiye'de Ölçü İnkılâbı**, İstanbul 1941.

◆ Aksoy, Lemi; **Yaşayan İnkılâp**, İstanbul 1946, 99s.

◆ Akşin, Sina; **31 Mart Olayı**, Ankara 1970.

◆ Akşin, Sina; **İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele**, İstanbul 1976.

◆ Akşin, Abdülahat; **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Ankara 1991.

◆ Aktaş, Refik Necdet; **Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı Nasıl Başladı?**, İstanbul 1973.

◆ Akyüz, Yahya; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, Ankara 1975.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Alaeddıne, Haider; **A Angara Aupres de Mustapha Kemal**, (Ed. France Orient), Paris, 112p.

◆ Albayrak, Cemal; **Atamızı Asacaklardı**, Samsun 1949, 204s.

◆ Aldıkaçtı, Orhan; **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, C. 1, İstanbul 1966.

◆ Ali Fuat, **Mustafa Kemal Paşa ve Köse Hoca**, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1939, 96s.

◆ Alişan, Reşit; **Kurtuluş Yolunda**, Vakit Matbaası, İstanbul 1933, 31s.

◆ Alkan, Bahattin-Mehmet Tuğrul; **İstiklâl Savaşı**, Millî Eğitim Matbaası, İstanbul 1948, 71s.

◆ Allen, Henry Elisha; **The Turkish Transformation. A. , Study in Social and Religious Development**, Illinas The University of Chicago Press. , Chicago 1935, 251s.

◆ Alp, Gündüz; **Anafartalar Kahramanı**, Maarif Matbaası ve Kütüphanesi, İstanbul 1933, 20s.

◆ Alp, Tekin; **Kemalisme**, Paris 1934.

◆ Alp, Tekin; **Kemalismus**, Orbıs, Prapa 1938, 270p.

◆ Alp, Tekin; **Kemalizm, Fransız Parlamentosu Reisi Herriot ve Fuat Köprülü'nün Önsözleriyle**, İstanbul 1936.

◆ Alp, Tekin; **Le Kemalisme**, Paris 1937.

◆ Alp, Tekin; **Türk Ruhu**, İstanbul 1934, 287s.

◆ Altay, Fahrettin; **10. Yıl Savaş ve Sonrası**, İstanbul 1970.

◆ Altay, Fahrettin; **İstiklâl Harbimizde Süvari Kolordusu**, İstanbul 1949, 77s.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Altıparmak, Yılmaz; **İslâmiyet Açısından Atatürk ve İnkılâpları**, İstanbul 1993.

◆ Altuğ, Yılmaz; **Atatürk ve Bolşeviklik**, İstanbul 1975.

◆ Amaç, Faik Muzaffer; **Lâiklik İnkılâbının XXV. Yıldönümü Hakkında Millet Vekillerine Açık Mektup**, Malatya 1953, 4s.

◆ Ambarcıoğlu, Namık; **Mütareke Yıllarından Vesikalar**, Vakit Matbaası, İstanbul 1946, 26s.

◆ Andonyan, Anom; **Balkan Harbi Tarihi**, İstanbul 1975.

◆ Andrea, **Felâkete Doğru**, (çev. Hüseyin Rahmi Apak), Askerî Matbaa, İstanbul 1932, 191s.

◆ Anıt, Ali Kadri; **Dünya Yüzünde Tarih Yaratan Simalar**, Tan Matbaası, İstanbul 1945, 293s.

◆ Apak, Hüseyin Rahmi; **İstiklâl Harbinde Batı Cephesi Nasıl Kuruldu**, İstanbul 1942, 188s.

◆ Arar, Asım; **Son Günlerinde Atatürk, Dr. Asım Arar'ın Hatıraları**, İstanbul 1958.

◆ Arar, İsmail; **Atatürk'ün Halkçılık Programı**, İstanbul 1963.

◆ Arar, İsmail; **Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923)**[4], Burçak Yayınevi, İstanbul 1969.

[4] Mustafa Kemal Paşa, 1923 yılı Ocak ayında İzmit'te bazı İstanbul gazetelerinin başyazarlarını kabul ederek kendilerine beş buçuk saat süren bir konuşma yapmıştır. Bu toplantıda Mustafa Kemal Paşanın isteği ile günün tartışma konusu olan çeşitli sorunları aydınlatmak amacıyla düzenlenmiştir. Bu kitap, o dönem Türkiye'sinin içinde bulunduğu durumla birlikte bu basın toplantısını da anlatmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Aras, Kazım; **İstiklâl Savaşında Kocaeli Bölgesindeki Harekat,** İstanbul 1936.

◆ Aras, Tevfik Rüştü; **Lozan'ın İzlerinde 10 Yıl,** İstanbul 1953, 1+245+6 s.

◆ Arat, Emin; **Kemalizm,** Ankara 1970.

◆ Ardakoç, Kâmran; **Hilâfet Meselesi. Son Halife Mecit Efendi ve Hanedan Mensupları Nasıl Hudut Haricine Çıkarıldılar,** İstanbul 1955, 125s.

◆ Arıburnu, Kemal (drl.); **Atatürk-Muhtelif Cephelerİyle,** Ankara 1953, 135s.

◆ Arıburnu, Kemal (drl.) ; **Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri,** Yeni Basımevi, Ankara 1951, 72s.

◆ Arık, Remzi Oğuz; **Türk İnkılâbı ve Milliyetçiliğimiz,** Ankara 1958.

◆ Arısoy, M. Sunullah; **Mustafa Kemal Ne Demek? Bayraklaşan Atatürk,** İstanbul 1963.

◆ Armaoğlu, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1980),** C. 1, Ankara 1992.

◆ Armaoğlu, Fahir; **Siyasî Tarih (1789-1960),** Ankara 1964.

◆ Armstrong, H. C.; **Bozkurt Kemal Atatürk'ün Yaşamı,** (çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul 1996.; **Bozkurt,** (çev. Peyami Safa), Hisar Matbaası, C. I, İstanbul 1955, 100s.

◆ Armstrong, H. C.; **Türkiye Nasıl Doğdu,** (çev. Ömer Rıza Doğrul), Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1928, 222s.

◆ Armstrong, Harold; **Capitain, Mustafa Kemal,** trd. par Baulie et Vaney Paris, Payot 1933, 293p.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Armstrong, Harold; **Grey Wolf**, Mustafa Kemal, An Intimate Study of A Dictator, 4. Basım, New York 1938. 261p.

◆ Armstrong, Harold; **Turkey in Travil. The Birth of a New Nation**, John Lane The Badley Head Limited, London 1925, 280p.

◆ Arsal, Sadri Maksudî; **Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları**, İstanbul 1955.

◆ Arsal, Sadri Maksudî; **Siyasî Tarih (1789-1960) II**, Ankara, 1964.

◆ Arsal, Sadri Maksudî; **Teokratik Devlet ve Lâik Devlet**, İstanbul 1940.

◆ Arsal, Sadri Maksudî; **Türk Tarihi ve Hukuk**, İstanbul 1947.

◆ Arsan, Nimet; **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannâmeleri (1917-1938)**, C. IV, Ankara 1964.

◆ Arsel, İlhan; **Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları**, Ankara 1962.

◆ Arslan, Süleyman; **Atatürk Milliyetçiliği, 100. Yıl Konferansları**, Ankara 1981.

◆ Arslanpay, Nail; **Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluşu (1924-1973)**, Ankara 1973.

◆ Arzık, Nimet; **Bitmeyen Kavga**, İsmet İnönü, Ankara 1966, 155s.

◆ Arzık, Nimet; **Menderes'i İpe Götürenler**, Ankara 1960, 200 s.

◆ Asarkaya, Halis; **Ulusal Savaşlar, Tokat**, Tokat 1963.

◆ Aslan, Tezet; **Atatürk Silifke'de**, Ankara 1969.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Asrinal, Oplonder; **Büyük Harbin Tarihi**, Çanakkale, (çev. Tahir Tunay), İstanbul 1939.

◆ Aster, Ernest von; **Fransız İhtilâli'nin Siyasî ve Sosyal Fikirleri**, (yy.hzl. Şennur Şenel), Siyasal Kitabevi, Ankara 2004.

◆ Aşkın, Vehbi Cem; **Sivas Kongresi**, Kâmil Matbaası, Sivas 1945, 208s.

◆ Atabınen, Rechid Safvet (Kara Chemsi); **Nouvelle Politique de la Turqui Kemalicite**, Paris. Imp. Fratelli Haim. , 40p.

◆ **Atatürk Albümü 1881-1938**, Vakit Matbaası, İstanbul 1938, 32s.

◆ **Atatürk**, Askerî Matbaası, İstanbul 1939, 2+102s.

◆ Atatürk, **Gazi Mustafa Kemal Pascha**, Der Weg Zur Freihert 1919-1920, (Verlag Von K. F. Koehler), Leipzig 1928.

◆ Atatürk, **Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Bir Hitâbesi**, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1338, 65+8s.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Discours Pronance par Gazi Mustafa Kemal Presdent de la Republique Turque al'auverture de la I. Session de la 4. Grande Assemblee Nationale, le I, Novembre 1931**, Hariciye Vekâleti Matbaası, Ankara 1931, 7p.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **9 Mayıs 1935'de Devrim Partisi Kongresinde Atatürk'ün Söylevi**, Dereli Matbaası, İzmir 1935, 11s.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **A Speech Delivered by Ghazi Mustapha Kemal**, President of The Turkish Re-

Levent Şahverdi Arşivi

public, October 1927. (Verlag von K. F. Koehler), Leipzig 1929, 724p.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Atatürk Dedi ki; Ebedî Şef Kemal Atatürk'ün Nutuk, Hitabe, Beyanat ve Hasbıhâllerinden Türk İnkılâbının Esasları ve Safhaları,** (Haz. Prof. Dr. Herbert Melzig), Ankara 1942, 334+2s.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Atatürk'ten Seçmeler,** Ankara 1952, 15s.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **C. H. P. Dördüncü Büyük Kurultayında Genel Başkan Kemal Atatürk'ün Söylevi,** Bilecik Halkevi, 9. 5. 1935, Bilecik 1935, 12s.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Cumalı Ordugâhı (Sûvari, Bölük, Alay, Liva, Talim ve Manevraları),** Selânik 1325, 41s.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Cumalı Ordugâhı,** Selânik 1325 (1909), 41 s.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Die Neue Turkei,** (K. F. Koehler), C. 1, Leipzig 1928.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Die Neue Türkei Der Weg Zur Freiheit-Die Nationale Revolutione 1919-1927 (Rede gehalten von Gazi Mustafa Kemal Pascha in Angora von 15. bis 20 October 1927 vor den Abgeordneten und Delegierten der Republikonsichen Volkupartie),** C. 1, (çev. Dr. Poul Rolh-K. F. Koehler), Leipzig 1928.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Dumlupınar Başkumandan Meydan Muharebesi,** İdeal Matbaası, Ankara 1933, 43s.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yıllarında Başkumandan Mustafa**

Levent Şahverdi Arşivi

Kemal Paşa Hazretlerinin İzmir Seyahatleri Esnasında Muhtelif Mahallerde İrad Buyurdukları Nutuklar ve Hasbihaller, İstihbarat Matbaası, Ankara 1339, 126s.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Gazi'nin Vecizeleri,** (Cem ve Telfik Eden. M. Agâh), Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1930, 127s.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Il discorso di Mustafa Kemal Sulle Tradatta da E. Ressi. "Oriente Moderno" VII,** Roman 1927.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Muzekkirât al-Gazi Mustafa Kemal Basa,** (çev. Abd Al-Aziz Emin, Hancı), Matbaat al-Nuhze, Mısır 1926, 120p.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Nutk-i İftitahi,** İstihbarat Matbaası, Ankara 1339, 55s.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Nutuk,** Devlet Matbaası, C. III, II. Baskı, İstanbul 1934.; III. baskı, İstanbul 1938.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Nutuk,** Millî Eğitim Matbaası, C. 1-2, IV. baskı, İstanbul 1950-1952.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Put Nevoy Tursli 1919-1927,** C. IV, Moskova 1934.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Reisicumhur Atatürk'ün Komutayı Açış Nutukları,** Ulus Matbaası, Ankara 1937.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Tarihi Nutku,** Yeni Matbaası, İstanbul 1340, 15s.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Souvenirs du Gazi Mustafa Kemal Pasha,** Rewue des Etudes Islamiques,

Levent Şahverdi Arşivi

(çev. Prof. Jean Deny), I A III'ten ayrı basım, Librarie Orientaliste Paul Geuthner, Paris 1927.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Speech Delivered by Atatürk**, Ulus Matbaası, Ankara 1937, 41p.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Tâbiye Tatbikat Seyahati Selânik 1327 (1911),** 40s.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Türkiye Büyük Millet Meclisinin İkinci Devre-i İntihabiyesi Münasebetiyle Gazi Paşa'nın Nutukları**, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1339, 15s.

◆ Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; **Zâbit ve Kumandan ile Hasbihal**, Minber Matbaası, İstanbul 1334 (1918), 16s.

◆ Atatürk, Mustafa Kemal; **Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıralar**, (Nakleden: Uluğ İğdemir), İstanbul 1955, 122s.

◆ Atatürk; **Nutuk (1919-1920),** C. I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay. , 13. Baskı, İstanbul 1973.

◆ **Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri**, Ankara 1982.

◆ **Atatürk'ün Millî Dış Politikası**, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1981.

◆ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** (Haz. Sadi Borak-Utkan Kocatürk), Ankara 1972.

◆ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,** (drl. Nimet Arsan), Ankara 1964.

◆ **Atatürkçü Düşünce,** Atatürk Araştırma Merkezi yay. , Ankara 1992.

◆ Atay, Neşet Halil; **Büyük Meclis ve İnkılâp**, TBMM Matbaası, Ankara 1933, 193+3s.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Ateş, Toktamış; **Biz Devrimi Çok Seviyoruz**, İstanbul 1994.

◆ Ateş, Toktamış; **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul 1980.

◆ Ateş, Toktamış; **Türkiye'de ve Dünyada Lâiklik**, Ankara 1994.

◆ August, Ritter von Karl; **Kamal Atatürk's Land= das Land Kamal Atatürks: The Evolution of Modern Turkey**, (çev. Benton Kenneth), Wien-Leipzig 1938, 238p.

◆ August, Ritter von Karl; **Le Pays de Kemal Atatürk: Formation et évolution de la nouvelle Turguie**, 2. basım, Vienne-Leipzig 1938.

◆ August, V.; **Das Land Kemal Atatürk**, Wien-Leipzig 1935.

◆ Avcıoğlu, Doğan; **Millî Kurtuluş Tarihi**, C. I-IV, İstanbul 1976.

◆ Avcıoğlu, Doğan; **Türkiye'nin Düzeni**, Ankara 1968.

◆ Aybars, Ergün; **İstiklâl Mahkemeleri**, C. I-II, İzmir 1988.

◆ Aybars, Ergün; **Türkiye Cumhuriyet Tarihi I**, İzmir 1984.

◆ Aydemir, Şevket Süreyya; **İnkılâp ve Kadro, İnkılâbın İdeolojisi**, İstanbul Milliyet Matbaası, Ankara 1932.

◆ Aydemir, Şevket Süreyya; **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1914-1922)**, İstanbul 1968.

◆ Aydemir, Şevket Süreyya; **Tek Adam**, C. I-III, İstanbul 1963.

◆ Ayhan, Yusuf; **Adana'nın İstiklâl Beyannamesi**, Adana 1970.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Ayhan, Yusuf; **Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi Adana'nın Kurtuluşu**[5], İpek Matbaası, Adana 1923.

◆ Aykut, Fahri; **İstiklâl Savaşında 4. Kolordu,** Askerî Matbaası, İstanbul 1935, 275s.

◆ Aykut, Şeref; **Kemalizm,** Muallim Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1936.

◆ Aysan, Mustafa; **Atatürk'ün Ekonomi Politikası,** İstanbul 1980.

◆ Babaoğlu, Hasan Nahit; **Cumhuriyetin On Beşinci Yılı,** Burhanettin Matbaası, İstanbul 1938, 15s.

◆ Bainville, Jacques; **Les Dictateurs,** Paris 1935, 300p.

◆ Balaban, Mustafa Rahmi; **Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif Umdesi ve Asrî Terbiye ve Maarif,** Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1339, 63s.

◆ Balcıoğlu, Talia; **Adapazarı Tarihi ve Coğrafyası,** İstanbul 1952.

◆ Balıkesir, Kemal; **İstiklâl Savaşında Türk Benliği ve İmanı,** İstanbul 1971.

◆ Bali, Zeki; **Yaratılan Mucize,** Ankara 1957.

◆ Balta, Tahsin Bekir; **Türkiye'de Yasama, Yürütme Münasebetleri İncelemeler,** Ankara 1960.

◆ Baltacıoğlu, İsmail Hakkı; **Atatürk'ün Yetişmesi, Kişiliği, Devrimleri,** Erzurum 1973.

◆ Baltacıoğlu, İsmail Hakkı; **Halk Evi,** Ankara 1950.

[5] Eserde, Erzurum ve Sivas Kongrelerinden sonra 5 Ağustos 1920 tarihinde yapılan Pozantı Kongresinin toplanma sebepleri anlatılmaktadır. Yazar, eserde Pozantı Kongresinin Millî Mücadelede büyük rolü olduğunu ileri sürmüş, Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresine ve Adana halkına yaptığı konuşmaya yer vermiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Banoğlu, Niyazi Ahmet; **Atatürk Albümü, Doğumundan Ölümüne Kadar,** İstanbul 1955, 94s.

◆ Banoğlu, Niyazi Ahmet; **Atatürk,** Vakit Matbaası, İstanbul 1943, 30 s.

◆ Banoğlu, Niyazi Ahmet; **Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı,** C. II, İstanbul 1974.

◆ Banoğlu, Niyazi Ahmet; **Atatürk'ün Siyasî ve Hususî Hayatı,** İstanbul 1963.

◆ Banoğlu, Niyazi Ahmet; **Basın Tarihimizin Kara ve Ak Günleri,** İstanbul 1940.

◆ Banoğlu, Niyazi Ahmet; **Doğumundan Ölümüne Kadar Atatürk Albümü,** İstanbul ve Nurgök Matbaası, İstanbul 1956, 92s.

◆ Banoğlu, Niyazi Ahmet; **Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk,** C. I-III, İstanbul 1954-1955.

◆ Bardakçı, Cemal; **Anadolu İsyanları,** İstanbul 1940.

◆ Barkan, Ömer Lütfi; **Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi,** Ankara 1975.

◆ Barlas, Uğural; **Gaziantep Basın Tarihi,** Karabük 1972.

◆ Başgil, Ali Fuat; **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri,** İstanbul 1966.

◆ Başgil, Ali Fuat; **Din ve Lâiklik,** İstanbul 1962.

◆ Başgil, Ali Fuat; **Esas Teşkilât Hukuku, Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri,** İstanbul 1960.

◆ Başgil, Ali Fuat; **İlmin Işığında Günün Müesseseleri,** İstanbul 1960.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Başgil, Ali Fuat; **Türkiye Esas Teşkilâtı ve Siyasî Rejimi**, İstanbul 1939, 48s.

◆ Bayar, Methi; **İstiklâl Savaşında Türk Denizcileri**, İstanbul, 1945.

◆ Baydar, Mustafa; **Atatürk Diyor ki, Atatürk'ün Direktif Mahiyetindeki Düşünceleri ve Kısaca Hayatı**, İstanbul 1951, 124+2s.

◆ Baykal, Bekir Sıtkı; **Erzurum Kongresiyle İlgili Belgeler**, Ankara 1969.

◆ Baykal, Bekir Sıtkı; **Erzurum Kongresiyle İlgili Belgeler**[6], Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yay., İstanbul 1945.

◆ Baykal, Bekir Sıtkı; **Heyet-i Temsiliye Kararları**, TTK Basımevi, Ankara 1974.

◆ Baykal, Kâzım; **Atatürk'ün Hayatı, Memleket ve Millete Yaptığı En Büyük Hizmetleri**, Diyarbakır 1928, 65s.

◆ Baytok, Taner; **İngiliz Kaynaklarından Kurtuluş Savaşı**, Ankara 1970.

◆ Bayur, Yusuf Hikmet; **Atatürk Hayatı ve Eserleri**, Ankara 1963.

◆ Bayur, Yusuf Hikmet; **Türk İnkılâp Tarihi**, C. I-III, Ankara 1991.

◆ Bayur, Yusuf Hikmet; **Türkiye Devletinin Dış Siyasası**, İstanbul 1942, 183s.

◆ Bayur, Yusuf Hikmet; **Türklüğün Acun ve Siyasası Üzerindeki Etkileri**, Ankara 1974.

[6] Eserde, Erzurum'da toplanan kongreyle ilgili olarak, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünde saklı bulunan belgelere yer verilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Bayur, Yusuf Hikmet; **Yeni Türkiye Devletinin Haricî Siyaseti,** Burhanettin Matbaası, İstanbul 1935, 162s.

◆ Bayur, Yusuf Hikmet; **Atatürk Hayatı ve Eseri**, C. I, Ankara 1970.

◆ Bayur, Yusuf Hikmet; **Atatürk Hayatı ve Eserleri**[7], Güven Basımevi, Ankara 1963.

◆ Bayur, Yusuf Hikmet; **Türk İnkılâbı Tarihi**, C. I-II, İstanbul-Ankara 1940-1952.

◆ Behçet, Cemal; **Şeyh Sait İsyanları**, İstanbul 1955.

◆ Behçet, Macit; **Gazi ve Eserleri,** İstanbul 1934.

◆ Belen, Fahri; **Atatürk'ün Askerî Kişiliği**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1963.

◆ Belen, Fahri; **Çanakkale Savaşı**, İstanbul 1935.

◆ Belen, Fahri; **I. Cihan Harbinde Türk Harbi 1914 Yılı Hareketleri**, Ankara 1964.

◆ Belen, Fahri; **Türk Kurtuluş Savaşı,** Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1983.

◆ Belik, Mahmut; **Türk Boğazlarının Hukukî Statüsü**, İstanbul, 1962.

◆ Belous, Frederic; **L'Evolution de la Turqie dans ses Rapports Avec les Etrangers**, Librainie des Sciences Politiques et Sociales, Paris 1928.

◆ Benoist, Mechin. J.; **Mustafa Kemal ou la mort d'un Empire**, J. Benoist Mechin.-(s. 1): A. Michel, 1984.

◆ Benoist, Mechin; **Le Laup le Leopard Mustapha Kemal Ou la Mart D'un Empise**; J. Benoist Mechin-A. Michel, Paris 1954, 438p.

[7] Burada en çok Atatürk'ün düşünceleri, askerî ve siyasî hayatı ve bu konuda yaptıkları üzerinde durulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Bergh, Vandem; **Yeni Türkiye Hakkında Bir Konferans**, Çankaya Matbaası, Ankara, 11s.

◆ Berkes, Niyazi; **Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**, İstanbul, 1965.

◆ Berkes, Niyazi; **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Ankara 1973.

◆ Berkmen, Süreyya Sami; **Unutulmuş Günler**, İstanbul 1960.

◆ Betin, Saffet Ürfi; **Atatürk İnkılâbı ve Ziya Gökalp-Yahya Kemal-Halide Adıvar**, Güven Matbaası, İstanbul 1951, 95s.

◆ Beyger, Nihat Reşat; **Atatürk'ün Hastalığı**, Ankara 1959.

◆ Bıçakçızade, İsmail Hakkı; **Türk İstiklâl Marşı, M. Kemal Paşa Namına Ta'miye Kemal Bey'in Manzume-i Hürriyetinin Tazmini**, Biraderler Matbaası, İstanbul 1338, 16s.

◆ Bıschoff, Norbert De; **La Turquie Dans Le Monde, l'Empire Ottoman La Republique**, (Proface: De J. Deny), Paris 1936.

◆ Bıyıkoğlu, Tevfik; **Atatürk Anadolu'da 1919-1921**[8], TTK Basımevi, Ankara 1959; 2. Baskı İstanbul 1981.

◆ Bıyıkoğlu, Tevfik; **Osmanlı ve Türk Doğu Hudud Politikası**, İstanbul 1958.

◆ Bıyıkoğlu, Tevfik; **Trakya'da Millî Mücadele**[9], C. I-II, Ankara 1955-1956.

[8] Millî Mücadelemizin ilk yıllarını anlatan önemli bir eserdir. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesinden itibaren başlayan eser, 1919-1921 yılları dönemini anlatmakta ve 1918-1922 yılları Osmanlı Hükûmeti hakkında bilgi vermektedir.

[9] Eser, Trakya'da yapılan mücadeleyi anlatmakta, Sevr Antlaşması ve Lozan Konferansındaki Trakya'nın durumunu belirten bir eser olması sebebiyle önemli bir telif niteliğine haizdir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Bıyıkoğlu, Tevfik; **Türk İstiklâl Harbi**, C. I, Ankara 1962.

◆ Bil, Hikmet; **Atatürk'ün Sofrası**, Ekicigil Matbaası, İstanbul 1955, 78s.

◆ Bilbaşar, Ayhan; **Çanakkale 1915**, İstanbul 1972.

◆ Bilge, Suat; **Milletlerarası Politika**, Ankara 1966.

◆ Bilgili, Mesut Fani; **Atatürk'ün Hayat Felsefesi**, Hatay 1938.

◆ Bilsel, Cemil; **Lozan**, C. I-II, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul 1933.

◆ Bilsel, Cemil; **Lozan**, İstanbul 1933.

◆ Bilsel, Cemil; **Türk Boğazları**, İstanbul 1948.

◆ Binyazar, Adnan; **Atatürk Yolunda**, İstanbul 1973.

◆ Bisbee, Prof. Leanor; **The New Turks, Pioneers of the Republic** (1920-1950), Universty of Pensylvania Press, 2. Baskı, Philadelphia 1951, 298p.

◆ Bischoff, Von Norbert; **Ankara Türkiye'deki Yeni Oluşun Bir İzahı**, (çev. Burhan Belge), Ulus Matbaası, Ankara 1936.

◆ Blaısdel, Donald; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Malî Denetimi**, (çev. Ali İhsan Dalgıç), İstanbul 1979.

◆ Bleda, Mithat Şükrü; **İmparatorluğun Çöküşü**, İstanbul 1979.

◆ Borak, Sadi (Drl.) ; **Bozkurt Mustafa Kemal ve İftiralara Cevap**, İstanbul 1955, 96s.

◆ Borak, Sadi; **Atatürkçülük ve Din**, İstanbul 1962.

◆ Borak, Sadi; **Büyük Zaferin Cephe Gerisi**, İstanbul 1972.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Boucher, Jose; **D: Angora A Vilna**, Paris 1929.

◆ Bourgoın, Marguerite; **La Turquie D'atatürk**, Paris 1934.

◆ Bourgoun, Marguerite; **La Turgie D'Atatürk**, Paris 1936, 26p.

◆ Bozkurt, Esat Mahmut; **Türk İhtilâlinde Vatan Müdafaası**, Kültür Matbaası, İzmir 1934, 16s.

◆ Bozkurt, Mahmut Esat; **Atatürk İhtilâli**[10], Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1940.; II. Baskı, İstanbul 1967.

◆ Bulac; **Yunan Ordusunun Seferleri**, (çev. İbrahim Kemal), İstanbul 1934.

◆ Bulca, Nüzhet; **30 Ağustos Zaferine Doğru"**[11], **İstiklâl Harbinin Ana Hatlariyle Başlıca Meydan Muharebeleri ve Kahramanlarımız,** Güven Matbaası, İstanbul 1949, 128s.

◆ Burçak, R. Salim; **Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri,** İstanbul 1946.

◆ Burçak, Rıfkı Salim; **Yassıada ve Öncesi**, Ankara 1976, 310s.

◆ Büjak; **1918-1922 Yunan Ordusunun Seferleri**, (çev. İbrahim Kemal), Askerî Matbaası, İstanbul 1939, 264s.

◆ Cansel, Erol; **Atatürk'ün Milliyetçilik ve Devlet Anlayışı,** Ankara 1982.

[10] Kitap, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Atatürk'e ithafen ön söz; ikinci bölümde Erzurum ve Sivas Kongreleri, Yeni Türk Devleti, Kurtuluş Savaşı; üçüncü bölümde Türk Cumhuriyeti, kamu ve özel haklar, ekonomik, sosyal, siyasal sistemler yer almıştır.

[11] Nüzhet Bulca, 23-30 Ağustos günleri, Ankara Radyosunda yaptığı konuşmaları bir kitap olarak neşretmiştir. Bu konuşmaları, harp tarihi arşivlerinden derlenen haturalar oluşturmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Cem, İsmail; **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul 1975.

◆ Cemal, Behçet; **Şeyh Sait İsyanı**, Sel yay., İstanbul 1955.

◆ Cenani, M.; **Atatürk**, Türkiye Matbaası, Ankara 1939.

◆ Cerrahoğlu, Piraye Bigat; **Demokrat Parti Masalı**, 1996, 119s.

◆ Cevdet, Kerim; **Türk İstiklâl Harbi**, İstanbul 1955.

◆ Ch'i Tzu-Hsi.; **Bir Çin Âlimi Nazarında İstikbâl Şarkın Yeni Güneşi Gazi Mustafa Kemal**, (hzl. Kolcalı Abdül Aziz), Hamit Bey Matbaası, İstanbul 1933, 23s.

◆ Chambrun, Charles Camte De; **Atatürk et la Turquei Nouvella**, Paris 1939.

◆ Churchill, Winston; **The World Crises**, London 1969.

◆ Cillov, Haluk; **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul 1972.

◆ Conker, Orhan; **Büyük Türkiye**, Akba Kitabevi, Ankara 1939, 216s.

◆ Coşar, Ömer Sami; **Alfabe Değişikliği**, İstanbul 1960.

◆ Çağlar, Behçet Kemal; **Dolmabahçeden Anıt-Kabire**, İstanbul 1955, 96s.

◆ Çakmak, Fevzi; **Büyük Savaşta Şark Cephesi Hareketleri**, Ankara 1926.

◆ Çalapala, Rakım; **Mustafa Atatürk'ün Romanı**, II. baskı, İstanbul 1950.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Çambel, Hasan Cemil; **Atatürk; Attilâ'dan Atatürk'e**, Sinan Matbaası, İstanbul 1950.

◆ Çamoğlu, Şemsettin; **Çanakkale Boğazı ve Savaşları**, İstanbul 1962.

◆ Çapaner, Nahit; **Kurtuluş Savaşında Deniz Kahramanları**, İstanbul 1943.

◆ Çavdar, Tevfik; **Millî Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye**, İstanbul 1971.

◆ Çelik, Edip; **100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi**, İstanbul 1969.

◆ Çerman, Osman Nuri; **Kemalizmin Prensipleri, İmanı, İtikadı, Ödevleri**, İstanbul 1956, 40s.

◆ Çerman, Osman Nuri; **Modern Türkiye İçin Dinde Reform**, İstanbul 1956, 128s.

◆ Danişmend, İsmail Hakkı; **Türklük Meseleleri**, İstanbul 1976.

◆ Danişmend, İsmail Hami; **Sadrazam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmî ve Hususî Vesikalara göre 31 Mart Vakası**[12], İstanbul 1961.

◆ Darendelioğlu, İlhan; **Türkiye'de Komünist Hareketleri (1910-1973)**, İstanbul 1973.

◆ Daver, Bülent; **Türkiye Cumhuriyetinde Lâiklik**, Ankara 1955.

[12] Ahmet Tevfik Paşa, Osmanlı Devleti'nin son sadrazamıdır. Çeşitli sefaret kâtipliklerinde ve sefirliklerde bulunmuş bir diplomattır. İlk sefareti, "31 Mart Vakası" üzerine "Hareket Ordusu" İstanbul'a gelince Sultan Hamid'in halledilmesine, son sefareti saltanat ilgasına rast gelmiştir. Bu görev sırasında hatıralarını yazmamış, fakat evraklarını çok iyi tasnif etmiştir. İsmail Hami Danişmend, Ahmet Tevfik Paşanın hatıralarına dayanarak bu kıymetli eseri kaleme almıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ David, Wolder; **Çanakkale Olayı,** (çev. M. Ali Baykal), İstanbul 1970.

◆ Dawidson, Roderic H.; **Essays in Ottoman and Turkish History 1774-1923**:the impact of the West, Texas 1990, XVIII, 279s.

◆ Dawidson, Roderic H.;**The Armenian Crisis 1912-1914**, New York 1948, 25s.

◆ Deliorman, Altan; **Türklere Karşı Ermeni Komiteleri,** İstanbul 1973.

◆ Demiray, Ahmet; **Resimli Amasya**, Ankara 1954.

◆ Demiray, Tahsin; **Türkiye'de Son Elli Yıllık İç Politika**, Türkiye Basımevi, İstanbul 1955, 39s.

◆ Deny, Jean; **Souvenirs du Gazi Mustafa Kemal Pacha**, Pàris 1927.

◆ Deny, Jeon; **Türkiye,** (çev. Sorcer Kodalbaş), Ankara 1960.

◆ **Die Modern Türkei**, Europaische Revue, Stuttgart-Berlin 1936, 433-530p.

◆ **Die Neue Türkei**, (yay. Matbuat Umum Müdürlüğü), Devlet Basımevi, İstanbul 1936, 48p.

◆ Dilipak, Abdurrahman; **Laisizm,** İstanbul 1991.

◆ Dilman, Emel; **Atatürk par lui-meme**, Ministere de la Culture, Ankara 1990.

◆ Dinamo, Hasan İzzettin; **Kutsal İsyan,** İstanbul 1966.

◆ Doğan, Avni; **Kurtuluş, Kurtuluş ve Sonrası,** İstanbul 1964,352s.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Doğantan, Tevfik; **Bursa Bölgesinde Yapılan Savaşlar**[13], İstanbul 1940.

◆ Driault, Edouard; **Şark Mes'elesi**, (yy.hzl. Emine Erdoğan), Siyasal Kitabevi, Ankara 2004.

◆ Duhamel, Geargez; **Yeni Türkiye**, (çev. Yücel Can), Ankara 1956.

◆ Dumont, Paul; **Mustafa Kemal**, Ankara 1993.

◆ Dursunoğlu, Cevat; **Atatürk'ün Kişiliği Çeşitli Cepheleriyle Atatürk**, İstanbul 1964.

◆ Dursunoğlu, Cevat; **Millî Mücadelede Erzurum**, Ankara 1946, 170s.

◆ Duru, Kâzım Nami, **En Büyüğümüz İçin**, Ankara 1935, 24 s.

◆ Duru, Kâzım Nami; **Atatürk ve Kültürümüz,** İstanbul 1947, 48s.

◆ Duru, Kâzım Nami; **Kemalist Rejimde Eğitim ve Öğretim**, İstanbul 1969.

◆ Duru, Orhan; **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, İstanbul 1978.

◆ Durur, Zahide; **Ebedî Şef Atatürk**, Cumhuriyet Matbaası, Ankara-İstanbul 1945, 35s.

◆ Dümer, Safi; **İstanbul mu, Yoksa Fatih Mehmet mi, Ankara mı, Yoksa Atatürk mü?**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1953, 54s.

◆ Dündar, Ali; **Kemalizmi Doğru Algılamak**, Ankara 1993.

[13] Kitapta, Bursa tarihi, ilk çağlardan itibaren ele alınarak, Mudanya Mütârekesine imzalanmasına kadar gelen kronolojik bir seyir takip etmiştir. Bu bölgede yapılan I. ve II. İnönü, Kütahya ve Eskişehir Başkomutanlık Meydan Muharebeleri ile Mudanya Mütarekesi belgelere dayandırılarak anlatılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Dündar, Temel (drl.); **Portre Yazılarıyla Atatürk**, Ankara 1955, 54+2s.

◆ Dündar, Temel; **Dünya Matbuatında Gazi Mustafa Kemal Atatürk**, Ankara 1954, 167s.

◆ Ecevit, Bülent; **Atatürk ve Devrimcilik**, 3. baskı, İstanbul 1974.

◆ Efe, Cemal; **İstiklâl Savaşında Adana'nın Kahramanlık Destanları**, İstanbul 1937.

◆ Egeli, Erdoğan (hzl.); **Resimlerle Atatürk**, İstanbul 1947, 20s.

◆ Eliçin, Emin Türk; **Türk İnkılâbı Yahut Şark-Garp**, Nümune Matbaası, İstanbul 1940, 92+1s.

◆ Emre, Ahmet Cevat; **Atatürk'ün İnkılâp Hedefi ve Tarih Tezi**, İstanbul 1956, 103s.

◆ Emre, Ahmet Cevat; **İki Neslin Tarihi**, İstanbul 1960.

◆ Ender, Muzaffer; **Dünya Ağlıyor**, İstanbul 1964.

◆ Ener, Kasım; **Atatürkçülük Bildirisi**, İstanbul 1972.

◆ Ener, Kasım; **Atatürkçülükte Din ve Dil**, İstanbul 1968.

◆ Ener, Kasım; **Atatürkçülük ve Moskofluk-Türklük Savaşları**, İstanbul 1953.

◆ Ener, Kasım; **Çukurova'nın İşgali ve Kurtuluş Savaşı**, İstanbul 1938.

◆ Ener, Suat; **İstiklâl Harbinin Ana Hatları**, Ankara 1937, 93s.

◆ Engin, Mehmet Saffet Arın; **Atatürkçülükte Dil ve Din**, İstanbul 1955, 68s.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Engin, Mehmet Saffet Arın; **Kemalizm İnkılâbının Prensipleri**, C. 1-3, İstanbul 1938-1939.

◆ Erdemir, Sabahat; **Millî Birliğe Doğru**, Ankara 1961.

◆ Erden, Ali Fuad; **Atatürk**[14], İstanbul 1952.

◆ Erendil, Muzaffer; **Evrensel Yönüyle Atatürk**, Ankara 1981.

◆ Ergene, Teoman; **İstiklâl Harbinde Türk Ortodoksları**, İstanbul 1951.

◆ Ergil, Doğu; **Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi**, Ankara 1981.

◆ Ergin, Feridun; **Kemal Atatürk**, İstanbul 1978.

◆ Ergin, Osman; **Türkiye Maarif Tarihi**, İstanbul 1939.

◆ Erikan, Celâl; **Çanakkale'de Türk Zaferi**, Ankara 1964.

◆ Erikan, Celâl; **Komutan Atatürk**, Ankara 1964.

◆ Erim, Hıfzı; **Ayvalık Tarihi**, Ankara 1948.

◆ Erim, Kerim; **Tanzimat ve Müsbet İlimler**, İstanbul 1940.

◆ Erim, Nihat; **Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih Metinleri**, Ankara 1963.

◆ Erkin, Feridun Cemal; **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara 1968.

◆ Eroğlu, Hamza; **Atatürk ve Millî Egemenlik**, Ankara 1987.

[14] Kitap, Mustafa Kemal'in siyasî ve aslerî hayatının kayda değer özelliklerini, İstiklâl Harbini, Misak-ı Millîyi, Millî Mücadelenin cepheleri ve stratejisini anlatmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Eroğlu, Hamza; **Atatürk ve Cumhuriyet**, Ankara 1989.

◆ Eroğlu, Hamza; **Atatürk ve Devletçilik**, Ankara 1981.

◆ Eroğlu, Hamza; **Atatürk'e Göre Millet ve Milliyetçilik**, Atatürk Yolu, (Kollektif Eser-Drl. Turhan Feyzioğlu), Ankara 1987.

◆ Eroğlu, Hamza; **Atatürkçülük**, Ankara 1981.

◆ Eroğlu, Hamza; **Türk İnkılâp Tarihi**, İstanbul 1982.

◆ Erol, Mine; **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi (1919-1920)**, Giresun 1972.

◆ Ertem, Sadri Etem; **Türk İnkılâbının Karakterleri**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, 134s.

◆ Esengin, Kenan; **Millî Mücadelede Hıyanet Yarışı**, Ankara 1969.

◆ Esmer, Ahmet Şükrü; **Siyasî Tarih (1919-1939)**, Ankara 1953.

◆ Ethridge, Willlie Snow; **Let's Talk Turkey**; The Vanguard Press, New York 1952.

◆ Evans, Mary; **Ataturk's Language Reform in Turkey: Social Cause and Social Effects**, Washington 1972.

◆ Evrenol, Hilmi A. Malik; **Revolutionary Turkey**, Ankara-Istanbul 1936.

◆ Feridun, Server; **Anayasalar ve Siyasî Belgeler**, İstanbul 1962.

◆ Feyzioğlu, Turhan; **Devlet Adamı Atatürk**[15], Ankara 1963.

[15] Kitapta, Atatürk devlet ve siyaset adamı olarak değerlendirilmiştir. Hayalden uzak, gerçekçi kişiliği anlatılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Feyzioğlu, Turhan; **Millet Yolunda,** İstanbul 1976.

◆ Fırat, Kerim; **Türk Boğazları ve Önemi,** İstanbul 1950.

◆ Fırat, Kerim; **Urfa Kahramanları,** Gaziantep 1944.

◆ Fırat, Şefik; **Doğu İlleri ve Varto Tarihi,** Ankara 1961.

◆ Franco, Gol; **Developpaments Castitutionnels En Turquie,** Librairie Arthur Rousseau, Paris 1925.

◆ Froembgen, Hanns; **Kemal Atatürk Soldat And Führer,** Stuttgart 1935.

◆ Galanti, Avram; **Bodrum Tarihi,** İstanbul 1945.

◆ Gentızon, Paul; **Mustapha Kemal Ou L'orient En Marche,** Paris 1929, 352 p.

◆ Georgeon François ve Gökalp Iskender; **Kemalisme et monde musulman,** Cahiers du GETC, n. 3, Paris 1987.

◆ Georges, Bertha Gaulis; **Angora Constantinople, Londres: Mustafa Kemal et la politique anglaise en Orient,** Paris 1922, 257s.

◆ Georges, Gaulis; **Berdhe, La Nouvelle Turquie,** Paris 1924.

◆ Gerando, F. de; **La Turquie Nouvelle,** Paris 1927, 137s.

◆ Gerçek, Nüzhet; **Türk Matbaacılığı,** İstanbul 1939.

◆ Giritli, Ismet; **Political Regime-Secularism and Ataturk, Ataturk and Turkey of Republican Era,** Ankara 1981.

◆ Giritli, İsmet; **Atatürk İdeolojisi,** Ankara 1988.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Giritli, İsmet; **Kemalist Devrim ve İdeolojisi**, İstanbul 1980.

◆ Giritli, İsmet; **Kemalizm**, İstanbul 1970.

◆ Giritli, İsmet; **Political Regime-Secularism and Ataturk, Ataturk and Turkey of Republican Era**, Ankara 1981.

◆ Glasneck, Johannes; **Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye** (çev. Arif Gelen), Ankara 1976.

◆ Goloğlu, Mahmut; **Atatürk İlkeleri ve Bursa Nutku**, Ankara 1973, 715s.

◆ Goloğlu, Mahmut; **Cumhuriyete Doğru**, Ankara 1967.

◆ Goloğlu, Mahmut; **Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, Ankara 1972.

◆ Goloğlu, Mahmut; **Erzurum Kongresi**, Ankara 1967.

◆ Goloğlu, Mahmut; **Millî Mücadele Tarihi**[16], C. 1-8, Ankara 1968.

◆ Goloğlu, Mahmut; **Sivas Kongresi**, Ankara 1968.

◆ Goloğlu, Mahmut; **Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**, Ankara 1974.

◆ Goloğlu, Mahmut; **Türkiye Cumhuriyeti 1923**, Ankara 1971.

[16] Eser 8 ciltten oluşmaktadır. Bunlar: 1. Cilt Erzurum Kongresi, 1968, Nüve Matbaası. XVIII, 203s.; 2. Cilt Sivas Kongresi, 1969, Başnur Matbaası. XVI, 260s.; 3. Cilt Üçüncü Meşrutiyet, 1920, Başnur Matbaası. XVI, 259s.; 4. Cilt Cumhuriyete Doğru (1921-1922), 1971 Başnur Matbaası. XIII, 429s.; 5. Cilt Türkiye Cumhuriyeti (1923), 1971 Başnur Matbaası. VII, 329s.; 6. Cilt Devrimler ve Tepkileri (1924-1930), Başnur Matbaası. VIII, 326s.; 7. Cilt Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938), Kalite Matbaası. 1974, XII, 355s.; 8. Cilt Millî Şef Dönemi (1939-1945), Kalite Matbaası. 1974, VII, 423s.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Gologlu, Mahmut; **Üçüncü Meşrutiyet**, Ankara 1969.

◆ Gökalp, Ziya; **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul 1976.

◆ Gökbilgin, M. Tayyib; **Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine**, C. I, Ankara 1959.

◆ Gökbilgin, M. Tayyib; **Millî Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesinden Mudanya'ya**, Ankara 1959.

◆ Göker, İbrahim Necdet; **Bir Güneş Nasıl Doğdu**, Mardin 1939, 23s.

◆ Gönlübol, Mehmet; **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul 1963.

◆ Gönlübol, Mehmet; **Uluslararası Politika**, Ankara 1978.

◆ Gönlübol, Mehmet-Cem Sar; **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul 1963.

◆ Gövsa, İbrahim Alaattin; **Acılar**, İstanbul 1938.

◆ Göyünç, Nejat; **Atatürk ve Millî Mücadele**, İstanbul 1984.

◆ Gözer, H. Fethi; **Atatürk Inkılabı: Türk İnkılâbı**, İstanbul 1985.

◆ Göztepe, Tarık Mümtaz; **Osmanoğullarının Son Padişahı Sultan Vahdeddin Mütareke Gayyasında**, İstanbul 1969, 461s.

◆ Grins, Aleksandrs; **Yeni Türkiye'nin Yapıcısı**, Riga 1935, 188s.

◆ Gündüz, Necati; **Atatürk Çağı ve Zihniyeti**, Ankara 1973.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Güner, Hamza; **Tarihte Kütahya**, Kütahya 1961.

◆ Güneş, İhsan, **I. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Denetim**, Ankara 1994.

◆ Güneşoğlu, Necdet-Melih Başar; **Atatürk ve Cumhuriyet, 29 Ekim-10 Kasım Yazı ve Şiirleri**, Son Havadis Matbaası, Ankara 1956, 35 s.

◆ Güralp, Şerif; **İstiklâl Savaşının İç Yüzü**, İstanbul 1958.

◆ Gürer, Cevat Abbas; **Ebedî Şef Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak**, Halk Matbaası, C. I, İstanbul 1939, 192s.

◆ Gürün, Kamuran; **Ermeni Dosyası**, Ankara 1983.

◆ Gürün, Kamuran; **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Ankara 1991.

◆ Güvendik, Hakkı; **Türk İstiklâl Harbi**, C. II, Ankara 1963, 229s.

◆ Güventürk, Faruk; **Gerçek Atatürk**, İstanbul 1972.

◆ Güz, Nurettin; **Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)**, Ankara 1991.

◆ Habil, Adem; **Mustafa Kemallerin Kitabı**, İstanbul 1926, 171+1s.

◆ Hallı, Reşat; **Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)**, Ankara 1972.

◆ Hankı, Aziz; **Turcs et Atatürk**, (çev. Gamil Hankı), Caine 1939.

◆ Hankı, Aziz; **Türkler ve Atatürk**, (çev. Faruk Mirgün), C. I, İstanbul 1955, 95s.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Heyd, Uriel; **Türk Ulusçuluğunun Temelleri**, Ankara 1979.

◆ Hiç, Mükremin; **Türkiye Ekonomisinin Analizi**, İstanbul 1980.

◆ Hise, Barbara H.; **A History of Turkey, from Empire to Republic,** London 1956.

◆ Himmetoğlu, Hüsnü; **Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları,** İstanbul 1975.

◆ Hocaoğlu, Mehmet; **Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler,** İstanbul 1966.

◆ Humuroğlu, İlay; **Atatürk İzmir'de ve Atatürk Müzesi,** Ankara 1979.

◆ Ikbal, Ali Shah; **Kamal: Maker of Modern Turkey,** London 1934, 297p.

◆ **In Memorium Atatürk 1881-1938**; (yyl. Turkish-American Women's Cultural Society), Ulus Basımevi, Ankara 1950, 24p.

◆ Irmak, Sadi; **Atatürk Devrimleri Tarihi, İdeoloji ve Tarih Açısından İnceleme**, İstanbul 1973.

◆ Irmak, Sadi; **Devrim Tarihi**, İstanbul 1967.

◆ Işın, Mithat; **İstanbul Harbi Deniz Cephesi**, İstanbul 1946.

◆ Işıtman, İshak Refet; **Atatürk**, Ankara, 15s.

◆ İğdemir, Uluğ; **Atatürk 1881-1938**, Ankara 1939, 63+1s.

◆ İğdemir, Uluğ; **Atatürk ve Anzaklar**, Ankara 1978.

◆ İğdemir, Uluğ; **Atatürk ve Belleten**, İstanbul 1939, 355-356s.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ İğdemir, Uluğ; **Atatürk**, İstanbul 1970.

◆ İğdemir, Uluğ; **Atatürk'ün Yaşamı**, Ankara 1980.

◆ İleri, Suphi Nuri; **Sevres ve Lausanne. Sevr ve Lozan Muahedelerinin Tarihçesi ve Hükümleri**, İstanbul 1943, 46+2s.

◆ İleri, Suphi Nuri; **Siyasî Tarih**, İstanbul 1941.

◆ İrgüler, Mücteba; **Akbaş Cephaneliği Baskını**, İstanbul 1982.

◆ İlhan, Engin (hzl.); **Yaşayan Atatürk**, İstanbul 1953.

◆ İnal, İbnül Emin Mahmut Kemal; **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, İstanbul 1964.

◆ İnalcık, Halil; **Atatürk Devrimleri, Çeşitli Cephelerıyle Atatürk**, İstanbul 1944.

◆ İnan, Afet; **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması**, İstanbul 1975.

◆ İnan, Afet; **Atatürk'te Vatan Mefhumu ve Millet Sevgisi**, Ankara 1949, 507-515s.

◆ İnan, Afet; **Gazi M. Kemal Atatürk ve Türk Tarih Kurumu**, Ankara 1953, 7s.

◆ İnan, Afet; **Kemal Atatürk'ü Anarken**, Ankara 1955, 3+180s.

◆ İnan, Afet; **Medenî Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara 1969.

◆ İnan, Afet; **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Ankara 1973.

◆ İnan, Afet-Enver Ziya Karal, **Atatürk Hakkında Konferanslar**, Ankara 1946, 78+1s.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ İncedayı, Cevdet Kerim; **İnkılâp ve İstiklâl**, Zonguldak 1936, 33s.

◆ İncedayı, Cevdet Kerim; **Türk İstiklâl Harbi (Garp Cephesi),** Ebüzziya Matbaası, İstanbul 1341.

◆ İnönü, İsmet; **İnönü'nün Söylev ve Demeçleri (1919-1946)**[17], Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1946.

◆ Jaeschke Gotthard; **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri,** (çev. Cemal Köprülü), Ankara 1971.

◆ Jaeschke, Gotthard; **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Ankara 1970.

◆ Jaeschke, Gotthard; **Yeni Türkiye'de İslâmlık**, (çev. Hayrullah Örs), Ankara 1972.

◆ James, Robert R.; **Gallipoli**, London 1965.

◆ Jevakhoff, Alexandre; **Kemal Atatürk, Les Chemins de I' Occident**, Tallandier, Paris 1989, 490s.

◆ Kafesoğlu, İbrahim-Mehmet Saray; **Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Tarihi Temeller**, İstanbul 1983.

◆ Kanat, Fikret; **Milliyet İdeali ve Topyekün Millî Terbiye**, Ankara 1942.

◆ Kandemir, Feridun; **Atatürk'e İzmir Suikastından Ayrı On Bir Suikast**, İstanbul 1955, 120 s.

◆ Kandemir, Feridun; **Atatürk'ün Kurduğu Komünist Partisi**, İstanbul 1965.

◆ Kandemir, Feridun; **Cumhuriyet Devrinde Siyasî Cinayetler,** İstanbul 1955, 126s.

[17] Eserde, İnönü'nün TBMM'de ve CHP kurultaylarındaki söylev ve demeçleri yer almaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Kandemir, Feridun; **İstiklâl Savaşında Bozguncular ve Casuslar**, İstanbul 1964.

◆ Kandemir, Feridun; **İzmir Suikastinin İçyüzü**, İstanbul 1955.

◆ Kandemir, Feridun; **Millî Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal, Arkadaşları ve Karşısındakiler**, İstanbul 1964.

◆ Kandemir, Feridun; **Serbest Fırka Nasıl Kuruldu, Nasıl Kapatıldı?**, İstanbul 1955.

◆ Kandemir, Feridun; **Siyasî Dargınlıklar**, İstanbul 1955.

◆ Kankat, Cafer Tayyar; **L'ultra popularisme, Philosophie Moderne de Kemal Atatürk**, Paris 1935.

◆ Kansu, Şevket Aziz; **Atatürk**, İstanbul 1939.

◆ Karaçam, Nazif; **Atatürk Kurklarelinde (20-Aralık-1930)**[18], Okay Yayınevi, İstanbul 1969, 55s.

◆ Karagöz, Sadık; **Atatürk Manisa'da**, Manisa 1969, 67s.

◆ Karakan, Hüseyin; **Atatürk**, İstanbul 1956, 96s.

◆ Karal, Enver Ziya; **İtilâf Devletleri ve İzmir**, Ankara 1939, 63-83s.

◆ Karal, Enver Ziya; **27 Mayıs İnkılâbının Sebepleri ve Oluşu**, İstanbul, 1960.

◆ Karal, Enver Ziya; **Atatürk Hakkında Konferanslar**[19], Ankara 1946.

[18] Atatürk Devlet Başkanı olarak yurt içi gezilerinde Türk halkını inkılâplara hazırlamaya çalışmıştır. Atatürk'ün bu faaliyetlerini öğretmen ve yazar Nazif Karaçam eserinde toplamıştır.

[19] Eserde, Atatürk'ün ölümünün 8. yıl dönümünde, onun anısına yapılan konuşmalar ve analtılanlar yer almaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Karal, Enver Ziya; **Atatürk'ten Düşünceler,** Ankara 1969.

◆ Karal, Enver Ziya; **İtilâf Devletleri ve İzmir,** Ankara 1939.

◆ Karal, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi,** C. V-VIII, Ankara 1956-1963.

◆ Karal, Enver Ziya; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,** İstanbul 1972.

◆ Karaosmanoğlu, Yakup Kadri; **Atatürk,** Güven Matbaası, İstanbul 1946, 142s.

◆ Karaosmanoğlu, Yakup Kadri; **Atatürk'ün Gerçek Siması,** İstanbul 1953, 8s.

◆ Karauğur, Tahir; **Orta Anadolu'da Yunan Faciaları,** İstanbul 1922.

◆ Karay, Refik Halit; **Mine'l-bâb İle'l-mihrâb,** İstanbul 1964.

◆ Kardeş, Sırrı; **Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Kırşehir'de,** Ankara 1950, 44+1s.

◆ Karpat, Kemal; **Türk Demokrasi Tarihi,** İstanbul 1967.

◆ Kaymaz, Nejat; **Kurtuluş Savaşının Tarihsel Konumu ve Niteliği,** Ankara 1976.

◆ Kaynar, Reşat; **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat,** Ankara 1954.

◆ Kaynar, Reşat; **Türkiye'de Hukuk Devletini Kurma Yolunda Hareketler,** İstanbul 1960.

◆ **Kemalike Turkia, Adelphan Tsiture,** Istanbul 1945, 72p.

Levent Şahverdi Arşivi

◈ Keskin, Eşref; **İstiklâl Savaşı,** Demokrasinin Müdafii Matbaası, Samsun 1952, 4s.

◈ Keskin, Mustafa; **Hindistan Müslümanlarının Millî Mücadelede Türkiye'ye Yardımları (1919-1923),** Kayseri 1991.

◈ Khlebof, Twerdo; **War Journal of the Second Russian Fortness Artillery Regiment of Erzeroum,** 1919, 36p.

◈ Kılıç, Osman; **Kader Kurbanı,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, 616s.

◈ Kırcaali, Cafer Sadık; **Gençliğe İnkılâp Vecizeleri,** Aydınlık Matbaası, İstanbul 1935, 80 s.

◈ Kırzıoğlu, Fahrettin; **Millî Mücadele'de Kars,** İstanbul 1960.

◈ Kırzıoğlu, Fahrettin; **Türk İnkılâp Tarihi Ders Notları,** Erzurum 1977.

◈ Kısa, Leman; **Aydın Tarihi ve Coğrafyası,** Aydın 1960.

◈ Kışlalı, Ahmet Taner; **Kemalizm Lâik ve Demokrasi,** Ankara 1994.

◈ Kıtsıkıs, Dimitri; **Yunan Propagandası,** İstanbul 1964.

◈ Kili Suna; **Kemalizm,** İstanbul 1969.

◈ Kili Suna-Şeref Gözübüyük; **Türk Anayasa Metinleri Tanzimattan Bugüne Kadar,** Ankara 1957.

◈ Kili, Suna; **1960-1975 Sonrası Dönemde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler,** İstanbul 1975.

◈ Kili, Suna; **Türk Devrim Tarihi,** İstanbul 1980.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Kocaş, Sadi; **Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri**, Ankara 1967.

◆ Kocatürk Utkan; **Atatürk ve Türk Devrim Kronolojisi (1918-1938)**, Ankara 1963.

◆ Kocatürk Utkan; **Türk Dilinin Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi**, Ankara 1968.

◆ Kocatürk, Utkan; **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara 1984.

◆ Kocatürk, Utkan; **Atatürk'ün Toplanmış Telgrafları**, Ankara 1971.

◆ Koçu, Reşat Ekrem; **Türk Zaferleri**, İstanbul 1946.

◆ Kongar, Emre; **Atatürk Üzerine**, İstanbul 1983.

◆ Kop, Kadri Kemal; **Cumhuriyet**, Köyhocası Matbaası, Ankara 1933, 73s.

◆ Kubalı, H. Nail; **Atatürk Devrimi ve Gerçeklerimiz**, İstanbul 1968.

◆ Kubalı, H. Nail; **Atatürk Devrimleri ve Eski Reformlar, Atatürk Önderliğinde Türk Kültür Devrimi**, Ankara 1972.

◆ Kubalı, H. Nail; **Türk Devrim Tarihi Dersleri**, İstanbul 1973.

◆ Kubalı, H. Nail; **Türk Esas Teşkilât Hukuku**, İstanbul 1960.

◆ Kubalı, H. Nail; **Türk İnkılâp Tarihi**, İstanbul 1973.

◆ Kum, Atabeyli Naci; **Kemalnâme**, Antalya 1931, 19 s.

◆ Kumral, A. Muhtar; **Atatürk Diktatör müdür?**, İstanbul 1949, 191s.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Kunter, Macide Vildan; **Atatürk'ün Hayatı ve Başarıları,** İstanbul 1953, 86s.

◆ Kuran, Ahmet Bedevî; **İnkılâp Tarihimiz ve İttihât Terakkî,** İstanbul 1948.

◆ Kuran, Ahmet Bedevî; **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele,** İstanbul 1954, 718 s.

◆ Kurat, Akdes Nimet; **Türkiye ve Rusya,** Ankara 1970.

◆ Kurat, Yuluğ Tekin, **1877-1878 Osmanlı Rus Harbinin Sebepleri,** Ankara 1962.

◆ Kurat, Yuluğ Tekin; **Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması,** Ankara 1979.

◆ Kurgunal, Muharrem Zeki; **Atatürk'ün Emaneti,** İstanbul 1940, 16s.

◆ Kutay, Cemal; **Atatürk ve Enver Paşa Hâdiseleri,** İstanbul 1956, 64s.

◆ Kutay, Cemal; **Çerkez Ethem Hâdisesi,** İstanbul 1955.

◆ Kutay, Cemal; **Millî Mücadelede Yeşilordu Efsanesi,** İstanbul 1956.

◆ Kutay, Cemal; **Necit Çöllerinde Mehmet Akif,** İstanbul 1963.

◆ Kutay, Cemal; **Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi,** İstanbul 1956, 4s.

◆ Kutay, Cemal; **Türkiye'de İlk Komünistler,** İstanbul, 1956.

◆ Külçe, Süleyman; **Mareşal Fevzi Çakmak,** İstanbul 1953.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Külebi, Cahit; **Atatürk Kurtuluş Savaşı'nda,** İstanbul 1952, 62s.

◆ Lachs, Otto; **Kemal Atatürk, Leben und Werk in Bildern,** Leipzig 1939.

◆ Larcher, M.; **Büyük Harpte Türk Harbi,** (çev. Mehmet Nihat), C. 1-3, İstanbul 1927-1928.

◆ Lewis, Bernard; **Modern Türkiye'nin Doğuşu,** (çev. Metin Kuratlı), Ankara 1970.

◆ Lewis, Bernard; **The Emergence of Modern Turkey,** London, 1965.

◆ Lewis, Geoffrey; **Turkey,** 1955.

◆ Lıtsmann, Karl; **Bölüğün Muharebe Talimi,** (çev. Gazi Mustafa Kemal Atatürk), Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1328, 74+5s.

◆ Lıtsmann, Karl; **Takımın Muharebe Talimi,** (çev. Gazi Mustafa Kemal Atatürk), Asır Matbaası, Selânik 1324, 64s.

◆ Loraine, Precy- Castle Wilfred T. F.; **Grand Türk,** London-New York-Melbourne 1942.

◆ Loraine, Sır Percy; **Kemal Ataturk,** Edinburg 1948.

◆ Lord Kınross; **Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu**[20], (çev. Nihal Yeğinobalı-Ayhan Tezel), İstanbul 1966, 408s.

◆ Lord Kinross, Lord; **Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu** (çev. Tezel Ayhan), 3. baskı, İstanbul 1967.

◆ Lord Kinross; **Atatürk,** Sander, İstanbul 1966.

[20] Yazar, Osmanlı Devleti'nin gerileyiş ve çöküş devresinden başlayıp, Atatürk'ün aldığı eğitimi, Kurtuluş Savaşı ve Londra Konferansına kadar geçen zamanda hem devletin hem Atatürk'ün yaşadığı mücadeleleri dile getirmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Ludwing, Emil; **Yavuz ve Midilli**, İstanbul 1958.

◆ Luke, Harry Charles; **Making of Modern Turkey from Byzantium to Angora,** London 1936, 248p.

◆ Luke, Harry Charles; **The Old Turkey and the New**: from Byzantium to Ankara, London 1955, 243p.

◆ M. Havrullah; **Gazi İnkılâbının Psikolojisi**, Hüsnütabiat Matbaası, Istanbul 1933, 29s.

◆ M. Selâhattin; **Büyük Gazi'ye İstanbul'un Tahassürü,** Halk Matbaası, İstanbul 1927, 7s.

◆ Machand, Rene; **Le reveil dune racedans la Turqie de Mustafa Kemal**, Paris 1927, 229p.

◆ Macit, Ahmet Nuri; **Atatürk'ün Yolu**, İstanbul 1954, 64s.

◆ Mahmut, Nedim; **Gazi Paşa Hazretleri Amasya'da ve İslâmda Müftülük**, İkbâl Kitabevi, İstanbul 1924, 63s.

◆ Malkoç, Nami; **1920 (1336) Yılının Kurtuluş Savaşları**, Askerî Matbaası, İstanbul 1937, 155s.

◆ Malköse, Nazmi; **1920 Yılının Kurtuluş Savaşları**, İstanbul 1937.

◆ Manifiela, Peter; **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, İstanbul 1975.

◆ Mantino, F. Perrone di San; **Un Dihotone Asiatico Mustafa Kemal el us Harioso,** Proprieta letterara, Tarino 1930, 217p.

◆ Mardin, Şerif; **Jön Türklerin Siyasî Fikirleri (1895-1900),** Paris 1962.

◆ Martino, F. Perrone di San; **Ön Asyalı Diktatör Mustafa Kemal ve Zaferleri,** (çev. Hikmet Uçar), İstanbul 1955, 93s.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Marzio, Cornelio De; **La Turchia di Kemal**, Milano 1926, 325p.

◆ Mears, Elliot Grinnel; **Modern Turkey, A Politico-economic Interpretation, 1908-1923,** New-York 1924.

◆ Mechun, Benoist; **Kaplan ve Pars Mustafa Kemal,** (çev. Zahir Güvemli-M. Rasim Özgen), C. I, İstanbul 1955, 208s.

◆ Mediha, Muzaffer; **İnkılâbın Ruhu**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, 79s.

◆ Mehmed, Mehmed Tevfik; **Kemal Atatürk,** (çev. İsmail Firdevs Ferahanı), Çaphanei Musevi, Irak-Azermah 1317.

◆ Mehmet Arif, **Anadolu İnkılâbı**, İstanbul 1924.

◆ Mehmet Nihat; **Balkan Harbi**, İstanbul 1340.

◆ Mehmet, Ekrem; **Nazariyâtı Hukûkiye Muvacehesinde Türkiye İnkılâbı Âhiri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti,** Cihan Matbaası, İstanbul 1338, 23+1s.

◆ Melek, Abdurrahman; **Hatay Nasıl Kurtuldu?**, Ankara 1966.

◆ Melia, Jan; **Mustafa Kemal ile Noua Turtslya,** (çev. Al Papançeu), Sofya 1929.

◆ Melia, Jean; **Mustopha-Kemal ou la Renovation de La Turquie Biblihotheque Charpentier,** Paris 1929, 240p.

◆ Melzig, Herbert; **Atatürk Bibliyografyası, Yeni Türkiye'nin Siyasî Bibliyografyası,** İstanbul 1944, 223s.

◆ Melzig, Herbert; **Atatürk'ün Başlıca Nutukları (1920-1938),** İstanbul 1942.

◆ Melzig, Herbert; **Kemal Atatürk, Untergogn and Aufstieg der Turkei,** Frankfurt 1937.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Memduh, Necdet; **Gazi'nin Yolu,** C. 1-2, İstanbul 1930-1933.

◆ Menemencioğlu, Ethem; **İnkılâbımız,** Türkiye Yayınevi, İstanbul 1935, 125s.

◆ Meray, Seha L. (çev.); **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler,** C. I-VIII, İstanbul 1993.

◆ Mercanlıgil, Muharrem Doğdu; **Atatürk ve Devrim Kitapları Kataloğu,** Ankara 1953, 96s.

◆ Merdivenci, Ahmet; **Türk Yazı Devrimi ve Yurt Dışındaki Türklere Yansıması,** İstanbul 1980.

◆ Metel, Raşit; **Atatürk ve Donanma,** İstanbul 1966.

◆ Mıkusch, Dogabert V.; **Gazi Mustafa Kemal, Zwischen Eyrupe und Asien,** Leipzig 1929.

◆ Mısırlıoğlu, Kadir; **Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler,** İstanbul 1969.

◆ Mısırlıoğlu, Kadir; **Lozan Zafer mi? Hezimet mi?,** C. I-III, İstanbul 1965.

◆ Mısırlıoğlu, Kadir; **Türk'ün Siyah Kitabı,** İstanbul, 1966.

◆ Midillili, Ahmet ; **Millî Mücadele,** Ankara 1928.

◆ Midillili, Ahmet; **Birinci İnönü Muharebesi'nin İç Yüzü,** Büyük Erkânı Harbiye Reisliği Matbaası, Ankara 1930, 25s.

◆ Mohammad, Asfagali Khan; **Ata Türk: Ghazi Mustapha Kemal Pasa,** İndian (19-?), 158s.

◆ Moorhead, Alan; **Çanakkale Geçilmez,** (çev. Güney Salman), İstanbul 1973.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Moralı, Nail; **Mütarekede İzmir Olayları,** Ankara 1973.

◆ Morkaya, Burhan Cahit; **Gazi'nin Dört Süvarisi,** Kanaat Kitabevi, İstanbul 1932, 94s.

◆ Morkaya, Burhan Cahit; **Atatürk'ün İki Cephesi,** Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939, 62+2s.

◆ Morkaya, Burhan Cahit; **Gazi Mustafa Kemal,** Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1930, 77+1s.

◆ Morkaya, Burhan Cahit; **Mudanya, Lozan, Ankara,** Kanaat Kitabevi, İstanbul 1933, 85+3 s.

◆ Muun, Mahmut; **Gazi Paşa Hazretleri Timuryol Muhibbî ve Türk İlinde Timuryolu,** Amedî Matbaası, İstanbul 1925, 36s.

◆ Mumcu, Ahmet; **Atatürkçülükte Temel İlkeler,** İstanbul 1981.

◆ Mumcu, Ahmet; **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi,** Ankara 1971.

◆ Mumcu, Ahmet; **Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi,** İstanbul 1979.

◆ Müderrisoğlu, Alptekin; **Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları,** Ankara 1974.

◆ Müftüler, Lütfü; **Millî Mücadelede Denizli Heyet-i Milliyesi,** Balıkesir 1947.

◆ Nabi, Yaşar; **Tekyol Atatürk Yolu,** İstanbul 1980.

◆ Nedim; **Türk Destanı,** Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul 1332, 14s.

◆ Roccalta, Pierluigi; **Ankara e Kemal Pascia, problemi politici ed economici della moderna Turchia,** Roma 1932, 234s.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Oglander, C. F. Aspinall; **Çanakkale Muharebeleri, İngiliz Gelibolu Seferinin Resmî Tarihi**, (çev. Muharrem Fevzi), Kanaat Kitabevi, İstanbul 1932, 267s.

◆ Okçabol, D.; **Sağol Ata'm**, Ankara 1938, 17s.

◆ Okur, Şinasi; **Gazi'nin Yolu**, İstanbul 1935, 32s.

◆ Okyar, Fethi; **Üç Devirde Bir Adam**, İstanbul 1980.

◆ Okyavuz, Muhittin; **İstiklâl Harbi**, İstanbul 1950.

◆ Olcaytu, Turhan; **Dinimiz Neyi Emrediyor? Atatürk Ne Yaptı? İnkılâplarımız İlkelerimiz**, İstanbul 1973.

◆ Olcaytuğ, Rüknettin Fethi; **Atatürk Hakkında Bazı Düşünce ve Tahliller**, İstanbul 1943, 80s.

◆ Onbaşıoğlu, Adnan; **Atatürk'ün Ölümünden Sonra Dünya Matbuatının Yazdıkları**, İzmir 1939, 52s.

◆ Oran, Baskın; **Atatürk Milliyetçiliği**, Ankara 1988.

◆ Orhan, Mitat; **Büyük Gazi'nin Karşısında**, Osmaniye Matbaası, İstanbul 1927, 15s.

◆ Ortaylı, İlber; **II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, Ankara 1981.

◆ Ostrolog, Count Lean; **The Angara Reform**, London 1927, 100p.

◆ Ozanoğlu, İhsan; **29 Ekim**, Kral Matbaası, Kastamonu 1952, 3s.

◆ Ozanoğlu, İhsan; **Atatürk Devrimi Destanı**, Kastamonu 1938, 22s.

◆ Ozanoğlu, İhsan; **Atatürk'e Ağıt**, Kastamonu 1952 3s.

◆ Ozanoğlu, İhsan; **Zaferden Zafere**, Kastamonu 43s.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Ozanoğlu, Yahya Saim; **Süngülerin Gölgesinde**, Kayseri 1933, 16s.

◆ Ozansoy, Halit Fahri; **Edebiyatçılar Çevremde**, İstanbul 1970.

◆ Ozansoy, Halit Fahri; **On Yılın Destanı**, Kanaat Kitabevi, II. Basım, İstanbul, 94s.

◆ Öcal, Cemal Oğuz; **Ata Sevgisi**, Yıldız Matbaası, Eskişehir 1946, 15s.

◆ Ögel, Bahaeddin; **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Ankara 1979.

◆ Ökçün, A. Gündüz; **Türkiye İktisat Kongresi**, Ankara 1968.

◆ Öke, M. Kemal; **Hilâfet Hareketleri**, Ankara 1991.

◆ Öke, M. Kemal; **Kerkük-Musul Dosyası**, İstanbul 1991.

◆ Öklem, Necdet; **Saltanatın Kaldırılması**, İzmir 1972.

◆ Ölçün, A. Gündüz; **Türkiye İktisat Kongresi**, Ankara 1968.

◆ Önal, Sami; **Millî Mücadelede Oltu**, Ankara 1968.

◆ Önder, Mehmet; **Atatürk Konya'da**, Ankara 1989, 239s.

◆ Öymen, H. Raşit; **Türkiye'nin Ana Eğitim Problemleri**, Ankara 1956.

◆ Özalp, Kazım; **İstiklâl Savaşımızın İlk Cephesi Nasıl Kuruldu**, Ankara 1968.

◆ Özbudun, Ergun- Ali Kazancıgil; **Atatürk Fondateur de la Turquie Moderne**, Masson, Paris 1984.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Özdemir, Haydar; **Afyon Vilâyeti Tarihçesi**, Afyon 1961.

◆ Özek, Çetin; **Türkiye'de Lâiklik, Gelişim ve Koruyucu Ceza Hükümleri**, İstanbul 1962.

◆ Özer, Yusuf Ziya; **Cumhuriyet'te Hukuk İnkılâbı**, İstanbul 1938, 379-396s.

◆ Özerdim, Sami; **Atatürk'ten Fıkralar**, Ankara 1953, 15s.

◆ Özerdim, Sami; **Atatürkçülüğün El Kitabı**, Ankara 1981.

◆ Özerdim, Sami; **Yazı Devriminin Öyküsü**, Ankara 1978.

◆ Özgü, Melahat; **Atatürk'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı Atatürk'ün Konferansları**, Ankara 1964.

◆ Özkan, Mehmet; **Gürcistan**, İstanbul 1968.

◆ Özkaya, Yücel; **Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi**, Ankara 1981.

◆ Özkök, Rüknü; **Düzce, Bolu İsyanları**, İstanbul 1971.

◆ Özkul, Ali Rıza; **İstiklâl Harbinde 7. Tümen**, İstanbul 1952.

◆ Özler, İsmail; **Atatürk'ün Hatay Zaferi**, İzmir 1938, 30+2s.

◆ Özoğuz, Esat; **Adana'nın Kurtuluş Mücadelesi Hatıraları**[21], Ülkü Matbaası, İstanbul 1935, 144s.

[21] Esat Özoğuz, Adana'da işgal günlerinde vali vekilliği yapmış ve önemli hâdiselere şahitlik yapmış bir kişidir. Eserde, Adana'nın işgali sırasında yaşanan facialara dair önemli bilgiler vermiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Öztin, Tahsin; **Mustafa Kemal'den Atatürk'e Anılar**, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1981, 170s.

◆ Öztoprak, İzzet; **Kurtuluş Savaşında Türk-Fransız İlişkileri**, Ankara 1982.

◆ Paillares, Michel; **Le Kemalisme Devant Les Allies**, Constantinople 1922, 494p.

◆ Paker, Esat Cemal; **Siyasî Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları**[22], Hilmi Kitabevi, İstanbul 1952, 155s.

◆ Pala, Hüseyin; **Mete'nin Atatürk Rüyası**, İstanbul 1943, 93s.

◆ Par, Arif Hikmet; **İki Kemal**, İstanbul 1952, 27s.

◆ Paris, Muhattin Baha; **Güneş Doğarken**, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1934, 8s.

◆ Parker, John; **Modern Turkey**, London 1940, 259p.

◆ Pavlova, Nelia; **Au Pays du Ghazi**, Paris 1930, 226p.

◆ Pech, Edgar, **Les allies et la Turquie**, Paris 1925, 267p.

◆ Peker, Nurettin; **1918-1923 İstiklâl Savaşının Vesika ve Resimleri**[23], İstanbul 1955, 522s.

◆ Peker, Nurettin; **İstiklâl Savaşı**[24], İstanbul 1956.

◆ Peker, Recep; **Recep Peker'in İnkılâp Dersleri Notları**, Ankara 1936.

---

[22] Yazar, eserde Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde ülke dışında çeşitli Avrupa devletleri nezdinde resmî vazife ile bulunduğu zamanlarda işittiklerini, gördüklerini, ciddî ve mizahî vak'aları bir araya toplamıştır.

[23] Nurettin Peker, Kastamonu ve havalisinde bulunduğu 30 sene zarfında resim ve vesikalar toplamış, ayrıca o günleri yaşamış görevli kişilerin hatıralarını not alarak, İstiklâl Savaşında İnebolu ve Kastamonu havalisinin durumunu kitapta incelemiştir.

[24] Yazar, eserinde önemli vesika ve resimleri yayımlamış, bazı aydınlığa çıkarılmamış konuları tarafsız anlatmaya gayret etmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Pepeyi, Halûk Nihat; **Çanakkale, Destan,** İstanbul 1936, 79s.

◆ Pepeyi, Halûk Nihat; **Millî Mücadele Destanı,** İstanbul 1940, 63s.

◆ Perin, Cevdet; **Atatürk Kültür Devrimi,** İstanbul 1981.

◆ Pittard, Eugene; **Atatürk'ün Hatırasına Tazim,** İstanbul 1939, 183-189s.

◆ Pittard, Eugene; Hammages a la Mamoine d'Atatürk, **Belleten,** No: 10'dan ayrı basım, (1939), 175-189s.

◆ Ramsaur, E. E; **Jön Türkler ve 1907 İhtilâli,** (çev. Nuri Ülker), İstanbul 1972.

◆ Reel, Ahmet Hidayet (drl.); **Atatürk'e Ait Hatıralar,** Cumhuriyet Basımevi, İstanbul 1949.

◆ Resulzâde, Mehmet Emin; **Azerbaycan Cumhuriyeti,** İstanbul 1923.

◆ Riedel, Herbert; **Leibesübungen und Körperliche Erziehung in der Osmanischen und Kamalistishen Türkei,** Würzburg 1942, 90 p.

◆ Roger, Noelle; **Anadolu, Le Turquie de Kemal Atatürk,** La Reuve des Deux Mondes'dan ayrı basım, Imp. J. Dumaulin, Paris 1938.

◆ Rohle, Hana; **Şark Meselesi,** İstanbul 1932

◆ Rona, Mustafa; **20. yy. Türk Musikisi,** İstanbul 1970.

◆ Rössler, Fritz; **Kemal Pasha,** Berlin 1934, 122s.

◆ Safa, Peyami; **Bir Mekteplinin Hatıratı (Karanlıklar Kralı),** Keteon Bedrosyan Matbaası, İstanbul 1329.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Safa, Peyami; **En Büyük Kaybımız**, 1938.

◆ Safa, Peyami; **Millet ve İnsan**, İstanbul 1943.

◆ Safa, Peyami; **Türk İnkılâbına Bakışlar**[25], Bilgi Matbaası, İstanbul 1938, 247+1s.

◆ Samancıgil, Kemal; **Cumhuriyet'in Üç Büyüğü (Atatürk, İnönü, Çakmak)**, İstanbul 1943, 46+1s.

◆ Samancıgil, Kemal; **İstiklâl Uğrunda**, İstanbul 1944, 27+8s.

◆ Samancıoğlu Kemal; **Başkumandanlık Savaşı**, İstanbul, 22s.

◆ Samancıoğlu, Kemal; **Anafartalar**, İstanbul 1944, 48s.

◆ Sançar, Necdet; **İsmet İnönü ile Hesaplaşma**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1973, 360s.

◆ Sanders, Liman von; **Türkiye'de Beş Yıl**, İstanbul 1968.

◆ Saral, Ahmet Hulki; **Ermeni Meselesi**, Ankara 1970.

◆ Saral, Hulki Tosun; **Vatan Nasıl Kurtarıldı?**, Ankara 1970.

◆ Sarcan, Ali; **Samsun Tarihi**, Ankara 1966.

◆ Sarıgüllü, Kâni; **Atatürk İlkeleri**, İstanbul 1972.

◆ Sarış, Behçet Macit; **Atatürk'ün Gençliğe En Aziz Emaneti Olan Cumhuriyetimiz**, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1936, 15+1s.

◆ Sarış, Behçet Macit; **Gazi ve Eserleri**, Cihan Kitabevi, İstanbul 1934, 109+1s.

[25] Yazar, eserinde savaş dönemini, sonrasını ve Millî Mücadele ruhunu anlatmaya çalışmıştır. Bunu yaparken Türk, Arap ve Yunan düşüncelerine atıflarda bulunarak Atatürk'ün inkılâplarını anlatmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Saygun, M. Celâl; **Diyanet Cephesinden Atatürk İnkılâpları**, Ankara 1952.

◆ Schaefer, Eduard (hzl.); **Kemal Atatürk Hayat ve Eserlerine Ait Resimler**, İstanbul-Leipzig 1939, 104s.

◆ Seçkin, Uygun; **Büyük Atatürk'ün Hayatı ve İnkılâpları**, Yeşilnur Matbaası, Eskişehir 1954, 34s.

◆ Selek, Sabahattin, **Millî Mücadele 2**[26], Toker Matbaası, İstanbul 1965.

◆ Selek, Sabahattin; **Anadolu İhtilâli**, İstanbul 1968.

◆ Selma, Ekrem; **Turkey Old and New**, New-York 1947, 186p.

◆ Semih, Mümtaz; **Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler**, İstanbul 1948.

◆ Serdarlar, Neriman-Fehriye Çetinkanat; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1964)**, İstanbul 1968.

◆ Sertelli, İskender Fahreddin; **Atatürk Bizi Nasıl Kurtardı**? İstanbul 1942, 76s.

◆ Sertelli, İskender Fahreddin; **Atatürk-Dünya Ağlıyor**, Kenan Matbaası, İstanbul 1939, 112 s.

◆ Sevük, İsmail Habib; **Atatürk İçin, Ölümünden Sonra Hâtıralar ve Hayatındayken Yazılanlar**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939, 180+1s.

◆ Sevük, İsmail Habib; **İmtihan Veren Millet**, Vilâyet Matbaası, Kastamonu 1930, 32s.

◆ Sevük, İsmail Habib; **O Zamanlar 1920-1923**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1937, 322+7s.

[26] Yazar, kitabında Millî Mücadelenin 1921-1922 yıllarını anlatmakta ve "Anadolu İhtilâli" adını taşıyan birinci kitabını tamamlamaktadır. Eserde, İstiklâl Harbi ve yeni Türk devletinin kuruluşu anlatılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Seyfioğlu, Ali Rıza; **Gazi ve İnkılâp,** İstanbul 1933, 107s.

◆ Sezgin, Ömür; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu,** Ankara 1984.

◆ Shaw, Standford; **History of The Ottoman Empire and Modern Turkey,** C. I-II, New York, 1977.

◆ Sherill, Charles, **A Years Embassy to Mustafa Kemal,** New-York-et London 1934, 277p.

◆ Sherill, Charles; **Gazi Mustafa Kemal Hz. Nezdinde Bir Yıl Elçilik,** (çev. Ahmet Ekrem), Muallim Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1934, 96s.

◆ Sherill, Charles; **Mustafa Kemal Eseri ve Memleketi,** (çev. Enver Esenkova), İstanbul 1955, 96s.

◆ Sherill, Charles; **Mustafa Kemal,** (çev. Pierre Carolet), Paris 1934.

◆ Sherill, Charles; **Üç Adam: Kemal Atatürk, Rosevelt, Mussolini,** (çev. Cemal Bükerman), Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1937, 302s.

◆ Sherill, Charles-Trois Hemmes; **Kemal-Roosevelt-Mussolin,** (çev. Luce Clanence), Paris 1936.

◆ Sogucanlı Şevket; **İstiklâl Harbinde Olaylar,** Ankara 1947, 152s.

◆ Soko, Ziya Şakir; **Atatürk Doğumundan-Cumhuriyet'in I. Yıl Dönümüne Kadar Büyük Şefin Hususî-Askerî-Siyasî Hayatı,** Ülkü Matbaası, İstanbul 1938, 258s.

◆ Soko, Ziya Şakir; **Atatürk, Büyük Şefin Hususî Askerî Siyasî Hayatı,** Ülkü Matbaası, İstanbul 1938, 267s.

Levent Şahverdi Arşivi

◈ Soko, Ziya Şakir; **Atatürk'ün Hayatı**, İstanbul 1938, 95s.

◈ Sonyel, Selâhi; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Ankara 1979.

◈ Soysal, İsmail; **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, Ankara 1989.

◈ Soysal, İsmail; **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C. I-II, Ankara 1991.

◈ Söylemezoğlu, Galip Kemali; **Yok Edilmek İstenen Millet**[27], İstanbul 1957.

◈ Sperco, Willy; **Mustafa Kemal Atatürk, Createur de la Turquie Moderne**, Nouvelles Editions Latines, Paris 1958.

◈ Su, Mükerrem Kamil; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, İstanbul 1973.

◈ Su, Mükerrem Kâmil; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Kanaat Yayınları, İstanbul 1956, 176s.

◈ Svetovski, M.; **Ataturkova Turska**, Bealgrad 1938, 226p.

◈ Şahingiray, Özel; **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, Ankara 1955, 750s.

◈ Şapolyo, Enver Behnan; **19 Mayıs 1919**, İstanbul 1944, 31s.

◈ Şapolyo, Enver Behnan; **1951 Olağanüstü Türk Dil Kurultayı**, 1951.

[27] Kitap, 1920 yılında Roma'da Fransızca olarak neşredilmiştir. 10 Ağustos 1920'de Osmanlı Devleti'nin temsilcilerinin Sevrès Muahedesini kabul etmeleri, kitabın yazılmasında başlıca nedendir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Şapolyo, Enver Behnan; **Atatürk**, İstanbul 1945, 39s.

◆ Şapolyo, Enver Behnan; **Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi**, Güven Matbaası, Ankara 1944, 415+4s.

◆ Şapolyo, Enver Behnan; **Kuva-yı Milliye Tarihi**[28], Yıldız Matbaası, Ankara 1957.

◆ Şapolyo, Enver Behnan; **Küçük Mustafa Kemal Atatürk'ün Çocukluk Hayatı**, İstanbul 1954, 47s.

◆ Şapolyo, Enver Behnan; **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul 1938.

◆ Şapolyo, Enver Behnan; **Türk İnkılâbı Tarihi Notları**, Ankara 1949.

◆ Şapolyo, Enver Behnan; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1950)**, İstanbul 1951.

◆ Şehsuvaroğlu, Haluk Y.; **Tarihçi Gözüyle Atatürk**, İstanbul 1964.

◆ Şevket; **İstiklâl Harbinde 38'inci Alayla Samsun'dan İzmir'e**, İstanbul 1341, 63s.

◆ Şimşir, Bilâl N.; **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C. I-III, Ankara 1973-75-79.

◆ Şimşir, Bilâl N.; **İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)**, İstanbul 1972.

◆ Şimşir, Bilal N.; **Türk Diplomatik Belgeleriyle Lozan Barış Konferansı (Kasım 1922-Şubat-Ağustos 1923)**, Ankara 1994.

[28] Kuva-yı Milliyenin Türk tarihîndeki önemi ve Kurtuluş Savaşında Kuva-yı Milliye adı altında Türk milletinin düşmana karşı direnişi anlatılmıştır. Bunların yanı sıra 1919-1920 dönemi olayları anlatılarak ayaklanmalara da değinilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Şimşir, N. Bilâl; **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları,** C. I, Ankara, 1993.

◆ Taçalan, Nurdoğan; **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**[29], I. Baskı, İstanbul 1970.

◆ Taçalan, Nurdoğan; **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken Takvim-i Vekayi,** İstanbul 1971.

◆ Tamer, Ergun; **Resimlerle Cumhuriyet Tarihi,** İstanbul 1956, 32s.

◆ Tan, M. Turhan; **Atatürk,** Kenan Matbaası, İstanbul, 186+1s.

◆ Taneri, Aydın; **Atatürk ve Millî Hakimiyet,** Ankara 1983.

◆ Taneri, Aydın; **Atatürkçülüğün Tanımı,** Ankara 1983.

◆ Tanju, Halûk Cemil; **Beyaz Kitap, Kemal Atatürk 1881-1938,** İzmir Dereli Matbaası, İstanbul 1939, 162s.

◆ Tanrıöver, Hamdullah; **Dağ Yolu,** Ankara 1928-1931.

◆ Tansu, Samih Nafiz; **Türk İnkılâp Tarihi ve Büyük Harpten Sonra Avrupa,** İstanbul 1938, 194s.

◆ Tanyolaç, Tevfik; **Atamızı Anarken,** Ankara 1953, 23s.

◆ Taray, Cemal Hüsnü; **Atatürk İlkeleri Işığında Türkiye'de Demokrasi ve Sol,** İstanbul 1971.

[29] Yazar, eserinde Kurtuluş Savaşının Ege'de başlayıp yine burada bitmesinin önemine ve askerî konulardan çok ekonomik ve siyasî konulara değinmiş, Ege bölgesine dair incelemeler yapmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Tarım, Cevat Hakkı; **Yılların Ötesinden Atatürk Kurşehir'de İnkılâpçı Bir Öğretmen Habib Arıöz**, Memleket Matbaası, Ankara 1956, 48s.

◆ Taşkıran, Tezer; **Türk Kadın Hakları**, Ankara 1973.

◆ Tekgüç, Hüseyin Remzi; **Kemalizm**, İstanbul 1971.

◆ Tekin, Yalçın; **Gâzi'nin Destanı**, İstanbul 1932, 141+2s.

◆ Temo, İbrahim; **Atatürk'ü Niçin Severim**, 1937.

◆ Tengirşenk, Yusuf Kemal; **Türk İnkılâbı Dersleri-Ekonomik Değişmeler**, İstanbul 1935.

◆ Tengirşenk, Yusuf Kemal; **Vatan Hizmetinde**, İstanbul 1967.

◆ Tepedelenlioğlu, Nizâmettin Nazif; **Atatürk'ün Son Balosu**, İstanbul 1944, 34s.

◆ Tepedelenlioğlu, Nizâmettin Nazif; **Bir Millet Uyanıyor**, İstanbul, 66s.

◆ Tepedenlioğlu, Nizâmettin Nazif; **Atatürk'ün Son Balosu**, İstanbul 1953, 32s.

◆ Tevetoğlu, Fethi; **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar**, Ankara 1987.

◆ Tevetoğlu, Fethi; **Millî Mücadelede Mustafa Kemal Paşa General Harbord Görüşmesi**, Ankara 1969.

◆ Tevetoğlu, Fethi; **Türkiye'de Kemalist ve Sosyalist Faaliyetler**, Ankara 1967.

◆ Tevfik, Besim; **Cumhuriyetimizin Temelleri**, Ankara 1939, 14s.

◆ Tez, İlhami Bekir; **Gazi Mustafa Kemal**, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1933, 40s.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **The Lausanne Treaty and Kemalist Turkey**, New York 1924.

◆ Timur, Taner; **Osmanlı Toplumsal Düzeni**, Ankara 1979.

◆ Timur, Taner; **Türk Devrimi Tarihi Anlamı ve Felsefî Temelleri**, Ankara 1968.

◆ Timur, Taner; **Türk Devrimi ve Sonrası 1911-1946**, Ankara 1971.

◆ Tokin, Hüsrev; **Türk Tarihinde Siyasî Partiler ve Siyasî Düşüncenin Gelişmesi**, İstanbul 1965.

◆ Tomic, Zoran Sv.; **Kemal Atatürk**, Belgrad 1939.

◆ Tomruk, Kemal Esat; **Türk Casusu İngiliz Kemal İstiklâl Harbinde**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1958.

◆ Tongas, Gerard; **Atatürk and the True Nature of Modern Turkey**, (çev. F. F. Rynd), London 1939.

◆ Tongas, Gerard; **Atatürk et le vrai visage de la Turquie**, Paris 1937.

◆ Tosun, Memduh; **Altı Ok**, Halkevi Matbaası, Ordu 1937, 29s.

◆ Toynbee J. Arnold; **Türkiye**, İstanbul 1971.

◆ Tör, Vedat Nedim-Burhan Belge; **Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, 48s.

◆ Tunaya, Tarık Z.; **Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rejimine Geçiş**, İstanbul 1956, 22s.

◆ Tunaya, Tarık Zafer; **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul 1964.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Tunaya, Tarık Zafer; **İslâmcılık Cereyanı**, İstanbul 1962.

◆ Tunaya, Tarık Zafer; **Siyasî Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, İstanbul 1975.

◆ Tunaya, Tarık Zafer; **Türkiye'de Siyasî Partiler (1859-1952)**, İstanbul 1952.

◆ Tunaya, Tarık Zafer; **Türkiye'nin Siyasî Tarihinde Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul 1960.

◆ Tunçay, Mete; **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul 1989.

◆ Tunçay, Mete; **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, Ankara 1967.

◆ Tunçoğlu, Cevat Kâzım; **İstiklâl ve İnkılâp**, Samsun 1937, 32s.

◆ Turhan, Mümtaz; **Atatürk İlkeleri ve Kalkınma**, İstanbul 1965.

◆ Turhan, Mümtaz; **Garplılaşmanın Neresindeyiz?**, İstanbul 1959.

◆ Tüfekçi, D. Gürbüz; **Atatürk'ün Düşünce Yapısı**, Ankara 1981.

◆ Tukin, Cemal; **Boğazlar Meselesi**, İstanbul 1947.

◆ Tümerdem, İ. Hakkı; **Türk İstiklâl Harbi**, İstanbul 1939, 184s.

◆ **Türk İstiklâl Harbi Hülâsası 1919-1922**, Askerî Matbaası, T. C. Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihî Encümeni, İstanbul 1937, 13s.

◆ Türk, Suat Tahsin; **Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Haliki Gâzi Mustafa Kemal**, Akşam Matbaası, İstanbul 1933, 424s.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ **Türk'ün Altın Kitabı, Gazi'nin Hayatı ve Büyük Halaskârımız Hakkında Münevverlerimizin ve Meşâhirimizin İntibaat ve Mûlahazâtı,** İstanbul 1928, 167+127s.

◆ Türkdoğan, Orhan; **Kemalist Mücadelede Fert ve Devlet İlişkileri,** Erzurum 1977.

◆ Türkgeldi, Ali; **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi,** Ankara 1948, 195s.

◆ **Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 30 Teşrîn-i Evvel ve 1 Teşrîn-i Sâni 1338 Tarihli Mühim ve Tarihî Celseler ve Karar,** Akşam-Teşebbüs Matbaası, Dersaadet 1338, 35s.

◆ Türkmen, Ahmet Faik; **Askerliğin Psikolojisi Hakkında Bir Kalem Tercümesi,** Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1933, 174s.

◆ Tüzün, Necat; **Atatürk Halkçılığı,** Ankara 1987.

◆ Tüzün, Necat; **Atatürk İnkılâplarında Lâiklik,** Ankara 1987.

◆ Tüzün, Necat; **Atatürk Milliyetçiliği,** Ankara 1987.

◆ Ugan, Hakkı; **Arslan Türk,** Yeni Desen Matbaası, Ankara 1956, 47 s.

◆ Ulubelen, Erol; **Gizli İngiliz Belgelerini Açıklıyoruz,** Ankara 1967.

◆ Ulugay, Osman; **Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı,** İstanbul 1974.

◆ Uluğ, Naşit; **Siyasî Yönleriyle Kurtuluş Savaşı,** İstanbul 1973.

◆ **Uluslar arası İkinci Atatürk Sempozyumu,** C. I-II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1996.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Umur, Hasan-Adil Pasin; **Samsun'da Müdafaa-i Hukuk**, İstanbul 1944, 62s.

◆ Unat, Faik Reşit; **Mustafa Kemal Paşa'ya 9. Ordu Kıtaat-ı Müfettişliği Sıfatıyla Verilen Vazife Selahiyetlere Dair Bazı Vesikalar**, İstanbul 1942.

◆ Uras, Esat; **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Ankara 1975.

◆ Uygur, Tahsin Nahit; **Gazi İçin Öz Duygular**, Kastamonu 1930, 100s.

◆ Uykucu, Kürşat Ekrem; **Cumhuriyet Tarihi (1919-1973)**, İstanbul 1973.

◆ Uzcan, Nihat; **Mustafa Kemal**, İstanbul 1956, 16s.

◆ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; **Osmanlı Tarihi**, C. I-IV, Ankara 1961.

◆ Üçok, Bahriye; **Atatürk'ün İzinde Bir Arpa Boyu**, Türk Tarih Basımevi, Ankara 1985.

◆ Üçok, Coşkun; **Siyasî Tarih (1789-1950)**, Ankara 1967.

◆ Üçyiğit, Ekrem; **Din ve Biz**, Ankara 1968.

◆ Ülken, Hilmi Ziya; **Lâiklik**, Ankara 1981.

◆ Ülken, Hilmi Ziya; **Millet ve Tarih Şuuru**, İstanbul 1948.

◆ Ülken, Hilmi Ziya; **Tarihî Maddeciliğe Reddiye**, İstanbul 1963.

◆ Ülken, Yüksel; **Atatürk ve İktisat**, Ankara 1981.

◆ Ülkütaşer, M. Şakir; **Atatürk ve Harf Devrimi**, Ankara 1973.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Ülman, Haluk; **Atatürk'ün Milliyetçilik Anlayışı Üzerinde Bir Deneme**, SBF, Yüzüncü Yıl Armağanı, Ankara 1959.

◆ Ülmen, Cevat; **Kurtuluş Savaşında Karadeniz**, İstanbul 1943.

◆ Ünaydın, Ruşen Eşref, **Damla Damla**, Tan Matbaası, İstanbul 1947, 140s.

◆ Ünaydın, Ruşen Eşref; **Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal ile Mülâkat**, Varlık Yayınları, İstanbul 1954.

◆ Ünaydın, Ruşen Eşref; **Atatürk Tarih ve Dil Kurumları Hatıraları**, Ankara 1954, 70s.

◆ Ünaydın, Ruşen Eşref; **Atatürk ve Millî Tesanüt**, İstanbul 1954, 88s.

◆ Ünlü, Rüksan Türkan; **Atatürk'ün Gözlerinde**, Ankara 1956.

◆ Ünlüer, Ali Nadi; **Gaziantep Savunması**, İstanbul 1969,

◆ Ünsal, Hüsamettin; **Lâiklik ve Atatürk'ün Lâiklik Politikası**, Ankara 1980.

◆ Vandemir, General Bâki; **Türk İstiklâl Harbinde Sakarya'dan Mudanya'ya Kadar,** Kısım I, Askerî Mecmuanın Tarihî İlâvesi, Askerî Matbaası, İstanbul 1946.

◆ Vecdi, Ahmet; **Atatürk Yurdunda Büyük Devrim**, Sinan Matbaası, İstanbul 1953.

◆ Velidedeoğlu, H. V.; **Kanunlaştırma Hareketleri**, Tanzimat I, İstanbul 1944.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Verlag, Koehler R. F.; **Discours du Chazi Mustafa Kemal,** Leipzig 1929.

◆ Vıllalta, Jorge Blanco; **Atatürk,** Ankara 1982.

◆ Webster, Donald Everet; **The Turkey of Ataturk, Social Process in the Turkish Reformation,** Phila delphia 1939, 337.

◆ Wortham H. E.; **Mustafa Kemal of Turkey,** London 1930, 216p.

◆ Yalçın, Aydın; **Türkiye İktisat Tarihi,** Ankara 1980.

◆ Yalçın, Ayhan; **Belgeler Işığında Türk Ermeni Meselelerinin İçyüzü,** İstanbul 1975.

◆ Yasa, İbrahim; **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları,** Ankara 1970.

◆ Yaşa, Memduh; **İktisadî Meselelerimiz,** İstanbul 1966.

◆ Yazıcı, Nuri; **Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi,** Konya, 1986.

◆ Yazman, M. Şevki; **Türk Çanakkale,** Ulus Matbaası, Ankara 1938.

◆ Yetkin, Suut Kemal; **Atatürk Devrimi ve Gençlik, Bayraklaşan Atatürk,** İstanbul 1963.

◆ Yolaçan, Tarık Lütfi; **Atatürk Sevgisi,** İstanbul 1952, 136s.

◆ Yurdakul, Mehmet Emin; **Ankara,** Arkadaş Matbaası, İstanbul 1939, 22s.

◆ Yurdakul, Mehmet Emin; **Mustafa Kemal,** İstanbul 1928.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Yurtseven, Refik; **Türk Devrimi ve Kurtuluş Savaşı**, Ankara 1976.

◆ Yücebay, Hâşim Veli; **Türkiye Cumhuriyetinin 14'üncü Yıl Dönümü Armağanı**, Reklâm Matbaası, İstanbul 1937, 4s.

◆ Yücel, Hasan Ali; **Hürriyet Gene Hürriyet**, İstanbul 1960.

◆ Zara de Philippe; **Mustafa Kemal**, Dictateur, Fernand Sorlot, Paris 1936.

◆ Zarakoğlu, Avni; **Atatürk Devrimleri ve İktisadî Kalkınma**, Ankara 1977.

◆ Ziemke, Kurt; **Die Neue Turkei, Politische Entwicklung 1914-1929**, Stuttgart, Leipzig 1930. 549p.

◆ Zübeyroğlu, Ahmet Fuat; **Yurdumuz Havza**, İstanbul 1941.

B. Makale, Risale ve Monografi Örnekleri

◆ Akdağ, Ömer; "Büyük Taaruzdan Önce Yusuf Kemal Bey'in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 14, S. 41 (1998), s. 487-512

◆ Akgün, Seçil Karal; "Birinci Dünya Savaşı Mudanya'da Sona Erdi", **Atatürkçü Düşünce**, C. 7, S. 78, s. 37-38.

◆ Aktaş, Refik Necdet; "19 Mayıs 1919-19 Mayıs 1959, 50 Yıl", **Milliyet**, 27 Mayıs 1969.

◆ Aktaş, Şerif; "Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri", **Türk Yurdu**, Özel Sayı, C. 18, S. 134, (1998), s. 110-118.

◆ Akurgal, Ekrem; "Tarih İlmi ve Atatürk", **Belleten**, C. XX (1956), s. 71-584.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Altuğ,Yılmaz; "Bir Yunan Diplomatına Göre Yunanistan'ın Batı Anadolu Macerası", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 9, S. 27 (1993), s. 493-511.

◆ Altuğ, Yılmaz; "Journal de Genéve'de Türk Bağımsızlık Savaşı Günlüğü", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 6, S. 17 (1990), s. 337-344.

◆ Atatürk, Mustafa Kemal; "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Millî Hedefleri Nelerdir", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,** S. 42, s. 2-3

◆ Ateş, Toktamış; "Cumhuriyetin Anlamı", **Mülkiye,** C. 23, S. 219 (1999), s. 95-97.

◆ Avcı, Cemal; "Atatürk Araştırma Merkezi'nin Atatürk Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti Hakkında Yabancı Ülkelerde Yayınlanmış Eserlerin Bibliyografyalarının Hazırlanması ve Bu Eserlerin Türkiye'ye Kazandırılması Projesi Hakkında", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 13, S. 37 (1997), s. 151-159.

◆ Aydın, Mesut; "Millî Mücadele Döneminde İstanbul'da Anadolu Lehinde Faaliyette Bulunan Gizli Gruplardan Zabitan Grubuna Ait Bir Vesika", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 6, S. 18, s. 591-599.

◆ Baycan, Nusret; "Türk İstiklâl Harbinde Şehit Düşen Subaylar", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 4, S. 12 (1998), s. 677-740.

◆ Baycan, Nusret; "Ankara'nın Başkent Oluşu", **Atatürk Ataştırma Merkezi Dergisi,** C. 7, S. 19 (1990), s. 119-130.

◆ Baykal, Bekir Sıtkı; "Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 1, S. 2 (1985), s. 413-434.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Bayur, Yusuf Hikmet; "Kuva-yı Milliye Devrinde Atatürk'ün Dış Siyasası ile ilgili Bazı Görüş ve Davranışları", **Belleten**, C. XX (1956), s. 659-699.

◆ Bayur, Yusuf Hikmet; "Mustafa Kemal'in Falkenhayn'la Çatışmasiyle ilgili Henüz Yayımlanmamış Bir Raporu", **Belleten**, C. XX (1956), s. 619-632.

◆ Bıyıkoğlu, Tevfik; "Başkumandan Atatürk'ün Bir Portresi", **Belleten**, C. XX (1956) .

◆ Bıyıkoğlu, Tevfik; "Mondros Mütarekesi'nde Yeni Vesikalar", **Belleten**, S. 84 (1965) .

◆ Bilsel, Cemil; "Atatürk, Yaptıklariyle de Atlattıklariyle de Büyüktür", **Belleten**, C. 3 (1939), s. 169-174.

◆ Borak, Sadi; "Mustafa Kemal Büyük Taarruz Gününü Bütün Dünyanın Nasıl Gizli Tuttu?", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 6, S. 17 (1990), s. 381-390.

◆ Bozkurt, Gülnihal; "Alman Belgelerinde Atatürk ve Kurtuluş Savaşı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 9, S. 25 (1992), s. 85-94.

◆ Cebesoy, Ali Fuad; "Mustafa Kemal-Millî Lider", **Belleten**, C. XX (1956), s. 549-555.

◆ Cöhce, Salim; "Türk İstiklâl Savaşı ve Hindistan Müslümanları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 13, S. 37 (1997), s. 77-88.

◆ Cumhur, Müjgan; "Atatürk'ün El Yazısıyla Kadınlar Hakkında Düşüncesi", **Türk Kadın Dergisi**, Yıl: 1, S. 6 (1972).

◆ Çambel, Hasan Cemil; "Atatürk ve Tarih", **Belleten**, İstanbul 1939, s. 269-272 .

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Çelebi, Mevlüt; "İzmir'in İşgalinden Önce Şehzade Nasihat Heyeti (Anadolu Heyet-i Nasihası): 16 Nisan-18 Mayıs 1919", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 6, S. 18 (1990), s. 561-589.

◆ Çelik Kemal; "Millî Mücadele'de İlk Kurşun ve Dörtyol'un Düşman İşgalinden Kurtuluşu" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 14, S. 41, Ankara 1998, s. 477-486.

◆ Çetinsaya, Gökhan; "Millî Mücadele'den Cumhuriyet'e Türk-İran İlişkileri 1919-1925", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 16, S. 48, s. 769-796.

◆ Eldeniz, Perihan Naci; "Atatürk ve Türk Kadını", **Belleten,** C. XX (1956), s. 739-742.

◆ Enginsoy, Cemal; "Türk İstiklâl Savaşı (1919-1922) 'nın Dünya Askerlik Tarihindeki Yeri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 5, S. 14, s. 297-302.

◆ Ercilasun, Ahmet Bican; "Atatürk'ün Milliyetçilik ve Dil Anlayışı", **100. Yıl Konferansları,** Ankara 1981.

◆ Ercilasun, Ahmet Bican; "Atatürk ve Dil", **Türk Dili,** C. 2, S. 528, s. 1259-1265.

◆ Erden, Ali Fuat; "Mustafa Kemal Atatürk", **Belleten,** C. XX (1956), s. 539-548.

◆ Erkin, Behiç; Atatürk'ün Selanik'teki Askerlik Hayatına Ait Hâtıralar, **Belleten,** C. XX (1956), s. 599-607.

◆ Fahri, Taş; "Millî Mücadele Döneminde Rum Ayaklanması" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 12, S. 34 (1996), s. 87-100.

◆ Feyzioğlu, Turhan; "Atatürk ve Milliyetçilik", **Atatürkçü Düşünce El Kitabı,** Ankara 1995, s. 31-88.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Gerede, Hüsrev; "Atatürk", TTK Matbaası, **Belleten**, C. XX (1956), s. 565-570.

◆ Giritli, İsmet; "Mondros'tan-Mudanya'ya, Sévres'den Laussanne'a, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 5, S. 14 (1989), s. 277-284.

◆ Giritli, İsmet; "Samsun'da Başlayan ve İzmir'de Biten Yolculuk", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 3, S. 7 (1986), s. 49-58.

◆ Gökdemir, Ahmet Ender; "Millî Mücadele'de Elviye-i Selâse", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 7, S. 19 (1990), s. 151-160.

◆ Gönlübol, Mehmet; "Atatürk'ün Dış Politikası Amaçlar ve İlkeler", **Atatürk Yolu**, Ankara 1987.

◆ Gümüşçü, Osman; "Millî Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak: "Türkiye'nin Sıhhî ve İçtimaî Coğrafyası", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 15, S. 45 (1999), s. 939-965.

◆ Güneş, İhsan; "Millî Mücadele Dönemi Bütçeleri" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 4, S. 12 (1998), s. 763-782.

◆ Hülagü, Metin; "Millî Mücadele Dönemi Türkiye-İslâm Ülkeleri Münasebetleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 15, S. 45, s. 901-938.

◆ Hülagü, Orhan; "Mudanya Mütarekesi (3-11 Ekim 1922)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 13, S. 39 (1997), s. 759-785.

◆ İlhan, Suat; "Türk Kurtuluş Hareketinin Safhaları ve Çağdaşlaşmaya Etkileri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 1, S. 2 (1985), s. 319-326.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ İnan, Afet; "Atatürk'ten Hâtıralar ve Onun Anıt-Kabri İçin Düşünceler", **Belleten**, C. 14 (1950), s. 159-169.

◆ İnan, Afet; "Atatürk'ün Bana Yazdıkları", **Belleten**, C. 18, S. 72'den ayrı basım, (1954), s. 429-439.

◆ İnan, Afet; "Gazi M. Kemal Atatürk ve Kültür Meseleleri", **Belleten**, C. XX (1956), s. 557-563.

◆ İnan, Afet; "Gerilla Hakkında İki Hatıra", **Belleten**, C. I (1937), s. 10-14.

◆ İnan, Afet; "Kumandanlar Madunlarından Yüksek ve Âlim Olmalıdırlar", **Belleten**, C. XIV (1950), s. 507-514.

◆ İnan, Afet; "Vatan ve Hürriyet", **Belleten**, C. I (1937), s. 89-309.

◆ Kafesoğlu, İbrahim; "Atatürkçülükte Tarihî Gerçek", **Türk Kültürü**, C. 33 S. 397, s. 1-4.

◆ Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, "Türk Milleti ve Atatürk", **Belleten**, C. XX (1956), s. 531-537 .

◆ Kasalak, Kadir; "Erzurum Kongresi'nin Yapıldığı Günlerde Manda ve Himaye Konusunda Komutanlar Arasında Yazışmalar ve Basında Tartışmalar", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 8, S. 23 (1992), s. 325-330.

◆ Kasalak, Kadir; "Kuva-yı Milliye'nin Askerî Açıdan Etüdü" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 14, S. 42 (1998), s. 979-1004.

◆ Koçak, Kemal; "Atatürk'ün Tarih Hakkındaki Düşünceleri", **Çağdaş Eğitim**, C. 3, S. 95, s. 6-8.

◆ Koloğlu, Orhan; "Kemalizmden Atatürkçülüğe, Ortanın Solu'ndan Demokratik Sol'a Cumhuriyet Halk Partisi", **Tarih ve Toplum**, C. 24, S. 142, s. 43-47.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Köstüklü, Nuri; "Atatürk Millî Mücadeleyi Anlamak veya Türk İnkılâp Tarihinde Terminoloji Meselesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 16, S. 48 (2000), s. 890-911.

◆ Kuran, Ercüment; "Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıralarına Göre Kurtuluş Savaşında Gönen ve Çevresi (1919-1920), **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 11, S. 31 (1995), s. 43-48.

◆ Kuran, Ercüment; "Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyetine", **Yeni Türkiye,** Özel Sayı, C. 4, S. 23/24 (1998), s. 220-228.

◆ Lewis, Bernard; "Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Kökenleri", **Yeni Türkiye,** C. 6, S. 33, s. 320-327.

◆ Mumcu, Ahmet; "Misak-ı Millî ve Anayasamız", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 1, S. 3 (1985), s. 813-832.

◆ Ökte, Ertuğrul Zekai; "Millî Mücadele Döneminde Millî Hareketler ve Ordu İşbirliği", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,** S. 56 (2001), s. 13-25.

◆ Önder, Mehmet; "Millî Mücadele'nin Gazeteleri Hâkimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 7, S. 20 (1991), s. 285-302.

◆ Öz, Tahsin; "Atatürk ve Türk Sanatları", **Belleten,** C. XX (1956), s. 585-598.

◆ Özkaya, Yücel; "Millî Mücadele'de Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetlerine Ait Bazı Belgeler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 1, S. 2 (1985), s. 587-608.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Özkaya, Yücel; "Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 4, S. 10 (1987), s. 139-186.

◆ Özkul, A. Rıza; "Kaymakam Mustafa Kemal ve Arıburnu", **Belleten**, C. XX (1956), s. 609-617.

◆ Öztoprak, İzzet; "Adana ve Çevresinde Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 8, S. 22 (1991), s. 141-154.

◆ Pekin, Fuat; "Atatürk ve Lyautey", **Belleten**, C. XX (1956), s. 633-657.

◆ Sadi, Irmak; "İkinci İnönü Zaferi'nin Sonuçları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 6, S. 17 (1990), s. 381-390.

◆ Sarıkoyuncu, Ali- Mehmet Kayıran, "Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Tarımı: Atatürk'ün Tarım Politikası ve Sonuçları", **Erdem**, (Özel C. 11, S. 31 (1995), s. 21-42.

◆ Saydam, Abdullah, "Kurtuluş Savaşı'nda Trabzon'a Yönelik Ermeni-Rum Tehdidi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 6, S. 17 (1990), s. 337-344.

◆ Sofuoğlu, Adnan, "Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütarekè Dönemi Fener-Rum Patrikhanesi'nin Faaliyetleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 10, S. 28 (1994), s. 211-258.

◆ Soysal, Mümtaz, "Uluslar Arası Tahkim Türkiye İçin Mahkumiyettir", **Atatürk Düşünce**, C. 6, S. 63, s. 4-10.

◆ Süslü, Azmi; "Cumhuriyet Döneminin Türk Kültürüne Bakışı ve Kültür Politikası", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 11, S. 31 (1995), s. 21-42.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Süslü, Azmi, "Mustafa Kemal'in Anadolu'ya Gelişi ve Ankara'nın Millî Mücadeledeki Yeri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 10, S. 29 (1994), s. 511-525.

◆ Taşkıran, Cemalettin; "Millî Mücadele Sırasında Yunanlıların Türk Halkını Bölme Girişimlerine Ait İki Belge", **Askerî Tarih Dergisi,** C. 21, S. 40 (1996), s. 67-78.

◆ Taşkıran, Cemalettin; "Millî Mücadele'de Ermeni Sorunu", **Askerî Tarih Dergisi,** C. 20, S. 38 (1995), s. 82-100.

◆ Tekin, Ahmet; "Millî Mücadele Dönemi Vergi Politikası ve Devlet Gelirleri (1919-1923)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi,** C. 1, S. 2 (1999), s. 177-192.

◆ Toprak, Zafer; "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Adana'da Amele Buhranı ve Amele Talimatnamesi", **Toplumsal Tarih,** C. 5, S. 97, s. 7-10.

◆ Tunaya, Tarık Zafer; "Tarihin Yolu Nasıl Keşfedilir?", **Atatürk ve Osmanlı Mirası, Atatürk Düşünce**, C. 5, S. 54, s. 5-10.

◆ Tunaya, Tarık Zafer; **T. B. M. M. Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasî Karakteri**, Ü. H. F. M. , C. XXIII, S. 3-4, (1957) 'den ayrı basım, İstanbul 1958.

◆ Tunçay, Mete; "Siyasî Tarih (1908-1923)'in Türkiye Tarihi", **Çağdaş Türkiye**, Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s. 27-75.

◆ Turan, Mustafa; "İstiklâl Harbinde Milletlerarası Tahkik Heyeti Çalışmaları, Raporu ve Tahkikat Neticesi", **AÜ. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, S. 8 (Kasım 91), s. 599 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Turan, Mustafa; "İstiklâl Harbinde Milne Hattı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 7, S. 21 (Temmuz 1991), s. 567-579.

◆ Turan, Mustafa; "İzmir'in İşgali Üzerine", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 3, S. 36 (Kasım 1996), s. 739-753.

◆ Turan, Ömer; "Millî Mücadele Lehine Kamuoyu Oluşumunda Din Adamları" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 15, S. 45 (1999), s. 821-834.

◆ Türkmen, Zekeriya; "Ali Rıza Paşa Hükümeti Kuvayı Milliye İlişkileri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 16, S. 46 (2000), s. 37-87.

◆ Türkmen, Zekeriya; "Millî Mücadele Yıllarında İstanbul Mitingleri", **Askerî Tarih Dergisi,** C. 25, S. 48 (2000), s. 129-141.

◆ Unat, Faik Reşit; "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşuna Ait Vesikaların Resimleri", **Tarih Vesikaları,** C. 1, S. 1'den ayrı basım, İstanbul 1914.

◆ Unat, Faik Reşit; "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi", **Tarih Vesikaları,** C. 2, S. 10'dan ayrı basım, İstanbul 1942.

◆ Unat, Faik Reşit; "Atatürk'ün Askerlikten İstifası ve Millî Savaşa Millet Ferdi Olarak Başlaması", **Tarih Vesikaları,** C. 1, S. 5'ten ayrı basım, İstanbul 1942, s. 1-5.

◆ Unat, Faik Reşit; "Lozan Barış Andlaşmasının İmzasına Ait Bazı Vesikalar", **Türk Tarih Vesikaları,** C. 2, S. 7'den ayrı basım, Ankara-İstanbul 1942, s. 1-12.

◆ Unat, Faik Reşit; "Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığa Tayini ve Kendilerini Müşürlük Rütbesi ile

Levent Şahverdi Arşivi

Gazilik Ünvanı Verilmesi Hakkında Bazı Vesikalar", **Tarih Vesikaları**, C. 2, S. 8'den ayrı basım, (1942), s. 1-20.

◆ Unat, Faik Reşit; "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin Kuruluşuna Ait Bazı Vesikalar", **Tarih Vesikaları**, C. 1, S. 6'dan ayrı basım, Ankara-İstanbul 1942, s. 1-6.

◆ Unat, Faik Reşit; "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin I. Devresinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Kuruluşuna ve Çalışmalarına Ait Bazı Vesikalar", **Tarih Vesikaları**, S. 13'ten ayrı basım, İstanbul 1944, s. 1-15.

◆ Unat, Faik Reşit; "Türkiye Devleti'nin Makarr-ı İdaresi Ankara Şehridir", **Tarih Vesikaları**, C. 2, S. 9'dan ayrı basım, s. 1-5.

◆ Unat, Faik Reşit; Ebedî Şef Atatürk'ün Türk Dil Kurumu'na Direktifleri", **Tarih Vesikaları**, C. 2, S. 1'den ayrı basım, (1943), s. 1-4.

◆ Ural, Selçuk; "Millî Mücadele'de Yunanlılaştırma Hareketinin Siyasî Yolu; Yunan Fevkalade Yüksek Komiserliği", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C. 8, S. 18 (2001), s. 309-319.

◆ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; **Türk Tarihi Yazılırken Atatürk'ün Alâka ve Görüşlerine Dair Hatıralar**, Belleten 10. sayıdan ayrı basım, İstanbul 1939, 253s.

◆ Yalçın, E. Semih; "Cumhuriyet'in İlânında Emeği Geçenler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 15, S. 44 (1994), s. 567-602.

◆ Yavuz, Ünsal; "Fransız Arşivleri Resmî Belgelerine Göre TBMM'nin Açılışının Dış Etkileri, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 5, S. 13 (1988), s. 195-222.

Levent Şahverdi Arşivi

◆ Yediyıldız, Bahaeddin; "75. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Üzerine Düşünceler (panel), **Türk Yurdu**, Özel Sayı, C. 18, S. 134 (1998), s. 38-55.

◆ Yetkin, Sabri; "Ali Hikmet Paşa'nın Günlüklerinden Millî Mücadeleye Bakış", **Toplumsal Tarih,** C. 15, S. 85 (2001).

◆ Yıldırım, Hüseyin; "İrâde-i Milliye Gazetesi" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 8, S. 23 (1992), s. 325-330.

◆ Yuvalı, Abdülkadir; "Atatürk ve Millî Mücadele", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 13, S. 37 (1997), s. 265-277.

◆ Zeyrek, Şerafettin; "Amasya Mülâkatı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 5, S. 14 (1989), s. 467-478.

◆ Zürher, Erik; "Türkiye Cumhuriyetinde Osmanlı Mirası" Yeni Bir Dönemleştirme Girişimi", (çev. Celâl Metin), **Türkiye Günlüğü,** S. 60, 2000, s. 90-98.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Bibliyografya

"Başlarken", **Millî Kültür**, C. 1, S. 1, (Ocak 1977) .

"Başlarken", **Yakın Tarihimiz**, C. 1, S. 1, (Mart 1962) .

"Osmanlı Dönemi Arşivciliğimiz", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 6.

"Önsöz", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 1, S. 1, (1939) .

"Sunuş", **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi**, T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay. , II. Baskı, İstanbul 2000.

Acaroğlu, Türker; "Söylev Kaynakçası", **Söylev Özel Sayı, Türk Dili Dergisi**, Ankara 1977.

Acun, Fatma; "Yakın Dönem Tarih Metodolojisi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XIV, S. 42 (Kasım 1998).

Ahmad, Feroz; **İttihât ve Terakkî**, (çev. Nuran Yavuz), İstanbul 1986.

Ahmad, Feroz; **The Joung Turks, The Commitee of Union & Progress in Turkish Politics (1908-14)**, Oxford 1969.

Levent Şahverdi Arşivi

Akbulut, Dursun Ali; "Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Araştırma Metodu Hakkında Bazı Mülâhazalar", **Millî Kültür,** S. 81 (Şubat 1991) .

Akşin, Sina; **31 Mart Olayı,** Ankara 1970.

Akünal, Dündar; "İlk Türk Dergisi: Mecmua-i Fünûn", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,** C. 1.

Alemdar, Korkmaz; **İstanbul (1875-1964),** Ankara 1980.

Ar, A. Fikret; **Arşivlerin Organizasyonu Hakkında Araştırma Raporu,** Ankara 1971.

Arar, İsmail; "Nutuk'un Niteliği, Amacı ve Kapsamı", **Atatürk'ün Büyük Söylev'inin 50. Yılı Semineri,** Ankara 1980.

Ardakoç, Nur; **Nutuk (Söylev) Tam Metin,** Genç Kitabevi, İstanbul 1986.

Aren, Tülin; **Arşiv Problemleri ve Arşivcilik,** Ankara 1976.

Atatürk, Mustafa Kemal; **Nutuk,** C. I-III, MEB Yayınları, İstanbul 1993.; **Nutuk 1919-1927,** (Haz. Zeynep Korkmaz), Ankara 1991.

Atay, Falih Rıfkı; **Çankaya; Atatürk Devri Hatıraları,** Dünya Yay, İstanbul 1961.

Aybars, Ergün; "Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Durum Tesbiti", **I. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Semineri (11-13 Mayıs 1985),** Samsun 1985.

Aybars, Ergün; **İstiklâl Mahkemeleri,** C. I, Ankara 1975; C. II, Ankara 1982.

Aydın, Ayşe; **Tunalı Hilmi Bey, Hayatı, Siyasî Faaliyetleri ve Eserleri,** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1995.

Levent Şahverdi Arşivi

Aydın, M. Akif; "Düstur", **DİA**.

Banoğlu, Niyazi Ahmet; **T. C. Siyasî Tarihi,** C. 4, İstanbul 1971.

Barzun, Jacques-Henry, F. Graff; **Modern Araştırmacı** (çev. Fatoş Dilber), Ankara 1999.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tasnif Talimatnamesi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No. 8 Ankara 1992.

Başbuğoğlu, Filiz; **1928-1965 Yılları Arasında Türkiye'de Basılmış Bibliyografyaların Bibliyografyası,** (Kollektif Eser), Ankara 1966.

Baykal, Hülya; **Türk Basın Tarihi 1831-1923 (Tanzimat-Meşrutiyet-Millî Mücadele),** İstanbul, 1990.

Baykara, Tuncer; **Tarih Araştırma ve Yazma Metodu,** İzmir 1996.

Bayrak, M. Orhan; **Türkiye'de Gazete ve Dergiler Sözlüğü,** İstanbul 1995.

Bayur,Yusuf Hikmet; **Yeni Türkiye Devletinin Haricî Siyaseti,** İstanbul 1935.

Bernheim, E.; **Tarih İlmine Giriş-Tarih Metodu ve Felsefesi** (çev. M. Şükrü Akkaya), İstanbul 1936.

Bilsel, Cemil; **Lozan,** İstanbul 1933.

Binark, İsmet; **Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri,** Ankara 1980.

Bloch, Marc; **Tarihin Savunusu Ya da Tarihçilik Mesleği,** (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara 1985.

Braudel, Fernand; **Tarih Üzerine Yazılar,** Ankara 1992.

Budak, Nazmi; **Türkiye'de Akademik Dergiler Rehberi,** Ankara, 1999.

Levent Şahverdi Arşivi

Bulaç, Ali, **Tarih, Toplum ve Gelenek**, İstanbul 1996.

Carr, Edward Hallet; **Tarih Nedir,** (çev. M. Gizem Gürtürk), İstanbul 1993.

Cevdet Paşa; **Tezâkir**, (Haz. Cavid Baysun), C. 4, Ankara 1986.

Collingwod, R. G.; **Tarih Tasarımı**, (çev. Kurtuluş Dinçer), İstanbul 1990.

Collingwood, R. G.; **Tarih Felsefesi Üzerine Denemeler,** (çev. Erol Özvar), 1999.

Cumhuriyet Arşivleri Daire Başkanlığı Rehberi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No. 22, Ankara 1994.

Çavdar, Tevfik; **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950),** Ankara 1995.

Çoşar, Ömer Sami; **Millî Mücadele Basını,** İstanbul, 1964.

Çukurova, Bülent; "Millî Mücadele Anıları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi I", **Atatürk Yolu,** C. 6, S. 23 (Mayıs 1999) .

Danacıoğlu, Esra; **Geçmişin İzleri**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2001.

Danişmend, İsmail Hamdi; **31 Mart Vakası**, İstanbul 1961.

Darendeliler, Adnan -İhsan Dede, **Arşiv İdaresi**, Ankara 1968.

Delmas, B.; **Arşivler,** (çev. Nihal Somer), Ankara 1991.

Duman, Hasan; **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928),** C. I-III, Ankara 2000.

El-Murabıt, Abdülkadir; **Diyalektiğin Sonu,** (çev. Ersin Balcı), Ankara, 1995.

Levent Şahverdi Arşivi

Ertuğ, Hasan Refik; **Türkiye'de Yabancı Dilde Basın, "La Presse de Langue Etragereen Turguie"**, İstanbul Üniversitesi Yayımları, No:1342: Basın-Yayım Yüksekokulu Yayımları: 2, İstanbul 1985.

Erzi, Adnan Sadık; **Belleten Dizini I**, Ankara 1988.

Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Katoloğu, Millî Kütüphane Başkanlığı yay. , C. 1, Ankara 1987.

Evans, Richard J.; **Tarihin Savunusu**, (çev. Uygur Kocabaşoğlu), Ankara 1999.

Eyice, Semavi; "Uluğ İğdemir ve Belleten", **Belleten,** C. XLIII, (Ankara 1979), (S. 170' den ayrı basım) .

Eyüpoğlu, İsmet Zeki; **Tarihin İlkeleri**, İstanbul 1991.

Ezherli, İhsan; **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920),** Ankara 1998.

Fekete, Lajos; **Arşivin Ön Vazifeleri**, Ankara 1937.

Fukuyama, Francis; **Tarihin Sonu ve Son İnsan,** (çev. Zülfü Dicleli), (Basım Yeri Yok) 1993.

Gerçek, Selim Nüzhet; "Takvim-i Vekayi", **Aylık Ansikl.**, C. I.

Gotthard, Jäeschke; **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922),** C. I, Ankara 1989.

Göyünç, Nejat; "Arşivlerimizin Öncesi", **Belleten,** C. XXXVII, S. 147'den ayrı basım, (Temmuz 1973) .

Güner, Zekai; **Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını,** Ankara 1990.

Levent Şahverdi Arşivi

Halkın, Léon-E.; **Tarih Tenkidinin Unsurları** (çev. Bahaeddin Yediyıldız), Ankara 1989.

Işıksal, Turgut; "Arşivlerimizin Durumu ve Problemleri", **Türk Kültürü**, S. 119 (Temmuz 1972) .

İnalcık, Halil; "Sosyal Değişme, Gökalp ve Toynbee", **Türk Kültürü**, S. 31 (Mayıs 1995) .

İnan, Afet; **Büyük Nutuk'ta Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi**, Ankara 1966.

İnan, Afet; **Tarih Üzerine İnceleme ve Makaleler**, Ankara 1960.

İnan, Afet; **Atatürk Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, C. IV, Ankara 1991.

İnuğur, Nuri; **Basın Tarihi**, İstanbul 1982.

İskit, Server; **Türkiye'de Matbuat Rejimleri**, İstanbul, 1939.

Jenkins, Keith; **On What is History**, New York, 1996.

Jenkins, Keith; **Tarihi Yeniden Düşünmek**, (çev. B. Sina Şener), Ankara 1997.

Kafesoğlu, İbrahim; "Tarih İlmi ve Bizde Tarihçilik", **Tarih Dergisi**, S. 17-18 (1963) .

Kafesoğlu, İbrahim; "Türkiye'de İlmin Millileşmesi Lazımdır", **Tarih Mecmuası**, S. 7 (1965) .

Karpat, Kemal; "Foreword", **International Journal Of Turkish Studies**, Vol. 1, Nu. 1 (1980) .

Kodaman, Bayram; "Tarih Araştırmalarında Metod Meselesi", **Millî Kültür**, S. 81 (Şubat 1991) .

Koloğlu, Orhan; "Osmanlı Basını: İçeriği, Rejimi", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 1

Levent Şahverdi Arşivi

Koloğlu, Orhan; "Önsöz", **Ayın Tarihi**, Ekim-Kasım-Aralık 1978.

Kongar, Emre; "Söylev Özel Sayısı", **Türk Dili Dergisi**, S. 314 (1977) .

Köymen, M. Altay; "Türk Tarihinde Araştırma Metodu", **Millî Kültür**, S. 81 (Şubat 1991) .

Kuran, Ahmet Bedevî; **İttihât ve Terakkî**, İstanbul 1956.

Kuran, Ercüment; "Türkiye'de Hâlâ Faydacı Tarihçilik Geçerlidir", **Millî Kültür**, S. 81 (Şubat 1991) .

Kurat, Yuluğ Tekin; "Ortadoğu Teknik Üniversitesinde Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılâp Tarihi Öğretimi", **I. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Semineri (11-13 Mayıs 1985)**, Samsun 1985.

Kütükoğlu, Mübahat; **Tarih Araştırmalarında Usul**, İstanbul 1990,1994.

Kyvıg, David E. -Myron A.Marty; **Yanıbaşımızdaki Tarih**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2000.

Mardin, Şerif; **Jön Türklerin Siyasî Fikirleri (1895-1908)**, Ankara 1964.

Melzig, Herbert; **Atatürk'ün Başlıca Nutukları (1920-1938)**, Ülkü Matbaası, İstanbul 1942.

Merçil, Erdoğan; **Belleten Dizini III**, Ankara 1994.

Merdanoğlu, Hüsnü; "Yasalarımızın (Mevzuatımızın) Sorunları ve Bunların Çözümü İçin Öneriler", **Türk İdare Dergisi**, S. 398 (1995) .

Mevzuat Araştırma Kılavuzu, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991.

Levent Şahverdi Arşivi

Millî Kültür, Devlet Plânlama Teşkilâtı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 1984.

Mutahhari, Murtaza; **Tarih ve Toplum** (çev. Cengiz Şişman), İstanbul 1991.

Nordau, Max; **Tarih Felsefesi,** (çev. Levent Öztürk), İstanbul 2001.

Ocak, Ahmet Yaşar; "Türkiye'de Halk, Tarihin Kendisine Verdiği Kimliğin Ne Demek Olduğunu Aydından Çok Daha İyi Kavramıştır", **Millî Kültür,** S. 81 (Şubat 1991).

Odabaş, Hüseyin; "Teknolojik Gelişmelerin Bilgi Merkezlerine Etkisi ve Elektronik Yayınlar", **www.ankara.edu.tr/bilgibelge.**

Olgun, İbrahim; "Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı", **Türk Dili**, C. XXV, S. 246 (Mart 1976) .

Oral, Fuat Süreyya; **Türk Basın Tarihi**, İstanbul 1969.

Orhonlu, Cengiz; "Türkçe Yayınlanan İlk Gazete "Takvim-i Vekayi"", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,** C. I, S. 6, Mart 1968.

Ortaylı, İlber; "Kendi Dışımızdaki Dünyayı Tetkik Edip Tanımalıyız", **Millî Kültür**, S. 81 (Şubat 1991) .

Ortaylı, İlber; "Tarih Öğretimi İçin Yazılacak Kitaba İlişkin Sorunlar", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları,** (yyl. hzl. Salih Özbaran), İzmir 1998.

Oytan, Muammer; "Sunuş", **Yürürlükteki Kanunlar Külliyatı,** Başbakanlık Basımevi, Ankara 1988, Ç. I.

Öke, Mim Kemal; "Tarih Araştırmalarında Tahlil ve Terkip, Siyasetle Tarih Arasındaki İncelikten Doğan Mahzurlar Paketidir", **Millî Kültür**, S. 81, Şubat 1991.

Levent Şahverdi Arşivi

Önder, Ali Rıza; **Kayseri Basın Tarihi,** Ankara 1972.

Önelçin, Hasan Adnan; **Trakya Basını,** İstanbul 1972.

Özbaran, Salih; **Tarih Tarihçi ve Toplum,** İstanbul 1997.

Özçam, Hasan; **Millî Kültür Dergisi (Ocak 1977-Aralık 1989) Dizin çalışması),** Basılmamış Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi.

Özdemir, Emin; "Anı ve Anı Dilimiz Üzerine", **Türk Dili,** C. XXV, S. 246 (Mart 1976) .

Özkan, Mustafa; "Kuruluşunun 70. Yılında Türkiyat Enstitüsü", **Türkiyat Mecmuası,** C. XX, İstanbul 1997.

Özkaya, Yücel; "Millî Mücadelenin Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 1, S. 3 (Ankara 1985) .

Özkaya, Yücel; **Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921),** Ankara 1989.

Özlem, Doğan; **Tarih Felsefesi,** İzmir 2000.

Özşen, Tayfur; **Türk İdare Dergisi (1928-1988),** İçişleri Bakanlığı yay. , Ankara 1988.

Öztoprak, İzzet; **Kurtuluş Savaşında Türk Basını,** Ankara, 1981.

Öztuna, Yılmaz; "Tarihçilik; Tarih Yazmak San'atıdır", **Millî Kültür,** S. 81 (Şubat 1991) .

Parmaksızoğlu, İ. ; "Nutuk", **Türk Ansiklopedisi,** C. 25.

Peker, Recep; "Ülkü Niçin Çıkıyor", **Ülkü,** No:1 (Şubat 1933) .

Perin, Cevdet; **Düşünce ve Basın Özgürlüğü,** İstanbul 1974.

Levent Şahverdi Arşivi

Ramsaur, E. Edmondson; **The Youngs Turks (Prelude to the Revolution of 1908),** Princeton University Press, New Jersey 1957.

Ramsaur, E. Edmondson; **Jön Türkler ve 1908 İhtilali,** İstanbul 1972.

Rasim, Ahmet; **İlk Büyük Muharrirlerden Şinasi**, İstanbul 1927.

Samekawa, Ellen-Elizabeth, A. Smith; "Theorizing the Writing of History, or, "I can't think why it sould be so dull, for a great deal of it must be invention", **Journal of Social History,** C. 22 (1998).

Sarıhan, Zeki; **Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji),** C. I, Ankara 1993.

Sivri, İsmail; "Kurtuluş Savaşında Türk Basını" **Kıbrıs Türk Basınının 100. Yıl Sempozyumu,** Lefkoşe 1989.

Şakiroğlu, Mahmut H. ; "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli Yayımlara Kısa Bir Bakış II Tarih Dergileri ve Belleten", **Belleten,** C. XLII (Ekim 1983), (S. 188'den ayrı basım) .

Şakiroğlu, Mahmut; "Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları-I", **Tarih ve Toplum**, C. 6, S. 36 (Aralık 1986) .

Şakiroğlu,Mahmut; "Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları-II", **Tarih ve Toplum**, C. 7, S. 38 (Şubat 1987) .

Şapolyo, Enver Behnan; **Türk Gazeteciliği Tarihi ve Her Yönüyle Basın,** Ankara 1969.

Şimşir, Bilâl; **Atatürk'ün Büyük Söylev'i Üzerine Belgeler**, Ankara 1991.

Tanpınar, Ahmed Hamdi; **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi,** İstanbul 1997.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu, Elazığ 1990.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Türkiye İş Bankası Kültür yay., C. I-IV, Ankara 1985.

Tekedere, Hakan; "Multimedyanın Gelişim Serüveni", **www.dergi.tbd.org.tr.**

Tekeli, İlhan; **Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek,** Ankara 1998.

Thomson, David; **Tarihin Amacı,** (çev. Salih Özbaran), İzmir 1983.

Togan, Zeki Velidî; **Tarihte Usul,** İstanbul 1981.

Topuz, Hıfzı; **100 Soruda Türk Basın Tarihi,** İstanbul 1973.

Tosh, John; **Tarihin Peşinde,** (çev. Özden Arıkan), İstanbul 1997.

Tökin, Firuzan Hüsrev; **Basın Ansiklopedisi,** İstanbul 1963.

Tuncay, Mete; "Sunuş", **Toplumsal Tarih Dergisi,** S. 1, (Ocak 1994).

Türk Basınında Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul 1981.

Türkdoğan, Orhan; "Tarih Araştırmalarında Metod Tartışmaları", **Millî Kültür,** S. 81 (Şubat 1991).

Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Genel Yayın Plânı 2004, Yayın Plânlama Koordinasyon ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı, Basım ve Yayın Müdürlüğü, Ankara 2004.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye'de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi, Hacettepe Üniversitesi yay. , Ankara 1971.

Tütengil, Cavit Orhan; **Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar-Gazeteler, Dergiler (1869-1953),** İstanbul 1954.

Uçar, Şahin; **Tarih Felsefesi Meseleleri,** Nehir yay., İstanbul 1997.

Uğurlu, Nurer; **Gazi Mustafa Kemal Atatürk Nutuk,** Örgün Yayınevi, İstanbul 1980.

Us, Asım; **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım,** İstanbul 1964.

Varlık, Bülent; "Mütareke ve Millî Mücadele Basını", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,** C. V, İstanbul 1985.

Varlık, Bülent; "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,** C. 1.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet; **Gazi Mustafa Kemal Atatürk Söylev,** C. I-II, Çağdaş Yayınevi, İstanbul 1984.

Yazıcı, Nesimî; **Takvim-i Vekayi-Belgeler,** Ankara 1983.

Yediyıldız, Bahaeddin; "Tarih; Yazarak Yapmak ve Yaşarken Yazmaktır." **Millî Kültür,** S. 81 (Şubat 1991) .

Yediyıldız, Bahaeddin; **Cumhuriyet Tarihi Araştırmalarında Yöntem Arayışları Sempozyumu,** Davetiye Metni, 1998.

Yücel, Yaşar; "Ülkemizde Tarih Metodu Akademik Seviyede Tartışılmamıştır", **Millî Kültür,** S. 81 (Şubat 1991).

Levent Şahverdi Arşivi

DİZİN

A

Abdullah Cevdet, 156
Abdülhamid Hamid, 164
Açıksöz, 180, 181, 376
Adana'ya Doğru, 181, 189
Adnan Adıvar, 153, 154, 177
Ağaoğlu Ahmet, 153, 157, 177
Ahali, 171, 187
Ahenk, 180, 284, 303
Ahmed Midhat Efendi, 146
Ahmet Cevdet, 7, 154, 166
Ahmet Cevdet Paşa, 7
Ahmet Rasim, 153, 154, 164, 165, 166, 290, 345, 377
Ahmet Refik Altınay, 164, 166
Ahmet Vefik Paşa, 144
Ahrar, 159, 160, 185
Akbaba, 170
Aksisada, 187
Albayrak, 182, 380
Alemdar, 161, 162, 172, 452
Ali Emirî, 41, 193, 259
Ali Suavi, 144, 145, 148, 149
Alparslan Türkeş, 93
Amele Gazetesi, 160
Amme İdaresi Dergisi, 232
Amstrong, 343
Anadolu, 38, 57, 84, 146, 162, 163, 164, 165, 167, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 185, 189, 190, 193, 199, 214, 238, 267, 269, 270, 290, 296, 300, 303, 317, 332, 333, 340, 342, 373, 375, 377, 379, 390, 393, 411, 417, 424, 426, 439, 441, 444, 445, 446, 447, 448
Anadolu Duygusu, 183
Anavatan, 183
Annales Okulu, 5
Arnold Toynbee, 27
Asır, 38, 149, 171, 415, 460
Askerî Tarih Bülteni, 194, 222
Asya, 184, 223, 295, 388, 416
ATASE Arşivi, 48
Atatürk, 27, 46, 47, 50, 56, 59, 128, 165, 166, 172, 182, 195, 197, 202, 209, 214, 215, 218, 222, 223, 230, 236, 238, 240,

Levent Şahverdi Arşivi

241, 242, 245, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 268, 269, 270, 278, 279, 280, 282, 283, 289, 291, 292, 293, 294, 296, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 309, 310, 311, 314, 315, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 337, 338, 339, 341
Auguste Comte, 4
Avam Fırkası, 159
Âyân Meclisi, 106, 107, 109, 110
Aydede, 174
Aydın İli, 188
Aydınlık, 163, 169, 210, 412
Ayın Tarihi, 128, 129, 130, 131, 371, 457
Ayine-i Vatan, 145

B

Babalık, 57, 180
Bâb-ı Âli defterleri, 43
Bakanlık Arşivleri, 59
Basiret, 148, 151
Başbakanlık Arşivi, 39, 43, 258
Başbakanlık Mevzuat Külliyatı, 119
Belgeler Dergisi, 202, 204, 205
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 229, 250, 439, 444, 458
Belleten, 46, 194, 202, 216, 217, 218, 219, 250, 251, 252, 253, 309, 315, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 407, 424, 438, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 448, 455, 457, 460
Benjamin Franklin, 138
Braudel, 5, 19, 24, 453
Bulletin de Nouvel, 140

C

Cebesoy, 299, 336, 373, 440
Celâl Bayar, 47, 248, 278, 285, 296, 346, 347
Cemal Paşa, 300, 336, 339
Cenab Şahabettin, 154
Ceride-i Havadis, 68, 142
Ceride-i Resmîye, 67, 69, 71, 114
Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye, 149
Cevdet Paşa, 7, 74, 454
Cevdet Tasnifi, 42
CHP Arşivi, 45
Churchıll, Winston, 344, 396
Collingwood, 12, 13, 19, 20, 454
Courrier de Smyrne, 140
Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 47
Cumhuriyet Arşivi, 39, 44, 45, 47, 61, 269
Cumhuriyet Müzesi, 45
Cumhuriyet Senatosu, 53, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 109, 110, 113

D

Dağarcık, 12, 150
Dahiliye Nezareti Tezkiresi, 108
Daily Mail, 139

Levent Şahverdi Arşivi

Danıştay, 72, 75, 88, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 232, 263
Dertli, 187
Devir, 149, 210, 238, 266, 275, 318, 327, 329, 347, 366, 420
Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 60, 62
Divan-ı Muhasebat Tezkiresi, 108
Doğru Söz, 179, 181
Dosya Usulü Envanter Sistemi, 51
DTCF Dergisi, 216
Düstur, 46, 56, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 119, 120, 453

E

E. H. Carr, 20
Ebuzziya Tevfik, 144, 146, 147, 148, 149
Efkar, 147
Emil Durkheim, 4
Enver Behnan Şapolyo, 166, 178, 180, 182, 184
Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Encümeni, 49
Ertuğrul, 188, 229, 444
Eşref Edip, 168, 304
Ezan, 157

F

Falih Rıfkı, 158, 166, 167, 171, 253, 293, 294, 295, 333, 452
F. Çakmak, 214, 315, 414
Filip Efendi, 147, 148, 151, 165
Fuat Köprülü, 7, 205, 380

G

Gaye-i Milliye, 176, 183
Gazette Francaise de Constantinople, 140
Gedikkaya, 187
Geveze, 151
Gizli Celse Zabıtları, 117, 118, 461
Güzel Trabzon, 186

H

Hadika, 148
Hâdisat, 170
Hakayıkü'l Vekâyi, 148
Hâkimiyet-i Milliye, 57, 176, 177, 423, 444
Halit Ziya, 154, 329
Halk, 59, 137, 143, 153, 177, 178, 185, 189, 195, 210, 211, 224, 262, 263, 271, 279, 284, 285, 365, 366, 375, 378, 381, 389, 406, 412, 416, 434, 443, 458
Hasan Fehmi, 144, 159, 181
Hayal, 11, 150, 426
Hayat Mecmuası, 200
Hazine-i Evrak, 35, 40, 202
Herbert Spencer, 4
Hilâl-i Ahmer Arşivi, 57
Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 57, 59
Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 58
Hukuk-ı Beşer, 178

Levent Şahverdi Arşivi

Hukuk-ı Umumiye, 158, 159
Hülâsatü'l Efkâr, 150
Hürriyet, 124, 144, 145, 147, 154, 162, 166, 172, 190, 221, 315, 316, 318, 319, 331, 339, 414, 423, 438, 443
Hüseyin Hilmi, 160
Hüseyin Vasfi Paşa, 149

İ

İbn-i Haldun, 22, 23
İbrahim Temo, 159, 307
İbret, 146, 185, 297
İçişleri Bakanlığı Arşivi, 62
İdrak Gazetesi, 160
İfham, 162, 163, 170
İkdam, 154, 161, 162, 163, 166, 307
İleri, 161, 163, 165, 166, 347, 408
İlim, 184, 197, 377, 401
İnan, Afet, 308, 309, 338, 339, 408, 443, 456
İnkılâp, 26, 56, 93, 149, 195, 230, 238, 239, 254, 255, 265, 299, 316, 321, 324, 325, 355, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 377, 379, 381, 387, 388, 391, 400, 402, 409, 412, 413, 414, 420, 423, 426, 427, 430, 431, 433, 434, 437, 444, 446, 452, 457
İ.İnönü, 214, 215, 278, 383, 425
İrade-i Milliye, 57, 176, 177, 183
İrşad, 190
İshak Sükûtî, 156
İslâm Ansiklopedisi, 256
İstikbal, 151, 186
İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti, 160
İttihat ve Terakki, 153, 156, 158, 159, 160, 167, 172, 185, 306, 312, 316, 318, 326, 336, 346
İzmir'e Doğru, 179

K

Kahkaha, 151
Kalem, 43, 53, 161, 171, 183, 185, 434
Kamûs-ı Türkî, 258
Kanunlar Dergisi, 46, 56, 75, 103, 104
K.Karabekir, 311, 312, 339
Karadeniz, 187, 436
Kavanin, 56, 74, 78, 79, 80, 81, 82, 103
Kılıç Ali, 314
Kızılay Arşivi, 58
Konya, 49, 178, 180, 185, 194, 195, 291, 292, 322, 421, 437
Köy Hocası, 184
Kurs-ı Millet, 188

L

La Gazette, 138
Lady Montegü, 345
Lajos Fekete, 36, 42
Lamartine, 138
Le Moniteur Ottoman, 140, 141

Levent Şahverdi Arşivi

Leopold von Ranke, 5
Letâif-i Asâr, 147
Liman Von Sanders, 345
Lloyd, George, 345
Lord Kınross, 345, 415
Lozan Antlaşması, 82

M

Mahzen-i Evrak, 35
Malûmât, 155
Marc Bloch, 5
Matbaa-i Âmire, 74
Max Weber, 5, 12
Meclis-i Ayan, 46, 53
Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, 46
Meclis-i Mebusan, 46, 53, 105, 106, 108, 109, 110
Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 46
Mecmua-i Fünûn, 452
Mecmua-ı Maarif, 147
Mecmua-i Ebûzziya, 155
Meddah, 151
Medeniyet, 1, 4, 8, 22, 27, 150, 160
Mefkure, 184
Mehmed Ali Tevfik, 148
Mektep, 155, 217, 424
Memâlik-i Mahrusa, 147
Memleket, 129, 130, 167, 170, 211, 235, 366, 391, 431
Meşveret, 156
Millî Eğitim Bakanlığı Arşivi, 62
Millî kültür, 15, 30, 46, 208, 209, 354, 451, 452, 456, 457, 458, 459, 461, 462
Millî Ordu, 183, 339
Millî Savunma Bakanlığı Arşivi, 59
Mir'at-ı İber, 152
Mirkat, 147
Misak, 182, 188, 189, 444
Misak-ı Millî, 182, 188, 189, 444
Mizan, 156, 238, 318
Mizancı Murat, 156
Muallim Cevdet Bey, 42
Muharrir, 211, 460
Muhbir, 144
Muhib-i Vatan, 147
Muhip, 147, 172
Mücahede-i Milliye, 183
Mülga Hükümleri, 121, 123, 124
Mümeyyiz, 148
Müsavat, 152

N

Nafia Vekâleti (Bayındırlık) Arşivi, 63
Namık Kemal, 144, 145, 146, 148, 151
Newyork Herald, 139
Nutuk, 108, 240, 250, 252, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 293, 296, 369, 370, 385, 386, 387, 417, 452, 456, 457, 459, 462

Levent Şahverdi Arşivi

O

Ordu Bucak, 186
Ordu'da Güneş, 186
Osmanlı Arşivi, 39, 51; 258, 259, 260, 268, 269, 451, 453

Ö

Öğüt, 178, 184, 290, 378

P

Pensilvanya Gazette, 139
Peyam-ı Sabah, 153, 161, 173, 183

R

Ravzatü'l Maarif, 149
Recaizâde Mahmud Ekrem, 144, 149
Resmî Gazete, 52, 56, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 77, 78, 87, 88, 122, 185, 262, 271, 272, 273
Rıza Nur, 321
Rıza Tevfik, 166
Ruşen Eşref, 164, 165, 166, 177, 329, 330, 436

S

Sabah, 153, 161, 173, 183
Sadakat, 151
Sadaret Tezkiresi, 108
Sada-yı Hak, 184
Sada-yı Millet, 159
Sarkis Karakoç, 77
Sayıştay, 72, 97, 98, 99, 100, 101, 263
Sebilü'r-Reşad, 159
Selâmet, 152, 178, 191, 314
Serbestî, 159
Servet-i Fünûn, 154
Ses, 36, 37, 55, 163, 179, 191, 206, 227, 242, 268, 341, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 361, 363, 368, 384, 392, 396
Sicilli Kavanini, 80
Sivas, 176, 183, 214, 239, 334, 384, 404, 405
Smyrneen, 140
Stamboul, 172
Süleyman Nazif, 154, 160, 164, 166, 170

Ş

Şafak, 151
Şark, 54, 150, 288, 300, 307, 316, 332, 345, 396, 399, 400, 424
Şinasi, 142, 143, 144, 167, 204, 420, 460
Şura-yı Devlet, 43, 84, 85
Şûra-yı Ümmet, 157, 159

T

T. C. Kanunları, 56
T. C. Millî Birlik Komitesi, 112
T. C. Mer'i Kanunları, 56, 104
T. C. Tüzükleri, 56
Takvim-i Vekayi, 6, 65, 66, 67, 68, 69, 105, 114, 430, 455, 458, 462

Levent Şahverdi Arşivi

Takvim-i Vekâyi, 46, 141, 142
Tanin, 57, 157, 158, 167, 168, 322
Tarih Terimleri Sözlüğü, 258
Tarih Vesikaları, 197, 212, 213, 447, 448
Tarih-i Askerî Encümeni, 49
Tarih-i Harp Şubesi, 48, 49
Târik, 169
Tasvir-i Efkâr, 144, 161, 162, 163, 164
TBMM Arşivi, 52
TBMM Dergisi, 46
TBMM Kanunlar Dergisi, 46, 56, 103, 104
TBMM Kütüphanesi, 53, 54, 255
Tebliğler Dergisi, 46
Teemin, 174
Telgraf Haberleri, 185
Tengirşenk, Yusuf Kemal, 326, 342, 431
Terakki, 147, 153, 156, 158, 159, 160, 167, 172, 185, 225, 300, 302, 306, 307, 312, 316, 318, 326, 336, 346
Tercüman-ı Ahval, 68, 142, 143
Tercüman-ı Hakikat, 152, 153, 161, 163, 167
Teşkilâtı Esasiye Kanunu, 271
Tevfik Fikret, 154, 157
Tevhid-i Efkâr, 57
Tezakir, 74
The Times, 139
Tiyatro, 150, 209
Topkapı Sarayı Arşivi, 43
Toplumsal Tarih, 230, 231, 446, 449, 461
Trakya, 82, 171, 393, 459
TTK Arşivi, 56
Tunalı Hilmi, 156, 157, 342, 452
Tutanak Dergisi, 52, 56, 104, 105, 106, 110, 111, 112, 113, 114
Türk İdare Dergisi, 234, 235, 236, 457, 459
Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, 56
Türk Kültürü Araştırmaları, 46
Türk Tarih Encümeni Mecmuası, 198, 199
Türk Yurdu, 46, 209, 225, 226, 227, 228, 438, 449
Türkistan, 147, 301, 303
Türkiyât Mecmuası, 205
Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 233
Türkoğlu, 188
Tüzükler, 70, 71, 73, 75, 87, 88, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 121, 125, 126, 128, 232

U

Ulûm, 149
Utarit, 147

Levent Şahverdi Arşivi

Ü

Ülkü Mecmuası, 209, 211
Ümit, 161, 174, 211
Ümran, 152

V

Vakayi'-i Mısriyye, 146
Vakit, 139, 151, 161, 163, 165, 297, 304, 332, 380, 381, 384, 390
Vatan, 28, 60, 108, 145, 147, 170, 183, 250, 251, 295, 299, 309, 310, 313, 326, 333, 362, 373, 377, 395, 408, 425, 431, 439, 443
Vekâyi-i Zaptiye, 148
Victor Hugo, 138
Volkan, 160

W

William Churchill, 142

Y

Yakın Tarihimiz Dergisi, 220
Yargıtay, 72, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 263
Yeni Adana, 181
Yeni Dünya, 184
Yeni Gazete, 152, 159, 162, 175
Yeni Giresun, 187
Yeni Gün, 161, 166, 167, 181, 182
Yeni Mecmua, 170, 310, 336, 340
Yeni Türkiye, 78, 177, 184, 240, 241, 252, 254, 285, 371, 374, 392, 393, 399, 405, 409, 417, 444, 453
Yeşil Ordu, 184
Yeşil Yuva, 186
Yıldız Arşivi, 43
Yusuf Akçura, 157, 168, 177, 184
Yürürlükteki Kanunlar Külliyatı, 121, 122, 458

Z

Zeki Velidî Togan, 7
Ziya Gökalp, 27, 58, 165, 166, 170, 182, 184, 189, 200, 393

Levent Şahverdi Arşivi